

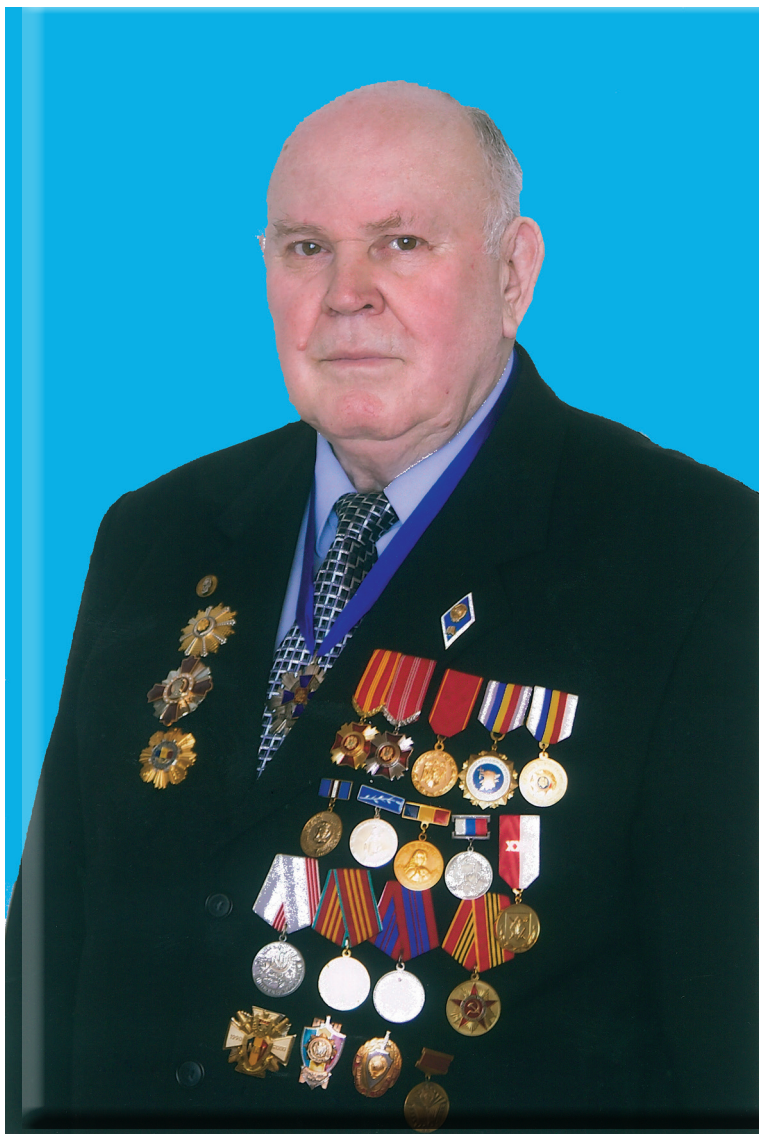
**INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE,
POLITICE ȘI SOCIOLOGICE**

COSTACHI Gheorghe

**ROLUL JUSTIȚIEI
ÎN EDIFICAREA
STATULUI DE DREPT**

Chișinău • 2021

*Mulțumesc Domnului
că m-a învrednicit să-mi mai realizez un vis –
o voluminoasă lucrare despre rolul justiției
în statul de drept!*

*Această lucrare este consacrată familiei mele,
în special, scumpului nepoțel **Vladimir!***

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

COSTACHI Gheorghe,

*doctor habilitat în drept, profesor universitar,
academician al Academiei Internaționale de Cadre
pe lângă UNESCO și Consiliul Europei, academician
al Academiei de Științe ale Naturii din Federația Rusă,
membru de onoare al Academiei de Științe din Ucraina*

ROLUL JUSTIȚIEI ÎN EDIFICAREA STATULUI DE DREPT

MONOGRAFIE

Chișinău • 2021

CZU342:340.13
C 75

**Aprobată și recomandată spre publicare de Consiliul Științific
al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Recenzenți:

ION GUCEAC, academician al Academiei de Științe a Moldovei,
profesor universitar

ALEXANDRU ARSENI, doctor habilitat în drept,
profesor universitar, Cavaler al “Ordinului Republicii”

ANDREI SMOCHINĂ, doctor habilitat în drept,
profesor universitar, Cavaler al “Ordinului Republicii”

OLEG BALAN, doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Tipar executat la tipografia PRINT-CARO

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Costachi, Gheorghe.

Rolul justiției în edificarea statului de drept : Monografie /
Costachi Gheorghe ; Institutul de Cercetări Juridice, Politice și
Sociologice. – Chișinău : Print-Caro, 2021. – 1071 p.

Referințe bibliogr.: p. 993-1071 (934 tit.). – 300 ex.

ISBN 978-9975-56-894-4.

342:340.13

C 75

*Sincere mulțumiri
tuturor celor care
au contribuit financiar la apariția
acestei lucrări științifice.
Profund respect și înaltele mele
considerațiuni.*

Cuprins

Cuvânt introductiv	11
---------------------------------	----

Partea I

STATUL DE DREPT – VALOARE SUPREMĂ ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Capitolul 1

CONȚINUTUL ȘI EXIGENȚELE

STATULUI DE DREPT CONTEMPORAN	17
1.1. Prin tranziție spre statul de drept	19
1.2. Statul de drept: origini, esență și conținut	35
1.2.1. Originile statului de drept	35
1.2.2. Esența și conținutul statului de drept	38
1.3. Exigențele edificării statului de drept	44
1.4. Direcțiile consolidării statului de drept	52

Capitolul 2

ORDINEA, DREPTUL ȘI LEGALITATEA

ÎN STATUL DE DREPT	111
2.1. Ordinea de drept și ordinea publică în statul de drept .	113
2.2. Valoarea și funcțiile dreptului în statul de drept	128
2.2.1. Funcțiile dreptului ca regulator normativ	128
2.2.2. Crearea dreptului în statul de drept	145
2.2.3. Valoarea și necesitatea culturii juridice în activitatea legislativă	158
2.3. Legalitatea în statul de drept	168
2.3.1. Principiul legalității: concept, valoare și conținut ...	168
2.3.2. Asigurarea și protecția legalității în statul de drept	200

Capitolul 3

SECURITATEA JURIDICĂ ȘI CONSTRÂNGEREA

ÎN STATUL DE DREPT	211
3.1. Securitatea juridică: concept și esență	213
3.2. Conținutul principiului securității juridice	236

3.2.1. Accesibilitatea și previzibilitatea legii	236
3.2.2. Neretroactivitatea legii	243
3.3. Semnificația și exigențele constrângerii în statul de drept	275
3.3.1. Dreptul și constrângerea statală	275
3.3.2. Intermedierea juridică a constrângerii – garanție a securității persoanei	285
3.4. Demnitatea umană și inviolabilitatea persoanei	297
3.4.1. Demnitatea umană ca valoare supremă în statul de drept	297
3.4.2. Inviolabilitatea persoanei în contextul aplicării constrângerii juridice	309

Partea a II-a

JUSTIȚIA ÎN STATUL DE DREPT CONTEMPORAN

Capitolul 1

COORDONATELE PUTERII JUDECĂTOREȘTI

ÎN STATUL DE DREPT CONTEMPORAN	327
1.1. Accepțiunile justiției ca fenomen și valoare socială	329
1.1.1. Etimologia justiției	329
1.1.2. Accepțiunile ideii de justiție	332
1.2. Puterea judecătorească: concept, esență și sistem	343
1.2.1. Preliminarii și determinări conceptuale	343
1.2.2. Justiția ca funcție a puterii judecătorești	350
1.2.3. Sistemul judecătoresc	355
1.2.4. Actul jurisdicțional – element de identificare a justiției	367
1.3. Organizarea și funcționarea puterii judecătorești în statul de drept	373
1.3.1. Organizarea instituțională ierarhică a puterii judecătorești	373
1.3.2. Independența și autonomia puterii judecătorești ..	376
1.3.3. Principiile de organizare și funcționare a puterii judecătorești	384

Capitolul 2

PUTEREA JUDECĂTOREASCĂ – GARANȚIA

FUNDAMENTALĂ A LEGALITĂȚII ȘI A RESPECTĂRII

DREPTURILOR OMULUI ÎN STATUL DE DREPT 399

- 2.1. Rolul puterii judecătorești în asigurarea legalității în statul de drept 401
 - 2.1.1. Puterea judecătorească – factor de echilibrare și responsabilizare a puterilor în stat 401
 - 2.1.2. Justiția ca garant al legalității administrării publice .. 406
- 2.2. Rolul justiției în apărarea drepturilor omului 438
 - 2.2.1. Valoarea drepturilor și libertăților omului în statul de drept 438
 - 2.2.2. Restrângerea drepturilor și libertăților omului 447
 - 2.2.3. Apărarea drepturilor omului – funcție a puterii judecătorești 456
- 2.3. Accesul la justiție și dreptul la un proces echitabil 463
 - 2.3.1. Accesul liber la justiție – garanție a apărării judiciare a drepturilor omului 463
 - 2.3.2. Dreptul la un proces echitabil: definiție și reglementare 476
 - 2.3.3. Echitatea procesului judiciar în jurisprudența CtEDO 485
 - 2.3.4. Conținutul dreptului la un proces echitabil și responsabilitatea asigurării acestuia 501

Capitolul 3

CALITATEA ȘI EFICIENȚA ACTULUI DE JUSTIȚIE:

PREMISE, FACTORI ȘI CONDIȚII 511

- 3.1. Legalitatea – principiu fundamental al organizării și funcționării justiției 513
- 3.2. Specializarea judecătorilor – premisă importantă a eficientizării justiției 526
- 3.3. Calitatea hotărârii judecătorești ca finalitate a actului de justiție 541

3.3.1. Hotărârea judecătorească și natura sa juridică ...	541
3.3.2. Calitatea motivării hotărârii judecătorești	548
3.4. Uniformitatea practicii judecătorești ca garanție a securității juridice	556
3.5. Cultura juridică și integritatea judecătorului	573
3.5.1. Cultura juridică a funcționarilor publici	573
3.5.2. Cultura juridică în sfera justiției	594
3.6. Publicitatea și transparența justiției	600
3.7. Eroarea judiciară – carență a actului de justiție	615
3.7.1. Determinări conceptuale	615
3.7.2. Reglementarea erorii judiciare	620
3.7.3. Răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare	628
3.8. Imunitatea judecătorească și răspunderea judecătorilor ..	641
3.8.1. Valoarea imunității judecătorești	641
3.8.2. Răspunderea judecătorilor – garanție finală a calității justiției	660

Partea a III-a
JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ
ÎN STATUL DE DREPT CONTEMPORAN

Capitolul 1

VALOAREA CONSTITUȚIEI ȘI A LEGALITĂȚII

CONSTITUȚIONALE ÎN STATUL DE DREPT 687

1.1. Valoarea și acțiunea Constituției în statul de drept 689

 1.1.1. Esența și valoarea Constituției ca Lege
 Fundamentală a statului 689

 1.1.2. Stabilitatea Constituției 717

 1.1.3. Acțiunea și realizarea Constituției 728

1.2. Legalitatea constituțională – principiu fundamental
 în statul de drept 771

Capitolul 2

JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ – GARDIANUL

CONSTITUȚIONALITĂȚII ÎN STATUL DE DREPT	785
2.1. Protecția Constituției și securitatea constituțională	787
2.1.1. Securitatea constituțională	787
2.1.2. Protecția Constituției	797
2.2. Esența și instituționalizarea justiției constituționale	803
2.2.1. Esența justiției constituționale	803
2.2.2. Instituționalizarea justiției constituționale	809
2.3. Misiunea justiției constituționale în statul de drept	818
2.4. Problema interpretării Constituției în procesul realizării justiției constituționale	838
2.4.1. Considerații introductive	838
2.4.2. Fundamentarea doctrinară a interpretării Constituției	841
2.4.3. Interpretarea Constituției de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova	848
2.4.4. Efectele interpretării Constituției de către Curtea Constituțională: studiu de caz	855

Capitolul 3

RĂSPUNDEREA CONSTITUȚIONALĂ – FUNDAMENT

METODOLOGIC AL JUSTIȚIEI CONSTITUȚIONALE	887
3.1. Conturarea răspunderii constituționale ca formă distinctă de răspundere juridică	889
3.2. Răspunderea constituțională și alte forme de răspundere	903
3.3. Elementele răspunderii constituționale	925
3.3.1. Temeiul răspunderii constituționale	925
3.3.2. Sancțiunea constituțională	962
3.4. Răspunderea constituțională a diferitor subiecți de drept constituțional	975
BIBLIOGRAFIE	993

Cuvânt introductiv

În contextul edificării și consolidării statului de drept în Republica Moldova, problema justiției ocupă locul central, fiind de neconceput însăși existența statului de drept în lipsa unei justiții corecte și efective.

Importanța și actualitatea subiectului dat sunt demonstrate de interesul viu manifestat de numeroși cercetători în ultimii 30 de ani. O contribuție inedită la cunoașterea, explicarea și dezvoltarea problematicii în discuție a înregistrat neobositul savant Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept, profesor universitar, care până acum a semnat un număr enorm de publicații dedicate statului de drept și problemelor edificării și consolidării acestuia în Republica Moldova.

Profitând de onoarea de a prefața prezenta monografie, care este deja a 41-a la număr în galeria lucrărilor voluminoase ale dlui profesor, țin să-mi exprim aprecierea deosebită față de cercetarea realizată și efortul enorm depus la elaborarea sa. Având la bază o concepție logică inedită, lucrarea cuprinde o abordare științifică amplă și profundă a diferitor aspecte legate de rolul justiției în edificarea statului de drept, care sunt absolut necesare pentru identificarea celor mai juste și eficiente soluții pentru consolidarea unui astfel de stat în Republica Moldova.

Sub aspect structural, monografia cuprinde trei părți, fiecare axată pe momentele-cheie ale cercetării, după cum urmează:

1) **Partea I** este consacrată problemei ***Statului de drept ca valoare supremă în societatea contemporană*** și cuprinde trei capitole distincte:

- Capitolul 1 – ***Conținutul și exigențele statului de drept contemporan*** – integrează în sine abordarea unor

astfel de aspecte precum: tranziția societăților contemporane spre statul de drept; originea, esența și conținutul statului de drept; exigențele edificării acestuia și principalele direcții de consolidare a statului de drept.

- **Capitolul 2 – Ordinea, dreptul și legalitatea în statul de drept** – cuprinde o analiză detaliată a unor pilonice ale statului de drept, precum sunt: ordinea de drept și ordinea publică; valoarea și funcțiile dreptului (inclusiv particularitățile creării dreptului în statul de drept și cultura juridică a legiuitorului ca garanție a calității acestuia); principiul legalității (sub aspectul valorii, conținutului, asigurării și protecției).

- **Capitolul 3 – Securitatea juridică și constrângerea în statul de drept** – este consacrat mai întâi conturării teoriei securității juridice, pornind de la însuși conceptul *securității juridice* și abordarea doctrinară a acestuia, continuând cu conținutul propriu-zis al principiului securității juridice și accentuarea principalelor elemente ale acestuia, precum sunt: calitatea legii (sub aspectul accesibilității și previzibilității) și neretroactivitatea legii. Cea de-a doua parte a capitolului cuprinde o analiză profundă a problemei constrângerii în statul de drept, autorul urmărind să contureze esența, necesitatea, semnificația și exigențele acestei instituții, rolul dreptului în interedierea constrângerii ca factor de garantare a securității persoanei, pentru ca, într-un final, să reliefeze particularitățile respectării și garantării demnității umane și a inviolabilității persoanei în contextul aplicării constrângerii juridice.

2) **Partea a II-a** este dedicată cercetării detaliate a instituției și particularităților *Justiției în statul de drept contemporan* și cuprinde, la fel, trei capitole distincte:

- **Capitolul 1 – Coordonatele puterii judecătorești în statul de drept contemporan** – este axat pe investigarea

celor mai importante aspecte ale identificării, manifestării și înțelegerii puterii judecătorești în cadrul statului, precum: accepțiunile justiției ca fenomen și valoare socială; conceptul, esența și sistemul puterii judecătorești; justiția ca funcție a puterii judecătorești; sistemul judecătoresc și actul jurisdicțional ca element de identificare a puterii judecătorești. O atenție distinctă se acordă problemei organizării și funcționării puterii judecătorești în statul de drept, sub aspectul organizării instituționale ierarhice, independenței și autonomiei puterii judecătorești, precum și principiilor fundamentale de organizare și funcționare a justiției ca putere distinctă în stat.

- **Capitolul 2 – Puterea judecătorească – garanție fundamentală a legalității și a respectării drepturilor omului în statul de drept** – este axat în principal pe funcționalitatea puterii judecătorești, urmărindu-se în principal fundamentarea rolului puterii judecătorești în asigurarea legalității în statul de drept (sub aspectul valorii acesteia ca factor de echilibrare și responsabilizare a puterilor în stat, precum și ca garant special al legalității administrării publice) și a rolului justiției în apărarea drepturilor omului (pornind de la valoarea drepturilor și libertăților omului în statul de drept, ținând cont de necesitatea și limitele restrângerii legale a acestora, până la argumentarea apărării drepturilor omului ca funcție a puterii judecătorești). Ultimul aspect dezvoltat în acest compartiment este problematica accesului la justiție (ca drept, principiu și garanție) și a dreptului la un proces echitabil (ca noțiune, conținut, forme de realizare și responsabili de asigurare), a căror abordare vine să accentueze în mod deosebit rolul justiției în apărarea efectivă a drepturilor omului în statul de drept.

- **Capitolul 3 – Calitatea și eficiența actului de justiție: premise, factori și condiții** – reprezintă un compartiment-

cheie al monografiei, întrucât integrează în sine analiza celor mai importante premise, condiții și factori de care depinde calitatea și eficiența actului de justiție în statul de drept. Cu precădere sunt abordate detaliat asemenea momente precum: legalitatea ca principiu fundamental al organizării și funcționării justiției; specializarea judecătorilor ca premisă importantă a eficientizării justiției; calitatea hotărârii judecătorești ca finalitate a actului de justiție; uniformitatea practicii judecătorești ca garanție a securității juridice; cultura juridică și integritatea judecătorului; publicitatea și transparența justiției; eroarea judiciară ca o carență a actului de justiție; imunitatea judecătorească și răspunderea judecătorilor ca garanție finală a calității înfăptuirii justiției în statul de drept.

3) Partea a III-a este consacrată *Justiției constituționale în statul de drept contemporan*, fiind structurată în trei capitole distincte:

- Capitolul 1 – Valoarea Constituției și a legalității constituționale în statul de drept – cuprinde o dezvoltare detaliată a valorii Constituției în statul de drept sub aspectul esenței, funcțiilor, stabilității, acțiunii și realizării Legii Supreme. Totodată, o atenție distinctă se acordă problemei legalității constituționale ca principiu fundamental în statul de drept, menit să garanteze și să asigure supremația Legii Fundamentale a statului.

- Capitolul 2 – Justiția constituțională – gardianul constituționalității în statul de drept – reprezintă un compartiment fundamental pentru înțelegerea semnificației și rolului justiției constituționale în statul de drept. Pornindu-se de la necesitatea asigurării securității constituționale și protecției Constituției, sunt argumentate esența justiției constituționale și instituționalizarea acesteia, este relevată misiunea justiției constituționale în statul de drept,

pentru ca, într-un final, să fie abordată problema interpretării Constituției și limitelor acesteia în procesul realizării justiției constituționale.

- Capitolul 3 – Răspunderea constituțională – fundament metodologic al justiției constituționale – este consacrat teoriei răspunderii constituționale ca o nouă măsură de asigurare a protecției Constituției. În vederea conturării acestei teorii sunt dezvoltate asemenea aspecte importante precum: conturarea răspunderii constituționale ca formă distinctă de răspundere juridică; coraportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere; elementele răspunderii constituționale (în special, temeiul răspunderii constituționale și sancțiunea constituțională) și răspunderea constituțională a diferitor subiecți de drept constituțional.

Evident, toate compartimentele lucrării, prin aspectele abordate, contribuie la conturarea unei teorii de ansamblu a rolului justiției în edificarea statului de drept, în contextul căreia dl profesor a reușit nu numai să prezinte o caracterizare de ansamblu a problematicii analizate (pornind de la realitatea societății noastre), dar și să identifice importante curențe și grave probleme care afectează la moment domeniul, pentru care a formulat și posibile căi eficiente de depășire (inclusiv propuneri *de lege ferenda*).

Privită în ansamblu, în momentul de față monografia se prezintă a fi unică de felul său atât sub aspectul complexității subiectului abordat, cât și al volumului impunător (peste 1000 de pagini) și al suportului doctrinar utilizat (940 de surse), ceea ce denotă valoarea teoretică și practică deosebită a acesteia atât pentru știința juridică din arealul nostru, cât și pentru procesul interminabil de edificare și consolidare a statului de drept în Republica Moldova.

În fine, diversitatea largă a aspectelor cercetate, limbajul accesibil în care este scrisă, argumentele logice și relevante invocate, concluziile și propunerile formulate permit a aprecia monografia semnată de prof. Gheorghe Costachi ca fiind o adevărată carte de căpătâi pentru reprezentanții puterii (mai ales din domeniul justiției și al justiției constituționale) care vor să se implice conștientizat și responsabil în actul edificării statului de drept în Republica Moldova, precum și pentru orice cetățean care nu este indiferent de problema democratizării societății noastre. În speranța că acest efort științific incomensurabil al dlui profesor va fi apreciat la justa lui valoare, doresc cititorului o lectură plăcută și utilă, iar autorului – cât mai multă putere și inspirație pentru noi și frumoase realizări științifice.

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

◀ PARTEA I ▶
STATUL DE DREPT –
VALOARE SUPREMĂ
ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Capitolul 1
CONȚINUTUL ȘI EXIGENȚELE
STATULUI DE DREPT
CONTEMPORAN

1.1. Prin tranziție spre statul de drept

Sfârșitul anilor '80 ai secolului precedent a fost marcat de inițierea unei noi etape în dezvoltarea societății noastre, o etapă de transformări radicale axate în principal pe trecerea de la regimul totalitar la un regim democratic de organizare și funcționare a statului precum este statul de drept.

Perioada de tranziție a fost și continuă a fi pentru Republica Moldova complexă și dificilă. Societatea a fost încercată, mai ales la începutul acesteia, de numeroase evenimente negative precum conflictul armat („intern”) transnistrean, presiuni politico-militare și economice din partea altor state etc. „După declararea sa ca stat independent și suveran, în fața Republicii Moldova a fost pusă o sarcină crucială – elaborarea unui model nou de relații între stat, societate și persoană (cetățean), precum și între diferitele ramuri ale puterii. De asemenea, a devenit indispensabilă crearea unui sistem real de frâne și contrabalante în relațiile dintre instituțiile politice și juridice ale puterii, fără de care fiind imposibilă atât edificarea unui stat democratic, cât și a unei societăți civile reale”¹.

Evident, pentru realizarea acestor sarcini importante (care de altfel sunt proprii pentru majoritatea tinerilor democrații), indispensabilă a devenit cercetarea științifică interdisciplinară și complexă a esenței și particularităților etapei de tranziție, a democrației, a statului de drept, a societății civile, a instituției juridice a drepturilor omului

¹ Мишин С. Конституционная характеристика парламентаризма в Республике Молдова: сравнительно-правовой анализ. Кишинэу: Б.и., 2013, p. 25.

etc. Studiarea detaliată a acestor aspecte se justifică mai ales prin faptul că este de natură să asigure finalizarea etapei de tranziție și trecerea cu succes a societății la un alt nivel de dezvoltare. Totodată, doar o cercetare profundă în materie ar fi în stare să identifice riscurile procesului în cauză și soluțiile de depășire a acestora².

Conștientizând perfect această necesitate, am întreprins, cu diferite ocazii, numeroase cercetări teoretice în vederea studierii atât a particularităților societăților în tranziție, cât și a esenței și trăsăturilor fundamentale ale valorilor statului de drept, spre care tinde societatea noastră. În lucrarea de față, pe alocuri, am continuat acest efort științific, fiind convingși de faptul că în prezent nu putem ferm susține că perioada de tranziție pentru societatea noastră a luat sfârșit și Republica Moldova a devenit deja un stat de drept, în care nu mai este niciun rost să vorbim de societatea tranzitivă³. Mai mult, după circa 30 de ani de Independență, este necesar de a evalua cele realizate deja, a da o apreciere eforturilor depuse, a vedea ce este bine făcut și ce nu, ce mai trebuie de făcut pentru a atinge obiectivul principal al societății noastre – un stat de drept real și funcționabil.

Particularitățile dreptului în societatea aflată în tranziție. Tranziția oricărei societăți de la o formațiune istorică la alta influențează în mod semnificativ sistemul de drept al statului. Mai mult, impulsul dezvoltării tranzitive dreptul îl primește anume de la stat, prin intermediul voinței generale a acestuia, în care sunt sintetizate interesele diferitor

² Костаки Г., Султанов Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б.и., 2018, p. 80.

³ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. «Print Caro»), p. 23.

grupuri sociale. Iată de ce transformarea radicală a mecanismului de stat parțial este anticipată de transformări radicale de la nivelul sistemului de drept. Totodată, este de menționat faptul că reforma statului se desfășoară cu mult mai dinamic în raport cu reforma din sfera dreptului. Dreptul în sens pozitiv este mai conservativ și de aceea nu-și modifică direcțiile și formele dezvoltării sale la fel ca și politica statului⁴.

Așadar, dreptul apare ca un rezultat al necesității obiective pe care o are societatea marcată de contradicții. Prin influența sa regulativă, dreptul asigură organizarea, stabilitatea și ordinea de drept în societate. Fiind generat de cauze obiective, dreptul interacționează destul de activ cu societatea care, la rândul său, îi determină conținutul și îi influențează substanțial dezvoltarea. Din considerentele date, dreptul nu poate fi mai evoluat ca nivelul economic și spiritual atins de societate, el se dezvoltă concomitent cu aceasta. Dreptul asimilează în conținutul său tot ce este mai valoros din obiceiurile societății, morala și religia dominantă în cadrul acesteia. Totodată, el absoarbe în sine realizările culturii și civilizației mondiale, ceea ce îi permite să devină într-o anumită măsură independent în raport cu societatea și să obțină posibilitatea să o influențeze activ. Cu ajutorul dreptului, în cadrul societății se asigură ordinea necesară, se soluționează conflictele și contradicțiile sociale. În alți termeni, dreptul este asimilat unei centuri care apără societatea de autodistrugere⁵.

⁴ Сорокин В.В. *Правовая реформа и переходный период в Российской Федерации*. В: Конституция и правовая реформа в России: Межвузовский сборник статей. Барнаул, 2004, p. 52.

⁵ *Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова*. 2-е изд. Москва: Издательство НОРМА, 2001, p. 58.

Fiind privit ca o artă a binelui și a dreptății, ca o întruchipare a marilor realizări ale culturii și civilizației umane, dreptul reflectă/radiază în societate informația despre bine și dreptate și constant o „alimentează” cu idealuri și valori umaniste. Paralel, acesta condiționează îndepărtarea din societate a relațiilor și obiceiurilor ce sunt străine acesteia⁶.

Pe de altă parte, normele de drept îndeplinesc o funcție extrem de importantă și necesară ce rezidă în coordonarea diferitelor interese ale oamenilor, ale asociațiilor acestora, colective mari și mici, precum și identificarea și luarea de decizii în baza acordului lor comun. Dreptul nu exclude alți regulatori sociali, el doar reprezintă cel mai important element al sistemului normativ unic pe care îl are societatea, fiind regulatorul celor mai importante relații sociale.

Într-o societate divizată în clase, ruinată practic de contradicții ireconciliabile, dreptul se manifestă ca o exprimare și un instrument de transpunere în viață a voinței oligarhiei aflate la putere. În asemenea condiții, sunt diminuate și dezactivate idealurile și valorile sale umaniste, el dobândind trăsături despotice și tiranice. O cu totul altă situație caracterizează societatea democratică, în cadrul căreia rolul dreptului și al reglementării juridice este unul enorm, fiind realizat tot potențialul său umanist. Datorită dreptului și a procedurilor oferite de acesta, masele largi ale poporului au acces la valorile materiale și spirituale ale societății, la mecanismul puterii, la formele legale de exprimare și realizare a intereselor individuale. Societatea, dominată de principiile dreptului, dobândește calitatea unei

⁶ *Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. 2-е изд. Москва: Издательство НОРМА, 2001, p. 58.*

*societăți de drept*⁷. Prin urmare, se poate presupune că una dintre sarcinile statului aflat în perioada de tranziție ține de consolidarea prestigiului dreptului în societate⁸.

Analiza normativă a dreptului din perioada de tranziție ar fi una insuficientă fără a lua în considerare experiența aplicării acestuia. Condițiile de realizare a normelor de drept în perioada dată sunt atât de specifice, încât modelul de conduită prescris de normă nu întotdeauna se transpune în relațiile sociale concrete. Criza reglementării juridice, ce însoțește procesul edificării unui nou sistem de drept, influențează negativ mecanismul de acțiune a dreptului. Rolul activ transformator al legislației tranzitive se realizează doar în cazul în care noile norme juridice activează mecanismul de reglementare pe care îl prevăd.

Practica dreptului în statele aflate în tranziție cunoaște suficiente exemple în care dispozițiile legale rămâneau a fi doar o declarație, întrucât fie nu conțineau un mecanism de realizare eficient, fie mecanismul pe care îl prevedeau nu funcționa în condițiile sociale date⁹.

Una dintre cele mai mari probleme care împiedică realizarea eficientă a dreptului în condițiile tranzitive ține de nerespectarea corespunderii dintre totalitatea actelor juridice statice și acțiunea acestora, regularea practică a relațiilor sociale. Sistemele de drept din perioada de tranziție nu implică corespunderea completă dintre relațiile

⁷ *Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов*. Москва, 1998, p. 54-55.

⁸ Костаки Г., Султанов Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б. и., 2018, p. 86; Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. «Print Caro»), p. 26.

⁹ Сорокин В.В. *Проблемы реализации права в переходный период*. В: Известия Алтайского государственного университета, 1998, № 2, p. 50.

sociale existente și legislația în vigoare. Astfel, apar diferite contradicții între legislație și activitatea de aplicare a acesteia, între conținutul juridic și faptic al dreptului. Perioada de tranziție se caracterizează prin adoptarea unui număr enorm de acte normative, ale căror norme în mare parte nu sunt realizate. Legislația de tranziție conține numeroase dispoziții și instituții atractive, pe care practica, nivelându-le, le transformă în ficțiuni. Ca rezultat, se creează doar impresia unei formări intensive a unui nou sistem de drept¹⁰.

Prin urmare, o altă sarcină importantă a statului aflat în tranziție constă în consolidarea calității și prestigiului legii în societate, pentru a fundamenta temelia statului de drept¹¹.

Particularitățile societății aflate în tranziție. Perioada de tranziție în dezvoltarea oricărei țări reprezintă o etapă distinctă nu doar în evoluția statului și a dreptului, dar și a societății însăși, în baza căreia apar atât statul, cât și dreptul, precum și economia, politica și ideologia acestora. Procesul de trecere de la un anumit tip de stat, drept și societate la altul este unul extrem de complicat, multilateral și contradictoriu, care are loc atât în sfera juridico-statală, cât și în viața politico-socială¹².

¹⁰ Сорокин В.В. *Проблемы реализации права в переходный период*. В: Известия Алтайского государственного университета, 1998, № 2, p. 50.

¹¹ Султанов Р. *Конституционно-правовое регулирование политического участия граждан в осуществлении государственной власти в Республике Молдова и Азербайджанской Республике*. Диссертация на соискание ученой степени доктора права. Кишинэу, 2014, p. 44; Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. «Print Caro»), p. 27.

¹² Новрузов В., Султанов Р. *Некоторые особенности государства, права и общества в переходном периоде*. В: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept. Conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: 2011, p. 166-177.

Aflându-se în centrul acestui complicat proces și influențându-l în mod substanțial, statul este chemat să soluționeze într-o astfel de perioadă două sarcini complexe, interdependente și complementare, mai exact două grupe de sarcini. Una dintre ele ține de reorganizarea însăși a mecanismului statal – schimbarea esenței acestuia, a conținutului, a formelor de organizare, a metodelor de activitate și a structurii. Cealaltă categorie de sarcini este legată de schimbarea societății, de reformarea economiei, de formarea unei noi ideologii oficiale¹³, de afirmarea noilor valori.

Într-un astfel de proces sunt absolut necesare atât vigilența, cât și precauția, deoarece, după cum se susține în doctrină, statul chiar și în condiții obișnuite „permanent se află între două pericole”. Unul dintre acestea este posibilitatea transformării sale într-o „abstracție a statului absolut, ce se unifică prin ignorarea diversității”. Un astfel de stat are șansa de a fi distrus ca rezultat al suprimării sale de către forțele active ale societății, de a fi lipsit de resursele sale vitale creative și de a i se distruge mecanismele de dialog ca sursă a soluțiilor eficiente. Un alt pericol rezidă în faptul că „varietatea infinită a elementelor, părților societății se va afirma tot mai pregnant, opunându-se statului și, prin aceasta, îl va dezorganiza și, în cele din urmă, îl va distruge”¹⁴.

În condițiile perioadei de tranziție, un astfel de pericol pentru distrugerea statului și dezintegrarea societății se amplifică substanțial. Anume în această perioadă de „căutări și rătăcirii” în cadrul societății și a statului, ca niciodată se activează diferite procese de dezintegrare.

¹³ *Проблемы теории государства и права*/ Под ред. М.Н. Марченко. Москва: Юристъ, 2001, р. 135.

¹⁴ Ильин В.В., Ахизер А.С. *Российская государственность: истоки, традиции, перспективы*. Москва, 1997, р. 282.

Pe de altă parte, trebuie menționat faptul că și consolidarea statului social în societățile tranzitive de asemenea este foarte lentă. Cu regret, în statele cu democrație tânără nu sunt formate forțele sociale necesare care să susțină statul social, pregătite și capabile să insiste asupra revendicărilor sale sociale. Poporul și-a realizat rolul său de bază socială a transformărilor prin lozincile sale revoluționare, prin care a promovat libertatea cuvântului, economia de piață, deideologizarea și pluralismul politic, în schimb a rămas și se află într-o situație în care calea de dezvoltare democratică a societății nu a satisfăcut așteptările oamenilor. În același timp, o bună parte din populație supraevaluează propriul trecut, este confuză și nesigură în ceea ce privește calea de dezvoltare a societății în viitor¹⁵.

Într-o asemenea perioadă, în fața statului stau sarcini distincte și în ceea ce privește alte sfere ale vieții societății, precum sunt: crearea unui nou sistem monetar și financiar, asigurarea securității țării, stabilirea de noi condiții și standarde pentru relațiile de creditare și comerț cu lumea exterioară.

Astfel, starea de tranziție a statului, dreptului și a societății conține în sine câteva variante posibile de evoluție a materiei sociale și statale, alternative de dezvoltare pe o cale sau alta. Bunăoară, starea actuală a unor state socialiste și pseudo-socialiste cuprinde alternativa dezvoltării acestora spre edificarea unei societăți, a unui stat și drept după modelul capitalismului (sălbatic), fie al social-democratismului. Totodată, aceasta nu exclude faptul ca factorii

15 Кожевников С.Н. *Некоторые особенности государства и права современной России в переходный период*. В: Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право, 2001, № 1, p. 111-118.

de decizie (cei care decid soarta statelor și a popoarelor la etapa contemporană) să elaboreze un model propriu de dezvoltare a statului, dreptului și a societății în funcție de tradițiile și istoria statului, de nivelul de dezvoltare a economiei și culturii societății, de particularitățile poporului, națiunii și ale grupurilor etnice dominante¹⁶.

Existența unei reale alternative în perioada de tranziție, posibilitatea alegerii căii de dezvoltare a statului și dreptului sunt determinate de numeroși factori obiectivi și subiectivi, dintre care cei mai principali sunt¹⁷: posibilitățile economice ale statului și societății; raportul dintre forțele oponente; posibilitățile intelectuale ale noilor conducători și lideri politici; nivelul angajamentului lor politic; caracterul interacțiunii ideologice a celor aflați la putere cu cei din opoziție; capacitățile de a face compromisuri; abilitatea de a elabora în comun concepția dezvoltării statului și a dreptului aflat în tranziție; capacitatea de a transpune în viață elementele acesteia; flexibilitatea liderilor politici; susținerea de către populație a politicii statului sau lipsa acesteia etc.

În același context precizăm că o condiție importantă, de care depinde în mare parte succesul dezvoltării statului și dreptului în perioada contemporană, constă în ridicarea nivelului de cultură politică și juridică a membrilor societății, a culturii democrației, participării politice, a culturii administrării și răspunderii reprezentanților puterii¹⁸.

¹⁶ *Проблемы теории государства и права*/ Под ред. М.Н. Марченко. Москва: Юристъ, 2001, р. 127.

¹⁷ *Проблемы теории государства и права*/ Под ред. М.Н. Марченко. Москва: Юристъ, 2001, р. 128.

¹⁸ Костаки Г., Султанов Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б. и., 2018, р. 93.

Potrivit cercetătorilor, pe parcursul transformării post-socialiste au apărut o serie de complicații și contradicții, precum: necesitatea creării concomitente atât a condițiilor politice democratice, cât și a economiei de piață; necesitatea edificării unei statalități reale, care să fie în stare să desfășoare reformarea societății; necesitatea depășirii nivelului scăzut al culturii juridice și politice a membrilor societății¹⁹. Asemenea dificultăți caracterizează majoritatea statelor din spațiul postsovietic.

Dezvoltarea politică, dar și cea social-economică a determinat stabilizarea socială și statală, formarea unor regimuri politice consolidate. Democrația a fost recunoscută ca o valoare politică și un scop important în dezvoltarea statului, ceea ce a fost consacrat la nivel constituțional în majoritatea statelor postsovietice. Cele mai importante probleme ale societății sunt legate deja de modalitatea de asigurare a supremației legii și a transparenței procesului politic. La esența democrației au fost atribuite toleranța politică, încrederea în posibilitatea de a ajunge la compromisuri, la asigurarea și respectarea drepturilor minorităților, precum și consensul în ceea ce privește scopurile și valorile principale ale dezvoltării societății. Pentru desfășurarea reformelor s-a decis luarea în considerare a intereselor societății²⁰. Se poate presupune că perioada de tranziție, cu toate complicațiile și contradicțiile sale, a reliefat necesitatea și semnificația participării politice a cetățenilor în

¹⁹ Антанович Н.А. *Политические трансформации на постсоветском пространстве: парадигмы изучения и ключевые исследовательские проблемы*. В: Социология, 2007, № 2, р. 32.

²⁰ Антанович Н.А. *Политические трансформации на постсоветском пространстве: парадигмы изучения и ключевые исследовательские проблемы*. В: Социология, 2007, № 2, р. 32.

exercitarea puterii, în determinarea căilor și direcțiilor de dezvoltare a tinerelor democrații, precum și în soluționarea problemelor și dificultăților ce însoțesc procesul de edificare a statului de drept²¹.

În opinia noastră, în societățile aflate în tranziție este necesar de a consacra la nivel de lege corelația garanțiilor sociale ale persoanei și libertății, ale inițiativei personale cu acțiuni de formare a relațiilor libere proprii unei economii de piață, a societății civile și de edificare a statului de drept.

Așadar, mecanismele generale, acceptate de stabilizarea societății în perioada de tranziție, sunt²²:

- în primul rând – dreptul, statalitatea de drept, constituționalitatea, realizarea principiului de separare a puterii în stat;
- în al doilea rând – corelația dintre drept, constituție și statalitatea de drept, ca mecanisme interne de stabilizare a societății;
- în al treilea rând – realizarea practică a raportului regim constituțional – statul de drept;
- în al patrulea rând – dezvoltarea societății civile reale.

În același timp, este necesar de a conștientiza că „dezvoltarea și instituirea societății civile reprezintă o perioadă distinctă în istoria umanității, statului și dreptului. Societatea, distinctă de stat, a existat întotdeauna, dar nu întotdeauna ea a fost o societate civilă. Ultima apare în procesul și ca rezultat al separării statului de structurile sociale, izolarea

²¹ Костаки Г., Султанов Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б. и., 2018, p. 94.

²² Новрузов В., Султанов Р. *Некоторые особенности государства, права и общества в переходном периоде*. В: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept. Conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: 2011, p. 166-177.

lui ca sferă distinctă a vieții societății și, totodată, destatalizării unui șir de relații sociale. Formarea și dezvoltarea societății civile reprezintă un proces foarte îndelungat”²³. Cu toate acestea, un astfel de proces este absolut necesar pentru consolidarea și dezvoltarea democrației, a statului de drept și a regimului constituțional democratic.

Dezvoltând aceste categorii, precizăm următoarele momente importante. Prin esența sa, *democrația* reprezintă forma orânduirii politice, bazată pe recunoașterea principiilor suveranității, libertății și egalității cetățenilor. Democrația este un sistem de autoguvernare a poporului, în cadrul căruia toți cetățenii sunt egali, iar deciziile politice le iau majoritatea cetățenilor, respectând drepturile minorităților²⁴.

La rândul său, *statul de drept* este un stat în care legile sunt aplicate după o ordine unică, consacrată în Constituție, conform căreia toate puterile în stat, mai ales cea executivă și judecătorească, se exercită în strictă conformitate cu legislația în vigoare²⁵.

Idea *orânduirii democratice și constituționale* este orientată spre instituirea unui astfel de regim de stat, în cadrul căruia relațiile dintre persoană și stat să fie bazate pe normele dreptului, în condițiile excluderii totale a arbitra-

²³ Мишин В. *Правовые аспекты становления гражданского общества в Молдове: реальность и перспективы*. В: Правовые аспекты гражданского общества в Молдове: реальность и перспективы, Материалы международной научно-практической конференции, 26-27 февраля 2003 года. Кишинэу, 2003, р. 14.

²⁴ Мамедов Ф.Т. *Культура управления: опыт зарубежных стран*. Баку: «Апостроф» Печатный Дом, 2013, р. 324.

²⁵ Костаки Г., Гажиу Е. *Регулирующая сила Конституции*. В: Закон и Жизнь, 2012, № 7, р. 4-7.

riului. Concepția statului democratic constituțional este chemată să confirme prioritatea persoanei, adică să determine concret sfera de manifestare a libertății individului, în care intervenția statului să fie nu doar una nesalutară, dar și ilegală²⁶. Principala garanție a unui astfel de regim este Constituția democratică.

Finalizarea edificării statului constituțional democratic este strâns legată de asigurarea maximă a drepturilor și libertăților omului, a răspunderii statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, de consolidarea autorității legii și respectarea strictă a acesteia de către toate autoritățile statului, de organizațiile obștești, de cele colective și cetățeni, de activitatea eficientă a organelor de drept²⁷.

Problema esențială a regimului constituțional democratic rezidă în interacțiunea statului cu persoana. Soluționarea acestei probleme induce la ideea suveranității poporului, care, în esență, reprezintă o trăsătură importantă a statului de drept. Suveranitatea poporului semnifică faptul că numai poporul este sursa puterii totale de care dispune statul. De problema suveranității este strâns legată o altă trăsătură a statului de drept, precum este supremația legii (domnia dreptului), deoarece suveranitatea presupune organizarea juridică a puterii supreme în stat, o procedură juridică de exercitare, de realizare a acesteia, principii de interacțiune a persoanei cu puterea. Activitatea statului, ca entitate socială organizată juridic, trebuie să se desfășoare

²⁶ Денчук Е. *Конституционный строй Республики Молдова и Украины (сравнительно-правовой анализ)*. Кишинэу: Центральная типография, 2005, p. 44.

²⁷ Денчук Е. *Конституционный строй Республики Молдова и Украины (сравнительно-правовой анализ)*. Кишинэу: Центральная типография, 2005, p. 44.

doar în forme juridice și conform dreptului. Acest moment se referă în mod egal la toate ramurile puterii: legislativă, executivă și judecătorească²⁸.

În acest sens, cercetătorii menționează faptul că relațiile de putere din cadrul statului reprezintă raporturi juridice între puterile statului, pe de o parte, și între persoană și stat, pe de altă parte²⁹. În opinia noastră, aceste raporturi juridice trebuie în mod corespunzător reglementate în legi și realizate în conformitate cu legile și principiile democratice prevăzute de Constituție. Doar în asemenea condiții poate fi admisă ideea existenței fundamentului statului de drept.

Referitor la problemele formării sistemului politic al puterii în noile democrații din spațiul postsovietic, considerăm că acestea sunt strâns legate de nivelul de dezvoltare a societății civile, a democrației, a pluralismului și ideologiei politice, a nivelului de respectare a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului în aceste state. Cele mai multe probleme privind reformele constituționale din aceste state sunt strâns legate de interacțiunea individului cu puterea. De exemplu, problema formării societății civile ca o exprimare concentrată a raporturilor de putere în stat. Un loc distinct printre acestea revine necesității de a crea un mecanism eficient de limitare a puterii prin drept³⁰.

Astfel, generalizând cele menționate, subliniem faptul că societatea civilă, statul de drept, democrația și regi-

²⁸ Костаки Г., Денчук Е. *Демократические принципы современной конституции*. В: Закон и жизнь, 2004, № 7, p. 11.

²⁹ Лившиц Р.З. *Теория права*. Москва: Бек, 1994, p. 16.

³⁰ Султанов Р. *Политическое участие как выражение демократии*. В: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: 2011, p. 715.

mul constituțional democratic reprezintă fenomene interdependente, a căror dezvoltare și consolidare trebuie să devină una dintre principalele sarcini ale statului aflat în tranziție³¹.

Studierea comparativă a dezvoltării constituționale a statelor din spațiul postsovietic au permis să se constate că acestea, chiar dacă au coexistat destul de mult în unul și același sistem totalitar, nu sunt identice. Acest lucru se explică prin influența mai multor factori, precum ar fi: particularitățile dezvoltării istorice și culturale; tradițiile democratice, politice și juridice; particularitățile sistemului politic și de drept, deosebirea în înțelegerea și conștientizarea supremației dreptului și a supremației legii ca regulator social universal al relațiilor sociale.

În pofida acestor diferențe, totuși pot fi identificate și unele trăsături comune, cum ar fi: consacrarea la nivel constituțional a statului de drept democratic, a suveranității naționale, a supremației legii, a separării puterii în stat, a asigurării drepturilor și libertăților omului, a controlului constituționalității, instituirea instituției avocatului poporului [³²].

În acest sens, *Constituția Republicii Moldova*³³ prevede în art. 1: „(1) Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil. (2) Forma de guvernământ a statului este republica. (3) Republica Moldova este un stat

³¹ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. «Print Caro»), p. 37.

³² Денчук Е. *Конституционный строй Республики Молдова и Украины (сравнительно-правовой анализ)*. Кишинэу: Центральная типография, 2005, p. 44.

³³ *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.”

Aceste prevederi constituționale nu sunt altceva decât principalele direcții de dezvoltare a statului, scopurile și principalele valori garantate în relațiile dintre stat, persoană și societate³⁴.

În același timp, în prezent, trebuie evidențiat faptul că, în procesul de dezvoltare a noilor relații (în societățile aflate în tranziție), mai ales între *stat-persoană-societate*, participarea cetățenilor la alegerea reprezentanților politici, care prin politica promovată urmează să edifice statalitatea democratică, și în procesul de exercitare a puterii, devine principala condiție pentru edificarea și consolidarea statului de drept democratic. Edificarea noilor relații democratice în cadrul statului și a societății, fără implicarea cetățenilor, este imposibilă.

Prin urmare, anume la etapa de tranziție spre dezvoltarea statului democratic este foarte importantă implicarea politică activă a cetățenilor în administrarea treburilor publice și în edificarea noilor relații în cadrul societății³⁵.

³⁴ Костаки Г., Султанов Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б.и., 2018, p. 101.

³⁵ Costachi Gh. *Tranziția societăților contemporane: particularități și perspective*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 1, p. 24.

1.2. Statul de drept: origini, esență și conținut

1.2.1. Originile statului de drept. Sursele ideii statului de drept izvorăsc din adâncurile istoriei civilizației umane, chiar de la începuturile ei. În acele îndepărtate timpuri, omul încerca să explice și să optimizeze formele de comunicare (relațiile) cu semenii săi, să înțeleagă esența libertății sale și a celorlalți, esența binelui și a răului, a dreptății și nedreptății, a ordinii și haosului. Treptat, a fost conștientizată necesitatea limitării propriei libertăți, fiind formate stereotipurile sociale și regulile generale obligatorii de comportament (obiceiuri și tradiții), asigurate prin autoritate. În procesul participării la relațiile sociale și al realizării drepturilor firești ale omului la viață, libertate, proprietate s-au cristalizat normele dreptului natural. Anume acestea au avut rolul de regulator principal și nemijlocit al raporturilor dintre om și societate și, până la o anumită etapă istorică, cu succes le-a armonizat³⁶.

Odată cu apariția *statului*, produs unic al activității umane³⁷, situația s-a schimbat. Statul și-a însușit dreptul natural, uzurpând posibilitatea „creării” normelor juridice. Devenind un mijlocitor între om și societate și folosind principiile umanistice ale dreptului, *statul* l-a transformat pe om în principalul instrument pentru atingerea scopurilor sale. Ca urmare, omeniirea a fost impusă să caute din nou variante optime de interacțiune a individului cu statul și societatea,

³⁶ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009 (Tipografia Centrală), p. 11.

³⁷ *Теория государства и права*. Отв. ред. д. ю. н., проф. В. Д. Перевалов. 3-е издание. Москва: Норма, 2005, p. 356.

căi raționale de îmbinare și satisfacere a intereselor și necesităților lor, utilizând în acest scop *dreptul*.

Din efortul căutărilor a rezultat ideea *statului de drept* care, fiind concepută în epoca antică, prin contribuția celor mai luminate minți ale veacurilor ce au urmat, a devenit o adevărată teorie ce și-a găsit aplicare în cele mai dezvoltate state ale lumii contemporane³⁸.

Cu titlu de precizare, reiterăm în context că înșiși marii gânditori ai antichității, precum Socrate, Democrit, Platon, Aristotel, Ciceron etc., au încercat să identifice legătura și interacțiunea necesară a dreptului cu puterea statului, care să asigure funcționarea armonioasă a societății. Practic, în unanimitate s-a afirmat la acea vreme că cea mai rațională și dreaptă formă politică de conviețuire a oamenilor este cea în care legea este obligatorie atât pentru cetățeni, cât și pentru autoritățile statului și pentru marii demnitari care îl reprezintă³⁹.

Potrivit marilor gânditori, statul, în care puterea recunoaște dreptul și limitele impuse de acesta, reprezintă o autoritate justă și echitabilă⁴⁰. În concret, Aristotel a precizat că „acolo unde lipsește puterea legii, nu este loc de nicio formă de organizare statală”⁴¹.

În continuare, la baza concepției contemporane a *statului de drept* au stat și ideile filosofului german Im. Kant

³⁸ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009 (Tipografia Centrală), p. 12; Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept. Volum omagial*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2011, p. 105-106.

³⁹ Рубаник В.Е., Рубаник С.А. *История политических и правовых учений*. Москва: Волтерс Клувер, 2011, p. 380.

⁴⁰ Рубаник В.Е., Рубаник С.А. *История политических и правовых учений*. Москва: Волтерс Клувер, 2011, p. 380.

⁴¹ Аристотель. *Политика*. Москва, 1911, p. 165.

(1724–1804), ale iluministului și juristului francez Ch. Montesquie (1689-1755) și ale altor filosofi europeni din secolele al XVIII-lea și XIX-lea, precum H. Grotius, Spinoza, J. Locke, J.J. Rousseau etc. În opinia acestora, statul polițienesc, birocratic din epoca absolutismului urmează a fi succedat de *statul de drept*, la baza căruia stă ideea autonomiei persoanei ca titular de drepturi naturale inalienabile⁴².

Cele menționate *supra* sugerează destul de clar faptul că *teoria statului de drept* este una integrativă, sintetică, constituită din numeroase concepții/teorii distincte, care își au propria lor istorie de dezvoltare, cum ar fi: teoria democrației, teoria reprezentării, teoria suveranității naționale, teoria separării puterilor, teoria drepturilor naturale ale omului etc.

Așadar, *teoria contemporană a statului de drept* cuprinde în sine cele mai pozitive și de valoare rezultate, care au fost obținute de către adepții săi pe parcursul ultimelor două sute de ani și care și-au confirmat acțiunea și eficiența sporită în activitatea statelor, care s-au constituit ca state de drept. Respectiv, ea nu mai este o teorie abstractă, utopică și irealizabilă, deoarece, prin consacrarea constituțională, ideea *statului de drept* a devenit principiul fundamental în baza căruia se organizează și funcționează statele democratice europene⁴³.

Pentru Republica Moldova, la fel ca și pentru multe state în care a fost abolit regimul totalitar, etapa contemporană de dezvoltare a ideii statului de drept se caracterizează, în

⁴² Воробьева О.А. *Правоведение*/ под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. Самара: ООО «ПК Типография», 2011, p. 19-20.

⁴³ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009 (Tipografia Centrală), p. 12.

special, prin consfințirea la nivel constituțional a acesteia și cercetarea științifică a problemelor de edificare și consolidare a unui asemenea stat. Prin urmare, intuind necesitatea stringentă a dezvoltării acestei teorii, în special sub aspectul punerii sale în practică, în majoritatea demersurilor științifice realizate până în prezent, fie în mod individual, fie în comun cu membrii școlii științifice „Teoria și practica edificării statului de drept”, ne-am propus să configurăm esența conceptului „stat de drept” și să conturăm direcțiile principale de edificare și consolidare a acestuia în Republica Moldova. Rămânând fidel acestui deziderat, și în lucrarea de față vom dezvolta acest subiect, urmărind să accentuăm, în cea mai mare parte, locul și rolul justiției în acest proces.

1.2.2. Esența și conținutul statului de drept. Deși statului de drept i-au fost atribuite de-a lungul timpului multiple înțelesuri, în istoria gândirii politice și juridice s-a acordat prioritate semnificației care opune statul de drept tuturor formelor de stat autoritare, în numele libertății oamenilor și popoarelor și pentru apărarea libertăților individuale împotriva oricărui arbitrar al puterii⁴⁴.

Însăși noțiunea de *stat de drept* pentru prima dată a fost utilizată de filosoful german de orientare liberală C. Th. Welcker, în anul 1813, ulterior în 1824, fiind atestată în lucrările lui I.H. Fraihera von Aretina, iar, în anul 1829, Robert von Mole a introdus termenul în circuitul public general⁴⁵.

Ca noțiune, *statul de drept* a provenit de la termenul german *Rechtsstaat*, care la finele sec. al XVIII-lea desem-

⁴⁴ Popescu S. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 2000, p. 341.

⁴⁵ Соколов А.Н. *Правовое государство. Идея, теория. Практика*. Монография. Курский государственно-технический университет. Курск, 1994, p. 46.

na doctrina prezentată de Im. Kant, care lega existența *Rechtsstaat*-ului cu supremația Constituției și supunerea puterii de stat față de aceasta. În contextul dat, Constituția trebuie să prefigureze scopul statului de a asigura o viață liniștită și fericită cetățenilor săi în condițiile asigurării dreptului lor de proprietate.

În opinia specialiștilor, expresia *stat de drept* (*Der Rechtsstaat*) este una specifică, de origine germană. În alte limbi nu există o sintagmă corespunzătoare care să integreze atât de sintetic noțiunea *stat de drept*. Cu toate acestea, indiscutabil instituția dată poate fi atestată în diferite state. De exemplu, drept sintagme utilizate în acest sens sunt: în familia de drept anglo-saxon – „rule of law” (domnia dreptului) și „the legal state” (sintagmă însă ce nu a fost răspândită), în timp ce în limba franceză se utilizează „regne de la lois” (domnia legilor) sau „limitation des gouvernants” (limitarea guvernanților). Trebuie de precizat faptul că toate aceste sintagme nu sunt identice în totalitate conținutului vast al termenului german. Și totuși elementul lor comun rezidă în faptul că toate denotă originea europeană a ideii *statului de drept*⁴⁶.

În general, în studiile de specialitate, esența *statului de drept* este redată prin expunerea unor componente de bază ale acestuia, cum ar fi⁴⁷:

- *componenta economică* – exprimată prin existența multiplelor forme de proprietate (de stat, colectivă,

⁴⁶ Соколов А.Н. *Правовое государство в России: состояние, проблемы и перспективы развития*. В: Правовое государство: теория и практика, 2011, № 2 (24). [URL]: http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=149:2011-08-11-08-40-26&catid=60:2011-08-11-08-13-28&Itemid=67.

⁴⁷ Хропанюк В. Н. *Теория государства и права*. Москва, 2001, р. 78-79.

privată, cooperativă etc.), în egală măsură protejate juridic, care sunt de natură să asigure sub aspect economic domnia dreptului, egalitatea subiecților relațiilor de producție, sporirea permanentă a bunăstării societății și dezvoltarea acesteia.

- *componenta socială* – constituită din societatea civilă care reunește cetățenii liberi. În atenția unui asemenea stat se află omul cu diferitele sale interese, iar prin intermediul sistemului instituțiilor și relațiilor sociale sunt create condițiile necesare pentru realizarea de către fiecare cetățean a posibilităților sale creative, a drepturilor și libertăților individuale, manifestarea pluralismului de opinii.
- *componenta morală* – ce cuprinde principiile generale ale umanismului și dreptății, egalității și libertății, onoarei și demnității ființei umane. Regimul statului de drept recunoaște aceste valori supreme și asigură rolul lor în viața societății, excluzând suprimarea individului. În mod concret, aceasta se exprimă prin metodele democratice de guvernare, prin dreptatea și echitatea promovată de justiție, prin prioritatea drepturilor și libertăților cetățenilor în raporturile acestuia cu statul, prin protecția drepturilor minorităților etc.

Într-o altă opinie, se susține că *statului de drept* îi sunt proprii⁴⁸:

- *componenta politică* (care privește în general principiile de organizare și funcționare a puterii în stat);
- *componenta economică* (rolul statului în cadrul sistemului economic al societății);

⁴⁸ Ionescu C. *Principii fundamentale ale democrației constituționale*. București: Lumina Lex, 1997, p. 228-229.

- *componenta socială* (referitoare la modurile de garantare și realizare a drepturilor, libertăților și intereselor cetățenilor).

Destul de relevantă este și viziunea potrivit căreia *statului de drept* îi sunt caracteristice⁴⁹:

- recunoașterea și respectarea drepturilor inalienabile ale omului (componenta umană);
- supremația dreptului și a legilor ce corespund dreptului (componenta normativă);
- organizarea sistemului puterii de stat în baza principiului separării (componenta organizațională sau instituțională).

În ceea ce ne privește, considerăm⁵⁰ că o asemenea expunere a esenței *statului de drept* are avantajul nu numai de a reliefa elementele componente de bază ale acestuia, ci și de a le ierarhiza corespunzător. Astfel, din structura expusă se poate desprinde ideea că *statul de drept* presupune mai întâi de toate recunoașterea și respectarea priorității ființei umane (a drepturilor, libertăților și intereselor acesteia), a căror realizare se poate asigura doar prin supremația legii și a dreptului. Respectiv, acestea trebuie să fie și reperatele de bază în organizarea și exercitarea puterii de stat (separată și echilibrată), adică în strictă conformitate cu legea și cu respectul ființei umane.

Componentele menționate se află într-o strânsă interdependență și interconexiune. Fără o organizare cores-

⁴⁹ Проблемы общей теории государства и права. Под общей ред. д. ю. н., проф. В. С. Нерсесянца. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999, p. 676.

⁵⁰ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009, p. 15.

punzătoare a puterii de stat, adică o repartizare concretă a sarcinilor, funcțiilor și împuternicirilor diferitelor organe ale puterii, în lipsa unei anumite ordini de interacțiune a acestora etc., nu poate fi vorba de domnia dreptului, de legi care să corespundă acestuia, cu atât mai mult de supremația lor. La rândul său, nerespectarea cerințelor legii ce corespunde dreptului face imposibilă organizarea sistemului puterii în statul de drept și realizarea drepturilor și libertăților omului⁵¹.

În mod corespunzător, sistemul de principii care redau esența *statului de drept* pot fi clasificate convențional în trei categorii⁵²:

- Ideea comună a primei categorii se referă la recunoașterea omului ca valoare supremă și cuprinde următoarele principii: principiul priorității drepturilor și libertăților omului; principiul protecției drepturilor omului ca obligație fundamentală a statului; principiul egalității cetățenilor în fața legii și a justiției; principiul răspunderii reciproce a statului și cetățeanului.
- A doua categorie cuprinde principiile care fundamentează rolul dreptului în statul de drept: principiul supremației dreptului și principiul conex al legalității (inclusiv supremația legii în sistemul actelor norma-

⁵¹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009, p. 15; Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. „Print Caro”), p. 45.

⁵² Султ Г. *Принципы правового государства и их конституционное закрепление*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale (Bălți, 22-23 septembrie 2004). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 945.

tive; competența legislativă exclusivă a organului reprezentativ suprem etc.).

- Din cea de-a treia categorie fac parte principiile care sunt numite convențional juridico-organizatorice: principiul separării puterilor; principiul independenței justiției; principiul controlului constituționalității legilor etc.

Prin urmare, în accepțiune modernă, *statul de drept* reprezintă un stat în care sunt recunoscute și garantate drepturile omului și cetățeanului, sunt asigurate domnia dreptului și supremația legii, separarea și colaborarea puterilor în stat⁵³.

⁵³ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. "Print Caro"), p. 46.

1.3. Exigențele edificării statului de drept

În prezent, edificarea statului de drept constituie unul dintre principalele subiecte de cercetare ale științei juridice. În pofida faptului că, la nivel constituțional, practic majoritatea statelor care au abolit regimurile totalitare, se declară a fi state de drept, totuși, la nivel teoretic științific, sunt destul de intens polemizate problemele edificării statului de drept.

Respectiv, este important de a determina dacă pot fi considerate statele contemporane ca fiind state de drept numai în baza recunoașterii și consfințirii acestui atribut la nivel constituțional și legislativ. Studiile în domeniu nu oferă un răspuns univoc în acest sens.

Răspunsul depinde de faptul cum privim statul de drept, ca un model ideal spre a cărui realizare tind toate statele, sau ca un set de cerințe pe care statul se obligă să le îndeplinească în raporturile sale cu individul și societatea.

În primul caz, niciun stat din lume nu poate fi recunoscut ca fiind stat de drept (întrucât lezarea drepturilor omului este prin esență inevitabilă, nu întotdeauna drepturile recunoscute pot fi în mod corespunzător garantate, în special sub aspect economic etc.) și, respectiv, toate vor fi angajate în edificarea statului de drept, fiecare aflându-se la diferite etape ale acestui proces.

În cel de-al doilea caz, toate statele cu un regim politic democratic, în ale căror constituții sunt consfințite principiile fundamentale ale statului de drept, pot fi recunoscute ca fiind state de drept.

În același timp, în studiile de specialitate este atestată și o variantă intermediară, potrivit căreia numai unele state

cu o economie dezvoltată și cu tradiții democratice stabile (de obicei, acestea sunt considerate a fi SUA, Germania, Suedia etc.) sunt state de drept, iar toate celelalte tind doar spre o asemenea calitate⁵⁴.

Din cele consemnate este evidentă logica utilizării termenilor de „formare” și „edificare” a statului de drept atunci când ne referim la procesele de proclamare și de respectare reală a drepturilor omului, la legătura dintre acestea și puterea de stat.

Tot de aici se poate desprinde ideea că procesul de edificare a statului de drept trebuie orientat în două direcții principale: consfințirea constituțională a principiilor statului de drept și concretizarea acestor principii în activitatea de creare a dreptului și cea de realizare a acestuia de către organele de stat.

La acest capitol destul de sugestiv a fost la vremea sa prof. Gh. Alexianu⁵⁵, potrivit căruia un stat de drept nu se poate concepe decât dacă la baza sa există următoarele principii:

- Regimul constituțional, adică stabilitatea pentru o perioadă lungă de vreme a ideilor fundamentale care se desprind din felul de viață al unei anumite societăți, în limitele cărora puterea legiuitoare să-și poată îndeplini misiunea ei ... Regimul constituțional trebuie să fie garantat prin recunoașterea supremației Constituției asupra legii ordinare.
- Legea care vine să stabilească ordinea de drept, obligatorie pentru stat și pentru particulari, nu poate fi

⁵⁴ АбдулаевМ. И. *Теория государства и права. Учебник для вузов*. Санкт-Петербург: Питер, 2003, p. 463-464.

⁵⁵ Alexianu Gh. *Curs de drept constituțional*. Vol. I. București: Editura Casei Școalelor, 1930, p. 142-144.

retroactivă. Această lege trebuie să fie stabilită dinainte, pentru a fi cunoscută de toată lumea, ca ulterior să poată fi respectată. A veni cu o lege, care să anuleze acte desfășurate în trecut, sub imperiul altei legi, desființând situații și drepturi câștigate, înseamnă a nega principiul însuși al statului de drept și a ne întoarce din nou la statul arbitrar.

- Justiția trebuie să garanteze respectarea regulii de drept din partea statului. Ea va judeca pe stat, când acesta se va abate de la regula de drept stabilită de organele sale după aceleași principii și în aceleași condiții ca și pe particular. Statul va fi judecat din trei puncte de vedere: - pentru acte administrative ilegale ale puterii executive – contenciosul administrativ; - pentru actele ilegale ale puterii legiuitoare, adică pentru legile adoptate în disprețul normelor constituționale – contenciosul constituțional; - pentru actele pe care statul le face ca orice simplu particular în administrarea patrimoniului său, va fi judecat de instanțe judecătorești obișnuite.

Așadar, evident că edificarea statului de drept nu poate fi realizată peste noapte și doar prin promisiunile electorale ale partidelor politice. Pentru atingerea acestui scop este necesar, în primul rând, un cadru legislativ corespunzător și, în al doilea rând, o revoluție în conștiința social-juridică a cetățenilor, care, de asemenea, se poate produce numai ca rezultat al unei activități bine programate a administrației pe durata unei întregi generații. Această perioadă de perfecționare a legislației, de reorganizare a mecanismului statal și de reconștientizare a valorilor sociale fundamentale este denumită etapă de tranziție. Este anevoios de a presupune cât

va dura tranziția la noi spre economia de piață și un stat de drept, dar cert este faptul că această etapă istorică va fi marcată, mai mult ca oricând, de calitatea și oportunitatea normelor juridice, pe care se fundamentează toată viață socială⁵⁶.

Un alt moment, la fel de important pentru edificarea statului de drept, este necesitatea asigurării reale a acțiunii normelor de drept, fapt ce presupune⁵⁷:

- deetimizarea vieții sociale;
- asigurarea supremației legii în toate sferile vieții sociale;
- perfecționarea permanentă a legislației luându-se în considerare principiile democrației și rezultatele cercetărilor științifice;
- crearea unui sistem efectiv de supraveghere a legalității;
- garantarea protecției juridice a tuturor subiecților față de orice decizie arbitrară;
- asigurarea inevitabilității răspunderii juridice;
- delimitarea clară a competențelor celor trei ramuri ale puterii, neadmiterea substituirii unei puteri prin alta;
- sporirea eficienței activității organelor executive, a controlului asupra lor;
- asigurarea independenței judecătorilor;
- ridicarea nivelului de cultură juridică a populației și a funcționarilor publici etc.

În același timp, e necesar de a ține cont de faptul că doar impunerea acestor măsuri societății de către stat nu pot

⁵⁶ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 73-74.

⁵⁷ Лазарев В. В., Липень С. В. *Теория государства и права: Учебник*. 2-е изд. Москва: Спартак, 2000, p. 464-465.

asigura atingerea rezultatului scontat. Pentru o funcționare reală a statului de drept sunt absolut necesare: tradiții culturale stabile, o conștiință juridică dezvoltată a populației și o stare satisfăcătoare a economiei naționale.

Prin urmare, trecerea de la sistemul administrativ de comandă la un stat de drept presupune o anumită perioadă de reforme radicale cu caracter politic, social, economic, juridic etc. Este important în acest caz faptul că formarea statului de drept în țările democratice a fost rezultatul unui proces îndelungat de sute de ani. Desigur, calea noastră poate fi mai scurtă, întrucât avem la dispoziție experiența în domeniu a altor state. Însă paradoxul constă în faptul că noi nu întotdeauna alegem concepțiile confirmate de practica statelor de drept, fiind atașați și în continuare de vechile tradiții. De aceea rămânem și acum doar la faza embrionară a procesului de edificare a statului de drept⁵⁸.

În viziunea noastră, depășirea acestora va fi posibilă doar dacă se va elabora o concepție logică și consecventă a statului de drept, transpunerea practică a căreia, prin voința fermă a factorului politic și social, va fi în măsură să reducă riscul erorilor și chiar a denaturărilor în edificarea statului la etapa actuală și să faciliteze trecerea la un stat suveran democratic.

Cu titlu de propuneri concrete, în acest sens, examinând particularitățile statului de drept, putem sesiza ușor că multe din ele caracterizează nu atât statul, cât societatea în care el există. Acest lucru este firesc: statul este o parte

⁵⁸ Кушмир В. Ф., Кушмир Л. Ф. *Правовые аспекты гражданского общества в Молдове*. În: Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective, Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale (26-27 februarie 2003). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003, p. 569-570.

componentă a societății și nu poate să evolueze separat de aceasta; statul nu poate deveni ideal atunci când societatea este imperfectă. Pentru a crea un stat ideal, trebuie să se schimbe societatea. Suntem convingși că această condiție este primordială pentru edificarea statului de drept⁵⁹.

Cea de-a doua condiție constă în reducerea contradicțiilor sociale prin adoptarea și respectarea unor legi echitabile, care să exprime interesele și necesitățile majorității membrilor societății. Realizarea acestei condiții este posibilă numai într-o țară unde există un sistem politic stabil și democratic. Trebuie avut în vedere faptul că aparatul de stat întotdeauna are și interese proprii, „de castă”, care diferă și, deseori, contrazic interesele societății. De aceea nu putem conta pe faptul că statul va deveni stat de drept fără efortul societății. Societatea trebuie să fie într-atât de puternică și unită, încât să poată stăpâni aparatul, să-l facă „slugă a societății”.

Cea de-a treia condiție, în opinia noastră, constituie economia stabilă, de înalt randament, care ar asigura bunăstarea materială a populației, dezvoltarea învățământului, științei, culturii, realizarea programelor sociale, dotarea tehnică materială a aparatului de stat, organizarea optimă a activității de legiferare și de protecție a ordinii de drept, soluționarea problemelor ecologice și globale. Or, o țară înapoiată nu e în stare să edifice un stat de drept⁶⁰.

⁵⁹ Costachi Gh. *Doctrina democratică a statalității moldovenești și respectarea drepturilor omului*. În: *Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice*. Conferință internațională (Chișinău, 22-23 septembrie 2006). Chișinău, 2006 (Tipografia „Belacron” SRL), p. 128-129.

⁶⁰ Costachi Gh., Muruianu I. *Reflecții asupra concepției contemporane a statului de drept*. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 5, p. 18.

Cea de-a patra condiție constituie ridicarea nivelului culturii spirituale a societății, inclusiv morale, politice și juridice⁶¹. Oamenii trebuie să conștientizeze valoarea vieții umane, a păcii civile și concordiei, imposibilitatea soluționării prin forță a contradicțiilor sociale, interetnice și de altă natură, eficiența în acest sens a criteriilor morale și legale.

Vacuumul valoric ideologic, creat în urma prăbușirii vechilor simboluri și în lipsa noilor simboluri ale credinței, sub influența situației social-politice și economice critice, a cauzat ignorarea normelor sociale și criminalizarea societății, ceea ce a avut un impact nefast asupra statalității. În prezent, statul și societatea noastră necesită noi valori și simboluri ale credinței, susceptibile să protejeze personalitatea de degradare morală și egocentrism, să integreze poporul moldovenesc, să motiveze sprijinul reformelor politice, respectul față de stat și lege⁶².

Așadar, statul de drept reprezintă o valoare socială supremă care are menirea de a confirma principiul umanismului din cadrul relațiilor statului cu cetățenii, de a garanta și a proteja viața, sănătatea, cinstea, libertatea, demnitatea persoanei, de a fi un instrument de combatere a birocrăției și egoismului. Acesta este un instrument pentru oamenii care respectă legile, care muncesc pentru binele său și al statului în care trăiesc, care tind spre un viitor fericit, o viață bogată și decentă⁶³.

⁶¹ Costachi Gh. *Nu putem afirma că s-a construit statul de drept ...* În: Justiția Constituțională, 2005, nr. 4, p. 43-45.

⁶² Costachi Gh. *Problemele și perspectivele constituirii statului de drept în Republica Moldova.* În: Legea și Viața, 2005, nr. 6, p. 4-5.

⁶³ Costachi Gh. *Spre o statalitate democratică și de drept.* Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2007, p. 88-89.

Prin esență, statul de drept democratic este un ideal, un vis în culori roze ale omului, spre a cărui realizare el tinde de mii de ani. Formarea și, respectiv, finalizarea edificării statului de drept presupun o asigurare maximă a drepturilor și libertăților omului, a răspunderii statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, cu sporirea autorității legii și a respectării rigide a acesteia de către toate organele statului, de organizațiile sociale, colective și cetățeni, cu activitatea eficientă a organelor de ocrotire a normelor de drept și a celor de jurisdicție constituțională.

În același timp, este semnificativ faptul că statul de drept este o formă a autoadministrării și a suveranității poporului. Din aceste considerente, statul de drept nu poate fi nedemocratic. Mai mult ca atât, acestui stat îi este caracteristică o democrație dezvoltată, care a atins un nivel înalt în viața reală⁶⁴. Respectiv, o condiție inerentă a edificării statului de drept o constituie democratizarea societății, moment ce presupune necesitatea strictă a formării societății civile, cu un grad înalt de cultură politică și juridică a populației și a personalului aparatului de stat.

Fundamentul social al statului de drept rezidă în societatea civilă dezvoltată, în care domină principiul libertății activității economice, bazată pe supremația legilor ce corespund dreptului. Conținutul și figura principală a societății reprezintă omul, ca personalitate, cu interesele și necesitățile lui individuale, a căror realizare liberă e posibilă doar în lipsa controlului politic. Aceste interese și necesități se exprimă și se realizează prin intermediul unor așa instituții sociale ca familia, biserica, asociațiile culturale, științifice, patronatele etc., care, prin esența lor, servesc ca barieră în calea monopolizării puterii de stat.

⁶⁴ Иванов В. М. *Власть, демократия и социальные контрасты*. Кишинев, 1997, p. 285.

1.4. Direcțiile consolidării statului de drept

Amplele cercetări științifice realizate în ultimii 30 de ani pe marginea problemei statului de drept ne-au permis să formulăm unele concluzii deosebit de valoroase pentru procesul edificării și consolidării acestuia în Republica Moldova.

Astfel, în primul rând, vom sublinia că statului de drept îi sunt caracteristice așa elemente definitorii ca:

- recunoașterea și respectarea drepturilor inalienabile ale omului;
- supremația dreptului și a legilor ce corespund dreptului;
- organizarea sistemului puterii de stat în baza principiului separării.

Un asemenea conținut al esenței statului de drept are avantajul nu numai de a reliefa elementele componente de bază ale acestuia, ci și de a le ierarhiza corespunzător. Astfel, din structura expusă se poate desprinde ideea că statul de drept presupune mai întâi de toate recunoașterea și respectarea priorității ființei umane, a căror realizare se poate asigura doar prin supremația legii și a dreptului. Respectiv, acestea trebuie să fie și reperele de bază în organizarea și exercitarea puterii de stat (separată și echilibrată), adică în strictă conformitate cu legea și întru respectul ființei umane.

Componentele menționate se află într-o strânsă interdependență și interconexiune. Respectiv, fără o organizare corespunzătoare a puterii de stat, adică o repartizare concretă a sarcinilor, funcțiilor și împuternicirilor diferitelor organe ale puterii, în lipsa unei anumite ordini de interacțiune a lor etc., nu poate fi vorba de domnia dreptului, de legi care să corespundă acestuia, cu atât mai mult de supremația lor. La rândul său, nerespectarea cerințelor legii ce corespunde dreptului

face imposibilă organizarea sistemului puterii în statul de drept și realizarea drepturilor și libertăților omului⁶⁵.

Întrunirea cumulativă a elementelor componente date nu este întâmplătoare. Ba mai mult, este necesară, mai ales că statul de drept poate fi privit sub un triplu aspect⁶⁶: formal, material și tehnic.

Sub aspect *formal*, statul de drept este statul în care legile sunt aplicate în conformitate cu ordinea prestabilită. În special, e cazul puterii executive și judecătorești, care funcționează numai în conformitate cu litera legii. Un asemenea stat de drept se caracterizează prin ignorarea trăsăturilor esențiale ale statului și dreptului, a conținutului acestora, în special a valorilor generale umane, a standardelor generale recunoscute. În calitate de exemplu servește Germania fascistă care, în pofida întrunirii condițiilor unui stat de drept, totuși era dominată de ideea dreptului rasei, ordinii de drept bazate pe voința absolută a fiurer-ului și ideologia naționalistă fascistă. Astfel, statul de drept în sens formal (care se poate totuși declara stat constituțional) în realitate poate fi un stat anarhic.

Sub aspect *material*, statul de drept se caracterizează mai întâi de toate prin protejarea individului și a libertăților politice ale acestuia, precum și prin autolimitarea puterii prin drept. În acest sens, se susține că statul de drept este nu numai un stat în care guvernarea se face în limitele legii și sub supraveghere judiciară. În sens material, statul de drept presupune o societate bazată pe respectul libertății individuale, pe o putere de stat moderată, dar fermă și stabilă, care are drept scop protecția acesteia.

⁶⁵ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), 2009. p. 15

⁶⁶ Соколов А. Н. *Правовое государство: идея, теория, практика*. Монография. Курск, 1994, p. 11-13.

Prin urmare, definirea statului de drept ca fiind un stat bazat pe lege este considerată a fi formală. De aceea, în doctrina germană în special se insistă asupra necesității unei completări materiale a conceptului. Astfel, statul de drept material este un stat bazat pe echitate, dreptate, altfel spus, stat în care ordinea de drept internă derivă din principiile libertății, egalității și dreptății.

În fine, dacă e să privim statul de drept ca o structură *institucională*, ca un sistem de procedee juridice, cu ajutorul cărora se asigură protecția drepturilor și libertăților, atunci principiul statului de drept va fi redus doar la accețiunea tehnică a acestuia, care nu exprimă nici scopul, nici conținutul statului de drept, ci doar formele și modul de realizare a lui.

Așadar, concepția statului de drept trebuie să întrunească cumulativ cele trei aspecte enunțate, pentru a evita eventualul conflict dintre partea materială și formală a principiului statului de drept și, respectiv, a asigura realizarea practică a acestuia.

Bazându-ne pe aceste considerente și pe situația reală din cadrul societății noastre, am reușit să identificăm următoarele direcții prioritare ale edificării și consolidării statului de drept în Republica Moldova:

- asigurarea și respectarea drepturilor și libertăților omului,
- democratizarea social-politică a societății,
- ridicarea nivelului de cultură juridică a cetățenilor,
- dezvoltarea societății civile,
- respectarea și realizarea Constituției statului,
- asigurarea legalității și a ordinii de drept,
- organizarea și funcționarea eficientă și legitimă a puterii de stat,
- asigurarea responsabilității și răspunderii puterii publice.

ASIGURAREA ȘI RESPECTAREA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR OMULUI

Principala condiție și cale spre edificarea unui stat de drept viabil și durabil în Republica Moldova o constituie garantarea, asigurarea și respectarea drepturilor și libertăților omului⁶⁷.

În acest sens, este relevant cercetătorul B. M. Сырых⁶⁸ care susține că *garantarea și asigurarea reală a drepturilor și libertăților cetățenilor* reprezintă un scop final, un rezultat nemijlocit al activității statului de drept, deoarece acesta este format și activează doar pentru asigurarea intereselor societății, în general, și a fiecărui membru în parte. Totodată însă, important e ca natura de drept a statului să fie exprimată nu de lozincile pe care le propagă acesta, ci de rezultatele concrete ce caracterizează activitatea statului în sfera protecției și asigurării reale a drepturilor și libertăților cetățenilor.

Realitatea drepturilor și libertăților cetățeanului presupune o asemenea stare când fiecare om nu numai *de jure*, dar și *de facto* dispune de aceste drepturi și libertăți, poate, în limite juridice și politice, potrivit voinței sale și în interesul general ori personal să se folosească și să dispună de posibilitățile oferite de acestea, să le apere de orice atentate și să ceară de la organele competente restabilirea drepturilor lezate⁶⁹.

⁶⁷ Costachi Gh. *Locul și valoarea drepturilor omului în concepția statului de drept și practica edificării acestuia în Republica Moldova*. În: Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova, Materiale ale conferinței științifico-practice internaționale din 17 septembrie 2010, mun. Bălți. Chișinău: S. n., 2010. ÎS FEP „Tipografia Centrală”, p. 24.

⁶⁸ Сырых В. М. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001, p. 442.

⁶⁹ *Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе*. Под ред. доктора юрид. наук, проф. Л. Д. Воеводина. Москва: Издательство Московского университета, 1987, p. 40.

Este vorba, în acest sens, de obligația fundamentală a statului de a oferi omului și cetățeanului toate garanțiile necesare de natură să asigure o reală utilizare de către aceștia a drepturilor lor. În lipsa acestor garanții, drepturile și libertățile consfințite de lege nu pot fi realizate, or, altfel spus, drepturile, libertățile și obligațiile omului și cetățeanului nu reprezintă nimic în lipsa garanțiilor care să asigure realizarea lor⁷⁰.

În general, se poate susține că principala garanție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului o constituie consacrarea acestora la nivel constituțional printr-o formulă asemănătoare literei și spiritului celor conținute în normele de drept internațional. Strâns legată de această garanție și deosebit de necesară este și dezvoltarea corespunzătoare a drepturilor și libertăților constituționale în legislația ramurală, prin stabilirea tuturor drepturilor și obligațiilor corelative a subiecților de drept, cărora le revine sarcina de a le respecta și asigura realizarea și apărarea eficientă a lor. Și, în sfârșit, dar nu mai puțin important, considerăm deosebit de valoroase stabilirea și asigurarea răspunderii juridice pentru orice lezare a drepturilor și libertăților constituționale ale omului atât de către cetățenii simpli, cât și de către toți reprezentanții puterii de stat⁷¹.

⁷⁰ Карасев А. Т., Федоров Р. В. *К вопросу о гарантиях как составных элементах конституционно-правового статуса личности*. В: Российский юридический журнал, 2004, № 2, p. 31.

⁷¹ Costachi Gh. *Locul și valoarea drepturilor omului în concepția statului de drept și practica edificării acestuia în Republica Moldova*. În: Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova, Materiale ale conferinței științifico-practice internaționale din 17 septembrie 2010, mun. Bălți. Chișinău: S. n., 2010. ÎS FEP „Tipografia Centrală”, p. 26-27.

În contextul dat, o atenție deosebită merită a fi acordată modului în care statul asigură protecția drepturilor și libertăților omului. Aceasta începe cu stabilirea normativă a răspundirii juridice pentru încălcarea drepturilor și libertăților omului, precum și a procedurii de aplicare a formelor concrete de răspundere. Este important ca toate măsurile de protecție a drepturilor și libertăților omului, inclusiv cele prevăzute de sancțiunile normelor juridice, să fie aplicate conform procedurii stabilite de lege. Reglementarea juridică concretă a procedurii date, respectarea strictă a acesteia constituie o garanție importantă a legalității și protecției eficiente a drepturilor și libertăților omului.

Prin urmare, putem constata că, în mare parte, protecția drepturilor și libertăților omului este asigurată de reacția statului la încălcarea acestora, exprimată prin aplicarea constrângerii juridice. Prin intermediul acesteia, statul reușește atât să sisteze încălcarea drepturilor și libertăților, să impună restabilirea acestora și repararea prejudiciilor cauzate, cât și să sancționeze factorii care au admis lezarea valorilor sociale date.

Cu toată importanța pe care o prezintă în acest sens constrângerea juridică, totuși trebuie subliniat faptul că ea este susceptibilă de a se transforma foarte ușor din mijloc de protecție a drepturilor și libertăților omului într-un instrument de manipulare cu largi posibilități de încălcare gravă și arbitrară a acestora. De aceea, în cadrul unui stat de drept, obligația fundamentală a statului de a asigura protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, prin intermediul constrângerii juridice, este indisolubil legată de cea de asigurare a respectării valorilor date nemijlocit în procesul aplicării acesteia, pentru ca astfel să se

excludă posibilitatea exercitării ilegale a constrângerii și evitării exceselor și abuzurilor din partea statului asupra cetățenilor săi.

De aspectul dat este strâns legată și problema răspunderii statului pentru încălcarea drepturilor și libertăților persoanei, considerat a fi unul din cele mai semnificative în materie. Prin urmare, chiar dacă în procesul activității statului s-a admis încălcarea unor drepturi și libertăți ale persoanei, doar o eficientă sancționare a acestor abateri este de natură să dovedească totuși preocuparea acestuia de a respecta și a apăra drepturile, libertățile și demnitatea ființei umane, fiind astfel o garanție finală în materia dată⁷².

Astfel, în pofida tuturor eforturilor de recunoaștere a drepturilor și libertăților omului ca valori fundamentale și de asigurare a acestora, Republica Moldova înregistrează totuși grave restanțe la acest capitol, moment destul de bine demonstrat de cazurile pierdute de statul nostru la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Aceasta dovedește atât ineficiența justiției naționale, cât și lipsa de grijă și respect față de cetățean, drepturile, libertățile și demnitatea omului. O asemenea stare de lucruri este cel puțin îngrijorătoare, dacă nu periculoasă pentru continuarea eforturilor de democratizare a societății noastre și de edificare a statului de drept. De aceea considerăm că, fără soluționarea acestei probleme, vom construi doar un stat de drept formal, aparent, pe care îl vom privi ca atare, pentru că așa voim (așa ni se impune) și nu pentru că așa este în realitate.

⁷² Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 130.

DEMOCRATIZAREA SOCIAL-POLITICĂ A SOCIETĂȚII

În prezent, practic unanim este recunoscut faptul că statul de drept este de neconceput în afara democrației, aceasta fiind o condiție inerentă edificării, consolidării și manifestării practice a statului în cauză.

Termenul „democrație” a generat controverse mai ales în țările post-totalitare, în primul rând, din cauza problemelor create de procesul de tranziție care a împiedicat și tergiversat, în multe locuri, materializarea promisiunilor democrației, dar și din cauza asocierii și confuziei dintre cele două schimbări majore care au venit simultan: democrația politică și economia de piață. De asemenea, începuturile economiei de piață în multe din țările foste comuniste au fost marcate de abuzuri, de corupție, de lipsă de transparență, momente ce au favorizat procese de îmbogățire rapidă pentru cei din cercurile puterii și, totodată, au cauzat creșterea sărăciei și accentuarea inegalităților.

Anume din considerentele respective este necesară atât o clarificare a noțiunii date, cât și o explicare a particularităților acesteia, o concretizare a căilor și mijloacelor de transpunere și realizare practică.

În general, prin democrație se desemnează: ordinea politică și modul de funcționare a sistemului politic, în care se realizează dreptul poporului de a se guverna pe sine însuși⁷³; un regim politic, în cadrul căruia sunt recunoscute și realizate în practică suveranitatea poporului, libertatea și egalitatea cetățenilor consfințite în legi; un sistem de auto-administrare cu implicarea cetățenilor în adoptarea deciziilor de interes general⁷⁴.

⁷³ Costachi Gh., Cușmir V. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău: „Tipografia Sirius”, 2001, p. 8.

⁷⁴ Боршевский А. П. *Обучение демократии*. Chișinău: Pontos, 2008 (ТопогRAFIA „Reclama” SA), p. 74.

În viața cotidiană, democrația reprezintă un sistem de instituții și relații, prin care membrii societății acționează fie direct, ca autoritate ce elaborează decizii cu caracter obligatoriu, fie prin intermediul unor reprezentanți, care elaborează aceste decizii în numele celor care i-au ales. Prin urmare, democrația se poate manifesta fie ca o democrație directă, fie semi-directă (reprezentativă)⁷⁵.

Fără a explica esența acestor categorii, vom nota că nucleul democrației reprezentative îl formează principiul suveranității poporului, ceea ce înseamnă că guvernarea poate fi legitimată doar prin voința celor guvernați. Din aceste considerente, componentul vital al acestei democrații îl constituie alegerile, prin intermediul cărora cetățenii au posibilitatea de a participa la desemnarea reprezentanților în structurile puterii.

În acest sens, e deosebit de important ca într-un stat bazat pe drept, democrația reprezentativă să conlucreze cu democrația directă, deoarece numai pe această cale se va asigura un sistem optim de guvernare⁷⁶. Astfel, sunt necesare dezvoltarea și consolidarea unei democrații participative, care presupune implicarea directă și activă a cetățenilor în procesul decizional al autorităților publice, la nivel central și local (în special prin: dezbateri publice, audieri în fața comisiilor parlamentare, consultarea cetățenilor pe plan local, controlul activității serviciilor publice etc.)⁷⁷.

⁷⁵ Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Chișinău: Reclama, 2001, p. 122-124.

⁷⁶ Costachi Gh. *Statul de drept și democrația în Republica Moldova*. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006, p. 27; Costachi Gh., Cușmir V. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău: „Tipografia Sirius”, 2001, p. 26.

⁷⁷ Costachi Gh. *Forme ale democrației și eficiența mecanismului de guvernare*. În: *Legea și Viața*, 2000, nr. 4, p. 3.

Pe de altă parte, democrația presupune existența unui mecanism complex ce ar permite societății de a reprimă orice încercare a statului, a organelor de stat de a uzurpa puterea de stat. În condițiile unei veritabile democrații, membrii societății dispun de dreptul de a critica în mod public politica statului, acțiunile și deciziile acestuia, de a se organiza în partide politice și alte asociații obștești, de a dizolva organele de stat și a demite funcționarii publici care nu transpun integral și consecvent interesele societății în practica socială.

Democrația în viața reală se manifestă ca un fenomen complex și multidimensional în diferite sfere ale vieții sociale prin diferite căi și mijloace. Ea nu poate fi redusă doar la sfera politică a vieții sociale sau a statului, cum adesea se susține în doctrină; ea se manifestă și în sferile economică, socială, culturală, științifică și ideologică. În mod special, se poate susține că:

- în raport cu subiectul puterii de stat – poporul, democrația presupune expresia voinței, intereselor și tendințelor acestuia.
- în raport cu subiecții ce exercită nemijlocit puterea de stat – organele statului, partidele politice, democrația reprezintă principiul de organizare a acestora.
- în raport cu procesul de realizare a puterii de stat, democrația se manifestă ca totalitate de metode și mijloace de guvernare, adică ca regim politic.
- în raport cu obiectul puterii de stat – cetățenii, păturile sociale, grupurile și asociațiile de cetățeni, democrația presupune un anumit statut al acestora, un regim de viață, un cerc larg de drepturi consacrate la nivel constituțional.

Prin urmare, pluralismul politic și ideologic, multipartidismul, recunoașterea principiului separării puterii în stat, metoda majoritară de luare a deciziilor, alegerile periodice, succesiunea în organele statului reprezintă căi și metode de manifestare a democrației.

În același timp, e important de subliniat faptul că realizarea și utilizarea întregului potențial social al democrației nu trebuie să se reducă doar la recunoașterea și consfințirea juridică a principiilor și ideilor democratice, dar și la implementarea consecventă a acestora în practica vieții sociale.

Respectiv, este evidentă necesitatea asigurării caracterului real al democrației, moment ce depinde în mare parte de voința, de dorința și tendințele subiective ale cetățenilor și, în special, de asumarea de către demnitarii și funcționarii de stat a obligațiilor morale și juridice ca prin activitatea lor să transpună în viață, să păstreze și să protejeze principiile, ideile și tradițiile democratice.

În același timp, caracterul real al democrației depinde considerabil de condițiile economice de viață ale societății și ale diferitor pături sociale, între care se stabilesc raporturi în baza principiilor democratice; nivelul de viață al populației, care permite sau nu participarea la procesul de conducere al statului și societății; posibilitățile economice și financiare ale statului care asigură sau nu o funcționare normală a instituțiilor politice democratice, realizarea drepturilor și libertăților cetățenilor etc.

Posibilitățile materiale și financiare constituie un atribut important al democrației reale nu numai pentru stat și societate, dar și pentru cetățean în particular. Acestea permit o realizare deplină a dreptului la inițiativă, a dreptului de a fi ales și de a participa la administrarea societății, a dreptului la asigurarea medicală, la locuință, la odihnă etc.

Dezvoltarea democrației, edificarea statului de drept necesită activități care să contribuie la prezența masivă a instituțiilor sociale în toate domeniile de activitate ale statului. Respectiv, dacă un stat se dorește a fi democratic, atunci el trebuie să creeze mijloacele necesare care ar permite cetățeanului să participe la gestionarea afacerilor publice și la luarea deciziilor care îl privesc, iar acest lucru se poate realiza, în mare parte, prin încurajarea sectorului asociativ din cadrul statului.

Astfel, o democrație autentică depinde de sprijinul cetățenilor. Participarea acestora la viața politică și cooperarea lor în cadrul instituțiilor politice constituie un factor determinant pentru buna funcționare a instituțiilor democratice în statul de drept.

Generalizând cele enunțate, ne expunem ferma convingere că edificarea statului de drept este imposibilă numai prin recunoașterea și proclamarea principiilor democratice de organizare a statului. Este strict necesar ca, mai întâi de toate, să conștientizăm esența acestui fenomen, să ne interiorizăm valorile acestuia și să ne formăm o voință fermă în promovarea lui.

RIDICAREA NIVELULUI DE CULTURĂ JURIDICĂ A CETĂȚENILOR

În momentul în care societatea a renunțat la metodele autoritare de conducere a statului totalitar, iar oamenilor li s-au oferit, mai mult sau mai puțin, posibilități de a beneficia de drepturi și libertăți, s-au simțit destul de pregnant nivelul scăzut al culturii juridice a societății în ansamblu, indiferența față de drept și subevaluarea acestuia, momente ce au persistat decenii la rând.

Proclamarea valorilor supreme la nivel constituțional și crearea cadrului normativ-juridic corespunzător, considerate a fi ca pași concreți în edificarea unei societății civile și a statului de drept, au impus necesitatea apropierii de aceste exigențe a mentalității clasei guvernante, a funcționarilor publici și a populației în ansamblu, adică necesitatea dezvoltării culturii juridice.

În viziunea noastră, acest moment a fost insuficient conștientizat și valorificat la momentul oportun. Respectiv, sub influența transformărilor de la acea oră, s-a dezvoltat, cu regret, nihilismul juridic ca varietate a nihilismului social (răspândit pe larg în perioada „restructurării”), fenomen ce, în general, exprimă atitudinea negativă față de anumite valori, norme, viziuni, idealuri. Astfel, în baza negativismului general, când multe s-au reevaluat, reconsiderat, judecat și respins, a apărut și nihilismul față de drept, de legi și ordine normativă. Acesta a înregistrat dimensiuni semnificative de la sfera relațiilor cotidiene la activitatea demnitarilor de stat și a funcționarilor publici.

Aceste momente indică stringenta necesitate de a acționa conștient și eficient în direcția eliminării nihilismului juridic și a dezvoltării culturii juridice la nivel de cetățean și societate. În special, e necesară promovarea⁷⁸: educației juridice a cetățenilor; ridicării nivelului de cultură juridică și, prin urmare, al conștiinței juridice; pregătirii juriștilor de înaltă calificare; perfecționării legislației; asigurării legalității și a ordinii de drept; protejării eficiente a drepturilor și libertăților omului; profilaxiei abaterilor comise de reprezentanții puterii publice.

⁷⁸ Злобин С. Конституционные аспекты формирования правовой культуры в Республике Молдова в переходном периоде. Chișinău: Tipografia AȘM, 2006, p. 31.

O soluție eficientă pentru depășirea nihilismului juridic și a apatiei sociale este văzută în educarea juridică a cetățenilor, adică dezvoltarea conștiinței lor juridice.

Prin intermediul educației juridice trebuie să se urmărească formarea unui sentiment de respect față de drept, față de Constituție și legi, de instituțiile juridice ale statului. Este un moment deosebit de semnificativ, întrucât anume acest sentiment constituie temelia stabilității ordinii de drept, a regimului constituțional și al legalității⁷⁹. Respectiv, sensul și scopul de bază al educării juridice rezidă în transformarea cunoștințelor în convingeri ca temelie a activității juridice. La rândul lor, aceste convingeri trebuie să determine formarea unor deprinderi de a respecta legile, drepturile și interesele legitime ale altor cetățeni.

În acest sens, e deosebit de importantă elaborarea unei concepții clare de dezvoltare a societății, o strategie și tactici fundamentate științific și, respectiv, implementarea eficientă a acestora de către stat prin intermediul politicilor sociale.

Educarea juridică a cetățenilor trebuie să constituie o activitate a statului la fel de importantă ca activitatea de creare a dreptului și de realizare a acestuia⁸⁰, o activitate ce, în viziunea noastră, trebuie bine planificată, structurată și eficient realizată.

Așadar, de rezultatul activității de educare juridică a cetățenilor depinde eficiența reglementării juridice a relațiilor sociale, succesul soluționării tuturor sarcinilor ce țin de

⁷⁹ Тодыка Ю. Н. *Конституционные основы формирования правовой культуры*. Харьков: «РАЙДЕР», 2001, p. 22.

⁸⁰ Злобин С. *Конституционные аспекты формирования правовой культуры в Республике Молдова в переходном периоде*. Chișinău: Tipografia AȘM, 2006, p. 208

edificarea unui nou stat – statul de drept, de formare a unei noi societăți – societatea civilă⁸¹.

Educația juridică trebuie inițiată cu însușirea valorilor și a normelor morale în sânul familiei, pe băncile școlii, în instituțiile ce simbolizează credința societății noastre, urmărindu-se scopul general ca respectul față de lege și drept să devină o convingere interioară fermă a fiecăruia din noi. Este important, de asemenea, că pentru a atinge un nivel înalt de cultură juridică nu este suficient doar de a acumula cunoștințe în domeniul dreptului. Înalta cultură juridică este rezultatul unei munci educative permanente și sub diferite aspecte în domeniul dreptului.

Totodată, educarea în spiritul dreptului și al legalității nu se limitează doar la formarea unei atitudini pozitive față de drept și lege, dar își află finalitatea în activismul juridic al cetățeanului. Acesta presupune o activitate intens desfășurată în sfera dreptului și se caracterizează prin participare activă a cetățenilor, individual sau organizați, în toate sferele activității sociale, inclusiv în procesul de formare a legislației statului, în realizarea politicilor sociale, în protecția drepturilor, libertăților și intereselor cetățenilor consacrate constituțional. În acest sens, deosebit de importantă este stimularea activismului juridic în direcția netolerării corupției, samavolniciei și criminalității și desfășurării unei lupte acerbe cu fenomenele date pentru eradicarea lor din cadrul societății.

În viziunea noastră, activismul juridic al cetățenilor și, în general, cultura juridică a acestora în mod considerabil pot fi dezvoltate de ordinea care domină în structurile sis-

⁸¹ Иванов В. М., Костаки Г. И. *Конституция СССР и вопросы правового воспитания*. Кишинев: Издательство «Карта молдовеняeskэ», 1978, p. 61-62.

temului de stat, de disciplina, de profesionalismul, de cultura demnitarilor și a funcționarilor publici, de receptivitatea acestora la apelurile și solicitările cetățenilor, de eficiența și principiile respectate în realizarea justiției, de executarea necondiționată a hotărârilor judecătorești definitive, de calitatea actelor normativ-juridice, de protecția eficientă a drepturilor și libertăților omului, de asigurarea asistenței juridice calificate în cazul litigiilor, în fine, de modul în care este asigurată supremația dreptului în cadrul statului⁸².

În prezent, drept factori ce influențează nivelul culturii juridice considerăm a fi:

- instruirea juridică;
- agitația juridică;
- practica judiciară;
- propaganda juridică.

Instruirea juridică presupune predarea materiei juridice în instituțiile de învățământ, începând cu cele medii generale și finalizând cu cele de învățământ superior. Prin esență, este deosebit de important ca, începând de pe băncile școlii, cetățenii să obțină minimumul necesar de cunoștințe în domeniul dreptului, să cunoască drepturile și obligațiile lor, organele de stat, structura, competența, procedura de adresare în cazul lezării drepturilor lor etc.

Agitația juridică constă în răspândirea organizată a ideilor de drept și pedagogice pentru activarea participării cetățenilor, organelor de stat, organizațiilor obștești în asigurarea socializării juridice și ridicării nivelului culturii juridice a cetățenilor. Agitația este un instrument al educă-

⁸² Costachi, Gh. *Unele aspecte ale conceptului statului de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International - Moldova, 2003, p. 298-299.

rii, o metodă eficientă contra nihilismului juridic, pasivității, îndepărtării și înstrăinării de ajutorul ce trebuie acordat organelor de ocrotire a ordinii de drept, de participare la procesele judiciare, de ascundere a informației de natură să permită descoperirea infractorilor și pedepsirea lor.

Practica judiciară are menirea de a traduce în viață prevederile legale prin intermediul organelor competente ale statului. În cazul încălcării normelor juridice, față de persoanele vinovate sunt aplicate sancțiuni concrete în funcție de gravitatea încălcării. Aplicarea sancțiunii urmărește nu numai pedepsirea persoanelor, ci și reeducarea lor în spiritul respectării legilor.

Practica judiciară este necesară și utilă pentru toate categoriile de juriști și chiar pentru toată populația. Ar fi bine ca această practică cu cazuri concrete din viață să fie adusă la cunoștință cetățenilor atât în scopuri de profilaxie, cât și în scopuri de educație, de ridicare a nivelului de cultură juridică a cetățenilor.

La formarea culturii juridice contribuie în mod considerabil și *propaganda juridică*, care presupune o formă a activității juridice, destinată răspândirii ideilor statului de drept și a comportamentului legal. Ea se desfășoară prin intermediul mijloacelor de informare în masă.

Propaganda e eficientă dacă contribuie la însușirea profundă a ideilor de drept, dacă consolidează convingerea în necesitatea acceptării și respectării lor, fortifică credința în existența echității și dreptății în societate, credința în organele de ocrotire a ordinii de drept, în inevitabilitatea răspunderii juridice⁸³. În procesul realizării acesteia e impor-

⁸³ Столяренко А. М. *Юридическая педагогика*. Курс лекций. Москва: Изд-во «Экмос», 2000, р. 65.

tant de a ține cont de faptul că, pe cât propaganda juridică poate fi de folos, contribuind la educarea juridică a cetățenilor, pe atât ea poate dăuna dacă nu este bine gândită, conștientizată și organizată.

O altă modalitate de ridicare a nivelului de cultură juridică ține de *participarea populației la asigurarea ordinii de drept*. Valoarea acestei activități este deosebită, deoarece marchează trecerea de la cuvinte la fapte. Participarea practică a cetățenilor la menținerea ordinii de drept se răsfrânge pozitiv asupra lor, consolidând poziția de drept a acestora, contribuind astfel la sporirea nivelului culturii juridice. Merită subliniat faptul că efectul pedagogic poate fi atins nu doar prin simpla participare, dar în special sunt semnificative motivele participării, scopurile urmărite, conținutul sarcinilor asumate, formele și metodele de acțiune, condițiile în care se desfășoară participarea. De aceea, sunt importante în contextul dat instruirea adecvată a cetățenilor, clarificarea metodelor și procedeele de lucru, crearea unei atmosfere educative în grupuri etc.

Odată cu factorii enumerați, merită atenție și faptul că, pe măsura democratizării societății, constrângerea violentă a individului de a respecta legea trebuie substituită cu formarea comportamentului legal prin educare, prin instruire, prin învățare și dezvoltare a individului.

Lupta pentru legalitate și ordine de drept trebuie să devină o luptă pentru mintea oamenilor, pentru atitudinea lor față de alți oameni, față de valorile socioumane. Victoria în acest caz va presupune triumful rațiunii și al moralității, al educației și civilizației, al culturii și spiritului cetățenesc, victorie materializată în crearea și dezvoltarea culturii juridice. Astfel, e necesară desfășurarea unei lupte nu cu omul, ci pentru om, a unei lupte prin și pentru cultura juridică.

Aceasta este deosebit de important, întrucât cultura juridică este un element indispensabil procesului de democratizare și modernizare a societății noastre⁸⁴.

Prin urmare, soluționarea problemelor referitoare la edificarea statului de drept, fără a ține cont de pregătirea reală a societății pentru acest proces, mizând pe desfășurarea spontană a evenimentelor, limitându-ne doar la lozinci sau la adoptarea unui număr enorm de legi, denotă o incompetență și stângăcie vădită cu efect chiar regresiv, de natură să agraveze situația generală din cadrul statului și a societății.

Tranziția Republicii Moldova la statul de drept demonstrează că autoritățile publice, precum și Constituția și alte acte legislative, oricât de bine ar fi concepute ele, prin sine, nu sunt suficiente pentru ca statul de drept să devină realitate. Dacă actul legislativ, activitatea guvernamentală și a autorităților create se află în afara vieții practice a majorității cetățenilor, aceștia vor rămâne indiferenți, apatici față de reforme, iar performanțele regimului politic nu vor fi cele scontate de societatea civilă.

De aceea, este extrem de necesar de a crea în societate o atmosferă morală psihologică adecvată și de a reda oamenilor încrederea în ziua de mâine, pe care ei au pierdut-o în primii ani ai tranziției. Atunci când majoritatea indivizilor vor fi satisfăcuți de starea lor materială, de protecția juridică, de relațiile cu autoritățile publice, de activitatea profesională, de starea familială, de sănătatea personală, se va putea vorbi despre „optimismul civil al poporului și înaltul său activism social-juridic”. Numai în asemenea condiții se va putea obține interdependența și plenitudinea necesară

⁸⁴ Костаки Г. *Роль правовой культуры в построении правового государства*. În: Закон и жизнь, 2005, nr. 9, p. 4.

pentru cunoașterea dreptului, înțelegerea dreptului, stima față de drept, respectarea dreptului și protecția activă a acestuia de către majoritatea cetățenilor. Anume un asemenea conținut al culturii juridice ne este absolut necesar, pentru ca să reușim edificarea unui stat de drept și formarea unei societăți civile reale și viabile.

DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII CIVILE

Prin esența sa, valoarea societății civile rezidă în faptul că ea fortifică legitimitatea democrației, multiplică mijloacele de exprimare a intereselor, întărește conștiința și încrederea cetățenilor în puterea lor, permite recrutarea și formarea de noi lideri și reprezentanți competenți. Respectiv, cu cât este mai dezvoltată societatea civilă, cu atât mai multe temeuri sunt pentru formarea unui stat democratic. De aceea, considerăm că doar prin formarea și dezvoltarea societății civile poate fi edificat statul democratic de drept în Republica Moldova. Iar, în prezent, anume aceasta trebuie să constituie un obiectiv major al procesului de modernizare a vieții din Republica Moldova și o condiție indispensabilă pentru integrarea ei europeană.

Referindu-ne nemijlocit la problema formării societății civile, vom nota faptul că abolirea vechiului regim și recunoașterea valorilor generale umane sunt deosebit de importante, însă insuficiente pentru a edifica o societate civilă în Republica Moldova. Aceasta deoarece noul regim, conceput a fi democratic, implică un alt rol al cetățeanului în cadrul societății și al statului, rol care mai întâi de toate trebuie cunoscut și bine conștientizat de toți. În același timp, într-un context mai larg, este absolut necesară și crearea unor premise politice, economice, culturale etc. adecvate, care ar condiționa formarea unei societăți civile autentice.

În acest sens, semnificativă se prezintă viziunea cercetătorului C. Marin⁸⁵, care propune un model hexagonal de edificare a societății civile în Republica Moldova, axat pe dimensionarea: politică, economică, juridică, instituțională, culturală și comunicațională a societății.

Dimensionarea politică a societății civile presupune afirmarea cetățeanului în calitate de autor al creației sociale și dezvoltarea existenței lui politice. Este vorba de stimularea participării politice a cetățenilor în gestiunea afacerilor publice prin exercițiul direct al puterii publice sau influențarea acesteia.

Dimensionarea economică a societății civile presupune asigurarea materială și financiară a membrilor societății în măsura în care să-i permită participarea la viața publică a comunității. În condițiile în care o parte considerabilă a populației se află la limita sărăciei e imposibil de a crea o asemenea societate.

Dimensionarea juridică a societății civile constă în raccordarea cadrului juridic național la dezideratele statului de drept, promovarea energică a drepturilor și libertăților omului. Aceste momente actualizează înfăptuirea unei reforme profunde judiciare, a cărei esență ar consta în edificarea și exercitarea unei justiții echitabile, prin aplicarea egalitară a legislației, adică prin respectarea egalității civile, politice și sociale a cetățenilor în fața legii.

Dimensiunea comunicațională. Edificarea societății civile este puțin probabilă în afara acțiunilor comunicative, polivalente și cuprinzătoare. A comunica înseamnă a integra progresiv cetățenii într-o rețea de schimburi libere, a

⁸⁵ Marin C. *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială (studiu monografic)*. Chișinău: Epigraf, 2002, p. 100-115.

explica și a asculta, a stabili un raport atent care e lipsit de pasivitate și indiferență și, deci, permite progresul relației. Dacă asemenea comunicare dispare, atare integrarea este imposibilă, conchide C. Marin⁸⁶.

Din aceste considerente este evidentă necesitatea deschiderii autorităților publice spre comunicare cu reprezentanții sectorului asociativ, cu cetățenii simpli. Aceasta implică sporirea transparenței și facilitarea accesului cetățenilor la informațiile cu caracter public, reducerea pasivității și indiferenței funcționarilor și implicarea lor activă în cazurile în care le sunt solicitate intervenția și ajutorul.

Dimensiunea culturală a dezvoltării societății civile presupune, în esență, dezvoltarea, ridicarea nivelului de cultură generală, implicit a culturii juridice și politice, la nivel de societate și cetățean, moment la care ne-am referit ceva mai înainte.

Dimensiunea instituțională a societății civile presupune existența asociațiilor civile (ONG-urilor), ca expresie a solidarității sociale și a inițiativei civile.

Pornind de la faptul că democrația este o formă de organizare și de conducere politică a societății prin consultarea cetățenilor, ținând cont de voința acestora, de interesele și aspirațiile de progres ale țării, ONG-urilor le este atribuit rolul de a contribui la dezvoltarea, la realizarea și menținerea funcționării societății democratice⁸⁷. Acest lucru se realizează mai cu seamă prin intermediul informării mai active a societății, stimulării participării mai dinamice a cetățenilor la viața socială, contribuind, în același timp, la dezvolta-

⁸⁶ Marin C. *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială (studiu monografic)*. Chișinău: Epigraf, 2002, p. 111.

⁸⁷ Cenușa D. *Consolidarea societății civile din Republica Moldova*. Chișinău: Bons Offices, 2007, p. 16.

rea culturală și la bunăstarea societății. Aportul ONG-urilor se face observat printr-un complex de activități, începând cu îndeplinirea rolului de agent informator de legătură dintre diferite segmente societale și organele puterii de stat și terminând cu promovarea unor modificări în legislație și în politicile statului. De asemenea, ONG-urile monitorizează realizarea angajamentelor luate de stat față de legislația națională și cea internațională.

Peste tot în lume participarea individuală la procesul de elaborare a politicilor publice ar fi extrem de limitată dacă nu ar exista organizații neguvernamentale care să faciliteze reprezentarea intereselor și să asigure promovarea acestor interese prin influențarea deciziilor publice.

În societățile democratice, organizațiile neguvernamentale constituie mecanismele eficiente prin care cetățenii sunt reprezentați și participă la guvernare. Datorită dreptului la asociere, cetățenii grupați în ONG-uri obțin noi mijloace de a participa activ la procesul de luare a deciziilor publice, fără a adera la partide politice sau sindicate. Tocmai grație acestui fapt, ONG-urile sunt recunoscute drept elemente reprezentative ale societății civile, care oferă un sprijin consistent sistemului democratic de guvernare.

Pentru ca sectorul neguvernamental să-și păstreze caracteristicile de bază, care îl fac atât de util dezvoltării sociale, sectorul de stat trebuie să se implice în activitatea societății civile. Statul trebuie să conștientizeze contribuția eventuală a ONG-urilor la îmbunătățirea politicilor elaborate, la aflarea celor mai eficiente căi de soluționare a unor probleme majore din societate, la dezvoltarea pe această cale a societății civile și la edificarea statului de drept. Respectiv, el trebuie să asigure un grad înalt de transparență

a activității sale, să fie pregătit mereu de a iniția și a desfășura dialogul cu ONG-urile, de a ceda uneori din pozițiile sale în luarea anumitor decizii, de a accepta critici din partea acestora și, de ce nu, de a se perfecționa datorită acestora, pentru ca astfel să-și asigure eficiența activității sale întru asigurarea bunăstării fiecărui cetățean și a societății în ansamblu. Nu în ultimul rând, e necesar ca statul să susțină organizarea acestora, să le ofere subsidiile și resursele necesare pentru o activitate eficientă⁸⁸.

Așadar, procesul de tranziție la o societate democratică, bazată pe o piață liberă, necesită o schimbare radicală și rapidă a mentalității și comportamentului din partea majorității populației. Cu regret, o bună parte a societății nu realizează că participarea ei nemijlocită și propriile eforturi sunt necesare pentru asigurarea funcționării normale a comunității și statului.

Acestea sunt momentele-cheie ale procesului de formare a societății civile și, respectiv, de edificare a statului de drept în Republica Moldova. Desigur, pentru obținerea succesului, a rezultatelor scontate, de strictă necesitate este elaborarea unei concepții cu viziune europeană care să cuprindă strategii, măsuri și activități ale căror promovare și implementare sunt necesare pentru ridicarea nivelului culturii juridice. În acest sens, în arealul științific autohton, adesea, sunt propuse soluții de valoare, dar care rămân a fi nevalorificate în lipsa unei voințe politice certe de transpunere în practica vieții sociale.

Formarea societății civile în cadrul statului nostru e unica cale spre edificarea statului democratic și de drept. În această direcție trebuie orientat tot potențialul legislației,

⁸⁸ Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p. 202-203.

În primul rând al Constituției. În acest sens, este deosebit de important faptul că societatea civilă și statul de drept se condiționează reciproc. Interdependența lor se manifestă astfel: Republica Moldova va deveni stat de drept numai atunci când va fi formată o adevărată societate civilă. Deci obiectivul major al timpului este dezvoltarea societății civile care presupune un proces continuu, în care concomitent se civilizează cetățeanul, statul și societatea în ansamblu.

ASIGURAREA LEGALITĂȚII ȘI A ORDINII DE DREPT

Privind trecutul sovietic al statului nostru, observăm că sistemul totalitar era dominat de mitul legalității socialiste (sovietice), care, prin esență, exprima interesele elitei ce deținea puterea și conducea statul și societatea. În pofida acestui fapt, legalitatea era concepută ca executarea strictă și fermă a legilor (și a actelor normative subordonate legilor) de către toate organele de stat, organizațiile obștești, funcționarii publici și cetățeni. Așadar, elementul inițial al legalității constituia obligativitatea legii, executarea ei „oarbă” (strictă și fermă) de către absolut toți subiecții relațiilor sociale.

O asemenea accepțiune a legalității e caracteristică regimului totalitar, în cadrul căruia statul realiza un control total asupra societății și cetățenilor. Astfel, se considera că statul, prin intermediul legilor, oferea cetățenilor anumite drepturi (suficiente în viziunea partidului de guvernământ), stabilea limitele libertății și formele de răspundere pentru încălcarea legii. Cetățenilor, asociațiilor acestora, funcționarilor publici le revenea doar obligația de a le executa, fapt ce crea o anumită ordine de drept în societate – regimul legalității socialiste⁸⁹.

⁸⁹ Малейн Н. С. *О законности в условиях переходного периода*. În: Теория права: новые идеи (выпуск четвертый). Москва: 1995, p. 27.

Merită relevat faptul că, în timp ce se accentua obligativitatea executării normelor de drept, se neglija (excluea) total importanța conținutului lor. Prin esență, anume acest aspect fundamentează diferența majoră a conținutului legalității din diferite perioade istorice, inclusiv contemporană.

Prăbușirea regimului totalitar a determinat reconsiderarea conceptului legalității. Desigur, acest fapt nu presupune negarea obligativității respectării legii ca element al legalității, deoarece, în lipsa acesteia, devine imposibilă ordinea de drept, iar însăși noțiunea de legalitate își pierde sensul.

Elementul nominalizat, fiind obligatoriu, totuși este insuficient pentru definirea legalității, deoarece el se referă doar la sfera executării legii, în timp ce legalitatea e necesară și în sfera creării dreptului (activitatea legislativă și normativă). Prin urmare, legalitatea este necesară nu numai pentru comportamentul celor care execută legea, ci și pentru cei care o creează.

Astfel, putem constata că, actualmente, esența și particularitățile statului de drept conferă legalității un conținut cu mult mai complex, multiaspectual, ce depășește semnificativ limitele conceptuale tradiționale ale acestei categorii. În concret, conținutul legalității cuprinde numeroase cerințe, care de fapt îi marchează esența și importanța.

O primă cerință a legalității presupune *reglementarea juridică a tuturor relațiilor sociale*. În această postură ea servește drept o metodă importantă a statului democratic în conducerea societății, adică asigură realizarea conducerii exclusiv prin mijloace juridice.

În acest sens, important este ca organizarea autorităților publice să fie realizată într-o așa manieră, în care statutul

lor juridic să fie foarte clar și strict determinat prin lege, iar competențele să fie încadrate în limitele dreptului⁹⁰.

O altă cerință a legalității este *respectarea ierarhiei normelor juridice*, ordonarea acestora într-un sistem piramidal, care presupune o anumită ordine normativă, în care regulile de drept se subordonează unele altora.

Aceste momente se integrează organic în conținutul unui principiu distinct – *supremația legii*, care presupune o ierarhie din punctul de vedere al forței juridice a actelor normative, pe prim-plan plasându-se Constituția ca Lege Fundamentală, investită cu forță juridică supremă⁹¹.

Pe de altă parte, *supremația legii* înseamnă mai întâi de toate *recunoașterea rolului suprem al legii în societate*. Astfel, societatea și cetățenii percep legea ca fiind supremă numai dacă ea în realitate exprimă interesele sociale și voința poporului, dacă ea este adoptată de către organul suprem al puterii pe cale democratică, dacă legea în mod real devine un act ce reglementează principalele sfere ale vieții sociale și oferă soluții pentru cele mai stringente probleme⁹².

Din cele expuse poate fi dedusă o altă cerință importantă a legalității, fundamentală pentru existența acesteia, și anume, *respectarea legii*. Din această perspectivă, legalitatea reprezintă un element indispensabil al statului de drept, acesta fiind numit și stat de legalitate. Conformarea tuturor acțiunilor și activităților legii constituie o cerință fundamentală a statului de drept⁹³.

⁹⁰ Vrabie G. *Etudes de droit constitutionnel*. Iași, Institutul European, 2003, p. 184.

⁹¹ Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova: monografie*. Chișinău, ULIM, 1999, p. 171.

⁹² Тихомиров Ю. А. *Публичное право*. Москва: Издательство Бек, 1995, p. 229-230.

⁹³ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: ÎS FEP, Tipografia Centrală, 2003, p. 25.

Statul de drept nu poate exista în afara transpunerii în practica politico-juridică a țării a principiului supremației legii. În același timp, nu trebuie ignorat faptul că, prin esență, principiul dat nu garantează că statul care-l respectă este un stat de drept, deoarece după conținut legile pot fi progresive și de stagnare, logice și contradictorii, echitabile și inequitabile. Deci în pofida semnificației sale deosebite, totuși supremația legii este o latură formală, externă a statului de drept. Latura internă reprezintă conținutul statului de drept, ceea ce înseamnă calitatea, esența legii.

Prin urmare, o cerință fundamentală a legalității în statul de drept ține de *conținutul legii*, de *calitatea* acesteia.

Din perspectiva dată este important de conștientizat următorul fapt: conținutul legalității este format nu din legislație (chiar dacă e perfectă din punctul de vedere al tehnicii juridice), ci din o asemenea legislație care întruchipează adecvat principiile dreptului, idealurile și valorile generale umane, necesitățile și interesele vitale ale omului, tendințele obiective ale progresului social⁹⁴.

Legalitatea este prin esență o idee, o cerință, un sistem (regim) de exprimare reală a dreptului în legile statului, în însăși activitatea de legiferare și, desigur, de realizare a dreptului.

În doctrină se reliefează destul de justificat faptul că esența statului de drept rezidă anume în caracterul legilor, în corespunderea acestora cu natura de drept a lucrurilor, în orientarea spre asigurarea drepturilor și libertăților omului⁹⁵. Odată ce legile constituie premise ale instaurării

⁹⁴ *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, р. 524.

⁹⁵ Абдулаев М. И. *Теория государства и права*. Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2003, р. 93.

legalității și condiții ale existenței și manifestării acesteia, este fundamentală corespunderea lor cu necesitățile dezvoltării sociale.

Așadar, pentru statul de drept, desigur, e necesar, dar nu și suficient, ca toți, inclusiv statul, să respecte legile. În același timp, e imperativ ca aceste legi să corespundă dreptului, să fie în concordanță cu cerințele acestuia în calitatea sa de formă și normă generală și necesară a libertății individului. Este vorba de un asemenea stat care își fundamentează toată activitatea sa pe principiile dreptului, mai ales în procesul de edictare a legilor, transpunerii lor în viață și, în general, în realizarea tuturor funcțiilor sale.

Din cele expuse devine evidentă dependența directă și nemijlocită a principiului supremației legii de principiul supremației dreptului (atestat și cu denumirea de *domnia dreptului*).

În literatura de specialitate, valoarea principiului *supremației dreptului* este văzută în faptul că el „validează” prioritatea drepturilor inalienabile ale omului⁹⁶. Prin urmare, necesitatea corespunderii dispozițiilor legii cu dreptul echivalează cu corespunderea acestora cerințelor drepturilor și libertăților naturale ale omului.

În general, *domnia dreptului* presupune că societatea și statul recunosc și proclamă în calitate de norme generale obligatorii, de legi pozitive numai dreptul. În condițiile statului de drept este exclusă orice încercare a statului de a edicta dispoziții subiective, autoritare care contravin

⁹⁶ Иванова В. П. *Проблемы соотношения законности и конституционного принципа верховенства права*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004, Bălți. Chișinău: S.n., 2004, p. 972.

principiilor fundamentale ale dreptului⁹⁷. Așadar, în statul de drept, legea prin conținutul său trebuie să cuprindă reglementări bazate pe recunoașterea și garantarea eficientă a drepturilor și libertăților inerente naturii umane.

Desigur, în realitate, legile, chiar dacă emană de la organul reprezentativ suprem al statului, fiind deci expresia voinței generale, totuși, deseori, nu corespund cerințelor dreptului, fapt ce a determinat crearea unui mecanism de control al conținutului legilor, al corespunderii acestora cu valorile generale umane. Menirea controlului rezidă în abrogarea legilor ce contravin cerințelor dreptului. Etalonul de bază cu care se compară conținutul legii este Constituția statului, care *a priori* este considerată a fi de drept. Aceasta presupune că Constituția integrează în sine reprezentările generale acceptate ale poporului referitoare la drepturile omului, la dreptate, la echitate, la egalitate, la libertate, la mecanismul conducerii și exercitării puterii în stat.

Din aceste considerente, în literatura de specialitate se atestă faptul că nucleul legalității dintr-un stat de drept este legalitatea constituțională⁹⁸, deoarece principalii parametri ai orânduirii sociale și de stat, ai statutului omului și cetățeanului sunt determinați de Legea Supremă – Constituția. Din acest punct de vedere, legalitatea constituțională constituie baza realizării și dezvoltării regimului legalității.

Din cele expuse putem formula cel puțin următoarele concluzii de valoare:

- Conținutul legalității presupune o totalitate de cerințe referitoare în principal la adoptarea, la conținutul

⁹⁷ Costachi Gh., Muruianu I. *Reflecții asupra concepției contemporane a statului de drept*. În: Revista Națională de Drept 2009, nr. 5, p. 17.

⁹⁸ Хабриева Т. *Конституция как основа законности в Российской Федерации*. В: Журнал Российского права, 2009, nr. 3, p. 3.

și executarea legilor. De aici derivă faptul că legalitatea este proprie activității aparatului (funcționarilor) de stat, iar respectarea ei în această sferă determină caracterul democratic și esența de drept a statului.

- Numai prin promovarea și respectarea consecventă a legalității în cadrul structurilor de stat, este posibilă extinderea acesteia la nivelul întregii societăți, fapt ce exprimă o condiție indispensabilă formării societății civile, edificării și consolidării statului de drept.
- Rezultatul nemijlocit al eforturilor de edificare a statului de drept și de consolidare a legalității constituie ordinea de drept, legalitatea reală, nivelul de implementare a idealurilor și principiilor statului de drept și a societății civile în viața și activitatea acestora. Ordinea de drept este un rezultat totalizator al legalității, al acțiunii dreptului, starea dreptului *de facto*, nivelul atins al legalității la un anumit moment și un anumit loc.

Totodată, ordinea de drept nu presupune neapărat ca toți indivizii fără excepție să se comporte în limitele prescrise de lege, deoarece o asemenea situație practic e imposibilă. În schimb, pentru ordinea de drept este absolut indispensabil ca cele mai importante relații sociale să fie reglementate juridic și orice conflict sau litigiu apărut în societate să fie soluționat exclusiv în baza dreptului și a legii, pentru ca astfel să se garanteze că fiecăruia i se va face dreptate. Și, desigur, în cadrul unei ordini de drept trebuie practic exclusă tolerarea oricărei abateri de la prescripțiile dreptului, indiferent de subiectul acesteia.

Importanța legalității și ordinii de drept pentru individ, cetățean este de necontestat, întrucât acestea servesc ca

mijloace de protecție a drepturilor, libertăților și intereselor legale. Ele asigură protecția omului atât față de arbitriul statului și a organelor acestuia, cât și față de acțiunile ilegale ale altor persoane. De starea legalității și a ordinii de drept depinde nivelul libertății omului, caracterul real al drepturilor și libertăților, nivelul și realitatea democrației.

Din aceste considerente ele constituie nucleul ordinii în societate, valori fundamentale, condiții și elemente indispensabile procesului de democratizare a societății noastre și de edificare a statului de drept în Republica Moldova.

RESPECTAREA ȘI REALIZAREA CONSTITUȚIEI STATULUI

Constituția își justifică menirea sa socială, satisface așteptările societății numai atunci când principiile și normele ei sunt transpuse în viață, sunt implementate în practica socială, când sunt realizate în activitatea oamenilor. Nu e suficient de a avea o Constituție bună, este necesar de a crea condiții și mecanisme pentru ca ea să funcționeze și să devină un factor real și eficient al dezvoltării sociale.⁹⁹

Prin esența sa, realizarea Constituției presupune un proces de transpunere în practică a valorilor democratice pe care le cuprinde pentru asigurarea drepturilor și libertăților cetățenilor. În mod concret, realizarea normelor constituționale reprezintă o activitate orientată special spre realizarea acestora de către diferite subiecte ale raporturilor de drept.

Potrivit autorului Iu. N. Todîca¹⁰⁰, mecanismul de realizare a Constituției presupune două elemente: normativ-juridic și instituțional (structuri cu ajutorul cărora sunt create

⁹⁹ Costachi Gh. *Realizarea Constituției – obiectiv major într-un stat de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 8, p. 2.

¹⁰⁰ Тодыка Ю. Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 338.

condiții pentru realizarea normelor constituționale). Factorii economici, politici, sociali și de altă natură reprezintă mediul social, condițiile reale care influențează realizarea normelor constituționale.

Mecanismul de realizare a Constituției cuprinde în sine îndeplinirea normelor constituționale în cadrul raporturilor juridico-statale și a altor raporturi juridice prin *respectare, executare, utilizare și aplicare*.

Respectarea normelor constituționale este o asemenea formă de realizare a lor, în cadrul căreia cetățenii, organele de stat, persoanele juridice se abțin de la comiterea acțiunilor interzise de Constituție. Prin esență, respectarea este forma cea mai cuprinzătoare de realizare a Constituției, deoarece cuprinde tot sistemul de subiecți sociali și aproximativ toate normele constituționale. În același timp, ea este cea mai importantă cerință pentru realizarea Constituției și, într-un anumit fel, este prezentă în toate celelalte forme de realizare.

O altă formă de realizare a Constituției, apropiată de respectare, dar nicidecum identică cu aceasta, este *executarea*. Astfel, dacă respectarea normelor constituționale presupune faptul să ne conducem doar de ele (și să nu derogăm) în activitatea practică, atunci executarea întotdeauna implică acțiuni active ale subiecților, orientate spre îndeplinirea prevederilor constituționale și desfășurarea în acest scop a diferitor activități: sociale, economice, politice, științifice, organizaționale etc. Executarea necesită săvârșirea obligatorie a acțiunilor prevăzute de normele constituționale, a cerințelor imperative pentru atingerea scopului prestabilit de dispoziție. În general, sub formă de executare sunt realizate normele constituționale ce se referă la obligațiile

cetățenilor, obligațiile statului față de societate și cetățean, obligațiile organelor de stat.

Utilizarea normelor constituționale este forma de realizare ce presupune comiterea de către subiecții de drept a acțiunilor prevăzute de Constituție, realizându-se astfel drepturile subiective (competențele) cu care au fost învestiți. Sub această formă se realizează în principal normele constituționale permissive (de împuternicire sau de competență).

Utilizarea este, de asemenea, o formă activă de realizare, însă, spre deosebire de executare, ea se bazează pe inițiativa subiecților de drept și implică posibilitatea acestora (în special a cetățenilor) de a alege o variantă de comportament sau să renunțe la o asemenea realizare.

Astfel, utilizarea normelor constituționale, ca formă de realizare a Constituției, se manifestă prin aceea că subiecții raporturilor juridico-statale își realizează de sine stătător drepturile ce le-au fost acordate. De exemplu, cetățenii de sine stătător hotărăsc cum să-și realizeze dreptul la muncă, la învățătură, la locuință, la vot etc., consfințite de Legea Supremă.

Astfel, *respectarea, executarea și utilizarea* normelor constituționale reprezintă forme de realizare nemijlocită a normelor constituționale, deoarece ele se transpun în viață nemijlocit prin acțiunile subiecților raporturilor juridice.

De o natură distinctă este ultima formă de realizare a normelor constituționale – *aplicarea*, care reprezintă o activitate organizată a structurilor de stat, a altor organe și persoane care au drept scop de a asigura ca destinatarii normelor respective să-și realizeze drepturile și obligațiile prevăzute de Constituție, precum și să garanteze controlul asupra acestui proces.

Aplicarea, ca formă de realizare a Constituției, are loc prin intermediul activității de punere în practică a dreptului, desfășurată de organele puterii de stat, în special în cazurile în care destinatarii normelor constituționale nu-și pot realiza drepturile și obligațiile constituționale fără ajutorul structurilor de stat competente. Este cazul realizării drepturilor și libertăților care au tangențe cu interesul public, când e necesară corelarea acestuia cu interesul personal.

Prin urmare, în sfera juridico-constituțională, respectarea, executarea și utilizarea normelor constituționale de către subiecții raporturilor juridico-constituționale, adesea, este insuficientă pentru realizarea lor. În anumite cazuri este necesară intervenția structurilor de stat, a organelor administrației publice locale, formațiunilor obștești și a altor subiecți de drept.

Important este ca aplicarea normelor constituționale să se desfășoare în corespundere cu cerințele legalității, justiției și oportunității. În mod special, fiecare subiect este obligat să aplice normele constituționale în limitele competenței sale, fără a substitui alte organe sau funcționari publici; să respecte strict ordinea procesuală; să dea o apreciere juridică obiectivă situației și să ia hotărârea justă ce ar corespunde sensului și scopului normei aplicate.

Deci un alt element important al mecanismului de realizare a Constituției îl constituie structurile de stat, care asigură aplicarea normelor în procesul de creare a dreptului, de aplicare a acestuia, precum și în activitatea de ocrotire a normelor de drept. Este vorba de asemenea structuri de stat ca: Parlamentul, Șeful Statului, Guvernul, Curtea Constituțională, organele puterii judecătorești și procuratura, ministerele și departamentele, organele administrației publice locale, avocatul poporului (parlamentar) etc.

Aplicând normele constituționale în cadrul raporturilor juridice corespunzătoare, autoritățile statului îndeplinesc două sarcini: organizează îndeplinirea dispozițiilor acestor norme, inclusiv prin dezvoltarea lor în legislația în vigoare și protejează drepturile subiective ale cetățenilor de orice lezare, restabilindu-le în caz de necesitate. Prima sarcină este realizată, în special, prin intermediul activității legislative a Parlamentului; cea de-a doua – prin activitatea de ocrotire a ordinii de drept, desfășurată de alte structuri de stat.

Generalizând cele expuse, atragem atenția asupra faptului că noi, ca stat de drept în devenire, nu trebuie să ne reducem la existența Constituției, la afirmarea și recunoașterea supremației acesteia, acțiunii ei directe asupra relațiilor din societate. Concomitent, este necesară orientarea atenției statului, societății și cetățeanului spre esența, specificul și importanța realizării Constituției, implicarea conștientă și activă a tuturor în acest proces pentru a crea, a consolida și a menține în comun o ordine constituțională reală și stabilă, dominată de principiile democratice.

Mai mult, astăzi, pentru o guvernare eficientă a societății se cere de a pune accentul pe valorificarea deplină a potențialului Constituției, pe recunoașterea și respectarea ei de către toți membrii societății, pe conștientizarea Legii Fundamentale ca factor consolidator și stabilizator¹⁰¹.

Pentru Republica Moldova, realizarea Constituției este destul de actuală, importantă și necesară, deoarece proce-

¹⁰¹ Duca Gh. Cuvânt de salut. „Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală”, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n., 2004, p. 19-20.

sele de democratizare a societății noastre continuă și, respectiv, în lipsa unei Legi Supreme funcționale ar fi practic imposibilă modernizarea acesteia, edificarea și consolidarea unui veritabil stat de drept.

De aceea, în final ținem să ne expunem asupra modului în care ar putea fi sporită eficiența procesului de realizare a Constituției. În viziunea noastră, pentru atingerea acestui obiectiv ar fi necesare:

- stimularea respectării, executării, utilizării și aplicării conștiente și responsabile a normelor constituționale de către toți subiecții de drept;
- ridicarea nivelului de conștiință și cultură juridică a tuturor participanților la relațiile sociale;
- soluționarea corectă și rapidă la orice nivel a tuturor problemelor economice, politice, sociale, juridice și de altă natură din cadrul societății, pentru a consolida încrederea cetățeanului și a societății în autoritatea statului;
- sporirea rolului pozitiv al factorilor economici, politici, organizaționali, social-psihologici etc. asupra procesului de realizare a Constituției;
- asigurarea legalității constituționale, în special atragerea la răspundere juridică pentru încălcarea acesteia.

ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA EFICIENTĂ ȘI LEGITIMĂ A PUTERII DE STAT

Odată ce Uniunea Europeană recunoaște democrația ca fiind premisa-cheie pentru prosperitatea și dezvoltarea unui stat, evident aceasta constituie criteriul și principiul fundamental în baza căruia trebuie organizată și exercitată puterea de stat.

Acest principiu implică existența instituțiilor bine structurate, care funcționează eficient în baza legii și a voinței societății în ansamblu.

În special, democrația necesită a fi valorificată în procesele prin care puterea este dobândită, deținută și prin care alternează, care să implice competiția politică liberă și participarea deschisă, liberă și nediscriminatorie a poporului în baza literei și spiritului legii.

Respectiv, organizarea și funcționarea democratică a puterii de stat (adică eficientă și legitimă în același timp) implică următoarele principii fundamentale:

- principiul pluralismului politic, exprimat prin confruntarea liberă în lupta electorală între partidele și formațiunile politice pentru cucerirea și exercitarea puterii (luptă dusă între programe politice și ideologii);
- principiul legitimității și legalității, exprimat prin supremația normei constituționale și respectul ei de către toate autoritățile publice și cetățeni. Legalitatea se exprimă prin preluarea puterii prin mijloace legale, prin proceduri democratice, precum și exercitarea acesteia în limitele prescrise de normele constituționale și legislația în vigoare. Legalitatea poate rămâne una strict formală în lipsa legitimității sociale și politice, care desemnează procesele și fenomenele prin intermediul cărora ea capătă caracter legitim, caracter ce exprimă corectitudinea, justețea, legalitatea morală și de drept a acesteia;
- principiul separării puterilor în stat, care presupune, pe lângă o anumită specializare și autonomie (independență) a celor trei ramuri ale puterii de stat, și o corelare eficientă între ele, o interacțiune și interdependență (colaborare), bazate pe limitare, abținere și echilibrare reciprocă.

Referindu-ne nemijlocit la noțiunea de pluralism, vom nota că aceasta este indisolubil legată de conceptul de democrație. Ea își găsește concretizarea în multitudinea de partide și organizații politice, sindicale, religioase etc., exprimând diversitatea concepțiilor și organizațiilor ce se interpun între individ și stat¹⁰².

În general, pluralismul politic este determinat a fi un sistem politic în cadrul căruia puterea se exercită prin organizații sociale politice și alte formațiuni obștești care cooperează și se echilibrează unele pe altele. În urma acestor colaborări, se realizează compromisurile politice. În același timp, pluralismul politic este o ordine politică și juridică care permite distribuirea puterii între forțe social-politice independente, acestea putând manifesta liber opinii și interese diverse, în condiții de cooperare, de competiție sau chiar conflict¹⁰³.

Ca fenomen sociologic, pluralismul politic este indisolubil legat de societatea occidentală și constă în confruntarea liberă, în lupta electorală pentru cucerirea și exercitarea puterii între partidele și formațiunile politice¹⁰⁴.

În același timp, pentru o organizare și exercitare democratică a puterii de stat, este strict necesar ca aceasta să fie legitimă și legală, or legitimitatea și legalitatea puterii de stat sunt indispensabile unui sistem social democratic.

Frontiera dintre putere și dominație este delimitată de conceptul de legitimitate. Este vorba de distincția dintre: puterea în sensul ei primar, care se bazează pe supune-

¹⁰² Popescu Gh. *Repere ale democrației*. În: *Legea și viața*, 2006, nr. 6, p. 56.

¹⁰³ Arseni A., Creangă I., Gurin C., Negru B., Barbalat P., Cotorobai M., Susarenco Gh. *Constituția Republicii Moldova, comentată articol cu articol*. Vol. I. Chișinău: Editura Civitas, 2000, p. 31.

¹⁰⁴ Ionescu C. *Studii de drept constituțional*. București: Lumina Lex, 2001, p. 282.

rea impusă, pe forța fizică, pe constrângere și violență, și puterea ce se exercită cu asentimentul și consimțământul celor supuși.

În al doilea caz, puterea de stat dobândește atributul de *autoritate*, fiind considerată o putere care are *legitimitate*, aceste caracteristici fiindu-i recunoscute de populație sau de majoritatea ei¹⁰⁵. Este situația în care cetățenii apreciază că actorii politici și instituțiile ce reprezintă puterea de stat au îndreptățirea legitimă de a exercita funcțiile specifice ale sistemului politic, inclusiv dreptul de a utiliza violența fizică împotriva unor membri ai societății.

Din punct de vedere politologic, legitimitatea este considerată un principiu de întemeiere și justificare a unui sistem de guvernământ, care presupune o anumită recunoaștere de către cei guvernați a dreptului de a conduce exercitat de cei care guvernează¹⁰⁶.

Așadar, puterea de stat nu poate fi menținută și exercitată decât în măsura în care structurile de putere sunt legitime, iar deciziile politice, inclusiv legile, exprimă voința generală și nu sunt aplicate împotriva unei părți a societății.

Legalizarea puterii de stat necesită declararea juridică a justeței apariției (instaurării), organizării și funcționării ei. Din această perspectivă, legalitatea constituie un principiu fundamental pentru organizarea puterii de stat, a cărui încălcare generează răspunderea juridică¹⁰⁷.

Evident, în sistemele moderne de guvernare, ce preiau forma statului de drept, condiția primară pe care trebuie să

¹⁰⁵ Fulga Gh. *Politologie*. Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2004, p. 80.

¹⁰⁶ Tămaș S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. Ediția a II-a. București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1996, p. 146.

¹⁰⁷ Чиркин В. Е. *Государствоведение*. Учебник. Москва: Юристъ, 1999, p. 87.

o îndeplinească puterea de stat este aceea de a se conforma normelor constituționale și legale care îi prescriu limitele de acțiune și manifestare. Mai mult, legalitatea factorilor de putere este cel dintâi element care le conferă legitimitate¹⁰⁸.

În același timp, legalitatea unei guvernări, calitate definită prin faptul că a preluat puterea prin mijloace legale, recunoscute, prin proceduri democratice, precum și prin faptul că respectă normele constituționale și limitele prescrise pentru acțiunea sa de cadrul legislativ în vigoare, poate rămâne una strict formală în lipsa legitimității sociale și politice.

Respectiv, legitimarea puterii de stat desemnează procesele și fenomenele prin intermediul cărora ea capătă caracter legitim, caracter ce exprimă corectitudinea, justetea, legalitatea morală și de drept a acesteia¹⁰⁹.

Referindu-ne la cel de-al treilea principiu al organizării și funcționării puterii într-un stat de drept – principiul separării, vom nota că acesta nu poate și nu trebuie să fie redus la o simplă separare, izolare și independență a diferitelor ramuri ale puterii. El include în sine și o anumită relație a ramurilor, o interconexiune și o interdependență (colaborare), bazate pe limitare, abținere și echilibrare reciprocă¹¹⁰. La baza principiului se află ceea ce în doctrină se numește „cheks and balances”¹¹¹, formulă care constă într-un mecanism de verificare reciprocă între puteri și în asigurarea unui echilibru funcțional între ele.

¹⁰⁸ Fulga Gh. *Politologie*. Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2004, p. 83.

¹⁰⁹ Чиркин В. Е. *Государствоведение*. Учебник. Москва: Юристъ, 1999, p. 89.

¹¹⁰ Енгибарян Р. В., Тадевосян Э. В. *Конституционное право*. Учебник для вузов. Москва: Юристъ, 2000, p. 207.

¹¹¹ Ionescu C. *Sisteme constituționale contemporane*. București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, p. 29.

Separarea nu înseamnă izolare, pentru că fiecare ramură a puterii participă la funcționarea celeilalte printr-un sistem de control și echilibrare reciprocă. Astfel, în condiții de separare, o putere este limitată de altă putere, ele echilibându-se reciproc, acționând deci ca un sistem de frâne și contrabalante, prevenind monopolizarea puterii de către o anumită instituție de stat¹¹².

În prezent, atât teoria, cât și practica separării puterilor suprimă forma inițială a principiului sau îi caută forme noi de transpunere. În acest context, profesorul I. Deleanu afirmă că, actualmente, accentul nu se pune pe separarea puterilor, ci pe colaborarea lor¹¹³. Din acest punct de vedere, separarea puterilor poate fi rigidă sau suplă¹¹⁴.

În ceea ce ne privește, considerăm că o separare rigidă a puterilor ar produce haos în procesul de guvernare, întrucât oricare dintre cele trei puteri ar avea înclinația să se manifeste în chip tiranic. Concomitent, și practica constituțională a demonstrat că o separare absolută între puteri ar echivala cu un blocaj constituțional¹¹⁵. În virtutea acestui fapt, mai bine venită pare a fi separarea suplă a puterilor, ceea ce implică o interferență, o conlucrare și o colaborare a lor.

O putere viguroasă și stabilă este de neconceput fără control, fără disciplină și responsabilitate. Astfel, controlul este unul dintre atributele principale ale dirijării democratice a

¹¹² Мишин В. *Разделения властей в государстве в переходном периоде*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003, p. 20.

¹¹³ Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: Editura Europa Nova, 1996, p. 82.

¹¹⁴ Vrabie G. *Renașterea teoriei separației puterilor în stat în România*. În: Studii de drept românesc, 1991, nr. 3-4, p. 19.

¹¹⁵ Drilea M., Costachi Gh. *Cu privire la mecanismul frânelor și contrabalanțelor, necesar pentru funcționarea eficientă a puterilor separate*. În: Revista Națională de Drept, 2007, nr. 8, p. 80.

statului, care reflectă interesele și voința cetățenilor. El se manifestă în sistemul de „frâne și contrabalante” la realizarea principiului separării puterilor, în caracterul public și accesibilitatea autorităților statului, responsabilitatea în fața alegătorilor și a întregului popor, în colaborarea lor cu mijloacele de informare în masă, instituțiile societății civile¹¹⁶.

În general, separarea și echilibrul puterilor sunt percepute ca factori ce contribuie la ținerea sub control de către societate a luptei și ambițiilor politice¹¹⁷, pentru ca acestea să nu genereze un efect distrugător, iar schimbarea conducătorilor structurilor puterii să se desfășoare în ordinea prevăzută de lege.

Deci se poate aprecia că, într-o accepție suplă și dinamică, principiul separării puterilor rămâne a fi un element esențial, indispensabil existenței și funcționării statului de drept, deoarece implementarea în practică a acestuia este orientată spre raționalizarea și optimizarea activității mecanismului de stat, a tuturor structurilor sale și eficientizarea funcționării sale.

Prin urmare, consfințirea constituțională a principiului separării puterilor în stat trebuie în mod necesar completată de o distribuire rațională a competențelor autorităților publice și de stabilirea unor garanții în asigurarea acestuia. Totodată, nu este mai puțin important nici amplul material legislativ și normativ, care să reglementeze detaliat mecanismul de funcționare a puterilor în stat, asigurând o reală separare, echilibrare și colaborare a acestora în contextul unei reale democrații, întru garantarea și respectarea drep-

¹¹⁶ Platon M. *Administrația publică*. Curs universitar. Chișinău: Editura „Universul”, 2007, p. 275.

¹¹⁷ Кырнац Т. *Принцип разделения властей в Конституции Республики Молдова 1994 года*. În: Закон и жизнь, 2003, nr. 5, p. 33.

turilor, libertăților și intereselor fundamentale ale cetățenilor. În asemenea condiții, pentru transpunerea acestuia în practică este necesară doar voința și buna-credință a „guvernanților”, în caz contrar aceștia trebuie „impuși” de autoritatea politico-jurisdicțională – Curtea Constituțională.

ASIGURAREA RESPONSABILITĂȚII ȘI RĂSPUNDERII PUTERII PUBLICE

Actualmente, în condițiile edificării statului de drept, responsabilitatea și răspunderea statului în mare parte decurg din natura de drept a acestuia, care necesită recunoașterea unor principii fundamentale pentru organizarea și funcționarea sistemului statal, printre care și *responsabilitatea și răspunderea reciprocă a cetățeanului față de stat și a statului față de cetățean și societate*.

În general, se poate susține că atât răspunderea, cât și responsabilitatea statului implică și decurg din rațiunea existenței sale, din scopul său general, din obligațiile asumate față de individ și societatea pe care o organizează și conduce.

Referindu-ne la *responsabilitatea statului*, inițial considerăm necesar de a clarifica că aceasta poate fi atribuită statului în virtutea faptului că statul, prin esență, sunt guvernanții, adică indivizii cărora le este inerentă responsabilitatea. Mai mult, activitatea pe care o desfășoară aceste persoane implică o responsabilitate deosebită, complexă, cu pronunțate conotații sociale, morale, politice, juridice etc.

Prin urmare, este deosebit de important faptul că responsabilitatea statului față de cetățean este recunoscută la nivel constituțional, aceasta fiind garantată, potrivit art. 134, alin. (3) din Constituția Republicii Moldova, de către Curtea Constituțională.

Astfel, fiind o entitate, uneori considerată abstractă, statul comportă o responsabilitate distinctă față de cea a individului, a cărei semnificație determină coeziunea dintre stat și societate. În viziunea noastră, anume responsabilitatea statului constituie acea legătură necesară între acesta și societate, menită să le apropie până la contopire într-un sistem socio-statal integru, armonios. Este o situație ideală în care statul funcționează pentru societate, realizând interesele acesteia, iar societatea, la rândul său, creându-l ca instrument pentru atingerea obiectivelor sale, contribuie la funcționarea eficientă a statului.

Referindu-ne la „conținutul” responsabilității statului, considerăm că aceasta se poate manifesta în special prin:

- aderarea statului la interesele și idealurile cetățenilor și ale societății;
- manifestarea unei preocupări permanente pentru bunăstarea membrilor societății;
- acționarea în vederea dezvoltării multilaterale a societății;
- promovarea progresului social;
- protejarea, garantarea, asigurarea, realizarea valorilor sociale fundamentale etc.

Rezultatul nemijlocit al responsabilității statului astfel s-ar materializa în nivelul înalt de dezvoltare economică a societății (ce presupune un trai decent și bunăstarea tuturor cetățenilor etc.), ordinea socială și juridică din cadrul ei, nivelul înalt de cultură generală, juridică și politică a membrilor societății și, de ce nu, edificarea și consolidarea unui stat democratic de drept.

Din această perspectivă, evident, în condițiile actuale de criză (marcată de grave probleme economice, financiare, sociale etc.), generată de perioada de tranziție spre o so-

cietate democratică, mulți membrii ai comunității noastre invocă și acuză lipsa de responsabilitate a statului. Desigur, nu putem recunoaște o lipsă totală a acesteia, ci doar un nivel scăzut, fapt ce se datorează decalajului semnificativ ce există între acceptarea și recunoașterea unor valori sociale ca fiind fundamentale pentru societatea noastră și angajarea activă a statului în promovarea, în protejarea și realizarea acestora.

Respectiv, pot fi clar identificate două aspecte (elemente) interdependente importante ale responsabilității statului:

- acceptarea și recunoașterea valorilor și intereselor fundamentale ale societății;
- angajarea activă în promovarea, în protejarea și realizarea acestora.

Destul de decisivă pentru primul aspect a fost adoptarea Constituției Republicii Moldova, la 29 iulie 1994, moment ce a marcat o nouă etapă istorică în dezvoltarea societății noastre. Respectiv, textul constituțional consfințește un set de noi valori democratice, de noi interese și aspirații ale poporului, a căror responsabilitate a promovării și realizării revine în cea mai mare parte statului.

Astfel, sunt relevante recunoașterea și consfințirea constituțională a Republicii Moldova ca stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, fiind garantate (art. 1, alin. (3)).

În ceea ce privește angajarea activă a statului întru realizarea și promovarea valorilor democratice și intereselor societății recunoscute la nivel constituțional, ea se manifestă sub diferite forme, la diferite nivele, cu diferit grad de intensitate. E destul de evident în cazul dat că aceasta are loc

prin intermediul funcționării organelor statului și, nemijlocit, al activității funcționarilor publici, care trebuie să-și asume o responsabilitate corespunzătoare competențelor și sarcinilor cu care au fost investiți.

În teoria dreptului administrativ se enunță necesitatea unei responsabilități sociale a funcționarilor publici, care să conștientizeze în raportarea conștientă a funcționarilor publici la nevoile sociale, la sarcinile pe care le au și pe care le consideră îndatoriri de prim ordin. Respectiv, pentru funcționarii responsabili social, realizarea sarcinilor de serviciu, rezolvarea cu promptitudine și seriozitate a problemelor cetățenilor reprezintă felul de a fi și scopul existenței lor sociale¹¹⁸.

Mai mult, în comportamentul funcționarului public trebuie să primeze responsabilitatea. Acesta trebuie să fie convins că slujirea cu credință a interesului public este baza comportamentului său profesional și moral¹¹⁹.

Realizând o trecere de la abstract la concret, un moment destul de semnificativ la acest capitol, în viziunea noastră, îl constituie recunoașterea și consfințirea legală a responsabilității ca principiu de conduită al funcționarului public și, în general, al serviciului public.

Destul de relevante în acest sens sunt dispozițiile constituționale care stabilesc expres responsabilitatea administrației publice centrale de specialitate pentru activitatea desfășurată (art. 107, alin. (1) din Constituția Republicii Moldova). În același context, pot fi exemplificate și prevederile art. 56, potrivit cărora: „Cetățenii cărora le sunt încredințate funcții publice, precum și militarii, răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin ...”.

¹¹⁸ Alexandru I. *Drept administrativ*. București, 2005, p. 452.

¹¹⁹ Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. II. București: Editura All Beck, 2002, p. 331-332.

Corespunzător, *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*¹²⁰ în art. 5 stipulează: „Serviciul public se bazează pe principiile legalității, profesionalismului, transparenței imparțialității, independenței, responsabilității, stabilității și loialității”, iar, în art. 22, se stabilește obligația generală a funcționarului public de a îndeplini cu responsabilitate, obiectivitate și promptitudine toate atribuțiile de serviciu.

În același timp, *Codul de conduită a funcționarului public*¹²¹, în capitolul II, fixează următoarele principii de conduită a funcționarului public:

- *Legalitatea*, adică obligația de a respecta Constituția Republicii Moldova, legislația în vigoare și tratatele internaționale, la care Republica Moldova este parte;

- *Imparțialitatea* – obligația să ia decizii și să întreprindă acțiuni în mod imparțial, nediscriminatoriu și echitabil, fără a acorda prioritate unor persoane sau grupuri în funcție de: rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială; obligativitatea unui comportament bazat pe respect, pe exigență, pe corectitudine și amabilitate în relațiile sale cu publicul, precum și în relațiile cu conducătorii, cu colegii și subordonații;

- *Profesionalismul* – obligația să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu cu responsabilitate, cu competență, cu eficiență, cu promptitudine și corectitudine;

- *Loialitatea* – obligația de a servi cu bună-credință autoritatea publică în care activează, precum și interesele legitime ale cetățenilor etc.

¹²⁰ *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*, nr. 158 din 04.07.2008: În: Monitorul Oficial, nr. 230-232 din 23.12.2008.

¹²¹ *Codul de conduită a funcționarului public*, adoptat prin Legea nr. 25-XVI din 22.02.2008. În: Monitorul Oficial, nr. 74-75/243 din 11.04.2008.

Un moment decisiv în asumarea de către funcționarul public a responsabilității îl constituie depunerea jurământului de credință în momentul investirii în funcție, cu următorul conținut: „Jur solemn să respect Constituția Republicii Moldova, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, să apăr suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, să execut în mod obiectiv și imparțial legile țării, să îndeplinesc conștiincios obligațiile ce îmi revin în exercitarea funcției publice și să respect normele de conduită profesională” (art. 32, alin. (1) din *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*).

Cu toate că un asemenea jurământ este prevăzut pentru toți funcționarii publici, totuși, în actele legislative, atestăm și o fixare a acestuia pentru anumite categorii de funcționari.

Astfel, putem exemplifica:

- *pentru Președintele Republicii Moldova*: „Jur să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea propășirii Republicii Moldova, să respect Constituția și legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a Moldovei” (art. 79, alin. (2) din Constituția Republicii Moldova);

- *pentru judecătorii Curții Constituționale*: „Jur să îndeplinesc cinstit și conștiincios obligațiile de judecător al Curții Constituționale, să apăr orînduirea constituțională a Republicii Moldova, să mă supun în exercitarea funcției numai și numai Constituției” (art. 12, alin. (1) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*¹²²);

¹²² *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 8 din 07.02.1995 (versiune actualizată prin *Legea nr. 5 din 06.02.20, MO, nr. 63-68/28.02.2020, art. 48; în vigoare 28.03.2020*).

▪ *pentru judecători:* „Jur să respect Constituția și legile țării, drepturile și libertățile omului, să-mi îndeplinesc cu onoare, conștiință și fără părtinire atribuțiile ce-mi revin” (art. 12, alin. (1) din Legea cu privire la statutul judecătorului¹²³);

▪ *pentru procurori:* „Jur să respect cu strictețe Constituția, legile Republicii Moldova, să apăr ordinea de drept, drepturile și libertățile omului, interesele generale ale societății, să îndeplinesc conștiincios obligațiile ce îmi revin” (art. 22, alin. (3) din Legea cu privire la Procuratură¹²⁴) etc.

În același timp, este important de remarcat faptul că depunerea jurământului nu trebuie să marcheze însuși momentul nașterii responsabilității funcționarului public, ci recunoașterea acceptării acestor valori ca fiind fundamentale, exteriorizarea convingerii și atitudinii respectuoase față de acestea, angajarea activă a funcționarului, în baza propriei convingeri și nu a unei obligații externe, în promovarea și protecția acestora.

Bazându-ne pe obligativitatea jurământului de credință (art. 32, alin. (5) aceeași Lege), responsabilitatea constituie, fără îndoială, un principiu, o obligație și o condiție indispensabilă funcționării administrației publice, deci și a statului în ansamblu.

Prin urmare, a vorbi despre responsabilitate în cazul funcționarilor publici înseamnă existența unei atitudini pline de solitudine față de problemele cetățenilor, implica-

¹²³ *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.185 (actualizată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020).

¹²⁴ *Legea cu privire la procuratură*, nr. 118 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 73-75 din 18.04.2003.

rea lor cu obiectivitate și profesionalism în realizarea sarcinilor funcțiilor lor, funcții înțelese ca adevărate misiuni sociale. Pentru un funcționar public, cu un înalt spirit de responsabilitate, nu există o valoare mai importantă decât îndeplinirea, cu o convingere bazată pe perceperea rațională a fenomenelor, a sarcinilor funcției sale. Un asemenea tip de funcționar este stăpânit de un sentiment de vinovăție când ceva nu a fost în ordine în munca sa, chiar dacă e vorba de un aspect mai puțin important, care pentru un ochi nevizat nu este sesizabil.

Formarea unor asemenea funcționari în condițiile societății moderne reprezintă o preocupare permanentă nu numai a teoreticienilor, ci și a legiuitorilor și guvernanților, în unele țări fiind vorba de un adevărat cult pentru funcția publică și funcționarul public.

Așadar, în prezent, responsabilitatea juridică este deosebit de importantă, întrucât poate contribui la edificarea și consolidarea statului de drept, la dezvoltarea democrației și a societății civile.

Vorbind în continuare despre răspunderea puterii, atragem atenția inițial la faptul că un stat poate fi un stat de drept real numai cu condiția respectării exacte și executării stricte a legii de către toți subiecții de drept fără excepții, fapt ce presupune că pentru încălcarea acesteia trebuie să răspundă toți în egală măsură. Respectiv, un principiu fundamental al statului de drept este recunoscut a fi răspunderea reciprocă a cetățeanului față de stat și a statului față de cetățean.

Concomitent cu recunoașterea valorilor generale umane, în societate atestăm o pronunțată creștere a numărului delictelor (abaterilor) admise (comise) de către stat, de organele acestuia și funcționarii publici. În ultimii ani, asemenea fenomene negative ca nihilismul și idealismul juridic,

lezarea gravă a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, tergiversarea soluționării diferitor probleme, lipsa reacției prompte la apelul și sesizările cetățenilor, substituirea legalității cu oportunitatea politică, luarea de mită și corupția din aparatul de stat, lipsa de răspundere practic a tuturor structurilor de stat au înregistrat dimensiuni catastrofale. Destul de frecventă este și adoptarea sau emiterea de acte legislative și normative ce contravin Constituției.

Respectiv, un rol deosebit de important în aplanarea acestor fenomene negative poate fi atribuit răspunderii statului, care, integrându-se armonios în sistemul frânelor și contrabalanțelor, este de natură să servească ca mijloc de protecție împotriva despotismului guvernanților și să garanteze realizarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului.

În general, se poate susține că atât responsabilitatea, cât și răspunderea statului implică și decurg din rațiunea existenței sale, din scopul său general, din obligațiile asumate față de individ și societatea pe care o organizează și conduce.

În doctrina juridică rusă¹²⁵ atestăm ideea că statul poartă o răspundere juridică publică, care cuprinde măsuri de răspundere morală, politică și juridică, iar subiecții sunt răspunzători față de cetățean, față de popor și populație de la care emană puterea publică.

Desigur, o atenție deosebită merită răspunderea juridică, mai ales că este cu mult mai complexă, în prezent nefiind atestată o concepție clară asupra acesteia.

În ceea ce ne privește, considerăm că ea cuprinde așa forme de răspundere ca¹²⁶:

¹²⁵ Савин В. Н. *Ответственность государственной власти перед обществом*. В: Государство и право, 2000, nr. 12, p. 66.

¹²⁶ Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2011, p. 317-367.

- *răspunderea patrimonială* (pentru erori judiciare și pentru acte administrative ilegale),
- *responsabilitatea ministerială* și
- *răspunderea constituțională a statului*.

La nivel normativ, temeiul juridic al răspunderii patrimoniale îl atestăm în cuprinsul art. 53 din Constituția Republicii Moldova, în care este prevăzută răspunderea statului pentru prejudicierea cetățenilor prin acte administrative și prin erori judiciare.

În prezent, importanța și necesitatea obiectivă a acestei răspunderi sunt deosebit de pronunțate, odată ce pe parcursul anilor statul a manifestat o atitudine nihilistă față de ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor prejudiciate prin acte administrative sau erori judiciare. În condițiile aceluși regim totalitar, instituirea regulii cu privire la răspunderea statului se considera a fi periculoasă, deoarece se atenta la autoritatea puterii de stat, căreia nu i se recunoștea posibilitatea comiterii de erori¹²⁷.

Respectiv, teoria dată a fost reconsiderată odată cu transformările fundamentale din societate ce au marcat instaurarea unui regim politic democratic, în care ocrotirea drepturilor persoanelor vătămate devine o prioritate. Prin urmare, a fost fundamentată ideea potrivit căreia statul trebuie să-și asume calitatea de debitor la repararea prejudiciilor cauzate prin acte administrative și erori judiciare.

De o deosebită importanță în acest sens este că obligația de a răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate

¹²⁷ Cojocaru E. *Statul și răspunderea juridică civilă*. În: Statul de drept și problemele minorităților naționale, materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți). Chișinău: Universul, 2002, p. 86.

prin erori judiciare în procesele penale îi revine statului în virtutea realizării ideii statului de drept, în cadrul căruia drepturile omului și dreptatea reprezintă valori supreme garantate. Concomitent, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului* (în art. 3 al Protocolului nr. 7) și *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*¹²⁸ (în art. 14, pct. 6) prevăd posibilitatea și necesitatea acordării de despăgubiri pentru prejudiciile aduse prin erorile din procesele penale, obligând statele să răspundă patrimonial pentru astfel de prejudicii¹²⁹.

În legislația internă a Republicii Moldova, obligația dată a fost dezvoltată în special în: Constituție (art. 53, alin. (2)), Codul Civil (art. 1405)¹³⁰ și Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești¹³¹.

Concomitent cu răspunderea pentru erorile judiciare, este actuală și răspunderea statului pentru abuzurile autorităților administrative, ale cărei instituire și dezvoltare în Republica Moldova se datorează în mare parte actelor internaționale din domeniu.

¹²⁸ *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966 la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26 aprilie 1993 (publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 30).

¹²⁹ Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 291.

¹³⁰ *Codul Civil al Republicii Moldova* nr. 1007 din 06.06.2002. Republicat în Monitorul Oficial al RM, nr. 66-75 din 01.03.2019.

¹³¹ *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, nr. 1545-XIII din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial, nr. 50-51/359 din 04.06.1998.

Temeiul constituțional al contestării actelor autorităților publice și a răspunderii acestora pentru vătămările cauzate prin nesocotirea sau încălcarea drepturilor și libertăților legitime ale persoanei rezultă nemijlocit din art. 53, alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*, care prevede: „Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei”.

Acest drept este garantat prin instituirea unui control judecătoresc asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici. Dreptul menționat este o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice¹³².

Controlul exercitat de instanțele de contencios administrativ asupra actelor administrative constituie atât o garanție suplimentară a exercitării depline de către cetățeni a drepturilor lor, o protecție juridică împotriva eventualelor încălcări ale acestor drepturi, cât și o garanție pentru asigurarea echilibrului între puterile statului, a legalității în cadrul administrației publice, pentru îmbunătățirea activității organelor administrației, a activității generale a statului. Din aceste considerente putem susține că importanța deosebită a contenciosului administrativ se fundamentează pe dubla sa valență: ca mijloc de protecție a drepturilor

¹³² Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale*. Sistemul de garanții. Chișinău: TISH, 2005 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 286-287.

omului și ca mijloc de asigurare a echilibrului între puteri și a legalității în activitatea administrației.

Odată cu răspunderea statului pentru erorile judiciare și pentru abuzurile autorităților administrative, o instituție juridică importantă este și *responsabilitatea ministerială* care, fiind o instituție complexă a dreptului public, presupune răspunderea politică și juridică a membrilor Guvernului¹³³.

Desigur, răspunderea politică a miniștrilor este importantă în cadrul unui stat, însă, concomitent, ea este insuficientă pentru un stat de drept. Dat fiind faptul că aceștia au libertate deplină de decizie, este just ca ei să fie răspunzători și pentru actele abuzive sau ilegale comise¹³⁴, pentru care evident trebuie să survină alt gen de răspundere. În asemenea cazuri, miniștrii trebuie să cadă sub incidența răspunderii penale și a răspunderii civile¹³⁵.

La acest capitol accentuăm faptul că, dacă răspunderea politică a membrilor Guvernului și-a găsit reflectare, mai mult sau mai puțin, atât în Constituție, cât și în alte acte normative, atunci răspunderea juridică a miniștrilor lasă mult de dorit. În acest sens, în studiile de specialitate din arealul științific autohton destul de frecvent se vehiculează și se argumentează ideea elaborării și adoptării Legii privind responsabilitatea ministerială care să consacre formele de răspundere juridică a membrilor Guvernului, procedura și subiectele competente de a le aplica. Considerăm că, actualmente, acest deziderat este nu numai oportun, dar și deose-

¹³³ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statutului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2009, p. 257.

¹³⁴ Costachi Gh., Hlipca A. *Unele probleme privind răspunderea în dreptul constituțional*. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr. 8, p. 24.

¹³⁵ Costachi Gh., Cușmir V. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău: „Tipografia Sirius”, 2001, p. 101.

bit de necesar, întrucât democratizarea societății noastre și edificarea statului de drept sunt imposibile în condițiile în care o parte din elita politică rămâne în afara legii, nefiind responsabili de reformele nerațional promovate, de erorile admise, precum și de delictele comise în exercitarea funcției ce s-au răsfrânt nefast asupra societății și cetățeanului.

O altă formă de răspundere juridică a statului, tot mai mult accentuată și apreciată în ultimul timp, este răspunderea constituțională. Cu toate că teoria acestei forme de răspundere este abia la început de conturare, totuși este deosebit de important faptul că obiectivul acesteia este conceput în ocrotirea și protecția Constituției și a raporturilor juridice constituționale, în asigurarea respectării principiilor constituționale. Rolul său rezidă în crearea unui mecanism eficient, care să asigure realizarea de către stat a obligațiilor sale fundamentale ce țin de recunoașterea, respectarea și protejarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, crearea condițiilor necesare pentru o viață decentă și dezvoltare armonioasă a persoanei¹³⁶.

Într-o altă opinie¹³⁷, această instituție juridică stabilește un sistem de garanții reale împotriva concentrării întregii puteri de stat în cadrul uneia din ramurile ei sau în mâinile unei persoane, cu înalte funcții de răspundere din sistemul politic. Cu alte cuvinte, esența răspunderii constituționale constă în survenirea consecințelor juridice în cazurile de afectare a echilibrului puterii și, respectiv, sancționarea celor vinovați.

¹³⁶ Baltag, D. *Unele aspecte ale răspunderii juridice constituționale*. În: *Legea și viața*, 2007, nr. 8, p. 5.

¹³⁷ *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*, Материалы круглого стола. Государство и Право, 2000, № 3, p. 26.

Prin esență, toate cele expuse, fiind pe deplin justificate, denotă complexitatea răspunderii constituționale ca formă a răspunderii statului, precum și importanța acestei instituții juridice în calitatea sa de garanție reală a statului de drept. De aceea, în plan juridic, pentru realizarea răspunderii statului este necesar un complex de norme juridice, cerințe, directive care să stabilească răspunderea subiecților puterii pentru calitatea politicii promovate, pentru hotărârile, acțiunile și comportamentul lor. Corelativ, sunt strict necesare instituții de stat și civile care să asigure controlul și îndeplinirea de către factorii puterii a obligațiilor lor funcționale.

Un moment nu mai puțin important este motivarea subiecților puterii (personalul aparatului de stat) și stimularea lor moral-spirituală pentru îndeplinirea conștiințioasă a obligațiilor lor, fapt de natură să condiționeze o activitate responsabilă din partea acestora, orientată spre sporirea bunăstării societății și cetățeanului.

Cu toate acestea însă, mecanismul răspunderii statului ar fi inefficient, dacă societatea nu va dispune de capacitatea de a preveni și a evita iresponsabilitatea, ilegalitatea și despotismul din acțiunile și comportamentul puterii publice. Respectiv, este relevant rolul societății civile în statul de drept care, având un nivel suficient de dezvoltare, poate să asigure echilibrul între stat și societate.

În acest context, susținem necesitatea de a investiga complex și multidimensional instituția răspunderii puterii publice (răspunderea patrimonială, responsabilitatea ministerială, răspunderea constituțională) și a elabora concepția științifică a răspunderii juridice a statului, a organelor sale și a funcționarilor săi. În Republica Moldova, acest moment va contribui substanțial la reglementarea norma-

tivă și realizarea practică eficientă a mecanismului răspunderii și deci la edificarea și consolidarea statului de drept, la democratizarea societății.

În final, ne exprimăm ferma convingere că edificarea și consolidarea statului de drept în Republica Moldova vor fi posibile și se vor încununa cu succes doar dacă vom acționa concomitent și cu insistență în toate cele opt direcții expuse. Nu mai puțin importantă pentru realizarea aspirațiilor noastre considerăm a fi implicarea conștientă și responsabilă atât a reprezentanților puterii, cât și a cetățenilor simpli, o implicare marcată de dialog, parteneriat și o voință comună.

Succesul nostru va depinde de efortul pe care îl vom depune, de voința pe care o vom manifesta și, desigur, de responsabilitatea de care vor da dovadă atât cei aflați la cârma țării, care dirijează tot procesul edificării statului de drept, cât și fiecare cetățean chemat să-și asume și să promoveze valorile morale spirituale și democratice, să se implice activ în viața social-politică și economică a societății.

◀ **Capitolul 2** ▶

**ORDINEA, DREPTUL
ȘI LEGALITATEA
ÎN STATUL DE DREPT**

2.1. Ordinea de drept și ordinea publică în statul de drept

În general, categoria „stat de drept” sugerează imaginea unei societăți în care domină *ordinea*, care cuprinde toate sferele relațiilor sociale¹³⁸.

În vederea clarificării noțiunii de *ordine*, menționăm faptul că, după unele păreri¹³⁹, aceasta înseamnă „o stare de rânduială, o așezare sau funcționare a lucrurilor după rând și cuviință sau cu alte cuvinte: o dispozițiune a lucrurilor după anumite norme sau reguli utile și armonice”. În același timp, *ordinea* este văzută¹⁴⁰ ca „o sumă, un ansamblu, un complex de reguli, care conțin în ele atât precepte privind conduita, cât și măsuri de reacție socială”.

Este important de precizat în context că *ordinea* creează coeziunea necesară între indivizi și care, în același timp, dă naștere, susține și asigură dezvoltarea societății. Respectiv, necesitatea instaurării *ordinii* implică instaurarea unor reguli clare de conduită, reguli care indică fiecărei persoane ce-i este îngăduit să facă și ce nu îi este îngăduit, precum și ce conduită trebuie să aibă fiecare cetățean în cadrul vieții sociale. *Ordinea* implică, de asemenea, măsuri de menținere, de asigurare și restabilire a ordinii, menite

¹³⁸ Craiovan I. *Introducere în filosofia dreptului*. București, 1998, p. 112.

¹³⁹ Jacotă M. *Drept internațional privat*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 126.

¹⁴⁰ Ciucă L.-B. *Siguranța și ordinea publică – evoluție legislativă*. În: Provoacări și strategii în ordinea și siguranța publică, materialele conferinței științifice internaționale din 15-16 martie 2014. București: Editura Universitară, 2014, p. 324.

să asigure restabilirea echilibrului social, atunci când regulile de conduită au fost încălcate¹⁴¹.

Dacă *starea de ordine* se referă la un domeniu general de lucruri sau la o sferă limitată ori specială de lucruri, avem o *ordine generală* sau o *ordine specială* a aceluiași domeniu. Totodată, dacă *ordinea* se referă la conviețuirea societății omenești, se numește *ordine socială*, care în organizația statală este numită *ordinea social-statală* și sub care se înțelege în general: starea de rânduială echilibrată între factorii statali și sociali, inclusiv individuali, înfăptuită prin instituirea și respectarea unor anumite principii, norme și reguli salutare pentru prosperarea vieții social-statale¹⁴².

În esență, *ordinea socială* își are originea în însuși contactul pe care indivizii îl au între ei în viața socială, pe când *ordinea de stat* derivă din respectul datorat legilor de către toate categoriile sociale, respect impus și asigurat de autoritatea de stat, investită cu o astfel de prerogativă. În acest sens, Kelsen a punctat la vremea sa că¹⁴³: „Statul este o ordine coercitivă, este organizarea politică a societății, este o *ordine de drept*”.

În încercarea de a delimita aceste două concepte, vom evidenția chiar de la început faptul că *ordinea socială* se bazează pe normele sociale în general, în timp ce *ordinea de drept* – pe normele de drept (juridice), respectiv, fiind o parte a acesteia¹⁴⁴.

¹⁴¹ Nița N. *Managementul excelenței în instituțiile de ordine și siguranță publică*. Iași: Tehnopress, 2013, p. 80-81.

¹⁴² Ciucă L.-B. *Siguranța și ordinea publică – evoluție legislativă*. În: Provocări și strategii în ordinea și siguranța publică, materialele conferinței științifice internaționale din 15-16 martie 2014. București: Editura Universitară, 2014, p. 323.

¹⁴³ Kelsen H. *General Theory of Norms*. Oxford, Clarendon Press, 1991, p. 2.

¹⁴⁴ Guțuleac V. *Tratat de drept contravențional*. Chișinău: S.n., 2009, p. 15.

Așadar, în general, fundamentul *ordinii* din cadrul societății, fără îndoială, este constituit din normele sociale. În acest sens, autorii Gh. Avornic și M. Poalelungi notează că „viața socială nu este posibilă decât datorită acceptării de către toți a unei norme comune”¹⁴⁵. Prin urmare, rolul normelor este cu mult mai amplu și profund decât pare la prima vedere, deoarece existența acestora condiționează (menține) însăși existența societății. Elementul intermediar ce explică această formulă este „ordinea” care, fiind asigurată prin normele generale acceptate, determină la rândul său stabilitatea în sânul societății și, respectiv, contribuie la dezvoltarea și perpetuarea acesteia.

Normarea activității umane reprezintă o cerință indispensabilă oricărei forme de conviețuire (în familie, în colectivele de muncă, în comunitățile urbane și rurale etc.), indiferent de gradul evoluției sale sau de calitatea formelor ce asigură coeziunea internă a acesteia¹⁴⁶. Mai mult, acțiunea umană, prin însăși natura sa, impune normarea, reglarea prin norme a conduitei, reglare ce asigură eficiența acțiunii¹⁴⁷. Astfel, toate genurile de activitate umană sunt supuse, într-un fel sau altul, normării, în sensul că ele nu se pot desfășura neorganizat, fără să se subordoneze unor scopuri sau criterii, prefigurate într-un sistem de principii și norme.

Din marea varietate a normelor sociale (etice, obișnuielnice, religioase, tehnice, politice etc.), deosebit de im-

¹⁴⁵ Avornic Gh., Poalelungi M. *Ordinea de drept – condiție prioritară pentru statul de drept*. În: Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene, materialele conferinței teoretico-științifice internaționale (din 28 ianuarie 2006, Chișinău). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006, p. 461.

¹⁴⁶ Voicu C. *Teoria generală a dreptului*. Brașov: Editura Charta, 1999, p. 168.

¹⁴⁷ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura ACTAMI, 1997, p. 140.

portante sunt normele juridice care, împreună cu relațiile juridice, formează baza *ordinii de drept* (juridice), parte componentă a *ordinii sociale*. Respectiv, *ordinea socială* nu se rezumă la *ordinea de drept*, fiind mai mult decât guvernarea legii, întrucât ea privește și activități, relații, fără contingență cu *ordinea de drept*. În același timp însă, *ordinea de drept* constituie nucleul *ordinii sociale*, condiția de bază a echilibrului ordinii din societate. Pentru statul de drept, conținutul și acțiunea normelor juridice (a dreptului) și, în general, *ordinea de drept* au o conotație specifică care determină însăși existența acestuia¹⁴⁸.

Potrivit cercetătorilor, în esență, *ordinea de drept* este conștientizarea de către persoane, fie individual, fie colectiv, a conținutului prescriptiv al comandamentului dat de către autorii normei juridice, conștientizarea faptului că nesocotirea acesteia sau abaterea de la aceasta cade sub puterea coercitivă a unor organe cu atribuții coercitive, adică competente a exercita controlul și dominația puterii statului asupra persoanei. Altfel spus, *ordinea de drept* reprezintă *limitarea in actu* a liberei manifestări a voinței persoanei, care astfel trebuie să se comporte în limitele impuse de stat, în caz contrar urmând sancțiunea juridică¹⁴⁹.

În același timp, *ordinea de drept* reflectă o combinare funcțională a ordinului (pozitiv sau negativ) exprimat de

¹⁴⁸ Costachi Gh., Iacub I. *Ordinea de drept și ordinea publică: fundamente ale securității persoanei în statul de drept*. În: Administrarea publică în domeniul asigurării ordinii de drept – una dintre sarcinile prioritare ale statului (conferință științifică dedicată jubileului de 80 ani de viață și 63 ani de activitate profesională a profesorului universitar Victor Guțuleac. Chișinău, 2020, p. 178.

¹⁴⁹ Moroianu E.G. *Conceptul de ordine juridică*. În: Studii de drept românesc, an 20 (53), nr. 1–2, București, ianuarie–iunie 2008, p. 35.

autoritatea legiuitoare cu mijloacele/modalitățile unei intervenții coercitive a statului prin organele sale, pentru a asigura și a conserva echilibrul dintre libertate și obediență civică și politică¹⁵⁰, echilibru benefic, după noi, atât securității statului, cât și cetățenilor.

Din cele expuse se poate desprinde cu ușurință faptul că *ordinea de drept* cuprinde în sine un element distinct – *ordinea juridică*, care semnifică un ansamblu, o mulțime bine ordonată și coerentă de norme juridice și de instituții juridice, prin care o societate se organizează juridic și politic, precum și modul de reglementare, prin astfel de norme și instituții, a relațiilor dintre diversele subsisteme ale societății.

Așadar, conceptul de *ordine juridică* nu se identifică cu cel de *ordine de drept*, fiind, ca sferă și conținut, distinct. Aceasta deoarece *ordinea de drept* implică, mai mult sau mai puțin vizibil, manifestarea statului ca organizare politică a societății, implică permanenta activare a mijloacelor instituționale de exercitare a constrângerii, atât în sfera privată, cât și în cea publică, implică permanent trimiterea la *ordinea juridică*, ce condiționează ființarea *ordinii de drept*¹⁵¹.

Conceptual, *ordinea juridică* este percepută a fi un termen sinonim cu cel de *ordine normativă*. Iată de ce *ordinea juridică* nu reprezintă decât stratul normativ, care legitimizează *ordinea de drept*. Sub acest aspect, se poate susține că *ordinea juridică* generează și consolidează *ordinea de drept* care, la rândul ei, cuprinde sfera amenajării instituțional-

¹⁵⁰ Moroianu E.G. *Conceptul de ordine juridică*. În: Studii de drept românesc, an 20 (53), nr. 1–2, București, ianuarie–iunie 2008, p. 35.

¹⁵¹ Moroianu E.G. *Conceptul de ordine juridică*. În: Studii de drept românesc, an 20 (53), nr. 1–2, București, ianuarie–iunie 2008, p. 34.

funcționale a *puterii*, a exercitării complete și nestânjenite a acesteia, autolimitându-se doar prin respectarea sferei vieții private a persoanei ca domeniu al libertății acesteia¹⁵². Mai mult, trebuie precizat în acest sens faptul că toată responsabilitatea pentru asigurarea *ordinii juridice* în stat revine autorităților cu competențe legislative și normative¹⁵³.

Referindu-ne nemijlocit la conceptul de *ordine publică*, menționăm faptul că literatura franceză constată că aceasta este, probabil, una dintre noțiunile juridice cel mai dificil de definit, iar tentativele doctrinare, care tind să găsească o formulare satisfăcătoare, sunt rareori reușite¹⁵⁴.

Cu toate acestea, cercetătorii susțin că *ordinea publică* presupune o stare de drept și de fapt, care permite realizarea și menținerea echilibrului bazat pe consensul social, necesar funcționării optime a ansamblului social în condițiile reglementărilor juridice în vigoare, consacării, apărării și respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului, avutului public și privat, celorlalte valori supreme, în scopul promovării și afirmării progresului social într-o societate democratică¹⁵⁵.

¹⁵² Moroianu E.G. *Conceptul de ordine juridică*. În: Studii de drept românesc, an 20 (53), nr. 1-2, București, ianuarie-iunie 2008, p. 37.

¹⁵³ Iacub I., Pascal A. *Ordinea de drept și ordinea publică în statul de drept: concept și valoare*. В: Обучение в области прав человека. Сборник статей. Comrat, 2017, p. 213.

¹⁵⁴ Hauser J., Lemouland J.-J. *Ordre public et bonnes moeurs*. „Répertoire civil Dalloz”, mars, 2004. [URL]: www.dalloz.fr.

¹⁵⁵ Zavatin V. *Securitatea publică: perspective legislative*. În: Poliția și securitatea publică, materialele conferinței științifico-practice din 9 decembrie 2002. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare”, 2003, p. 17; Nița N. *Managementul excelenței în instituțiile de ordine și siguranță publică*. Iași: Tehnopress, 2013, p. 79-80.

Într-o altă opinie, *ordinea publică* presupune un ansamblu de reguli, care stabilesc comportamentul indivizilor în societate, reguli care rezidă atât în normele morale, teologice, obiceiuri, tradiții și în norme juridice, cât și în măsurile pe care societatea este în drept să le ia, prin organele sale abilitate, împotriva indivizilor atunci când aceste reguli de conduită socială nu sunt respectate¹⁵⁶.

Pe parcursul evoluției sociale, s-a ajuns la asigurarea specifică a *ordinii publice*, înăuntrul fiecărui stat, realizare la care au concurat de-a lungul veacurilor obiceiurile, *ordinea cutumiară* și tradițiile, preceptele religioase, morale (*ordinea etică sau morală*) și rânduiețile dreptului impuse de stat, adică normele juridice¹⁵⁷.

Într-o altă viziune se susține că, prin conținutul său, conceptul de *ordine publică* nu împuternicește sau prevede o derogare, ci efectiv *impune un trebuie*, intermediind raportul coercitiv dintre stat și persoană, mai ales în ceea ce privește impunitatea de tip represiv, prin mijlocirea unui sistem de instanțe sau autorități administrative cu roluri și competențe bine prescrise¹⁵⁸.

Astfel, *ordinea publică* înglobează toate principiile și regulile de ordine socială și morală, pe care legiuitorul le-a considerat esențiale pentru societate și care, din acest

¹⁵⁶ Guțuleac V. *Drept contravențional*. Chișinău: ULIM, 2006, p. 10; Guțuleac V., Balmuș V. *Problemele administrării de stat*. Chișinău, 2002, p. 217-219; Гуцуляк В.И., Бужор В. *Особенности обеспечения общественного порядка и общественной безопасности при проведении массовых мероприятий*. В: Закон и жизнь, 2002, p. 25.

¹⁵⁷ Nița N. *Managementul excelenței în instituțiile de ordine și siguranță publică*. Iași: Tehnopress, 2013, p. 81.

¹⁵⁸ Moroianu E.G. *Conceptul de ordine juridică*. În: Studii de drept românesc, an 20 (53), nr. 1-2, București, ianuarie-iunie 2008, p. 35-36.

motiv, se impun respectului tuturor¹⁵⁹. Important este că prin *ordine publică* se ajunge la a se câștiga din partea tuturor cetățenilor sentimentul siguranței și al liniștii. Este vorba despre acel climat de securitate în viața publică a oamenilor tot atât de necesar ca și normalitatea vieții personale a acestora¹⁶⁰.

Adeseori, conceptul de *ordine publică* este folosit în combinaire cu noțiunea de *siguranță publică*, care exprimă sentimentul de liniște și încredere pe care îl conferă autoritățile statului pentru aplicarea măsurilor de menținere a ordinii și liniștii publice, a gradului de siguranță al persoanelor, colectivităților și bunurilor, precum și pentru realizarea parteneriatului societate civilă–organe de ordine, în scopul soluționării problemelor comunității, al apărării drepturilor, libertăților și intereselor legale ale cetățenilor. Sub acest aspect, *ordinea publică* este privită și ca starea de legalitate, de echilibru și de pace, corespunzătoare unui nivel socialmente acceptabil de respectare a normelor legale și de comportament civic, care permite exercitarea drepturilor constituționale, starea de normalitate în organizarea și desfășurarea vieții sociale și economice.

De aici, practic, putem constata faptul că asigurarea *ordinii publice* revine unor subiecte statale concrete, investite cu competențe legale de împiedicare și contracarare a dez-

¹⁵⁹ Juguștru C. *Considerații privind ordinea publică europeană*. În: *Analele Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica*, tom. IX, 2011, p. 259.

¹⁶⁰ Ciucă L.-B. *Siguranța și ordinea publică – evoluție legislativă*. În: *Provocări și strategii în ordinea și siguranța publică, materialele conferinței științifice internaționale din 15-16 martie 2014*. București: Editura Universitară, 2014, p. 324.

ordinii și aplicare a constrângerii statale pentru restabilirea acesteia (de obicei, acestea fiind forțele de poliție, dar și în general organele dirijării de stat¹⁶¹)¹⁶².

Un alt concept și fenomen la care ținem să ne referim în continuare (în linii generale doar) este *legalitatea* (adică dominația sau supremația legii¹⁶³) care, în viziunea mai multor cercetători, este cuprinsă de *ordinea publică* și *ordinea de drept*.

Așadar, conceptul de *legalitate* într-un stat de drept desemnează respectarea întocmai a Constituției, a legilor, a celorlalte acte normative, a drepturilor și libertăților fundamentale de către organele statului, de organismele sociale în general, precum și de către cetățeni. Subiectele legalității sunt persoanele fizice, în mod individual, precum și subiectele de drept colectiv (organe de stat, alte organisme sociale), care trebuie să aibă o conduită conformă cu prevederile legale¹⁶⁴. O importanță deosebită prezintă respectarea legii de către autoritățile statului¹⁶⁵, in-

¹⁶¹ Guțuleac V. *Bazele teoriei dirijării de stat*. Monografie. Chișinău, 2000, p. 161-164.

¹⁶² Iacob I., Pascal A. *Ordinea de drept și ordinea publică în statul de drept: concept și valoare*. В: Обучение в области прав человека. Сборник статей. Comrat, 2017, p. 214; Costachi Gh., Iacob I. *Ordinea de drept și ordinea publică: fundamente ale securității persoanei în statul de drept*. În: Administrarea publică în domeniul asigurării ordinii de drept – una dintre sarcinile prioritare ale statului (conferința științifică dedicată jubileului de 80 ani de viață și 63 ani de activitate profesională a profesorului universitar Victor Guțuleac. Chișinău, 2020, p. 180.

¹⁶³ Ciucă L.-B. *Siguranța și ordinea publică – evoluție legislativă*. În: Provoacări și strategii în ordinea și siguranța publică, materialele conferinței științifice internaționale din 15-16 martie 2014. București: Editura Universitară, 2014, p. 324.

¹⁶⁴ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019, p. 399-400.

¹⁶⁵ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 160-169.

clusiv organele forței publice (armată, justiție, poliție)¹⁶⁶. Din acest punct de vedere, putem susține faptul că nu este suficient să se proclame principiul legalității, fiind necesar să existe un sistem real de garanții și control al legalității. Mai mult, regimul legalității în cadrul unui stat democratic trebuie să înceapă de la calitatea legilor și responsabilitatea aplicării uniforme a acestora în relațiile sociale¹⁶⁷.

Un aspect destul de discutat în literatura de specialitate este distincția dintre *ordinea de drept* și *legalitate*. Indubitabil, acestea sunt categorii foarte apropiate, dar, în același timp, fiecare își are esența sa. Pentru argumentarea acestei constatări, considerăm necesar a reitera unele definiții date *ordinii de drept*. Astfel, adesea, aceasta este definită ca: „o stare ordonată reală a relațiilor sociale, ce exprimă realizarea practică a cerințelor legalității”¹⁶⁸; „o stare ordonată a relațiilor sociale, bazată pe drept și legalitate”¹⁶⁹; „o asemenea ordonare a relațiilor sociale, bazată pe drept

¹⁶⁶ Ciucă L.-B. *Siguranța și ordinea publică – evoluție legislativă*. În: Provoacări și strategii în ordinea și siguranța publică, materialele conferinței științifice internaționale din 15-16 martie 2014. București: Editura Universitară, 2014, p. 324.

¹⁶⁷ Costachi Gh., Railean P. *Trăsăturile legalității ca garanție a securității juridice a persoanei*. În: Jurisprudența – componenta de bază a proceselor de integrare și a comportamentului legal modern, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău: S.N., 2018, p. 62-66; Costachi Gh. *Esența legalității ca pilon fundamental al statului de drept*. În: Legea și Viața, nr. 11, 2009, p. 10; Guțuleac V. *Drept administrativ*. Monografie. Chișinău: S.n., 2013, p. 463-464; Гуцуляк В. *Административное право Республики Молдова*. Кишинэу: „Elena – V.I.” SRL, 2007, p. 426-427.

¹⁶⁸ Алексеев С.С. *Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования*. Москва: «Статут», 1999, p. 38.

¹⁶⁹ *Основы права*. Учебное пособие. Под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юрист, 2001, p. 18.

și legalitate, ce se exprimă prin comportamentul legal al subiecților participanți”¹⁷⁰.

Într-o altă accepțiune¹⁷¹, *ordinea de drept* reprezintă o stare ordonată a relațiilor sociale reglementate de drept, ce apare ca rezultat al realizării consecvente a legalității și se caracterizează printr-o reală asigurare, realizare și protecție a drepturilor și libertăților persoanei, respectarea fermă a obligațiilor juridice, activitatea legală a tuturor subiecților de drept individuali sau colectivi. *Ordinea de drept* presupune, de asemenea, și o luptă acerbă cu orice încălcare a normelor juridice, restabilirea drepturilor subiective lezate; o clară reglementare a relațiilor între organele de stat, organizații și cetățeni, precum și asigurarea și protecția lor de către puterea de stat.

Specialiștii în domeniu M. Poalelungi și A. Smochină concluzionează, într-un demers științific dedicat acestui subiect,¹⁷² că *ordinea de drept* reprezintă un sistem al relațiilor sociale reglementate în baza normelor de drept și coordonate ca rezultat al afirmării conduitei legale a subiecților în viața socială.

Așadar, în majoritatea cazurilor, autorii converg spre a recunoaște *ordinea de drept* ca rezultat final al realizării cerințelor și dispozițiilor dreptului, rezultat al respectării și executării normelor juridice, adică al *legalității*; rezultat al

¹⁷⁰ Морозова Л.А. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юристъ, 2003, p. 355.

¹⁷¹ *Теория государства и права*. Под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Городец, 2003, p. 444.

¹⁷² Poalelungi M., Smochină A. *Ordinea de drept – condiție prioritară pentru instituirea statului de drept*. În: Probleme actuale ale jurisprudenței: realizări și perspective. Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Științe juridice. Serie Nouă nr. 6. Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2002, p. 6.

acțiunii *legalității* ce exprimă nivelul de realizare a cerințelor ei¹⁷³. Deci anume *ordinea de drept* constituie scopul reglementărilor juridice, anume pentru crearea ei sunt edictate legi și alte acte normative juridice, este perfecționată legislația, se iau măsuri pentru consolidarea legalității.

La acest subiect, în doctrină¹⁷⁴ se evidențiază destul de justificat că *ordinea de drept* este elementul necesar al organizării și funcționării puterii de stat. Numai un stat puternic ce se bazează pe respectul ferm al legii, pe „dictatura” dreptului e în stare să creeze în societate o *ordine de drept* solidă și durabilă, atmosferă de respect al autorității legii. Nihilismul juridic, tendința funcționarului de stat de a evita sau a ignora legea, de a se ridica deasupra ei, de a-i reduce autoritatea și semnificația socială sunt condiții favorizante pentru atenuarea ordinii de drept din cadrul societății. O *ordine de drept* stabilă și durabilă poate fi instaurată numai acolo unde există un adevărat regim democratic, autoritatea și respectul față de lege, unde sunt condiții necesare pentru acțiunea dreptului, încrederea cetățenilor în stabilitatea drepturilor lor, în faptul că orice încălcare a normelor juridice va fi constatată și reprimată, iar persoanele vinovate vor fi atrase la răspundere¹⁷⁵.

În context, considerăm necesar de a distinge o *ordine de drept reală*, adică starea de fapt a relațiilor sociale, reglementate juridic, și acel *ideal al ordinii de drept* spre care tinde un stat civilizată prin activitatea sa de creare și realizare a

¹⁷³ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 175.

¹⁷⁴ *Теория государства и права*. Под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Городец, 2003, p. 446.

¹⁷⁵ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 176.

dreptului, care constituie și scopul reglementării juridice¹⁷⁶. În acest sens, suntem de părerea că statul și cetățenii trebuie să se ghideze și să tindă anume spre *ordinea de drept ideală*, deoarece, fiind profund infiltrată în conștiința noastră, ordinea de drept ideală pe neobservate va deveni realitate. În cazul în care vom tinde nemijlocit spre o *ordine de drept reală*, survine pericolul unei influențe negative asupra psihologiei noastre a eventualelor insuccese obținute în practică, fapt ce va genera și o dezamăgire în acest sens. Astfel, dacă vom căuta în fiecare acțiune să ajungem la un rezultat concret, care să ne demonstreze existența ordinii de drept, vom ajunge la un moment când ne vom dezamăgi de utilitatea și rezultativitatea eforturilor noastre. În schimb dacă întreaga activitate ne va fi fundamentată pe conștientizarea psihologică a importanței și esenței ordinii de drept ideale, atunci nu va seca sursa inspirației noastre de a crede în acest ideal și de a tinde spre el, indiferent de obstacole¹⁷⁷.

În ceea ce privește coraportul dintre *legalitate* și *ordinea de drept*, este relevant cercetătorul rus B.B. Лазарев¹⁷⁸, care susține: *ordinea de drept* poate fi asigurată doar prin optimizarea (perfecționarea) reglementării juridice și asigurarea *legalității*; consolidarea *legalității* inevitabil implică

¹⁷⁶ Costachi Gh., Iacub I. *Ordinea de drept și ordinea publică: fundamente ale securității persoanei în statul de drept*. În: Administrarea publică în domeniul asigurării ordinii de drept – una dintre sarcinile prioritare ale statului (conferință științifică dedicată jubileului de 80 ani de viață și 63 ani de activitate profesională a profesorului universitar Victor Guțuleac. Chișinău, 2020, p. 180.

¹⁷⁷ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 176.

¹⁷⁸ Лазарев В.В. *Общая теория права и государства*. Москва: Юристъ, 1996, p. 219.

consolidarea *ordinii de drept*; conținutul concret al *ordinii de drept* depinde de conținutul *legalității*.

Referindu-ne la importanța *ordinii de drept* și a *ordinii publice*, menționăm faptul că acestea au un rol deosebit în viața societății, fiind necesare atât statului, cât și persoanei. Astfel, guvernând societatea, statul folosește numeroase metode și mijloace: economice, politice, ideologice, organizaționale etc., în special juridice – reglementarea juridică a relațiilor sociale (adică elaborarea sau sancționarea normelor juridice și asigurarea executării și respectării lor, fapt prin care se tinde spre *ordinea de drept*). Semnificația acestei metode rezidă în aceea că normele juridice reglementează cele mai importante laturi ale vieții sociale. Corespunzător, de respectarea și executarea normelor date depinde *ordinea* și stabilitatea în cele mai vitale sfere ale vieții sociale, chiar însăși existența societății¹⁷⁹.

Referitor la importanța *ordinii de drept* și a *ordinii publice* pentru individ, cetățean, este de necontestat faptul că acestea servesc ca mijloace de protecție a drepturilor, libertăților și intereselor legale. Ele asigură securitatea și protecția omului atât față de arbitrariul statului și a organelor acestuia, cât și față de acțiunile ilegale ale altor persoane. De starea *ordinii de drept* și a *ordinii publice* depinde nivelul libertății omului, caracterul real al drepturilor și libertăților, nivelul și realitatea democrației, precum și siguranța și liniștea publică. Pornind de la faptul că în condițiile actu-

¹⁷⁹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 177; Iacub I., Pascal A. *Ordinea de drept și ordinea publică în statul de drept: concept și valoare*. В: Обучение в области прав человека. Сборник статей. Comrat, 2017, p. 216-217.

ale interesele omului sunt considerate prioritare, anume această latură a *ordinii de drept* și a *ordinii publice* constituie un scop fundamental al statului¹⁸⁰.

În fine, toate aceste momente în ansamblul lor determină rolul deosebit al *ordinii de drept* și *ordinii publice* pentru toată societatea. Ele reprezintă baza, nucleul *ordinii* în societate, condiție și element indispensabil al democrației, fundamente ale securității și siguranței persoanei într-un stat de drept.

¹⁸⁰ Лазарев В.В. *Общая теория права и государства*. Москва: Юристъ, 1996, p. 225.

2.2. Valoarea și funcțiile dreptului în statul de drept

2.2.1. Funcțiile dreptului ca regulator normativ. Ca fenomen social normativ, dreptul are un rol extrem de important în reglementarea raporturilor sociale, în orientarea activității oamenilor, în conformitate cu interesele generale comune ale societății și asigurarea ordinii sociale.

Deosebit de relevante pentru înțelegerea acestui rol considerăm a fi aspectele (caracteristicile) atribuite dreptului în literatura de specialitate, și anume¹⁸¹:

- *Dreptul este un sistem de reglementare normativă*, care reflectă interesele diferitor categorii sociale, consensul și compromisul dintre ele. Corespunderea dreptului voinței generale determină realitatea și valoarea lui socială. Și vice-versa, dacă cerințele normative nu exprimă voința generală, atunci niciun mecanism, inclusiv constrângerea statului, nu este în stare să asigure executarea, realizarea lor integrală. Exprimarea în drept a compromisului dintre participanții relațiilor reglementate îi conferă obligativitate, universalitate și recunoașterea acestuia ca fiind sistemul normativ dominant de reglementare.

- *Dreptul este măsura și dimensiunea libertății și a conduitei omului.* Sub acest aspect, dreptul reflectă: volumul, accesibilitatea, realitatea drepturilor și libertăților individului; măsura limitelor acceptate ale libertății individului, securitatea acestuia.

- *Dreptul este asigurat de către puterea de stat* în sensul că statul participă la crearea și realizarea dreptului.

¹⁸¹ *Общая теория права и государства: Учебник.* Под ред. В.В. Лазарева. 2-е издание. Москва: Юристъ, 1996, p. 122-123.

- *Normativitatea este trăsătura fundamentală a dreptului* care îi conferă calitatea de regulator specific, coordonator al activității oamenilor. Normativitatea se exprimă prin sistemul mijloacelor regulative de diferit nivel. Cel mai universal regulator sunt principiile dreptului care se caracterizează printr-un nivel înalt de normativitate și nu necesită a fi fixate în mod obligatoriu în acte juridice.

- *Dreptul este un sistem real de reglare normativă.* Dreptul există numai dacă el acționează, adică este conștientizat și interiorizat de către indivizi și, respectiv, este realizat în activitatea practică a acestora.

- *Dreptul nu este identic cu legea.* Legislația este o formă de exprimare a dreptului. Legea (sau alt act normativ al statului), ce contravine dreptului, naturii acestuia, valorilor și priorităților individului, poate, printr-o procedură specifică, să fie recunoscută ca nevalabilă și, prin urmare, în cazul dat ea nu constituie dreptul.

În mare parte, valoarea și rolul dreptului în societate pot fi deduse din finalitățile pe care le urmărește acesta. În contextul dat, unii autori¹⁸² notează că, având menirea de a asigura coeziunea și solidaritatea grupurilor și instituțiilor, ca și conviețuirea și cooperarea dintre indivizi, dreptul reprezintă un factor important de reglementare normativă și de integrare socială, datorită următoarelor finalități practice pe care le realizează în orice societate:

- a) creează un sistem de drepturi, de obligații și interdicții care materializează în forme normative diferitele interese, scopuri, motivații, aspirații, idealuri sociale și

¹⁸² Banciu D., Guțu V. Gh., Vlăduț I., Guțu D. *Sociologie juridică: Îndrumar teoretic și practic.* Chișinău: ÎEP Știința, 2004, p. 45; Banciu D. *Elemente de sociologie juridică.* București: Lumina Lex, 2000, p. 23.

- individuale, schimbându-le pe cele dezirabile și sancționându-le pe cele indezirabile;
- b) asigură sociabilitatea umană prin dirijarea în mod convergent a acțiunilor și conduitelor individuale, creând astfel o „logică” a acestora, orientată spre membrii societății;
 - c) fortifică sentimentul de solidaritate socială și securitatea a indivizilor în raport cu eventualele agresioni sau acte de violență care ar putea fi exercitate asupra lor;
 - d) asigură cadrul social și normativ, materializat în ordinea socială și juridică, în interiorul căruia autoritatea publică, legală și legitimă, realizează prin constrângere și presiune socială condițiile de viață ale membrilor societății;
 - e) permite rezolvarea și evitarea conflictelor și tensiunilor sociale (manifeste sau latente), prin limitarea reciprocă a acțiunilor și relațiilor dintre indivizi, grupuri și instituții sociale;
 - f) stabilește reguli de conduită și de acțiune pe care trebuie să le adopte indivizii în diferite contexte, stipulând și mijloacele permise sau interzise pentru realizarea scopurilor dorite și dezirabile social.

La rândul său, cercetătorul I. Vlăduț¹⁸³ consemnează faptul că, elaborând sistemul normelor juridice și urmărind conformarea conduitelor individuale și de grup la standardele de comportament instituite oficial, în ciuda disfuncțiilor sale, dreptul nu face altceva decât să-și exercite rolul de instrument al controlului social, în scopul realizării propriilor sale finalități care vizează:

¹⁸³ Vlăduț I. *Introducere în sociologia juridică*. Ediția a III-a. București: Lumina Lex, 2000, p. 175.

- asigurarea coerenței, funcționalității și autoreglării sistemului social;
- configurarea, desfășurarea, ordonarea, orientarea relațiilor sociale fundamentale;
- soluționarea conflictelor relațiilor interumane și realizarea justiției;
- represiunea și prevenirea faptelor antisociale;
- apărarea demnității umane, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;
- apărarea și promovarea valorilor sociale;
- realizarea progresului contemporan.

Funcțiile dreptului. În același timp, este de necontestat faptul că rolul dreptului în societate se concretizează prin *funcțiile* pe care acesta le îndeplinește. Cu toate că nu există o opinie unitară asupra definiției funcțiilor dreptului, în literatura de specialitate funcțiile sunt definite ca fiind „acele direcții fundamentale ale acțiunii dreptului” sau acele „orientări ale acțiunii juridice”, care vizează realizarea obiectivelor majore ale reglementării juridice, ale dreptului, în general¹⁸⁴.

În opinia cercetătorului R. P. Vonica,¹⁸⁵ funcțiile dreptului sunt acele acțiuni, direcții, orientări ale mecanismului juridic, la care participă tot sistemul dreptului și instituțiile sociale abilitate, pe baza normelor juridice, îndreptate spre îndeplinirea rolului dreptului. În drept, ca și în știință, funcția înseamnă exercitarea unei anumite activități, determinată de un anumit scop și întotdeauna în legătură cu rolul de ansamblu al dreptului. Anume aceasta explică de ce unii

¹⁸⁴ Ceterchi I., Costin M., Popescu S. *Rolul și funcțiile dreptului*. București: Editura Academiei, 1974, p. 8-9.

¹⁸⁵ Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 74.

autori examinează funcțiile concomitent cu rolul și scopul acestuia în societate.

Așadar, scopul dreptului reprezintă acea finalitate a normelor sale, urmărită încă din momentul conceperii lor, traversând, apoi, întregul proces al implementării, pe când funcția dreptului desemnează atât scopul, cât și mijlocul de realizare, ceea ce dă dimensiune reală a rolului dreptului în societate¹⁸⁶.

În mod concret, dacă rolul și scopul dreptului vizează asemenea finalități, cum sunt: conservarea, apărarea și garantarea valorilor fundamentale ale societății; asigurarea progresului social și a echilibrului în relațiile interumane; promovarea libertății, dreptății și justiției într-o societate bazată pe raporturi de stabilitate, funcțiile dreptului reprezintă acele acțiuni ale mecanismului juridic, care – prin mijloace adecvate – contribuie la realizarea lor, conform intereselor generale ale comunității umane.

În viziunea majorității cercetătorilor, funcțiile dreptului, care înfățișează dreptul în toată complexitatea sa ca sistem juridic, sunt următoarele¹⁸⁷:

1. Funcția de instituționalizare juridică a organizării social-politice.
2. Funcția de apărare și garantare a valorilor fundamentale ale societății.

¹⁸⁶ Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a II-a. București: All Beck, 2000, p. 156; Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 74.

¹⁸⁷ Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 74-75; Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Actami, 1996, p. 82-84; Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului (curs introductiv)*. Cimișlia: TIP CIM, 1996, p. 104-107; Frunză I., Dulschi I., Cușmir M., Cușmir L., Postu I. *Teoria generală a statului și dreptului (în întrebări și răspunsuri)*. Bălți: Institutul Nistean de Economie și Drept, 2003, p. 41.

3. Funcția de conducere a societății.

4. Funcția normativă.

Astfel, o primă funcție a dreptului este *instituționalizarea sau formalizarea juridică a organizării social-politice*. Dreptul asigură organizarea și funcționarea legală a tot sistemului social. Organizarea și funcționarea autorităților publice și a instituțiilor politice fundamentale sunt prevăzute de Constituție și de legile organice. În cadrul acestei funcții, dreptul asigură și bazele legale ale guvernării sau guvernarea în baza legii, denumită *Rule of Law*, stabilind cadrul necesar al raporturilor dintre guvernanți și guvernați.

Unii cercetători¹⁸⁸ determină Rule of Law, ca fiind atât o funcție primordială a dreptului, cât și un principiu fundamental al unei guvernări democratice, al cărui temei se aplică în contractul social dintre guvernanți și guvernați cu privire la conducerea statului.

Rule of Law, ca dimensiune necesară a organizării sociale, politice și democratice, presupune că legile, actele normative, în general, sunt acte de conducere socială, deoarece dau expresie nevoilor reale ale societății și asigură realizarea, prin mijloace juridice, a intereselor comune, generale ale comunității. Ele statornicesc modul în care se exercită guvernarea și orientează raporturile sociale în direcții care concordă cu voința și interesele comune ale societății.

La acest subiect, autorul D. Mazilu accentuează pe bună dreptate că, în exercitarea acestei funcții importante a dreptului, s-au întâlnit și se întâlnesc piedici, obstacole și dificultăți, cele mai frecvente fiind atestate la nivelul selectării și exprimării în lege a cerințelor generale și a intereselor comunității. Asistăm la o adevărată alterare a voinței gene-

¹⁸⁸ Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999, p. 150.

rale, în acele cazuri în care mandatul transmis de alegători în campania electorală este uitat sau, pur și simplu, încălcat. În consecință, noțiunea de voință generală devine aproape de nerecunoscut. În normele emise de acești reprezentanți se întâlnesc soluții nu numai inacceptabile, ci chiar contrare mandatului pe care l-au primit de la alegători. Apare, în consecință, o situație conflictuală, care alterează legitimitatea actului de guvernare¹⁸⁹.

O altă funcție recunoscută dreptului este *conservarea, apărarea și garantarea valorilor fundamentale ale societății*, care presupune stabilirea sau recunoașterea valorilor ce necesită a fi protejate prin mecanismul juridic și stipularea consecințelor faptelor, prin care se aduce atingere valorilor fundamentale ale societății. Această funcție se exprimă mai întâi de toate prin consfințirea valorilor în cuprinsul legilor, în special la nivel constituțional. În așa mod dreptul ocrotește și garantează ordinea constituțională, suveranitatea, independența statului, proprietatea publică și privată, securitatea persoanei, drepturile și libertățile individului etc., ca valori supreme ale societății. Este un moment deosebit de important, dat fiind faptul că apărarea și garantarea lor fac posibilă conviețuirea în societate, prin asigurarea desfășurării normale a raporturilor sociale. În esență, prin reglementările sale, dreptul oferă un cadru adecvat soluționării conflictelor potențiale și asigurării echilibrului social¹⁹⁰.

Este relevant în acest sens faptul că Montesquieu, Rousseau, Kant, Hegel practic toți marii filosofi ai dreptului

¹⁸⁹ Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999, p. 162.

¹⁹⁰ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Actami, 1996, p. 83; Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului (curs introductiv)*. Cimișlia: TIPICIM, 1996, p. 105.

au subliniat rolul normelor juridice în asigurarea progresului social și promovarea echilibrului în relațiile interumane, prin apărarea unor asemenea valori, cum sunt: viața, onoarea și demnitatea ființei umane, bunurile dobândite în mod legitim, ca și libertatea oamenilor. Scopul și rolul dreptului își găsesc expresia, în modul cel mai elocvent, în garantarea juridică a afirmării personalității umane, în împlinirea dezideratelor și intereselor legitime ale tuturor ființelor umane. Pedepsind tot ceea ce contravine acestor exigențe firești, dreptul promovează idealurile de dreptate și justiție¹⁹¹, securitatea generală a individului în cadrul societății.

Astfel, pentru exercitarea eficientă a acestei funcții de apărare a valorilor fundamentale ale societății, dreptul stipulează consecințele faptelor antisociale comise, precizând că acestea sunt acțiunile sau inacțiunile prin care se aduc atingeri acestor valori¹⁹².

În trecut se aduceau grave atingeri valorilor fundamentale ale societății, prin acte de violență comise împotriva unor persoane sau bunuri, cel mai adesea de către indivizi aflați la nivelul inferior al scării sociale, pe care greutățile existenței și o anumită deficiență intelectuală și morală îi lăsau dezarmați în fața ispitelor. Ca urmare a modificării condițiilor vieții sociale, au apărut forme de nelegiuiri mult mai complexe decât omorul sau furtul, „delicte ale unei civilizații rudimentare”¹⁹³. În prezent, membrii clasei înstărite dobândesc avere și putere manipulând cu dibăcie diferite

¹⁹¹ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Actami, 1996, p. 83-84.

¹⁹² Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 49.

¹⁹³ Sutherland E. *White collar criminality*. In: *American Sociological Review*, Vol. 5, No. 1 (Feb., 1940), p. 1-12.

angrenaje ale vieții economice și politice moderne. Deci evitând comiterea de omoruri și furturi, aceștia s-au lăsat antrenați în acte mai puțin spectaculoase și foarte cinstite în aparență, dar mult mai dăunătoare, deoarece sunt pasibile să provoace efectiv ruina sau moartea unui mare număr de persoane¹⁹⁴, generând per ansamblu o stare acută de insecuritate pentru indivizi.

Adesea, asemenea nelegiuiri se produc în mediile de afaceri, bancare și financiare. Cel mai grav este faptul că cei care aduc grave atingeri valorilor fundamentale ale societății pe aceste căi, rămân nepedepsiți, principalele cauze fiind puterea pe care o au unii dintre ei și corupția prezentă în cadrul autorităților care ar fi obligate să reprime îndeletnicirile lor criminale¹⁹⁵.

Deoarece, în ultimul timp, corupția, actele de contrabandă, jefuirea averii publice au luat proporții îngrijorătoare, stipularea cu mai multă claritate și precizie a consecințelor unor asemenea fapte antisociale reprezintă o prioritate.

Totodată, este de la sine înțeles faptul că numai în măsura în care guvernarea se va baza pe lege, iar toate puterile statului vor acționa potrivit exigențelor actelor normative, faptele antisociale vor fi descoperite la timp și vor fi pedepsite cu toată severitatea legii, asigurându-se climatul necesar afirmării și dezvoltării personalității umane, protejării vieții, onoarei și demnității oamenilor, bunurilor pe care ei le-au dobândit prin mijloace legitime¹⁹⁶, garantându-se astfel mai eficient securitatea persoanei.

¹⁹⁴ Levi-Bruhl H. *Probleme ale sociologiei crimei*. București: Editura Politică, 1971, p. 761.

¹⁹⁵ Levi-Bruhl H. *Probleme ale sociologiei crimei*. București: Editura Politică, 1971, p. 761.

¹⁹⁶ Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999, p. 154.

Dreptul exercită o *funcție* importantă *de conducere a societății*. Actul normativ este un act de conducere și decizie socială. În forma sa cea mai generală, legea este cea care exprimă și dă curs dezideratelor sociale majore. Aparținând domeniului organizării sociale, dreptul organizează raporturile sociale și conduce societatea cel puțin sub două aspecte¹⁹⁷:

- a) mobilurile puse în mișcare prin lege sunt esențial legate de nevoile reale ale societății, de practica raporturilor interne și internaționale;
- b) ca efect al aplicării normei de drept, se produce modificarea realității sociale, cu toate consecințele ce derivă din aceasta.

Este important de precizat faptul că funcția de conducere a dreptului nu trebuie înțeleasă în dimensiunea sa absolută, întrucât dreptul are un rol important în conducerea societății, alături de componenta economică, politică, culturală etc.¹⁹⁸ În concret, prin intermediul actelor normative în conținutul cărora se materializează, dreptul conduce practic cele mai importante domenii ale vieții sociale.

Dreptul are și o *funcție normativă* (denumită și *funcție de reglementare a conduitei umane*), deoarece, prin regulile juridice, obligă indivizii și grupurile sociale la o conduită socialmente utilă, baza realizării ordinii juridice. Este o funcție recunoscută de majoritatea cercetătorilor din domeniu, ea fiind considerată o adevărată funcție de sinteză, implicând toate celelalte funcții, fiind legată de caracterul normativ al dreptului.

Această funcție a dreptului derivă din scopul superior al acestuia, din faptul că, nefiind scop în sine, dreptul este des-

¹⁹⁷ Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 77.

¹⁹⁸ Voicu C. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 2002, p. 119.

tinat să asigure subordonarea acțiunilor individuale față de o conduită-tip. Sub acest aspect, este evident că orice proces care apare în societate nu se poate desfășura haotic, anarhic, la întâmplare, ci într-un cadru organizat, normat, reglementat¹⁹⁹.

Normativitatea juridică este o parte a normativității sociale. Această funcție are o importanță excepțională în orientarea activității oamenilor, în impunerea unor cerințe care răspund progresului social și uman, în constituirea unui sistem de drepturi, libertăți și obligații, precum și în interzicerea conduitei care contravine bunei conviețuirii în societate. Acționând în acest mod, dreptul realizează o operațiune de programare socială, orientând acțiunile indivizilor și adesea aptitudinile lor la procesele complexe de integrare socială²⁰⁰.

Realizarea acestei funcții depinde însă de corelarea cât mai temeinică a reglementărilor și respectarea dreptului de către toți membrii societății. Funcția normativă are rolul să exprime poziția specifică a dreptului în societate și calitatea de a fi un mijloc eficace de organizare și conducere socială²⁰¹.

Prin conținutul său și prin modul în care se aplică normele sale, dreptul realizează și o *funcție educativă* asupra comportamentului uman. În viața lor de zi cu zi, oamenii manifestă interes pentru cunoașterea reglementărilor existente. Când se pregătesc să intre într-un raport juridic, oamenii studiază textele actelor normative din domeniul respectiv, pentru a vedea ce este permis și ce este interzis să

¹⁹⁹ Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului (curs introductiv)*. Cimișlia: TIPICIM, 1996, p. 104.

²⁰⁰ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Actami, 1996, p. 137.

²⁰¹ Costachi Gh. *Dreptul – factor de ordonare a societății și de asigurare a securității persoanei*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 12, p. 7.

se facă. În unele cazuri, în acest scop recurg și la birouri de consultanță juridică. În toate aceste împrejurări, oamenii înțeleg mai bine rațiunile legii și descifrează exigențele cărora trebuie să se conformeze²⁰².

Pe de altă parte, consecințele pozitive sau negative, generate de respectarea sau nerespectarea normelor de drept, au un efect educativ atât asupra indivizilor nemijlocit implicați în acțiunile comise, cât și asupra altor persoane, care au posibilitatea de a învăța pe seama greșelilor sau succeselor altora²⁰³.

Prin simpla incriminare a faptelor periculoase pentru societate, dreptul frânează tendințele de nesocotire a normelor juridice, îndeplinind o *funcție preventivă*. În același timp, prin aplicarea sancțiunilor și pedepsirea celor vinovați de comiterea faptelor ilegale, dreptul exercită și o *funcție coercitivă*, contribuind astfel la corectarea conduitei lor.

Toate aceste funcții ale dreptului se completează una pe alta, toate împreună având rolul de a determina comportamentul uman și a-l conforma normelor juridice²⁰⁴. În acest sens, D. Mazilu susține că atât funcția preventivă, cât și funcția coercitivă implică dimensiuni și valențe educative, iar funcția educativă are – nu în puține situații – drept finalitate prevenirea unor fapte antisociale sau corectarea celor care au încălcat prescripțiile normelor legale²⁰⁵.

În doctrina rusă, odată cu funcțiile sociale ale dreptului (economice, politice, educative), sunt evidențiate două

²⁰² Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999, p. 155.

²⁰³ Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 76.

²⁰⁴ Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 75-78.

²⁰⁵ Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a II-a. București: All Beck, 2000, p. 163.

funcții importante ale acestuia, și anume: *funcția regulativă* și *funcția de ocrotire*. Acestea sunt indispensabile dreptului, întrucât determină necesitatea existenței acestuia ca instituție socială a societății.

Particularitățile funcției regulative rezidă mai întâi de toate în stabilirea regulilor de comportament, în organizarea și coordonarea relațiilor sociale. *Funcția regulativă* se realizează în principal prin²⁰⁶:

- Determinarea, prin intermediul normelor dreptului, a capacității juridice a cetățenilor;
- consfințirea statutului juridic al cetățeanului;
- determinarea competențelor organelor de stat și ale funcționarilor publici;
- stabilirea statutului juridic al persoanelor juridice;
- determinarea factorilor juridici ce țin de nașterea, de modificarea și stingerea raporturilor juridice;
- determinarea legăturilor juridice concrete dintre subiecții de drept.

Luând în considerare cele expuse, funcția regulativă a dreptului este definită ca fiind o direcție a influenței juridice, exprimată în stabilirea regulilor pozitive de conduită, în consfințirea drepturilor subiective și a obligațiilor juridice ale subiecților de drept în scopul contribuției la dezvoltarea relațiilor ce corespund intereselor societății, statului și cetățeanului.

Funcția de ocrotire a dreptului este, de asemenea, o direcție a influenței juridice, orientată spre protecția celor mai importante relații economice, politice, sociale etc. și

²⁰⁶ *Общая теория права и государства: Учебник*. Под ред. В.В. Лазарева. 2-е издание. Москва: Юристъ, 1996, p. 125.

asigurarea inviolabilității acestora. Specificul acestei funcții rezidă în faptul că²⁰⁷:

- ea caracterizează dreptul ca un mijloc special de influență asupra comportamentului uman, exprimat prin influențarea voinței individului prin amenințarea cu pedeapsa, prin stabilirea interdicțiilor și realizarea răspunderii juridice;
- ea servește drept sursă de informare pentru membrii societății, din care aceștia iau cunoștință de valorile sociale ce sunt protejate de stat prin intermediul dispozițiilor dreptului;
- ea reprezintă un indicator al nivelului cultural și politic al societății, al principiilor umane conținute de către dreptul acesteia.

În principiu, ambele funcții enunțate denotă esența și menirea socială a dreptului, necesitatea lui pentru ordonarea relațiilor din cadrul comunităților umane.

Generalizând cele expuse, constatăm faptul că, în esență, practic majoritatea cercetătorilor recunosc dreptului aceleași funcții, doar că unii le generalizează, iar alții, dimpotrivă, tind spre o detaliere a acestora. În ceea ce ne privește, suntem de părerea că dreptul exercită trei funcții majore²⁰⁸:

- *normativă* - de reglementare a relațiilor sociale cu stabilirea modelelor ce urmează a fi respectate în cadrul raporturilor concrete, prin aceasta exercitându-și rolul său de regulator social;

²⁰⁷ *Общая теория права и государства: Учебник*. Под ред. В.В. Лазарева. 2-е издание. Москва: Юристъ, 1996, p. 126.

²⁰⁸ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 54; Costachi Gh. *Cultura și educația juridică - condiții necesare pentru edificarea statului de drept*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 58.

- *de protecție* a valorilor fundamentale ale societății, prin aceasta consolidându-și rolul de stabilizator al relațiilor sociale, de asigurator al securității individului, devenind astfel însuși o valoare socială;

- *educativă* – dreptul are un efect educativ atât asupra indivizilor ce admit abateri de la normele de drept, cât și asupra altor persoane, care au posibilitatea de a învăța pe seama greșelilor sau succeselor altora.

În același timp, relevăm faptul că, dacă *funcția normativă* a dreptului este o funcție constantă, ce persistă practic în orice societate, indiferent de regimul de guvernare a acesteia, *funcția de protecție* este o funcție mai flexibilă, în funcție de valorile pe care urmează să le protejeze dreptul. Ea se manifestă cel mai pregnant în societățile democratice, în care dreptul constituie factorul primordial de care depinde existența, respectarea și perpetuarea valorilor democratice fundamentale. În schimb, în societățile marcate de regimurile autoritare atestăm o altă situație: dreptul este chemat să protejeze cu totul alte valori, servind adesea ca instrument de asuprire a indivizilor²⁰⁹.

Respectiv, funcțiile dreptului, enumerate anterior, accentuează importanța și valoarea deosebită a acestuia pentru societate și individ. Acestuia îi este recunoscută valoarea de a servi ca scop și mijloc pentru satisfacerea necesităților și intereselor social-echitabile și progresive ale cetățenilor și societății în ansamblu, valoare exprimată prin următoarele momente importante²¹⁰:

²⁰⁹ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 54.

²¹⁰ *Общая теория права и государства: Учебник*. Под ред. В.В. Лазарева. 2-е издание. Москва: Юристъ, 1996, p. 122-123.

- Dreptul reprezintă o valoare instrumentală. El conferă activității oamenilor stabilitate, securitate, organizare, consens și asigură controlul acesteia. Prin aceasta dreptul ordonează relațiile sociale, realizând și civilizarea acestora. O societate organizată statal nu poate fără drept să-și desfășoare producerea valorilor materiale și redistribuirea echitabilă a acestora. De aici dreptul este un instrument important de conducere statală.

- Valoarea dreptului constă și în faptul că, exprimând voința generală a participanților la relațiile sociale, contribuie la dezvoltarea acelor relații care prezintă importanță atât pentru indivizi în mod separat, cât și pentru toată societatea. Dreptul influențează conduita și activitatea oamenilor prin intermediul concilierii intereselor lor specifice. Deci el nu nivelează interesul particular, nu-l suprimă, ci îl coordonează cu interesul general.

- Valoarea dreptului este percepută și în faptul că el exprimă și determină libertatea individului în societate. Dreptul nu determină libertatea în general, el stabilește doar limitele și măsura acestei libertăți, stabilind limitele de beneficiere a libertății în condiții de securitate.

- Valoarea dreptului rezidă și în faptul că acesta exprimă ideea de dreptate. Dreptul reprezintă deci un criteriu al redistribuirii juste a valorilor materiale în societate; el consfințește egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii indiferent de situația materială, de statutul social etc. Semnificația dreptului pentru realizarea dreptății este evidentă, fapt ce a determinat considerarea dreptului ca fiind dreptatea consfințită și realizată normativ.

- Valoarea dreptului poate fi exprimată și prin faptul că acesta este un factor important al progresului social, o sur-

să de modernizare a societății. Din acest punct de vedere, amplificarea acestui rol al dreptului este destul de evidentă în condițiile ruinerii regimurilor totalitare. În asemenea situații, dreptul contribuie semnificativ la crearea unei noi orânduiri sociale și de stat.

- În condițiile actuale, dreptul capătă o semnificație planetară. El reprezintă unicul mijloc civilizată de soluționare a problemelor cu caracter internațional și interetnic. Fiind un regulator social, dreptul se dovedește a fi un instrument eficient de asigurare a consensului social.

Așadar, în condițiile epocii contemporane, dreptul este aplicat într-o măsură mult mai profundă pentru soluționarea obiectivelor sociale curente, care sunt determinate de dezvoltarea rapidă a progresului informațional, tehnicoștiințific, de modernizarea complexă a economiei, de identificarea soluțiilor pentru examinarea problemelor tradiționale vechi, precum și a noilor contradicții sociale²¹¹.

În concluzie, urmărind orientarea conduitelor și a acțiunilor indivizilor și grupurilor sociale într-un sens conform scopurilor și presiunilor modelului cultural și normativ al societății, dreptul reprezintă în orice societate principala modalitate de asigurare a ordinii sociale, instrumentul fundamental de realizare a controlului și justiției sociale, precum și mijlocul cel mai eficient de protejare a drepturilor și libertăților omului și de apărare socială a acestora față de eventualele încălcări sau violări atât din partea unor indivizi cu comportamente deviate sau criminale, cât și din partea statului și a autorităților acestuia, fortificând astfel securitatea persoanei.

²¹¹ Smochină A. *Istoria universală a statului și dreptului*. Ediția a 3-a. Chișinău: S.n., 2013, p. 532.

2.2.2. Crearea dreptului în statul de drept. Crearea dreptului reprezintă una dintre cele mai importante funcții ale unui stat. La etapa actuală de dezvoltare a societății noastre s-au produs schimbări importante la nivelul acestei activități. În mod corespunzător, conținutul propriu-zis al conceptului dat a suportat și el unele modificări, mai ales sub impactul condițiilor și valorilor statului de drept²¹².

Studiind literatura de specialitate, cu regret, constatăm că foarte puțini cercetători sunt preocupați de problema creării dreptului ca subiect de cercetare științifică, în timp ce, în plan practic, autoritățile statului sunt activ implicate în activitatea normativă a acestuia. Din punctul nostru de vedere, acest moment denotă gradul insuficient de fundamentare științifică a activității normative a statului, ceea ce se răfrânge destul de negativ asupra calității actelor normative²¹³. Pe cale de consecință, susținem necesitatea investigării complexe, aprofundate și continue a acestui subiect.

În cadrul teoriei generale a dreptului, pentru desemnarea proceselor legate de *crearea dreptului*, adică a normelor juridice și a actelor normative ca izvoare ale acestora, sunt folosite două noțiuni de bază – *legiferarea* și *normarea*.

Potrivit unor voci (din mediul academic rusesc), noțiunea de *legiferare* se utilizează pentru desemnarea procesului general de adoptare a actelor juridice, indiferent de tipul acestora, iar noțiunea de *normare* – doar pentru adoptarea actelor normative subordonate legilor²¹⁴. Totodată, unii

²¹² Costachi Gh., Butucea E. *Crearea dreptului în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 2, p. 4.

²¹³ Костаки Г., Бутучя Е. *Правотворчество и нормотворчество: сущность и соотношение понятий*. În: Закон и жизнь, 2013, № 7, p. 6.

²¹⁴ Москалькова Т. Н., Черников В. В. *Нормотворчество: научно-практическое пособие*. Москва: Проспект, 2011, p. 49.

autori consideră că, pentru legi și actele normative subordonate legilor, este bine venită folosirea termenului *legiferare*, iar, în cazul actelor adoptate de către organele municipale, de către conducătorii organelor neguvernamentale, persoanelor juridice, este favorabilă aplicarea termenului de *normare*²¹⁵. În pofida acestor păreri, destul de frecvent, noțiunile în cauză sunt utilizate ca sinonime²¹⁶.

În încercarea de a clarifica această dilemă, considerăm necesar pentru început de a concretiza conceptul de *creare a dreptului*.

În literatura juridică rusească, sunt pe larg răspândite definițiile care reduc *crearea dreptului* la activitatea, la procesul de creare a normelor generale obligatorii. În aceste definiții, se pune accentul pe acțiunile/activitățile orientate spre elaborarea actelor normative ce conțin norme de drept pozitiv, care modifică sau completează dreptul pozitiv în vigoare. Din perspectiva dată, А.Б. Венгеров definește *crearea dreptului* ca fiind „o activitate procedurală organizată a organelor de stat, orientată spre crearea normelor de drept sau spre recunoașterea/sanționarea regulilor de conduită ce funcționează deja în societate”²¹⁷. O abordare analogică propun Н.И. Матузов și А.В. Малько, care definesc conceptul ca fiind „activitatea organelor de stat orientată spre adoptarea, modificarea sau abrogarea normelor juridice”²¹⁸.

²¹⁵ Шамаров В. М. *К вопросу о содержании понятия «правотворчество» в учебной юридической литературе*. В: Вестник Екатеринбургского института, 2012, № 2 (18), p. 47.

²¹⁶ Костенников М.В. *Порядок разработки и принятия правовых актов органов внутренних дел: Учебное пособие*. Москва, 2001, p. 6.

²¹⁷ Венгеров А.Б. *Теория государства и права*. Москва, 2000, p. 410.

²¹⁸ Матузов Н.И., Малько А.В. *Теория государства и права*. Москва, 2001, p. 297.

O astfel de definiție poate fi atestată și în doctrina autohtonă. În acest sens, prof. D. Baltag accentuează faptul că *crearea dreptului* reprezintă o activitate desfășurată cu precădere de către autoritățile statului, orientată spre adoptarea, modificarea sau abrogarea normelor juridice²¹⁹.

O abordare similară, doar că mai extinsă, oferă prof. rus С.С. Алексеев. În opinia sa, *crearea dreptului*, ca activitate a organelor competente ale statului, reprezintă doar partea finală a întregului proces, ca rezultat al căreia legea dobândește forță juridică și intră în vigoare²²⁰. Expunându-se asupra acestei păreri, Х.И. Кайтаева susține faptul că în acest caz poate fi urmărită ideea conform căreia norma dreptului în vigoare este un rezultat nu doar al activității unor subiecți speciali, ci și al unui proces complex social-politic de *creare a dreptului*²²¹.

Extinzând definiția formulată de către prof. С.С. Алексеев, autoarea menționează faptul că, în contextul *creării dreptului*, se manifestă destul de pregnant două procese importante: pe de o parte, conturarea necesităților obiective ale vieții sociale și, pe de altă parte, activitatea creativă și activă a organelor competente ale statului de elaborare și de transpunere a normelor în sistemul de drept actual²²².

În mod corespunzător, *crearea dreptului*, potrivit cercetătorilor autohtoni, este parte componentă a unui proces mai larg. În opinia prof. D. Baltag, prof. V. Bujor și T. Bujor,

²¹⁹ Балтаг Д. *Общая теория права*. Курс лекций. Кишинев: Centrul Editorial ULIM, 2009, p. 288.

²²⁰ Алексеев С.С. *Право: Азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования*. М., 1999, p. 89.

²²¹ Кайтаева Х.И. *Проблема определения понятия правотворчества и его виды*. В: Образование и право, 2010, № 5, p. 55-56.

²²² Алексеев С.С. *Общая теория права*. Т. 1. Москва, 1981, p. 309.

„crearea dreptului este un proces relativ îndelungat de formare a normei juridice. El începe cu analiza situației sociale, cu conștientizarea necesității de reglementare a acesteia, cu conturarea reglementărilor viitoare și finalizează cu elaborarea și adoptarea normei juridice. Ultima etapă desemnează crearea propriu-zisă a dreptului”²²³.

Totodată, *crearea dreptului* este văzută și ca un proces de transpunere în lege a voinței de stat (activitate statală, finalizată cu formarea dreptului²²⁴). Și această idee este susținută de către cercetătorii autohtoni²²⁵. În pofida acestui fapt, Х.И. Кайтаева enunță câteva obiecții pe marginea acestei abordări. Chiar dacă nu este împotriva recunoașterii *creării dreptului* ca fiind o formă de exprimare a voinței, totuși consideră că realizarea acesteia de către un subiect al statului presupune în esență o simplificare a problemei cercetate. Abordând *crearea dreptului* de pe pozițiile statului de drept, autoarea consideră destul de întemeiat faptul că aceasta nu trebuie redusă doar la activitatea statului, orientată spre transpunerea voinței sale în acte juridice (normative)²²⁶.

Din perspectiva dată, prezintă interes formularea propusă de către alți cercetători, care definesc *crearea dreptu-*

²²³ Балтаг Д. *Общая теория права*. Курс лекций. Кишинев: Centrul Editorial ULIM, 2009, p. 287-288; Бужор В., Бужор Т. *Общая теория права и государства*. Курс лекций. Кишинэу, 2003, p. 116.

²²⁴ *Общая теория права и государства* / под ред. В. В. Лазарева. Москва, 1994, p. 122.

²²⁵ Frunză I., Dulschi I., Cușmir M., Cușmir L., Postu I. *Teoria generală a statului și dreptului* (cu întrebări și răspunsuri). Bălți: Institutul Nistean de Economie și Drept, 2003, p. 60-61.

²²⁶ Кайтаева Х.И. *Проблема определения понятия правотворчества и его виды*. В: Образование и право, 2010, № 5, p. 57-58.

lui ca fiind „un tip de activitate statală în rezultatul căreia voința poporului (a clasei, a grupului social) se transpune în lege, se exprimă în norma de drept, într-un anumit izvor de drept”. O definiție analogică propun și cercetătorii noștri – V. Bujor și T. Bujor – în a căror opinie *crearea dreptului* reprezintă o activitate a organelor de stat și a funcționarilor acestora în rezultatul căreia voința poporului (a clasei, a grupului social) se transpune în lege, se exprimă într-un anumit izvor de drept și constă în elaborarea, modificarea și substituirea actelor normative²²⁷.

Paralel cu cele menționate, în doctrină mai pot fi atestate și alte paradigme de definire a *creării dreptului*. Unii teoreticieni consideră că aceasta reprezintă o formă a activității statale, orientată spre crearea normelor de drept, spre perfecționarea, modificarea sau abrogarea lor. Bunăoară, A.C. Пиголкин consideră că *crearea dreptului* este, în primul rând, „o formă de conducere statală a societății”²²⁸. Totodată și В. К. Бабаев susține că *crearea dreptului* presupune o activitate statală, activă ce reprezintă cel mai important mijloc de conducere a societății, fiind strâns legată de tipul statului, forma și funcțiile acestuia²²⁹ (idee atestată și în doctrina noastră²³⁰).

²²⁷ Бужор В., Бужор Т. *Общая теория права и государства*. Курс лекций. Кишинэу, 2003, p. 116.

²²⁸ *Общая теория права и государства* / под ред. В. В. Лазарева. Москва, 1994, p. 215.

²²⁹ *Общая теория государства и права* / под ред. В. К. Бабаева. Н. Новгород, 1993, p. 305.

²³⁰ Frunză I., Dulschi I., Cușmir M., Cușmir L., Postu I. *Teoria generală a statului și dreptului* (cu întrebări și răspunsuri). Bălți: Institutul Nistrean de Economie și Drept, 2003, p. 61.

Analizând numeroase definiții, X.И. Кайтаева ajunge la concluzia că toate sunt asemănătoare prin faptul că reflectă următoarele momente²³¹:

- *crearea dreptului* este un proces;
- scopul acestui proces este stabilirea de reguli generale obligatorii pentru reglarea relațiilor sociale;
- finalul acestui proces se materializează în acte normative care conțin norme generale obligatorii de conduită.

În același timp, autoarea susține că nu s-a ajuns la un numitor comun asupra următoarelor aspecte:

- momentul de inițiere a procesului de *creare a dreptului* și numărul etapelor pe care le parcurge;
- coraportul elementului obiectiv și subiectiv în procesul de *creare a dreptului*;
- subiecții implicați în procesul dat și a rolului acestora în cadrul procesului respectiv;
- conținutul normelor (de drept sau nu) reflectate în actele normative, ca rezultat al procesului de *creare a dreptului*.

Pornind de la aceste momente, autoarea propune delimitarea noțiunii de *proces de creare a dreptului* de cea de *creare a dreptului*, noțiuni apropiate, dar neidentice²³².

Din perspectiva dată, *procesul de creare a dreptului* este o noțiune mai largă, deoarece cuprinde orice procedură de adoptare a actelor normative. Altfel spus, în calitate de rezultat pentru definirea *procesului* este suficient indiciul – atingerea scopului formal – elaborarea și adoptarea actului

²³¹ Кайтаева Х.И. *Проблема определения понятия правотворчества и его виды*. В: Образование и право, 2010, № 5, р. 66.

²³² Кайтаева Х.И. *Проблема определения понятия правотворчества и его виды*. В: Образование и право, 2010, № 5, р. 66.

care conține norme generale obligatorii. Calitatea acestor norme, corespunderea lor anumitor cerințe juridice nu constituie un indiciu esențial al procesului în cauză. Explicând această idee, autoarea reliefează următoarea situație: organul legiuitor, respectând toate procedurile și urmărind scopuri nobile, a adoptat o lege ce nu dispune de un caracter „de drept” (indiferent de cauze), restrângând nejustificat drepturile și libertățile fundamentale ale omului. O astfel de situație poate fi calificată ca o eroare legislativă, prin care se cauzează un prejudiciu considerabil societății și membrilor acesteia. Respectiv, autoarea se întreabă dacă în asemenea situație putem vorbi despre *crearea dreptului*. În opinia sa – categoric nu, deoarece a fost adoptată o lege – forma recunoscută oficial de exprimare a normelor, dar dreptul nu a fost creat. Au fost create normele, ce au preluat forma corespunzătoare, care urmau să fie completate cu conținut juridic. Procesul de *creare a dreptului* s-a realizat, dar dreptul nu s-a creat, *crearea dreptului* nu a avut loc. Desigur, în practică, de cele mai multe ori *procesul de creare a dreptului* se finalizează cu *crearea dreptului*, și în aceste cazuri se poate spune că acesta s-a realizat²³³.

Astfel, autoarea conchide că *procesul de creare a dreptului* (pe care îl numește *proces normativ*, în sensul că este un proces doar de adoptare a normelor) este un concept mai larg, deoarece cuprinde orice procedură prevăzută de lege de adoptare a normelor juridice. În acest context, *crearea dreptului* este un concept mai îngust, deoarece cuprinde doar procesul care se finalizează cu crearea efectivă a dreptului, dar nu numai a normelor juridice.

²³³ Кайтаева Х.И. Проблема определения понятия правотворчества и его виды. В: Образование и право, 2010, № 5, р. 67.

Pe de altă parte, *crearea dreptului* este perceput ca un concept mai larg față de *procesul normativ*, deoarece înseamnă nu doar totalitatea activităților orientate spre adoptarea actelor normative, dar și un sistem de garanții organizaționale, economice, etico-morale care împiedică adoptarea actelor normative ce nu corespund dreptului. Prin urmare, *crearea dreptului* este o noțiune care cuprinde nu doar *procesul de creare a dreptului (proces normativ)*, dar și formarea condițiilor necesare pentru crearea normelor cu caracter de drept.

Pornind de la aceste reflecții, X.И. Кайтаева consideră că un moment important – fundamentul *creării dreptului* în statul de drept – rezidă în organizarea corectă a organelor acestuia în corespundere cu idealurile și valorile unui stat social și democratic. Din perspectiva dată este anevoios de imaginat un *proces de creare a dreptului* efectiv într-un stat de drept, dacă organele și funcționarii acestora nu dispun de legitimitate și reprezentativitate suficientă.

Prin urmare, autoarea ajunge la concluzia că *crearea dreptului* în statul de drept începe cu formarea organelor acestuia și a ordinii de investire cu competențe normative a funcționarilor acestora. Organizarea necorespunzătoare a acestor organe (bunăoară, lipsa reprezentării adecvate a intereselor diferitor segmente sociale în organul legislativ) poate transforma *crearea dreptului* într-un simplu *proces normativ* și să denatureze principiul fundamental al statului de drept – supremația dreptului.

Așadar, prin *crearea dreptului* în statul de drept, în sens larg, trebuie înțeles, potrivit autoarei citate, nu doar un proces de adoptare a diferitor acte normative, dar unul din aspectele de sine stătătoare ale organizării și funcționării

statului de drept, care rezidă în formarea și funcționarea structurilor juridice, competente din punct de vedere organizațional și procedural să adopte acte normative. În opinia sa, doar o asemenea definiție largă a termenului este în stare să cuprindă toate aspectele importante ale acestuia, de care depinde calitatea dreptului pozitiv și posibilitatea reală de îmbunătățire a acestuia²³⁴.

Totodată, autoarea a încercat să formuleze și o definiție succintă a *creării dreptului*, potrivit căreia aceasta presupune totalitatea activităților organizaționale și procedurale desfășurate de către organele de stat și funcționarii acestora, care dispun de competențe normative, având un statut reprezentativ, realizate conform unei ordini strict prestabilite, care asigură posibilitatea evaluării și luării în considerație a tuturor factorilor (de natură socială, economică și etico-morală) ce determină caracterul de drept al actelor normative adoptate²³⁵.

O astfel de definiție a *creării dreptului* necesită o nouă interpretare a raportului dintre elementele care îl compun. În mod concret, X.И. Кайтаева evidențiază faptul că noțiunea de *legiferare* și cea de *activitate normativă (normare)* capătă o nouă semnificație și nu constituie elemente ale *creării dreptului*, după cum frecvent se enunță în literatura de specialitate.

Reiterăm în context că, tradițional, în doctrină, noțiunea de *activitate normativă* desemnează activitatea ministerelor și autorităților administrației publice orientate spre adoptarea, modificarea sau abrogarea actelor normative cu

²³⁴ Кайтаева X.И. Проблема определения понятия правотворчества и его виды. В: Образование и право, 2010, № 5, p. 68.

²³⁵ Кайтаева X.И. Проблема определения понятия правотворчества и его виды. В: Образование и право, 2010, № 5, p. 68.

caracter administrativ (subordonate legii), adică activitate normativă departamentală. Sau, potrivit unei alte opinii, *crearea dreptului*, în funcție de semnificația actelor adoptate, cuprinde două segmente: *legiferarea* și *activitatea normativă (normarea)*. *Legiferarea* reprezintă procesul de creare a actelor legislative de către autoritatea legislativă supremă a statului (legiuitor), care presupune o procedură specială – etape ale procesului legislativ. *Normarea* prevede, la rândul ei, *activitatea normativă* a autorităților publice și a funcționarilor din cadrul acestora²³⁶.

Contrar acestei viziuni răspândite, cercetătoarea propune determinarea raportului dintre aceste noțiuni în baza principiului delimitării *dreptului* de *lege*, în baza admiterii faptului că nu orice act normativ adoptat este și un act creator de drept, dacă nu are caracter de drept și nu poate fi aplicat. În acest caz trebuie ținut cont de faptul că, dacă conținutul de bază al *legii de drept* este format din voința poporului creată prin consens, iar principalul act ce poate stabili drepturi și obligații într-un stat de drept este *legea* – act adoptat de către organul legislativ al statului, format prin manifestarea de voință a întregului popor, fiind o reprezentanță națională, atunci *crearea dreptului*, în sens concis, semnifică doar adoptarea de legi cu un conținut de drept. Potrivit teoriei, cealaltă parte a activității normative a statului de drept este chemată nu să exprime voința poporului, prin instituirea de norme obligatorii, ci să se supună acesteia. Pe aceasta se bazează principiul legalității. Aceasta reprezintă o manifestare a caracterului sistemic al legislației. Cu toate acestea, dacă e să privim noțiunea de

²³⁶ Оксамытний В.В. *Теория государства и права: Учебник*. Москва, 2004, p. 377.

creare a dreptului din punctul de vedere al conținutului de drept al actului normativ, atunci orice act normativ care corespunde legilor de drept, de asemenea, obține caracter de drept, iar adoptarea acestuia denotă *crearea dreptului*.

Succint, raportul dintre *crearea dreptului* și *normare* poate fi exprimat prin următoarea formulă: orice *creare a dreptului* cuprinde și *normarea* ca proces, dar nu orice *normare* devine o *creare a dreptului* și nu se identifică cu aceasta. *Normarea juridică*, după criteriile formale, este o noțiune mai largă, ce cuprinde în sine toate tipurile și modalitățile de adoptare a normelor generale obligatorii de către organele competente. *Crearea dreptului*, la rândul său, este un concept mai larg, pornind de la conținutul său, și de aceea nu întotdeauna coincide și se reduce la noțiunea de *normare*²³⁷.

Din punctul nostru de vedere²³⁸, chiar dacă Х.И. Кайтаева recomandă o abordare inedită a definirii noțiunii de *creare a dreptului* în baza concepției statului de drept (destul de actuală la moment), totuși nu suntem de acord cu delimitarea pe care o realizează între *crearea dreptului* și *normare*. Considerăm eronată abordarea *activității normative* ca un proces simplu de creare a normelor juridice fără un conținut de drept. În esență, acest moment contravine principiului general, potrivit căruia toate legile sunt prezumate a fi constituționale până la proba contrară, adică până când oficial nu sunt declarate neconstituționale. La fel, toate actele normative subordonate legii se bucură de prezumția legalității până la proba contrară. În esență, aceasta semnifică faptul că actele normative (indiferent că

²³⁷ Кайтаева Х.И. Проблема определения понятия правотворчества и его виды. В: Образование и право, 2010, № 5, p. 69.

²³⁸ Costachi Gh., Butucea E. *Crearea dreptului în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 2, p. 6.

sunt legi sau acte normative subordonate legilor) sunt generale obligatorii și executorii pentru toți, atât timp cât nu au fost abrogate sau lipsite de forță juridică în oricare alt mod. Pornind de la aceasta, considerăm că *crearea dreptului* poate fi definită ca activitatea autorităților competente, orientată spre realizarea unei importante funcții a statului – crearea și perfecționarea normelor de drept (crearea dreptului pozitiv), conform procedurilor stabilite, cu luarea în considerare a necesităților sociale.

Din perspectiva dată ne raliem opiniilor expuse în doctrina românească, care susțin că *crearea dreptului*, adică ridicarea voinței publice la rangul de lege, se realizează îndeosebi prin activitatea normativă a organelor de stat, activitate care se finalizează prin adoptarea de acte normative²³⁹. În aceeași manieră opinează și cercetătorul autohton D. Baltag, potrivit căruia „crearea dreptului are loc, în principal, prin activitatea normativă a organelor de stat și, mai ales, în statul democratic prin activitatea normativă a Parlamentului și a Guvernului, activitate ce se finalizează cu adoptarea de acte normative”²⁴⁰.

O abordare distinctă a conceptului analizat oferă T.O. Дидыч²⁴¹, care accentuează faptul că activitatea de *creare a dreptului* este destul de complexă și multidimensională, ce asigură formarea normelor de drept național și internațional, actualizarea și perfecționarea acestora. Totodată, *crearea dreptului* reprezintă o varietate a activității juridice practice, al cărei rezultat se materializează în

²³⁹ Numă I. *Teoria generală a dreptului*. Focșani: Neuron, 1995, p. 95.

²⁴⁰ Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului*. Cimișlia: Tipcim, 1996, p. 187.

²⁴¹ Дидыч Т.О. *Правотворчество государства и противодействие коррупции в современных условиях*. В: Журнал российского права, 2012, № 8, p. 68.

adoptarea actelor cu caracter juridic. În prezent, *crearea dreptului* trebuie percepută într-un sens larg ca activitate desfășurată de către stat în persoana autorităților sale, de către societate cu ajutorul instituțiilor reprezentative (directe și indirecte), a instituțiilor comunității internaționale, organelor de autoadministrare locală, organizațiilor non-guvernamentale etc.

O astfel de interpretare extinsă a conceptului, în opinia autorului, reflectă caracterul democratic al acestei activități a statului, un nivel înalt de dezvoltare a societății civile și dă posibilitatea cumulării activității statale din sfera dată cu activitatea normativă a populației statului, instituțiilor societății civile și a comunității internaționale.

Tradițional, reiterăm faptul că, în literatura juridică sovietică, *crearea dreptului* era concepută doar ca un monopol al statului, al cărui rezultat era însuși dreptul, modificarea și perfecționarea acestuia sub forma unui sistem de acte normative, care reprezenta în ansamblu baza legislativă a statului. La etapa actuală de dezvoltare a statului și a societății civile, o astfel de abordare a fenomenului de *creare a dreptului* este una foarte limitată, deoarece nu reflectă rolul instituțiilor societății civile și a comunității internaționale în această sferă de activitate. Prin urmare, trecerea de la abordarea restrânsă a conceptului, ca fiind o activitate statală, la una mai largă – ca o activitate a subiecților competenți ai statului, a instituțiilor societății civile și a comunității internaționale, necesită, în opinia autorului, o reconceptualizare a rolului statului în activitatea de *creare a dreptului*²⁴².

²⁴² Дидыч Т.О. Правотворчество государства и противодействие коррупции в современных условиях. В: Журнал российского права, 2012, № 8, p. 69.

În concluzie, generalizând cele expuse, menționăm faptul că în activitatea de creare a dreptului participă diferiți subiecți, care acționează în conformitate cu normele de procedură consacrate normativ. Pornind de la faptul că *crearea dreptului* în statul de drept este un fenomen juridic complex, multilateral și multinivelar, este foarte importantă conceptualizarea și fundamentarea științifică a acestei activități, pentru ca subiecții competenți să poată cât mai bine și efectiv să perfecționeze normele de drept în interesul societății, pornind în special de la necesitățile acesteia.

2.2.3. Valoarea și necesitatea culturii juridice în activitatea legislativă. Dreptul în calitatea sa de fenomen social deosebit, exprimat printr-un sistem de legi, constituie acel potențial de valoare, care se manifestă ca un mijloc eficient de asigurare a legalității și a ordinii de drept în cadrul statului, fundamentul realizării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului²⁴³.

Oamenii percepând fenomenele juridice de valoare și folosind conștient, activ conținutul și posibilitățile dreptului în scopul satisfacerii diferitor necesități și interese, de regulă, sunt considerați ca având un înalt nivel de conștiință juridică și o cultură juridică dezvoltată²⁴⁴.

Atractivitatea valorică a dreptului, în cea mai mare parte, este determinată de perfecțiunea și calitatea actelor

²⁴³ Costachi Gh. *Necesitatea culturii juridice în activitatea legislativă ca factor de asigurare a securității juridice în cadrul statului*. În: Revista științifică internațională *Supremația Dreptului*, 2018, Ucraina, nr. 3, p. 38.

²⁴⁴ Болдырев С. Н. *Правовая культура общества и культура юридической техники*. В: *Философия права*, 2011, № 1, p. 36.

normative adresate subiecților de drept²⁴⁵, altfel spus, de calitatea legii²⁴⁶.

În prezent, amplificarea rolului legislației în viața persoanei, a societății și a statului implică necesitatea înțelegerii modului în care aceasta este creată, formată și dezvoltată, în ce constă esența ei. Fără a înțelege aceste momente, este imposibil succesul activității de elaborare și adoptare a legilor și a altor acte normative, chemate să asigure drepturile și libertățile persoanei și progresul societății.

În cele ce urmează ne propunem un studiu succint în vederea elucidării semnificației și a formelor de manifestare a culturii juridice în sfera legislativă, de care depinde în mod substanțial calitatea și eficiența sistemului legislației în vigoare.

De la bun început, precizăm că în literatura de specialitate sunt vehiculate mai multe concepte precum: „cultura juridică a activității normative”²⁴⁷, „cultura juridică a legiuitorului”²⁴⁸, „cultura tehnicii juridice (legislative)”²⁴⁹, moment ce denotă multilateralitatea abordării subiectului în doctrină.

Clarificarea succintă a acestor categorii este mai mult decât bine venită. Astfel, cercetătorul E.B. Бузун, studiind

²⁴⁵ Costachi Gh., Albu V. *Reflecții asupra culturii juridice în activitatea legislativă*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 2, p. 4.

²⁴⁶ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, p. 4-9.

²⁴⁷ Бузун Е.В. *Правовая культура процессуальной деятельности должностных лиц*. В: «Законность и правопорядок в современном обществе», Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2011, p. 192.

²⁴⁸ Зелепукин А.А. *Юридическая техника и культура законотворчества*. В: *Правовая культура*, 2007, № 1, p. 78.

²⁴⁹ Болдырев С. Н. *Правовая культура общества и культура юридической техники*. В: *Философия права*, 2011, № 1, p. 38.

cultura juridică a activității normative (de creare a dreptului), consemnează faptul că aceasta se caracterizează prin asemenea indici ca: obiectivitatea normativă; accesibilitatea și exactitatea legilor adoptate; nivelul înalt de profesionalism al corpului de legiuitori; caracterul sistemic și calitatea actelor; interacțiunea juridică corectă cu organul puterii executive²⁵⁰.

Odată ce asupra calității actelor normative influențează substanțial nivelul culturii juridice a funcționarilor ce participă la procesul normativ, o condiție obligatorie pentru perfecționarea, optimizarea acestuia este considerată a fi supunerea unei expertize științifice a proiectelor de acte normative, defășurarea unor sondaje sociologice, elaborarea de proiecte alternative.

La rândul lor, alți cercetători precizează faptul că anume în procesul de elaborare a legilor sunt necesare aprecierea concepției viitorului act, determinarea obiectului de reglementare, a structurii actului, forma de expunere a materialului, integrarea lui în sistemul existent al legislației. În viziunea lor, ridicarea nivelului de cultură juridică a procesului normativ este nu doar o condiție necesară pentru îmbunătățirea calității proiectelor de acte legislative adoptate, dar, totodată, și contribuie la dezvoltarea conștiinței juridice, la perceperea adecvată a materiei normative²⁵¹.

În aceeași ordine de idei, A.A. Зелепукин accentuează destul de justificat faptul că succesul activității de creare a

²⁵⁰ Бузун Е.В. *Правовая культура процессуальной деятельности должностных лиц*. В: «Законность и правопорядок в современном обществе», Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2011, р. 192.

²⁵¹ Мальцев Г.И., Муромцев Г.И., Нерсесянц В.С. *Право и культура*. Москва: Изд-во РУДН, 2002, р. 232.

legilor (și a altor acte normative) depinde, în primul rând, de *cultura juridică a legiuitorului*, de atitudinea creativă a acestuia față de misiunea sa, de nivelul cunoștințelor juridice pe care le posedă și a procedurilor de tehnică legislativă. Esența culturii juridice a legiuitorului, ca parte componentă a culturii generale, constă în modul de gândire și acțiune a acestuia, bazat pe recunoașterea și cunoașterea valorilor fundamentale ale dreptului, a cerințelor legalității și a regimului ordinii de drept, în corespundere cu care se realizează activitatea de legiferare și practica aplicării legilor²⁵².

Un moment important subliniat de cercetător vizează ideea conform căreia cultura juridică a legiuitorului se află într-o strânsă interdependență cu cultura generală. Influența puternică a culturii generale asupra conștiinței juridice, a gândirii și viziunilor legiuitorului, asupra orientărilor lui valorice determină nemijlocit (sau mijlocit) caracterul legislației, corespunderea acesteia cu spiritul național și istoric al poporului, cu aspirațiile, cu dorințele și interesele acestuia.

Totodată, ca răspuns, cultura juridică a legiuitorului influențează cultura generală, protejează și creează condițiile necesare pentru dezvoltarea liberă a acesteia prin: elaborarea unor legi performante, stabilirea regimului stabilității și securității juridice, implementarea consecventă în viață a cerințelor legalității și a ordinii de drept²⁵³.

În pofida acestui fapt, totuși în realitate calitatea legilor lasă mult de dorit atât sub aspect formal, cât și de conținut. Mai ales sunt defecte actele normative și legislative adoptate

²⁵² Зелепукин А.А. *Юридическая техника и культура законотворчества*. В: Правовая культура, 2007, № 1, р. 78.

²⁵³ Зелепукин А.А. *Юридическая техника и культура законотворчества*. В: Правовая культура, 2007, № 1, р. 84.

în ultimii 20 de ani. O cauză serioasă în acest sens rezidă în însăși calitatea regulilor de tehnică normativă/legislativă²⁵⁴.

Referitor la acest aspect, С. Н. Болдырев consideră că, în contextul elaborării și adoptării actelor juridice de calitate, un rol determinant îi revine *culturii tehnicii juridice*, care înglobează în sine toată bogăția culturii juridice a societății, acumulează experiența în materie de creare a dreptului și de realizare a acestuia și permite reducerea la minimum a erorilor care pot deforma calitatea actelor juridice²⁵⁵.

Cultura tehnicii juridice are o semnificație deosebită mai ales în condițiile formării legislației ce servește intereselor și necesităților persoanei, societății civile și ale statului de drept. Fiind o parte componentă a culturii generale, cultura tehnicii juridice (mai ales a celei legislative) se manifestă ca un factor de care depinde calitatea legilor și a actelor subordonate acestora²⁵⁶.

Totodată, trebuie subliniat faptul că cultura tehnicii juridice (legislative) necesită și un nivel înalt de conștiință juridică și cultură juridică a participanților la procesul legiferării și aplicării legilor.

În acest sens, С. Н. Болдырев semnalează faptul că, în lipsa influenței culturii juridice a societății, a culturii juridice a exponenților puterii, cultura tehnicii juridice (legislative) nu poate să-și manifeste potențialul său practic²⁵⁷.

²⁵⁴ Costachi Gh. *Necesitatea culturii juridice în activitatea legislativă ca factor de asigurare a securității juridice în cadrul statului*. În: Revista științifică internațională *Supremația Dreptului*, 2018, Ucraina, nr. 3, p. 40.

²⁵⁵ Болдырев С. Н. *Правовая культура общества и культура юридической техники*. В: *Философия права*, 2011, № 1, p. 38.

²⁵⁶ Costachi Gh., Albu V. *Reflecții asupra culturii juridice în activitatea legislativă*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 2, p. 5.

²⁵⁷ Болдырев С. Н. *Правовая культура общества и культура юридической техники*. В: *Философия права*, 2011, № 1, p. 38.

De cultura tehnicii juridice (legislative) este strâns legată o categorie recent atestată în literatura de specialitate – *psihologia legiferării*, care implică o latură importantă a activității legislative a statului, o formă a activității acestuia, care are ca scop nemijlocit formarea normelor juridice, modificarea, completarea sau abrogarea acestora²⁵⁸.

Oferind unele explicații în acest context, cercetătorul И.А. Кибак notează că, din punct de vedere juridic, legiferarea este un proces de creare a normelor legii. Sub aspect psiho-social însă, aceasta presupune un proces de armonizare a voinței subiecților de drept, căutarea compromisului dintre diferite interese sociale. În această sferă, ca nicăieri în altă parte, se concentrează cultura juridică, politică, psihologică și morală; normele juridice și cele morale; conștiința juridică, politică și etică.

Prin urmare, menționează autorul, specificul activității de legiferare necesită din partea deputaților nu doar un nivel înalt de cultură generală, dar și un volum suficient de cunoștințe, anumite deprinderi și abilități de formare și elaborare a actelor legislative. Doar deputații calificați sunt în stare să expună materia juridică în limbajul juridic necesar, orientat spre transmiterea informației juridice, în așa mod încât să fie ușoară aplicarea legii fără explicații și interpretări suplimentare.

De aceea, o condiție importantă pentru asigurarea calității legii constă în implicarea în elaborarea proiectelor de lege a juriștilor, care dispun de cunoștințele și experiența necesară în materie, a savanților și specialiștilor înalt

²⁵⁸ Кибак И.А. *Современные подходы к психолого-профессиональной подготовке депутатов парламента*. В: Психопедагогика в правоохранительных органах, 2009, № 4(39), p. 12.

calificați cu cunoștințe profunde și experiență practică în sferele reglementate²⁵⁹.

Evident, cercetătorul are perfectă dreptate. Mai mult, deputații-juriști trebuie să dispună de capacitatea de a pătrunde cât mai profund în esența fenomenelor juridice din viața societății, să elucideze și să formuleze legități, precum și să determine tendințele de dezvoltare ulterioară a acestora, asigurând astfel unitatea, coerența, continuitatea și stabilitatea sistemului legislației.

Totodată, și un alt autor – A.A. Зелепукин, expune importante raționamente asupra subiectului. Potrivit acestuia, cultura legiferării înglobează în sine cunoașterea complexă a realității, a istoriei și a perspectivelor de dezvoltare a societății, cunoștințe speciale în materie de drept, legislație și tehnică legislativă, aplicarea competentă a acestora în activitatea practică de creare a legilor și realizare a lor. Posedarea acestor cunoștințe și aplicarea lor în procesul legislativ/normativ permit elaborarea unor acte legislative fundamentate și perfecte sub aspect tehnic, care fac față cerințelor progresului social²⁶⁰.

Așadar, legiuitorul trebuie să dispună de cunoștințe profunde și complexe, permanent să le actualizeze și din dialogul continuu cu poporul să-și consolideze „înțelepciunea”. În același timp, pentru a transpune toate acestea în limbajul legii, el trebuie să dispună și de măiestria (arta) legiferării, folosirea profesională a procedeeleor de tehnică legislativă²⁶¹.

²⁵⁹ Кибак И.А. *Современные подходы к психолого-профессиональной подготовке депутатов парламента*. В: Психопедагогика в правоохранительных органах, 2009, № 4(39), p. 12.

²⁶⁰ Зелепукин А.А. *Юридическая техника и культура законотворчества*. В: Правовая культура, 2007, № 1, p. 84.

²⁶¹ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept*: Monografie. Chișinău: S. n., 2014, p. 250.

Pe lângă o cultură legislativă, legiuitorul (mai concret deputații) trebuie să dispună și de un nivel înalt de cultură juridică, atât în calitatea lor de reprezentanți ai poporului, cât și în calitate de funcționari de stat.

În ipostaza lor de funcționari, deputații sunt obligați să respecte în activitatea lor și anumite principii. În literatura de specialitate, în acest sens, sunt menționate următoarele principii ale conduitei parlamentare²⁶²:

– *Principiul interesului național*, care obligă pe deputați să acționeze în interesul întregului popor, fiind prin esență reprezentanți ai poporului.

– *Principiul legalității și buneicredințe*, în baza căruia deputații, în calitate de reprezentanți aleși ai poporului, își îndeplinesc îndatoririle și își exercită drepturile în conformitate cu Constituția, cu legile țării și Regulamentul Parlamentului, pe durata mandatului pe care îl dețin.

Respectarea legii este un principiu fundamental al unui stat de drept, guvernând viața publică în ansamblul său. *Buna-credință*, care este un principiu constituțional, interzice deputaților să își asume, față de persoanele fizice sau juridice, obligații financiare sau de alt tip, menite să influențeze exercitarea mandatului cu bună-credință, potrivit propriei conștiințe.

– *Principiul transparenței* este un alt principiu așezat la baza exercitării mandatului parlamentar, din care rezultă și obligația menținerii unui dialog permanent cu cetățenii pe problemele care îi interesează și care rezultă din asumarea și exercitarea mandatului de parlamentar.

– *Principiul fidelității* impune deputaților datoria de a manifesta, pe durata exercitării mandatului, fidelitate față

²⁶² Vedinaș V. *Deontologia vieții publice*. București: Universul Juridic, 2007, p. 183.

de țară și popor și respect față de cetățenii statului. Fidelitatea față de țară are un caracter sacru (potrivit Constituției) și la respectarea ei se angajează, prin jurământ, toți cei cărora le sunt încredințate funcții și demnități de stat.

Respectarea acestor principii de către deputați evident mărturisește despre nivelul culturii lor juridice²⁶³.

În literatura de specialitate, cultura juridică a reprezentanților poporului a fost definită ca ansamblul măsurilor și mijloacelor de însușire și utilizare de către aceștia a valorilor juridice, manifestate în caracterul și nivelul cunoștințelor juridice, a aprecierilor, convingerilor, intereselor civice, orientărilor valorice și alte elemente ale conștiinței juridice în unitatea lor organică, precum și în activitatea socială activă a acestora, determinată de statutul lor juridic²⁶⁴.

Astfel, în acest caz, cultura juridică este privită în calitate de competență juridică și profesionalism în activitatea practică a reprezentanților poporului²⁶⁵.

Cu regret, nivelul actual al culturii juridice a unei bune părți din deputați adeseori devine o cauză a generării și acutizării instabilităților politice, economice și juridice, împiedicând desfășurarea normală a reformelor inițiate, prin aceasta condiționând și o reducere a încrederii cetățenilor în organele democratice ale puterii. În ultimul timp, este tot mai accentuat nivelul scăzut al profesionalismului reprezentanților poporului în adoptarea legilor, incapacitatea lor de a

²⁶³ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept*: Monografie. Chișinău: S. n., 2014, p. 250.

²⁶⁴ Ганеев Р.Ш. *Правовая культура народных депутатов*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 1993, p. 26.

²⁶⁵ Загородский В.В. *Правовая культура в контексте права избирать и быть избранным*. В: Общество и право, 2010, № 1(28), p. 57.

prevedea consecințele hotărârilor adoptate, nedorința de a promova și a realiza interesele majorității cetățenilor etc.²⁶⁶

În concluzie, momentele enunțate justifică necesitatea stringentă a accentuării în activitatea statului a unui obiectiv major ce ține de dezvoltarea culturii juridice și a profesionalismului deputaților.

Acest deziderat este cu atât mai evident, în condițiile în care cultura juridică a deputaților constituie un important factor și o exigență indispensabilă asigurării calității legislației, stabilității orânduirii sociale și de stat, a securității juridice, a ordinii de drept, a progresului relațiilor sociale, a implicării cetățenilor în procesul de conducere a statului, a consolidării rolului autorităților reprezentative ale statului.

Nivelul înalt al culturii juridice a reprezentanților popoului servește ca o garanție pentru desfășurarea civilizată și cu succes a transformărilor sociale și politice în interesul majorității cetățenilor statului, a edificării și consolidării statului de drept.

²⁶⁶ Загородский В.В. *Правовая культура в контексте права избирать и быть избранным*. В: Общество и право, 2010, № 1(28), p. 56-57.

2.3. Legalitatea în statul de drept

2.3.1. Principiul legalității: concept, valoare și conținut.

Procesul edificării statului de drept ar fi, dacă nu imposibil, atunci deosebit de dificil fără o abordare teoretică complexă a conceptelor ce-i formează conținutul. Din categoria acestora, indubitabil, face parte și *legalitatea* în toată complexitatea sa, recunoscută fiind ca unul din pilonii fundamentali ai statului de drept.

Etimologic, termenul *legalitate* provine de la cuvântul francez *legalité* și, potrivit *Dicționarului Explicativ Ilustrat al Limbii Române*,²⁶⁷ desemnează: 1) caracter a ceea ce este legal, a ceea ce este în conformitate cu legea; 2) principiu potrivit căruia orice persoană fizică sau juridică este obligată să respecte legea; 3) situație conformă legii; 4) ordine legală care asigură viața și activitatea unei societăți, a unui stat.

Cu unele rezerve față de cele expuse și fără a anticipa unele momente esențiale, totuși conchidem: noțiunea de *legalitate* presupune calitatea de a fi în conformitate cu legea²⁶⁸.

Apariția *legalității* coincide cu procesele de formare a dreptului și statului, iar natura ei are legătură nemijlocită cu activitatea de legiferare. În context, este deosebit de important de a concretiza faptul că legalitatea nu înseamnă doar existența legilor, totalitatea lor sau conducerea societății cu ajutorul legilor, chiar dacă există tangențe între

²⁶⁷ *Dicționar Explicativ Ilustrat al Limbii Române*. Chișinău: Arc, Gunivas, 2007, p. 1032.

²⁶⁸ Costachi Gh. *Spre o statalitate democratică și de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2007, p. 100; Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2009, p. 139.

aceste categorii. Este destul de clar că, dacă nu există legi, atunci nu poate fi vorba nici de legalitate. Respectiv, legile constituie fundamentul *legalității*. Guvernarea societății prin intermediul emiterii de legi care conțin reguli generale de comportament, obligatorii pentru executare, constituie *alfa și omega* legalității, dar, în același timp, este de necontestat faptul că *legalitatea* nu se reduce numai la aceste adevăruri, esența sa e cu mult mai profundă²⁶⁹.

Așadar, în pofida faptului că *legalitatea* întotdeauna a însemnat respectarea și executarea normelor dreptului, conținutul acesteia este foarte diferit în condițiile dispozițiilor orientale, democrației sclavagiste ateniene, absolutismului feudal, regimurilor totalitare sau democratice contemporane. Prin urmare, actualitatea investigării științifice a conceptului dat este determinată de necesitatea configurării conținutului ei actual, când ne aflăm în plin proces de edificare și consolidare a statului de drept²⁷⁰.

În viziunea autorului B. B. Лазарев²⁷¹, conținutul diferit al *legalității* este determinat de particularitățile laturilor ei: *obiect* (ceea ce trebuie să corespundă normelor de drept); *subiect* (subiecții asupra cărora se răsfrânge obligația de a respecta dispozițiile legii și dreptul de a cere o asemenea respectare de la alții); *normativul* (dispozițiile obligatorii pentru executare). Modificarea acestor laturi ale *legalității* influențează volumul conținutului ei în condiții istorice concrete, sporește sau reduce rolul ei în societate.

²⁶⁹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2009, p. 139.

²⁷⁰ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 402.

²⁷¹ Лазарев В.В. *Общая теория права и государства*. Москва: Юристъ, 1996, p. 219.

Analizând trecutul sovietic al statului nostru, observăm că sistemul totalitar era dominat de mitul *legalității socialiste* (sovietice), care, prin esență, exprima interesele elitei ce deținea puterea și conducea statul și societatea. În pofida acestui fapt, *legalitatea* era concepută ca executarea strictă și fermă a legilor (și a actelor normative subordonate legilor) de către toate organele de stat, organizațiile obștești, funcționarii publici și cetățeni. Așadar, elementul inițial al *legalității* constituia obligativitatea legii, executarea ei „oarbă” (strictă și fermă) de către absolut toți subiecții relațiilor sociale.

O asemenea accepțiune a *legalității* e destul de caracteristică pentru regimurile totalitare, în cadrul cărora statul realizează un control total asupra societății și a cetățenilor. Astfel, în trecut, se considera că statul, prin intermediul legilor, oferea cetățenilor anumite drepturi (suficiente în viziunea partidului de guvernământ), stabilea limitele libertății și formele de răspundere pentru încălcarea legii. Cetățenilor, asociațiilor acestora, funcționarilor publici le revenea doar obligația de a le executa, fapt ce crea o anumită ordine de drept în societate – *regimul legalității socialiste*²⁷².

Așadar, în timp ce se accentua obligativitatea executării normelor de drept, se neglija (exclusea) total importanța conținutului lor. Prin esență, anume acest aspect fundamentează diferența majoră a conținutului *legalității* din diferite perioade istorice, inclusiv contemporană²⁷³.

Prăbușirea regimului totalitar a determinat reconsiderarea conceptului *legalității*. Desigur, acest fapt nu presu-

²⁷² Малейн Н.С. *О законности в условия переходного периода*. В: «Теория права: новые идеи» (выпуск четвертый). Москва: 1995, p. 27.

²⁷³ Costachi Gh. *Directii prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2009, p. 139.

pune negarea unui asemenea element al *legalității* precum este obligativitatea respectării legii, deoarece în lipsa acesteia devine imposibilă ordinea de drept, iar însăși noțiunea de legalitate își pierde sensul.

În viziunea autorului Н.С. Малейн²⁷⁴, elementul nominalizat, fiind obligatoriu, totuși este insuficient pentru definierea *legalității*, deoarece el se referă doar la sfera executării legii, în timp ce *legalitatea* e necesară și în sfera creării dreptului (activitatea legislativă și normativă). Prin urmare, legalitatea este necesară nu numai pentru comportamentul celor care execută legea, ci și pentru cei care o creează.

Astfel, actualmente, esența și particularitățile statului de drept conferă *legalității* un conținut cu mult mai complex, multiaspectual, ce depășește semnificativ limitele conceptuale tradiționale ale acestei categorii.

Definițiile date *legalității* sunt diferite, probabil datorită punctului de vedere din care este privită această categorie. Astfel, destul de succint, dar sugestiv în acest sens se exprimă doctorul habilitat în drept D. Baltag²⁷⁵, care susține că starea de ordine în desfășurarea raporturilor sociale, rezultată din atitudinea de respectare a legilor, se mai numește *legalitate*. Prin *legalitate*, domnia sa înțelege respectarea întocmai a Constituției, a legilor, a celorlalte acte normative și a actelor juridice concrete emise în baza lor, respectarea drepturilor și libertăților cetățenești de către organele statului, de organismele sociale în general, precum și de către cetățeni.

²⁷⁴ Малейн Н.С. *О законности в условия переходного периода*. В: «Теория права: новые идеи» (выпуск четвертый). Москва: 1995, p. 27.

²⁷⁵ Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului*. Cimișlia: Editura „TIPCIM”, 1996, p. 273-274.

În continuare, autorul menționează faptul că *legalitatea* este, pe de o parte, o cerință care decurge din lege, iar, pe de altă parte, o stare care rezultă din respectarea ei. Din acest motiv, se poate vorbi de promovarea, de asigurarea sau încălcarea *legalității*.

O viziune distinctă asupra subiectului dat atestăm la autorul С.С. Алексеев²⁷⁶, potrivit căruia categoria *legalitate*, în sens strict juridic, exprimă caracterul general obligatoriu al dreptului. Prin urmare, dacă există dreptul, atunci există și *legalitatea* care exprimă necesitatea transpunerii stricte a normelor dreptului în viață.

În context, desul de semnificativ este faptul că *legalitatea* se proclamă și adesea se consfințește în legislație sub formă de principiu, ea se realizează ca metodă de activitate a tuturor subiecților care dispun de drepturi și obligații și devine astfel un regim de viață socială, a cărui esență constă în respectarea și executarea dispozițiilor dreptului de către majoritatea participanților la relațiile sociale.

Din această perspectivă, autorul В. В. Лазарев²⁷⁷ determină *legalitatea* ca fiind principiu, metodă și regim de respectare și executare strictă și riguroasă a normelor de drept de către toți participanții relațiilor sociale (stat, organele acestuia, organizațiile obștești, colectivele de muncă, persoanele cu funcții de răspundere, cetățeni – toți fără excepție).

Merită atenție și definirea oferită de autorul Н.В. Витрук²⁷⁸ care, din punct de vedere funcțional, caracterizează *legali-*

²⁷⁶ Алексеев С.С. *Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования*. Москва: «Статут», 1999, p. 38.

²⁷⁷ Лазарев В.В. *Общая теория права и государства*. Москва: Юристъ, 1996, p. 218.

²⁷⁸ *Общая теория права*. Под общей ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 516.

tatea ca fiind un principiu de edificare și funcționare a statului de drept democratic, o cerință ce privește activitatea organelor de stat, a asociațiilor obștești, a funcționarilor publici, o metodă (mijloc) de exercitare a puterii de stat (politice), un regim al vieții sociale și de stat.

În aceeași manieră se expune și В.Н. Кудрявцев²⁷⁹, care susține că *legalitatea* necesită un anumit regim al vieții obștești, o metodă a conducerii de stat, ce constă în organizarea relațiilor sociale prin intermediul edictării și executării stricte a legilor și a altor acte normative. Concomitent, *legalitatea* este percepută ca un principiu central al dreptului, de la care derivă toate celelalte principii. În sens mai larg, autorul citat percepe *legalitatea* ca fiind principiul general al organizării statului democratic contemporan, baza asigurării și protecției drepturilor persoanei și menținerii ordinii de drept în stat. *Legalitatea* este temelia funcționării normale a întregului sistem social.

Asemenea valențe ale *legalității* sunt recunoscute și în literatura juridică autohtonă. În acest sens, autorul B. Negru²⁸⁰ recunoaște *legalitatea* ca fiind:

- *principiu* – idee diriguitoare, element fundamental și primordial în conduita tuturor subiectelor de drept;
- *metodă* – procedeu aplicat în procesul de transpunere în viață a prevederilor normelor juridice;
- *regim* – sistem de organizare și conducere a vieții economice, politice, sociale a statului, ca o formă de guvernământ, în care nu regele e lege, ci legea e rege.

²⁷⁹ Законность в Российской Федерации. Москва: Спартак, 1998, p. 4.

²⁸⁰ Negru B. *Teoria generală a statului și dreptului*. Chișinău, 1999, p. 264-265; Negru B., Negru A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 480-481.

De asemenea, și prof. Gh. Avornic²⁸¹ definește *legalitatea* ca fiind un principiu, o metodă și un regim al respectării stricte, neclintite și al executării normelor juridice de către toți participanții la relațiile sociale.

În ceea ce ne privește²⁸², considerăm că esența *legalității* cuprinde totalitatea acestor valențe, și anume în consecutivitatea dată. Astfel, în lipsa recunoașterii și consfințirii ca principiu, *legalitatea* reprezintă doar o idee abstractă, care nu poate genera obligativitatea aplicării sale sub formă de metodă, cu atât mai mult de regim de viață. Nefiind aplicată, utilizată ca metodă, *legalitatea* rămâne a fi doar un principiu declarat, o legalitate formală. Și doar o consfințire și realizare consecventă a *legalității*, ca principiu și metodă, poate genera un regim de viață dominat de *legalitate*, regim propriu statului de drept.

Totodată, în pofida importanței deosebite a acestor momente, totuși considerăm că ele nu permit realizarea unei distincții între *legalitatea* caracteristică regimurilor totalitare și cea a celor democratice (întrucât principiul, metoda și regimul constituie doar forme de exprimare a *legalității*²⁸³; categorii ce pot fi utilizate și în explicarea altor fenomene, cum ar fi democrația, egalitatea, dreptatea²⁸⁴).

²⁸¹ Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Editura Cartier, 2004, p. 474.

²⁸² Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2009, p. 146.

²⁸³ Вагапов Р.Ф. *Теоретическая разработка и практическая реализация законности в России. Советский и постсоветский периоды*. В: Вектор науки ТГУ, 2011, № 1(4), p. 27.

²⁸⁴ Пономарев Д.А. *Теоретические проблемы развития понятия законности в отечественной юридической науке*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа, 2002, p. 12.

Sub aspectul dat, capătă relevanță conținutul acestei categorii²⁸⁵.

Relevantă în acest context este și viziunea cercetătoarei T. Хабриева²⁸⁶, care percepe *legalitate* nu numai ca un principiu, ci și ca un scop, o cerință, un regim juridic, un fapt al vieții reale, o anumită stare a societății și a statului. În calitate de scop, susține domnia sa, *legalitatea* trebuie să persiste în activitatea tuturor organelor de stat, a persoanelor fizice și juridice; ca postulat juridic, *legalitatea* este o cerință adresată tuturor participanților la relațiile sociale; ca regim de drept, *legalitatea* se instaurează în baza reglementării juridice a celor mai importante relații sociale din cadrul societății și al realizării normelor de drept în practică.

Pentru o mai bună înțelegere a conceptului abordat, odată cu definirea lui, considerăm bine venită și expunerea structurii acestuia. Astfel, în teoria dreptului, elementele structurale ale *legalității* sunt considerate²⁸⁷:

- baza normativă, constituită din legislația în vigoare;
- baza teoretico-conceptuală, formată din principiile și ideile generale ale dreptului;
- metodele, mijloacele și condițiile de realizare a *legalității*;
- sistemul de protecție eficientă a *legalității*, care cuprinde controlul și supravegherea modului de respectare și realizare a legii.

²⁸⁵ Railean P. *Conținutul și valoarea legalității într-un stat de drept*. În: *Legea și viața*, 2010, nr. 9, p. 22; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 92; Costachi Gh., Railean P. *Trăsăturile legalității ca garanție a securității juridice a persoanei*. În: *Jurisprudența – componenta de bază a proceselor de integrare și a comportamentului legal modern, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2–3 noiembrie 2018*. Chișinău: S.n., 2018, p. 64.

²⁸⁶ Хабриева Т. *Конституция как основа законности в Российской Федерации*. В: *Журнал Российского права*, 2009, nr. 3, p. 3.

²⁸⁷ Морозова Л.А. *Теория государства и права. Учебник*. Москва: Юристъ, 2003, p. 350.

Un moment ce merită atenție în procesul de investigare a *legalității* ține de faptul că, în doctrină, unii autori declară că *legalitatea* presupune un sistem, o totalitate de cerințe, iar alții²⁸⁸ identifică doar un șir de principii ale acesteia. În același timp, există autori care identifică atât cerințe ale *legalității*, cât și principii proprii acestei categorii.

Astfel, autorul В.В. Лазарев²⁸⁹ afirmă faptul că, pentru teoria și practica consolidării *legalității*, o deosebită importanță are delimitarea principiilor *legalității* de cerințele acesteia. În viziunea sa, principiile *legalității* reprezintă ideile de bază ce exprimă conținutul *legalității*, iar cerințele – ceea ce cere *legalitatea*, adică dispozițiile de drept, a căror respectare și executare face comportamentul, actul etc. să fie legal.

Din această perspectivă autorul citat identifică patru principii: supremația legii, unitatea, oportunitatea și realitatea *legalității* (în teorie, adesea, aceste principii sunt calificate ca cerințe ale *legalității*). Rezervându-ne dreptul de a studia ulterior supremația legii, în momentul de față ne vom opri la celelalte trei principii.

În general, *unitatea legalității* derivă din unitatea și unitatea sistemului de drept al unui stat suveran și admite faptul că legea este și trebuie să fie aceeași pe întreg teritoriul statului și pentru toți subiecții de drept²⁹⁰. Ceva mai profund interpretează aspectul dat В.В. Лазарев²⁹¹, care,

²⁸⁸ Теория государства и права. Под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Городец, 2005, p. 444; Морозова Л.А. Теория государства и права. Учебник. Москва: Юристъ, 2003, p. 350-351.

²⁸⁹ Лазарев В.В. Общая теория права и государства. Москва: Юристъ, 1996, p. 222-223.

²⁹⁰ Baltag D. Teoria generală a dreptului și statului. Cimișlia: Editura „TIPCIM”, 1996, p. 276.

²⁹¹ Лазарев В.В. Общая теория права и государства. Москва: Юристъ, 1996, p. 222.

prin *unitatea* (generalitatea, universalitatea) *legalității*, înțelege o singură, unică orientare (direcție) în crearea dreptului pozitiv și realizarea acestuia de către toți subiecții pe tot teritoriul statului. Deci unitatea este urmărită între activitatea de creare a dreptului și cea de realizare a lui. Prin urmare, este destul de logică o asemenea interpretare, deoarece este importantă nu numai respectarea literei legii, dar poate chiar și mai semnificativă este respectarea și transpunerea în viață a spiritului legii și a dreptului. Respectiv, unitatea *legalității* presupune unitatea între idee și acțiune, între reglementare și realizare²⁹².

De asemenea, autorul citat subliniază faptul că, în sfera creării dreptului, unitatea *legalității* este asigurată de către Curtea Constituțională și procuratură, în timp ce în sfera realizării dreptului – de către instanțele judecătorești și organele ce dispun de competența de a interpreta normele de drept.

În continuare, următorul principiu – *oportunitatea legalității* – este explicat de același autor ca fiind necesitatea selectării, în limitele strict conturate de lege, a variantelor optime, corespunzătoare scopurilor și sarcinilor societății, de creare și realizare a dreptului (comportament), neadmiterea confruntării dintre *legalitate* și oportunitate.

Desigur, realitatea în acest caz este cu totul alta. Actualmente, ca și în cazul altor perioade istorice „de răscruce”, destul de stringentă devine problema corelației *legalității* cu oportunitatea. Aceasta deoarece legislația nu reușește să țină pasul cu transformările rapide din societate. Astfel, în

²⁹² Costachi Gh., Railean P. *Trăsăturile legalității ca garanție a securității juridice a persoanei*. În: Jurisprudența – componenta de bază a proceselor de integrare și a comportamentului legal modern, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2–3 noiembrie 2018. Chișinău: S.n., 2018, p. 64.

textul legilor apar lacune, ele devenind imperfecte, prevederile lor nu mai satisfac forțele sociale și astfel grevează noua politică. Un moment destul de caracteristic unor așa perioade ține de faptul că actele normative vechi adesea frânează mișcarea spre o nouă societate, în timp ce cele noi se află în proces de elaborare, iar uneori prin calitatea lor nu satisfac necesitățile transformărilor. În asemenea circumstanțe, adeseori, politicienii și juriștii recomandă de a renunța la legi, pentru a soluționa problemele (raporturile juridice) în mod liber, luând în considerare necesitățile vieții, interesele părților și din viziunea subiectivă asupra dreptății²⁹³.

În principiu, considerăm însă că renunțarea la *legalitate* nu poate fi motivată făcându-se trimitere la oportunitate. În acest sens, este unanim recunoscut faptul că cea mai rațională soluție poate fi luată doar pornind de la prevederile legii²⁹⁴.

În același timp, problema corelației dintre *legalitate* și oportunitate nu este atât de simplă. Ea nu poate fi soluționată fără a ține cont de condițiile concrete de viață ale societății. Astfel, istoria oferă exemple relevante când, în interesele progresului, în numele marilor idei revoluționare, judecătorii și administratorii se bazau anume pe oportunitatea în defavoarea „literei moarte a legii”. În același timp, sunt atestate și exemple opuse: când unii oameni conștient renunțau la privilegii și profituri și acceptau chiar moartea în numele triumfului *legalității* și al ordinii de drept.

²⁹³ *Основы права*. Учебное пособие под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юрист, 2001, p. 18.

²⁹⁴ Costachi Gh., Railean P. *Trăsăturile legalității ca garanție a securității juridice a persoanei*. În: *Jurisprudența – componenta de bază a proceselor de integrare și a comportamentului legal modern, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2–3 noiembrie 2018*. Chișinău: S.n., 2018, p. 65.

Astăzi sunt destule argumente atât în favoarea *legalității*, cât și pentru soluțiile raționale, considerate oportune în pofida textului legal. Cu toate acestea, cert rămâne faptul că admiterea abaterilor de la norma legii, eludarea sau încălcarea gravă a legii, motivată de oportunitate, întotdeauna prezintă un pericol serios pentru ordinea de drept în general. De aceea, legile se consideră a fi oportune și raționale, fiind pasibile de executare obligatorie.

Referindu-ne la oportunitatea *legalității* în momentul de față, în viziunea noastră este destul de evident acest fapt, deoarece, după cum s-a menționat *supra*, *legalitatea* este principiul fundamental al organizării și funcționării statului democratic contemporan, baza asigurării și protecției drepturilor omului și menținerii ordinii de drept în stat.

Și, în sfârșit, *realitatea legalității* necesită executarea de fapt a dispozițiilor normative în desfășurarea tuturor tipurilor de activitate și inevitabilitatea răspunderii pentru orice încălcare a lor. Astfel, pornind de la principalele cerințe ce formează conținutul *legalității* (care fie sunt formulate nemijlocit în textul legilor, proclamate de către autoritățile publice sau exprimate în oricare alt mod), devine clar că, dacă acestea sunt numai proclamate, dar nu sunt realizate, *legalitatea* va fi *formală*. În cazul în care cerințele vor fi cu adevărat îndeplinite (indiferent de forma în care sunt exprimate), *legalitatea* va fi *reală*²⁹⁵. Prin urmare, numai o *legalitate* reală presupune manifestarea acesteia ca metodă și ca regim de viață la a cărui temelie stă un principiu viabil.

²⁹⁵ *Основы права*. Учебное пособие под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юристъ, 2001, p. 15.

În general, este destul de dificil a ne imagina un stat fără legi, cu toate că istoria ne demonstrează existența unor perioade în care statul se orienta spre utilizarea forței, neglijând dreptul. De asemenea, în cazul în care există legi (statul polițienesc), dar ele, din anumite cauze, nu convin celor care au venit la putere și care în prezent nu le pot neglija în mod deschis și nici substitui, conducerea statului se realizează cu ajutorul actelor subordonate legii (adesea secrete), care conferă competențe discreționare în domeniu demnitarilor de stat. Prin urmare, în statul în care organele executive și cele de constrângere sunt puternice, comparativ cu cele legislative, se instaurează un regim al *legalității* formale, adică recunoașterea și proclamarea supremației legii este însoțită de încălcarea practică a acesteia²⁹⁶.

În concluzie, unitatea, oportunitatea și realitatea *legalității* se prezintă a fi drept trăsături, caracteristici fundamentale, particularități ce determină însăși esența categoriei de *legalitate*, în lipsa cărora ar fi imposibilă existența acesteia ca metodă și regim de viață. Calificarea lor ca principii, considerăm că sugerează existența unei necesități, tendințe de realizare a lor, moment ce nu pare a fi corect, deoarece realizate trebuie cerințele pe care le prezintă *legalitatea*. Așadar, *legalitatea* este unică, oportună și, desigur, reală, deoarece în caz contrar nu ar mai fi *legalitate* (ca principiu, metodă și regim)²⁹⁷.

²⁹⁶ *Основы права*. Учебное пособие под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юрист, 2001, p. 15.

²⁹⁷ Costachi Gh., Railean P. *Trăsăturile legalității ca garanție a securității juridice a persoanei*. În: *Jurisprudența – componenta de bază a proceselor de integrare și a comportamentului legal modern*, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2–3 noiembrie 2018. Chișinău: S.n., 2018, p. 66.

În aceeași ordine de idei, unii autori²⁹⁸ atribuie la categoria principiilor *legalității*:

- principiul garantării (o *legalitate* reală este imposibilă fără existența unor mecanisme eficiente de asigurare);
- principiul inevitabilității răspunderii juridice (constatarea oricărei fărădelegi și atragerea la răspundere a persoanelor vinovate);
- principiul conexiunii dintre *legalitate* și cultură (*legalitatea* nu poate funcționa în afara cunoștințelor, experienței, conștientizarea necesității de a respecta legile).

Potrivit altor autori²⁹⁹, *legalității* îi sunt proprii: principiul supremației legii, respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului, garantarea lor; asigurarea egalității tuturor cetățenilor în fața legii; universalitatea cerinței de a respecta normele legii; unitatea *legalității*; lupta cu fărădelegile, inevitabilitatea răspunderii pentru ea; controlul și supravegherea eficientă asupra executării legilor.

În viziunea noastră, multe din principiile expuse pot fi calificate ca cerințe ale *legalității*, care formează conținutul acesteia, de aceea în continuare ne vom opri la ele³⁰⁰.

Așadar, în literatura juridică³⁰¹ se afirmă: conținutul *legalității* reprezintă un sistem de cerințe obiective prezentate față de toți subiecții participanți la viața socială. Respectiv, unii autori susțin că principiul *legalității* se exprimă

²⁹⁸ Морозова Л.А. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юристъ, 2003, p. 350-351.

²⁹⁹ *Теория государства и права*. Под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Городец, 2005, p. 444.

³⁰⁰ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 151.

³⁰¹ *Теория государства и права*. Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. Москва, 2000, p. 459.

prin două cerințe: ordonarea normelor juridice într-un sistem unic și unitar, armonios și ierarhizat; respectarea regulilor de drept de către toate subiectele: autorități publice, persoane fizice și juridice³⁰².

Conținutul dat al *legalității* este extins de cercetătorul Al. Arsene, potrivit căruia principiul mai cuprinde și alte două cerințe: adoptarea legii de către organul competent și după o procedură prestabilită de Constituție; exigențele față de lege³⁰³.

În context, merită atenție și opinia autorului B. B. Лазарев³⁰⁴, care susține că *legalitatea* reprezintă o totalitate de cerințe referitoare la atitudinea față de legi și transpunerea lor în viață: cerința respectării stricte și riguroase a legilor de către toți subiecții cărora se adresează; cerința respectării ierarhiei legilor și a altor acte normative; cerința abrogării legii doar de către organul care a adoptat-o.

Destul de original la acest subiect este și autorul C. C. Алексеев³⁰⁵, care caracterizează *legalitatea* ca fiind un regim al vieții social-politice, exprimat în numeroase cerințe prezentate întregii societăți, tuturor subiecților,

³⁰² Cârnaț T. *Statul de drept: principii și trăsături definitorii*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP, Tipografia Centrală”. 2004, p. 1419-1420; Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. I. București: Editura Europa Nova, 1996, p. 122.

³⁰³ Arsene A. *Legalitatea și supremația legii într-un stat de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International - Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003, p. 175.

³⁰⁴ *Основы права*. Учебное пособие под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юристъ, 2001, p. 14.

³⁰⁵ Алексеев С.С. *Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования*. Москва: «Статут», 1999, p. 38.

întregului sistem politic. Astfel, odată cu respectarea și executarea strictă și riguroasă a normelor dreptului pozitiv, în viziunea domniei sale, legalitatea presupune: a) supremația legii; b) egalitatea tuturor în fața legii; c) asigurarea tuturor subiecților cu realizarea completă și reală a drepturilor subiective; d) existența unei justiții independente și eficiente; e) eficiența activității tuturor organelor de ocrotire a normelor de drept. În acest sens, *legalitatea* reprezintă un element al democrației ca regim politic.

În aceeași ordine de idei, în doctrină³⁰⁶ atestăm teza conform căreia *legalitatea* presupune unitatea a două elemente: *extern* (formal) – obligația de a executa dispozițiile legilor și ale actelor normativ-juridice subordonate acestora de către organele de stat, funcționarii publici, cetățeni, diferite asociații; și *intern* (de esență) – existența unor legi fundamentate științific, corespunzătoare dreptului, deci *calitatea legilor*.

Astfel, autorii converg, în general, spre aceeași structură a conținutului *legalității*, cu mici excepții. În continuare însă, ne propunem să abordăm cele mai importante cerințe care-i marchează esența.

Așadar, o primă cerință a *legalității* presupune *reglementarea juridică a tuturor relațiilor sociale*. În această postură ea servește drept o metodă importantă a statului democratic în conducerea societății, adică asigură realizarea conducerii exclusiv prin mijloace juridice.

³⁰⁶ Малейн Н.С. *О законности в условиях переходного периода*. В: «Теория права: новые идеи» (выпуск четвертый). Москва: 1995, p. 27; Иванова В.П. *Проблемы соотношения законности и конституционного принципа верховенства права*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 973-974.

Deosebit de semnificativ în acest sens este ca organiza-rea autorităților publice să fie realizată într-o așa manieră, în care statutul lor juridic să fie foarte clar și strict determinat prin lege, iar competențele să fie încadrate în limitele dreptului³⁰⁷. Respectiv, В.Н. Кудрявцев³⁰⁸ afirmă faptul că, în plan organizațional, regimul *legalității* înseamnă o reglementare strictă a activității instituțiilor și organizațiilor, moment ce asigură menținerea ordinii de drept la nivel național, regional și local.

În același context se înscrie și o asemenea cerință a *legalității* ca „respectarea ierarhiei normelor juridice, ordonarea acestora într-un sistem piramidal”³⁰⁹, care necesită o anumită ordine normativă, în care regulile de drept se subordonează unele altora.

Aceste momente se integrează organic în conținutul unui principiu distinct – *principiul supremației legii*, care, în viziunea prof. V. Popa³¹⁰, presupune o ierarhie din punctul de vedere al forței juridice a actului normativ, pe prim-plan plasându-se Constituția, ca Lege Fundamentală, investită cu forță juridică supremă, și apoi legea subordonată Constituției, fiind investită și ea cu forță juridică superioară față de celelalte acte normative, emise de către diferite organe ale puterii de stat.

Cu mult mai complex principiul în discuție este perceput de către autorul В. М. Сырых³¹¹, care susține că acesta

³⁰⁷ Vrabie G. *Etudes de droit constitutionnel*. Iași: Institutul European, 2003, p. 184.

³⁰⁸ Законность в Российской Федерации. Москва: Спартак, 1998, p. 5.

³⁰⁹ Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Cluj-Napoca: Editura Lumina Lex, 1998, p. 104.

³¹⁰ Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova: monografie*. Chișinău, ULIM, 1999, p. 171.

³¹¹ Сырых В.М. *Теория государства и права. Учебник*. Москва: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001, p. 441.

reprezintă expresia juridică a suveranității poporului. Astfel, membrii autorității reprezentative supreme a statului (deputații) sunt chemați să imprime în legi voința poporului care le-a acordat mandatul, fapt ce determină recunoașterea legilor ca acte cu forță juridică supremă. Această trăsătură presupune următoarele momente: legile cuprind norme primare, obligatorii pentru toate organele statului, funcționarii publici, organizații, instituții și cetățeni; acționând în baza și în cadrul prescripțiilor legale, organele puterii executive sunt chemate să asigure executarea legii, să ia toate măsurile pentru prevenirea și înlăturarea tuturor obstacolelor în realizarea acestora, acționând doar în corespundere cu ceea ce le este permis direct și nemijlocit de lege; toate actele normative, adoptate în baza și în scopul dezvoltării legii, nu trebuie să contravină acesteia.

Într-o altă viziune³¹², supremația legii înseamnă mai întâi de toate *recunoașterea rolului suprem al legii în societate*. Astfel, societatea și cetățenii percep legea ca fiind supremă numai dacă ea în realitate va exprima interesele sociale și voința poporului, dacă ea este adoptată de către organul suprem al puterii pe cale democratică, dacă legea în mod real devine un act ce reglementează principalele sfere ale vieții sociale și oferă soluții pentru cele mai stringente probleme.

Evaluarea legii ca fiind supremă, potrivit autorului Ю.А. Тихомиров³¹³, se bazează pe patru caracteristici de bază ale acesteia. Așadar, în primul rând, anume legea are menirea de a reglementa statutul, drepturile, libertățile și obligațiile cetățenilor. Respectiv, cetățenii trebuie să cunoască

³¹² Тихомиров Ю.А. *Публичное право*. Москва: Издательство Бек, 1995, р. 229-230.

³¹³ Тихомиров Ю.А. *Публичное право*. Москва: Издательство Бек, 1995, р. 230.

și să respecte legea ca o condiție fundamentală a conviețuirii lor în societate. În al doilea rând, fiind un produs specific al dezvoltării sociale și un rezultat al activității organelor legislative, legea se ridică deasupra puterii și cere coordonarea tuturor activităților cu prevederile sale. Prin urmare, organele statului, funcționarii publici se obligă să respecte legea și să o protejeze. În al treilea rând, legea dispune de forță juridică supremă, fapt ce implică primatul său în sistemul dreptului. Toate celelalte acte juridice, normative sau nenormative, derivă din lege și trebuie astfel să corespundă strict textului acesteia. Generalitatea și universalitatea legii nu acceptă nicio derogare, fapt ce presupune că toate activitățile cetățenilor și a funcționarilor publici trebuie să fie conforme literei legii.

Și, în sfârșit, supremația legii este recunoscută de către comunitatea internațională drept cea mai importantă trăsătură a statului democratic. Actele juridice internaționale recunosc și protejează acest principiu în calitate de bază a colaborării statelor. Astfel, de exemplu, în *Carta de la Paris pentru o nouă Europă* este rezervat un compartiment pentru „Drepturile omului, democrație și supremația legii”, potrivit căruia statele-părți se obligă să consolideze democrația prin asigurarea supremației legii în calitatea sa de garant al drepturilor și libertăților omului, neadmiterea afirmării cuiva sau a ceva ca fiind mai presus de lege, limitarea puterii prin lege, funcționarea imparțială a puterii judecătorești.

În ceea ce ne privește, susținem complexitatea principiului în discuție și considerăm că conținutul acestuia cuprinde următoarele momente³¹⁴:

³¹⁴ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 156.

- legea – act normativ general acceptat și general obligatoriu, factor fundamental de ordonare a relațiilor din cadrul societății;
- supremația Constituției;
- procedura specială de adoptare și modificare a legii;
- corespunderea obligatorie a tuturor actelor normative ale legii și a tuturor legilor – Constituției;
- existența mecanismului de realizare și protecție a legii;
- controlul constituțional, menit să prevină și să elimine discordanțele din cadrul sistemului legislativ.

Prin urmare, merită relevat faptul că supremația legii este atât o supremație în interiorul sistemului normativ al statului (materializată în ierarhia actelor juridice), cât și o supremație în afara acestuia, ceea ce presupune că legea este actul normativ general acceptat și general obligatoriu.

În acest sens, este destul de originală viziunea autorului B.B. Лазарев, care susține că supremația legii de obicei este tratată ca fiind primatul legii în sistemul actelor normative. Însă acest principiu implică un sens cu mult mai larg – supunerea față de lege a tuturor actelor normative, a tuturor actelor de realizare a dreptului (aplicare, respectare, executare și utilizare) și a tuturor subiecților. Numai în asemenea condiții supremația legii devine universală pentru toată societatea³¹⁵.

Din cele expuse deducem o altă cerință importantă a *legalității* (proprie și supremației legii), fundamentală pentru existența acesteia, și anume, *respectarea legii*. Din această perspectivă, *legalitatea* reprezintă un element indispensabil statului de drept, acesta fiind numit și *statul legalității*. Conformarea tuturor acțiunilor și activităților legii consti-

³¹⁵ Лазарев В.В. *Общая теория права и государства*. Москва: Юристъ, 1996, p. 222.

tuie o cerință fundamentală a statului de drept. Mai mult, înseși premisele istorice ale apariției acestuia probează că, încă în germenii săi, concepția statului de drept pune accentul pe respectarea legii deopotrivă de către puterea de stat și de către cetățenii de rând³¹⁶

Astfel, după cum am mai menționat și în alte demersuri științifice³¹⁷, instituțiile democratice în stat nu pot exista, nu pot funcționa viabil dacă legea este nesocotită, dacă legea rămâne doar pe hârtie, nefiind elaborat mecanismul de transpunere a ei în viață, legea, practic, neacționând sau acționând doar în interesele unei minorități de elită. Nu putem vorbi despre o funcționare eficientă a instituțiilor democratice în stat atunci când se încalcă legea și, mai ales, atunci când încălcarea ei rămâne nepedepsită.

Pornind de la cele expuse, devine clar de ce statul de drept nu poate exista în afara transunerii în practica politico-juridică a țării a principiului supremației legii. În același timp, destul de corect subliniază autorul B. M. Сырых³¹⁸ faptul că principiul dat nu garantează că statul care-l respectă este un stat de drept, deoarece, după conținut, legile pot fi progresive și de stagnare, logice și contradictorii, echitabile și inequitabile. Astfel, în pofida semnificației sale deosebite, totuși supremația legii este o latură formală, externă a statului de drept. Latura internă reprezintă conținutul statului de drept, ceea ce înseamnă calitatea, esența legii. Prin ur-

³¹⁶ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003, p. 25.

³¹⁷ Costachi Gh. *Spre o statalitate democratică și de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2007, p. 199.

³¹⁸ Сырых В. М. *Теория государства и права. Учебник*. Москва: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001, p. 441.

mare, o cerință fundamentală a *legalității* în statul de drept ține de *conținutul legii*, de *calitatea acesteia*³¹⁹.

Înainte de a trata acest subiect, considerăm bine venit de a elucida un aspect destul de important al legii, și anume legitimitatea acesteia, deoarece anume din această perspectivă vom putea aprecia mai adecvat importanța conținutului legii.

În cel mai larg sens, legitimitatea legii înseamnă atitudinea pozitivă a membrilor societății față de lege, susținerea ei de către cetățeni. Și viceversa, atitudinea negativă a oamenilor față de lege, neacceptarea ei înseamnă că legea nu este legitimă³²⁰.

Legitimitatea poate fi formală și de fapt. În cazul în care legea este adoptată de către un organ special abilitat și potrivit unei proceduri speciale reglementate juridic, ea este considerată a fi *formal legitimă*. De ce formal? Deoarece problema *legitimității* nu se reduce numai la respectarea anumitor proceduri, ea nu poate fi detașată de esența legii, de conținutul acesteia. Astfel, realitatea demonstrează destul de frecvent faptul că legile imperfecte, fiind formal legitime, adică adoptate de către organele competente potrivit procedurilor corespunzătoare, nu sunt acceptate și susținute de către cetățeni, fiind de fapt nelegitime.

În acest context, atragem atenția că anume activitatea de aplicare a dreptului oferă cel mai complet răspuns la întrebarea despre legitimitatea legii, anume ea dovedește diferența între legitimitatea formală și de fapt³²¹.

³¹⁹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 158.

³²⁰ Лившиц Р.З. *О легитимности закона*. В: «Теория права: новые идеи» (выпуск четвертый). Москва, 1995, p. 18.

³²¹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 159.

Astfel, legitimitatea legii depinde, în cea mai mare parte, de conținutul acesteia, deoarece acesta determină atitudinea oamenilor față de lege. Dacă legea este percepută pozitiv, este acceptată și susținută de oameni, atunci ea este transpusă în viață și devine legitimă de fapt³²².

Prin urmare, legitimitatea formală a legii trebuie corelată (să coincidă) cu legitimitatea ei de fapt. O asemenea corespondere asigură în mare parte realizarea eficientă a legilor, în caz contrar realizarea acestora devine deja problematică.

De obicei, legile sunt acceptate de cetățeni atunci când sunt pătrunse de ideea umanismului, dreptății, echității, libertății, drepturilor omului etc. Prin urmare, transpunerea dreptului natural în conținutul legilor asigură legitimitatea de fapt a acestora, mai mult, realizarea și respectarea practică, eficiența legilor.

Din cele expuse devine clară importanța covârșitoare a conținutului legii, care astfel reprezintă un element-cheie al principiului *legalității* și, respectiv, al statului de drept.

În acest context, destul de obiectiv apreciază autorul Н.В. Витрук³²³ faptul că conținutul legalității este format nu din legislație (chiar dacă e perfectă din punctul de vedere al tehnicii juridice), dar din legislația care întruchipează adecvat principiile dreptului, idealurile și valorile generale umane, necesitățile și interesele vitale ale omului, tendințele obiective ale progresului social.

Legalitatea este prin esență o idee, o cerință, un sistem (regim) de exprimare reală a dreptului în legile statului,

³²² Лившиц Р.З. *О легитимности закона*. В: «Теория права: новые идеи» (выпуск четвертый). Москва, 1995, р. 18-19.

³²³ *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, р. 524.

în însăși activitatea de legiferare și, desigur, de realizare a dreptului.

Semnificativ în acest caz este faptul că *legalitatea*, în calitatea sa de cerință de respectare și executare strictă a normelor juridice, a apărut concomitent cu dreptul, fiind o derivată a acestuia. În același timp, *legalitatea* este un fenomen evolutiv, ea s-a dezvoltat concomitent cu dreptul și cu societatea și în forma, în care o cunoaștem astăzi, ea s-a cristalizat în perioada formării democrației burgheze, perioadă în care dreptul a devenit măsura libertății indivizilor. Anume în această etapă istorică *legalitatea* s-a format ca idee, ca principiu constituțional, ca regim de viață al societății democratice. În această postură, deja *legalitatea* determină conținutul sistemelor concrete de drept, acțiunea sa este legată doar de legile ce corespund dreptului și ea devine o *legalitate de drept*.

Astfel, în doctrină se subliniază pe deplin justificat faptul că esența statului de drept rezidă anume în caracterul legilor, în corespunderea acestora cu natura de drept a lucrurilor, în orientarea spre asigurarea drepturilor și libertăților omului³²⁴. Pornind de la faptul că legile constituie premise ale instaurării *legalității* și condiții ale existenței și manifestării acesteia, este fundamentală corespunderea lor cu necesitățile dezvoltării sociale.

Prin urmare, *legalitatea* necesită ca, odată cu reglementarea printr-o formulă universală a relațiilor sociale, conținutul legii să fie determinat de conținutul valorilor sociale general recunoscute. Desigur, la categoria acestor valori sunt atribuite drepturile naturale, care sunt prin esența lor

³²⁴ Абдулаев М. И. *Теория государства и права. Учебник для вузов*. СПб.: Питер, 2003, p. 93.

inalienabile. Din această perspectivă, este relevant faptul că un stat democratic nu neglijează drepturile naturale ale omului, el le consfințește juridic, astfel recunoscându-le ca pozitive, obligând toți subiecții să le respecte.

Legile ce contravin acestor valori și practica discriminatorie de aplicare a lor nu constituie elemente ale *legalității*; mai mult ca atât, ele sunt în măsură să o lichideze *de facto*. Respectiv, realizarea legilor, ce corespund cerințelor principiilor elaborate de umanitate (dreptate, echitate, ajutor reciproc, libertate și demnitate umană, egalitate etc.), constituie partea reală (faptică) a regimului *legalității*³²⁵.

Așadar, pentru statul de drept, desigur e necesar, dar nu și suficient, ca toți, inclusiv statul, să respecte legile. În același timp, este imperativ ca aceste legi să corespundă dreptului, să fie în concordanță cu cerințele acestuia în calitatea sa de formă și normă generală și necesară a libertății individului. Prin urmare, este vorba de un asemenea stat care își fundamentează întreaga sa activitate pe principiile dreptului, mai ales în procesul de edictare a legilor, transpunerii lor în viață și, în general, în realizarea tuturor funcțiilor sale³²⁶. Toate acestea sunt posibile numai în cazul în care tot sistemul puterii politice este organizat în baza principiilor dreptului și corespunde într-un tot cerințelor acestuia.

Din acest punct de vedere, *legalitatea* este determinată ca fiind un fenomen socio-juridic complex, care caracterizează organizarea și funcționarea societății și a statului în

³²⁵ Хабриева Т. Конституция как основа законности в Российской Федерации. В: Журнал Российского права, 2009, nr. 3, p. 3.

³²⁶ Проблемы общей теории государства и права. Под общей ред. д. ю. н., проф. В.С. Нерсесянца. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999, p. 677.

baza dreptului. Deci ea reflectă caracterul juridic al organizației vieții social-politice, „legătura organică dintre drept și putere, drept și stat, drept și societate”³²⁷.

În același timp, în studiile de specialitate, *legalitatea* este înțeleasă ca „un regim de viață social-politică,” în care domină ideile dreptului, adică ale umanismului, ale dreptății, ale libertății și răspunderii, unde omul este ocrotit de despotismul puterii, iar societatea – de haos și dezordine³²⁸.

În baza celor nominalizate putem deduce dependența directă și nemijlocită a principiului supremației legii de principiul supremației dreptului (atestat și cu denumirea de domnia dreptului).

În literatura de specialitate, valoarea principiului *supremației dreptului* este văzută în faptul că el „validează” prioritatea drepturilor inalienabile ale omului³²⁹. Prin urmare, necesitatea corespunderii dispozițiilor legii cu dreptul echivalează cu corespunderea acestora cerințelor drepturilor și libertăților naturale ale omului.

În general, domnia dreptului admite că societatea și statul recunosc și proclamă în calitate de norme generale obligatorii, de legi pozitive numai dreptul. În condițiile statului de drept este exclusă orice încercare a statului de a edicta

³²⁷ Иванова В.П. *Проблемы соотношения законности и конституционного принципа верховенства права*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 974.

³²⁸ Скакун Н. Ф. *Теория государства и права: Учебник*. Харьков, 2000, p. 485.

³²⁹ Иванова В.П. *Проблемы соотношения законности и конституционного принципа верховенства права*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”. 2004, p. 972.

dispoziții subiective, autoritare care contravin principiilor fundamentale ale dreptului³³⁰.

Așadar, în statul de drept, legea prin conținutul său trebuie să cuprindă reglementări bazate pe recunoașterea și garantarea eficientă a drepturilor și libertăților inerente naturii umane. Din acest punct de vedere, este relevantă opinia profesorului T. Drăganu, potrivit căruia un stat de drept poate exista doar dacă legii în mod necesar i se dă un conținut „inspirat de ideea promovării drepturilor și libertăților umane în cel mai autentic spirit liberal și al unui larg democratism”³³¹.

În aceeași ordine de idei, merită apreciată și viziunea autorului I. Craiovan care susține că una dintre condițiile statului de drept este autonomia relativă a dreptului, în special primatul dreptului, emanciparea și independența sa relativă în raport cu statul. În contextul acestei interpretări, dreptul nu mai este un simplu instrument subordonat intereselor politice, ci un fenomen relativ autonom fundamentat pe legitimitate, interdependent cu lumea morală.

Pe aceste coordonate, dreptul, în contextul statului de drept, trebuie să asigure previzibilitatea și securitatea, fiind un drept demn de încredere, optimizator pentru relațiile sociale, cu norme juridice clare, stabile, durabile, cunoscute publicului, generale și neretroactive, coerente și susceptibile de supunere față de ele, elaborate de către cei autorizați de lege să le investească cu forță de constrângere, obligatorii pentru toți cetățenii și funcționarii publici. În

³³⁰ Costachi Gh., Muruianu I. *Reflecții asupra concepției contemporane a statului de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 5, p. 17.

³³¹ Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Cluj-Napoca: Editura Lumina Lex, 1998, p. 104.

acest fel, dreptul înseamnă nu numai validitatea formală, ci și un conținut care să favorizeze persoana umană.

Aceasta înseamnă că dreptul „statului de drept” trebuie să contribuie, prin climatul său normativ specific, la protejarea și dezvoltarea omului ca ființă bio-psiho-socială, la normalitatea asigurării satisfacerii nevoilor fiziologice; la realizarea siguranței civile; la instituirea și dezvoltarea climatului social în care fiecare este egal cu alții și libertățile trebuie să coexiste oferind posibilitatea participării tuturor la constituirea voinței colective și pentru afirmarea personalității umane, repere legitime în competiția pentru afirmarea personalității umane, asigurând climatul juridic necesar realizării de către fiecare a drepturilor sale legale³³².

În calitatea sa de factor al vieții sociale, realitatea dreptului este determinată nu numai de exprimarea sa în actele normative juridice. Dreptul este real mai întâi de toate pentru că voința „puterii” exprimată în legi este transpusă în viața oamenilor³³³. Chiar și cea mai perfectă lege este „vie” numai atunci când este executată, adică când influențează în mod real relațiile sociale, conștiința și comportamentul oamenilor. Anume această latură a dreptului, legată cu viața legii, cu acțiunea acesteia, și caracterizează noțiunea de *legalitate*.

³³² Craiovan I. *Considerații privind analiza conceptuală a statului de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003, p. 36-37.

³³³ Иванова В.П. *Проблемы соотношения законности и конституционного принципа верховенства права*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 974.

În aceeași ordine de idei, este relevant faptul că, în statul de drept, dreptul intervine ca o garanție socială a libertății omului (acesta fiind unicul mediu favorabil (posibil) în care omul se poate dezvolta ca ființă rațională). Dar nu pur și simplu libertatea, ci libertatea juridică, de drept, care implică subordonarea față de drept și nu față de om.

Important este că libertatea de drept (juridică) presupune asemenea condiții de viață pentru societate, în care constrângerea este redusă la minimum. În acest sens, statul de drept necesită și o aplicare adecvată a normelor de drept, bazată pe metoda convingerii. Deci este important ca fiecare membru al societății să se convingă că fiecare lege este elaborată pentru om și în numele omului³³⁴. Concomitent, semnificativ este faptul ca legea să nu reprezinte expresia arbitrară a unei minorități, ci să fie o sinteză a intereselor și aspirațiilor întregii comunități, expresia voinței generale³³⁵.

Desigur, în realitate, legile, chiar dacă emană de la organul reprezentativ suprem al statului, fiind deci expresia voinței generale, totuși deseori nu corespund cerințelor dreptului, fapt ce a determinat crearea unui mecanism de control al conținutului legilor, al corespunderii acestora cu valorile generale umane. Menirea controlului rezidă în abrogarea legilor ce contravin cerințelor dreptului. În acest

³³⁴ Pușcaș V. *Supremația legii în statul de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003, p. 27.

³³⁵ Avornic Gh. *Edificarea statului de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003, p. 17.

sens, etalonul de bază cu care se compară conținutul legii este Constituția statului, care *a priori* este considerată de drept. Aceasta presupune că Constituția integrează în sine reprezentările generale acceptate ale poporului referitoare la drepturile omului, la dreptate, la echitate, la egalitate, la libertate, la mecanismul conducerii și exercitării puterii în stat.

Din aceste considerente, în literatura de specialitate se atestă faptul că nucleul *legalității* dintr-un stat de drept este *legalitatea constituțională*³³⁶, deoarece principalii parametri ai orânduirii sociale și de stat, ai statutului omului și cetățeanului sunt determinați de către Legea Supremă – Constituția. Din acest punct de vedere, *legalitatea constituțională* reprezintă drept bază a realizării și dezvoltării regimului *legalității*.

Cercetătoarea Л. А. Морозова³³⁷ percepe *legalitatea constituțională* ca un sistem de mijloace juridice ce asigură faptul ca toți subiecții de drept să acționeze în baza Constituției și în corespundere cu cerințele acesteia. Respectiv, *legalitatea constituțională* presupune următoarele momente importante³³⁸: caracterul de drept al Constituției, supremația Constituției în sistemul de drept al statului; acțiunea directă a principiilor și normelor constituționale; acțiunea Constituției pe tot teritoriul țării.

³³⁶ Хабриева Т. Конституция как основа законности в Российской Федерации. В: Журнал Российского права, 2009, nr. 3, p. 3.

³³⁷ Морозова Л.А. Теория государства и права. Учебник. Москва: Юристь, 2003, p. 353.

³³⁸ Общая теория права. Под общей ред. проф. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 535; Морозова Л.А. Теория государства и права. Учебник. Москва: Юристь, 2003, p. 353.

Luând în considerare aceste momente, în doctrină se accentuează faptul că *legalitatea* presupune³³⁹:

– *Existența în societate și stat a unei legalități de drept.* Cu alte cuvinte, legile în vigoare (Constituția etc.) adecvat exprimă dreptul ideal, principiile dreptului, valorile generale umane, idealurile de drept ale societății democratice și ale statului de drept. De aici este mai bine a determina *legalitatea ca legalitate de drept.*

Din punctul de vedere al activității practice a statului, *legalitatea de drept*, odată cu altele, înseamnă corespunderea Constituției și a altor legi cu normele dreptului internațional, standardelor internaționale, drepturilor inalienabile ale omului. Referitor la ierarhia sistemului de acte normative, Constituția și legile dispun de forță juridică supremă. Această calitate dictează cerința necontradicției între actele subordonate legilor și conținutul Constituției și al legilor.

– *Realizarea (sub diferite forme) completă a Constituției și a legilor* în acțiunile și activitatea funcționarilor organelor de stat și asociațiilor obștești, atât a celor care sunt obligați să asigure utilizarea de către cetățeni și alte persoane a drepturilor și libertăților de care se bucură conform legilor, cât și de către cei care, potrivit legii, trebuie să protejeze aceste drepturi și libertăți în cazul lezării lor sau în cazul conflictelor ce apar între cetățeni și funcționari.

– *Protecția eficientă a acțiunii Constituției și legilor.* Un asemenea sistem de protecție juridică include atât sistemul controlului și supravegherii de stat asupra respectării legi-

³³⁹ *Общая теория права.* Под общей ред. проф. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 524.

lor, cât și sistemul protecției individuale din partea cetățenilor și a altor persoane ale drepturilor, libertăților și intereselor legale.

Pornind de la cerințele *legalității*, putem concluziona: *legalitatea* este determinată de conexiunea armonioasă a următoarelor momente: reglementarea prin lege a tuturor relațiilor sociale din stat; supremația legii în cadrul sistemului normativ și caracterul general obligatoriu al acesteia; conținutul de drept al legii (adică întruchiparea ideilor de dreptate, echitate, libertate, umanism, drepturi și libertăți inalienabile ale omului); executarea și respectarea legii de drept. Prin urmare, *legalitatea* în statul de drept nu constituie un scop în sine, menirea sa rezidă în respectarea legilor în numele triumfului libertății și al dreptății.

În final, atragem atenția că perioada contemporană marcată de afirmarea și promovarea valorilor democratice a înregistrat un impact deosebit asupra conceptului și fenomenului *legalității*, exprimat prin³⁴⁰:

- extinderea acțiunii *legalității* ca principiu de la activitatea de realizare a dreptului (de respectare a legii) la cea de creare a dreptului (activitatea legislativă și normativă);
- accentuarea calității legilor, a conținutului de drept al acestora;
- completarea conținutului normativ al *legalității* (legea și actele subordonate acesteia) cu normele juridice internaționale (care, fiind ratificate de Parlament,

³⁴⁰ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 19-20.

- devin parte a dreptului intern, având un rol prioritar față de legislația internă);
- fundamentarea regimului *legalității* pe un nivel înalt de cultură și conștiință juridică;
 - accentuarea obligativității asigurării și protecției drepturilor și libertăților cetățenilor de către organele de stat și funcționarii publici.

Prin urmare, conchidem:³⁴¹ în prezent, *legalitatea*, ca principiu fundamental al dreptului, are menirea de a asigura acțiunea eficientă a acestuia atât la nivelul membrilor societății, cât și la nivelul aparatului de stat, ceea ce sporește considerabil valoarea dreptului ca ordonator/regulator al relațiilor sociale din cadrul unui stat de drept democratic.

2.3.2. Asigurarea și protecția legalității în statul de drept. Orientându-ne atenția în continuare nemijlocit spre protecția și asigurarea legalității, considerăm necesar de a expune viziunea originală asupra acestui subiect a profesorului Н.В. Витрук³⁴². Amintim în același timp că domnia sa este adeptul accepțiunii restrictive a legalității (conform căreia principiul este propriu aparatului de stat și funcționarilor acestuia), fapt ce se răsfrânge și asupra subiectului dat. Astfel, autorul constată că diferența dintre categoriile în discuție rezidă în faptul că *protecția* legalității ține de încălcarea acesteia, iar *asigurarea* – de profilaxia încălcărilor și consolidarea legalității.

³⁴¹ Costachi Gh. *Principiile fundamentale ale dreptului – garanții ale securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 9, p. 7.

³⁴² *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 530.

Sistemul de protecție a legalității include în sine constatarea abaterilor de la lege și drept în activitatea de creare și de realizare a dreptului, reprimarea imediată a lor, acționarea mijloacelor de protecție a dreptului și a legii, restabilirea dreptului și a ordinii de drept, atragerea la răspundere a funcționarilor publici vinovați.

Un aspect important la acest capitol, în viziunea noastră, este realizarea diferențierii între încălcarea legalității și încălcarea legii³⁴³. În literatura de specialitate puțini autori atrag atenția asupra acestui moment, în majoritatea cazurilor cele două categorii fiind considerate identice.

De pe poziția prof. Н.В. Витрук³⁴⁴, nu orice încălcare a legii, cu atât mai mult a actului subordonat acesteia, poate fi calificată drept încălcare a legalității. Drept dovadă în acest sens servesc unele dispoziții ale legislației în vigoare. De exemplu, cazurile în care anumite încălcări de procedură nu implică anularea hotărârilor judecătorești. Din aceasta, potrivit autorului citat, reiese că legalitatea nu exclude posibilitatea erorilor judiciare și nici a erorilor din alte tipuri de activitate de realizare a dreptului.

Concomitent, potrivit autorului, încălcarea legalității nu este pur și simplu o încălcare de lege, care poate fi doar o greșeală, o eroare admisă în aplicarea dreptului, ci o tendință, o orientare în conduita ilegală a funcționarului public. De aceea, de exemplu, stabilirea măsurii de sancționare administrativă, fără a lua în considerare personalitatea vinovatului (aplicarea amenzii în mărime maximă)

³⁴³ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 178.

³⁴⁴ *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 530.

Într-un caz concret (singular), nu constituie o încălcare a legalității, doar faptele analogice în totalitatea lor reflectă o anumită tendință în comportamentul funcționarului. Anume persistența comportamentului dat constituie o încălcare a legalității.

Important este faptul că încălcarea legalității implică întotdeauna cauzarea unui prejudiciu esențial drepturilor și intereselor legale ale cetățenilor, ale altor persoane, ale intereselor statului și societății.

Desigur, pentru o percepere mai adecvată a subiectului în discuție, profesorul evidențiază următoarele încălcări de lege care sunt concomitent și încălcări ale legalității comise de funcționarii statului:

- încălcarea normelor Constituției și ale altor legi (cele mai răspândite fiind încălcarea drepturilor și libertăților constituționale și intereselor legale ale cetățenilor și altor persoane, atribuirea ilegală cetățenilor sau altor persoane a înlesnirilor și avantajelor, absolvirea ilegală a cetățenilor și a altor persoane de anumite obligații etc.);
- infracțiunile funcționarilor comise în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu (luare de mită, abuz de putere etc.).

În același timp, unele încălcări de lege nu pot fi considerate încălcări ale legalității; de exemplu:

- încălcarea neesențială a legii ce concretizează normele constituționale;
- infracțiunile și alte delictе comise de funcționari ce nu țin de exercitarea obligațiilor de serviciu, adică în calitate de cetățeni.

De asemenea, nu constituie încălcări ale legalității încălcarea de către funcționarul public a normelor cuprinse în actele departamentale, nerespectarea disciplinei de serviciu, cazurile singulare de manifestare a neatenției, brutalității sau a lipsei de tact în raport cu oamenii etc., adică nerespectarea normelor etice și morale.

În cazurile în care asemenea momente – brutalitatea, vanitatea, indiferența față de soarta omului etc. – devin o normă de comportament pentru funcționar, atunci aceasta constituie deja o încălcare a obligațiilor constituționale referitoare la persoană, la viața și sănătatea acesteia, la securitatea și inviolabilitatea personală, la alte drepturi și libertăți, la cinste și demnitate care sunt recunoscute, la nivel constituțional, ca valori supreme.

În aceeași ordine de idei, merită atenție și următorul fapt: conținutul legalității în sfera activității normative presupune nu numai plenitudine, lipsa inadvertențelor, a lacunelor și discordanțelor etc., cum se subliniază în literatura de specialitate, dar și aprecierea ei din punctul de vedere al realizării succesive și întruchiparea în cuprinsul ei a dreptului, adecvat reflectat în normele Constituției și ale altor legi, orientate spre asigurarea drepturilor și libertăților inalienabile ale omului, spre atingerea dreptății sociale, corelării intereselor personale cu celelalte³⁴⁵. Astfel, drept încălcare a legalității reprezintă emiterea de acte normative (ordine, instrucțiuni, dispoziții) care contravin dispozițiilor constituționale, normelor din legi.

În ceea ce privește *asigurarea legalității*, aceasta reprezintă un sistem de măsuri orientate spre profilaxia încălcărilor legalității și consolidarea acesteia.

³⁴⁵ *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 524.

Profilaxia, în viziunea prof. Н.В. Витрук³⁴⁶, necesită elucidarea cauzelor și condițiilor încălcării legalității, eliminarea acestora, a tuturor factorilor, fenomenelor și proceselor negative care le favorizează. Din categoria acestora fac parte: instabilitatea economică și politică, nivelul scăzut de cultură juridică a populației, a funcționarilor publici, deformarea conștiinței juridice profesionale, prioritatea oportunității față de legalitate etc.

Consolidarea legalității presupune formarea, perfecționarea și dezvoltarea garanțiilor legalității în activitatea organelor de stat și a funcționarilor publici.

Noțiunea garanțiilor legalității în literatura de specialitate este definită în mod diferit. Astfel, prin garanții se înțelege: totalitatea de condiții obiective și subiective, precum și căile și metodele speciale cu ajutorul cărora este asigurată legalitatea³⁴⁷; ansamblul condițiilor obiective și subiective, care asigură realizarea strictă și uniformă a legilor și celorlalte acte normative ale statului, adoptate în baza lor, precum și măsurile care contribuie la prevenirea și înlăturarea tuturor abaterilor de la normele de drept³⁴⁸; un sistem de condiții, mijloace și factori, determinați de legitățile dez-

³⁴⁶ *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 530-531.

³⁴⁷ Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Editura Cartier, 2004, p. 477.

³⁴⁸ Negru B., Negru A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 484; Poalelungi M., Smochină A. *Ordinea de drept – condiție prioritară pentru instituirea statului de drept*. „Probleme actuale ale jurisprudenței: realizări și perspective”. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Științe juridice*. Serie Nouă, nr. 6 / resp. de ed.: V. Crețu, S. Baieș. Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2002, p. 7.

voltării sociale, care asigură procesul realizării legalității³⁴⁹; un anumit complex de factori organizatorici, economici, politici, ideologici și de măsuri juridice ce asigură respectarea normelor dreptului, protecția drepturilor cetățenilor și a intereselor societății și a statului³⁵⁰.

Unii autori se limitează doar la enumerarea garanțiilor, alții realizează o clasificare a lor în două categorii: generale (economice, politice, ideologice, sociale, cultural-spirituale) și speciale. De obicei, la categoria celor speciale sunt atribuite garanțiile juridice. Dar există și cercetători care atribuie la această categorie garanțiile juridice, psihologice și administrative, or, într-o altă variantă, garanțiile juridice și organizatorice (Gh. Avornic).

Astfel, garanțiile economice ale legalității presupun: garantarea diferitor forme de proprietate, protecția proprietății private și a antreprenoriatului liber, stabilitatea sistemului monetar și a politicii fiscale, nivelul scăzut al inflației, angajarea în câmpul muncii a majorității populației, achitarea completă și la timp a salariilor, creșterea permanentă a bunăstării cetățenilor etc.

Garanțiile politice includ: dezvoltarea și perfecționarea instituțiilor democratice, separarea și colaborarea puterilor, pluralismul politic, transparența în activitatea statului etc.

Garanțiile ideologice privesc: nivelul înalt al conștiinței juridice, propagarea pe larg a cunoștințelor juridice, ridicarea autorității dreptului, cultivarea patriotismului,

³⁴⁹ Морозова Л. А. *Теория государства и права. Учебник*. Москва: Юристъ, 2003, p. 351-352.

³⁵⁰ *Теория государства и права*. Под ред. А. С. Пиголкина. Москва: Городец, 2003, p. 444-445.

abordarea teoretico-științifică a ideilor și concepțiilor democratice etc.

Garanțiile sociale cuprind: nivelul înalt de viață al populației, asigurarea și protecția drepturilor și libertăților omului, protecția păturilor sociale vulnerabile etc.

Referitor la garanțiile speciale, acestea fiind recunoscute ca având o natură juridică, presupun: o reglementare completă și eficientă a tuturor relațiilor sociale, o anumită stare a legislației (plenitudine, stabilitate și nivel înalt al tehnicii juridice), stabilirea unor măsuri și instituții speciale menite să asigure legalitatea în activitatea organelor de stat (procedura de contestare a acțiunilor administrației ce încalcă drepturile cetățenilor, prezumția nevinovăției, independența justiției etc.).

În acest context, prof. Gh. Avornic³⁵¹ atestă următoarele garanții juridice ale legalității: mijloacele de depistare a faptelor ilicite, mijloacele de profilaxie a acestora, mijloace de investigare, măsurile de apărare, răspunderea juridică, garanțiile procesuale, justiția. La categoria garanțiilor organizatorice, domnia sa enumeră: consolidarea legalității, combaterea faptelor ilicite și apărarea drepturilor cetățenilor.

Drept garanții juridice ale legalității, autorul B. B. Лазарев³⁵² consideră: perfecționarea legislației, măsurile de protecție, măsuri de supraveghere și control și măsuri de răspundere. În viziunea profesorului Н.В. Витрук,³⁵³ din

³⁵¹ Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Editura Cartier, 2004, p. 479.

³⁵² *Основы права*. Учебное пособие. Под ред. В. В. Лазарева. Москва: Юристъ, 2001, p. 15-16.

³⁵³ *Общая теория права*. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 533.

această categorie mai fac parte măsurile de constatare a încălcărilor legalității și măsurile de profilaxie a acestora.

Importante sunt supravegherea și controlul stării legalității, deoarece acestea cuprind: controlul exercitat de organul suprem legislativ; controlul exercitat de organele supreme administrative; controlul constituțional și alte tipuri de control judecătorec; supravegherea procurorului; controlul obștesc etc.

Pe lângă explicarea la nivel teoretic a esenței legalității, a conținutului acesteia, ar fi bine venit să realizăm și o tangență a acesteia cu necesitățile (problemele) reale ale perioadei de tranziție în care ne aflăm. Din această perspectivă, principiul legalității implică câteva aspecte importante, care pot fi calificate drept imperative ale timpului. Astfel, în primul rând, legalitatea necesită asigurarea și protecția drepturilor și libertăților cetățenilor de către organele de stat și funcționarii publici. Într-adevăr, prea mult timp drepturile și interesele cetățenilor au fost grav lezate, chiar desconsiderate. De aceea, o asemenea orientare este fundamentală pentru procesul de edificare a statului de drept, chiar dacă pentru o soluționare completă a acestei probleme va fi nevoie de decenii întregi.

Sarcina asigurării și protecției drepturilor și libertăților cetățenilor este mult mai vitală și actuală astăzi datorită orientării europene a statului nostru, tendinței acestuia de a se integra în spațiul juridic european, fapt ce generează necesitatea realizării și executării tuturor obligațiilor asumate la acest nivel în sfera dată.

Un alt aspect al legalității ține de respectarea strictă a legilor și actelor normative subordonate acestora de că-

tre cetățeni. Tranziția de la sistemul totalitar la societatea democratică a subminat considerabil disciplina socială; libertatea a fost tratată de mulți ca fiind o anarhie în care e permis totul, iar criza economică, politică, spirituală a generat un asemenea fenomen ca anomia. Aceasta presupune desconsiderarea normelor de comportament juridice și sociale. Prin urmare, eliminarea anarhiei, consolidarea consecventă a disciplinei de stat și sociale constituie condiții indispensabile pentru asigurarea legalității și a ordinii de drept în stat.

La nivel social-psihologic, ideea legalității este percepută sub forma unei convingeri în necesitatea de a respecta Constituția, legile și alte acte normative, încrederea în stabilitatea, obligativitatea și certitudinea dispozițiilor de drept, în siguranța protecției față de încălcările de lege.

Prin urmare, așa cum afirmă unii cercetători³⁵⁴, ideea legalității prezintă o importantă valoare socială. Desigur, ea este conștientizată și, respectiv, influențează comportamentul cetățenilor și funcționarilor publici numai în prezența anumitor condiții, dintre care fac parte: plenitudinea reglementării juridice a relațiilor sociale; stabilitatea principalelor instituții juridice; eficiența garanțiilor juridice; o atitudine echitabilă față de orice persoană în procesul de aplicare a legii; inevitabilitatea răspunderii pentru încălcarea legilor etc.

Modelele comportamentului de drept necesită a fi fixate normativ. Anume o asemenea fixare asigură cetățenilor și organizațiilor o anumită încredere în ceea ce fac, credința în posibilitatea atingerii rezultatului scontat. La aceasta

³⁵⁴ *Законность в Российской Федерации*. Москва: Спартак, 1998, p. 5.

contribuie și caracterul relativ constant al legilor (durata acțiunii), stabilitatea experienței de aplicare a lor, continuitatea metodelor de activitate ale organelor care asigură executarea legilor, indiferent de succedarea anumitor funcționari publici.

Caracterul stabil al reglementărilor generează o încredere în faptul că regulile de comportament nu sunt aleatorii, dar utile și deci necesare, deoarece ele reflectă necesitățile vieții cotidiene, fiind astfel obligatorii spre respectare necondiționată.

Legalitatea mai necesită recunoașterea aceluiași drepturi și prezentarea aceluiași cerințe tuturor cetățenilor, adică realizarea principiului egalității în fața legii. Fără îndoială, transpunerea lui în viață contribuie la conștientizarea de către oameni a unor asemenea valori sociale ca autoritatea dreptului și a statului, echitatea socială, siguranța ordinii de drept.

Regimul legalității presupune existența unor garanții în vederea îndeplinirii dispozițiilor normelor de drept. E prea puțin de a adopta o lege sau alta; este necesar de a crea concomitent și mecanismul de realizare a normelor dreptului, de exemplu, de a stabili sancțiuni pentru neîndeplinirea, încălcarea legii, ordinea contestării acțiunilor ilegale ale funcționarilor publici, protecția drepturilor personale etc. Numai în acest caz modelul de comportament, fixat în normă, va fi perceput ca o posibilitate reală, asigurată de stat.

Cercetările sociologice demonstrează faptul că necesitatea dreptului și a legalității mai ales în perioada actuală sunt conștientizate pe larg de populație. Cetățenii sunt

cointeresați de regimul legalității, de stabilitatea ordinii de drept, de protecția vieții, proprietății, intereselor personale. Inevitabilitatea sancționării hoțului și a celui care ia mită, respectarea strictă a legislației muncii și administrative, protecția dreptului la locuință, soluționarea corectă și echitabilă a plângerilor – anume în baza acestor fapte și altele similare, în care sunt implicate persoanele concrete, rudele și apropriații acesteia, cetățenii percep imaginea regimului legalității, ei dobândesc încredere în stabilitatea lui sau, dimpotrivă, se dezamăgesc în practica respectării acestui regim, adică în realitatea lui.

Așadar, numai prin promovarea și respectarea consecventă a legalității în cadrul structurilor de stat, este posibilă extinderea acesteia la nivelul întregii societăți, fapt ce exprimă o condiție indispensabilă formării societății civile, edificării și consolidării statului de drept.

◀ **Capitolul 3** ▶

**SECURITATEA JURIDICĂ
ȘI CONSTRÂNGEREA
ÎN STATUL DE DREPT**

3.1. Securitatea juridică: concept și esență

Într-un stat de drept, respectarea principiilor precum legalitatea, securitatea juridică sau previzibilitatea normelor juridice trebuie să fie de domeniul normalității. Atunci când însă normalul se transformă în anormal, vorbim deja de o stare de insecuritate juridică, care generează lipsa de încredere a cetățeanului în autoritățile publice ale statului și în normele pe care acestea le edictează³⁵⁵.

Evident, modificarea permanentă a normelor juridice sau crearea de norme juridice cu un sens obscur este o sursă sigură de dezechilibru social și, ca atare, de neîncredere din partea particularilor³⁵⁶. Prin urmare, în spațiul european, în ultimele decenii tot mai mult și-a făcut loc un principiu fundamental pentru existența statului de drept – *principiul securității juridice* sau, altfel spus, *principiul stabilității raporturilor juridice*.

În prezent, acesta se bucură de o largă recunoaștere, nu doar în sfera dreptului european, ci și în cea a majorității sistemelor juridice interne ale statelor membre, susțin cercetătorii³⁵⁷. Acest moment, precum și semnificația practică deosebită a principiului, din punctul nostru de vedere, servește ca o premisă importantă și deloc neglijabilă pentru transpunerea lui și în Republica Moldova, ținând cont de

³⁵⁵ Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: *Международный научный журнал Верховенство права*, 2016, nr. 3, p. 99.

³⁵⁶ Trăilescu A.A. *Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative*. În: *Curentul juridic*, 2011, nr. 1, p. 116.

³⁵⁷ Trăilescu A.A. *Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative*. În: *Curentul juridic*, 2011, nr. 1, p. 116.

eforturile depuse pentru consolidarea statului de drept și democratizarea societății moldovenești.

Necesitatea studierii *principiului securității juridice* este justificată din câteva considerente³⁵⁸:

- în *primul rând*, pentru a fi funcțional, acest principiu are nevoie de o definiție clară și accesibilă, astfel încât să nu fie perceput ca o noțiune abstractă.
- în *al doilea rând*, importanța explicării conținutului principiului este majoră mai ales într-un stat de drept, deoarece atât autoritățile publice, cât și instanțele judecătorești sunt obligate să-l aibă în vedere, primele în emiterea/adoptarea actelor juridice, celelalte în soluționarea litigiilor³⁵⁹.
- în *al treilea rând*, preocuparea pentru asigurarea securității juridice este de actualitate, mai ales în condițiile creșterii cantitative a legislației din ultimii ani, determinată de creșterea complexității dreptului, ca urmare a dezvoltării noilor surse de drept, mai ales a celor comunitare și internaționale, precum și a evoluției societății, a apariției unor noi domenii de reglementare³⁶⁰.

Date fiind actualitatea incontestabilă și valoarea juridică, teoretică și practică deosebită, a *principiului securității juridice* pentru stabilitatea relațiilor din cadrul societății, în ultimul timp, am reușit să realizăm câteva studii importante asupra acestuia, urmărind scopul fundamentării științifice

³⁵⁸ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, p. 4-5.

³⁵⁹ Trăilescu A.A. *Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative*. În: *Curentul Juridic*, 2011, nr. 1, p. 112.

³⁶⁰ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: *Buletinul Curții Constituționale*, 2009, nr. 1, p. 2.

a teoriei securității juridice. Astfel, pornind de la cele realizate deja și fiind conștienți de necesitatea continuării efortului științific, în cele ce urmează ne propunem, initial, să abordăm conceptul de *securitate juridică*, după care să dezvoltăm în mod special elementele principiului *securității juridice*, ceea ce ar permite o înțelegere mai bună a acestuia și, pe cale de consecință, facilitarea respectării și aplicării acestuia în realitatea juridică a societății noastre.

În momentul de față, pe deplin întemeiat se consideră faptul că asigurarea *securității* este una dintre cele mai vitale sarcini, care stau în fața oricărei societăți și a fiecărui stat, întrucât, fără realizarea acesteia, nu pot exista nici statul, nici societatea și nici persoana³⁶¹.

În doctrină și în mass-media, în ultima perioadă, intens se discută problemele securității economice, militare, fizice, tehnice, informaționale, ecologice, demografice, alimentare (mai nou, criminologice³⁶²) și a altor tipuri de securitate. Desigur, aceste dimensiuni (sfere) ale securității dispun de o componentă juridică, fără de care niciuna dintre ele nu ar putea funcționa. Mai mult, se consideră că toate trebuie să fie asigurate cu o reglementare juridică corespunzătoare, care să permită realizarea și asigurarea lor practică³⁶³.

³⁶¹ Мамедов Э.Ф. *Правовые термины, дефинитивные нормы в механизме правового регулирования как средства обеспечения правовой безопасности закона*. В: Журнал «Право и безопасность», № 3-4 (40-41), декабрь, 2011. [URL: http://dpr.ru/pravo/pravo_36_24.htm; Костаки Г. *Право человека на безопасность*. В: *Legea și viața*, 2017, nr. 6, p. 16.

³⁶² Iacob I. *Spre o teorie a securității criminologice*. В: *Закон и жизнь*, 2014, nr. 7, p. 38-42.

³⁶³ Толкаченко А.А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации*. В: Журнал «Право и безопасность», № 1-2 (18-19), Июнь 2006. [URL: http://dpr.ru/pravo/pravo_18_26.htm.

Pornind de la această realitate și nu doar, unii cercetători (din arealul științific rusesc) au delimitat un tip distinct de *securitate* (dimensiune de sine stătătoare) – *securitatea juridică* (*юридическая безопасность*) sau *securitatea de drept* (*правовая безопасность*), care se deosebește esențial de alte tipuri de securitate.

În contextul dat, cercetătorul A.A. Фомин³⁶⁴ afirmă faptul că asigurarea tuturor celorlalte tipuri de securitate cu ajutorul dreptului denotă necesitatea protecției și apărării multilaterale a însuși dreptului, care, la rândul său, servește ca o garanție a securității în cadrul sistemului de drept. În acest scop, dreptul, activitatea de elaborare și de aplicare a acestuia, în ansamblul lor, trebuie să formeze o sferă specială a securității – *securitatea juridică*.

Fără a intra în polemici, vom menționa faptul că, în opinia noastră³⁶⁵, rațiunea delimitării *securității juridice*, ca dimensiune distinctă a securității, este întemeiată în momentul de față, mai întâi de toate, pe necesitatea asigurării *securității persoanei*³⁶⁶, precum și a *dreptului constituțional al persoanei la securitate*³⁶⁷, întrucât anume acestea reprezintă

³⁶⁴ Фомин А.А. *Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь*. В: Журнал российского права, №11, 2005, p. 101.

³⁶⁵ Costachi Gh., Iacob I. *Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 23.

³⁶⁶ Костаки Г. *Концепция безопасности человека в системе национальной безопасности Республики Молдова*. В: Международный научный журнал «Верховенство права», 2016, № 2, p. 75-81.

³⁶⁷ Костаки Г. *Право человека на безопасность*. В: *Legea și viața*, 2017, nr. 6, p. 16-20.

valori fundamentale într-un stat de drept, care necesită o protecție deosebită, inclusiv din perspectiva securizării juridice³⁶⁸.

Securitate juridică sau securitatea de drept. Așadar, în doctrina rusească se operează cu două sintagme atunci când se vorbește despre *securitatea juridică*: *юридическая безопасность* și *правовая безопасность*. Chiar dacă ambele ce traduc corect, în opinia noastră, ca *securitate juridică*, totuși ne vom reține atenția pentru moment asupra ambelor, întrucât prezintă interes argumentele aduse de cercetători în vederea delimitării lor.

În general, în literatura juridică rusească, noțiunile date sunt utilizate ca sinonime³⁶⁹. Chiar dacă unii cercetători definesc și operează doar cu noțiunea *юридическая безопасность*³⁷⁰, iar alții – cu noțiunea *правовая безопасность*³⁷¹, totuși cu toții reliefează una și aceeași esență a conceptelor date.

³⁶⁸ Костаки Г., Якуб И. *Научный подход к юридической безопасности*. В: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности, материалы международной научно-практической конференции (Саранск, 19 апреля 2019 г.): в 2 ч. / Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2019, Ч. 1, р. 172.

³⁶⁹ Лапаев И.С. *Категория «юридическая безопасность» в понятийном аппарате российской и зарубежной правовой науке*. В: Современное право, № 2, 2012, р. 7.

³⁷⁰ Фомин А.А. *Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь*. В: Журнал российского права, №11, 2005, р. 102; Гаджиев Г.А. *Конституционные принципы рыночной экономики*. Москва, 2002, р. 82.

³⁷¹ Тюрина Т.Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, р. 4; Дрейшев Б.В. *Правовая безопасность и проблемы ее обеспечения*. В: Правоведение, 1998, № 2, р. 11; Сенякин И.Н. *Федерализм – безопасность личности*. В: Конституционное развитие России. Саратов, 1996, р. 106.

Un punct de vedere distinct atestăm în acest sens la cercetătorii A.A. Толкаченко și A.A. Тер-Акопов, care subliniază faptul că *юридическая безопасность* nu coincide cu noțiunea *правовая безопасность*, este mai largă și cuprinde, alături de asigurarea juridică a securității, și activitatea corespunzătoare a organelor de drept, judiciare și a tuturor autorităților care aplică dreptul³⁷².

Nefiind de acord cu această poziție, autoarea A.Ф. Галузина evidențiază faptul că o astfel de abordare este eronată, deoarece distincția dintre noțiunile date depinde, în primul rând, de faptul ce trebuie să înțelegem prin noțiunea *drept* (întrucât, de obicei, dreptul este privit atât în sens larg, cât și în sens îngust, în sens obiectiv și subiectiv, ca drept pozitiv și natural). Pornind de la faptul că, pe de o parte, *dreptul*, în sensul său larg, și *dreptul pozitiv* sunt noțiuni distincte, iar, pe de altă parte, sunt strâns legate între ele, autoarea consideră că noțiunea mai largă este *правовая безопасность*, și nu *юридическая безопасность*³⁷³.

Dincolo de această contradicție de idei, ținem să menționăm faptul că, în literatura juridică autohtonă, chiar dacă, în prezent, problema *securității juridice* este puțin studiată³⁷⁴, în calitate de sinonim pentru noțiunea în cauză

³⁷² Толкаченко А.А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации*. В: Журнал «Право и безопасность», № 1-2 (18-19), Июнь 2006. [URL]: http://dpr.ru/pravo/pravo_18_26.htm; Тер-Акопов А.А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации (Основы концепции)*. В: Государство и право, 2001, № 9, p. 13.

³⁷³ Галузин А.Ф. *Соотношение понятия «правовая безопасность» с иными смежными правовыми понятиями и категориями*. В: Законы России: опыт, анализ, практика, 2007, № 10, p. 108.

³⁷⁴ Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. В: Международный научный журнал «Верховенство права», 2016, № 3, p. 99; Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. В: Legea și Viața, 2015, nr. 5, p. 4.

sunt utilizate sintagmele *stabilitatea raporturilor juridice*³⁷⁵ (legislația operând cu *securitatea raporturilor juridice* (art. 30 din Codul administrativ al Republicii Moldova³⁷⁶) și *certitudinea juridică* (art. 4, alin. (4) din Codul Civil al Republicii Moldova³⁷⁷), în timp ce traducerea textuală a noțiunii *правовая безопасность* nu este folosită. În opinia noastră, nu există niciun temei pentru a distinge noțiunile *юридическая безопасность* și *правовая безопасность*, întrucât esența acestora este una și aceeași, fapt ce denotă caracterul și coraportul lor sinonimic. Mai mult, în doctrina străină, noțiunile în cauză, de obicei, la fel se folosesc cu aceeași semnificație (*juridical (legal) security*).

Definirea securității juridice. Inițial, constatăm faptul că, nici în literatura străină, nici în cea rusă, nu există o viziune unică asupra conceptului de *securitate juridică* (*юридическая (правовая) безопасность; juridical (legal) security*)³⁷⁸.

În studiile realizate în Occident, acest tip de *securitate* este definit ca:

- „posibilitatea de acces individual sau colectiv la justiție și protecție față de abuzuri”³⁷⁹;

³⁷⁵ Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. В: Международный научный журнал «Верховенство права», 2016, № 3, p. 99.

³⁷⁶ *Codul Administrativ al Republicii Moldova* nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al RM, nr. 309-320 din 17.08.2018.

³⁷⁷ *Codul Civil al Republicii Moldova*, nr. 1007 din 06.06.2002. Republicat în Monitorul Oficial al RM, nr. 66-75 din 01.03.2019.

³⁷⁸ Лапаев И.С. Категория «юридическая безопасность» в понятийном аппарате российской и зарубежной правовой науке. В: Современное право, № 2, 2012, p. 7.

³⁷⁹ Nef J. *Human security and mutual vulnerability: the global political economy of development and underdevelopment*. Ottawa, 1999, p. 25.

- „starea civilă, creată și menținută de către stat cu ajutorul domniei legii”³⁸⁰;
- „securitatea asigurată de lege”³⁸¹.

În legătură cu aceasta, H. Kelsen menționează: noțiunea *securitate juridică*, folosită în literatura engleză, provine din știința juridică germană. Termenul *legal security* reprezintă astfel o traducere a cuvântului german *Rechtssicherheit*, care desemnează principiul în baza căruia actele juridice și administrative ale statului trebuie să fie întemeiate pe o normă juridică prestabilită³⁸².

Subliniind această particularitate, A. Peczenik explică: în literatura juridică engleză, termenii *securitate juridică* (legal security) și *certitudine juridică* (legal certainty) se folosesc ca sinonime și desemnează predictibilitatea soluțiilor juridice. Mai mult, termenii *certitudinea juridică*, *securitatea juridică*, *puterea dreptului* și altele adeseori se utilizează formal ca sinonime pentru expresia *predictibilitatea soluțiilor juridice*³⁸³.

Astfel, semnificația de bază a conceptului *securitate juridică* în literatura străină rezidă în înțelegerea sa drept un principiu al certitudinii juridice, al predictibilității soluțiilor juridice, stare a subiecților de drept, caracterizată prin ordine de drept asigurată și o subordonare strictă a activității statului și a organelor acestuia față de lege. În ce

³⁸⁰ Jackson R. *The global covenant: human conduct in a world of states*. Oxford University Press, 2003, p. 199-200.

³⁸¹ Kelsen H. *Collective security under international law*. Volume XLIX. Washington: Government Printing Office, 1957. [URL]: https://archive.org/stream/collectivesecuri00kels/collectivesecuri00kels_djvu.txt.

³⁸² Kelsen H. *Collective security under international law*. Washington D.C., 2001, p. 9.

³⁸³ Peczenik A. *On Law and Reason*. In: Springer Science+Business Media B.V. 2008, p. 24.

privește doctrina rusească, cercetătorii consideră că dezvoltarea conceptului *securității juridice* este foarte diferită în raport cu tratarea conceptului în Occident, pornind de la faptul că concepția însăși a *securității juridice* se bazează, în mare parte, pe rezultatele *teoriei securității* și abordările reflectate în legislație. În pofida polemizării active a subiectului, în prezent nu s-a ajuns la o abordare unică a noțiunii în cauză³⁸⁴.

În cea mai mare parte, reprezentanții doctrinei rusești definesc *securitatea juridică* ca:

- „modalități și condiții ce asigură protecția și garantarea multilaterală a statutului juridic al persoanei în societate”³⁸⁵;
- „starea de protecție juridică a intereselor vitale ale persoanei (societății și statului) față de amenințările interne și externe”³⁸⁶;
- „starea de protecție juridică a intereselor vitale ale persoanei față de amenințările interne și externe în sfera raporturilor juridice”³⁸⁷;
- „starea de protecție (asigurare, garantare) juridică a intereselor vitale ale subiecților de drept în contextul

³⁸⁴ Лапаев И.С. Категория «юридическая безопасность» в понятийном аппарате российской и зарубежной правовой науке. В: Современное право, № 2, 2012, p. 8.

³⁸⁵ Сенякин И.Н. Федерализм – безопасность личности. В: Конституционное развитие России. Саратов, 1996, p. 106.

³⁸⁶ Тер-Акопов А.А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации (Основы концепции). В: Государство и право, 2001, № 9, p. 13; Толкаченко А.А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации. В: Журнал «Право и безопасность», № 1-2 (18-19), Июнь 2006. [URL: http://dpr.ru/pravo/pravo_18_26.htm].

³⁸⁷ Тюрина Т.Б. Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, p. 13-14.

- raporturilor juridice; capacitatea de a combate prin mijloace legale amenințările externe și interne cu caracter obiectiv sau subiectiv”³⁸⁸;
- „starea de protecție a persoanei în contextul participării la raporturile juridice”³⁸⁹;
 - „starea de protecție a sistemului de drept față de încălcările admise de organele puterii de stat și a administrației publice locale, competente de adoptarea actelor normative”³⁹⁰;
 - „starea de protecție a sistemului de drept al societății, reglementată normativ și asigurată organizațional, caracterizată printr-un set de indicatori juridici”³⁹¹ etc.

Analizând numeroase definiții, И.С. Лапаев a ajuns la concluzia că, în știința juridică rusească, față de noțiunea *securitate juridică* s-au conturat mai clar două abordări distincte, după cum urmează³⁹²:

³⁸⁸ Фомин А.А. *Юридическая безопасность субъектов российского права*. Саратов, 2005, р. 59; Фомин А.А. *Правовое образование, правосознание и юридическая безопасность: проблемы взаимообусловленности в современном обществе*. В: Право и образование, 2005, №3, р. 77; Фомин А.А. *Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь*. В: Журнал российского права, №11, 2005, р. 102; Лапаев И.С. *Категория «юридическая безопасность» в понятийном аппарате российской и зарубежной правовой науке*. В: Современное право, № 2, 2012, р. 9-10.

³⁸⁹ Ильин Ю.Д. *Право человека и государства на безопасность в современном мире*. Москва, 2007, р. 108; Тер-Акопов А.А. *Безопасность человека: социальные и правовые основы*. Москва: Норма, 2005, р. 192.

³⁹⁰ Мамонов В.В. *Правовая безопасность Российской Федерации*. В: Право и государство: теория и практика, 2005, № 2, р. 4.

³⁹¹ Осипов В.А. *Механизм правовой безопасности в современном обществе*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2009, р. 11.

³⁹² Лапаев И.С. *Категория «юридическая безопасность» в понятийном аппарате российской и зарубежной правовой науке*. В: Современное право, № 2, 2012, р. 9.

- starea de protecție juridică a intereselor vitale ale subiecților de drept în contextul raporturilor juridice; capacitatea de a combate prin mijloace legale amenințările externe și interne cu caracter obiectiv sau subiectiv;
- starea de protecție a sistemului de drept și a legislației față de pericole și amenințări; mijloace juridice de asigurare a tuturor tipurilor de securitate.

În opinia noastră, ambele aceste abordări necesită o analiză profundă, pentru a le confirma corectitudinea și dreptul la existență³⁹³, moment de care ne vom preocupa în cele ce urmează.

Pentru început, ne propunem să analizăm unele idei ce au stat la baza conceperii *securității juridice*. Se consideră că unul dintre primii cercetători care au studiat categoria dată a fost Б.В. Дрейшев, în opinia căruia, *securitatea juridică* cuprinde două aspecte: primul privește asigurarea protecției sistemului de drept însuși, fiind orientat spre perfecționarea și dezvoltarea continuă a acestuia; al doilea presupune că, în cadrul sistemului de drept, prin intermediul reglementării juridice a relațiilor sociale, se realizează măsuri de asigurare a securității în diferite sfere: economică, militară, informațională etc. Prin urmare, *securitatea juridică* este chemată să asigure protecția intereselor naționale și să intermedieze toate tipurile de securitate³⁹⁴.

³⁹³ Костаки Г., Якуб И. *Научный подход к юридической безопасности*. В: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности, материалы международной научно-практической конференции (Саранск, 19 апреля 2019 г.): в 2 ч. / Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2019, Ч. 1, р. 174.

³⁹⁴ Дрейшев Б.В. *Правовая безопасность и проблемы ее обеспечения*. В: Правоведение, 1998, № 2, р. 11.

În alți termeni, Б.В. Дрейшев identifică noțiunea *securității juridice* cu *securitatea sistemului de drept*³⁹⁵.

În același context, А.Ф. Галузина consideră că *securitatea juridică* trebuie abordată într-un dublu sens. În sensul său extins, ea cuprinde în sine starea de protecție a sistemului de drept, a dreptului, a legislației în ansamblu față de pericolele și amenințările juridice; mijloacele juridice de asigurare a tuturor tipurilor de securitate (națională, statală, ecologică, economică etc.). În sens concis, aceasta presupune înlăturarea pericolelor și amenințărilor juridice atât în procesul creării legii, a normei juridice, cât și în procesul aplicării acestora³⁹⁶.

În baza acestor reflecții, putem constata faptul că, pe lângă *stat, societate și persoană*, în calitate de obiect distinct al securității, cercetătorii identifică și *sistemul de drept*. Atragem atenția că aceasta contravine definiției legale formulate în art. 1 din *Legea Federației Ruse cu privire la securitate din 1992* (potrivit căruia *securitatea* reprezintă „starea de protecție a intereselor vitale ale persoanei, societății și statului față de amenințările interne și externe”). Dincolo de această contradicție, suntem de părerea că *sistemul dreptului* nu poate fi perceput ca obiect al securității cel puțin din considerentul că anume el reprezintă principalul mijloc de asigurare la nivel normativ a tuturor tipurilor de securitate. În baza acestui argument, nu susținem abordarea dată a *securității juridice*, pe care o considerăm absolut eronată. Mai mult, în opinia noastră³⁹⁷, este eronată și poziția

³⁹⁵ Галузин А.Ф. Соотношение понятия «правовая безопасность» с иными смежными правовыми понятиями и категориями. В: Законы России: опыт, анализ, практика, 2007, № 10, p. 106.

³⁹⁶ Галузин А.Ф. *Правовая безопасность и ее принципы*. СПб., 2008, p. 41.

³⁹⁷ Costachi Gh., Iacub I. *Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 25.

cercetătorilor care relatează faptul că „securitatea juridică cuprinde în sine asigurarea juridică a diferitor tipuri de securitate a persoanei precum ecologică, economică, politică etc.”³⁹⁸, deoarece un astfel de rol îi revine în exclusivitate *dreptului* (ca sistem de norme juridice).

În contextul dat, mai rațională se prezintă cea de-a doua abordare a categoriei *securitate juridică*, ai cărei adepți consideră că esența acesteia rezidă în protecția și apărarea persoanei, a păturilor sociale, a comunităților de persoane (populației) și a statului în ansamblul său³⁹⁹. În alți termeni, drept obiect al securității în acest caz sunt recunoscute *statul, societatea și persoana*.

Cu părere de rău, la acest moment distincția dintre abordările enunțate se finalizează, întrucât *securitatea juridică* este privită ca o contracarare prin mijloace juridice a amenințărilor la adresa securității. Pornind de la aceasta, A.A. Толкаченко definește *securitatea juridică* ca o sferă juridică a securității persoanei (societății și statului) și, totodată, ca o stare de protecție a persoanei (societății și

³⁹⁸ Тюрина Т.Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, p. 4.

³⁹⁹ Туманов Г.А. *Общественная безопасность и её обеспечение в экстремальных условиях*. В: Государство и право, 1989, № 8, p. 22; Рагимов А.Т. *Значение категории «юридическая безопасность человека» в исследовании правозащитных отношений*. В: Вестник Дагестанского государственного университета, 2012, Вып. 2, p. 17; Тюрина Т.Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, p. 20; Фомин А.А. *Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь*. В: Журнал российского права, №11, 2005, p. 101.

statului) față de amenințări și pericole cu caracter juridic. Ultima este înglobată de prima, deoarece protecția față de amenințări juridice este posibilă doar prin intermedierea/aplicarea măsurilor juridice⁴⁰⁰. Generalizând această poziție, precizăm: *securitatea juridică* reprezintă starea de protecție juridică a persoanei (societății și statului) față de amenințări cu caracter juridic. În opinia noastră, aceste elemente esențiale ale *securității juridice* necesită o analiză profundă pentru a argumenta într-un final caracterul de sine stătător al dimensiunii date a securității⁴⁰¹.

Primul element al *securității juridice*, din definiția *supra*, este *starea de protecție juridică a obiectului*. În literatura de specialitate nu există o abordare uniformă a conținutului acestui element. În sens larg, se consideră că, în realitatea juridică, *securitatea juridică* este exprimată printr-o totalitate complexă de diferite legături, stări, procese, măsuri și alte mijloace juridice, care protejează subiecții raporturilor juridice de factorii ce amenință interesele lor juridice⁴⁰².

În sens restrâns, atenția principală este axată pe mijloacele juridice cu care se asigură protecția juridică. Respectiv, unii cercetători declară: categoria de *securitate juridică* a persoanei, reprezentând o concretizare a unei

⁴⁰⁰ Толкаченко А.А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации. В: Журнал «Право и безопасность», № 1-2 (18-19), июнь 2006. [URL]: http://dpr.ru/pravo/pravo_18_26.htm.

⁴⁰¹ Costachi Gh., Iacub I. Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 25.

⁴⁰² Бондаревский И.И. О понятии и содержании общественной безопасности. В: Общественная безопасность и ее законодательное обеспечение: материалы Всероссийской научно-практ. конференции. Астрахань, 19-20 апреля 2001 г. Астрахань, 2001, p. 72.

abstracții mai largi – „securitatea persoanei”, și fiind un antipod al pericolului, cuprinde în sine toate instrumentele (mijloacele) juridice, care sunt predestinate funcțional pentru a contracara eficient pericolele. Acestea sunt instrumente atât de *apărare* juridică, cât și de *protecție* juridică a drepturilor omului prin măsuri de asigurare juridico-organizațională⁴⁰³.

Potrivit opiniei cercetătorului А.Ф. Галузин, la categoria măsurilor juridice de asigurare a *securității juridice* pot fi atribuite: garanțiile juridice, imunitățile juridice, regimurile juridice (de exemplu, stările excepționale), măsurile de apărare, măsurile de asigurare, măsurile de răspundere⁴⁰⁴. La rândul său, Т.Б. Тюрина consideră că principalele forme de exprimare a *securității juridice* rezidă în reglementarea normativă a unor asemenea instituții juridice precum sunt legitima apărare, extrema necesitate și autoapărarea civilă⁴⁰⁵.

În viziunea noastră, consacrarea normativă a diferitor instituții juridice (mijloace juridice), destinate protecției și apărării drepturilor și intereselor persoanei (societății, statului), nu poate fi percepută ca o probă a stării de protecție juridică a acestor subiecți, adică a *securității lor juridice*. În

⁴⁰³ Рагимов А.Т. Значение категории «юридическая безопасность человека» в исследовании правозащитных отношений. В: Вестник Дагестанского государственного университета, 2012, Вып. 2, р. 17-18.

⁴⁰⁴ Галузин А.Ф. Соотношение понятия «правовая безопасность» с иными смежными правовыми понятиями и категориями. В: Законы России: опыт, анализ, практика, 2007, № 10, р. 110.

⁴⁰⁵ Тюрина Т.Б. Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, р. 9.

cazul dat, considerăm că ar fi necesar să reflectăm asupra unor întrebări importante: De ce anume depinde *securitatea juridică*? și Prin ce se manifestă/exprimă aceasta?⁴⁰⁶.

De pe aceste poziții nu susținem opinia cercetătorului A.A. Фомин⁴⁰⁷, care consideră că în noțiunea de *securitate juridică*, pe lângă protecția juridică, se mai cuprind organic și asemenea elemente ca: restabilirea drepturilor încălcate ale subiecților de drept, asigurarea completă a drepturilor și libertăților omului, consolidarea disciplinei, legalității și a ordinii de drept, edificarea statului de drept, dezvoltarea culturii juridice, asigurarea dezvoltării raționale și progresive a sferei juridice etc. Din punctul nostru de vedere⁴⁰⁸, această afirmație nu doar că nu explică esența categoriei de *securitate juridică*, dar și o complică în așa măsură încât aceasta nu mai este de înțeles.

Cel de-al doilea element esențial al *securității juridice*, după cum am stabilit *supra*, privește *amenințările cu carac-*

⁴⁰⁶ Якуб И., Костаки Г. *Научный подход к юридической безопасности*. В: «Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности», материалы международной научно-практической конференции (Саранск, 19 апреля 2019 г.): в 2 ч. / Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2019, Ч. 1, p. 180; Costachi Gh., Iacob I. *Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 25.

⁴⁰⁷ Фомин А.А. *Правовое образование, правосознание и юридическая безопасность: проблемы взаимообусловленности в современном обществе*. В: Право и образование, 2005, №3, p. 78.

⁴⁰⁸ Costachi Gh., Iacob I. *Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 25.

ter juridic față de care este protejat obiectul securității. În literatura juridică, referitor la acest element sunt analizate nu doar *amenințările*⁴⁰⁹ (care nu întotdeauna sunt calificate ca juridice), dar și *factorii de risc*⁴¹⁰ (care doar uneori sunt calificați ca fiind juridici), distincția dintre aceste categorii nefiind argumentată de autori.

Prin *factori de risc*, A.A. Фомин înțelege asemenea caracteristici ale sistemului de drept, care prezintă un potențial pericol pentru activitatea normală a societății, împiedică ordonarea relațiilor sociale, acționează contrar scopurilor și principiilor dreptului, împiedică satisfacerea intereselor legitime ale cetățenilor și organizațiilor⁴¹¹. În opinia noastră⁴¹², *factorii de risc juridic* sunt identificați ca niște caracteristici ale sistemului de drept. Pe de altă parte, considerăm a fi importantă identificarea concretă a caracteristicilor sistemului de drept care reprezintă factori de risc juridic. Cu regret, în literatură aceste momente sunt abordate neuniform.

⁴⁰⁹ Туманов Г.А. *Общественная безопасность и её обеспечение в экстремальных условиях*. В: Государство и право, 1989, № 8, р. 22; Рагимов А.Т. *Значение категории «юридическая безопасность человека» в исследовании правозащитных отношений*. В: Вестник Дагестанского государственного университета, 2012, Вып. 2, р. 17.

⁴¹⁰ Тюрина Т.Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, р. 20; Фомин А.А. *Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь*. В: Журнал российского права, № 11, 2005, р. 101.

⁴¹¹ Фомин А.А. *Правовое образование, правосознание и юридическая безопасность: проблемы взаимообусловленности в современном обществе*. В: Право и образование, 2005, № 3, р. 79.

⁴¹² Costachi Gh., Iacub I. *Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 25.

Unii cercetători consideră că din categoria acestor factori, în prezent, fac parte⁴¹³: imperfecțiunea legislației în vigoare (inconsecvența și ineficiența normelor juridice, neasigurarea lor economică); lipsa actelor normative necesare; necorespunderea legii cu dreptul; instabilitatea legislației; lipsa uniformității dreptului; atitudinea nihilistă față de drept în societate; lipsa răspunderii; nivelul redus al conștiinței juridice, culturii juridice, profesionalismului și competenței organelor legislative și executive, a funcționarilor statului, ceea ce subminează autoritatea puterii și a legii, contribuie la instalarea dezordinii, autorității criminalului și, în general, la criminalizarea relațiilor sociale; samavolnicia reprezentanților puterii judecătorești, a organelor de drept și a altor organe ale statului, chemate să soluționeze conflictele juridice apărute în societate etc.

Așadar, în calitate de factori de risc juridic, autorii invocă nu doar caracteristicile sistemului de drept, ci și alte momente. O astfel de confuzie este admisă și de alți savanți, care vorbesc deja despre *amenințările securității juridice*. Astfel, în opinia lui A.A. Толкаченко⁴¹⁴, amenințările securității cu caracter juridic pot fi distinse în funcție de sursa acestora, adică de unde acestea provin: de la însăși persoană (interne) sau de la mediul în care se află aceasta (externe). Amenințările interne cu caracter juridic se exprimă prin atitudinea negativă a persoanei față de valorile

⁴¹³ Дрейшев Б.В. *Правовая безопасность и проблемы ее обеспечения*. В: Правоведение, 1998, № 2, р. 13; Теракопов А.А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации (Основы концепции)*. В: Государство и право, 2001, № 9, р. 16.

⁴¹⁴ Толкаченко А.А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации*. В: Журнал «Право и безопасность», № 1-2 (18-19), июнь 2006. [URL]: http://dpr.ru/pravo/pravo_18_26.htm.

dreptului. Ele se manifestă prin necunoașterea dreptului și a organizării juridice a societății, nihilismul juridic, momente ce generează erori juridice și limitează posibilitățile de utilizare a mijloacelor juridice pentru protecția intereselor legitime vitale; prin încălcarea intenționată a legii, soldată de survenirea diferitor conflicte juridice și consecințe negative etc. Amenințările externe, la rândul lor, sunt toate manifestările negative ale amenințărilor interne cu caracter juridic, invocate *supra*, dar care emană deja de la alte persoane, completate cu diferite defecte din sfera dreptului și a aplicării acestuia, inclusiv sub forma abuzurilor de drept admise în activitatea autorităților publice, precum și a altor instituții și organizații.

Gruparea amenințărilor în interne și externe, adesea, poate fi una convențională și relativă. Dominante se consideră a fi amenințările externe care, la rândul lor, le determină pe cele interne. Potrivit cercetătorului A.A. Толкаченко, sistemul amenințărilor externe ale *securității juridice* cuprinde câteva pericole evidente cu caracter juridic: caracterul incomplet și incoerent al reglementării juridice a diferitor raporturi, care asigură securitatea persoanei; lipsa în legislație a priorității valorilor sociale; neasigurarea juridică a măsurilor politice și economice; „bariere” juridice, exprimate prin faptul că organele puterii creează artificial proceduri complicate suplimentare de soluționare a problemelor juridice; politica „ușilor închise”, care desemnează arbitrariul birocratic al unor funcționari publici, ca rezultat al căreia adresarea cetățenilor cu petiții și cereri devine o problemă, soluționată doar prin instanță; birocrăția judiciară din cauza căreia cetățenii își pierd dorința de a acționa în judecată pentru a-și apăra drepturile și interesele legiti-

me; prețul de cost ridicat al serviciilor juridice și lipsa profesionalismului, ceea ce determină cetățenii să recurgă la mituiri și acte de corupție; atitudinea reprezentanților organelor de drept față de cetățeni, care induce frică și neîncredere, chiar dacă anume ei sunt cei care trebuie să garanteze securitatea vieții, sănătății și inviolabilității membrilor societății; lipsa de răspundere a persoanelor care sunt obligate să asigure securitatea cetățenilor.

Prin urmare, А.А. Толкаченко nu împărtășește ideea conform căreia factorii de risc juridic sunt caracteristici ale sistemului de drept.

La fel de ambiguu este în acest context și punctul de vedere expus de Т.Б. Тюрина, în opinia căreia, la categoria amenințărilor *securității juridice* a persoanei urmează a fi atribuite: imperfecțiunea legislației; neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a legislației de către organele puterii de stat, autoritățile publice locale și funcționari publici; reducerea eficacității activității organelor de drept; corupția; nivelul redus al culturii juridice și conștiinței juridice, nihilismul juridic⁴¹⁵. Totodată, autorul citat relatează faptul⁴¹⁶ că factorii care determină reducerea eficacității legislației și creează pericole pentru *securitatea juridică* a persoanei sunt: caracterul declarativ și cazuistic al legislației, necorespunderea legilor cu necesitățile obiec-

⁴¹⁵ Тюрина Т.Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, р. 8-9.

⁴¹⁶ Тюрина Т.Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005, р. 19-20.

tive ale societății și a dezvoltării acesteia, dublarea acestora, prezența coliziunilor juridice, caracterul incomplet al reglementării juridice, instabilitatea legislației, lipsa uniformității dreptului etc.

În acest context este dificil de stabilit ce concret presupun factorii de risc sau amenințările la adresa *securității juridice*. Dincolo de dificultatea dilemei date, totuși trebuie să recunoaștem că momentul-cheie în această situație rezidă în caracterul juridic al amenințărilor și factorilor de risc.

Revenind la esența *securității juridice*, ca „stare de protecție juridică a persoanei (societății și statului) față de amenințări cu caracter juridic”, și în baza celor expuse *supra*, considerăm necesar și logic de a recunoaște faptul că această stare de protecție juridică a persoanei (societății și statului) poate fi asigurată doar de lege (sistemul dreptului) față de amenințările cu caracter juridic, care parvin doar (și numai) de la ea (el). Din punctul nostru de vedere, această abordare a conceptului de *securitate juridică* este cu mult mai clară decât cele analizate *supra*. Mai mult, aceasta exclude absolut orice variantă de confundare a categoriei date cu altele asemănătoare, inclusiv cu celelalte tipuri de securitate⁴¹⁷. Prin prisma acesteia, recunoaștem ca valabile și corecte doar amenințările sau factorii de risc juridic identificați de autorii citați *supra*, care exprimă caracteristici ale dreptului (legislației) ce țin de conținutul acestuia (calitate, precizie etc.), acțiunea (efectul neretroactiv), interpretarea și aplicarea uniformă a acestuia.

⁴¹⁷ Якуб И., Костаки Г. *Научный подход к юридической безопасности*. В: «Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности», материалы международной научно-практической конференции (Саранск, 19 апреля 2019 г.): в 2 ч. / Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2019, Ч. 1, р. 181.

Totodată, atragem atenția la faptul că, parțial, unele idei ale abordării date au fost deja expuse în doctrina rusă. De exemplu, А.Ф. Галузин afirmă faptul că drept scop al *securității juridice* (securitatea juridică a legii și a aplicării acesteia) trebuie recunoscut „protecția legislației, a legii și a aplicării acesteia față de pericolele generate de însăși conținutul legii și de interpretarea acesteia, pericole ce apar în activitatea juridică de aplicare a dreptului”⁴¹⁸. La rândul său, Т.С. Масловская consideră că adoptarea de acte normative, extrem de detaliate, voluminoase și complicate pentru a fi înțelese, generează problema *securității juridice* și, în consecință, abordează problema certitudinii juridice și a caracterului concret al dreptului⁴¹⁹. O atenție distinctă merită și ideea lui Г.А. Гаджиев⁴²⁰, care relevă faptul că *securitatea juridică* (sau certitudinea juridică) este unul dintre cele mai generale principii recunoscute de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Este o concepție generală, al cărei nucleu este format din accesibilitatea și predictibilitatea dreptului. Ideea generală a certitudinii juridice este recunoscută de majoritatea sistemelor de drept din lume. În dreptul european, ea are un rol concret preluând forma diferitor subconcepții, ca manifestări ale aplicării sale, cele

⁴¹⁸ Галузин А.Ф. Соотношение понятия «правовая безопасность» с иными смежными правовыми понятиями и категориями. В: Законы России: опыт, анализ, практика, 2007, № 10, p. 107.

⁴¹⁹ Масловская Т.С. Повышение качества закона как направление развития парламентской деятельности в странах СНГ. В: «Таврические Чтения 2015. Актуальные проблемы парламентаризма: история и современность», международная научная конференция, Санкт-Петербург, 10-11 декабря 2015 г. Сборник научных статей. Под ред/ А.Б. Николаева. 2016. [URL]: https://elibrary.ru/download/elibrary_32428450_80645882.pdf.

⁴²⁰ Гаджиев Г.А. Конституционные принципы рыночной экономики. Москва, 2002, p. 82.

mai importante dintre care fiind: neretroactivitatea legii și interpretarea uniformă a legii de către organele de aplicare a dreptului.

Evident, aceste și multe alte idei similare urmează a fi dezvoltate și aprofundate în studii științifice monografice, întrucât există suficiente segmente ale legislației și activității de aplicare a dreptului, pe care este necesară o consolidare substanțială a principiului *securității juridice*.

În final, în baza celor menționate, definim *securitatea juridică* ca fiind o stare de protecție juridică a persoanei (societății și statului) față de amenințări cu caracter juridic care parvin de la lege (drept). Principalele amenințări la adresa *securității juridice* sunt reprezentate de caracteristicile negative ale legii (legislației) ce țin de conținutul (calitate, precizie etc.), de acțiunea (efectul), de interpretarea și aplicarea (uniformă) a acesteia. Subiecții responsabili de asigurare a *securității juridice* sunt, în primul rând, legiuitorul – responsabil de conținutul calitativ al legii, în al doilea rând, judecătorul – responsabil de interpretarea și aplicarea uniformă a legii, precum și toate autoritățile statului, responsabile de aplicarea uniformă a dreptului.

Totodată, avem ferma convingere că doar abordarea propusă pentru definirea *securității juridice* (care, de altfel, coincide cu cea promovată în spațiul european) va da posibilitatea reală de a fundamenta o teorie clară și eficientă a *securității juridice*, utilă și necesară atât pentru stat și societate, cât și pentru fiecare cetățean/persoană în parte.

3.2. Conținutul principiului securității juridice

3.2.1. Valoarea și conținutul securității juridice ca principiu. Înainte de a încerca o conturare a esenței și conținutului *principiului securității juridice*, vom preciza faptul că, deși este important pentru statul de drept, acesta nu este reglementat juridic, fiind o creație a jurisprudenței⁴²¹. Prima dată a fost menționat de Curtea de Justiție a Comunităților Europene, fiind considerat o regulă de drept ce trebuie respectată în aplicarea tratatului. Ulterior, acesta a fost preluat în practica Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO), pentru ca, ulterior, să fie preluat și în documente programatice – de exemplu, *Cartea albă pentru un dialog intercultural*, elaborată în 2008 de Consiliul Europei, în care se arată că principiul preeminenței dreptului garantează separarea puterilor, securitatea juridică și egalitatea tuturor în fața legii (pct. 3.4.1)⁴²².

Potrivit altei opinii, *principiul securității juridice* este „un produs de import,” provenit în mare parte din dreptul german și introdus pas cu pas în ordinea internă prin prisma dreptului unional și a celui consacrat de *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*⁴²³ (în continuare Convenție). Deși nu este consacrat în mod expres într-un text comunitar,

⁴²¹ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 13.

⁴²² Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 13.

⁴²³ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 105.

Curtea de Justiție a Comunităților Europene a stabilit: *principiul securității juridice* este parte integrantă a ordinii juridice comunitare, fiind obligatoriu și pentru statele membre în exercitarea prerogativelor conferite de directivele comunitare (*Cauza C-74/74, CNTA SA împotriva Comisiei Comunităților Europene, Hotărârea din 15 iunie 1976*)⁴²⁴. De asemenea, nici în dreptul european al drepturilor omului nu regăsim o reglementare expresă, dar *securitatea juridică* este analizată la nivel jurisprudențial, de regulă, în legătură cu principiul preeminenței dreptului, prevăzut în Preambulul Convenției⁴²⁵.

În jurisprudența sa, CtEDO a evidențiat importanța *principiului securității juridice*, arătând că acesta este inerent atât dreptului Convenției, cât și dreptului comunitar (*Cauza Marckx c. Belgia, Hotărârea din 13 iunie 1979*); este un element esențial al statului de drept și nerespectarea lui echivalează cu încălcarea prevederilor art. 6§1 din Convenție (*Cauza Ștefănică ș.a. c. România, Hotărârea din 2 noiembrie 2010*)⁴²⁶. În jurisprudența CtEDO, acest principiu este consacrat în mod explicit în legătură cu unul dintre drepturile fundamentale reglementate de Convenție, respectiv dreptul la un proces echitabil. În numeroase cauze această instanță a statuat: unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului este *principiul securității raporturilor juridice*, care impune, printre altele, ca soluția dată în mod definitiv de către tribunale unui litigiu să nu fie repusă în discuție.

⁴²⁴ Costaș C. Fl. *Principiul securității juridice*. În: R.R.F., 2008, nr. 7, p. 42-44.

⁴²⁵ *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, din 04.11.1950, adoptată la Roma la 04.11.1950 și intrată în vigoare la 03.09.1953. În vigoare pentru Republica Moldova din 01.02.1998 (Publicată în *Tratate Internaționale*, nr. 1 din 01.01.1998).

⁴²⁶ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 106.

Pe de altă parte, judecătorul comunitar (de la Curtea de Justiție a Comunităților Europene) și cel european (de la CtEDO) au consacrat *principiul securității juridice*, introducând în jurisprudență „principiul încrederii legitime”, care tinde să limiteze posibilitățile de modificare a normelor juridice, din momentul în care au fost luate angajamente de către autoritățile competente. Garant al unei anumite previzibilități în aplicarea dreptului, acest principiu protejează „încrederea pe care destinatarii regulilor și deciziilor sunt îndreptățiți să o aibă, cel puțin pentru un anumit timp, în stabilitatea situațiilor reglementate de aceste reguli sau decizii”⁴²⁷.

În mod asemănător, la nivel legislativ intern, *principiul securității juridice* nu este consacrat ca o regulă de drept de sine stătătoare, ci rezultă implicit din dispozițiile constituționale ale statelor europene (de exemplu, din art. 1 alin. (3) din *Constituția României*⁴²⁸), acesta fiind privit ca un corolar al statului de drept⁴²⁹.

Deși, plecându-se de la caracterul multiform al principiului, în doctrină s-a arătat⁴³⁰ că nu este posibilă o definiție exactă a acestuia, totuși, relativ recent, în unele lucrări de specialitate, *securitatea juridică* a fost definită ca „acel principiu care tinde să înlăture din ordinea juridică riscul

⁴²⁷ Popescu S., Țândăreanu V. *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez*. În: Buletin de informare legislativă, 2007, nr. 1, p. 5-6.

⁴²⁸ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: MO al României, nr. 233 din 21.11.1991. Republicată în MO, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

⁴²⁹ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 107.

⁴³⁰ Cristau A. *L'exigence de sécurité juridique*. In: Recueil Dalloz-Sirey (D.) Croniques, 2002, p. 2815. [URL]: http://credo-multimedia.comBib_num/Articles%20New/Antoine%20Cristau,%20L'exigence%20de%20s%C3%A9curit%C3%A9%20juridique.pdf.

de incertitudine, generat de imprecizia sau instabilitatea dreptului”⁴³¹. În același timp, în literatură se susține că, *lato sensu*, prin *siguranța persoanei* se înțelege siguranța juridică a acesteia, siguranță garantată de către drept, precizându-se în acest sens că „siguranța persoanei este un principiu care, la rândul său, este aproape rațiunea de a fi a dreptului însuși”⁴³² sau că „*securitatea juridică* este calitatea unei ordini de drept ce garantează individului lizibilitate și încredere în ceea ce constituie dreptul la un moment dat și care, după toate probabilitățile, va fi dreptul și în viitor”⁴³³.

Potrivit doctrinei franceze, *securitatea juridică* se caracterizează prin faptul că aceasta trebuie să protejeze persoana „de pericolul care vine chiar din partea dreptului, contra unei insecurități pe care a creat-o dreptul sau pe care acesta riscă s-o creeze”⁴³⁴ și are un conținut complex, în sensul că ea comportă două mari categorii de reguli: pe de o parte, cele care vizează calitatea dreptului și, pe de altă parte, cele care privesc asigurarea stabilității situațiilor juridice, respectiv neretroactivitatea legii și previzibilitatea acesteia și a acțiunilor statului, numită și „principiul încrederii legitime în continuitatea acțiunilor statale”. În acest context, o noțiune mai potrivită decât cea de „securitate juridică” ar putea fi cea de „fiabilitate a dreptului”⁴³⁵.

⁴³¹ Brad I. *Revocarea actelor administrative*. București: Universul Juridic, 2009, p. 158.

⁴³² Fromont M. *Le principe de sécurité juridique*. În: AJDA, L'actualité juridique. Droit administratif, nr. special. Paris: Dalloz, 1996, p. 178.

⁴³³ Calmes S. *Du principe de protection de la confiance légitime en droits allemand, communautaire et français*, Thèse. Paris: Dalloz, 2001, p. 162-163.

⁴³⁴ François L. *Le problème de la sécurité juridique*. In: La sécurité juridique. Liège: Jeune Barreau de Liège, 1993, p. 10.

⁴³⁵ Lambert P. *Le principe général de la sécurité juridique et les validations législatives*. In: Sécurité juridique et fiscalité. Bruxelles: Bruylant, 2003, p. 6.

Dincolo de contribuția doctrinei franceze la dezvoltarea principiului *securității juridice*, un aport distinct în acest sens a înregistrat și Consiliul de Stat al Franței, mai ales prin rapoartele (studiile) sale anuale, care în ultimii ani cuprind și compartimente de analiză pe alocuri doctrinară. După cum subliniază cercetătorii S. Predescu și V. Țăndăreanu, sunt relevante pentru principiul în discuție mai ales studiile realizate în anii 1990 și 2006 („Securitatea juridică și complexitatea dreptului”). Pornind de la premisa că *securitatea juridică* constituie unul dintre fundamentele statului de drept, autorii studiului (din 2006) dezvoltă conținutul *principiului securității juridice*. Respectiv, acest principiu înseamnă ca cetățenii să fie în măsură, fără ca acest lucru să reclame din partea lor eforturi deosebite, să decidă ce este permis și ce interzis prin dreptul aplicabil. Pentru a se ajunge la acest rezultat, normele adoptate trebuie să fie clare și inteligibile și să nu fie supuse, în timp, la schimbări prea frecvente și, mai ales, imprevizibile. Din această perspectivă, axa formală a *securității juridice* o reprezintă calitatea legii, în timp ce axa temporală o constituie *previzibilitatea legii*⁴³⁶.

Vorbind despre **calitatea** legii, studiul precizează: „Legea este făcută pentru a impune, a interzice, a sancționa. Ea nu este făcută pentru a flecări, a crea iluzii, a provoca ambiguități și decepții. Legea trebuie să fie deci normativă: legea non-normativă diminuează regula necesară, inducând un dubiu asupra efectului real al dispozițiilor sale. [...] Pentru a ști ce prevede legea, nu este suficient ca ea să fie accesibilă în sens material. Este vorba, desigur, de o exigență esențială,

⁴³⁶ Popescu S., Țăndăreanu V. *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez*. În: Buletin de informare legislativă, 2007, nr. 1, p. 5.

iar publicarea normei, care este destinată să o facă accesibilă, constituie de altfel o condiție a opozabilității sale. Dar mai trebuie ca norma să fie și inteligibilă. Inteligibilitatea implică lizibilitate, atât claritatea și precizia enunțurilor, cât și coerența lor. Ea mai presupune și ca regulile să dobândească întreaga forță în contextul corpus-ului juridic, în care ele sunt chemate să se integreze, fără să facă, în acest scop, apel la prea multe dispoziții exterioare textului”.

Ținând cont de aceste momente, cercetătorii accentuează: inflația legislativă, instabilitatea normativă, nerespectarea cerințelor de tehnică și procedură legislativă, la care se adaugă și incertitudinea care planează asupra condițiilor de aplicare, creează o insecuritate juridică dificil de suportat pentru omul obișnuit, confruntat cu aplicarea dreptului, punându-l în dificultate chiar și pe specialistul în drept⁴³⁷.

În același timp, în doctrină se atrage atenția că dreptul a suportat întotdeauna tensiunea a două exigențe contradictorii: justiția sau echitatea, pe de o parte, care incită la modificarea regulilor și situațiilor juridice pentru a ameliora în mod constant ordinea juridică sau pentru a o adapta la o societate schimbătoare și care se concretizează în principiul mutabilității și, pe de altă parte, siguranța juridică care cere stabilitate⁴³⁸. Ca atare, legiuitorul nu poate opera prea des modificări legislative, deoarece astfel se aduce atingere stabilității dreptului care este o condiție a respectării lui de către destinatari și, în același timp, mutabilitatea legislației apare ca fiind necesară într-o societate aflată într-o permanentă dezvoltare⁴³⁹. Suntem astfel în fața unei dileme difi-

⁴³⁷ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 103.

⁴³⁸ Fromont M. *Le principe de sécurité juridique*. În: AJDA, L'actualité juridique. Droit administratif, nr. special. Paris: Dalloz, 1996, p. 178.

⁴³⁹ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 104.

le, așa cum se arată și în literatura de specialitate⁴⁴⁰, unde se exprimă îndoiala cu privire la posibilitățile juridice de asigurare în cele mai optime condiții ale continuității legislative în statul de drept. De regulă, în cadrul acestei dileme, câștig de cauză are principiul mutabilității, legislația putând fi modificată în orice moment, însă, în prezent, se afirmă din ce în ce mai puternic *principiul securității juridice*, ce se opune revizuirilor prea dese și insuficient motivate, impunându-se cu necesitate o concretizare mai fermă a acestuia. Pe de altă parte, se consideră⁴⁴¹ că ar fi vorba doar de o contradicție aparentă, deoarece modificările legislative, în măsura în care permit evitarea învățării patologice și facilitează creșterea calității pregătirii legislației, nu determină revizuirii, ci, din contră, contribuie la elaborarea unor legi durabile.

Sintetizând reflecțiile expuse în literatura de specialitate, potrivit cercetătoarei R. Duminică, din perspectiva elaborării legii, în esență, *principiul securității juridice* înglobează următoarele aspecte: *neretroactivitatea legii, accesibilitatea și previzibilitatea legii, interpretarea unitară a legii*, coordonate a căror respectare constituie o condiție *sine qua non* pentru o legislație de calitate⁴⁴² și o aplicare de calitate a acesteia. Fiind de acord cu un astfel de conținut al *principiului securității juridice*, în cele ce urmează ne propunem să le dezvoltăm pe fiecare în parte (în acest compartiment: accesibilitatea și previzibilitatea legii și neretroactivitatea legii, urmând ca în partea a II-a a prezentei lucrări să dez-

⁴⁴⁰ Pătulea V. *Tratat de management juridic și jurisdicțional*. București: IRDO, 2010, p. 223-224.

⁴⁴¹ Pătulea V. *Tratat de management juridic și jurisdicțional*. București: IRDO, 2010 p. 224.

⁴⁴² Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 107.

voltăm interpretarea și aplicarea uniformă a legii, întrucât acest element al securității juridice ține nemijlocit și în cea mai mare parte de activitatea puterii judecătorești).

3.2.2. Accesibilitatea și previzibilitatea legii. În cadrul societății, ordinea de drept este asigurată, în cea mai mare parte, prin intermediul realizării/respectării principiului *legalității*, care „implică subordonarea necondiționată a subiectelor raporturilor juridice față de comandamentul normativ”⁴⁴³. Cu toate acestea însă, trebuie să recunoaștem: chiar dacă respectarea legilor este obligatorie, nu se poate pretinde unui subiect de drept să respecte o lege care nu este clară, precisă și previzibilă, întrucât acesta nu își poate adapta conduita în funcție de conținutul normativ al legii. Respectiv, legiuitorul trebuie să manifeste o deosebită atenție atunci când adoptă un act normativ⁴⁴⁴, deoarece destinarii normelor juridice trebuie să aibă o reprezentare clară a normelor juridice aplicabile, astfel încât să-și adapteze conduita și să prevadă consecințele ce decurg din nerespectarea acestora⁴⁴⁵.

Asemenea momente au fost ridicate la rangul de cerințe legale, fiind reglementate ca principii în *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017⁴⁴⁶. Potrivit art. 3 alin. (1) din aceasta:

⁴⁴³ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 3-a. București: C.H. Beck, 2008, p. 163.

⁴⁴⁴ Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România*. În: *Dreptul*, 2017, nr. 9, p. 79.

⁴⁴⁵ Enicov V. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii – factori de asigurare a securității juridice a persoanei*. În: Human Rights Protection, materialele conferinței științifico-practice din 26 octombrie 2017, or. Comrat. Comrat: S.n., 2018, p. 302-308.

⁴⁴⁶ *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 7-17 din 12.01.2018.

„(1) La elaborarea unui act normativ se respectă următoarele principii:

- a) constituționalitatea;
- b) respectarea drepturilor și libertăților fundamentale;
- c) legalitatea și echilibrul între reglementările concurente;
- d) oportunitatea, coerența, consecutivitatea, stabilitatea și *predictibilitatea* normelor juridice;
- e) asigurarea transparenței, publicității și *accesibilității*;
- f) respectarea ierarhiei actelor normative.”

Deci *accesibilitatea* și *previzibilitatea/predictibilitatea* au fost consacrate normativ ca principii ale activității normative a statului. Acest lucru nu este întâmplător, deoarece alături de alte principii în materie (neretroactivitatea legii, interpretarea unitară a legii etc.), acestea constituie o condiție *sine qua non* pentru o legislație de calitate⁴⁴⁷ și o aplicare eficientă a acesteia, care, în esență, reprezintă condiții indispensabile garantării și realizării drepturilor fundamentale ale omului într-o societate democratică.

Accesibilitatea legii. În sensul cel mai general, *accesibilitatea legii* privește, în principal, aducerea la cunoștință publică a legii, moment realizat în principal prin publicarea actelor normative. Așadar, pentru ca o lege *lato sensu* să producă efecte juridice, trebuie să fie cunoscută de destinatarii săi; efectele legii se produc, prin urmare, după aducerea sa la cunoștința publică și după intrarea sa în vigoare⁴⁴⁸.

La acest capitol, *Constituția Republicii Moldova* stabilește în art. 23, alin. (2): „Statul asigură dreptul fiecărui om de

⁴⁴⁷ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 107.

⁴⁴⁸ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1. [URL]: <http://193.226.121.81/publications/buletin/8/predescu.pdf>.

a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative”. Constatăm deci că asigurarea accesibilității legilor este o îndatorire/obligație constituțională a statului, un prim element al mecanismului de protecție a drepturilor omului.

Există însă și o altă semnificație a noțiunii de *accesibilitate*, și anume aceea care privește modul de receptare a conținutului actelor normative de către corpul social, în sensul de înțelegere a acestora. Din perspectiva dată, norma juridică trebuie să fie *clară și inteligibilă*, întrucât cei cărora li se adresează trebuie nu doar să fie informați în prealabil asupra consecințelor actelor și faptelor lor, ci să și înțeleagă consecințele legale ale acestora. În caz contrar, principiul *nemo censetur ignorare legem* nu ar mai putea fi aplicat, ceea ce ar avea grave consecințe asupra securității raporturilor sociale, dar și a existenței societății în general⁴⁴⁹.

Într-o altă opinie, *accesibilitatea legii* presupune atât caracterul public al normei, ca pe un element intrinsec al juridicității sale, cât și claritatea conținutului ei, care să-i confere inteligibilitate nu doar pentru specialistul în drept, ci și pentru orice persoană cu inteligență medie⁴⁵⁰.

În esență, *accesibilitatea legii* este condiționată de mai mulți factori precum: alegerea formei exterioare a reglementării, alegerea modalității de reglementare, care se referă la opțiunea legiuitorului în legătură cu un anumit mod

⁴⁴⁹ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1. [URL]: <http://193.226.121.81/publications/buletin/8/predescu.pdf>.

⁴⁵⁰ Deleanu I. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a României*. În: Dreptul, 2011, nr. 8, p. 53.

de impunere a conduitei prescrise subiecților de drept și utilizarea procedeelelor de stabilire a unor noțiuni sintetice, într-un limbaj adecvat, printr-un instrument logic potrivit construcției normative⁴⁵¹.

Din perspectiva celor enunțate, considerăm că cel mai dificil aspect al *accesibilității* unei legi rezidă în claritatea acesteia, altfel spus, în *calitatea* acesteia. Aceasta deoarece norma de drept trebuie să fie, pe de o parte, *clară*, adică ușor de înțeles, fără echivoc, simplă, concisă, fără elemente inutile, și, pe de altă parte, *precisă*, în sensul că nu trebuie să lase loc de incertitudine în mintea destinatarului⁴⁵².

Ce ar însemna *precizie și claritate*? Conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, cuvântul **precizie** semnifică faptul de a fi precis, calitatea de a măsura, de a determina sau de a indica precis; exactitate. Cuvântul **claritate** presupune calitate a gândirii, a exprimării, a stilului de a fi clare, deslușite, lămurite; **cu claritate** – cu precizie, clar, lămurit, limpede.

Astfel, o lege precisă și clară se caracterizează prin aceea că⁴⁵³: indică precis, cu exactitate și lămurește care este „reprezentarea conștientă a legiutorului în legătură cu conduita posibilă sau datorată a subiecților participante la relațiile sociale”⁴⁵⁴; are un stil al exprimării clar, deslușit și limpede. Prin urmare, numai o astfel de normă poate fi calificată ca fiind „de calitate”, deoarece ea conține, fără posibi-

⁴⁵¹ Mihai G.C., Motica R.I. *Fundamentele dreptului. Teoria și filozofia dreptului*. București: All, 1997, p.144-145.

⁴⁵² Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România*. În: *Dreptul*, 2017, nr. 9, p. 81.

⁴⁵³ Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România*. În: *Dreptul*, 2017, nr. 9, p. 81.

⁴⁵⁴ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 3-a. București: C.H. Beck, 2008, p. 117.

litatea de a fi interpretată, „ceea ce trebuie să îndeplinească un subiect, ceea ce el este îndreptățit să facă sau ceea ce i se recomandă sau este stimulat să îndeplinească”⁴⁵⁵.

Vorbind despre *calitatea legii*, specialiștii precizează: „legea este făcută pentru a impune, a interzice, a sancționa. Ea nu este făcută pentru a flecări, a crea iluzii, a provoca ambiguități și decepții. Legea trebuie să fie deci normativă: legea non-normativă diminuează regula necesară, inducând un dubiu asupra efectului real al dispozițiilor sale. [...] Pentru a ști ce prevede legea, nu este suficient ca ea să fie accesibilă în sens material. Mai trebuie ca norma să fie și inteligibilă, calitate ce implică lizibilitatea, adică atât claritatea și precizia enunțurilor, cât și coerența lor”.

Așadar, atât asigurarea clarității, cât și a preciziei (deci a calității legii) revine, în totalitate, în responsabilitatea nemijlocită a legiuitorului.

Previzibilitatea legii semnifică faptul că efectele legii trebuie să fie previzibile, în măsura în care să permită subiectelor de drept să-și gândească conduita conform reglementărilor sale⁴⁵⁶. Previzibilitatea legii evocă posibilitatea pe care o oferă celor interesați, însăși norma juridică de a-și reprezenta consecințele punerii ei în operă ori cele ce derivă din ignorarea sau încălcarea ei. Previzibilitatea se polarizează astfel în jurul „urmărilor” efectivității normei⁴⁵⁷.

Dintr-o altă perspectivă, cercetătorii atrag atenția că o lege este previzibilă dacă „definește întinderea și

⁴⁵⁵ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 3-a. București: C.H. Beck, 2008, p. 118.

⁴⁵⁶ Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România*. În: *Dreptul*, 2017, nr. 9, p. 83.

⁴⁵⁷ Deleanu I. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a României*. În: *Dreptul*, 2011, nr. 8, p. 60.

modalitățile de exercitare a funcțiilor autorităților publice competente în materie cu suficientă claritate pentru a proteja individul împotriva arbitrariului”⁴⁵⁸.

Cele două concepte – *accesibilitatea* și *previzibilitatea* – se află într-o strânsă legătură și relație de interdependență, afirmându-se în acest sens că „accesibilitatea este condiția imanentă a previzibilității, premisa acesteia, întrucât pentru a prevedea trebuie mai întâi să ai acces la suficiente și comprehensibile informații pertinente”⁴⁵⁹.

Prin urmare, nu putem să ne raportăm la una dintre aceste cerințe (pe care trebuie să le întrunească o lege de calitate), fără a lua în considerare existența celeilalte. Cel mai bine se observă acest fapt atunci când încercăm să identificăm conținutul cerinței privind „previzibilitatea” – „o lege este previzibilă dacă este suficient de precisă și clară pentru a putea fi aplicată”. În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a precizat: „legea trebuie să fie accesibilă justițiabilului și previzibilă în ceea ce privește efectele sale. Pentru ca legea să satisfacă cerința de previzibilitate, ea trebuie să precizeze cu suficientă claritate întinderea și modalitățile de exercitare a puterii de apreciere a autorităților în domeniul respectiv, ținând cont de scopul legitim urmărit, pentru a oferi persoanei o protecție adecvată împotriva arbitrariului” (citată de Popescu R.-M.⁴⁶⁰).

⁴⁵⁸ Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România*. În: *Dreptul*, 2017, nr. 9, p. 84.

⁴⁵⁹ Deleanu I. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a României*. În: *Dreptul*, 2011, nr. 8, p. 53.

⁴⁶⁰ Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România*. În: *Dreptul*, 2017, nr. 9, p. 85.

În context, considerăm că are dreptate prof. I. Deleanu, care susține: „accesibilitatea și previzibilitatea unei norme de conduită socială și, *a fortiori*, a unei norme juridice sunt condiții imanente ale acesteia, în lipsa lor acea normă negându-și însuși rostul. Mai mult chiar, o normă juridică inaccesibilă și/sau imprevizibilă introdusă în viața socială este ori poate fi mai păgubitoare decât inexistența ei, pentru prea simplul motiv că o normă care nu există nu poate antrena răspunderea juridică, pe când una care există, dar de nimeni înțeleasă cum s-ar cuveni, rămâne un mijloc perfid oficializat de a face rău destinatarilor ei”⁴⁶¹,

În bogata sa jurisprudență, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a evidențiat importanța asigurării *accesibilității și previzibilității* legii, instituind și numeroase repere pe care legiuitorul național trebuie să le aibă în vedere pentru asigurarea acestor exigențe⁴⁶². Astfel, în cauze precum *Sunday Times c. Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord* (1979), *Rekvenyi c. Ungariei* (1999), *Rotaru c. României* (2000), *Damman c. Elveției* (2005), Curtea a stabilit: „nu poate fi considerată «lege» decât o normă enunțată cu suficientă precizie, pentru a permite individului să-și regleze conduita. Individul trebuie să fie în măsură să prevadă consecințele ce pot decurge dintr-un act determinat”; „o normă este previzibilă numai atunci când este redactată cu suficientă precizie, în așa fel încât să permită oricărei persoane să își corecteze conduita”; „în special, o normă este previzi-

⁴⁶¹ Deleanu I. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a României*. În: *Dreptul*, 2011, nr. 8, p. 52-53.

⁴⁶² Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: *Revista Științifică Internațională „Supremația Dreptului”*, 2016, nr. 3, p. 103.

bilă atunci când oferă o anume garanție contra atingerilor arbitrare ale puterii publice”⁴⁶³.

Din această perspectivă, important este de accentuat că inflația legislativă, instabilitatea normativă, nerespectarea cerințelor de tehnică și procedură legislativă, la care se adaugă și incertitudinea care planează asupra condițiilor de aplicare, creează o *insecuritate juridică* dificil de suportat pentru omul obișnuit, confruntat cu aplicarea dreptului, punându-l în dificultate chiar și pe specialistul în drept⁴⁶⁴.

Pornind de la repererele enunțate, considerăm că *accesibilitatea și predictibilitatea* formează nucleul calității legii, fără de care nu numai că se diminuează valoarea normativă a legii, dar și se afectează grav *principiul securității juridice* și, într-un final, erodează securitatea persoanei față de eventualele riscuri pe care le generează însuși sistemul de drept al statului.

Importanța acestor principii a fost relevată și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a pus, în mod esențial, accentul pe respectarea exigențelor de calitate a legislației interne, legislație care, pentru a fi compatibilă cu principiul preeminenței dreptului, trebuie să îndeplinească cerințele de: *accesibilitate, claritate* (normele trebuie să aibă o redactare fluentă și inteligibilă, fără dificultăți sintactice și pasaje obscure sau echivoce, într-un limbaj și stil juridic specific normativ, concis, sobru, cu respectarea strictă a regulilor gramaticale și de ortografie), *precizie* și *previzibilitate* (*lex certa*, norma trebuie să fie redactată clar

⁴⁶³ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 16.

⁴⁶⁴ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 103.

și precis, astfel încât să permită oricărei persoane - care, la nevoie, poate apela la consultanță de specialitate - să își corecteze conduita și să fie capabilă să prevadă, într-o măsură rezonabilă, consecințele care pot apărea dintr-un act determinat).

Prin urmare, *calitatea legii* poate fi asigurată în principal prin respectarea cerințelor ce țin de conținutul și forma legii. Pornind de la faptul că procesul legislativ/normativ este guvernat de numeroase principii importante, este de la sine înțeles că principala condiție pentru asigurarea *calității legii* (care înglobează *accesibilitatea* și *previzibilitatea* legii) ține de respectarea principiilor și regulilor tehnico-legislative în procesul legiferării/normării.

În final, ținem să enunțăm, în linii generale, esența unui alt element al principiului securității juridice, strâns legat de cel deja analizat supra, și anume *interpretarea unitară a legii* (reiterăm că, mai pe larg, acest element va fi dezvoltat în partea a II-a a prezentei lucrări).

Așadar, *interpretarea unitară a legii* constituie o altă exigență a *principiului securității juridice* și chiar dacă, în aparență, acest element al său aduce în prim-plan rolul instanțelor judecătorești, în realitate exigența vizează tot activitatea legislativă, deoarece de modul în care sunt elaborate, corelate, sistematizate actele legislative, depinde caracterul unitar al interpretării lor⁴⁶⁵. După intrarea în vigoare a unui act normativ, la a cărui elaborare se presupune că au fost respectate regulile de tehnică legislativă, pe durata existenței acestuia pot interveni diferite evenimente legislative,

⁴⁶⁵ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 12-13.

cum ar fi: modificarea, completarea, abrogarea, republicarea, suspendarea sau altele asemenea, în toate aceste cazuri revenind tot legiuitorului sarcina asigurării clarității și coerenței reglementării, precum și integrarea armonioasă a acesteia în sistemul de drept, pentru eliminarea pe cât posibil a divergențelor de interpretare.

Pe de altă parte, nu trebuie diminuat nici rolul instanțelor judecătorești la asigurarea *securității juridice*, a cărei pondere a fost evidențiată mai ales în jurisprudența CtEDO. Acest lucru poate fi ușor dedus din următoarele raționamente expuse și exemplificate de către C. Danileț, care susține că, în virtutea *principiului securității juridice*⁴⁶⁶: statul trebuie să respecte și să aplice într-o manieră previzibilă și coerentă legile pe care le-a adoptat; dispozițiile legale trebuie să fie accesibile publicului destinat și redactate cu suficientă claritate; trebuie respectată regula *res judicata*, adică soluția definitivă a unei instanțe judecătorești nu poate fi repusă în discuție ulterior; procesul soluționat definitiv nu mai poate fi redeschis pentru a se proceda la o nouă examinare a cauzei; hotărârile definitive trebuie puse în executare; jurisprudența trebuie să fie unitară și constantă; în special la nivelul instanței supreme trebuie evitate deciziile contradictorii și asigurată coerența jurisprudenței.

Prin urmare, elementele pe care se bazează *principiul securității juridice* sunt *certitudinea* și *predictibilitatea dreptului*. Acestea sunt necesare pentru a menține încrederea legitimă a cetățenilor în activitatea instanțelor.

⁴⁶⁶ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 13-14.

Deci certitudinea și predictibilitatea dreptului privește atât legea, cât și jurisprudența. Atunci când în cauzele care conțin situații de fapt similare și în care sunt aplicabile aceleași dispoziții legale se adoptă hotărâri judecătorești diferite, chiar opuse, există o situație de jurisprudență neunitară sau divergență de jurisprudență⁴⁶⁷, fapt ce afectează în mod considerabil securitatea juridică a relațiilor sociale.

Din perspectiva dată se poate susține că *securitatea juridică* este parte intrinsecă a securității sociale, componentă care denotă raporturile constructive dintre cetățean și puterile legislativă și judecătorească ale statului⁴⁶⁸.

În concluzie, apreciem, alături de alți doctrinari,⁴⁶⁹ că asigurarea respectării *principiului securității juridice* pentru existența statului de drept trebuie să reprezinte o prioritate și implică acordarea unei importanțe cât mai mari calității legii. Ca atare, chiar dacă inflația legislativă și complexitatea legilor pot fi justificate prin factori istorici, sociologici, politici, economici, este necesar totuși un efort susținut de reducere a excesului normativ și de supunere a normelor edictate exigențelor *securității juridice*. Este vorba de un efort care privește, în primul rând, pe legiuitor,

⁴⁶⁷ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 14.

⁴⁶⁸ Frolu S. *Securitatea juridică în paradigma securității naționale. Considerații și determinări conceptuale*. În: Echilibrul de putere și mediul de securitate, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, din 17-18 noiembrie 2011. București: Ed. Universității naționale de apărare „Carol I”, 2011, p. 187.

⁴⁶⁹ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 17; Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 116.

care trebuie să pornească de la diagnosticarea problemelor și identificarea de remedii adecvate. Primul pas constă în fundamentarea riguroasă a activității de legiferare pe principiile tehnicii legislative și în creșterea accesibilității și previzibilității normelor juridice.

În același timp, o preocupare distinctă trebuie să rămână activitatea jurisdicțională și interpretarea uniformă a legii în cadrul acesteia, în vederea asigurării rolului puterii judecătorești de garant final al *securității juridice* a relațiilor sociale în statul de drept, al căror subiect central este persoana.

3.2.3. Neretroactivitatea legii. O lege se aplică – în timp – pe o perioadă cuprinsă între momentul intrării în vigoare și cel al ieșirii din vigoare. Cum însă raporturile juridice se nasc, se modifică, se sting în perioade în care pot acționa legi diferite, se pune problema de a se ști, cu exactitate, după ce reguli determinăm legea aplicabilă⁴⁷⁰.

Această problemă se rezolvă după anumite principii consacrate în diferite texte legale sau formulate de către doctrinari. În prezent, există două principii care guvernează această materie: *principiul efectului imediat al legii* și *principiul neretroactivității legii*. Fiecare dintre aceste principii cunoaște câte o excepție: *supravețuirea legii vechi (ultraactivitatea)* și, respectiv, *retroactivitatea legii noi*. În ansamblu, considerăm că aceste principii necesită o atenție distinctă din partea doctrinei, întrucât doar aceasta este în măsură să furnizeze fundamentul științific necesar pentru reglementarea și respectarea eficientă în practică a acestor

⁴⁷⁰ Negru A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015, p. 75.

principii ca o condiție indispensabilă asigurării *securității juridice* în statul de drept⁴⁷¹.

Principiul *efectului imediat al legii noi* este unul de bază, ce guvernează acțiunea legii noi în timp. Esența acestuia constă în a exclude supraviețuirea legii vechi și presupune că legea nouă guvernează imediat toate situațiile juridice actuale care intră în sfera ei de acțiune.

Rațiunea principiului *efectului imediat al legii noi* se justifică prin următoarele⁴⁷²:

- se prezumă că legea nouă reprezintă un progres tehnic juridic față de legea veche;
- legea nouă urmărește, cel mai adesea, să realizeze unitatea legislației pe tot teritoriul în care se exercită puterea de stat care a edictat această lege;
- neadmiterea acestei soluții ar avea, drept consecință, admiterea neaplicării legii noi în anumite situații;
- soluția - de principiu - a aplicării imediate a legii noi este menită să contribuie la învingerea vechiului de către nou, prin mijloace juridice.

În opinia prof. S. Popescu, principiul *efectului imediat al legii noi* urmărește să asigure eficacitatea legii noi și, totodată, unitatea legislativă⁴⁷³.

Aplicarea imediată a legii noi nu trebuie confundată cu *retroactivitatea legii*. Comun între aceste două principii este doar faptul că ambele *se opun* supraviețuirii legii vechi.

⁴⁷¹ Costachi Gh., Iacob I. *Principiile acțiunii legii în timp - fundament al securității juridice a persoanei*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 27-28 martie 2020. Chișinău: S. n., 2020, p. 8.

⁴⁷² Pop A., Beleiu Gh. *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil*. București: Tipografia Universității din București, 1980, p. 75.

⁴⁷³ Popescu S. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 2000, p. 270.

În același timp, dacă aplicarea imediată a legii noi privește faptele juridice și efectele *în curs de producere*, atunci retroactivitatea privește faptele și efectele *consumate*, în întregime, în trecut⁴⁷⁴.

Punctul de pornire al acestui principiu constă în faptul că legea nouă reglementează toate situațiile juridice create din momentul intrării ei în vigoare și că legea veche nu ultraactivează, adică nu-și extinde efectele după ieșirea ei din vigoare. Totuși cercetătorii recunosc că principiul *efectului imediat al legii noi* este deseori greu de aplicat. În acest sens, în teorie se face distincție între două categorii de *situații juridice*: situația juridică *legală* și situația juridică *individuală*. Situația juridică *legală* este creată de norma nouă și este o stare impersonală și generală, în timp ce situația juridică *individuală* este creată de subiect în baza normei vechi. Ca urmare, norma nouă nu o poate atinge, fără a avea caracter retroactiv. În practică se poate întâmpla ca în cazul unei situații juridice complexe să intervină atât legea veche, cât și cea nouă. Legea nouă nu poate reveni asupra condițiilor în care aceste situații sunt create și asupra efectelor deja produse (principiul neretroactivității), în schimb legea nouă face aceste situații să producă alte efecte de la intrarea ei în vigoare, efecte la care nu se așteptau subiecții potrivit legii vechi (principiul aplicării imediate a legii noi). De aici se poate desprinde ideea că *legea veche* conduce situațiile *consumate*, pe când *legea nouă* guvernează situațiile care vor avea loc *în viitor*⁴⁷⁵. Prin urmare, acest moment este unul

⁴⁷⁴ Negru A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015, p. 75.

⁴⁷⁵ Negru A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015, p. 75.

foarte important pentru determinarea legii ce urmează a fi aplicată la o situație juridică sau alta, fiind absolut necesar să fie reflectat în lege în modul corespunzător, pentru a asigura respectarea principiului securității juridice.

Deci o excepție de la principiul *aplicării imediate a legii noi* este *principiul ultraactivității* (supraviețuirea legii vechi). Esența lui constă într-o limitare, vremelnică, a abrogării legii vechi, aceasta urmând să se aplice, cu titlul tranzitoriu, situațiilor juridice în curs la momentul intrării în vigoare a noii legi. Ca urmare, aplicarea acestei legi este amânată până la consumarea respectivelor situații juridice. În general, supraviețuirea legii vechi poate să rezulte dintr-o normă expresă din noua lege sau poate fi dedusă pe cale de interpretare, avându-se în vedere finalitatea legii noi.

Pentru a soluționa această problemă, în literatura de specialitate, la fel se recurge la distincția dintre situațiile juridice *obiective (legale)* și situațiile juridice *subiective (individuale)*⁴⁷⁶. În cazul situațiilor juridice *obiective (legale)*, principiul este că legea nouă se aplică imediat, înlăturând posibilitatea supraviețuirii legii vechi (este vorba de materia drepturilor reale, a stării civile și a capacității juridice a persoanelor fizice). În cazul situațiilor juridice *subiective (individuale)*, principiul este că aceste situații sunt supuse legii în vigoare la momentul constituirii lor, chiar și după intrarea în vigoare a legii noi.

Un exemplu relevant în acest context este cel al raporturilor contractuale în curs. Astfel, pornind de la faptul că legea de bază a părților este contractul, în doctrină se susține: când o lege nouă intervine și modifică pentru viitor, prin

⁴⁷⁶ Pop A., Beleiu Gh. *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil*. București: Tipografia Universității din București, 1980, p. 76.

dispoziții supletive, efectele contractului, „ea nu poate reglementa decât convențiunile viitoare”⁴⁷⁷, astfel că, neputând modifica efectele, chiar nerealizate încă, ale convențiilor anterioare, legea ieșită din vigoare *va supraviețui*.

Acest lucru rezultă și din dispozițiile art. 7, alin. (4) al *Codului Civil al Republicii Moldova*⁴⁷⁸: „În cazul situațiilor juridice contractuale în curs de realizare la data intrării în vigoare a legii noi, legea veche va continua să guverneze natura și întinderea drepturilor și obligațiilor părților, precum și orice alte efecte contractuale, dacă legea nouă nu prevede altfel”. Motivele acestei soluții țin, în primul rând, de principiul libertății contractuale, părțile contractuale fiind libere să dea forma și conținutul pe care îl doresc contractelor (evident, în limitele prevăzute de lege).

La fel, o reglementare expresă a *ultraactivității legii* atestăm și în *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, care la art. 3, alin. (2) prevede⁴⁷⁹: „Legea procesuală penală poate avea efect ultraactiv, adică dispozițiile ei, în perioada de tranziție la o nouă lege procesuală penală, pot rămâne aplicabile acțiunilor procesuale reglementate de legea nouă. Caracterul ultraactiv se stipulează în legea nouă.”

Este de reținut însă că *ultraactivitatea* este aplicabilă numai în cazurile în care asemenea situații sunt supuse unor norme permissive sau supletive, iar nu în cele impera-

⁴⁷⁷ Rosetti-Bălănescu I., Sachelarie O., Nedelcu N. G. *Principiile dreptului civil român*. București: Editura de Stat, 1947, p. 24.

⁴⁷⁸ *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în temeiul Legii nr. 133 din 15.11.2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 66-75 din 01.03.2019.

⁴⁷⁹ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* nr. 122 din 14.03.2003. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 248-251 din 05.11.2013 (Versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor aduse prin Legea nr. 133 din 15.11.2018/MO, nr. 467-479 din 14.12.2018).

tive. Prin urmare, supraviețuirea legii vechi poate interveni numai atunci când nu ar conduce la amânarea aplicării unor norme de ordine publică, de interes general, cuprinse în noua lege. Aceasta este o limită a supraviețuirii legii vechi. O altă situație, în care se consideră că legea ieșită din vigoare trebuie să se aplice supraviețuind, este atunci când „legea nouă ar aduce o atingere neechitabilă previziunilor legitime ale părților”, adică acele consecințe pe care au putut conta și în vederea cărora „au făcut actul”⁴⁸⁰. Mai mult, în acest caz, fiind implicat principiul echității, supraviețuirea legii ieșite din vigoare s-ar putea justifica chiar și împotriva unor dispozițiuni imperative ale legii noi. Chestiunea se pune cu acuitate în cazul unor legi noi, adoptate sub influența unor grupuri de presiune, care urmăresc realizarea unor interese economice sau de altă natură imediate⁴⁸¹.

Așadar, cu titlu de generalizare precizăm: conform principiului general al acțiunii legii, actul normativ (legea) produce efecte doar asupra faptelor ce au loc în intervalul cuprins între intrarea sa în vigoare și încetarea sau ieșirea din vigoare⁴⁸². Din momentul intrării acestuia în vigoare nu mai există loc pentru legile abrogate sau substituite, deoarece relațiile sociale sunt reglementate deja într-o variantă nouă. Totodată, este important că noua lege nu se răsfrânge asupra timpului în care a fost în vigoare legea veche, lipsită deja de putere juridică (abrogată, substituită). Acest moment se exprimă prin formula *neretroactivitatea legii*, ceea ce presupune că legea nouă se aplică doar evenimentelor și

⁴⁸⁰ Rosetti-Bălănescu I., Sachelarie O., Nedelcu N. G. *Principiile dreptului civil român*. București: Editura de Stat, 1947, p. 24.

⁴⁸¹ Negru A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015, p. 76-77.

⁴⁸² Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 280.

situațiilor din prezent și viitor și nu celor anterioare intrării sale în vigoare⁴⁸³. În același timp, de regulă, legea nici nu ultraactivează, adică nu își extinde acțiunea dincolo de ieșirea din vigoare (limita superioară a duratei ei), cu excepția cazurilor expres prevăzute de lege.

În contextul dat, Curtea Constituțională a Republicii Moldova⁴⁸⁴ a constatat că efectul legii în timp este ghidat de *principiul activității legii*, potrivit căruia legea se aplică tuturor faptelor în timpul în care se află în vigoare, are eficiență deplină și continuă din momentul intrării în vigoare și până la abrogarea ei. Legea nu se aplică faptelor săvârșite înainte de intrarea ei în vigoare, adică nu are efect retroactiv. Ea dispune numai pentru prezent și viitor și nu are efecte juridice pentru trecut.

Norma legală care reglementează cu titlu general această regulă se conține în art. 73 alin. (3) din *Legea cu privire la actele normative nr. 100/2017*⁴⁸⁵, potrivit căruia: „[a]ctul normativ produce efecte doar cât este în vigoare și, de regulă, nu poate fi retroactiv sau ultraactiv”. De asemenea, o astfel de regulă regăsim concretizată în conținutul:

- *legii civile* (art. 7 alin. (1)-(3) din *Codul civil al Republicii Moldova*, potrivit căroră⁴⁸⁶: (1) Legea civilă nu

⁴⁸³ Cârnaț T., Cârnaț M. *Protecția juridică a drepturilor omului*. Chișinău: Reclama, 2006, p. 68; Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 280.

⁴⁸⁴ *Hotărârea Curții Constituționale nr. 32 din 29.10.1998 privind interpretarea art.76 din Constituția Republicii Moldova "Intrarea în vigoare a legii"*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 100-102/42 din 12.11.1998.

⁴⁸⁵ *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 7-17 din 12.01.2018

⁴⁸⁶ *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în temeiul Legii nr. 133 din 15.11.2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 66-75 din 01.03.2019.

are caracter retroactiv. Ea nu modifică și nici nu suprimă condițiile de constituire a unei situații juridice constituite anterior, nici condițiile de stingere a unei situații juridice stinse anterior. De asemenea, legea nouă nu modifică și nu desființează efectele deja produse ale unei situații juridice stinse sau în curs de realizare. (2) Legea nouă este aplicabilă situațiilor juridice în curs de realizare la data intrării sale în vigoare. (3) De la data intrării în vigoare a legii noi, efectele legii vechi încetează, cu excepția cazurilor în care legea nouă prevede altfel. (...)); și

– *legii procesual civile* (art. 3 din *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*⁴⁸⁷, potrivit căruia: „(2) Noua lege procedurală nu duce la modificarea efectelor juridice deja produse ca rezultat al aplicării legii abrogate și nu le desființează. De la data intrării în vigoare a noii legi procedurale, efectele vechii legi încetează dacă noua lege nu prevede altfel. (3) Legea procedurală civilă care impune obligații noi anulează sau reduce drepturile procedurale ale participanților la proces, limitează exercitarea unor drepturi ori stabilește sancțiuni procedurale noi sau suplimentare nu are putere retroactivă.”).

Așadar, în aceste norme, accentul principal este pus de către legiuitor nu atât de *principiul aplicării imediate a legii noi* (care de cele mai multe ori se subînțelege), cât pe *principiul neretroactivității legii*, care astfel prezintă o importanță deosebită pentru asigurarea principiului securității juridice. Din aceste considerente în cele ce urmează ne vom

⁴⁸⁷ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

axa în special pe esența și semnificația acestui principiu în condițiile statului de drept, precum și pe problemele atestate la nivelul reglementării juridice a acestuia.

În general, rațiunea regulii *neretroactivității legii* este una destul de simplă. După cum se știe, legea se adresează subiecților de drept, permițând sau interzicând și, bineînțeles, sancționând atitudinile/conduitele deviate. Din perspectiva dată este absurd să se pretindă unui om, în general, unui subiect de drept, să răspundă pentru o conduită ce a avut-o anterior intrării în vigoare a unei legi care reglementează această conduită, întrucât subiectul de drept nu putea să prevadă ce va reglementa legiuitorul⁴⁸⁸.

Desigur, nu ar exista nicio siguranță pentru particulari, dacă atâta vreme cât o lege este în vigoare, iar ei s-au conformat prevederilor acesteia, s-ar putea repune în discuție, după abrogarea ei, actele încheiate conform dispozițiilor legale. În alți termeni, legea este un ordin al legiuitorului, iar un ordin nu poate fi valabil decât pentru viitor; nu se poate pretinde cetățenilor supunerea față de o lege pe care nu o puteau cunoaște, întrucât încă nu exista. Dacă un individ, care se supune ordinului legii, ar putea să fie tulburat sub pretextul că o lege posterioară a modificat termenii reglementării existente anterior, legea și-ar pierde orice putere, pentru că nimeni n-ar mai putea nici măcar să execute ordinele legii de teama unor acte care, deși făcute legitim, ar fi ulterior criticate de o lege nouă și necunoscută⁴⁸⁹.

⁴⁸⁸ Cârnaț T., Cârnaț M. *Protecția juridică a drepturilor omului*. Chișinău: Reclama, 2006, p. 68.

⁴⁸⁹ Terré F. *Introduction générale au droit*. 5e édition. Paris: Dalloz, 2000, p. 469-470.

Este sugestiv în contextul dat și prof. M. Eliescu, potrivit căruia⁴⁹⁰: „dacă ceea ce s-a făcut în conformitate cu legea în vigoare ar putea fi neconținut stricat de legea nouă, orice prevedere în timp ar fi cu neputință și ordinea juridică însăși ar fi amenințată pe măsură ce s-ar slăbi încrederea în securitatea drepturilor, în stabilitatea circuitului civil... Dacă legea nouă nu ar respecta ceea ce a fost făcut în cadrul prevederilor legii vechi, încrederea ar dispărea și, odată cu ea, ar fi atinsă autoritatea legii, căci voința de a da ascultare permisiunilor, poruncilor și opiniilor legale ar fi, desigur, în bună măsură demobilizată, dacă cel ce s-a supus lor nu ar fi sigur că, procedând astfel, va sta sub scutul legii.”

Prin urmare, se poate aprecia că *neretroactivitatea legii* are menirea de a întări regula acțiunii legii, contribuind la securitate și certitudine în raporturile sociale⁴⁹¹. Considerată drept un principiu important, *neretroactivitatea legii* semnifică astfel interzicerea revenirii nu numai asupra constituirii unei situații juridice anterioare noii legi, dar și asupra efectelor trecute ale unei atare situații, indiferent de faptul dacă ea este legală sau contractuală⁴⁹². Sub acest aspect, instanța de jurisdicție constituțională stabilește expres că „principiul neretroactivității legii urmărește protejarea libertăților, contribuie la adâncirea securității juridice, a certitudinii în raporturile interumane. Princi-

⁴⁹⁰ Eliescu M. *Aplicarea legii civile în timp și spațiu, Conflicttele de legi*. În: *Tratat de drept civil, vol. I, Partea generală de Tr. Ionașcu ș.a.* București: Ed. Academiei, 1967, p. 80.

⁴⁹¹ Costachi, Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019, p. 323.

⁴⁹² Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 280.

pala valoare a ordinii de drept constă în posibilitatea oferită fiecăruia de a-și conforma comportamentul regulilor dinainte stabilite”⁴⁹³.

La fel opinează și cercetătorii care afirmă că principiul *neretroactivității legii* se prezintă ca o garanție fundamentală a drepturilor omului, îndeosebi a libertății și siguranței persoanei⁴⁹⁴. Acest principiu este esențial pentru protecția drepturilor omului în fața legii⁴⁹⁵. Valoarea și actualitatea acestuia sunt incontestabile și de notorietate, orice atenuare a sa semnificând o suprimare sau o limitare a drepturilor și libertăților umane⁴⁹⁶.

Într-o altă opinie se susține că principiul *neretroactivității legii* răspunde preocupării de securitate juridică, fiind o garanție pentru situațiile juridice legal create și consolidate sub imperiul legii vechi. *Neretroactivitatea* reprezintă deci un factor de ordine și de securitate juridică, protejând drepturile subiective împotriva intervenției legiuitorului și

⁴⁹³ Hotărârea Curții Constituționale, nr. 32 din 29.10.1998, privind interpretarea art. 76 din Constituția Republicii Moldova “Intrarea în vigoare a legii”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 100-102/42 din 12.11.1998; Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 16 din 12.06.2007, pentru controlul constituționalității art. II alin. (2) din Legea nr. 186-XVI din 29 iunie 2006 „Pentru modificarea și completarea Legii, nr. 1225-XII din 8 decembrie 1992, privind reabilitarea victimelor represiunilor politice” și art. 12 alin. (8) din Legea nr. 1225-XII din 8 decembrie 1992, în redacția Legii nr. 186-XVI din 29 iunie 2006. În: Monitorul Oficial, nr. 86-89/14 din 22.06.2007.

⁴⁹⁴ Cârnaț T., Cârnaț M. *Protecția juridică a drepturilor omului*. Chișinău: Reclama, 2006, p. 68; *Constituția României – Comentariu pe articole*. Coordonatori I. Muraru, E.S. Tănăsescu. București: C.H. Beck, 2008, p. 139.

⁴⁹⁵ Terré F. *Introduction générale au droit*. 5e édition. Paris: Dalloz, 2000, p. 469.

⁴⁹⁶ Cârnaț T., Cârnaț M. *Protecția juridică a drepturilor omului*. Chișinău: Reclama, 2006, p. 68.

împiedicând repunerea în discuție a drepturilor dobândite și a actelor vechi încheiate sub imperiul legii vechi⁴⁹⁷.

Aceste momente în ansamblul lor, precum și faptul că *ne-retroactivitatea legii* servește predictibilității ordinii de drept din cadrul statului, au determinat ca aceasta să fie ridicată la rangul de principiu fundamental, constituțional. Potrivit cercetătorilor, aceasta se justifică prin faptul că asigură în condiții mai bune *securitatea juridică* și încrederea cetățenilor în sistemul de drept, precum și că blochează nesocotirea separării dintre puterea legislativă, pe de o parte, și puterea judecătorească sau cea executivă, pe de altă parte, contribuind în acest fel la consolidarea statului de drept⁴⁹⁸.

Îl regăsim astfel consacrat în art. 22 din *Constituția Republicii Moldova*⁴⁹⁹, după cum urmează: „Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos”. Ca urmare a consacării sale constituționale, acest principiu a devenit obligatoriu nu doar pentru judecătorul care aplică legea, ci și pentru legiuitorul care este ținut deopotrivă să-l respecte în procesul de legiferare⁵⁰⁰.

⁴⁹⁷ Avornic Gh. *Teoria generală a statului și dreptului: Tratat*. vol. I. Chișinău, 2009, p. 458; *Constituția Republicii Moldova*. Comentariu. Chișinău: Arc, 2012, p. 110.

⁴⁹⁸ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 10.

⁴⁹⁹ *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

⁵⁰⁰ *Constituția României – Comentariu pe articole*. Coordonatori I. Muraru, E.S. Tănăsescu. București: C.H. Beck, 2008, p. 139.

Suținând acest adevăr, totuși considerăm că, sub aspect comparativ, principiul în cauză este consacrat constituțional cu mult mai reușit în *Constituția României*, în art. 15 alin (2), potrivit căruia „[l]egea dispune numai pentru viitor, cu excepția legii penale sau contravenționale mai favorabile”⁵⁰¹. Este de observat: constituentul român a consacrat în tandem atât regula valabilă pentru toate domeniile, cât și excepțiile proprii materiei penale și contravenționale, în timp ce *Constituția Republicii Moldova* se axează în exclusivitate pe neretroactivitatea legii penale și contravenționale (preluând în mare parte dispozițiile similare cuprinse în art. 11 alin. (2) din *Declarația Universală a Drepturilor Omului*⁵⁰²; art. 15 din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*⁵⁰³ și art. 7 din *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*⁵⁰⁴). Pornind de la aceasta, suntem de părerea că în Republica Moldova neretroactivitatea legii necesită a fi consolidată la nivelul Legii Supreme în calitatea sa de principiu constituțional, atât prin consa-

⁵⁰¹ *Constituția României*, adoptată la 21 noiembrie 1991, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991, intrată în vigoare la 8 decembrie 1991. Republicată în forma revizuită în Monitorul Oficial al României, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

⁵⁰² *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York, la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).

⁵⁰³ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966, la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990 (în vigoare din 26 aprilie 1993).

⁵⁰⁴ *Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.

crarea sa într-o formulă precisă și clară ca regulă, cât și prin indicarea excepțiilor admise de la aceasta⁵⁰⁵.

Dincolo de situația enunțată, principiul în discuție este strâns legat de excepția admisă de la regula pe care o instituie – *retroactivitatea legii*, ceea ce denotă că nu este un principiu cu caracter absolut. În acest sens, prezintă importanță art. 73 alin. (4) din *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017⁵⁰⁶, potrivit căruia: „[a]u efect retroactiv doar actele normative prin care se stabilesc sancțiuni mai blânde”. În același timp, art. 74 alin. (6) din legea citată stabilește: „[a] ctul normativ de interpretare nu are efecte retroactive, cu excepția cazurilor când prin interpretarea normelor de sancționare se creează o situație mai favorabilă”.

În ordinea dată de idei, în doctrină se menționează că, în mod firesc, în raporturile juridice private este imposibilă retroactivitatea legii, în caz contrar, aceasta ar cauza o privilegiere a unei părți din contul celeilalte părți, care până la urmă ar suferi din cauza unei legi imprevizibile. În dreptul public însă, legea poate avea efect retroactiv atunci când statul îmbunătățește, într-un fel sau altul, situația persoanei⁵⁰⁷. În mod concret, în literatura de specialitate

⁵⁰⁵ Costachi Gh. *Neretroactivitatea legii – element al principiului securității juridice*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, Materialele conferinței științifice internaționale din 22–23 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019, p. 14; Costachi Gh., Iacub I. *Principiile acțiunii legii în timp – fundament al securității juridice a persoanei*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 27-28 martie 2020. Chișinău: S. n., 2020 (Tipogr. «Tipocart Print»), p. 15.

⁵⁰⁶ *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 7-17 din 12.01.2018

⁵⁰⁷ Dolea I. *Efectul ex tunc al hotărârii Curții Constituționale în materie penală*. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2017, nr. 3(103), p. 131.

sunt enunțate următoarele cazuri care cad sub incidența excepției de la principiul neretroactivității legii⁵⁰⁸:

– *legile interpretative* – care conțin o interpretare *stricto sensu*; În cazul în care asemenea legi cuprind și reguli (subsidiare) noi, chiar dacă au scopul de a asigura o mai riguroasă aplicare a legii, acestea sunt aplicabile numai pentru viitor, lovindu-se de principiul neretroactivității.

– *prevederea expresă a retroactivității legii în cuprinsul ei*; Este o măsură foarte rar întâlnită, cauzată de complexitatea problemelor pe care le poate genera. Nu este admisă o astfel de măsură în cazul legilor care ar putea leza drepturile și interesele legitime ale cetățenilor.

– *legile mai blânde în materie de răspundere și sancțiuni*. Aplicarea retroactivă a legii care diminuează răspunderea și stabilește o pedeapsă mai blândă pentru comiterea unor acte delictuale este determinată în mare parte de rațiuni umanitare.

Referitor la acest ultim caz (care, de altfel, este cel mai răspândit), Curtea Constituțională a Republicii Moldova, pornind de la prevederile constituționale în materie, a statuat: „[p]rincipiul neretroactivității legii, care are o autoritate incontestabilă, suportă excepții relevate de dreptul penal și dreptul administrativ (fiind vorba despre dreptul contravențional – e.n.), potrivit cărora legea care înlătură pedeapsa pentru o faptă sau care ușurează pedeapsa are efect retroactiv, adică se extinde și asupra faptelor săvârșite până la emiterea ei”⁵⁰⁹.

⁵⁰⁸ Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 280.

⁵⁰⁹ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 32 din 29.10.1998, privind interpretarea art. 76 din Constituția Republicii Moldova „Intrarea în vigoare a legii”*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 100-102/42 din 12.11.1998.

Raportându-ne la normele legale în vigoare, constatăm următoarele:

- *Codul penal al Republicii Moldova* prevede la art. 10⁵¹⁰: „(1) Legea penală care înlătură caracterul infracțional al faptei, care ușurează pedeapsa ori, în alt mod, ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea are efect retroactiv, adică se extinde asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective până la intrarea în vigoare a acestei legi, inclusiv asupra persoanelor care execută pedeapsa ori care au executat pedeapsa, dar au antecedente penale. (2) Legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv.”

- *Codul contravențional al Republicii Moldova* stabilește la art. 3⁵¹¹: „(2) Legea contravențională care înăsprește sancțiunea sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei contravenții nu are efect retroactiv. (3) Fapta care, printr-o lege nouă, nu mai este considerată contravenție nu se sancționează, iar sancțiunea stabilită și neexecutată anterior intrării în vigoare a noii legi nu se execută. (4) Dacă legea nouă prevede o sancțiune contravențională mai blândă, se aplică această sancțiune. În cazul aplicării sancțiunii din legea veche, această sancțiune se execută în limita maximului sancțiunii din legea nouă. Dacă legea nouă nu mai prevede o anumită categorie a sancțiunii, sancțiunea

⁵¹⁰ *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 72-74 din 14-04-2009 (Versiune în vigoare din 12.01.2019, în baza modificărilor aduse prin Legea nr. 245 din 15.11.2018/MO, nr. 462-466 din 12.12.2018).

⁵¹¹ *Codul contravențional al Republicii Moldova*, nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 78-84 din 17.03.2017 (actualizat prin Legea nr. 137 din 04.10.2019, MO, nr. 310-313/18.10.2019).

de o astfel de categorie, stabilită și neexecutată anterior intrării în vigoare a noii legi, nu se mai execută. (5) Dacă legea nouă prevede o sancțiune mai aspră, contravenția continuă a cărei săvârșire a început anterior intrării în vigoare a noii legi se sancționează în conformitate cu legea în vigoare la momentul consumării ei.”

– *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* prevede la art. 3⁵¹²: „(1) În desfășurarea procesului penal se aplică legea care este în vigoare în timpul urmăririi penale sau al judecării cauzei în instanța judecătorească. (2) Legea procesuală penală poate avea efect ultraactiv, adică dispozițiile ei, în perioada de tranziție la o nouă lege procesuală penală, pot rămâne aplicabile acțiunilor procesuale reglementate de legea nouă. Caracterul ultraactiv se stipulează în legea nouă.”

Deci legea penală și cea contravențională consacră atât principiul *neretroactivității*, cât și excepțiile de la acesta (adică cazurile în care se aplică principiul *retroactivității legii penale favorabile*⁵¹³), în timp ce legea procesuală penală recunoaște doar principiul *aplicării imediate a legii noi (tempus regit actum)* și cazurile în care legea poate ultraactiva.

Referitor la acest ultim aspect, în doctrină nu atestăm o viziune unică. În timp ce unii autori susțin că „rațiunile poziției principiului *neretroactivității* pentru sectorul dreptului substanțial au aceeași valoare și pentru dreptul procesual penal”⁵¹⁴ (întrucât principiul *legalității* trebuie să

⁵¹² *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 248-251 din 05.11.2013 (Versiune în vigoare din 14.01.2019, în baza modificărilor aduse prin Legea nr. 133 din 15.11.2018/MO, nr. 467-479 din 14.12.2018).

⁵¹³ Pădure D., Manea V. *Tempus regit actum, lex mitior și lex tertia în dreptul penal substanțial*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 8(118), p. 71

⁵¹⁴ Siniscalco M. *Irretroattività delle leggi in materia penale*. Milano: Giuffrè Editore, 1987, p. 120.

guverneze nu doar tot dreptul penal, ci și tot dreptul represiv (incluzând deci și procedura), care limitează și amenință libertatea cetățenilor⁵¹⁵), alte voci consideră că „o primă limitare a incidenței retroactivității legii penale mai favorabile o constituie materia legilor procesual penale, în care funcționează regula aplicării imediate a normelor de drept procesual penal”⁵¹⁶.

În pofida acestei ultime poziții (care de fapt enunță situația legii procesual penale atât de la noi, cât și din România), în practica altor state atestăm totuși cazuri care se depărtează de această abordare tradițională. Este vorba în special de legea procesuală penală portugheză (*Codul procesului penal* portughez de la 1987, cu modificările ulterioare), care pe lângă faptul că prevede expres că este de aplicare imediată (în art. 5), consacră și *principiul neretroactivității (defavorabile)* a legii procesuale penale asupra proceselor inițiate anterior intrării sale în vigoare (*tempus regit iudicium*), când din aplicabilitatea imediată pot rezulta: a) agravarea serioasă și chiar evitabilă a situației procesuale a inculpatului, mai ales prin limitarea dreptului său de apărare sau b) ruperea armoniei și unității diferitelor acte procesuale (norme citate de I. Nefliu⁵¹⁷). În acest sens, *per a contrario*, dacă nu este permisă retroactivitatea defavorabilă, este permisă retroactivitatea legii favorabilă inculpatului, măsură de natură să protejeze situația acestuia.

⁵¹⁵ Levasseur G. *Opinions hétérodoxes sur les conflits de lois répressives dans le temp.* În: En hommage a Jean Constant, Faculté de Droit de Liège, 1971, p. 206-207.

⁵¹⁶ *Instituții de drept penal* / Hotcă M. (coord.). București: Universul juridic, 2014, p. 13.

⁵¹⁷ Nefliu I. *Aplicarea principiului lex mitior unor dispoziții procesual penale.* În: Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe. București, 2018, p. 469.

Privind în plan comparat cele două legi procesuale (dispozițiile cărora au fost citate mai sus), constatăm că, spre deosebire de legea procesuală penală, legea procesuală civilă consacră, chiar dacă într-un mod indirect, principiul retroactivității legii mai favorabile (similar modelului portughez). De aici evident apare întrebarea: De ce legiuitorul nu s-a preocupat de faptul ca și legea nouă de procedură penală să nu activeze în detrimentul inculpatului sau condamnatului? (poziție susținută și în literatura de specialitate franceză⁵¹⁸) „pentru a asigura astfel o mai bună justiție represivă și a institui garanții mai sigure pentru libertatea individuală și drepturile apărării”⁵¹⁹, moment absolut necesar într-un stat de drept.

În opinia noastră⁵²⁰, o astfel de soluție trebuie consacrată inclusiv la nivel constituțional. Optăm în mod special pentru acest nivel de reglementare deoarece în doctrină s-a formulat o întrebare destul de importantă în acest sens, cercetătorii evidențind necesitatea clarificării dacă statul are obligația pozitivă de a aplica retroactiv o lege penală sau aceasta este o discreție lăsată la latitudinea sa. Un eventual răspuns în acest sens găsim expres consacrat doar în conținutul art. 15 din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, care prevede: „[d]acă ulterior comiterii infracțiunii legea prevede aplicarea unei pedepse mai

⁵¹⁸ Boulloc B. *Droit pénal général*, 23e édition. Dalloz: Paris, 2013, p. 133.

⁵¹⁹ Nefliu I. *Aplicarea principiului lex mitior unor dispoziții procesual penale*. În: *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*. București, 2018, p. 468.

⁵²⁰ Costachi Gh., Iacub I. *Principiile acțiunii legii în timp – fundament al securității juridice a persoanei*. În: *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 27-28 martie 2020*. Chișinău: S. n., 2020, p. 19.

ușoare, delicventul trebuie să beneficieze de aceasta”. Prin urmare, constatăm că excepția în discuție practic presupune un drept al persoanei de a beneficia de efectul retroactiv al legii mai blânde în materie de sancțiuni și obligația corelativă a statului de a-l respecta⁵²¹.

În context, este de menționat: chiar dacă art. 7 din *Convenția Europeană a Drepturilor Omului* nu prevede expres dispoziția privind beneficierea retroactivă de o lege penală mai favorabilă, totuși Curtea Europeană a Drepturilor Omului în jurisprudența sa a arătat că dreptul la aplicarea retroactivă a legii mai favorabile în privința pedepsei este un drept inerent ce derivă din art. 7 din Convenție⁵²² (în acest sens, în cauza *Jamil c. Franței*, Curtea a constatat violarea art. 7 din Convenție în cazul în care statul nu a aplicat retroactiv legea mai favorabilă⁵²³).

Fundamentându-ne și pe aceste momente (alături de cele analizate *supra*), reiterăm pe final propunerea de a consolida principiul neretroactivității legii la nivelul Constituției Republicii Moldova atât ca regulă, cât și cu consacrarea expresă a excepției de la ea. Demersul dat se impune a fi necesar cel puțin din câteva considerente:

– în primul rând, în calitatea sa de principiu constituțional, neretroactivitatea legii este obligatorie pentru toate ramurile de drept (nu numai pentru acelea care îl prevăd expres), cu excepțiile prevăzute explicit;

⁵²¹ Costachi Gh. *Neretroactivitatea legii – element al principiului securității juridice*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, Materialele conferinței științifice internaționale din 22–23 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019, p. 16.

⁵²² Bîrsan C. *Convenția europeană a drepturilor omului: comentariu pe articole*. Vol.1. București: C.H. Beck, 2005, p. 584.

⁵²³ Dolea I. *Efectul ex tunc al hotărârii Curții Constituționale în materie penală*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr. 3(103), p. 131.

- în al doilea rând, în afara excepțiilor stabilite de Constituție, nicio altă excepție nu trebuie să aducă limitări acestui principiu constituțional, orice alte prevederi legale contrarii trebuind a fi considerate neconstituționale și putând fi atacate pe căile controlului de constituționalitate;
- în al treilea rând, excepția efectului retroactiv al legii favorabile trebuie să fie corelativă dreptului persoanei de a beneficia de aceasta și obligației corelative a statului de a-l respecta;
- în al patrulea rând, ca excepție, persoana trebuie să dispună de dreptul de a beneficia de efectul retroactiv al legii favorabile atât în materie procesuală civilă, cât și procesuală penală.

În fine, doar o consacrare constituțională precisă, clară și completă a *neretroactivității legii* și a excepțiilor de la aceasta ar putea să consolideze, să garanteze și să asigure respectarea *principiului securității juridice* ca principiu fundamental al statului de drept.

3.3. Semnificația și exigențele constrângerii în statul de drept

3.3.1. Dreptul și constrângerea statală. În pofida faptului că un stat de drept trebuie să-și bazeze activitatea în special pe metoda convingerii, totuși nu poate fi negată semnificația și indispensabilitatea recurgerii în unele cazuri la *constrângere* în vederea exercitării funcțiilor sale de bază. Pornind de la ideea că dreptul constituie etalonul și fundamentul de bază al statului de drept, considerăm necesară elucidarea rolului nemijlocit al acestuia (inclusiv al justiției) în contextul exercitării de către stat a prerogativelor sale de *constrângere* (subiect puțin studiat de doctrina juridică autohtonă), mai ales, din perspectiva obligației constituționale a acestuia de a garanta și a asigura efectiv securitatea persoanei (drepturile și libertățile acesteia).

În viziunea noastră, este un obiectiv necesar și actual, mai ales pentru perioada contemporană, în care societatea depune eforturi enorme în vederea consolidării statului de drept în Republica Moldova, aplicarea *constrângerii* în limitele legii, constituind una dintre cele mai importante garanții ale respectării drepturilor și libertăților omului, în alți termeni – a securității persoanei⁵²⁴.

Dreptul și *constrângerea* sunt două fenomene sociale indisolubil legate între ele. Interacțiunea lor se manifestă sub două aspecte: în primul rând, *constrângerea* este o trăsă-

⁵²⁴ Costachi Gh. *Legalitatea constrângerii juridice - factor de asigurare a securității persoanei*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr. 1, p. 181.

tură inerentă a dreptului, în al doilea rând, *constrângerea* intermediată de drept devine o *constrângere juridică*.

Corelația dintre *constrângere* și drept a constituit și continuă a fi un subiect destul de polemizat în doctrina juridică. Importante aspecte la acest capitol expune Ж.И. Овсепян, în a cărei viziune *constrângerea* ține atât de caracterul volițional al dreptului, cât și de trăsăturile formale ale acestuia precum: normativitatea, caracterul sistemic etc. Respectiv, așa cum voința este strâns legată de *constrângerea psihologică*, la fel și dreptul, căruia îi este inerentă latura volițională, se identifică cu *constrângerea psihologică*.

În baza definiției dreptului ca „voință a guvernanților, exprimată în legi”, cercetătoarea susține că dreptul, în calitate sa de fenomen volițional, reprezintă o materializare a *constrângerii psihologice*, care este asigurată, pe lângă toate, și de o influență externă (*constrângerea externă*) prin intermediul puterii publice. Astfel, dreptul este purtătorul *constrângerii psihologice*, în timp ce statul exercită *constrângerea fizică*, limitată prin drept și realizată în forme juridice⁵²⁵.

Pornind de la aceste momente, autoarea susține că puterea îi este proprie nu numai statului, dar și dreptului. Mai mult, potențialul *constrângerii psihologice*, concentrat în drept, depășește considerabil posibilitățile similare ale *constrângerii statului (constrângerii fizice)*.

Desigur, conținutul psihologic al dreptului este invocat și de către alți teoreticieni, care din această perspectivă

⁵²⁵ Овсепян Ж. И. *Принуждение как существенный признак государства и права. Ч. 3. Проявления принуждения в признаках и свойствах государства и права*. În: Северо-Кавказский юридический вестник, 2005, № 1, p. 49.

identifică două forme de *constrângere statală*, or, cu alte cuvinte, o dublă componentă a acesteia: *statică* (psihologică sau potențială) și *dinamică* (reală).

Bunăoară, în viziunea cercetătorului Н.В. Макарејко,⁵²⁶ respectarea dreptului nu întotdeauna se datorează conștiințării valorii acestuia, dar adesea datorită probabilității și posibilității aplicării măsurilor de *constrângere statală*. Respectiv, *constrângerea statală* implică două sensuri. În primul rând, aceasta presupune o potențială posibilitate de aplicare a măsurilor de *constrângere statală*, adică *constrângerea psihologică* sau *constrângerea în stare statică*. În cazul dat, subiecții relațiilor sociale sunt supuși unei influențe informaționale orientative, a cărei esență rezidă în obținerea unui anumit model de conduită socială. Important este că potențialul coercitiv poate să rămână neîntrebuințat dacă dispozițiile dreptului sunt executate în volum deplin și în termenele stabilite. În al doilea rând, aceasta presupune aplicarea nemijlocită a măsurilor concrete de *constrângere statală*, când subiectul suportă anumite restricționări cu caracter personal, material sau organizațional, caz în care *constrângerea statală* este o consecință logică a refuzului de a respecta dreptul.

Starea statică a *constrângerii statale* și aplicarea reală a acesteia sunt invocate și de către С. И. Вершинина⁵²⁷, potrivit căreia *constrângerea statală* este atât o garanție, cât și un mijloc concret de asigurare a *legalității* și a ordinii de drept.

⁵²⁶ Макарејко Н. В. *Право и принуждение: к вопросу о взаимосвязи*. În: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, № 2, p. 330.

⁵²⁷ Вершинина С. И. *О теории принуждения в правовой науке*. În: Вектор науки ТГУ, 2009, №2 (5), p. 25-26.

În majoritatea cazurilor, însăși acceptarea dreptului ca fiind de natură coercitivă într-o anumită măsură asigură respectarea și executarea cerințelor normelor juridice și constituie o garanție a executării obligațiilor de către subiecții de drept. În acest caz, nu este vorba de respectarea dreptului datorită unei conștiințe juridice dezvoltate a subiecților, ci de teama survenirii unor consecințe negative. Prin urmare, *constrângerea* aflată în stare statică, nerealizată, influențează indirect indivizii, prin intermediul formării la ei a convingerii obligativității dreptului, constituind astfel o garanție a executării de către aceștia a obligațiilor lor.

În cazul în care prezența instituției *constrângerii* în sistemul dreptului nu este suficientă pentru asigurarea executării benevole de către subiecți a obligațiilor lor, atunci legalitatea și ordinea de drept sunt asigurate prin aplicarea *constrângerii*. Este vorba deja de o reală aplicare a normelor de drept față de persoanele care comit fapte ilegale sau creează pericolul producerii unor asemenea fapte. Astfel, din starea sa statică, instituția *constrângerii statale* trece într-o fază dinamică, care deja implică numeroase particularități și condiții speciale.

Evidențierea în cadrul *constrângerii statale* a două componente: *statică* și *dinamică*, determină, în viziunea cercetătorilor⁵²⁸, necesitatea diferențierii a două forme de sine stătătoare de influență coercitivă statală – *potențială* și *reală*. *Constrângerea potențială* se realizează prin intermediul edictării actului normativ, care stabilește temeiurile și măsurile de influență coercitivă, aducându-le astfel la cunoș-

⁵²⁸ Лановая Г. М. *Принуждение в системе форм правоприменения*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2006, p. 14.

tința destinatarilor. Această *constrângere* are un caracter preventiv și nu este în stare să exercite asemenea funcții ca represiunea, protecția sau sancționarea. În esența sa, *constrângerea potențială* întotdeauna reprezintă o *constrângere psihologică*.

La rândul său, *constrângerea statală reală* se exercită prin intermediul realizării normei juridice, mai exact, prin aplicarea acesteia de către organele statului sau persoanele competente. Ea este variată și prin formele sale asigură realizarea întregului spectru de funcții caracteristice influenței coercitive⁵²⁹.

Așadar, însăși consfințirea normativ-juridică a unor norme sociale (existența dreptului pozitiv) implică exercitarea unei *constrângeri* (de factură psihologică) asupra destinatarilor acestora (membrilor societății)⁵³⁰.

Din perspectiva dată, în studiile de specialitate se susține: *constrângerea* ține de trăsăturile formale ale dreptului precum *normativitatea*. În acest sens, С. Н. Братусь⁵³¹ afirmă că „normativitatea dreptului se află într-o legătură insolubilă cu posibilitatea aplicării *constrângerii juridice* pentru executarea prevederilor acestuia în caz de încălcare”. Prin urmare, sancțiunea din cadrul dreptului indică direct sau indirect o anumită măsură de *constrângere*, aplicabilă subiectului, cu scopul obținerii executării obligațiilor aces-

⁵²⁹ Лановая Г. М. *Принуждение в системе форм правоприменения*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2006, p. 15.

⁵³⁰ Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul aplicării constrângerii juridice în asigurarea ordinii de drept în legislația în vigoare*. În: Revista Națională de Drept, nr. 8, 2008, p. 61-62; Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul dreptului în intermedierea constrângerii exercitate de către stat*. În: Legea și viața, 2013, nr. 4, p. 5.

⁵³¹ Братусь С. Н. *Юридическая ответственность и законность*. Москва: Юридическая литература, 1976, p. 42-43.

tuia. Sub acest aspect, autorul⁵³² concretizează că realizarea sancțiunii normei juridice presupune o *constrângere fizică*, iar amenințarea cu o asemenea realizare, moment ce determină abținerea de la încălcarea normei, este o *constrângere psihologică*.

Potrivit altei opinii⁵³³, subiecții aflați sub influența dreptului suportă nu o *constrângere*, dar asemenea calități ale dreptului ca normativitatea și universalitatea, care se extind asupra tuturor fără excepție. În pofida legăturii strânse dintre obligativitatea dreptului și *constrângere*, fiecare din aceste categorii dispun de un conținut și o semnificație proprie. *Constrângerea*, aflându-se într-o stare statică, nerealizată, influențează subiecții de drept indirect prin intermediul formării la ei a unei convingeri în caracterul general-obligatoriu al dreptului, fiind astfel o garanție a executării de către subiecți a obligațiilor lor.

Sub acest aspect, se consideră că obligativitatea dreptului nu este identică cu natura sa coercitivă. *Constrângerea* în sistemul reglementării relațiilor nu este primară, deoarece necesitatea aplicării acesteia survine atunci când în acest mecanism intervin anumite disfuncții ce trebuie excluse cu ajutorul măsurilor de *constrângere statală*. Astfel, aceasta nu are un caracter general normativ, ci se aplică în baza legii, în relații concrete, individualizate care apar în legătură cu încălcarea legii și aplicarea sancțiunilor⁵³⁴.

⁵³² Братусь С. Н. *Юридическая ответственность и законность*. Москва: Юридическая литература, 1976, p. 54.

⁵³³ Вершинина С. И. *О теории принуждения в правовой науке*. În: Вектор науки ТГУ, 2009, № 2 (5), p. 25.

⁵³⁴ Лейст О. Э. *Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы)*. Москва, 1981, p. 13-14.

În viziunea noastră⁵³⁵, natura coercitivă a dreptului se distinge net de „normativitatea” și „obligativitatea” dreptului, aceasta fiind o caracteristică specifică, care îl diferențiază de celelalte forme de reglare socială: morală, obiceiuri, norme corporative etc., manifestându-se practic în cazuri excepționale de încălcare și nerespectare a dreptului. *Constrângerea* este ceva extern dreptului, un factor care-i asigură funcționalitatea în cazurile în care „normativitatea” și „obligativitatea” acestuia se dovedesc a fi ineficiente, intervenind astfel rolul determinant al puterii statului. Din perspectiva dată, *constrângerea* și dreptul sunt două categorii interdependente, adică așa cum *constrângerea* constituie un factor ce asigură aplicarea dreptului, la rândul său, și dreptul are un rol hotărâtor în aplicarea *constrângerii* (în special, în cadrul unui stat de drept)⁵³⁶.

În fine, indiferent cum vom privi *constrângerea* – ca o calitate a dreptului (sub aspect psihologic) sau ca o categorie interdependentă acestuia, important este ca aceasta să nu reprezinte un factor de natură să atenteze la drepturile și securitatea persoanei.

Constrângerea – un rău necesar. În general, este bine cunoscut faptul că menirea dreptului ține de asigurarea unei ordini de drept stabile, ca rezultat al reglementării relațiilor sociale prin intermediul normelor juridice. Dreptul, ca sistem de norme juridice, reprezintă un etalon căru-

⁵³⁵ Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul aplicării constrângerii juridice în asigurarea ordinii de drept în legislația în vigoare*. În: Revista Națională de Drept, nr. 8, 2008, p. 62; Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul dreptului în intermedierea constrângerii exercitate de către stat*. În: Legea și viața, 2013, nr. 4, p. 5.

⁵³⁶ Costachi Gh. *Legalitatea constrângerii juridice - factor de asigurare a securității persoanei*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr. 1, p. 185.

ia trebuie să-i corespundă relațiile sociale, iar ordinea de drept se dovedește a fi un rezultat al oglindirii dreptului în relațiile sociale.

Relațiile sociale reale, ca rezultat al influenței normelor juridice, însă nu întotdeauna corespund cerințelor acestora, destul de frecvent fiind însoțite de fapte ilegale cu diferit pericol social. Evident că anume pentru aceste cazuri a fost concepută *constrângerea statală*. Aplicarea *constrângerii juridice* este dictată astfel de interesele societății de a se apăra împotriva celor care o vatămă și necesită luarea anumitor măsuri coercitive și aplicarea de sancțiuni pentru încălcarea normelor juridice, pentru lezarea demnității, drepturilor, libertăților și intereselor legale ale cetățenilor.

Încălcarea normelor de conviețuire socială poate să pună în pericol și sistemele politic, economic și social ale societății, valorile ei generale umane. Iată de ce societatea, prin intermediul aparatului de stat, recurge la *constrângerea juridică* pentru a asigura legalitatea și ordinea de drept⁵³⁷.

Astfel, în pofida faptului că în acest sens *constrângerea statală* este un mijloc dur de influențare socială, prin ea restrângându-se libertatea omului, plasându-l într-o situație în care el nu are de ales decât varianta propusă (impusă) de puterea de stat⁵³⁸, totuși *constrângerea* este un element necesar în mecanismul reglementării juridice. Ea reprezintă influența psihologică, materială și fizică exercitată de organele și persoanele competente asupra cetățenilor cu scopul de a

⁵³⁷ Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul aplicării constrângerii juridice în asigurarea ordinii de drept și a legislației în vigoare*. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr. 8, p. 63.

⁵³⁸ *Теория государства и права*. Под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1998, p. 133.

impune să acționeze potrivit voinței și intereselor statului, asigurându-se astfel o anumită ordine în relațiile sociale.

În același timp însă, ar fi eronat să presupunem: *constrângerea statală* este unicul mijloc de asigurare a ordinii de drept. Mai mult ca atât, hiperbolizarea rolului influenței coercitive poate să genereze și consecințe negative. „Lupta cu faptele ilegale și prevenirea acestora trebuie mai întâi de toate să se realizeze printr-o politică juridică înțeleaptă și pașnică – afirmă pe bună dreptate cercetătorul H. H. Алексеев – prin dezvoltarea conștiinței juridice, prin educarea unor sentimente juridice sănătoase și prin crearea condițiilor social-economice benefice unei coezistențe sociale pașnice. În mod normal, *constrângerea* se poate aplica numai atunci când toate aceste măsuri au fost epuizate, adică în cazuri extreme, ca unic și inevitabil mijloc”⁵³⁹.

Este relevant sub acest aspect și prof. V. Guțuleac, care susține că orice *constrângere de stat* este o armă puternică, deoarece ea într-un fel sau altul limitează libertatea celor față de care se aplică, atinge substanțial drepturile și interesele sale. De aceea, ea poate fi aplicată doar acolo și în momentul în care este cu adevărat necesară⁵⁴⁰.

Respectiv, *constrângerea statală* nu este un scop al activității statului, ci un mijloc extrem prin care se asigură desfășurarea activității acestuia. Intensitatea folosirii *constrângerii* este prin esență un simptom al unei stări bolnăvicioase atât a dreptului, cât și a societății. Incapacitatea dreptului de a regula calitativ relațiile sociale cauzează creșterea numărului de fapte ilegale. În acest sens, se poate

⁵³⁹ Алексеев Н. Н. *Основы философии права*. Спб.: 1999, p. 184.

⁵⁴⁰ Guțuleac V. *Drept contravențional*. Chișinău: ULIM (Tipografia „Bons Offices”), 2006, p. 72.

spune că dreptul se află în confruntare cu alți reglatori sociali. În primul rând, aceasta se exprimă prin confruntarea dintre normele de drept și normele morale⁵⁴¹.

Astfel, în contextul necesității *constrângerii statale*, este deosebit de importantă respectarea economiei potențialului coercitiv. Aplicarea excesivă a măsurilor de *constrângere statală* poate genera grave probleme sociale, care vor afecta nu numai cetățenii în particular, ci și statul și toată societatea. În final, aceasta poate cauza subminarea credinței în drept ca valoare socială și cultivarea unui pronunțat nihilism juridic⁵⁴².

O *constrângere juridică*, aplicată de către stat în mod excesiv, care n-ar ține seama de importanța valorii sociale ocrotite, implicit de obiectul juridic al normei de incriminare, nu și-ar putea îndeplini funcțiile de prevenție generală și specială, dimpotrivă, ar determina un sentiment de fatalism, de nemulțumire generală, ar tulbura scara de valori generale umane sacre și, în același timp, nu ar putea realiza nici scopul prevenției speciale, întrucât ar sădi în conștiința individului un sentiment de frustrare, de revoltă împotriva excesului de represiune⁵⁴³.

⁵⁴¹ Макарейко Н. В. *Право и принуждение: к вопросу о взаимосвязи*. În: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, № 2, p. 331.

⁵⁴² Costachi Gh., Iacob I. *Nihilismul juridic – reversul culturii juridice*. În: Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы: Материалы международной научно-практической конференции, г. Кишинев, Республика Молдова, 28-29 марта 2014 г. Кишинев: Славянский университет, 2014, p. 16-19.

⁵⁴³ Chetruș U. *Constituționalizarea și instituționalizarea principiilor de garantare a protecției drepturilor omului la aplicarea constrângerii juridice în lumina integrării europene*. În: „Probleme actuale ale legislației naționale în contextul procesului integraționist european”, Materiale ale conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: CEP USM, 2008. p. 56.

Din aceste considerente, *constrângerea juridică* aplicată de către stat trebuie să presupună măsuri și sancțiuni proporționate în așa fel, încât, pe de o parte, să creeze factori inhibitori necesari în conștiința aceloră, care ar încerca să încalce legea, iar, pe de altă parte, să întărească sentimentul de securitate la ceilalți, inspirându-le convingerea că legea, statul îi ocrotește și că nu ar trebui să apeleze la căi nestatale, neoficiale, ilegale cu scopul de a-și face singuri dreptate. Respectiv, este absolut necesar ca prin aplicarea *constrângerii* să nu se urmărească scopul lezării drepturilor și libertăților indivizilor, ori cauzării de suferințe fizice sau psihice⁵⁴⁴. Doar în asemenea condiții, *constrângerea juridică* (intermediată prin drept) va contribui la formarea atitudinii etico-morale a cetățenilor, amplificând disponibilitatea psihologică a acestora pentru respectul legii și la menținerea securității persoanei garantate la nivel constituțional și legal.

3.3.2. Intermedierea juridică a constrângerii – garanție a securității persoanei. În doctrină, practic este general acceptat faptul: *constrângerea* aplicată de către stat trebuie să fie legitimă. Desigur, aceasta depinde, în primul rând, de legitimitatea însăși a puterii de stat, prin care înțelegem recunoașterea și confirmarea legalității acesteia de către popor, cetățeni.

În general, legitimitatea puterii de stat se exprimă prin corespunderea corectitudinii, legalității, oportunității puterii cu așteptările individului, grupurilor sociale, societății în

⁵⁴⁴ Берекашвили Л. Ш. Обеспечение прав человека и законности в деятельности правоохранительных органах. Учебное пособие. Москва, 2000. p. 17-18.

ansamblu⁵⁴⁵. O putere de stat nelegitimă întotdeauna tinde să-și realizeze scopurile prin aplicarea unei *constrângeri* nejustificate și inechitabile, care se materializează, prin esență, în acte de violență. Și viceversa, cu cât e mai deplină legitimitatea puterii de stat, cu atât mai multe posibilități sunt de a conduce societatea fără aplicarea forței și cu o mai mare libertate pentru procesele sociale autoregulatorii. În același timp însă, puterea de stat legitimă este nu numai în drept, dar e și obligată de a utiliza în interesul societății măsurile de *constrângere* prevăzute de lege, conform unei anumite proceduri, în cazurile în care reprimarea comportamentelor deviante este imposibilă prin alte metode.

Important e că legitimitatea puterii de stat poate fi evaluată nu în baza declarațiilor guvernanților sau a legilor și actelor normative adoptate, dar în baza rezultatelor activității organelor de stat și a funcționarilor publici, a modului în care aceștia exercită puterea de stat în situații concrete⁵⁴⁶, implicit în situația realizării *constrângerii juridice*.

Deci este evidentă necesitatea realizării unei distincții între *constrângerea statală* și violență. În acest sens, unii cercetători⁵⁴⁷ susțin că distincția în cauză este determinată în cea mai mare parte de faptul că *constrângerea statală* este mediată de drept, adică dreptul stabilește competența organelor de stat de a aplica *constrângerea*, determină conținutul și limitele acesteia, temeiurile și ordinea de realiza-

⁵⁴⁵ Чиркин В. Е. *Легализация и легитимация государственной власти*. În: Государство и право, 1995, № 8, p. 65; Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept. Volum omagial*. Chișinău: S.n., 2011, p. 281-282.

⁵⁴⁶ Costachi Gh., Munteanu A. *Eficiența și legitimitatea puterii*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 8, p. 4-9.

⁵⁴⁷ Макарейко Н. В. *Право и принуждение: к вопросу о взаимосвязи*. În: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, № 2, p. 333.

re. De aici se poate afirma că intermedierea juridică asigură eficiența și legalitatea *constrângerii statale*, precum și, implicit, securitatea persoanei supuse *constrângerii*.

Așadar, *constrângerea satală* necesită a fi reglementată juridic detaliat, întrucât este deosebit de importantă determinarea normativă a acelor restricții pe care urmează să le suporte subiectul relațiilor sociale în cazul aplicării față de acesta a măsurilor de *constrângere*. Anume sub această formă, dreptul contribuie cel mai relevant la asigurarea securității persoanei, întrucât, conformându-se *principiului securității juridice*, asigură previzibilitatea și accesibilitatea normelor sale pentru persoanele cărora li se adresează, protejându-le nemijlocit și de forța sa coercitivă⁵⁴⁸.

Din perspectiva celor enunțate, se poate afirma: *constrângerea* poate fi *legală* și *ilegală*⁵⁴⁹. Ultima poate degenera în despotismul organelor de stat, fapt ce pune individul într-o stare neprotejată, de insecuritate. Asemenea *constrângere* se bazează în mare parte pe așa fenomene negative ca abuzul de putere, incompetența aparatului de stat, corupție etc. În special, o asemenea *constrângere* este caracteristică statelor cu regimuri politice nedemocratice. Bunăoară, în statele totalitare înseși instanțele de judecată sunt parte componentă a sistemului de organe represive, iar funcția lor de bază se reduce exclusiv la aplicarea *constrângerii statului*⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ Costachi Gh. *Legalitatea constrângerii juridice - factor de asigurare a securității persoanei*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr. 1, p. 183.

⁵⁴⁹ Гуцуляк В., Захария Ш. *Правовое принуждение как метод деятельности органов публичного управления в сфере обеспечения правопорядка*. În: Закон и жизнь, 2008, nr. 4, p. 4.

⁵⁵⁰ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 208.

Pe de altă parte, este important de specificat în acest sens că *constrângerea* reglementată prin legi contravenționale, civile, penale etc. nu trebuie să reflecte interesul vreunui partid, să se transforme într-un instrument al partidului de guvernământ. Or, în acest sens, se știe că legile adoptate în condițiile lipsei opoziției parlamentare, au un caracter politic – al partidului cu majoritate parlamentară. De aceea, reglementarea juridică a *constrângerii* necesită o maximă diligență chiar și în statele democratice⁵⁵¹.

În general, legală este recunoscută *constrângerea*, ale cărei formă și măsură sunt stabilite strict și concret de normele juridice și care se aplică potrivit normelor procesuale sub formă de măsuri concrete. Este important în acest sens că legalitatea, temeinicia și justețea *constrângerii juridice legale* pot fi supuse controlului și contestate în instanța de judecată.

Din perspectiva dată, controlul judecătoresc constituie un element fundamental al mecanismului judiciar de asigurare a legalității în general. Valoarea deosebită a acestuia este accentuată de faptul că, în condiții democratice, cu ajutorul controlului judiciar, puterea judecătorească a devenit principalul garant al legalității în procesul aplicării *constrângerii juridice* de către organele de drept, consolidând astfel poziția cetățeanului în raporturile sale cu puterea, fiind și principalul garant al drepturilor și libertăților omului⁵⁵².

⁵⁵¹ Costachi Gh. *Legalitatea constrângerii juridice - factor de asigurare a securității persoanei*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr. 1, p. 181.

⁵⁵² Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 366

Referindu-se la gradul de legalitate al *constrângerii*, cercetătorii menționează că aceasta este determinată de măsura în care⁵⁵³:

- corespunde principiilor fundamentale ale dreptului;
- este unică și generală pe întreg teritoriul statului;
- sunt reglementate normativ conținutul, limitele și condițiile de aplicare;
- acționează prin intermediul mecanismului de drepturi și obligații reciproce ale subiectului ce aplică constrângerea și a celui care o suportă;
- dispune de forme procesuale dezvoltate.

Strâns legat de caracterul legal al *constrângerii* este și sistemul de principii care stă la baza acesteia, considerate a fi de natură să garanteze aplicarea unei *constrângeri* echitabile și corecte. În acest sens, în studiile de specialitate se enunță următoarele principii⁵⁵⁴: legalității; echității; umanismului; oportunității; operativității; răspunderii persoanelor cu funcții de răspundere.

În context, este important de accentuat că toate aceste principii stau la baza *constrângerii* în calitate de raport juridic, moment de natură să confirme axioma potrivit căreia într-un stat de drept *constrângerea* poate și trebuie aplicată doar sub formă de raport juridic.

În general, *constrângerea* este pecepută ca un sistem de elemente interdependente, a căror întrunire este vitală pentru existența sa. Potrivit cercetătoarei С. И. Вершинина,⁵⁵⁵

⁵⁵³ Макарейко Н. В. *Право и принуждение: к вопросу о взаимосвязи*. În: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, № 2, p. 334.

⁵⁵⁴ Макарейко Н. В. *Принципы административного принуждения*. În: Право. История права. Нижний Новгород, 2000, p. 17-20.

⁵⁵⁵ Вершинина С. И. *О теории принуждения в правовой науке*. În: Вектор науки ТГУ, 2009, № 2 (5), p. 29.

În structura raporturilor juridice de aplicare a măsurilor de *constrângere* pot fi identificate asemenea elemente ca subiectul *constrângerii*, obiectul *constrângerii* și procesul realizării acesteia. Determinarea structurii *constrângerii* (a organizării interne) este posibilă doar dacă sunt evidențiate toate elementele necesare și obligatorii în sistemul acesteia, fără de care *constrângerea statală* nu poate exista. Astfel, în viziunea sa, *constrângerea* dispune de următoarea structură:

- normele de reglementare a dreptului, care fixează obligațiile juridice ale subiecților de drept;
- normele de protecție a dreptului, care reglementează ordinea aplicării *constrângerii statale* în scopul asigurării executării obligațiilor;
- faptul juridic – temeiul faptic al aplicării *constrângerii*;
- raportul juridic de aplicare (realizare) a *constrângerii*;
- rezultatul aplicării *constrângerii statale*.

În literatura de specialitate se susține: *constrângerea statală* este un raport juridic cu caracter de protecție. Acesta ia naștere între stat și individ în momentul în care ultimul comite un ilicit, or, altfel spus, orice încălcare a normei juridice poate da naștere unui raport de constrângere, care se stabilește între stat și autorul unei asemenea încălcări⁵⁵⁶. Prin esență, raportul juridic de *constrângere* este un rezultat al materializării în viață a forței legii⁵⁵⁷.

În acest sens, autorul D. Cornean⁵⁵⁸ explică: materializarea în viața socială a forței legii are loc prin intermediul

⁵⁵⁶ Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul aplicării constrângerii juridice în asigurarea ordinii de drept și a legislației în vigoare*. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr. 8, p. 62.

⁵⁵⁷ Boboș Gh. *Teoria generală a dreptului*. Cluj-Napoca: Dacia Europa Nova, 1996, p. 154.

⁵⁵⁸ Cornean D. *Constrângerea în drept*. Lugoj: Editura „Dacia Europa Nova”, 1999, p. 7-8.

unui raport juridic de *constrângere*, înțeles ca pluralitate de drepturi și obligații, de drept material sau procesual, ce apar ca rezultat al săvârșirii unei fapte ilicite (neconforme cu modelul prefigurat de normă) și prin care se realizează aplicarea sancțiunilor juridice.

În ordinea dată de idei, *constrângerea* presupune o relație în cadrul căreia subiectul care guvernează – organul competent de ocrotire a normelor de drept sau funcționarul public – aplică măsurile de *constrângere* față de subiectul obligat să suporte și să execute măsurile respective, adică subiectul guvernat⁵⁵⁹.

Importanța cercetării *constrângerii statale* ca raport juridic rezidă în faptul că astfel este posibilă examinarea temeiurilor apariției acestor raporturi juridice, adică a faptelor juridice ce stau la baza lor, care sunt deosebit de importante pentru legalitatea *constrângerii*. Din acest punct de vedere, în literatura juridică⁵⁶⁰ se susține că pentru aplicarea *constrângerii* sunt necesare următoarele temeiuri: *juridic, factic și formal*.

Temeiul juridic implică prezența normelor juridice care prevăd posibilitatea aplicării *constrângerii* față de anumiți subiecți în cazuri concret stabilite.

Temeiul factic presupune survenirea faptului juridic prevăzut în lege – evenimentul sau fapta ce a generat apariția raportului juridic. În studiile de specialitate⁵⁶¹, se con-

⁵⁵⁹ Серегина В. В. *Государственное принуждение по советскому праву*. Воронеж, 1991, p. 48.

⁵⁶⁰ Вершинина С. И. *О теории принуждения в правовой науке*. În: Вектор науки ТГУ, 2009, № 2 (5), p. 26.

⁵⁶¹ Жумагулов М. И. *О сущности и понятии административно-правового принуждения*. În: Государство и право, 2006, № 10, p. 24.

cretizează că drept temei al aplicării *constrângerii statale* servește rezistența subiectului manifestată față de dispozițiile juridice și față de acțiunile funcționarilor publici competenți. O asemenea rezistență adesea se materializează sub forma comiterii de delictе.

Temeiul formal necesită emiterea de către organul de stat a actului de aplicare a dreptului, prin care se dispune aplicarea *constrângerii* față de un subiect concret. Respectiv, *constrângerea* ca acțiune fizică este aplicată de către organe speciale ale statului în baza hotărârii instanței judecătorești sau a actului administrativ. În lipsa unor asemenea acte, *constrângerea* nu poate fi exercitată.

Referitor la subiecți, notăm că raportul juridic de *constrângere* este un raport de putere, bilateral, una dintre părți fiind în mod obligatoriu un organ de stat, un reprezentant al statului. Cealaltă parte a raportului juridic poate fi orice subiect asupra căruia se extinde puterea statului⁵⁶².

Ceea ce prezintă importanță în cazul dat sunt drepturile și obligațiile juridice ale subiecților raportului juridic de *constrângere*. Conținutul drepturilor subiective și al obligațiilor juridice ale subiecților autorizați de a aplica *constrângerea* rezidă în dreptul și în obligația de a supune influenței coercitive subiectul concret și de a-i aplica într-o formă procesuală stabilită măsurile de *constrângere statală* (prevăzute de lege).

Astfel, odată ce subiecții raportului juridic de *constrângere* sunt obligați de a suporta privațiuni cu caracter fizic, material și organizațional, condiționate de măsurile coer-

⁵⁶² Макарейко Н. В. *Право и принуждение: к вопросу о взаимосвязи*. În: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, № 2, p. 336.

citive aplicate, este important că ei dispun și de drepturi subiective care le oferă posibilitatea de a cere respectarea formelor procesuale de aplicare a măsurilor de *constrângere*, realizarea lor în regim de legalitate. În acest sens, învestirea subiecților supuși *constrângerii* cu anumite drepturi și obligații demonstrează, într-o anumită măsură, faptul că statul ia sub protecția sa drepturile, libertățile și interesele legale ale acestora⁵⁶³, garantându-le astfel securitatea în cadrul raporturilor juridice de *constrângere*.

Dincolo de aceasta, intermedierea juridică a *constrângerii statale* presupune și detalierea procedurii de aplicare a acesteia în conținutul normelor procesuale (procesuale penale, procesuale civile și procesuale contravenționale). Complexitatea reglementării procesuale a *constrângerii statale* este determinată de marea varietate a măsurilor de *constrângere*, de nivelul diferit de intensitate și sancționabilitate. Sub acest aspect, ordinea procesuală de aplicare a măsurilor de *constrângere statală* se deosebește esențial: dacă măsurile de *constrângere* contravențională și disciplinară în majoritatea cazurilor se aplică printr-o procedură administrativă (extrajudiciară), atunci măsurile de *constrângere* penală reclamă exclusiv o procedură judecătorească. Concretizarea aspectelor procesuale de aplicare a măsurilor de *constrângere statală* contribuie substanțial la consolidarea legalității acestei activități de ocrotire a dreptului și la starea de securitate a persoanei implicată în asemenea raporturi.

⁵⁶³ Zubco V., Chetruș U. *Reflecții asupra esenței și particularităților constrângerii juridico-statale*. În: Revista Națională de Drept, 2010, nr. 5-6, p. 62-65.

Așadar, datorită reglementării juridice, *constrângerea statală*, ca mijloc de asigurare a legalității și ordinii de drept, poate fi caracterizată prin următoarele particularități⁵⁶⁴:

1) este precedată în mod inevitabil de săvârșirea unei fapte ilicite și dăunătoare societății, ca o reacție la această faptă, și determinată de conflictul dintre voința statului, exprimată în norma de drept, și voința individului care încalcă această normă;

2) are caracter individual și se aplică subiectului de drept concret, care a încălcat o anumită normă juridică;

3) se realizează prin intermediul actelor de aplicare a normelor de drept (normele juridice propriu-zise prevăd doar posibilitatea survenirii *constrângerii*, aceasta materializându-se doar prin actele de aplicare a dreptului);

4) se aplică cu respectarea strictă a legii, a normelor speciale care stabilesc măsurile de *constrângere*, condițiile, procedura aplicării lor și organele împuternicite să aplice aceste măsuri.

Toate aceste particularități, în opinia noastră, vin să garanteze securitatea persoanei implicată în raporturile juridice de constrângere, față de eventualele abuzuri din partea factorilor de decizie competenți în materie, inclusiv instanța judecătorească.

Pe lângă aceste particularități, în studiile de specialitate au fost expuse și unele condiții necesare pentru eficacitatea influenței coercitive a statului. Merită apreciată în acest

⁵⁶⁴ Гуцуляк В. И. *Административное право Республики Молдова. Учебник для юридических вузов и факультетов*. Кишинев: «Елена-В.И.», 2007, p. 248-249; Danilov A. *Constrângerea ca metodă de dirijare în stat. Clasificarea măsurilor de constrângere aplicate în domeniul asigurării ordinii de drept*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare”*, Ediția a IV-a, 2003, p. 166.

sens viziunea cercetătoarei Г.М. Лановая⁵⁶⁵, care trasează o distincție clară între condițiile de eficacitate atât a măsurilor de *constrângere*, cât și a realizării acestora.

Astfel, principalele condiții de natură să asigure eficacitatea măsurilor de *constrângere juridică*, în viziunea autoarei, sunt: luarea în considerare de către legiuitor, în momentul consacrării lor legale, a fenomenelor și proceselor sociale obiective existente în societate, tendințele dezvoltării acesteia în ansamblu, necesitățile și posibilitățile reglementării juridice; a semnificației acelor beneficii și valori a căror restricționare constituie esența *constrângerii*; asigurarea reală a măsurilor de *constrângere* cu resursele necesare; nivelul înalt de conștientizare de către potențialii subiecți ai *constrângerii* a caracterului și gradului de nefavorabilitate al măsurilor coercitive; stabilitatea măsurilor de *constrângere juridică*; aducerea la cunoștința tuturor subiecților de drept a conținutului și temeiurilor aplicării măsurilor de *constrângere*.

Interpretând aceste condiții, afirmăm că o bună parte dintre ele circumscriu justificat necesitatea respectării *principiului securității juridice*⁵⁶⁶ în procesul reglementării măsurilor de *constrângere* de către legiuitor.

Din categoria principalelor condiții ale realizării efective a *constrângerii*, în opinia autoarei citate, fac parte: asigurarea inevitabilității realizării măsurilor de *constrângere* în fiecare caz în care survin temeiurile stabilite în normele de drept; asigurarea respectării stricte a ordinii de realizare

⁵⁶⁵ Лановая Г. М. *Принуждение в системе форм правоприменения*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2006, p. 15-16.

⁵⁶⁶ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, p. 4-9.

a măsurilor de *constrângere*; controlul din partea societății asupra subiecților investiți cu competența aplicării *constrângerii*; asigurarea raționalității și oportunității aplicării măsurilor de *constrângere* în fiecare caz concret.

Indiscutabil, aceste momente sunt deosebit de importante pentru ca o *constrângere* exercitată în statul de drept să-și atingă scopul său general, de protecție și restabilire a constituționalității, legalității și ordinii de drept.

Prin urmare, esența *constrângerii* constă în exercitarea influenței asupra unui subiect concret cu scopul de a-l determina să acționeze potrivit voinței celui care constrânge. *Constrângerea* reprezintă o metodă aplicată de stat în vederea asigurării ordinii de drept și a legalității. Din punctul de vedere al formelor externe de exprimare, *constrângerea*, ca fenomen social-juridic, presupune un proces de aplicare a dreptului, o activitate juridică concretă de exercitare a măsurilor de *constrângere*. Pentru a nu se transforma într-o violență nejustificată (un factor de insecuritate la adresa persoanei), *constrângerea* trebuie să se conformeze cerințelor legalității. În vederea asigurării legalității *constrângerii* este necesară reglementarea juridică detaliată și realizarea acesteia sub formă de raport juridic în strictă conformitate cu prevederile legii. Doar în astfel de condiții poate fi garantată și asigurată securitatea persoanei atât în calitate sa de subiect supus *constrângerii* juridice, cât și în calitate de destinatar al dreptului.

3.4. Demnitatea umană și inviolabilitatea persoanei

3.4.1. Demnitatea umană, ca valoare supremă în statul de drept. În dreptul internațional, precum și în numeroase sisteme constituționale, *demnitatea umană* este recunoscută drept fundament al drepturilor omului. Sensul prim al acestei *demnități* este de a reprezenta juridic refuzul excluderii și degradării umanității omului⁵⁶⁷, refuz conturat (aproape la nivel mondial) cu precădere ca rezultat al practicilor inumane (de tortură și maltratare) din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Ca urmare a conflagrației, atât la nivel internațional, cât și la nivelul multor state din lume, s-a recurs la declararea (directă sau indirectă) a *demnității umane* ca fiind o valoare supremă pentru societățile democratice. În acest sens, atât *Declarația Universală a Drepturilor Omului* (din 10 decembrie 1948)⁵⁶⁸, cât și pactele internaționale relative la drepturile civile și politice⁵⁶⁹, respectiv economice și sociale⁵⁷⁰, stipulează că „recunoașterea demnității inerente tuturor

⁵⁶⁷ Dănișor D.C. *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*. București: Universul juridic, 2009, p. 52.

⁵⁶⁸ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York, la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).

⁵⁶⁹ *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16 decembrie 1966, intrat în vigoare la 23 martie 1967. [URL]: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro.

⁵⁷⁰ *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale* adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16 septembrie 1966, intrat în vigoare la 3 ianuarie 1967. [URL]: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115566&lang=ro.

membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății”, pactele afirmând apoi că drepturile omului „rezultă din demnitatea inerentă persoanei umane”.

Totodată, *Declarația americană a drepturilor și obligațiilor omului*⁵⁷¹, după ce afirmă că „toți oamenii se nasc liberi și egali din punctul de vedere al demnității și drepturilor lor”, stipulează că „drepturile exaltează libertatea individuală, obligațiile exprimă demnitatea acestei libertăți”. *Carta africană a drepturilor omului și popoarelor*⁵⁷² consideră că „libertatea, egalitatea, justiția și demnitatea sunt obiective esențiale ale realizării aspirațiilor legitime ale popoarelor africane” și că „orice individ are dreptul la respectul demnității inerente persoanei umane.” La rândul său, *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*⁵⁷³, pornind de la faptul că „Uniunea este întemeiată pe valorile indivizibile și universale ale demnității umane, libertății, egalității și solidarității”, consacră că „demnitatea umană este inviolabilă; aceasta trebuie respectată și protejată”.

Dincolo de aceste reglementări internaționale, doctrina accentuează faptul că *demnitatea umană* este valoarea supremă a omenirii, fundamentul independenței, libertății și

⁵⁷¹ *Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului*, Rezoluția XXX a OSA, adoptată la Bogota, Columbia, la 2 mai 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Doc. OEA/Ser.L/V.II.23/Doc. 211, rev. 6 (1949). [URL]: <http://hrlibrary.umn.edu/oasinstr/zoas2dec.htm>.

⁵⁷² *Африканская Хартия Прав Человека и Народов*, primită la o reuniune a șefilor de stat și de guvern ai statelor membre ale Organizației Africane la 26 iunie 1981 g. în Nairobi. A intrat în vigoare la 21 octombrie 1986 g. [URL]: <http://old.memo.ru/prawo/reg/afrika.htm>.

⁵⁷³ *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* proclamată de către Comisia Europeană, Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene la 7 decembrie 2000. [URL]: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>.

onoarei omului (fundamentul universalității drepturilor și libertăților fundamentale⁵⁷⁴), factorul determinant al devenirii și dezvoltării personalității, elementul principal al drepturilor omului, o mărturie a nivelului de cultură a societății și a esenței umanistice a acesteia⁵⁷⁵. Pornind de la aceasta, ideea *demnității umane* ocupă un loc central în procesul transformărilor democratice aflate în desfășurare, exprimând o legitime generală și fundamentală a societăților contemporane referitoare la valoarea socială a fiecărui membru al său.

Demnitatea ființei umane este o prerogativă a persoanei care exclude orice atingere publică sau privată. Ea joacă rolul de limită a acțiunii publice de restrângere a libertății umane, fiind un criteriu inerent al ordinii și moralei publice⁵⁷⁶.

În opinia Curții Constituționale a Republicii Moldova, *demnitatea umană* constituie una dintre valorile fundamentale ale unei societăți democratice (par. 40), respectarea și apărarea demnității umane fiind o obligație a puterii publice (parg. 50)⁵⁷⁷.

Bazându-ne pe valoarea și importanța *demnității umane* pentru relațiile sociale și în general pentru comunitatea umană, concomitent cu reglementările internaționale

⁵⁷⁴ Dănișor D.C. *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*. București: Universul Juridic, 2009, p. 51.

⁵⁷⁵ Керимов Д.А. *Проблемы общей теории права и государства*. 2-е изд. Тюмень: Изд-во Тюменского госуниверситета, 2005, p. 25.

⁵⁷⁶ Dănișor D.C. *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*. București: Universul juridic, 2009, p. 57.

⁵⁷⁷ *Hotărârea Curții Constituționale privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004*, în redacția Legii, nr. 34 din 24 mai 2012, pentru completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 11a/2013), par. 40. [URL]: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h_18.2013.ro.pdf.

precitate, fiecare stat în parte a recunoscut într-un fel sau altul *demnitatea umană* ca valoare pentru sistemul său constituțional. Analizând Constituțiile statelor europene (în număr de 28), regăsim *demnitatea umană* reglementată în diferite contexte, după cum urmează:

– *Constituția Regatului Belgiei*⁵⁷⁸ (art. 23 „Orice persoană are dreptul să ducă o viață conformă cu **demnitatea umană**. În acest scop, legile, legile federale și normele menționate la art. 134 garantează drepturile economice, sociale și culturale, ținând seama de obligațiile corespunzătoare și stabilesc condițiile pentru exercitarea acestora. Aceste drepturi includ, printre altele: 1) dreptul la ocuparea unui loc de muncă și la libera alegere a activității profesionale în contextul politicii generale privind ocuparea locurilor de muncă, menită, printre altele, să asigure un nivel cât mai stabil și cât mai ridicat posibil de ocupare a locurilor de muncă, dreptul la condiții echitabile de angajare și la o remunerație echitabilă, precum și dreptul la informare, consultare și negociere colectivă; 2) dreptul la securitate socială, la îngrijirea sănătății și la asistență socială, medicală și juridică; 3) dreptul la o locuință decentă; 4) dreptul la protecția unui mediu sănătos; 5) dreptul la împlinire pe plan cultural și social; 6) dreptul la prestații familiale.”).

– *Constituția Republicii Bulgaria*⁵⁷⁹ (preambul „considerând drepturile, **demnitatea** și siguranța persoanei drept

⁵⁷⁸ *Constituția Regatului Belgiei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 149-207.

⁵⁷⁹ *Constituția Republicii Bulgaria*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 219-256.

cele mai înalte principii”; - art. 4 alin. (2) „Republica Bulgaria garantează viața, **demnitatea** și drepturile persoanei și creează condițiile propice dezvoltării libere a persoanei și a societății civile”; - art. 6 alin. (1) „Toate ființele umane se nasc libere și egale în **demnitate** și drepturi”).

- *Constituția Republicii Ceha*⁵⁸⁰ (preambul „decizi să construim, să protejăm și să dezvoltăm Republica Cehă în spiritul **inviolabilității demnității umane** și libertății”).

- *Constituția Finlandiei*⁵⁸¹ (art. 1 alin. (2) „Constituția garantează **inviolabilitatea demnității umane**, libertatea și drepturile individuale și promovează justiția socială”; art. 7 alin. (2) „Nimeni nu poate fi condamnat la moarte, torturat sau tratat într-o manieră care să aducă atingere **demnității umane**”).

- *Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania*⁵⁸² (art. 1 alin. (1) „**Demnitatea umană este inviolabilă**. Respectarea și protejarea acesteia reprezintă obligația tuturor autorităților statului”).

- *Constituția Republicii Croația*⁵⁸³ (art. 25 alin. (1) „Toate persoanele arestate și condamnate trebuie tratate în mod uman, cu respectarea **demnității** acestora”; art. 35

⁵⁸⁰ *Constituția Republicii Ceha*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 267-291.

⁵⁸¹ *Constituția Republicii Finlanda*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 597-674.

⁵⁸² *Legea fundamentală a Republicii Federale Germania*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 683-748.

⁵⁸³ *Constituția Republicii Croația*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 399-438.

„Tuturor persoanelor li se garantează respectul și protecția legală a vieții personale și de familie, a **demnității**, reputației și onoarei”).

– *Constituția Republicii Elene*⁵⁸⁴ (art. 7 alin. (2) „Tortura, maltratarea corporală, afectarea sănătății sau folosirea violenței psihologice, precum și orice ofensă adusă **demnității umane** sunt interzise și pedepsite conform legii”; art. 106 alin. (2) „Nu va fi permisă dezvoltarea inițiativei economice private în detrimentul libertății și al **demnității umane** sau al economiei naționale”).

– *Constituția Republicii Letonia*⁵⁸⁵ (art. 95 „Statul protejează onoarea și **demnitatea umană**. Tortura sau orice alt tratament crud ori degradant al persoanei este interzis. Nicio persoană nu va fi supusă pedepselor inumane sau degradante”).

– *Constituția Republicii Lituania*⁵⁸⁶ (art. 21 „1. Ființa umană este inviolabilă. 2. **Demnitatea umană** este protejată prin lege. 3. Tortura, rănirea unei persoane, degradarea **demnității** acesteia, supunerea acesteia unui tratament crud, precum și stabilirea unor astfel de pedepse sunt interzise”; art. 22 alin. (4) „Legea și justiția protejează orice persoană împotriva intervenției arbitrare sau ilegale în viața sa

⁵⁸⁴ *Constituția Republicii Elene*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 479-542.

⁵⁸⁵ *Constituția Republicii Letonia*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 17-33.

⁵⁸⁶ *Constituția Republicii Lituania*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 45-84.

privată și de familie, precum și împotriva încălcării onoarei și **demnității** sale”).

– *Constituția Republicii Polone*⁵⁸⁷ (art. 30 „**Demnitatea persoanei**, drept natural și inalienabil, constituie sursa libertăților și drepturilor omului și ale cetățeanului. Aceasta este **inviolabilă**. Respectarea și protejarea acesteia reprezintă o obligație a autorităților publice”; art. 47 „Orice persoană are dreptul la protecția juridică a vieții private și familiale, a **demnității** și a reputației sale și la luarea de decizii cu privire la viața sa personală”; art. 233 „1. Legea care reglementează restrângerea libertăților și a drepturilor persoanelor și ale cetățenilor în timpul instituirii legii marțiale și a stării de urgență nu poate limita libertățile și drepturile prevăzute în articolul 30 (**demnitatea persoanei**), (...)”).

– *Constituția Republicii Italia*⁵⁸⁸ (art. 3 alin. (1) „Toți cetățenii beneficiază de **demnitate socială** egală și sunt egali în fața legii, fără deosebire de sex, rasă, limbă, religie, opinii politice, condiție personală și socială”; -art. 41 „Întreprinderile economice private se constituie în mod liber. Aceasta nu poate avea loc într-un mod contrar binelui comun sau de o manieră care ar putea prejudicia siguranța, libertatea și **demnitatea umană**”).

– *Constituția Republicii Portugheze*⁵⁸⁹ (art. 1 „Portugalia este o republică suverană, bazată pe **demnitatea persoanei**

⁵⁸⁷ *Constituția Republicii Polone*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 309-362.

⁵⁸⁸ *Constituția Republicii Italia*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 813-846.

⁵⁸⁹ *Constituția Republicii Portugheze*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 377-473.

umane și pe voința poporului, care se angajează să construiască o societate liberă, echitabilă și solidară”; art. 13 alin. (1) „Toți cetățenii se bucură de aceeași **demnitate socială** și sunt egali în fața legii”; art. 26 „2. Legea stabilește garanții efective împotriva dobândirii și utilizării abuzive a informațiilor personale și familiale și a folosirii acestora în scopuri care contravin **demnității umane**. 3. Legea garantează **demnitatea personală** și identitatea genetică a persoanei umane, în special în ceea ce privește crearea, dezvoltarea și folosirea de tehnologii și în experimentele științifice”; art. 59 alin. (1) „Indiferent de vârstă, sex, rasă, cetățenie, locul nașterii, religie, convingeri politice și ideologice, toți cetățenii au dreptul: (...) b) ca munca să fie organizată în conformitate cu **demnitatea socială** și în așa fel încât să ofere împlinire personală și să facă posibilă reconcilierea vieții profesionale cu cea de familie”; art. 67 alin. (2) „Pentru a proteja familia, statul este în special responsabil de: (...) e) reglementarea reproducerii umane asistate, astfel încât să se protejeze **demnitatea umană**”; art. 206 „Ședințele de judecată în instanță sunt publice, cu excepția cazului în care, în vederea protejării **demnității personale** sau a moralei publice ori în vederea asigurării propriei funcționări, instanța judecătorească în cauză se pronunță în scris pentru ședință secretă, arătând motivele care au stat la baza deciziei respective.”).

– *Constituția Republicii Slovacie*⁵⁹⁰ (art. 12 alin. (1): „Cetățenii sunt liberi și egali în **demnitate** și drepturi. Drepturile și libertățile fundamentale sunt inviolabile, in-

⁵⁹⁰ *Constituția Republicii Slovacie*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 487-537.

alienabile, imprescriptibile și irevocabile.”; art. 19 alin. (1) „Orice persoană are **dreptul la protecția demnității umane**, a onoarei personale, a reputației sale și la protecția numelui său.”)

– *Constituția Republicii Slovenia*⁵⁹¹ (art. 21 alin. (1) „Respectarea persoanei și a **demnității umane** sunt garantate în procedurile penale și în toate celelalte proceduri juridice, precum și pe durata privării de libertate și a executării pedepselor”; art. 34 „Orice persoană are **dreptul la demnitate** și siguranță personală”).

– *Constituția Regatului Spaniei*⁵⁹² (art. 10 alin. (1) „**Demnitatea persoanei**, drepturile inviolabile inerente, dezvoltarea liberă a personalității, respectarea legii și a drepturilor altor persoane reprezintă fundamentul ordinii politice și păcii sociale”).

– *Constituția Regatului Suediei*⁵⁹³ (art. 2 alin. (1): „Putea publică este exercitată cu respectarea, în egală măsură, a tuturor cetățenilor, precum și a libertății și **demnității persoanei**”).

– *Constituția Ungariei*⁵⁹⁴ (art. II „**Demnitatea umană** este inviolabilă. Orice persoană are dreptul la viață și

⁵⁹¹ *Constituția Republicii Slovenia*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 549-588.

⁵⁹² *Constituția Regatului Spaniei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 601-650.

⁵⁹³ *Constituția Regatului Suediei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 661-708.

⁵⁹⁴ *Constituția Ungariei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 783-835.

demnitate umană; viața feteului este protejată din momentul concepției”; - art. IX „4. Dreptul la libertatea de exprimare nu poate fi exercitat în scopul încălcării **demnității umane** a altor persoane. 5. Dreptul la libertatea de exprimare nu poate fi exercitat în scopul încălcării **demnității** națiunii maghiare sau a unei comunități naționale, etnice, rasiale sau religioase. Persoanele care aparțin unor astfel de comunități sunt îndreptățite să depună reclamații în instanță împotriva exprimării unei opinii care încalcă drepturile comunității, prin invocarea încălcării **demnității** lor umane, așa cum se prevede în lege”; art. XVII alin. (3) „Orice angajat are dreptul la condiții de muncă adecvate pentru sănătatea, siguranța și **demnitatea** sa”).

- *Constituția României*⁵⁹⁵ (art. 1 alin. (3) „România este stat de drept, democratic și social, în care **demnitatea omului**, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din decembrie 1989, și sunt garantate”; art. 30 alin. (6) „Libertatea de exprimare nu poate prejudicia **demnitatea**, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine”).

- Potrivit art. 1 alin. (3) din *Constituția Republicii Moldova*,⁵⁹⁶ „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care **demnitatea omului**, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate.”

⁵⁹⁵ *Constituția României*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 839-876.

⁵⁹⁶ *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare din 14.01.2019).

Prin urmare, fiecare stat a recurs la o valorificare constituțională distinctă a *demnității umane*, în diferite contexte, consacrand:

– **demnitatea umană ca un standard al calității vieții** (*Constituția Regatului Belgiei*), **ca fundament al ordinii politice și păcii sociale** (*Constituția Regatului Spaniei, Constituția Republicii Portugheze*), **ca valoare supremă în stat** (*Constituția Republicii Moldova, Constituția României*);

– **garantarea demnității ca principiu și valoare strâns legată de egalitate** (*Constituția Republicii Bulgaria*), **egalitatea în demnitate a tuturor** (*Constituția Republicii Slovace*), inclusiv **egalitatea în demnitate socială a tuturor** (*Constituția Republicii Italia, Constituția Republicii Portugheze*);

– **respectul demnității ca principiu al exercitării puterii publice** (*Constituția Regatului Suediei*) și **respectarea și protejarea demnității ca o obligație a autorităților publice** (*Constituția Republicii Polone, Constituția Republicii Letonia*);

– **dreptul la demnitate umană** (*Constituția Ungariei, Constituția Republicii Slovenia*), inclusiv recunoscând **demnitatea persoanei ca drept natural inalienabil și inviolabil** (*Constituția Republicii Polone*) și **dreptul la protecția demnității umane** (*Constituția Republicii Slovace, Constituția Republicii Polone*);

– **inviolabilitatea demnității umane** (*Constituția Republicii Cehe, Constituția Finlandiei, Legea fundamentală a Republicii Federale Germania, Constituția Ungariei*);

– **protecția demnității umane în contextul libertății de exprimare** (*Constituția Ungariei, Constituția României*) și **a libertății economice** (*Constituția Republicii Italia, Constituția Republicii Elene*);

- **garantarea demnității umane în contextul utilizării abuzive a informațiilor personale, a investigațiilor medicale, în raporturile de muncă** (*Constituția Republicii Portugheze, Constituția Ungariei*), **în procesele judiciare** (*Constituția Republicii Portugheze*), **în toate procedurile judiciare, pe durata privării de libertate și a executării pedepselor** (*Constituția Republicii Slovenia*);

- **demnitatea ca un standard obligatoriu pentru sancționarea/pedepsirea infractorilor** (*Constituția Republicii Croația*);

- **interzicerea și sancționarea atingerilor aduse demnității** (*Constituția Finlandiei, Constituția Republicii Elene, Constituția Republicii Letonia, Constituția Republicii Lituania*), **inclusiv prin tortură, maltratare sau orice alt tratament crud ori degradant.**

În legătură cu acest ultim aspect, relevăm: chiar dacă puține state au reglementat expres la nivel constituțional protejarea *demnității umane* prin interzicerea torturii și a tratamentelor degradante, aceasta nu înseamnă că celelalte state acceptă sau tolerează un astfel de tratament. Din contra, prin însăși declararea *demnității umane* ca valoare supremă, ca principiu, ca obligație a statului, ca garanție a drepturilor omului, ca drept inviolabil, statele s-au angajat să garanteze *demnitatea umană* în toate relațiile sociale, să repudieze și să sancționeze orice atentare la aceasta, inclusiv să pedepsească și cea mai gravă violare a demnității umane precum este tortura.

3.4.2. Inviolabilitatea persoanei în contextul aplicării constrângerii juridice. Potrivit art. 25 din *Constituția Republicii Moldova*:⁵⁹⁷ „Libertatea individuală și siguranța persoanei sînt inviolabile” (alin. 1); „Percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sînt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege” (alin. 2). În baza acestor prevederi constituționale putem vorbi despre un veritabil drept la inviolabilitate personală, pe care statul îl garantează în cadrul raporturilor juridice de aplicare a constrângerii juridice.

Problema *inviolabilității persoanei* este de o deosebită actualitate pentru Republica Moldova, aflată pe calea democratizării și edificării statului de drept. Ea necesită o atenție distinctă din partea legiuitorului, a teoreticienilor și practicienilor, deoarece, după cum afirma marele savant C. Stere, „fără asigurarea libertății individuale și a libertății comunale, constituționalismul oricărei țări va rămâne o simplă fațadă, în dosul căreia se poate ascunde arbitrariul și despotismul cel mai neînfrânat. După modul în care statul respectă și protejează inviolabilitatea persoanei poate fi apreciat caracterul democratic și natura de drept a acestuia”⁵⁹⁸.

Pentru a putea dezvălui esența conceptului de „inviolabilitate” este absolut necesară explicarea categoriei de „libertate”. Din punct de vedere etimologic, cuvântul „*liber*” își are originea în latinescul „*liber*”, iar cuvântul „*libertate*” în latinescul „*libertas-tis*”, de unde au fost împrumutate atât de limba română, cât și de limba franceză. Potrivit *Dicționarului*

⁵⁹⁷ *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

⁵⁹⁸ Stere C. *Curs de drept constituțional* (litografiat). 1910. Biblioteca Academiei de Științe a României, p. 465-466.

explicativ al limbii române, semnificația cuvântului *libertate* constă în posibilitatea de a acționa după propria voință sau dorință; posibilitatea de acțiune conștientă a oamenilor în condițiile cunoașterii (și stăpînirii) legilor de dezvoltare a naturii și a societății⁵⁹⁹.

În opinia cercetătorului rus И. Л. Петрухин,⁶⁰⁰ „libertatea persoanei presupune o posibilitate oferită omului de a gândi și de a proceda conform propriilor convingeri, viziuni și reprezentări despre necesar și dorit, de a obține realizarea scopurilor prestabilite și astfel de a-și realiza „eu-l” propriu în lumea obiectivă”.

O idee reușită expune în acest context autorul М. И. Абдуллаев⁶⁰¹, potrivit căruia „libertatea omului rezidă nu doar în posibilitatea de a înlăptui anumite acțiuni, dar și în dreptul de a exclude, înlătura orice bariere din calea realizării acestora”.

Conform teoriei politice moderne, libertatea individului este confruntată permanent cu problema controlului social. Unii din marii gânditori definesc libertatea ca fiind dreptul unui individ de a acționa cum dorește pentru a realiza scopurile personale, în timp ce acest drept este realizat și de către ceilalți membri ai societății. Din acest punct de vedere, libertatea individului implică o libertate de acțiune care trebuie să fie legitimată printr-o constrângere exercitată de societate, cu scopul evitării abuzurilor în cadrul relațiilor dintre oameni. În virtutea acestei constrângeri legitime,

⁵⁹⁹ *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998, p. 570.

⁶⁰⁰ Петрухин И. Л. *Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение*. Москва: «Наука», 1985, p. 6.

⁶⁰¹ Абдуллаев М. И. *Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты*. Санкт-Петербург: «Юридический Центр Пресс», 2004, p. 184.

societatea va putea interveni ori de câte ori libertatea individului va fi afectată de acțiunile altuia⁶⁰². Este important în acest sens de precizat că limita dintre sfera de acțiune a individului și intervenția statului depinde, în mare parte, și de educația democratică a cetățenilor care știu sau nu știu să se comporte astfel încât să devină inutilă intervenția statului⁶⁰³.

În același timp, reiterăm că *libertatea* are sens numai în condițiile existenței limitelor, deoarece, pentru a se manifesta, ea trebuie să depindă de ceva, să se circumscrie unor coordonate. Din acest punct de vedere, libertatea umană se întruchipează într-un mănunchi de limite care sunt condiția exercitării ei, terenul pe care se manifestă ca libertate îngrădită și condiționată⁶⁰⁴.

Libertatea personală este o libertate morală, psihică și fizică. Pe de o parte, ea reprezintă posibilitatea de a realiza faptele permise, iar, pe de altă parte, ea necesită o independență față de influența coercitivă din exterior. În același timp, libertatea personală este limitată de legea „minimumului etic”, care proclamă: „fii liber, dar respectă libertatea altora”. Prin urmare, statutul juridic al omului se bazează pe propria libertate și pe respectul libertății celorlalți membri ai societății, ceea ce presupune că libertatea unui om poate fi limitată în interesul protecției altui om.

⁶⁰² Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 61.

⁶⁰³ Tămăș S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. Ediția a II-a. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL, 1996, p. 146-147.

⁶⁰⁴ Micu D. *Garantarea drepturilor omului în practica Curții europene a drepturilor omului și în Constituția României*. București: All Beck, 1998, p. 141-142.

Ținând cont de aceste momente, В. В. Демирчян⁶⁰⁵ conchide pe bună dreptate că libertatea presupune posibilitatea persoanei, garantată de către stat, de realizare a unor acțiuni potrivit convingerilor proprii, a cărei limitare poate fi admisă doar în cazuri excepționale prevăzute de normele juridice internaționale și cele ale legislației naționale.

În ceea ce privește importanța acesteia, în doctrină⁶⁰⁶ se susține că libertatea individului este o valoare socială inestimabilă, întrucât ea oferă posibilitatea valorificării tuturor însușirilor, atributelor, intereselor și aspirațiilor legitime și raționale ale ființei umane, în limitele admise de lege. Respectiv, se face distincție între libertatea ca *atribut al persoanei* și libertatea ca *drept fundamental* al cetățeanului. Primul aspect are în vedere posibilitatea de mișcare a persoanei, libertatea însoțind toate manifestările sociale ale acesteia și încorporându-se în noțiunea de *inviolabilitate a persoanei*, în timp ce în cel de-al doilea aspect, libertatea apare ca un complex de drepturi recunoscute și garantate prin constituție.

Referindu-ne la *coraportul dintre libertatea persoanei și inviolabilitatea acesteia*, notăm că în teoria juridică⁶⁰⁷ acesta este privit prin prisma concepției filosofice a existenței a două tipuri de libertăți: *pozitivă* și *negativă* (concepție enunțată *supra*, potrivit căreia, prima implică libertatea ce

⁶⁰⁵ Демирчян В. В. *Пределы ограничения права ни личную неприкосновенность при применении задержания в уголовном процессе*. In: Современное право, 2008, nr. 8, p. 46-47.

⁶⁰⁶ Nicolae N.-A. *Garantarea libertății persoanei*. București: Editura Universității Titu Maiorescu, 2002, p. 8-9.

⁶⁰⁷ Васильева Е. Г. *Принцип неприкосновенности личности в уголовном процессе*. În: Актуальные вопросы уголовного процесса современной России. Межвузовский сборник научных трудов. Уфа: РИО БашГУ, 2003, p. 22.

permite anumite lucruri, cea de-a doua – libertatea față de constrângere). Din perspectiva acestei concepții, *dreptul la libertate individuală* presupune dreptul la o asemenea stare în care omul poate să dispună de sine, de corpul său, de psihicul, de moralitatea, de securitatea sa după bunul său plac, iar *inviolabilitatea persoanei* este percepută ca dreptul la o asemenea stare, în ale cărei condiții nu se admite afectarea integrității morale, fizice și de altă natură a individului prin constrângerea exercitată de către stat, persoane cu funcții de răspundere sau de alți cetățeni. Sub acest aspect, *inviolabilitatea persoanei* constituie o barieră de protecție față de atentatele din exterior, care permite realizarea completă a libertății individului.

Respectiv, se poate constata că atât timp cât omul există și acționează potrivit voinței sale proprii, el este inviolabil. Însă în cazul în care asupra sa se exercită o influență coercitivă (împotriva voinței sale), *inviolabilitatea* este restrânsă (dacă constrângerea este legală) sau lezată/încălcată (dacă constrângerea este ilegală)⁶⁰⁸. În acest sens, și cercetătorul P. B. Орлов⁶⁰⁹ trasează distincția dintre *restrângerea inviolabilității persoanei* (restrângerea posibilității persoanei de a dispune de sine însuși) și *încălcarea dreptului la inviolabilitate personală*.

Merită enunțat în acest context că, în general, în studiile de specialitate pot fi întâlniți așa termeni ca „*inviolabilitatea persoanei*”, „*inviolabilitatea personală*”, „*dreptul*

⁶⁰⁸ Costachi Gh., Chetruș U. *Inviolabilitatea persoanei – drept fundamental pasibil de restrângere*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 5, p. 23.

⁶⁰⁹ Орлов P. B. *Право на свободу и личную неприкосновенность как конституционная гарантия от незаконных и необоснованных арестов граждан*. În: Академический юридический журнал «Научные сообщения», 2008, nr. 3 (33), p. 49.

la inviolabilitate a persoanei” și „dreptul la inviolabilitate personală”. O evaluare a utilizării acestor noțiuni permite de a conchide: categoriile de „inviolabilitate a persoanei” și „inviolabilitate personală” sunt folosite ca sinonime, în schimb se face distincție între „inviolabilitatea persoanei” și „dreptul la această inviolabilitate”⁶¹⁰. În acest sens, cercetătorul В. А. Патюлин⁶¹¹ notează că „inviolabilitatea personală este o stare de fapt, iar dreptul la inviolabilitate personală presupune dreptul cetățenilor la protecție din partea statului față de atentate ilegale corelat cu obligația tuturor cetățenilor de a se abține de la asemenea atentate, precum și cu obligația organelor de stat de a apăra persoana față de orice atentat ilegal” (făcând abstracție de această distincție, în continuare noi vom utiliza aceste sintagme ca sinonime).

Din această perspectivă se face distincție între inviolabilitatea persoanei *lato sensu*, care are drept scop de a asigura libertatea individuală și protecția juridică a fiecărei persoane față de arbitrariul altor persoane și inviolabilitatea persoanei *stricto sensu*, care are drept scop de a proteja cetățeanul față de reținerile și arestările ilegale⁶¹².

Sub acest aspect, В. В. Демирчян identifică, în conținutul noțiunii de *inviolabilitate a persoanei*, două drepturi: dreptul la libertate față de măsurile de constrângere aplicate de

⁶¹⁰ Costachi Gh., Chetruș U. *Inviolabilitatea persoanei – drept fundamental pasibil de restrângere*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 5, p. 23-24.

⁶¹¹ Патюлин В. А. *Неприкосновенность личности как правовой институт*. În: Советское государство и право, 1973, № 11, p. 15.

⁶¹² Орлов Р. В. *Право на свободу и личную неприкосновенность как конституционная гарантия от незаконных и необоснованных арестов граждан*. În: Академический юридический журнал «Научные сообщения», 2008, nr. 3 (33), p. 49.

către stat prin organele sale și dreptul la libertate față de atentatele criminale din partea cetățenilor. În baza acestor momente, domnia sa conchide că inviolabilitatea persoanei din punct de vedere juridico-constituțional presupune protecția garantată de către stat a libertății fizice, psihice, sexuale, morale a persoanei față de atentatele criminale, precum și protecția față de restrângerea ilegală și nejustificată a acestor libertăți⁶¹³.

Acest ultim moment a determinat și o definiție în sens restrâns a categoriei în discuție. Astfel, A. В. Писарев⁶¹⁴ susține că dreptul la inviolabilitate personală presupune dreptul subiectiv al persoanei (față de care legea admite aplicarea măsurilor de constrângere procesuală) la asigurarea inviolabilității fizice și psihice față de atentatele ilegale ale organelor de stat și a funcționarilor acestora.

Prin esență, anume o asemenea privire asupra lucrurilor cel mai mult ne interesează în prezentul demers științific, deoarece implică nemijlocit problema aplicării constrângerii juridice, odată ce este clar în același timp că protecția inviolabilității persoanei față de atentatele ilegale ale altor persoane este asigurată de politica penală a statului, aceste atentate fiind calificate ca infracțiuni și pasibile de pedeapsa prevăzută de legislația penală.

În doctrina juridică mai pot fi atestate alte două abordări ale conceptului de „inviolabilitate a persoanei”, deja în

⁶¹³ Демирчян В. В. *Пределы ограничения права на личную неприкосновенность при применении задержания в уголовном процессе*. In: Современное право, 2008, nr. 8, p. 47.

⁶¹⁴ Писарев А. В. *Производство следственных действий, ограничивающих право граждан на личную неприкосновенность*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Омск, 2002, p. 18.

funcție de un alt criteriu. Interpretarea restrânsă a acestui drept presupune imposibilitatea de a lipsi ilegal de libertate (sub formă de arest, reținere etc.), adică inviolabilitatea fizică. În sens extensiv, inviolabilitatea persoanei cuprinde nu numai inviolabilitatea fizică, ci și psihică, morală, spirituală, sexuală, securitatea personală și posibilitatea de a dispune liber de sine însuși⁶¹⁵.

Într-o altă opinie, inviolabilitatea personală implică neadmiterea niciunei ingerințe în sfera individuală a persoanei și cuprinde *inviolabilitatea fizică și inviolabilitatea psihică*. În acest sens, *inviolabilitatea fizică* este caracterizată, mai întâi de toate, prin lipsa oricărui contact fizic cu persoana împotriva voinței acesteia, iar *inviolabilitatea psihică* – lipsa contactului de natură să suprimă conștiința, gândurile, voința persoanei și să exercite o influență coercitivă asupra comportamentului acesteia⁶¹⁶.

Asigurarea *inviolabilității fizice* necesită crearea unor garanții suficiente de către stat față de orice atentat la viața, la sănătatea, la libertatea activității fizice, la inviolabilitatea sexuală, atât din partea statului, a organelor și funcționarilor acestora, cât și din partea cetățenilor. Asigurarea *inviolabilității psihice* cuprinde un complex de măsuri orientate spre protecția față de atentatele la sănătatea psihică și morală a persoanei, sfera intelectuală și volițională a conștiinței omului.

⁶¹⁵ Демирчян В. В. *Пределы ограничения права на личную неприкосновенность при применении задержания в уголовном процессе*. In: Современное право, 2008, nr. 8, p. 47.

⁶¹⁶ Писарев А. В. *Производство следственных действий, ограничивающих право граждан на личную неприкосновенность*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Омск, 2002, p. 12.

O accepțiune cu mult mai largă poate fi atestată la И. Л. Петрухин⁶¹⁷, în a cărei viziune dreptul la inviolabilitatea persoanei presupune libertatea omului și securitatea personală garantată de către stat, care constă în neadmiterea, în reprimarea și sancționarea atentatelor la viața, la sănătatea, la integritatea corporală și libertatea sexuală (inviolabilitatea fizică a individului); la onoarea, la demnitatea și libertatea morală (inviolabilitatea morală); la libertatea individuală a persoanei exprimate în posibilitatea de a dispune de sine însuși și de a determina locul aflării potrivit propriei voințe (securitatea personală).

O idee similară expune și E. В. Сердюкова⁶¹⁸, potrivit căreia prin dreptul inviolabilității personale se înțelege de asemenea și siguranța persoanei și libertatea omului garantate de către stat, care rezidă în neadmiterea, în reprimarea și pedepsirea oricărui atentat asupra:

- vieții, sănătății, integrității corporale și libertății sexuale (inviolabilitatea fizică);
- cinstei, demnității, libertății morale (inviolabilitatea morală);
- desfășurării normale a proceselor psihice (inviolabilitatea psihică);
- libertății individuale a omului, exprimată prin posibilitatea de a dispune de sine însuși, de timpul liber, de a determina de sine stătător locul aflării, neafierea sub supraveghere sau protecție (siguranța personală).

⁶¹⁷ Петрухин И. Л. *Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение*. Москва: «Наука», 1985, p. 35.

⁶¹⁸ Сердюкова Е. В. *Свобода человека как объект посягательства*. În: Русская цивилизация: наука, образование, общество. Электронное научное издание (журнал). 2009, nr. 3. [URL]: <http://publ.uchis-online.ru/files/Chi05.pdf>.

În virtutea importanței sale deosebite, inviolabilitatea persoanei este percepută ca fiind atât un drept al individului, cât și un principiu. O delimitare clară sub acest aspect face cercetătoarea E. Г. Васильева⁶¹⁹, în a cărei viziune *principiul inviolabilității persoanei* constă în neadmiterea (interzicerea) oricărui atentat ilegal asupra inviolabilității fizice, morale și psihice a individului, asupra libertății individuale, libertății generale de acțiune și siguranței persoanei în contextul realizării justiției penale. La rândul său, *dreptul la inviolabilitatea persoanei* este o asemenea stare a individului garantată de către stat, care presupune că integritatea psihică și fizică și autonomia persoanei sunt libere față de orice constrângere. Potrivit Constituției, acest drept poate fi restrâns în condiții legale.

Merită atenție în context și ideea potrivit căreia inviolabilitatea persoanei implică un anumit regim juridic, baza relațiilor dintre persoană și societate, dintre cetățean și stat; regim ce exclude restrângerea nejustificată a drepturilor și libertăților individului⁶²⁰.

Concomitent cu aceste accepțiuni, în studiile de specialitate inviolabilitatea persoanei este abordată ca fiind o instituție juridică complexă. Astfel, potrivit cercetătoarei A. A. Опалева⁶²¹, instituția inviolabilității persoanei nu se

⁶¹⁹ Васильева Е. Г. *Принцип неприкосновенности личности в уголовном процессе*. În: Актуальные вопросы уголовного процесса современной России. Межвузовский сборник научных трудов. Уфа: РИО БашГУ, 2003, p. 30.

⁶²⁰ Сердюкова Е. В. *Свобода человека как объект посягательства*. În: Русская цивилизация: наука, образование, общество. Электронное научное издание (журнал). 2009, nr. 3. [URL]: <http://publ.uchis-online.ru/files/Chi05.pdf>.

⁶²¹ Опалева А. А. *Институт личной неприкосновенности в системе права*. În: Труды Академии Управления МВД России. [URL]: <http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1389582>.

reduce doar la însuși dreptul la inviolabilitate, adică la posibilitatea de a dispune de o asemenea valoare ca inviolabilitatea, dar cuprinde și asigurarea acestei posibilități prin mijloace juridice. Din această perspectivă, domnia sa susține că „instituția inviolabilității personale reprezintă un sistem de norme juridice ce aparțin diferitor ramuri de drept, reunite prin obiectul comun de reglementare juridică, care cuprinde totalitatea relațiilor sociale din sfera inviolabilității personale”. În cadrul acestui sistem de norme juridice, cercetătoarea identifică două mari categorii: norme care consacră dreptul la inviolabilitate personală și norme care asigură acest drept.

Respectiv, la categoria normelor ce consacră acest drept, domnia sa atribuie normele care se referă la:

- recunoașterea drepturilor și libertăților persoanei (inclusiv a dreptului la inviolabilitate personală) ca valoare supremă, temelie a libertății, dreptății și păcii în lume (de exemplu, preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului (DUDO), art. 1 din Constituția Republicii Moldova);
- instituționalizarea însăși a dreptului la inviolabilitate a persoanei (art. 3 din DUDO, art. 24 din Constituția RM);
- subiecții dreptului respectiv (omul, cetățeanul, fiecare persoană);
- obiectul inviolabilității personale (viața, sănătatea, integritatea corporală, libertatea individuală, psihicul, onoarea, demnitatea etc.);
- principiile ce stau la baza recunoașterii și respectării dreptului la inviolabilitate personală (universalității, egalității, garantării etc.);
- posibilitățile pe care le presupune dreptul la inviolabilitate personală (posibilitatea persoanei de a fi pro-

tejată de restrângerea ilegală a inviolabilității fizice, psihice și morale, libertății individuale; de a cere de la alte persoane respectarea inviolabilității sale; de a recurge la protecția statului în caz de atentare la inviolabilitatea personală);

- obligațiile statului, asociațiilor obștești și cetățenilor de a respecta inviolabilitatea personală a fiecărui om, indiferent de: gen, rasă, naționalitate, limbă, origine socială, situație materială, domiciliu, atitudine față de religie, convingeri etc.;
- investiția cu inviolabilitate personală specială (în legătură cu executarea funcțiilor de importanță socială).

La categoria normelor care asigură dreptul la inviolabilitate personală, considerate a fi cele mai numeroase, sunt atribuite dispozițiile juridice care se referă la:

- necesitatea asigurării dreptului la inviolabilitate personală;
- scopurile și sarcinile acestui drept;
- garanțiile realizării dreptului la inviolabilitate personală (prevederile dreptului internațional, ale dreptului constituțional și a unor norme ramurale referitoare la interzicerea restrângerii inviolabilității personale cu depășirea limitelor stabilite de convențiile internaționale și legislația națională);
- sistemul organelor care realizează protecția juridico-statală și apărarea dreptului la inviolabilitate personală;
- sistemul măsurilor de protecție și apărare a inviolabilității personale (măsuri de prevenire și reprimare a încălcărilor inviolabilității personale; măsuri de protecție judiciară; măsuri de răspundere juridică și măsuri de compensare; măsuri juridice de supraveghere și control);

- formele și metodele asigurării dreptului la inviolabilitate personală (constatarea delictelor, garantare, compensare, recuperare, răspundere, restrângere, obligare, interzicere etc.);
- posibilitatea restrângerii inviolabilității personale (restrângerea legată de stabilirea limitelor inviolabilității personale generale determinată de nivelul libertății individului caracteristic uneia sau altei societăți; restrângerea legată de stabilirea limitelor inviolabilității personale speciale, determinată de particularitățile activității profesionale; restrângerea condiționată de situații speciale și excepționale (extrema necesitate, legitima apărare, situația excepțională) etc.

Din cele enunțate putem deduce valoarea deosebită a dreptului la inviolabilitate personală și atenția care trebuie să i se acorde de către legiuitor.

În general, dreptului la libertate și inviolabilitate personală îi este atribuită o semnificație deosebită într-o societate democratică. În documentele Comisiei pentru drepturile omului a ONU se subliniază că libertatea și inviolabilitatea persoanei constituie baza protecției și apărării tuturor celorlalte drepturi și libertăți ale omului⁶²².

Accentuând valoarea deosebită a libertății, marele constituționalist C. Stere⁶²³ (citată de R. Grecu⁶²⁴) susținea la vremea sa că toate libertățile, la care se referă Constituția,

⁶²² Лебедев В. М. *Судебная защита свободы и личной неприкосновенности граждан на предварительном следствии. Учебное пособие*. Москва: Городец, 2001, p. 10.

⁶²³ Stere C. *Curs de drept constituțional* (litografiat). 1910. Biblioteca Academiei de Științe a României, p. 465-466.

⁶²⁴ Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*. Chișinău: «Universul», 2009, p. 69-70.

izvorăsc dintr-un singur principiu suprem – *principiul de inviolabilitate a personalității*, care prin sine însuși afirmă respectul demnității umane. Conform acestui principiu, legea consideră o ființă umană sacră și inviolabilă doar în virtutea faptului că este ființă omenească. După acest remarcabil cugetător al neamului nostru, principiul dat este incompatibil cu sclavagismul și robia, cu supunerea la chinuri și înjosirea ființei în scopul descoperirii unei crime. El este incompatibil nu numai cu pedeapsa cu moartea, dar cu însăși ideea veche despre pedeapsă nu ca mijloc de apărare a societății, ca un mijloc de a face inofensivă persoana inculpată, ci ca o răzbunare în scopul provocării suferințelor acesteia.

Referindu-ne nemijlocit la consacrarea legală a dreptului la inviolabilitate personală, notăm că acesta este consfințit în principal, după cum este și necesar, în textul Legii Supreme a Republicii Moldova⁶²⁵, la art. 25 alin. (1), prin următoarea formulă: „Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile”.

În contextul normei constituționale, libertatea individuală vizează, după cum susțin majoritatea cercetătorilor, libertatea fizică a persoanei, dreptul de a se putea comporta și mișca liber, de a nu fi ținut în sclavie, de a nu fi reținut, arestat sau deținut decât în cazurile și în formele expres prevăzute de Constituție și lege⁶²⁶.

Potrivit altei accepțiuni, libertatea individuală este considerată drept „expresia constituțională a stării naturale umane, omul se naște liber, iar societatea este obligată

⁶²⁵ *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1.

⁶²⁶ *Constituția României revizuită: comentarii și explicații*. Muraru I., Constantinescu M. ... București: ALL BECK, 2004, p. 40.

să respecte și să protejeze libertatea omului”⁶²⁷. Totodată, întrucât libertatea individuală, ca, de altfel, toate libertățile umane, nu poate și nici nu trebuie să fie absolută, ea urmează a se realiza în limitele coordonatelor impuse de către ordinea constituțională sau, mai larg, de ordinea de drept, iar încălcarea ordinii de drept de către individ justifică autoritățile publice de a interveni prin constrângere. Dacă este cazul, în funcție de gravitatea încălcărilor, pot fi aplicate măsuri care privesc libertatea persoanei, cum ar fi reținerea, arestul, percheziția.

Recunoscând o asemenea libertate fiecărei persoane și sugerând eventualele consecințe ce pot surveni în caz de neconformare ordinii stabilite în stat, Constituția, în același timp, ține să prestabilească și anumite limite în cadrul cărora trebuie să se desfășoare intervenția autorităților publice. Prin esență, acest moment reprezintă prima și cea mai importantă garanție a respectării dreptului la inviolabilitate personală la aplicarea constrângerii juridice⁶²⁸.

Acțiunile autorităților publice de restabilire a ordinii de drept, de represiune sunt și trebuie să fie, la rândul lor, condiționate și clar delimitate, astfel încât libertatea individuală să fie respectată și nicio persoană care este inocentă să nu fie victima unor acțiuni abuzive sau determinate eventual de rațiuni politice. Intervine astfel noțiunea de „siguranță a persoanei” care exprimă ansamblul garanțiilor ce protejează persoana în situațiile în care autoritățile publice, în aplicarea Constituției și a legilor, iau anumite măsuri care

⁶²⁷ Muraru I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: Editura ACTAMI, 1995, p. 248; Nicolae N.-A. *Garantarea libertății persoanei*. București: Editura Universității Titu Maiorescu, 2002, p. 31.

⁶²⁸ Costachi Gh., Chetruș U. *Inviolabilitatea persoanei – drept fundamental pasibil de restrângere*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 5, p. 24-25.

privesc libertatea individuală, garanții de natură să asigure ca aceste măsuri să nu fie ilegale⁶²⁹. Acest sistem de garanții permite realizarea represiunii faptelor antisociale sau nelegale, dar, în același timp, asigură și inocenților ocrotirea juridică necesară. Astfel, siguranța persoanei este percepută ca o garanție a libertății individuale, ce privește legalitatea măsurilor care pot fi dispuse de către autoritățile publice, în cazurile și în condițiile prevăzute de lege⁶³⁰.

Conform altei viziuni, siguranța persoanei presupune dreptul de a fi supus privării sau restrângerii libertății doar în conformitate cu normele legale care reglementează excepțiile de la dreptul la libertate (noțiunea de siguranță a persoanei se identică cu obligația respectării stricte a legalității de către autoritățile judiciare penale competente)⁶³¹.

Prin urmare, art. 25 din Constituția Republicii Moldova stabilește condițiile în care se pot realiza percheziții, rețineri și arestări. Respectiv, acestea pot fi dispuse numai în cazurile și cu procedura prevăzută de lege, prin care urmează să înțelegem regulile procedurale a căror respectare obligatorie se impune. Deși art. 25 cuprinde, în cea mai mare parte, aspecte de procedură, conținutul articolului este cu mult mai mare și nu se referă doar la aceste chestiuni. După cum susțin unii cercetători⁶³², articolul în cauză protejează persoana nu doar de percheziție, de reținere sau arestare abuzivă, dar și de o definire defectuoasă a infracțiunilor, de utilizarea noțiunilor și definițiilor vagi, precum și de practica juridică incorectă.

⁶²⁹ Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a III-a, revăzută și completată. București: Lumina Lex, 2005, p. 138-13.

⁶³⁰ *Constituția României revizuită: comentarii și explicații*. Muraru I., Constantinescu M. ... Buc.: ALL BECK, 2004, p. 40-41.

⁶³¹ Ionescu D. *Procedură penală. Partea generală: sinteze și spețe*. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2007, p. 50.

⁶³² Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 63.

În general, dreptul la libertate și inviolabilitate personală este atribuit la categoria drepturilor și libertăților civile și politice, ale căror realizare și apărare se deosebesc într-o anumită măsură de respectarea și protecția drepturilor economice, sociale și culturale, reglementate de Constituție.

Drepturile sociale economice necesită un program social complex, care poate fi realizat doar printr-o activitate pozitivă a statului. În schimb, drepturile civile și politice ale cetățeanului nu necesită din partea statului programe speciale și activități complexe. Ele implică doar o protecție față de intervenții, față de restrângeri și limitări nejustificate. În acest sens, cercetătorul A. Эсмен scrie: „aceste drepturi limitează dreptul statului, dar nu solicită din partea acestuia nici un serviciu, nici o jertfă în favoarea cetățenilor. Statul trebuie să se abțină doar de la intervenția în sferile date, acordând spațiu liber activității personale”⁶³³. Cu alte cuvinte, statul trebuie doar să pună la dispoziția cetățenilor posibilități juridice de nădejde pentru protecția drepturilor civile și politice⁶³⁴, în special, este cazul garantării accesului liber la justiție, a dreptului la apărare etc., ca elemente importante ale mecanismului juridic de protecție a drepturilor omului.

Pe cât de simplu pare acest lucru la prima vedere, pe atât de dificilă se dovedește a fi transpunerea lui în practică. Această deoarece, adesea, intervenția statului este determinată de necesitatea protejării intereselor sale, moment pentru care nu rare ori sunt jertfite interesele și drepturile cetățenilor, printre care și libertatea acestora. De aceea, problema inviolabilității persoanei este de o deosebită actualitate pentru Republica

⁶³³ Эсмен А. *Общие основания конституционного права*. Спб., 1909, р. 398.

⁶³⁴ Лебедев В. М. *Судебная защита свободы и личной неприкосновенности граждан на предварительном следствии*. Учебное пособие. Москва: Городец, 2001, р. 20.

Moldova, aflată pe calea democratizării și edificării statului de drept⁶³⁵. Ea necesită o atenție distinctă din partea legiuitorului, a teoreticienilor și practicienilor, deoarece, după cum susținea marele savant C. Stere,⁶³⁶ „fără asigurarea libertății individuale și a libertății comunale, constituționalismul oricărei țări va rămâne o simplă fațadă, în dosul căreia se poate ascunde arbitriul și despotismul cel mai neînfrînat”.

Așadar, prin consacrarea constituțională a *dreptului la inviolabilitate personală* se tinde nu numai spre garantarea libertății persoanei, ci și spre asigurarea securității juridice a acesteia în raporturile sale cu puterea, în special, la aplicarea constrângerii juridice, moment deosebit de semnificativ pentru o societate democratică și un stat de drept.

Pornind de la semnificația fundamentală a inviolabilității persoanei într-un stat de drept, considerăm că pentru restrângerea dreptului la inviolabilitate personală este necesară o diligență sporită din partea autorităților competente, întrucât aceasta implică nemijlocit și restrângerea altor drepturi fundamentale garantate de Constituție. De aceea, atât legiuitorul în procesul legiferării, cât și practicienii (din sistemul judiciar) trebuie cu o deosebită precauție să facă uz de competența lor legală de a restrânge inviolabilitatea persoanei, mai ales că nu sunt rare cazurile, când prin aceasta sunt cauzate grave prejudicii de diferită natură acuzatului. Cea mai bună soluție în acest caz o reprezintă restrângerea inviolabilității persoanei doar ca *excepție, potrivit principiilor general recunoscute și doar în limitele și pentru scopurile strict prevăzute de lege*.

⁶³⁵ Costachi Gh., Chetruș U. *Inviolabilitatea persoanei – drept fundamental pasibil de restrângere*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 5, p. 24-25.

⁶³⁶ Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*. Chișinău: «Universul», 2009, p. 74-75.

◀ **PARTEA A II-A** ▶
**JUSTIȚIA ÎN STATUL DE DREPT
CONTEMPORAN**

Capitolul 1
**COORDONATELE PUTERII
JUDECĂTOREȘTI ÎN STATUL
DE DREPT CONTEMPORAN**

1.1. Accepțiunile justiției ca fenomen și valoare socială

1.1.1. Etimologia justiției. Pe parcursul mai multor secole, ideea de *justiție* a preocupat constant cele mai luminate minți, urmărindu-se scopul de a contura conținutul semantic al noțiunii, dar și reperatele practice pentru punerea ideii în practică. Mai mult, ideea a fost analizată prin prisma mai multor abordări – filosofică, religioasă, juridică etc., ceea ce a permis recunoașterea acesteia ca valoare socială.

Problema *justiției* este la fel de importantă și în prezent, în contextul edificării statului de drept, care *a priori* este conceput ca un stat al dreptății și al justiției. Dar pentru edificarea unui astfel de stat, este absolut necesar a cunoaște esența și semnificația ideii de *justiție*, ceea ce ar contribui la aplicarea efectivă a acesteia în practica socială⁶³⁷.

În lumina celor menționate, în continuare ne propunem o radiografie a doctrinei de specialitate în vederea elucidării esenței și semnificației ideii de *justiție* ca valoare socială, pornind de la cele mai vechi, precum și noi, interpretări date pe parcursul a mai multor secole de către cele mai luminate minți ale timpului.

Astfel, pentru a înțelege esența și semnificația noțiunii de *justiție*, este absolut necesar să accedem chiar la rădăcinile acesteia⁶³⁸. Fiind animați de o asemenea curiozitate, numeroși cercetători, de-a lungul timpului, s-au expus pe marginea originilor sale etimologice.

⁶³⁷ Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra accepțiunilor justiției ca fenomen și valoare socială*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 3, p. 8.

⁶³⁸ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 65.

În *Dicționarul etimologic al limbii franceze*⁶³⁹ se precizează că cuvântul *își* are originea lingvistică în dreptul roman, în calitate sa de prim-creator al justiției instituționale. În limba latină, justiția semnifică *justitia*, *-ae* (scrisă *iustitia*), substantiv ce provine de la *justus*, care înseamnă *conform dreptului*, având ca rădăcină *jus - juris - dreptul* în sens de permisiune. Rădăcina sa etimologică este legată și de verbul *jurare*, *jurer* care desemnează un cuvânt sacru, proclamat cu voce tare. Mai aproape, cuvântul *juge* se referă la latinescul *judex*, care semnifică *cel care arată*. În cea mai mare parte, în dicționarele contemporane este consemnată proveniența latină a *justiției* de la cuvântul *iustitia*⁶⁴⁰ (înțeles ca *dreptate*⁶⁴¹).

Cu toate acestea, unii identifică originea etimologică a cuvântului *justiție* în termenul *just*, apreciat în sursele de specialitate ca: *justi*, *-ste*, adj. (adesea adverbial) – conform cu adevărul sau cu echitatea: drept, adevărat, echitabil⁶⁴².

Într-o altă viziune, se consideră că *justiția* provine de la latinescul *jus*, legat de sacrificiul simbolic⁶⁴³. La rândul său, filosoful britanic S. Millnote estimează că termenul *justice*

⁶³⁹ Bloch O., Wartburg W. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: PUF, 2008, p. 326.

⁶⁴⁰ *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Arc, Gunivas, 2007, p. 1007; *Micul Dicționar Academic*. Vol. III. București: Univers Enciclopedic, 2003, p. 265; Hanga VI. *Mic dicționar juridic*. București: Lumina Lex, 1999, p. 121.

⁶⁴¹ Arseni A., Ivanov V., Suholitco L. *Dreptul constituțional comparat*. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2003, p. 186.

⁶⁴² Negru A. *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*. Monografie. Chișinău: S.n., 2012, p. 40.

⁶⁴³ Jacob R. *Jus et le Code civil: Jus ou la cuisine romaine de la norme*. In: *Droit et cultures*. Revue semestrielle d'anthropologie et d'histoire, 2004, nr. 48, p. 11.

derivă din latinescul *jubere*, cu semnificația de *a ordona, a decreta*, care permite stabilirea unei legături între ordinea conținută de drept și justiția care i se conformează⁶⁴⁴. Alți cercetători susțin că termenul *justiție* provine de la latinescul *jurisdictio*, cuvânt compus din *jus* (drept) și *ducere* (a spune, a pronunța), deci a pronunța dreptul⁶⁴⁵.

Filologia modernă însă mai mult este preocupată de originile religioase ale termenului. În acest sens, cercetătorii români Gh. Mihai și R. Motica constată că: „...arheologia cuvântului *justiție* ne duce la sanscritul *ja*, greu de tradus prin *dreptate*, care mai degrabă provine din *drept*. Sanscritul înțelege prin *ja* ceea ce este bun, sfânt, pur dimpreună. Această trinitate semnificativă a lui *ja* bun-curat-sacru se vedea în normele de atunci, bune-curate-sacre, etico-juridico-religioase, adică sincretice. Ele reglementau conduitele umane pe făgașul a ceea ce e bun-curat-sacru, încălcarea lor fiind nu numai faptă ilicită, ci și rușinoasă și păcat”⁶⁴⁶. Prin urmare, din perspectiva etimologiei, *justiția* este idealul etic și religios incorporat în drept⁶⁴⁷, diversitatea de explicații etimologice, de la bun început configurând complexitatea deosebită a conceptului.

⁶⁴⁴ http://fr.wikipedia.org/wiki/John_Stuart_Mill.

⁶⁴⁵ Cârnaț T. *Puterea judecătorească în Republica Moldova*. În: Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele / I. Creangă, V. Popa. Chișinău: TISH, 2005, p. 160; Cârnaț T. *Drept constituțional*. Ediția a II-a. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010, p. 453; Bantuș A., Bantuș I., Starașciuc R. *Elemente de drept public*. Chișinău: „Elena - V.I.”, 2008, p. 145.

⁶⁴⁶ Mihai Gh., Motica R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: All Beck, 1997, p. 17.

⁶⁴⁷ Botnari E. *Principiile dreptului: aspecte teoretico-practice*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2004, p. 26.

1.1.2. Accepțiunile ideii de justiție. În ansamblu, ideea de *justiție* a variat în spațiu și timp, fiind ajustată la necesitățile timpurilor și popoarelor. Astfel că ceea ce se părea just într-o epocă, urma să fie injustul epocii ulterioare⁶⁴⁸.

De la început, la popoarele primitive, ideea de *justiție* se confunda cu legea talionului: „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte” – lege a justiției divine⁶⁴⁹ (ce poate fi atestată chiar și în Vechiul Testament, Ieșirea 21⁶⁵⁰). În fazele vechi ale gândirii, *justiția* era concepută drept corespondență cu ceva prestabilit. În lumea orientală și acolo unde și până acum domnește o concepție monoteistă și etică a universului, *justiția* se atribuia înainte de toate divinității, pentru a exprima proporția infailibilă și armonia intrinsecă a voințelor sale. În ce privește oamenii, practica *justiției* constă (și până acum) în supunerea voinței divinității. În aceste condiții, rugăciunea, sacrificiul, celebrarea zilelor festive erau și sunt considerate îndatoriri de justiție la fel ca îndatorirea de a nu ucide sau a nu fura⁶⁵¹.

Dincolo de conotația sa religioasă, majoritatea filosofilor antici totuși vedeau în *justiție* o noțiune absolută. Astfel, Platon înțelegea *justiția* ca o armonie între virtuți, care sunt: înțelepciunea, curajul, temperanța. Dreptatea, scria el, înseamnă: concordanța sufletului cu sine însuși și armonia dintre părțile sufletului; starea aceluia care știe să dea fiecăruia ce i se cuvine; care e înclinat să aleagă ceea ce i se pare a fi drept; stare care te determină să te supui în via-

⁶⁴⁸ Văllimărescu Al. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina Lex, 1999, p. 70.

⁶⁴⁹ Văllimărescu Al. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina Lex, 1999, p. 71.

⁶⁵⁰ *Biblia. Vechiul Testament*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2008, p. 91.

⁶⁵¹ Craiovan I. *Prin labirintul juridic. Simple note de călătorie doctrinară*. București: Universul juridic, 2009, p. 257.

ță legii; să slujești legilor⁶⁵². Respectiv, orice legiuitor mai destoinic își va propune legilor sale un scop unic – virtutea supremă, adică dreptatea perfectă⁶⁵³. Deci, după Platon, *justiția* este de ordin intern (armonia virtuților) și de ordin extern (armonia dintre indivizi). Văzută astfel, *justiția* este ridicată de filosof la rangul de principiu regulator al vieții individuale, de virtute universală⁶⁵⁴.

Potrivit lui Aristotel, *justiția* este o virtute care constă în a respecta bunul altuia. Conceptul aristotelic distinge între *justiția comutativă* și *justiția distributivă*. Cea dintâi rezidă în egalitatea în schimb, a da fiecăruia o valoare echivalentă valorii pe care a prestat-o, iar cea de-a doua în egalitatea proporțională – a da fiecăruia după meritele sale – bunuri, onoruri. În opinia sa, „...judecătorul trebuie să fie dreptatea personificată. În persoana judecătorului se caută un intermediar, în ideea că, ajungând la intermediar, ajungi la dreptatea însăși”⁶⁵⁵.

Romanii concepeau *justiția* în accepțiunea aristotelică a *justiției* proporționale distributive. În acest sens reprezentativ fiind Ulpian, potrivit căruia *justiția* este voința statornică de a da fiecăruia ceea ce este al său⁶⁵⁶. Altfel spus, la romani *justiția* se fonda pe principiul moral al dreptății, ei așezând la baza *justiției* acel *honeste vivere* (a trăi cinstit)⁶⁵⁷.

⁶⁵² Platon. *Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife*. București: Editura IRI, 1996, p. 314-315.

⁶⁵³ Platon. *Legile*. București: Editura IRI, 1995, p. 47.

⁶⁵⁴ Craiovan I. *Prin labirintul juridic. Simple note de călătorie doctrinară*. București: Universul juridic, 2009, p. 258; Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001, p. 336.

⁶⁵⁵ Aristotel. *Etica Nicomahică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 113.

⁶⁵⁶ Văllimărescu A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina lex, 1999, p. 72-73.

⁶⁵⁷ Baltag D. *Idealul social de justiție*. În: *Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice* (din 26-27 septembrie 2003, Chișinău). Chișinău: Transparency International-Moldova, 2003, p. 111.

În perioada medievală se afirma *justiția* creștină egalitară, altfel spus, egalitatea deplină a oamenilor în fața lui Dumnezeu (chiar dacă Biserica Catolică *de facto* a afirmat principiul neegalității (discriminării) altor confesiuni). Datorită lui H. Grotius, în conceptul de *justiție* este adusă ideea de libertate, *justiția* fiind definită ca respectul demnității și libertății omenești. Ulterior, ideea libertății a fost preluată de J. Locke, Ch. Montesquieu, J.J. Russo, Im. Kant ș.a. în interpretarea conceptului de *justiție*⁶⁵⁸.

Generalizând reflecțiile marilor gânditori, M.R. Venittelli reține că, dintr-o perspectivă mai amplă, filosofică și politică, trăsătura definitorie originară a conceptului de *justiție* – *a da fiecăruia ceea ce se cuvine* – este încărcată de multiple dimensiuni și semnificații, precum cele care⁶⁵⁹: exprimă o armonie universală transferată în legile umane, conformitatea cu ordinea și echilibrul (Platon); indică un instrument normativ util care garantează supraviețuirea comunității umane (sofiștii); solicită distincția dintre *justiția* în cetate, *justiția* în om și *justiția* ca activitate specifică de a da fiecăruia ce i se cuvine (Aristotel); este legată de conceptul de autoritate și de realizare a unei ordini pacifitoare (concepția romană); întruchipează conformitatea cu Providența divină, cu voința lui Dumnezeu (perspectiva ebraică și creștină); relevă, în condițiile statului modern, o triplă ipostază, de politică legală, valoare spirituală și ipostază teologică (epoca modernă); definește nașterea statului modern, apariția constituțiilor apte să stopeze arbitrariul, să traseze demarcația clară dintre just și injust prin drept (Hobbes) etc.

⁶⁵⁸ Botnari E. *Principiile dreptului: aspecte teoretico-practice*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2004, p. 27.

⁶⁵⁹ Venittelli M.R. *Lexicon, Filosofia del diritto e della politica*. Napoli: Edizioni Simone, 2001, p. 60-62.

Nu s-a ajuns la o singură viziune nici în doctrinele contemporane, în care se conțin o pluralitate de interpretări date *justiției*. Bunăoară, potrivit lui Gh.C. Mihai, termenului de *justiție* i se dau următoarele sensuri⁶⁶⁰: de dreptate care întemeiază orice drept pozitiv – *justiție principială*; de ideal al fiecărui drept pozitiv, cum îl conturează axiologic fiecare legiuitor – *justiție comutativă*; de funcție de îndreptățire a instituțiilor sistemului judiciar – *justiție distributivă*; de sentiment individual de dreptate – *justiție subiectivă*; de prerogativă a unui organ abilitat de a pronunța dreptul (*jurisdictio*), într-o pricină oarecare – *justiție tehnică*; de ansamblu de instituții prin care se exercită funcția judiciară – *justiție activă*.

În același context, E. Botnari relevă următoarele idei ce explică conceptul în cauză⁶⁶¹: *justiția*, alături de libertate, este un principiu *a priori*, care transcende dreptul pozitiv, numită *justiție ideală* (absolută); *justiția* față de dreptul pozitiv se manifestă ca principiu întemeietor, dar și ca principiu director al sistemului juridic al societății; *justiția* ideală este eclipsată de conștiința juridică socială, de dinamica raportului: guvernanți și guvernați; justul și juridicul nu se află întotdeauna în raport de identitate: nu tot ce este juridic este și just; justul este echivalent cu virtutea, deci cu moralul; *justiția* implică echitatea care nu poate fi concepută în afara moralului; *justiția* ideală (absolută) se raportează la dreptul natural; *justiția* relativă („pământească”) se află în raport cu dreptul pozitiv, de aceea poartă denumirea de pozitivă sau legală.

O precizare importantă în contextul înțelegerii esenței *justiției* face prof. român I. Alexandru. Potrivit acestuia, tra-

⁶⁶⁰ Mihai Gh. C. Inevitabilul drept. București: Lumina Lex, 2002, p. 25-26.

⁶⁶¹ Botnari E. *Principiile dreptului: aspecte teoretico-practice*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2004, p. 28-29.

dițional vorbind, *justiția* se face în numele lui Dumnezeu. Ea apare deci într-un univers de verticalitate; de la stăpânul suprem ea coboară la rege, care o exercită printr-o delegare divină, iar cei care împart *justiția* sunt răspunzători în fața lui Dumnezeu. Mai mult, chiar dacă statul devine laic, aparatul *justiției* își păstrează caracterul ierarhic⁶⁶².

Instaurarea regimului de democrație face ca *justiția* să fie administrată în numele poporului. Ea nu mai derivă dintr-o transcendență sacră, ci provine dintr-un fel de imanență difuză a voinței generale, care înseamnă, de fapt, că nu este mai puțin sacră atâta vreme cât este legată de infailibilitatea voinței populare.

Definită de monarh sau concepută ca *justiție* mutuală, emanând de la poporul suveran, *justiția* preia o semnificație politică esențială. Conform autorilor teoriei contractului social, ca să obțină *justiția*, oamenii s-au grupat în ceea ce se numește societate. Istoric vorbind, judecătorii au apărut înaintea legiuitorului, ceea ce înseamnă că *justiția* a fost primul element al vieții sociale. Ea exprimă etica socială a unui anumit moment, presupunând un minimum de credibilitate⁶⁶³.

Este relevantă în context opinia că guvernările nu au decât două mijloace de a învinge rezistența celor guvernați: forța materială de care dispun și forța morală susținută prin religie și conferită de sentințele *justiției*. Respectiv, o guvernare care nu ar avea la îndemână decât forța materială, represiunea, războiul, pentru a-i fi ascultate legile, ar fi aproape de autodistrugere⁶⁶⁴.

⁶⁶² Alexandru I. *Politică, administrație, justiție*. București: All Beck, 2004, p. 105-106.

⁶⁶³ Alexandru I. *Politică, administrație, justiție*. București: All Beck, 2004, p. 106.

⁶⁶⁴ Tocqueville Al. *Despre democrație în America*. București: Humanitas, 1992, p. 51 – apud Alexandru I. *Politică, administrație, justiție*. București: All Beck, 2004, p. 106.

Dincolo de aceste sensuri ale *justiției*, ea este abordată ca o valoare a dreptului⁶⁶⁵ (pe lângă alte valori precum: democrația, demnitatea umană, securitatea juridică, statul de drept, societatea civilă etc.), fie ca un principiu fundamental al dreptului⁶⁶⁶.

În calitatea sa de valoare a dreptului (după I. Craiovan – valoare originară a dreptului⁶⁶⁷), *justiția* reprezintă un ideal, acea stare generală ideală a societății, realizabilă prin asigurarea pentru fiecare individ în parte și pentru toți împreună a satisfacerii drepturilor și intereselor lor legitime. Prin finalitatea sa, *justiția* se situează printre principalii factori de consolidare a celor mai importante relații sociale, întrucât ea întruchipează virtutea morală fundamentală, menită a asigura armonia și pacea socială (la a căror realizare contribuie deopotrivă regulile religioase, morale și juridice⁶⁶⁸), fiind deci opusă ideii de dezechilibru și de arbitrar⁶⁶⁹.

⁶⁶⁵ Ceterchi I., Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: ALL, 1993, p. 23; Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001, p. 336-340; Baltag D., Guțu A. *Teoria generală a dreptului*. Curs teoretic. Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, 2002, p. 101; Barac L. *Elemente de teoria dreptului*. București: ALL Beck, 1999, p. 14-15.

⁶⁶⁶ Baltag D. *Idealul social de justiție*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (din 26-27 septembrie 2003, Chișinău). Chișinău: Transparency International-Moldova, 2003, p. 110; Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999, p. 130-133.

⁶⁶⁷ Craiovan I. *Tratat de teoria generală a dreptului*. Ediția a II-a. București: Universul juridic, 2009, p. 503.

⁶⁶⁸ Baltag D. *Idealul social de justiție*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (din 26-27 septembrie 2003, Chișinău). Chișinău: Transparency International-Moldova, 2003, p. 110.

⁶⁶⁹ Eremia M.-C., Dragnea D.M. *Introducere în dreptul constituțional*. Ediția a II-a. București: Hamangiu, 2007, p. 316.

Justiția, ca finalitate și valoare socială, este o reluare în conștiința modernă a noțiunii binelui comun, dar cu care nu se confundă. Diferența dintre aceste două categorii este sesizată de către R.P. Vonica, care afirmă că ideea binelui comun ne propune un ideal social și, în acest sens, norma de drept este concepută ca un ordin general. Ideea de *justiție*, din contra, propune individului un ideal al atitudinilor sale sociale în relațiile diferite în care se implică ca membru al comunității⁶⁷⁰.

Din această perspectivă, ideea de *justiție* comportă un dublu aspect: ea constituie o schemă logică a juridicității, o conformitate cu norma juridică și, în același timp, o exigență practică de evaluare a acțiunilor umane.

În pofida faptului că, din punct de vedere moral, *justiția* este o valoare supremă, sub aspect social, ea ocupă totuși un loc secund, căci oricare ar fi prețul sacrificiului, dreptatea este imposibil de realizat (în înțelesul pur al noțiunii) de către societate. Astfel că, în perioade tulburi, înregistrate în viața socială, această valoare trebuie sacrificată în favoarea securității (a siguranței și stabilității)⁶⁷¹.

Percepută ca principiu al dreptului, *justiția* necesită opțiuni și soluții bazate pe exigențele dreptății, moralității și corectitudinii atât în procesul de elaborare a dreptului, cât și în procesul de aplicare a normelor juridice⁶⁷².

Într-o altă interpretare, *justiția* (ca principiu fundamental al dreptului) este apreciată ca un criteriu important prin prisma căruia sunt verificate prescripțiile dreptului pozitiv. *Justiția* se reflectă în mod variabil în toate legile, dar ea nu se confundă cu niciuna, fiind superioară lor. Ca principiu de

⁶⁷⁰ Vonica R.P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000, p. 53-54.

⁶⁷¹ Barac L. *Elemente de teoria dreptului*. București: ALL Beck, 1999, p. 13.

⁶⁷² Costachi Gh. *Principiile dreptului în contextul democratizării societății*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 9, p. 5.

drept, raționalitatea ideii de *justiție* ajunge să domine astfel prescripțiile pozitive (*Lex injusta non est lex*, spuneau romanii). Existența legilor injuste (nedrepte) impune schimbarea lor sau/și a ordinii existente, când aceasta este un obstacol definitiv în realizarea *justiției*⁶⁷³.

De aici este destul de evidentă posibilitatea survenirii unui conflict între ordine și *justiție*. Altfel spus, în practica socială poate exista și o ordine fără *justiție* sau injustă (fapt clar demonstrat de istoria civilizației umane, în special de epocile dominate de regimuri totalitare). Prin urmare, considerăm că unei ordini sociale (indiferent de forma sa concretă: juridică, economică, politică etc.), în noile condiții democratice, trebuie în mod necesar să-i fie inerentă și *justiția*⁶⁷⁴. În acest sens, anume legii îi revine misiunea de a asigura ordinea juridică în societate, scopul ei fiind *justiția*, adică reglementarea echitabilă pe cale rațională și obiectivă a relațiilor juridice individuale (M. Djuvara, citat de I. Craiovan⁶⁷⁵). Acest scop nu reprezintă o opțiune întâmplătoare, de importanță secundară, deoarece pentru o regulă de drept pozitiv ce aspiră să guverneze societățile umane, este necesar ca ea să fie conformă, cu un cert ideal de *justiție*, altfel ea nu va fi nici respectabilă, nici respectată.

În context, apreciem ca importantă și opinia prof. M. Djuvara, potrivit căruia principiul *justiției* include⁶⁷⁶:

⁶⁷³ Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996, p. 128-129.

⁶⁷⁴ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 68; Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra accepțiunilor justiției ca fenomen și valoare socială*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 3, p. 11.

⁶⁷⁵ Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001, p. 338.

⁶⁷⁶ Djuvara M. *Ideea de justiție și cunoașterea juridică*. În: *Eseuri de filozofie a dreptului*. București: Editura Trei, 1997, p. 284.

egalitatea părților, natura obiectivă și logică a analizei cauzei, echitatea și echilibrul, proporționalitatea și echivalența, iar ca elemente de fapt presupune stabilitatea legilor și aplicarea lor uniformă.

Din punct de vedere pactic, importantă este raționalitatea ideii de *justiție*, demonstrată pregnant de I. Craiovan⁶⁷⁷. În viziunea sa, ideea de *justiție* are un caracter logic și obiectiv. Ea nu este un produs al sentimentului nostru, și cu atât mai mult un sentiment. *Justiția* este o idee rațională și deci, atunci când, prin aplicare la un caz particular, se recunosc drepturi și norme, afirmarea acestora din urmă are un caracter obiectiv, nu este o impresie subiectivă.

În general, enorma semnificație a *justiției*, ca valoare și principiu, rezidă în faptul că prin finalitatea sa constituie unul dintre principalii factori de consolidare a celor mai importante relații sociale, întrucât întruchipează idealul în ordinea socială, fiind menită să asigure armonia și pacea socială⁶⁷⁸. În acest sens, este oportun de precizat că semnificația deosebită a *justiției* este determinată de dimensionarea sa în legalitate, în egalitate, în echitate și bună-credință⁶⁷⁹, cuprinzând și ideea de dreptate și proporționalitate⁶⁸⁰.

Relevant sub acest aspect este I. Craiovan, care susține că *justiția* constă în a trata toate persoanele la fel, în a nu face o favoare uneia în defavoarea celeilalte. Deci unul dintre

⁶⁷⁷ Craiovan I. *Doctrina juridică*. București: All Beck, 1999, p. 375-377.

⁶⁷⁸ Costachi Gh. *Principiile dreptului în contextul democratizării societății*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 9, p. 5.

⁶⁷⁹ Mihai Gh., Motica R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: All Beck, 1997, p. 131.

⁶⁸⁰ Baltag D. *Idealul social de justiție*. În: *Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (din 26-27 septembrie 2003, Chișinău)*. Chișinău: Transparency International-Moldova, 2003, p. 112-114.

fundamentele ideii de *justiție* este egalitatea rațională între persoanele libere, limitate în activitățile lor numai prin drepturi și datorii. De asemenea, idealul de *justiție* cuprinde în sine și pe cel de echitate, care trebuie să inspire crearea legilor, al căror scop, dacă ar fi perfecte, ar fi realizarea acesteia. Legislația înfățișează însă formule generale de *justiție*, pe când echitatea se înțelege pentru fiecare apreciere juridică individuală, fie pe baza legii, fie în afară de orice raportare la o lege pozitivă⁶⁸¹.

Un ideal de *justiție* realizat nu poate duce la un fapt neechitabil. Cu toate acestea, idealul de *justiție* nu e însă niciodată realizat cu desăvârșire. El este cuprins în legislația unui moment în modul în care a putut să fie formulat aproximativ. Prin aplicarea acestei legislații, se pot produce însă cazuri concrete de injustiție. Se întâmplă adeseori în acest sens ca unele dispoziții de lege să fie insuficient formulate și să inducă la rezultate nesatisfăcătoare (inechitabile).

În concret, demersul valorizator al *justiției* (realizat de pildă de judecător) poate fi denaturat mai mult sau mai puțin de numeroși factori precum: posibilitatea existenței unui drept injust, „litera” rigidă a legii și „nesesizarea” spiritului ei, lipsa de bună-credință, necunoașterea profundă a normelor juridice aplicabile unei cauze, vulnerabilitatea unor probe, evaluarea eronată a cauzei în toată complexitatea sa etc. În consecință, valoarea *justiției*, întruchipată în „justiția legală”, este de fiecare dată imperfectă, parțială, în raport cu un ideal justițiar sau total compromisă, ca în cazul erorilor judiciare⁶⁸².

Prin urmare, ideile de echitate și *justiție* se confundă ca idealuri, dar, când ele ajung la o diferențiere, apare o eroare

⁶⁸¹ Craiovan I. *Doctrina juridică*. București: All Beck, 1999, p. 379.

⁶⁸² Craiovan I., Istrate M. *Ipostazele justiției*. București: Universul juridic, 2012, p. 156.

care trebuie corectată. De aceea, ele trebuie să fie supuse unei continue influențe reciproce, în așa fel încât să dispară inechitatea și să rămână pretutindeni *justiția* în înțelesul cât mai ideal posibil⁶⁸³.

Potrivit altor cercetători români, *justiția* ar implica două elemente: primul de ordin ideal, celălalt de ordin practic. Criteriul *ideal* este binele. „Binele, ca ordine universală și spirituală, este cea mai mare virtute”. Ordinea universală se transformă la nivelul conștiinței umane sub forma unui principiu de moralitate care dirijează totul. Criteriul de *ordin practic* al *justiției* este însăși echitatea care promovează ideile de echilibru, de proporție, de siguranță și ordine. Aplicarea dreptului este centrată pe principiul echității, urmărind diminuarea decalajului dintre „ceea ce este” și „ceea ce trebuie să fie”. Echitatea ar fi mijlocul de aur ce împacă exigențele *justiției* absolute cu imperfecțiunile *justiției* pozitive. Cert este că acolo unde se face *justiție*, se impune echitatea⁶⁸⁴.

Sintetizând aceste reflecții, conchidem:⁶⁸⁵ pentru realizarea ideii *justiției* în practică, sunt necesare anumite repere, în a căror lipsă nu s-ar putea ajunge la idealul de *justiție*. În concret, este vorba de egalitate, de echitate, de legalitate, de proporționalitate, de buna-credință, de a căror valorizare depinde substanțial obținerea unei *act de justiție* efectiv realizat.

⁶⁸³ Craiovan I. *Doctrina juridică*. București: All Beck, 1999, p. 380.

⁶⁸⁴ Dogaru I., Dănișor D.C., Dănișor Gh. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Științifică, 1999, p. 77.

⁶⁸⁵ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 69-70; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 157; Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra accepțiunilor justiției ca fenomen și valoare socială*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 3, p. 11-12.

1.2. Puterea judecătorească: concept, esență și sistem

1.2.1. Preliminarii și determinări conceptuale. *Justiția*, ca putere autonomă în stat, s-a confruntat cu dificultăți încă în perioada de constituire a teoriei separării puterilor. Bunăoară, în concepția lui J. Locke, nu se poate deosebi o *putere judecătorească*, care ar putea exista separat de puterea legislativă și executivă. Pentru ilustrul jurist englez, *puterea judecătorească* reprezintă mai degrabă un accesoriu al puterii legislative⁶⁸⁶. La fel și Ch. Montesquieu, chiar dacă a admis existența *puterii judecătorești*, a scris la un moment dat că „dintre cele trei puteri... puterea judecătorească este, într-un anumit sens, nulă”⁶⁸⁷. De asemenea, unii dintre oratorii din Adunarea Constituantă franceză a anului 1879 și, după ei, unii teoreticieni ai statului și dreptului au negat existența distinctă a unei *puteri judecătorești*⁶⁸⁸.

Contestarea autonomiei *puterii judecătorești* s-a întemeiat și pe ideea că în realitate toată activitatea statului se poate reduce la două funcții – crearea dreptului și aplicarea lui. Prin prisma acestui criteriu funcțional, atât administrația, cât și *justiția* se înscriu în sfera aplicării legilor, constituind în consecință o singură funcție⁶⁸⁹.

⁶⁸⁶ Negru A. *Din istoricul teoriei separației puterilor în stat*. În: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. În: Știința juridică și legislația Republicii Moldova: istoricul, realitățile, concepțiile și perspectivele realizării (Serie nouă, nr. 1). Chișinău: Cartier, 1998, p. 11.

⁶⁸⁷ Montesquieu Ch. *Despre spiritul legilor*. București: Editura Științifică, 1964, p. 200.

⁶⁸⁸ Cochinescu N. *Organizarea puterii judecătorești în România*. București: Lumina Lex, 1997, p. 26.

⁶⁸⁹ Carré de Malberg R. *Contribution a la théorie générale de l'État*. Tom 1-èr. Paris: Librairie de la Société du Recueil Sirey, 1982, p. 692-814.

Desigur, în timp, acest punct de vedere a fost puternic contestat de mulți specialiști în domeniu, iar astăzi existența *puterii judecătorești*, ca ramură distinctă a puterii de stat, este o realitate atestată atât *de jure*, cât și *de facto*⁶⁹⁰.

Demonstrarea autonomiei *puterii judecătorești*, în raport cu celelalte puteri, poate fi făcută prin determinarea specificității *funcției de jurisdicție* față de funcțiile de legiferare și de executare a legilor. În literatura juridică se examinează pentru această putere criterii formale, funcționale și organice, cu alte cuvinte, criterii care privesc obiectul activității jurisdicționale și criterii referitoare la modurile în care este organizată și în care acționează *justiția*.

Din această perspectivă, în cele ce urmează, vom studia aspectele ce țin de esența și specificul *funcției jurisdicționale* a statului, principiile de organizare și funcționare a *puterii judecătorești*, precum și sistemul judecătoresc, pentru a elucida caracteristicile instituționalizării și organizării *puterii judecătorești* ca ramură distinctă a puterii de stat.

Pentru început este necesar a preciza faptul că, la baza *funcției judecătorești* a statului, stă ideea de *justiție*.

Potrivit prof. T. Cârnaț⁶⁹¹, noțiunea *justiție* desemnează „puterea de a decide asupra conflictelor apărute între diferite subiecte de drept – persoane fizice sau juridice – prin aplicarea legii (totalitatea puterilor date unui magistrat pentru rezolvarea conflictelor)”.

⁶⁹⁰ Костаки Г. Характеристика судебной власти и ее роли в правовом государстве. В: Международный научный журнал Право и политология, 2015, № 32, p. 6-7.

⁶⁹¹ *Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele*. I. Creangă, V. Popa. Chișinău: TISH, 2005, p. 160.

Totodată, *justiției* îi sunt atribuite trei accepțiuni, și anume⁶⁹²:

- a) o virtute, un sentiment de echitate și dreptate⁶⁹³;
- b) activitatea de judecată, de soluționare a proceselor în cele mai diverse domenii, activitate ce are ca finalitate restabilirea echilibrului încălcat prin nesocotirea normelor de conduită, prin recunoașterea drepturilor și intereselor încălcate și sancționarea vinovaților;
- c) ansamblul instituțiilor statului – sistemul organelor judecătorești – prin intermediul cărora se realizează activitatea de judecată.

În sens extins, *justiția* semnifică „actul de dreptate înlăptuit de magistrat în litigiul care opune două părți cu interese contrarii, litigiul pentru a cărui soluționare a fost sesizat potrivit procedurii legale”. Prin *actul de justiție* înlăptuit în numele legii, judecătorul stabilește ce este legal și ce nu concordă cu prevederile legale, delimitează ceea ce este just de ceea ce este injust, restabilește drepturile încălcate și sancționează juridic pe cel vinovat⁶⁹⁴.

Accepțiunile *justiției*, ca sistem de organe judiciare și activitate desfășurată de aceste organe pentru a pronunța

⁶⁹² Eremia M.-C., Dragnea D. M. *Introducere în dreptul constituțional*. Ediția a 2-a. București: Hamangiu, 2007, p. 316; Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a treia. București: Lumina-Lex, 2005, p. 587; Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 12-a. Vol. II. București: C. H. Beck, 2006, p. 267.

⁶⁹³ Crețu V. *Principiul și criteriile privind diferențierea organelor judiciare de celelalte organe ale statului. Coraportul justiției cu alte funcții statale în Republica Moldova*. În: Teoria și practica aplicării legislației în regimul constituțional al Republicii Moldova. Analele Universității de Stat din Moldova. Științe juridice. Serie nouă, nr. 3. Chișinău: Cartier, 1999, p. 31.

⁶⁹⁴ Ionescu C. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a doua. București: All Beck, 2004, p. 479.

dreptul, redau esența *justiției* ca funcție statală și ca serviciu public și servesc drept criteriu pentru delimitarea clară a celor trei funcții principale în stat: legislativă, executivă și judecătorească.

Merită atenție faptul că noțiunea de *justiție* se află în strânsă corelație cu așa noțiuni ca „juridic”, „judiciar” și „jurisdicție”. *Juridicul* are în vedere tot ceea ce se referă la drept, ca ansamblu de norme care reglementează principalele relații din societate, în timp ce *judiciarul*, parte a juridicului, are o conotație mai restrânsă, referindu-se la activitatea de judecată, la proces, la litigiu, la conflict ajuns în instanță⁶⁹⁵.

În timp, față de sensul tradițional, *justiția* și-a îmbogățit conținutul în sensul efectuării controlului asupra modului în care guvernării acționează în limitele constituției și dreptului, adică în realizarea principiului legalității și al constituționalității, apărând astfel controlul constituționalității legilor și contenciosul administrativ⁶⁹⁶.

În spiritul ideii de *justiție* s-au dezvoltat și activități înfăptuite de alte organisme decât instanțele judecătorești, care presupun – mai accentuat sau nu – aplicarea aceluiași reguli sau proceduri judecătorești. În scopul articulării lor cu *justiția*, în legislație și doctrină se utilizează denumirea de *activitate jurisdicțională*, care cuprinde atât aceste activități, cât și *justiția*, ea constituind însă partea substanțială a activității jurisdicționale⁶⁹⁷. Prin urmare, activitatea juris-

⁶⁹⁵ Eremia M.-C., Dragnea D. M. *Introducere în dreptul constituțional*. Ediția a doua. București: Hamangiu, 2007, p. 316.

⁶⁹⁶ Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a treia. București: Lumina-Lex, 2005, p. 587.

⁶⁹⁷ Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a III-a. București: Lumina-Lex, 2005, p. 587; Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 12-a. Vol. II. București: C. H. Beck, 2006, p. 268.

dicțională este înfăptuită de organe ce aplică reguli judecătorești, care pot face parte sau nu din sistemul organelor judecătorești (de exemplu, Curtea Constituțională, Curtea de Conturi (în cazul României, până în anul 2003, a Franței etc.⁶⁹⁸) îndeplinesc funcții jurisdicționale, aceste instituții fiind independente, aflate în afara puterii judecătorești)⁶⁹⁹.

Într-un sens mai extins, în *activitatea jurisdicțională* intră și situații în care nu există în mod obligatoriu un conflict judiciar propriu-zis. Este cazul hotărârilor date în procesul civil și în procesele în care se solicită constatarea unui drept sau numai rectificarea unui act, cazuri în care fie că nu există contrariedade de interese, fie că părțile chemate în judecată, pentru a le fi opozabile hotărârile pronunțate, nu contestă drepturile invocate de persoanele care au investit instanța⁷⁰⁰.

Potrivit cercetătorului N. Cochinescu⁷⁰¹, definirea obiectului *activității jurisdicționale* trebuie să conțină ideea că rolul acesteia consistă – independent de existența sau inexistența unui litigiu – în recunoașterea, fie a dreptului pe care instanța urmează să-l aplice în speța cu care este sesizată, fie a unor raporturi juridice deja stabilite. *A judeca* înseamnă deci a declara care este dreptul ce se aplică fiecărui justițiabil, idee sugerată de sintagma *juris-dico* sau *juris-dictio*.

⁶⁹⁸ Iacob I. *Rolul instituției supreme de audit în cadrul statului și natura juridică a controlului exercitat de aceasta*. În: Интеграция Молдовы и Украины в Европейский Союз: правовой аспект, международная научно-практическая конференция, г. Кишинев, 6-7 ноября 2015 г. Chișinău: S.n., 2015, p. 55-56.

⁶⁹⁹ Eremia M.-C., Dragnea D. M. *Introducere în dreptul constituțional*. Ediția a 2-a. București: Hamangiu, 2007, p. 316.

⁷⁰⁰ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015 (Tipografia Centrală), p. 192.

⁷⁰¹ Cochinescu N. *Organizarea puterii judecătorești în România*. București: Lumina Lex, 1997, p. 29.

În acest context, autorul I. Rusu consideră că trebuie delimitată *puterea judecătorească* de puterea jurisdicțională, fapt sugerat de însuși conținutul Constituției, care prin noțiunea de *justiție* desemnează activitatea jurisdicțională desfășurată numai de instanțele judecătorești⁷⁰².

Pe lângă termenul *justiție*, se utilizează și noțiunea de „jurisdicție”, prin care, în termenii dreptului constituțional, se înțelege, în sens larg, ideea de verificare a regularității situațiilor juridice; în sens restrâns – activitatea desfășurată de autoritățile judecătorești în scopul îndeplinirii justiției⁷⁰³.

Concomitent, termenului de *jurisdicție* i se pot atribui și alte accepțiuni. Bunăoară, *jurisdicția* poate semnifica ansamblul prerogativelor acordate unei autorități publice, adică sfera de atribuții conferită unui organism într-un anumit domeniu⁷⁰⁴ (astfel s-ar putea vorbi despre jurisdicția unui anume stat, îndeplinită în limitele teritoriului său). Alteori, prin *jurisdicție* se desemnează ansamblul instanțelor de aceeași categorie, de aceeași natură și de același grad sau competență. În înțelesul ei clasic, *jurisdicția* înseamnă prerogativele conferite autorității judecătorești în scopul administrării justiției⁷⁰⁵.

Importante reflecții atestăm la cercetătorii I. Leș și D. Ghiță⁷⁰⁶, care atrag atenția la faptul într-o primă accepție,

⁷⁰² Rusu I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina-Lex, 2001, p. 513-514.

⁷⁰³ Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. Iași: Editura Fundației Chemarea, 1993, p. 227.

⁷⁰⁴ Ionescu C. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 2-a. București: All Beck, 2004, p. 479.

⁷⁰⁵ Bodoașcă T. *Competența instanțelor judecătorești în materie civilă*. București: All Beck, 2002, p. XX-XXI.

⁷⁰⁶ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 1.

termenul de *jurisdicție* desemnează „puterea de a decide asupra conflictelor ivite între diferite subiecte de drept – persoane fizice sau juridice – prin aplicarea legii”⁷⁰⁷. Acesta a și fost sensul pe care l-au promovat juriștii romani pentru a desemna *jurisdicția*. Această accepțiune s-a păstrat și în dreptul modern (ca totalitate a puterilor date unui magistrat pentru administrarea justiției⁷⁰⁸). Cuvântul *jurisdicție* vizează, într-o atare viziune, mai degrabă prerogativele și autoritatea conferită unor categorii statale în scopul aplicării legii, mai concret, al înfăptuirii *justiției*. Pornind de la aceasta, s-a afirmat că noțiunea de *jurisdicție* ca „putere” este insuficientă pentru o calificare corectă a conceptului, căci ea, *jurisdicția*, este în realitate o „putere – datorie”. Într-adevăr, judecătorul are nu numai facultatea de a judeca, ci și datoria administrativă de a o face⁷⁰⁹.

În general, se consideră că *jurisdicția* își are izvorul în suveranitatea statului, care determină și organizarea autorităților însărcinate cu administrarea justiției. De aici se afirmă că termenul de *putere* (cu referire la *jurisdicție*) nu este opus celui de *funcțiune*. Acesta din urmă reprezintă un „complex de acte”, pe care un organ statal trebuie să le îndeplinească. Puterea atribuită organelor abilitate cu soluționarea unor conflicte intervenite în viața socială reprezintă mijlocul prin care se realizează funcția de administrare a justiției⁷¹⁰.

⁷⁰⁷ *Dicționar de drept procesual civil*/ Costin M.N., Leș I., Minea M., Radu D. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 287.

⁷⁰⁸ Cădere V. *Tratat de procedură civilă*. Ediția a III-a. București: Editura Cultura Națională, 1928, p. 44.

⁷⁰⁹ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 1.

⁷¹⁰ Rădulescu A. *Puterea judecătorească în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*. București: Humanitas, 1990, p. 281.

În concluzie, doctrina juridică studiază *jurisdicția* (implicit *justiția*) sub două aspecte: ca funcție și ca serviciu public⁷¹¹. Din această perspectivă, în societățile moderne, *justiția* este o funcție fundamentală a statului, iar administrarea ei – un atribut esențial al puterii suverane.

1.2.2. *Justiția ca funcție a puterii judecătorești.* Din cele mai vechi timpuri, *justiția* s-a impus ca o *funcție de judecare* a proceselor, de reprimare a persoanelor care produc pagube și suferințe altora prin încălcarea regulilor sociale convenite sau stabilite, de anulare a actelor ilegale sau abuzive.

În prezent, *statul de drept* a devenit de neconceput fără *justiție*, pentru că lipsa acesteia înseamnă câmp liber pentru încălcarea legii, arbitrariu și nedreptate. *Justiția* își are izvorul în suveranitatea statului, iar acesta, la rândul său, prin intermediul instanțelor sale judecătorești, deține monopolul *justiției*, organizând-o ca un serviciu public⁷¹².

Având menirea să judece, să pronunțe dreptul în cazurile apariției unor litigii în societate, *justiția* se caracterizează prin următoarele trăsături specifice:

- este înfăptuită doar de către instanțele judecătorești și în numele legii;
- este exercitată numai prin metode stabilite de lege, prin examinarea și soluționarea în ședințele de jude-

⁷¹¹ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. I. București: Lumina Lex, 1998, p. 7; Leș I. *Organizarea sistemului judiciar, a avocaturii și a activității notariale*. București: Lumina Lex, 1997, p. 16.

⁷¹² Costachi Gh., Hlipcă P. *Aspecte generale privind organizarea puterii judecătorești în România și Republica Moldova*. În: *Legea și Viața*, 2009, nr. 1, p. 4; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 531.

cată a cauzelor civile, penale sau a celor ce izvorăsc din raporturile administrative;

- este realizată într-o formă procesuală stabilită de lege.

Prin urmare, *justiția* este o formă specifică de exercitare de către stat a funcției sale interne de apărare a ordinii de drept, a proprietății, a drepturilor și libertăților cetățenilor prin examinarea de instanțele judecătorești a cauzelor civile, penale sau administrative, conform dispozițiilor prevăzute de normele dreptului procesual civil, penal, contravențional și administrativ, prin aplicarea, în numele legii, a normelor de drept față de situațiile de fapt, iar în cazurile necesare, aplicând și măsuri de constrângere persoanelor vinovate de încălcarea normelor de drept⁷¹³.

În esența sa, *justiția* evidențiază conținutul și funcția *puterii judecătorești*. Astfel, menirea principală a *puterii judecătorești* constă în activitatea instanțelor judecătorești orientate spre realizarea *justiției* în numele statului⁷¹⁴. În unele sisteme constituționale, puterea judecătorească veghează și asigură exercitarea efectivă și a controlului constituționalității legilor (SUA, Elveția, Australia, Canada, Japonia, Argentina, Grecia, Polonia etc.)⁷¹⁵.

Indiferent de aceste particularități, rolul social al *puterii judecătorești* într-o societate democratică constă în asigu-

⁷¹³ Crețu V. *Principiul și criteriile privind diferențierea organelor judiciare de celelalte organe ale statului. Coraportul justiției cu alte funcții statale în Republica Moldova*. În: Teoria și practica aplicării legislației în regimul constituțional al Republicii Moldova. Analele Universității de Stat din Moldova. Științe juridice. Serie nouă, nr. 3. Chișinău: Cartier, 1999, p. 30.

⁷¹⁴ Габричидзе Б. Н., Елисеев Б. П., Чернявский А. Г. *Конституционное право современной России*. Москва: Издательство «Дело и сервис», 2001, p. 336.

⁷¹⁵ Rusu I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina-Lex, 2001, p. 513.

rarea supremației legii și a dreptului, adică în determinarea limitelor de aplicare a constrângerii din partea statului și în asigurarea respectării legii de toți subiecții de pe teritoriul statului⁷¹⁶.

În opinia unor doctrinari⁷¹⁷, *puterea judecătorească* este realizată de tot sistemul de instanțe judecătorești, în frunte cu Curtea Supremă de Justiție, și se prezintă ca o exercitare a *funcției judecătorești* a statului direct de judecatori, activitate soldată cu adoptarea, conform unei anumite proceduri, a unor decizii de speță, care au *a posteriori* autoritate de lucru judecat.

Potrivit altor autori, *puterea judecătorească* este o parte a puterii de stat, a cărei prerogativă este a restabili și a apăra, prin autoritatea legii, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, precum și drepturile și interesele legitime ale întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor – persoane juridice private sau statale⁷¹⁸.

În viziunea noastră, *puterea judecătorească* poate fi definită ca fiind ramura puterii de stat, investită cu prerogative de asigurare și restabilire, prin intermediul *justiției*, a ordinii juridice în statul de drept⁷¹⁹.

⁷¹⁶ Алебастрова И. А. *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: Юриспруденция, 2000, p. 153.

⁷¹⁷ Aramă E. *Contribuția Curții Constituționale a Republicii Moldova la realizarea principiului separării puterilor în stat*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, 1999, nr. 2 (15), p. 29; Negru A. *Definirea puterii judecătorești*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, 1999, nr. 2 (15), p. 27; Goriuc S. *Asigurarea cadrului constituțional în domeniul autorității judecătorești*. În: *Legea și viața*, 2006, nr. 1, p. 50.

⁷¹⁸ Pușcaș V. *Problemele puterii judecătorești în jurisprudența constituțională*. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr. 5, p. 37.

⁷¹⁹ Costachi Gh., Hlipcă P. *Aspecte generale privind organizarea puterii judecătorești în România și Republica Moldova*. În: *Legea și Viața*, 2009, nr. 1, p. 5; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 533.

Specificul, în care a evoluat teoria separării puterilor în stat în diferite sisteme constituționale, a generat o diversitate de termeni prin care această putere este consacrată în constituții ori este interpretată în textele unor lucrări de specialitate („putere judecătorească”, „funcțiune judecătorească”, „funcțiune judiciară”, „putere judiciară”, „autoritate judecătorească”). Respectiv, diversitatea sintagmelor utilizate a generat și atitudini diferite printre specialiști.

În acest sens, profesorul I. Muraru consideră că denumirea de „autoritate judecătorească” (utilizată în Constituția României, Titlul III, Capitolul VI) evocă foarte clar *justiția* ca funcție distinctă și ca sistem distinct. Totodată, potrivit autorului, această sintagmă nu se identifică cu cea de „putere judecătorească,” pe care o excede ca sferă⁷²⁰.

La acest capitol, merită atenție și opinia lui T. Bodoașcă⁷²¹ care, în susținerea utilizării sintagmei „autoritate judecătorească”, invocă faptul că partea din putere, cu al cărei exercițiu este abilitată o categorie de organe, nu trebuie confundată cu organele respective. Astfel, puterea legislativă nu este sinonimă cu Parlamentul, puterea judecătorească – cu instanțele de judecată, iar cea executivă – cu organele administrative.

Referitor la acest subiect, academicianul Ion Guceac⁷²² consideră a fi mai clară expresia „putere judecătorească”, care, de altfel, este acceptată și de *Legea Republicii Moldova privind organizarea judecătorească*, chiar dacă Constituția

⁷²⁰ *Constituția României revizuită (comentarii și explicații)*. Constantinescu M., Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E. S. București: All Beck, 2004, p. 265.

⁷²¹ Bodoașcă T. *Competența instanțelor judecătorești în materie civilă*. București: All Beck, 2002, p. XX.

⁷²² Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 420.

Republicii Moldova utilizează sintagma „autoritate judecătorească” (Titlul III, Capitolul IX).

O consacrare constituțională expresă atestăm în cazul Federației Ruse, unde Capitolul VII din Constituție se numește „Puterea judecătorească”, fapt care, în viziunea teoreticienilor ruși, reliefează caracterul de sine stătător și relativ separat în sistemul ramurilor puterii de stat, și nu doar accentuează sistemul organelor care exercită puterea judecătorească⁷²³.

Astfel, *Constituția României*⁷²⁴, în Titlul VI, denumit „Autoritatea judecătorească”, reglementează, în ordine, instanțele judecătorești, Ministerul Public și Consiliul Superior al Magistraturii. Corespunzător, *Constituția Republicii Moldova*⁷²⁵, în Capitolul IX („Autoritatea judecătorească”), conține reglementări privitoare la instanțele judecătorești, Consiliul Superior al Magistraturii și Procuratură.

La acest subiect, autorii români I. Muraru și E. S. Tănăsescu⁷²⁶ consemnează faptul că nu toate instituțiile incluse în capitolul dat se integrează în puterea judecătorească, în această putere intrând numai instanțele judecătorești. În viziunea autorilor M. C. Eremia și D. M. Dragnea,⁷²⁷ organele enumerate sunt organe care reprezintă autoritatea judecătorească.

⁷²³ Габричидзе Б. Н., Елисеев Б. П., Чернявский А. Г. *Конституционное право современной России*. Москва: Издательство «Дело и сервис», 2001, p. 336.

⁷²⁴ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: Monitorul Oficial al României, nr. 233 din 21.11.1991, republicată în Monitorul Oficial, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

⁷²⁵ *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

⁷²⁶ Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 12-a, Vol. II. București: C. H. Beck, 2006, p. 274.

⁷²⁷ Eremia M.-C., Dragnea D. M. *Introducere în dreptul constituțional*. Ediția a 2-a. București: Hamangiu, 2007, p. 320.

În ceea ce ne privește, susținem utilizarea sintagmei „autoritate judecătorească”, deoarece⁷²⁸:

a) puterea judecătorească este exercitată de instanțele judecătorești prin intermediul înfăptuirii justiției, iar judecătorul este purtător al puterii judecătorești;

b) în capitolul menționat din Constituție sunt reglementate și instituțiile care contribuie la înfăptuirea justiției (Procuratura, Consiliul Superior al Magistraturii). Prin urmare, sintagma „autoritate judecătorească” excede sfera celei de „putere judecătorească” și este utilizată corect în capitolele respective ale Constituțiilor ambelor state.

Evident, *puterea judecătorească* nu se reduce numai la *justiție*, în accepțiunea sa de activitate, deoarece aceasta nu poate exista în afara sistemului judecătoresc, adică în lipsa instanțelor judecătorești.

1.2.3. Sistemul judecătoresc. Pentru început, considerăm necesar a puncta câteva momente legate de coraportul dintre sistemul judecătoresc și puterea judecătorească. Pentru aceea prezintă importanță dubla accepțiune a sintagmei „putere judecătorească” – funcțională și instituțională, atestată în doctrină⁷²⁹.

Astfel, sub aspect *funcțional*, puterea judecătorească presupune totalitatea competențelor jurisdicționale, limitate de Constituție și principiile fundamentale ale drep-

⁷²⁸ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 535-536; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a. Chișinău: S.n., 2011, p. 583-584.

⁷²⁹ Грудцына Л.Ю. *Судебная защита прав и свобод личности: теоретический аспект*. В: Законодательство и экономика, 2003, № 8, p. 71; Редченко В.Г. *Содержание и признаки судебной власти*. В: Ленинградский юридический журнал, 2008, №4, p. 187.

tului, exercitate din numele membrilor societății de către persoane independente – judecători, conform unei proceduri strict stabilite de lege și de către alte persoane cu funcții de răspundere, care asigură activitatea jurisdicțională a judecătorilor.

Sub aspect *instituțional*, puterea judecătorească reprezintă un sistem distinct de instituții de stat (instanțe de judecată), strâns legate între ele, care organizează și asigură realizarea de către judecători a competențelor jurisdicționale⁷³⁰.

Evident, astfel de organe au existat și există în orice formă de organizare a puterii de stat. Cu toate acestea însă, existența unui sistem de instanțe judecătorești, precum și a regulilor juridice de soluționare a conflictelor din cadrul societății, nu dovedește prezența însăși a fenomenului puterii judecătorești⁷³¹.

Altfel spus, „sistemul organelor judecătorești” și „puterea judecătorească” nu sunt noțiuni identice. Desigur, puterea judecătorească este de neconceput în afara unui sistem de organe judecătorești, însă doar existența acestui sistem nu este suficientă pentru a ne referi la prezența puterii judecătorești. Asemănarea dintre aceste fenomene sociale este confirmată, în mare parte, și de faptul că, atât în prezența, cât și în lipsa puterii judecătorești, hotărârile instan-

⁷³⁰ Редченко В.Г. *Содержание и признаки судебной власти*. В: Ленинградский юридический журнал, 2008, № 4, р. 187; Грудцына Л.Ю. *Судебная защита прав и свобод личности: теоретический аспект*. В: Законодательство и экономика, 2003, № 8, р. 7;.

⁷³¹ *Судебная власть*. Под ред. И.Л. Петрухина. Москва: ООО «ТК Велби», 2003, р. 13; Кушмир М.О *некоторых аспектах функционирования судебной власти в постсоветских конституционных системах*. В: Закон и жизнь, 2008, № 8, р. 4.

țelor au un caracter obligatoriu și executarea acestora este asigurată de către tot aparatul de stat⁷³².

Așadar, despre puterea judecătorească se poate vorbi doar din momentul în care instanța de judecată s-a detașat de sistemul organelor executive, obținând astfel o independență instituțională și organizațională⁷³³. Acest lucru este posibil doar în statele care recunosc, în calitate de fundament al regimului constituțional, principiul separării puterilor în stat.

În același timp, se consideră⁷³⁴ că apariția și consolidarea acesteia au loc doar atunci când societatea civilă se hotărăște și găsește puterea de a se opune tiraniei, birocrăției și creează instituții care să apere drepturile omului. Din acest punct de vedere, „instituirea” puterii judecătorești se produce ca un rezultat al autolimitării statului, care astfel admite exercitarea unui control asupra sa din partea unui organ independent și cu autoritate – *instanța judecătorească*.

În prezent, practic este unanim acceptat faptul că existența puterii judecătorești, concomitent cu cea legislativă și executivă, constituie o caracteristică inerentă statului democratic, deoarece separarea puterii judecătorești de alte structuri ale statului demonstrează tendința fermă a statului spre realizarea supremației dreptului, a dreptății

⁷³² Railean P. *Puterea judecătorească – factor de echilibrare a puterii în stat și de garantare a drepturilor și libertăților omului*. În: Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova, Materialele conferinței științifico-practice internaționale (2010, Bălți). Chișinău: 2010, p. 77-78; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 213.

⁷³³ Абросимова Е.Б. *Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы*. Москва: Институт права и публичной политики, 2002, p. 12.

⁷³⁴ *Судебная власть*. Под ред. И. Л. Петрухина. Москва: ООО «ТК Велби», 2003, p. 4.

și libertății cuprinse de acesta. În asemenea state, principala menire a puterii judecătorești rezidă în apărarea membrilor societății de orice abuz comis de cetățeni și de orice acțiune ilegală a statului, a organelor și funcționarilor acestuia. În lipsa acestei activități, un stat nu se poate considera ca fiind un stat de drept⁷³⁵.

Din această perspectivă, puterea judecătorească reprezintă un fenomen atât juridic, cât și politic, care reflectă tendința spre edificarea statului de drept, bazat pe doctrina separării puterilor în stat⁷³⁶. Altfel spus, puterea judecătorească este posibilă și eficientă doar în contextul teoriei separării puterii în stat⁷³⁷, care exclude concentrarea exagerată a puterii și garantează cetățenilor o libertate reală.

În concluzie, ideea expusă în doctrină⁷³⁸, conform căreia, asigurând soluționarea conflictelor ce apar în cadrul societății în baza normelor dreptului și respectarea legii de către toți subiecții vieții sociale, într-un stat de drept, puterea judecătorească are un rol extrem de important mai ales în ce privește limitarea puterii legislative și a celei executive prin exercitarea controlului judecătoresc asupra activității acestora.

⁷³⁵ Безнасюк А.С., Рустамов Х.У. *Судебная власть: Учебник для вузов*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 17.

⁷³⁶ Савицкий В.М. *Организация судебной власти в Российской Федерации*. Москва, 1996, p. 7.

⁷³⁷ Pușcaș V. *Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat*. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2007, p. 14.

⁷³⁸ Railean P. *Puterea judecătorească – factor de echilibrare a puterii în stat și de garantare a drepturilor și libertăților omului*. În: „Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova”. Materialele conferinței științifico-practice internaționale (2010, Bălți). Chișinău: 2010, p. 79; Райлян П. *Сущность судебной власти в правовом государстве*. В: Закон и жизнь, 2010, nr. 9, p. 32; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 214.

În continuare, revenind la caracterul sistemic al puterii judecătorești, reiterăm inițial faptul că, în statele moderne, *funcția judiciară* se realizează prin organe specializate, organizate în baza unor principii proprii, funcționale și autonome.

Caracterizând în ansamblu organele puterii judecătorești, în doctrină⁷³⁹, se menționează că acestea, după caracterul lor, sunt „organe de ocrotire a ordinii de drept”, similare (potrivit sarcinilor și funcțiilor exercitate) organelor afacerilor interne, poliției fiscale, organelor vamale etc.

Sintagma „de ocrotire a ordinii de drept” are, într-o anumită măsură, un caracter convențional, dacă îl înțelegem ca sarcini și funcții de asigurare a legalității și a ordinii de drept, protecție a drepturilor și libertăților cetățenilor. În sensul larg al cuvântului, ocrotitoare ale ordinii de drept pot fi recunoscute toate organele puterii de stat, fără excepție. În sens restrâns, organe de ocrotire a normelor de drept sunt considerate doar organele statale care, în mod tradițional, asigură legalitatea și ordinea de drept, adică organele de justiție (instanțele judecătorești, procuratura și organele de poliție)⁷⁴⁰.

Un aspect care merită evidențiat este și faptul că, dacă puterea legislativă și cea executivă sunt puse de Constituție în seama unuia sau a două organe, puterea judecătorească aparține tuturor organelor judecătorești – de la cele inferioare până la cele superioare, fiecare fiind purtătoare a puterii judecătorești.

⁷³⁹ Габричидзе Б. Н., Елисеев Б. П., Чернявский А. Г. *Конституционное право современной России*. Москва: Издательство «Дело и сервис», 2001, p. 336.

⁷⁴⁰ *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova* /D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu. Chișinău: Cartdidact, 2004, p. 8.

În doctrină și în actele legislative ale Republicii Moldova este folosită sintagma „sistem judecătoresc”. În jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova⁷⁴¹ s-a stipulat că „sistemul instanțelor judecătorești constituie baza autorității judecătorești, consfințite ca atare prin Constituție și legislația în vigoare, abilitate cu dreptul de a judeca procese civile, penale și administrative în limita competențelor conferite de lege”.

Totalitatea instanțelor judecătorești formează un sistem datorită regulilor unice de organizare a lor, precum și statutului unic al magistraților. În același timp, instanțele judecătorești formează un sistem unic și grație interacțiunii acestora în procesul de înfăptuire a justiției. Principiul fundamental care domină structura organelor judecătorești și funcționarea lor este cel al independenței judecătorilor și al instanțelor judecătorești⁷⁴².

Unitatea sistemului judecătoresc se asigură și prin recunoașterea ca obligatorii spre executare a tuturor hotărârilor și sentințelor definitive ale instanțelor judecătorești⁷⁴³. Astfel, *Constituția Republicii Moldova* (art. 120) stabilește caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive, a căror neexecutare atrage răspunderea conform legii. Executarea hotărârilor judecătorești definitive

⁷⁴¹ *Hotărârea nr. 5 din 26.01.1998*. Curtea Constituțională. Culegere de hotărâri și decizii, 1998. Chișinău, 1999, p. 86.

⁷⁴² Crețu V. *Principiul și criteriile privind diferențierea organelor judiciare de celelalte organe ale statului. Coraportul justiției cu alte funcții statale în Republica Moldova*. În: *Teoria și practica aplicării legislației în regimul constituțional al Republicii Moldova*. Analele Universității de Stat din Moldova. Științe juridice. Serie nouă, nr. 3. Chișinău: Cartier, 1999, p. 33.

⁷⁴³ *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova.* / D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu. Chișinău: Cartdidact, 2004, p. 45.

se înfăptuiește de Ministerul Justiției, prin executorii de pe lângă judecătorii și de Administrația Națională a Penitenciarelor (fostul Departament al Instituțiilor Penitenciare).

Unitatea sistemului judecătoresc implică și constituirea unei instanțe judecătorești supreme, abilitate cu atribuții specifice pentru înfăptuirea unei justiții unitare. În acest sens, *Legea privind organizarea judecătorească* nr. 514/1995⁷⁴⁴ (art. 43) și *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție* nr. 789/1996⁷⁴⁵ (art. 1) stabilesc, ca unică instanță judecătorească supremă, Curtea Supremă de Justiție, care asigură aplicarea corectă și unitară a legilor de către toate instanțele judecătorești.

Referitor la noțiunea de „instanță judecătorească”, menționăm că aceasta se utilizează în mod diferit. În aspect organizatoric, „instanță judecătorească” semnifică organul de jurisdicție abilitat cu funcția judecării cauzelor privind raporturile civile, penale, administrative, comerciale și altele, fiind parte componentă a sistemului judecătoresc. Într-un alt aspect, în sens procesual, prin „instanță judecătorească” se înțelege completul de judecată format dintr-un anumit număr de judecători, competent să soluționeze anumite cauze potrivit procedurii prevăzute de lege. În funcție de locul în ierarhia sistemului judecătoresc, instanțele de judecată au denumirea de „judecătorie”, „tribunal” sau „curte”⁷⁴⁶.

⁷⁴⁴ *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514 din 06.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 58 din 19.10.1995 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357/22.12.2020).

⁷⁴⁵ *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție*, nr. 789 din 26.03.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.09.2003, nr. 196-199 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357/22.12.2020).

⁷⁴⁶ *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova/* D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu. Chișinău: Cartdidact, 2004, p. 46.

Studiind textul constituțional, stabilim: *Constituția Republicii Moldova* prevede expres instanțele judecătorești care înfăptuiesc justiția în stat, și anume: Curtea Supremă de Justiție, curțile de apel și judecătoriile (art. 115 alin. (1) și (2)), moment precizat și în art. 15 alin. (1) din *Legea privind organizarea judecătorească* nr. 514/1995. În același timp, *Legea Fundamentală* interzice înființarea de organe judecătorești extraordinare, permițând doar funcționarea de judecătorii specializate.

Referindu-ne nemijlocit la Curtea Supremă de Justiție (în contextul abordării caracterului sistemic al puterii judecătorești), inițial, considerăm necesar a sublinia că, sub aspect comparativ, în România, dintre toate instanțele judecătorești, Înalta Curte de Casație și Justiție (similă Curții Supreme de Justiție din Republica Moldova) este singura care are un statut constituțional, fiind nominalizată expres în art. 125 alin. (1) din *Constituția României* (fapt ce nu poate fi atestat în *Constituția Republicii Moldova*). Potrivit cercetărilor, nominalizarea ei în *Legea Fundamentală* are o dublă semnificație. În primul rând, fiind o instituție cu statut constituțional, ea este unica dintre instanțele judecătorești care nu poate fi desființată pe calea unei legi ordinare, ci numai pe calea revizuirii *Constituției*. Pe de altă parte, din atributul „supremă” decurge faptul că nu este posibilă înființarea unei alte instanțe care să-i fie superioară sau egală în grad⁷⁴⁷.

Constituția a consacrat, în felul acesta, unicitatea Înaltei Curți de Casație și Justiție pentru tot statul, a promovat un criteriu de organizare ierarhică a instanțelor judecătorești

⁷⁴⁷ Măgureanu F. *Organizarea instituțiilor judiciare*. Ediția a III-a. București: Universul juridic, 2003, p. 57.

și a plasat această instituție în vârful piramidei sistemului judiciar. Totodată, datorită poziției superioare în sistemul organelor judecătorești, Curții i s-a încredințat exercitarea controlului general asupra activității de judecată a tuturor celorlalte instanțe din acest sistem (pe calea judecării recursurilor)⁷⁴⁸. În opinia noastră, asemenea atribuții puse în sarcina Curții denotă cu adevărat necesitatea consacrării unui statut constituțional al acestei autorități. Prin urmare, și în cazul Republicii Moldova ar fi bine venită consacrarea constituțională a statutului Curții Supreme de Justiție, ceea ce ar spori rolul și valoarea acesteia în sistemul autorității judecătorești, precum și, pe cale de consecință, a autorității judecătorești în sistemul puterii statului.

Potrivit art. 1 alin. (2) din *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție* nr. 514/1996 (ca Lege-cadru), Curtea Supremă de Justiție este instanța judecătorească supremă, care asigură aplicarea corectă și unitară a legilor de către toate instanțele judecătorești. Ea reprezintă ultima verigă în sistemul instanțelor judecătorești și soluționează litigiile apărute în cadrul aplicării legilor, garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, asigură respectarea principiului nevinovăției și principiul supremației legii, contribuie la consolidarea statului de drept⁷⁴⁹. Important este că, prin activitatea sa, Curtea Supremă de Justiție asigură respectarea principiului prezumției nevinovăției și principiului supremației legii, contribuie la constituirea unui stat de drept (art. 1 alin. (3) din *Legea-cadru*).

⁷⁴⁸ Măgureanu F. *Organizarea instituțiilor judiciare*. Ediția a III-a. București: Universul juridic, 2003, p. 63.

⁷⁴⁹ Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 430.

Curtea Supremă de Justiție exercită următoarele atribuții (art. 2 din Legea-cadru):

- a) judecă, ca instanță de recurs, cauzele în materie civilă, de contencios administrativ, penală sau în alte materii în condițiile legii procesuale;
- b) sesizează Curtea Constituțională pentru a se pronunța asupra constituționalității actelor juridice;
- c) generalizează practica judiciară și analizează statistica judiciară proprie;
- d) dă explicații din oficiu în chestiunile de practică judiciară ce nu țin de interpretarea legilor și nu au caracter obligatoriu pentru judecători;
- e) exercită, în limitele competenței sale, atribuții ce derivă din tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte;
- f) exercită alte atribuții conform legii.

O atribuție importantă a Curții Supreme de Justiție este cea de sesizare a Curții Constituționale pentru a se pronunța asupra constituționalității actelor juridice, atribuție ce reprezintă un important element al mecanismului de echilibrare între puterea judecătorească și cea legislativă⁷⁵⁰.

În prezent, după o îndelungată presiune din partea mediului academic⁷⁵¹, ca rezultat al intervenției Curții Constituționale a Republicii Moldova⁷⁵², o astfel de atribuție

⁷⁵⁰ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 543; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a. Chișinău: S.n., 2011, p. 591.

⁷⁵¹ Șterbeț V. *Reforma judiciară și de drept în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2005, p. 298.

⁷⁵² *Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 09-02-2016 pentru interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova (excepția de neconstituționalitate)* (Sesizarea nr. 55b/2015). [URL]: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=91296&lang=ro.

a fost recunoscută tuturor instanțelor judecătorești, ceea ce nu poate fi considerat decât un pas important spre consolidarea statului de drept.

O altă sarcină fundamentală a Curții Supreme de Justiție constă în asigurarea interpretării și aplicării unitare a legii de către celelalte instanțe judecătorești. Necesitatea aplicării unitare a legii decurge din principiul legalității, care impune adecvarea activității și a comportamentului subiecților de drept la normele stabilite prin lege. Abaterea de la legalitate se produce atunci când legea este încălcată, dar nu numai atunci, ci și în cazurile în care aplicarea legii se face în alt sens decât cel voit de legiuitor. Aplicarea eronată a legilor, precum și încălcarea ordinii normative, se poate produce fie în mod voit, fie din cauza neînțelegerii corecte a dispozițiilor legale⁷⁵³.

În activitatea judiciară, aplicarea neuniformă a legilor are loc, adesea, din următoarele cauze: imprecizia termenilor folosiți în dispozițiile legale; contradicțiile reale sau aparente din legislație care se produc mai cu seamă în cazul succesiunii de legi; nivelul diferit de pregătire și experiență profesională al magistraților; diversitatea infinită și complexitatea cazurilor de aplicare a legii.

Diversitatea soluțiilor judiciare în aplicarea la cazuri identice a aceleiași norme juridice nu poate fi admisă, întrucât aceasta ar echivala cu neglijarea legii și cu stabilirea pe cale judecătorească a unor norme juridice cu caracter particular. Pentru evitarea unor asemenea situații, legiuitor-

⁷⁵³ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 541; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a. Chișinău: S.n., 2011, p. 589.

rul a investit Curtea cu funcția de reglare a practicii judiciare, în sensul asigurării aplicării corecte și unitare a legii în procesele judiciare⁷⁵⁴.

Totodată, merită atenție și misiunea Curții Supreme de Justiție de a garanta responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat (potrivit art. 1 alin. (2) din Legea-cadru). Conform *Constituției Republicii Moldova*, o astfel de sarcină îi revine și Curții Constituționale (art. 134 alin. (3)), cu regret însă, nici cadrul normativ ce reglementează organizarea și funcționarea puterii judecătorești, nici cel ce reglementează organizarea și activitatea Curții Constituționale nu detaliază mecanismul propriu-zis de realizare a acestei sarcini.

Așadar, recunoașterea statutului Curții Supreme de Justiție de autoritate supremă în cadrul sistemului judiciar are implicații deosebite asupra funcționării propriu-zise a sistemului respectiv (eficiente și calitative) și manifestării acestuia ca putere distinctă în sistemul echilibrării puterilor în stat (prevenind și contracarând abuzurile admise de celelalte puteri). Mai mult, anume acest fapt reprezintă o garanție în plus a asigurării și respectării securității juridice a persoanei în fața atotputerniciei statului, moment ce justifică pe deplin atenția distinctă a teoreticienilor și practicienilor asupra dezvoltării și consolidării competențelor Curții Supreme a Justiției, ca autoritate supremă în cadrul sistemului judiciar, ca garant al calității și eficienței actului de justiție.

⁷⁵⁴ Măgureanu F. *Organizarea instituțiilor judiciare*. Ediția a III-a. București: Universul juridic, 2003, p. 65.

1.2.4. Actul jurisdicțional - element de identificare a justiției. Pentru a contura definitiv statutul *justiției* de ramură a puterii de stat - *puterea judecătorească*, considerăm absolut necesar a elucida particularitățile actului jurisdicțional în raport cu actul administrativ, cu care se aseamănă, dar și de care se deosebește.

În general, autonomia autorităților judiciare față de celelalte organe statale imprimă același caracter și actului în care se finalizează activitatea de bază a *jurisdicției/justiției - actul jurisdicțional*⁷⁵⁵.

În scopul identificării trăsăturilor particulare ale *actului jurisdicțional*, în doctrină au fost recunoscute mai multe criterii (formale și materiale), care vizează, în general, forma și substanța actului emis de o autoritate publică.

Criteriile formale. Un prim-criteriu formal se referă la organul emitent. Deci din perspectiva dată, actul ce emană de la o autoritate judecătorească constituie un *act jurisdicțional*. Desigur, există și autorități administrative ce au competența de a emite acte jurisdicționale, doar că specificul acestora este diferit.

Poziția judecătorului în cadrul activității judiciare este importantă și determinantă. Sub acest aspect, judecătorul acționează, în principiu, numai la cererea părții interesate, în timp ce funcționarul administrativ acționează, de regulă, în mod spontan, fără ca sesizarea să fie o condiție *sine qua non* a activității sale.

În actul jurisdicțional intervin trei subiecți: statul, prin intermediul judecătorului, reclamantul și pârâtul. În actul administrativ avem în toate cazurile, pe de o parte, statul,

⁷⁵⁵ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 11.

iar, pe de altă parte, cetățeanul. De aici s-a tras concluzia unei diferențe esențiale între cele două categorii de acte, consemnând faptul că, în cadrul actului jurisdicțional, statul nu acționează în interes propriu, în timp ce în cadrul actului administrativ – în favoarea sa. Altfel spus, în actul administrativ statul este parte în conflict, în timp ce în cazul actului jurisdicțional intervine pentru soluționarea litigiului dintre alți subiecți de drept⁷⁵⁶.

Un alt criteriu formal privește desfășurarea activității judiciare sub formă de proces, deci în cadrul unei proceduri prestabilite de lege. Judecătorul nu acționează la întâmplare în vederea soluționării unui conflict între particulari sau alți subiecți de drept, ci după o procedură riguros reglementată de lege.

Întrucât criteriile formale, privite izolat sau în ansamblul lor, nu sunt de natură să realizeze o delimitare categorică a actului jurisdicțional față de actul administrativ, în doctrină s-a recurs și la identificarea unor criterii materiale în acest sens.

Criteriile materiale. Un prim asemenea criteriu vizează finalitatea actului. Potrivit acestui criteriu, actul jurisdicțional urmărește restabilirea ordinii de drept și armonia socială. Uneori însă, și actul administrativ are o asemenea finalitate⁷⁵⁷.

Într-o altă opinie se apreciază că definitoriu pentru actul jurisdicțional este împrejurarea că el se întemeiază pe constatările pe care le face judecătorul cu privire la unele chestiuni de fapt și de drept. Activitatea judiciară pune în discuție

⁷⁵⁶ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 11-12.

⁷⁵⁷ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 12.

probleme de drept determinate, adeseori, de un fapt generator de efecte juridice. Judecătorul este chemat, spre a ajunge la soluția finală, să evalueze faptele și să le dea calificarea juridică corespunzătoare. Împrejurările de fapt și de drept constituie adeseori și componente ale activității de evaluare, pe care le face administrația publică în diferite împrejurări.

În literatura juridică mai veche s-a considerat că activitatea jurisdicțională se particularizează față de cea administrativă prin „prezența necesară a unei pretenții referitoare la existența unui drept sau unei situațiuni juridice subiective”⁷⁵⁸.

Asupra pretenției deduse judecății și după aprecierea faptelor ce-i sunt prezentate, judecătorul este obligat să se pronunțe printr-o hotărâre. Autoritatea lucrului judecat este considerată ca un atribut exclusiv al actului jurisdicțional. Altfel spus, dacă un act dobândește autoritate de lucru judecat, el este un act jurisdicțional; în caz contrar, nu ne aflăm în prezența unui act jurisdicțional. Prin urmare, fără autoritatea lucrului judecat nu poate fi concepută nici funcția judiciară. La autoritatea lucrului judecat se alătură și posibilitatea executării silite a hotărârii care, pe cale de consecință, trebuie considerată un element eventual al actului jurisdicțional⁷⁵⁹.

În mod separat, nici criteriile materiale nu sunt suficiente pentru delimitarea actului jurisdicțional față de actul administrativ. O delimitare mai riguroasă se poate realiza doar în cadrul unui sistem mixt, adică al unui sistem care îmbină criteriile formale cu cele materiale.

⁷⁵⁸ Herovanu E. *Principiile procedurii judiciare*. Vol. I. București: Institutul de Arte Grafice „Lupta”, 1932, p. 308.

⁷⁵⁹ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 13.

Cu toate acestea, din totalitatea criteriilor prezentate, se consideră că trei au un caracter esențial: existența unei proceduri specifice (judiciare), existența unei pretenții care conduce la o soluție (hotărâre), înzestrată cu autoritate de lucru judecat. Se remarcă astfel preponderența criteriilor materiale. Din cadrul criteriilor formale a fost reținut ca esențial doar criteriul existenței unei proceduri specifice predeterminate de lege. Soluția este firească, întrucât natura jurisdicției se determină prin conținutul și finalitatea sa, iar nu prin formă. Aceasta din urmă constituie doar învelișul conținutului⁷⁶⁰.

Conținutul jurisdicției. Substanța activității jurisdicționale se materializează în **hotărârea judecătorească**, act prin care se pune capăt unui conflict apărut în sfera relațiilor sociale (în acest caz este vorba despre hotărârea finală și nu de celelalte acte emise de judecător în cursul activității de soluționare a litigiului).

În esență, decizia judecătorului este urmarea directă a unei cereri. Între cerere și hotărâre se interpun numeroase operațiuni juridice, necesare pentru stabilirea faptelor și aplicarea legii într-o cauză concretă. Hotărârea este cea care dezleagă litigiul și căreia legea îi conferă autoritate de lucru judecat. Pornind de la aceasta, într-un sens tehnic și restrâns, doar hotărârea întrunește toate atributele actului de jurisdicție⁷⁶¹.

Hotărârea judecătorească reprezintă un act jurisdicțional, prezentând astfel caracteristicile generale ale acestuia. În

⁷⁶⁰ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 12.

⁷⁶¹ Herovanu E. *Principiile procedurii judiciare*. Vol. I. București: Institutul de Arte Grafice „Lupta”, 1932, p. 319.

plus, prezintă numeroase trăsături specifice date de statutul judecătorului ce o pronunță (independența, inamovibilitate), de procedura în urma căreia este pronunțată, de principiile aplicabile procedurii de judecată (contradictorialitatea, publicitatea etc.) și de efectele pe care le produce (puterea de lucru judecat)⁷⁶².

Hotărârea judecătorească constituie actul jurisdicțional final al judecății, prin care se soluționează litigiul. Prin hotărâre se dispune cu privire la pretențiile deduse judecății, pe fond sau ca urmare a soluționării unei excepții ori instanța se dezînvestește, fără a soluționa cauza (de ex., hotărârea de declinare)⁷⁶³.

Hotărârea judecătorească, ca act final al procesului și de dispoziție al instanței, redă sensul restrâns al conceptului de hotărâre. În sens larg, prin hotărâre se înțelege orice act de dispoziție al instanței (ori de câte ori Codul de procedură civilă prevede că instanța „decide”, „dispune” sau „hotărăște”)⁷⁶⁴.

Actul final al procesului și de dispoziție al instanței este precedat de un complex de acte și activități procesuale de natură a pregăti soluția finală⁷⁶⁵. Asemenea acte, precum regularizarea cererii de chemare în judecată, fixarea termenelor de judecată, amânarea cauzelor etc., par a avea, prin natura lor, caracterul unor acte administrative⁷⁶⁶. Dar,

⁷⁶² Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 14.

⁷⁶³ Ghiță D. *Drept procesual civil. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2017, p. 153.

⁷⁶⁴ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 14.

⁷⁶⁵ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. Principii și instituții generale. Judecata în fața primei instanțe. București: Universul juridic, 2014, p. 12-15.

⁷⁶⁶ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 14.

potrivit lui E. Herovanu, „existența lor nu poate fi concepută decât în ciclul formelor care pregătesc hotărârea, încorporată în el (proces), și toate împreună afectate aceleași destinațiuni; activitatea, pe care o provoacă din partea organului respectiv, trebuie neapărat socotită ca o activitate jurisdicțională după cum actele pe care le exprimă trebuie socotite și ele tot ca acte jurisdicționale”⁷⁶⁷.

Zona cuprinsă între cererea de chemare în judecată și hotărâre este una deosebit de bogată în operații juridice cu semnificații particulare. De aceea, calificarea unor asemenea acte se confruntă cu mari dificultăți și reprezintă, în teoria dreptului procesual civil, sursa unor dispute vehemente. Considerarea unor astfel de acte ca exclusiv administrative este, după părerea specialiștilor, o eroare inadmisibilă, căci judecătorul nu acționează în vederea realizării funcției executive a statului, ci în scopul îndeplinirii justiției într-o cauză civilă concretă. Scopul actului este, în majoritatea cazurilor, pregătirea soluției finale și de aceea el nu poate fi privit în afara cadrului procesual. A decide altfel ar însemna a reduce activitatea judiciară la actul final și de dispoziție al judecătorului⁷⁶⁸.

În concluzie, putem trasa destul de clar și exact distincția dintre puterea judecătorească, competentă de îndeplinirea justiției prin emiterea de acte jurisdicționale, și celelalte puteri ale statului (în special cea executivă), care chiar dacă sunt emitente de diferite acte cu forță juridică, totuși se deosebesc radical de actele jurisdicționale ale justiției ca putere în stat.

⁷⁶⁷ Ghiță D. *Drept procesual civil. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2017, p. 320.

⁷⁶⁸ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 15.

1.3. Organizarea și funcționarea puterii judecătorești în statul de drept

1.3.1. Organizarea instituțională ierarhică a puterii judecătorești. În continuare, pentru o mai bună înțelegere a organizării instituționale a puterii judecătorești, considerăm necesar de a realiza o anumită clasificare și structurare a elementelor sistemului judecătoresc.

Astfel, în literatura de specialitate⁷⁶⁹, instanțele judecătorești sunt clasificate, după locul în sistemul (subsistemul) judecătoresc, în: inferioare, superioare și supreme.

După competențele lor, instanțele judecătorești se clasifică în: ordinare (de jurisdicție generală); specializate; de executare; de fond; de apel; de recurs.

Instanțele ordinare (judecătoriile, curțile de apel, Curtea Supremă de Justiție) reprezintă subsistemul principal al sistemului judecătoresc, înfăptuind justiția în mare parte a litigiilor juridice.

Referitor la *instanțele specializate*, precizăm faptul că, până nu demult, astfel de instanțe au fost judecătoria militară, judecătoria economică de circumscripție, curtea de apel economică, care au avut o competență specială după calitatea persoanei (de exemplu, militar) sau după materie (de exemplu, litigii economice). În momentul de față, astfel de instanțe specializate în Republica Moldova au fost desființate.

Instanțe de executare sunt judecătoriile (de sector sau municipale) care pun în executare hotărârile definitive emise de toate instanțele judecătorești.

⁷⁶⁹ *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova/* D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu. Chișinău: Cartdidact, 2004, p. 47-48.

Instanțe de fond sunt instanțele care judecă cauzele în primă instanță. Conform legislației în vigoare, toate instanțele judecătorești au competența de a judeca anumite cauze în primă instanță.

Instanțe de apel sunt curțile de apel. *Instanțe de recurs* sunt curțile de apel și Curtea Supremă de Justiție.

Ansamblul instanțelor care au competența de a judeca cauze de aceeași categorie reprezintă *veriga sistemului judecătoresc*. Instanțele judecătorești care fac parte din aceeași verigă se numesc instanțe egale în grad. Veriga sau totalitatea instanțelor judecătorești de același grad este o noțiune caracteristică organizării judecătorești, care indică locul instanței în sistemul judecătoresc, determinat de o anumită competență stabilită prin lege. Între instanțele judecătorești din aceeași verigă există anumite relații organizaționale. Între verigile sistemului judecătoresc și, respectiv, între instanțele de judecată din cadrul diferitelor verigi există relații funcționale.

Sistemul instanțelor judecătorești al Republicii Moldova este lipsit de nivelul tribunalelor. În acest context, menționăm faptul că, pe parcursul derulării reformei judiciare în cadrul tânărului stat, tribunalele au fost instituite prin Legea nr. 853/1996⁷⁷⁰ și au fost excluse din sistemul judecătoresc prin Legea nr. 1471/2002⁷⁷¹ și Legea nr. 191/2003, prin care a fost stabilit mecanismul de implementare în practică a noului sistem de instanțe. Excluderea tribunalelor din ve-

⁷⁷⁰ *Legea cu privire la reorganizarea sistemului instanțelor judecătorești*, nr. 853 din 29.05.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 11.07.1996, nr. 46-47/415.

⁷⁷¹ *Legea pentru modificarea Constituției Republicii Moldova*, nr. 1471-XV din 21.11.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.12.2002, nr. 169/1294.

rigile instanțelor judecătorești s-a realizat în scopul facilitării accesului oricărei persoane la justiție și simplificarea procedurii de atacare a deciziilor judiciare pe căile ordinare și extraordinare. Aceste modificări, potrivit specialiștilor în domeniu, rezultă din recomandările Consiliului Europei, fiind avizate pozitiv de Comisia de la Veneția⁷⁷².

Prin urmare, pentru ca justiția să-și poată realiza misiunea, ea cunoaște o anumită organizare și anumite principii. Organizarea justiției se face pe grade de jurisdicție, care permit o evaluare în fond a cauzei, dar și posibilitatea de recurs pentru îndreptarea erorilor, reevaluarea situațiilor și probelor⁷⁷³.

Constituirea ierarhică a instanțelor judecătorești și dublul grad de jurisdicție, sub aspect funcțional, permit asigurarea controlului judiciar asupra hotărârilor judecătorești și garantează legalitatea și temeinicia acestora. Astfel, este asigurată, pe de o parte, posibilitatea examinării repetate a cauzei de alți judecători, pentru a înlătura insuficiențele sau erorile primei judecăți, iar, pe de altă parte, este stimulat „zelul și conștiința profesională” a judecătorilor de la primul grad de jurisdicție, în considerarea virtualității reluării judecății de către judecătorii celui de-al doilea grad⁷⁷⁴. În felul acesta, prin posibilitatea declanșării controlului în interiorul sistemului, în instanța ierarhic superioară se asigură și cenzurarea excesului de putere a judecătorului din instanța a cărei soluție se atacă⁷⁷⁵.

⁷⁷² Postoico M. *Atenție deosebită reformei judiciare și de drept*. În: *Justiția Constituțională*, 2004, nr. 3, p. 15.

⁷⁷³ Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția 12, Vol. II. București: C. H. Beck, 2006, p. 269.

⁷⁷⁴ Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. Vol. II. Arad: Servo-Sat, 1998, p. 365-366.

⁷⁷⁵ Tofan D. A. *Puterea discreționară și excesul de putere al autorităților publice*. București: All Beck, 1999, p. 349.

Astfel, un singur organ jurisdicțional nu ar putea soluționa toate conflictele care apar pe teritoriul unui stat și nu ar putea cenzura, prin exercitarea căilor de atac, propriile hotărâri⁷⁷⁶. În acest sens, fragmentarea activității jurisdicționale prin intermediul normelor de competență între mai multe instanțe de grad diferit vizează atât buna administrare a justiției, cât și o eficientă ocrotire a intereselor justițiabililor⁷⁷⁷.

1.3.2. Independența și autonomia puterii judecătorești. Vom iniția acest compartiment cu o alegație importantă a Curții Constituționale a Republicii Moldova, după cum urmează: „puterea judecătorească, în sistemul organelor de stat, ocupă un loc distinct și deține o parte de putere, care nu poate fi nici limitată, nici înlocuită. În mecanismul statal de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului un factor de primă importanță constituie buna funcționare a autorității judecătorești... Însă protecția judiciară efectivă și completă se poate realiza doar în condițiile unei adevărate independențe a autorității judecătorești, în special a judecătorilor. Acest fapt impune asigurarea autonomiei și independenței puterii judecătorești, reglementarea constituțională a limitelor și principiilor activității sale”⁷⁷⁸.

⁷⁷⁶ Bodoașcă T. *Competența instanțelor judecătorești în materie civilă*. București: All Beck, 2002, p. XXII.

⁷⁷⁷ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 546; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a. Chișinău: S.n., 2011, p. 594.

⁷⁷⁸ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității art.11 alin.(3) și (4) din Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului”, cu modificările și completările ulterioare, și art.19 alin.(4) din Legea nr. 947-XIII din 19 iulie 1996 „Cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii”, în redacția Legii nr. 373-XV din 19 iulie 2001 „Cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative”, nr. 9 din 27.05.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 123-125/11 din 20.06.2003.

Respectiv, trăsătura fundamentală a puterii judecătorești și elementul-cheie al statutului acesteia este *independența*, a cărei esență rezidă, în principal, în faptul că instanțele de judecată acționează de sine stătător, fără a se subordona vreunui subiect⁷⁷⁹. Totodată, existența puterii judecătorești într-un stat de drept este condiționată și de întrunirea unei asemenea condiții importante precum este *autonomia funcționării*⁷⁸⁰. Deci independența și autonomia sunt principalele coordonate care condiționează existența și funcționarea puterii judecătorești într-un stat de drept.

În concret, în doctrină se opinează⁷⁸¹ că specificul puterii judecătorești, ca ramură independentă a puterii de stat, presupune o *autoadministrare judecătorească*, adică existența instituțiilor de administrare a sistemului judecătoresc (mecanisme constituționale de autoadministrare a puterii judecătorești⁷⁸²), care au dreptul exclusiv de a hotărî demiterea judecătorilor, transferul, avansarea și sancționarea lor.

În acest sens reținem: conceptul de *autoadministrare judecătorească* îl regăsim consacrat și la nivel legislativ, în art. 23¹ din *Legea privind organizarea judecătorească* nr. 514/1995⁷⁸³, potrivit căruia: „(1) Independența instanțelor

⁷⁷⁹ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 89.

⁷⁸⁰ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 217.

⁷⁸¹ Чиркин В.Е. *Конституционное право зарубежных стран*. Учебник. 3-е издание. Москва: Юристъ, 2003, p. 333.

⁷⁸² Goriuc S. *Puterea judecătorească în sistemul separației puterii în stat*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014, p. 43.

⁷⁸³ *Legea privind organizarea judecătorească* nr. 514 din 06.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 58 din 19.10.1995 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357/22.12.2020).

judecătorești reprezintă independența organizațională și funcțională a acestora, care este realizată prin autoadministrare judecătorească. (2) Autoadministrarea judecătorească este dreptul și capacitatea reală a instanțelor judecătorești și a judecătorilor de a soluționa problemele funcționării sistemului judecătorec în mod autonom și responsabil. (3) Autoadministrarea judecătorească se realizează în baza principiilor reprezentativității și eligibilității organelor autorității judecătorești, precum și în baza angajării răspunderii organelor autoadministrării judecătorești pentru exercitarea în mod corespunzător a funcțiilor delegate. (4) Organele autoadministrării judecătorești sînt Adunarea Generală a Judecătorilor și Consiliul Superior al Magistraturii.”

În continuare, în art. 23² alin. (1) și (2) din Legea citată, se precizează faptul că Adunarea Generală a Judecătorilor, fiind constituită din judecătorii tuturor instanțelor judecătorești din Republica Moldova, asigură realizarea practică a principiului autoadministrării puterii judecătorești.

La fel, prezintă importanță și competența Adunării Generale a Judecătorilor, prevăzută la art. 23³ din Legea citată, potrivit căreia: „(1) Adunarea Generală a Judecătorilor: a) audiază raportul anual de activitate al Consiliului Superior al Magistraturii; b) aprobă Codul de etică al judecătorului și modificările operate în acesta; c) aprobă Regulamentul de funcționare a Adunării Generale a Judecătorilor; d) alege, din rîndul judecătorilor, membrii permanenți și cîte 2 membri supleanți în Consiliul Superior al Magistraturii, în colegiul pentru selecția și cariera judecătorilor și în colegiul de evaluare a performanțelor judecătorilor și ridică mandatul acestora; e) examinează și decide asupra altor chestiuni referitoare la activitatea instanțelor judecătorești.”

La rândul său, Consiliul Superior al Magistraturii, conform art. 24 din Legea citată, este un organ independent, format în vederea constituirii și funcționării sistemului judecătoresc, este garantul independenței autorității judecătorești și asigură autoadministrarea judecătorească.

Atât statutul, cât și rolul sunt reglementate și în *Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii* nr. 947/1996⁷⁸⁴, care în art. 1 alin. (1) stabilește: Consiliul Superior al Magistraturii este un organ independent, format în vederea organizării și funcționării sistemului judecătoresc (prin numirea, transferarea, detașarea, promovarea în funcție și aplicarea măsurilor disciplinare față de judecători⁷⁸⁵), fiind garantul independenței autorității judecătorești.

În general, în Republica Moldova, Consiliul Superior al Magistraturii a fost instituit prin norme constituționale, ca organ cu importante atribuții în vederea asigurării numirilor, deplasărilor, promovărilor și măsurilor disciplinare față de judecători. Un organism similar a funcționat în Basarabia (aflată în componența României) în perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial⁷⁸⁶.

Legea Fundamentală cuprinde doar dispoziții generale privitoare la competența și atribuțiile Consiliului (art. 122-123), lăsând în seama legiuitorului ordinar concretizarea

⁷⁸⁴ *Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, nr. 947 din 19.07.1996. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357 din 22.12.2020).

⁷⁸⁵ Arseni Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan: argumentare științifică și confirmare practică*. Monografie. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 240.

⁷⁸⁶ *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova/ D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu*. Chișinău: Cartdidact, 2004, p. 76.

detaliilor (în *Legea-cadru – Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, nr. 947/1996*⁷⁸⁷).

În esență, Consiliul Superior al Magistraturii a fost interpus practic între puterea executivă și puterea judecătorească, pentru a asigura independența judecătorilor și, ca urmare, a instanțelor judecătorești⁷⁸⁸.

În opinia cercetătoarei V. Șterbeț, Consiliul Superior al Magistraturii, în virtutea atribuțiilor sale constituționale, are două funcții, ce derivă din necesitatea protejării independenței autorității judecătorești⁷⁸⁹: *funcția de a asigura numirile, depășările, promovările judecătorilor și funcția de a veghea respectarea inamovibilității judecătorilor, în calitate de Consiliu de disciplină*.

În consecință, prin intermediul funcțiilor de formare a corpului de magistrați și carieră profesională, precum și a celei de asigurare a respectării disciplinei și eticii judecătorilor, Consiliul Superior al Magistraturii participă direct la asigurarea principiului independenței autorității judecătorești⁷⁹⁰.

Important este că, în calitatea sa de garant al independenței judecătorilor, Consiliul Superior al Magistraturii are ca rol principal sprijinirea eforturilor judecătorilor pentru

⁷⁸⁷ *Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, nr. 947 din 19.07.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.08.2003, nr. 186-188 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357 din 22.12.2020).

⁷⁸⁸ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010, p. 547; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a. Chișinău: S.n., 2011, p. 595.

⁷⁸⁹ *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 459.

⁷⁹⁰ Arseni Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. II. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 377.

menținerea și întărirea independenței individuale și, în acest scop, trebuie să folosească eficient toate pârghiile și mecanismele legale pentru apărarea independenței acestora⁷⁹¹.

Dintr-o perspectivă mai largă, se consideră că rolul Consiliului Superior al Magistraturii constă în garantarea și apărarea independenței justiției, ceea ce înseamnă în concret următoarele⁷⁹²:

a) la nivelul sistemului judiciar:

- separarea puterilor în stat, pentru a asigura guvernarea autonomă a justiției;
- indicatori și evaluare de sistem, pentru promovarea eficienței și calității justiției;
- responsabilitate față de public, prin asigurarea transparenței și educației juridice.

b) la nivelul fiecărui judecător:

- selectarea, numirea și promovarea magistraților: pe baza principiului meritocrației, luându-se în considerare, pe lângă cunoștințele juridice temeinice, stăpânirea unor noțiuni de etică și chiar sensibilitate la problemele sociale;
- asigurarea disciplinei și deontologiei judiciare: la un nivel care să nu permită verificarea legalității și temeiniciei hotărârilor judecătorești (căci acestea pot constitui obiect doar al căilor de atac);
- protecția imaginii justiției, pentru prezervarea încrederii în judecător.

⁷⁹¹ Rădulescu A. *Independența și imparțialitatea judecătorului ca standarde profesionale în procesul civil*. [URL]: <http://www.alexandrinaradulescu-csm.ro/docs/lucrare-independenta-imparțialitate.pdf>.

⁷⁹² Danileț C., Koetz Axel G., Graur I. *Analiza funcțională a Consiliului Superior al Magistraturii*. EuropeAid/131846/C/SER/MD. Chișinău, Moldova, Octombrie 2014, p. 3.

Așadar, Consiliul Superior al Magistraturii trebuie, pe de o parte, să protejeze independența justiției, iar, pe de altă parte, să garanteze eficiența și calitatea acesteia. Conceput astfel, Consiliul are menirea să asigure un *echilibru între independența și responsabilitatea justiției*⁷⁹³.

Potrivit Legii-cadru citate, în prezent, Consiliul Superior al Magistraturii este constituit din 15 membri (judecători și profesori titulari), după cum urmează:

- membri de drept, președintele Curții Supreme de Justiție, ministrul Justiției și Procurorul General;
- șapte membri din rândul judecătorilor sunt aleși de Adunarea Generală a Judecătorilor din Republica Moldova prin vot secret;
- cinci membri din rândul profesorilor de drept titulari sunt propuși de Parlament.

O problemă frecvent polemizată în studiile de specialitate, legată de componența Consiliului, ține de excluderea influenței legislativului și a executivului asupra Consiliului Superior al Magistraturii și, implicit, asupra puterii judecătorești⁷⁹⁴.

Deci din componența Consiliului Superior al Magistraturii face parte ministrul Justiției, care, în opinia corectă a prof. român I. Deleanu, este „om politic, membru al Guver-

⁷⁹³ Danileț C., Koetz Axel G., Graur I. *Analiza funcțională a Consiliului Superior al Magistraturii*. EuropeAid/131846/C/SER/MD. Chișinău, Moldova, Octombrie 2014, p. 3.

⁷⁹⁴ Danileț C. *Independența și imparțialitatea justiției din perspectivă europeană*. În: Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca - Series Humanistica - II. Cluj-Napoca, 2004, p. 365; Railean P. *Autoadministrarea judecătorească – pilonul de bază al independenței puterii judecătorești*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 5, p. 12.

nului și obedient unui partid politic, fiind astfel indezirabil ca membru al Consiliului”⁷⁹⁵.

Pe marginea acestui aspect, judecătorul român C. Danileț precizează că: „astfel este subliniată politizarea componenței Consiliului Superior al Magistraturii: menținerea în continuare a ministrului Justiției în acest consiliu, [...] rămâne o imixtiune clară a puterii executive [...] în sfera justiției”⁷⁹⁶.

În arealul științific autohton, de asemenea, se reliefează în acest sens că „este necesar să înțelegem că ministrul Justiției este, în primul rând, membru al Guvernului; respectiv, inițial, interesele sunt promovate în scop politic și, evident, în interesul Guvernului și abia apoi în interesul Consiliului Superior al Magistraturii”⁷⁹⁷. Aceste momente justifică suficient necesitatea excluderii personajului în cauză din componența Consiliului Superior al Magistraturii⁷⁹⁸.

Pe de altă parte, merită atenție și implicația Parlamentului în constituirea Consiliului – alegerea a cinci membri. La acest capitol, C. Danileț susține necesitatea depolitizării numirilor în cadrul Consiliului Superior al Magistraturii, având în vedere în cazul dat că legislativul nu poate decât să ia act de voința democratică a corpului de magistrați și să intervină doar pentru încălcări de procedură⁷⁹⁹. Drept ar-

⁷⁹⁵ Deleanu I. *Revizuirea Constituției*. În: *Dreptul*, 2003, nr. 12, p. 30.

⁷⁹⁶ Danileț C. *Independența și imparțialitatea justiției din perspectivă europeană*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca - Series Humanistica - II*. Cluj-Napoca, 2004, p. 365.

⁷⁹⁷ Negru A. *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic (aspecte teoretico-practice)*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2013, p. 191.

⁷⁹⁸ Railean P. *Autoadministrarea judecătorească – pilonul de bază al independenței puterii judecătorești*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2018, nr. 5, p. 13.

⁷⁹⁹ Danileț C. *Independența și imparțialitatea justiției din perspectivă europeană*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca - Series Humanistica - II*. Cluj-Napoca, 2004, p. 365.

gument, domnia sa invocă *Carta europeană a statutului magistratilor*⁸⁰⁰, care prevede în mod expres că acest organism trebuie să fie independent de puterea legislativă și de cea executivă (pct. 1.3), iar în expunerea de motive stipulează: „Carta indică faptul că judecătorii membri ai instanței independente (la noi, Consiliul Superior al Magistraturii – e.n.) sunt aleși de către egalii lor. Ea a considerat că independența care trebuie să fie legată de instanța respectivă exclude alegerea sau desemnarea judecătorilor membri de către o autoritate politică, aparținând puterii executive sau puterii legislative” (pct. 1.3, alin. 6).

Prin urmare, ca acest Consiliu Superior al Magistraturii să devină în realitate un garant al independenței puterii judecătorești este absolut necesar a exclude orice implicare a celorlalte ramuri ale puterii în formarea sau activitatea autorității respective, în caz contrar, sunt compromise de la bun început rolul și menirea sa de a garanta independența puterii judecătorești în stat.

1.3.3. Principiile de organizare și funcționare a puterii judecătorești. După cum s-a subliniat *supra*, în societățile moderne, *justiția* este o funcție fundamentală a statului, iar administrarea ei reprezintă unul dintre atributele esențiale ale puterii suverane. Această funcție implică existența unor structuri statale (servicii publice), apte să realizeze activitatea jurisdicțională. Mai mult, un atare serviciu public trebuie organizat în baza unor principii proprii, funcționale și organizaționale⁸⁰¹.

⁸⁰⁰ *Европейская хартия о статусе судей и пояснительный меморандум*, Страсбург, 8-10 июля 1998 года. [URL]: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1967/file/5ceaad7ca16c811d4e1cb496ccb0.pdf>.

⁸⁰¹ Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019, p. 25.

Înainte de a ne referi nemijlocit la principiile proprii ale justiției, considerăm necesar a puncta câteva momente importante referitoare la principiile fundamentale ale dreptului în general. În doctrină, principiile de drept sunt percepute ca „o reflectare a unor cerințe obiective ale evoluției societății, ale conviețuirii sociale, ale asigurării aceluși echilibru necesar între drepturile unora și obligațiile altora”⁸⁰².

În opinia noastră, în perioada contemporană, semnificația principiilor generale ale dreptului este enormă, în special pentru societatea noastră, deoarece anume acestora le revine un rol primordial în călăuzirea procesului de democratizare și edificare a statului de drept, de armonizare a sistemului juridic intern cu cel comunitar, necesar integrării europene a Republicii Moldova⁸⁰³. Mai mult, principiile reprezintă un factor de stabilitate, adaptare și integrare în ordinea juridică, iar, din punctul de vedere al tehnicii juridice, ele completează lacuna, corijează excesele și anomaliile în procesul de interpretare și aplicare a dreptului. Prin esență, principiile sunt niște comandamente ale vieții sociale, ele vizând garantarea ordinii și securității relațiilor sociale, oferind siguranța necesară fiecărui cetățean, prin ocrotirea vieții sale și a bunurilor dobândite de el în mod legitim⁸⁰⁴.

Merită subliniat în context și faptul că principiile dreptului au un rol excepțional atât în activitatea de creare a dreptului, cât și în procesul realizării normelor juridice. În activitatea de aplicare a dreptului, organele statului au obligația să țină seama de prevederile legii, astfel încât normele

⁸⁰² Capcelea V. *Filozofia dreptului*. Manual pentru instituțiile de învățământ superior. Chișinău: ARC, 2004, p. 540.

⁸⁰³ Costachi Gh. *Principiile dreptului în contextul democratizării societății*. În: *Legea și Viața*, 2014, nr. 9, p. 9.

⁸⁰⁴ Costachi Gh. *Principiile dreptului în contextul democratizării societății*. În: *Legea și Viața*, 2014, nr. 9, p. 8.

prescrise să fie respectate de toți, atât de către cetățeni, cât și de organele statului. În acest proces, cel chemat să aplice un anumit text concret de lege trebuie să țină cont și de „spiritul” aceluia text, care poate fi descifrat, înțeles corect numai prin prisma principiilor dreptului⁸⁰⁵.

Sub acest aspect, este deosebit de relevantă activitatea judecătorului, care – poate mai frecvent și în situații, adesea mai dificile, ca alte organe ale statului – urmează să aplice legea atât în litera, cât și în spiritul ei. Este deja un adevăr recunoscut în activitatea judiciară că, atunci când „legea tace”, judecătorul dă o soluție în baza principiilor dreptului. Desigur, aceasta nu este regula, ci excepția, deoarece tendința generală este aceea de a stabili prin norme juridice precise și clare cadrul în care urmează să acționeze instanțele de judecată⁸⁰⁶. Așadar, principiile dreptului oferă acele garanții necesare indivizilor că normele dreptului sunt aplicate în concordanță cu exigențele fundamentale ale societății, inclusiv în procesul înfăptuirii justiției.

La fel, se poate generaliza că, în sfera justiției, valoarea principiilor dreptului este determinată de următoarele momente⁸⁰⁷:

– în lipsa textului de lege, expres sau apropiat după care se conduce instanța în rezolvarea cauzelor judiciare, aceasta recurge la analogia dreptului, altfel spus la aplicarea principiilor fundamentale ale dreptului. Iată de ce în doctrină se menționează faptul că cei însărcinați cu aplicarea dreptului trebuie să cunoască nu numai „litera

⁸⁰⁵ Capcelea V. *Filozofia dreptului*. Manual pentru instituțiile de învățământ superior. Chișinău: ARC, 2004, p. 541.

⁸⁰⁶ Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999, p. 127-128.

⁸⁰⁷ Cârnaț T. *Drept constituțional*. Ediția a II-a. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010, p. 464.

legii”, ci și „spiritul său”, care este format din principiile de drept⁸⁰⁸;

- principiile fundamentale definesc însăși justiția, caracterizându-i cele mai importante însușiri;
- principiile sunt prevăzute în *Constituția Republicii Moldova* și în alte legi speciale, formând un sistem de principii interdependente și condiționate reciproc.

Pornind de la cele menționate, recunoaștem: în prezent, este de necontestat faptul că orice activitate jurisdicțională trebuie să se întemeieze pe anumite principii fundamentale menite să asigure caracterul unitar și coerența actului de justiție și, mai ales, realizarea drepturilor și intereselor legitime ale celor implicați în actul de justiție⁸⁰⁹.

Referindu-ne nemijlocit la principiile ce guvernează organizarea și funcționarea justiției (în calitatea sa de ramură distinctă a puterii de stat), notăm că în literatura de specialitate acestea au fost definite ca „acele reguli cu caracter general pe baza cărora sunt structurate și își exercită atribuțiile prevăzute de lege sistemul de instituții care compun puterea judecătorească, raporturile dintre aceste instituții, precum și relațiile pe care le stabilesc cu celelalte autorități ale statului, cu organizațiile private și cu cetățenii”⁸¹⁰. Astfel, principiile justiției conferă organelor judecătorești o fizionomie proprie și le guvernează activitatea, fiind consacrate expres prin dispoziții ale Constituției sau rezultând din alte acte normative.

⁸⁰⁸ Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului (curs introductiv)*. Cimișlia: TIPICIM, 1996, p. 95-96.

⁸⁰⁹ Ionescu C. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 2-a, revăzută. București: Editura ALL BECK, 2004. p. 480.

⁸¹⁰ *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova* /D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu. Chișinău: Cartdidact, 2004, p. 19.

În ceea ce privește numărul acestor principii, în doctrină nu poate fi atestată o viziune unică. În accepțiunea cea mai largă, se consideră că există principii aplicabile întregului sistem statal-juridic și care în mod firesc sunt aplicabile și justiției, fiind vorba în acest sens despre: principiul asigurării bazelor legale de funcționare a statului; principiul libertății și al egalității; principiul responsabilității; principiul echității și al justiției etc.

Evident, practicienii dreptului (cu precădere magistrații) trebuie să cunoască aceste principii și să le aplice ori de câte ori legea nu acoperă sfera problemelor ce necesită soluție legală. Altfel spus, principiile de drept în cauză presupun ceea ce se numește „spiritul legii”, care trebuie să orienteze raționamentul practicianului dreptului, în opoziție cu „litera legii”, obligatoriu subordonată celui dintâi⁸¹¹. Cunoașterea și aplicarea principiilor generale de drept au, ca rezultat, coeziunea, coerența sistemului de drept, certitudinea dreptului și predictibilitatea acestuia din punctul de vedere al cetățeanului justițiabil.

Referitor la conținutul și numărul de principii proprii organizării și funcționării puterii judecătorești, în literatura juridică de specialitate, la fel nu există identitate de opinii. Cu toate acestea, în majoritatea cazurilor sunt enumerate următoarele principii: legalității; contradictorialității; independenței, inamovibilității magistraților și supunerii acestora numai legii; egalității cetățenilor în fața instanțelor judecătorești; interzicerea înființării de instanțe extraordinare; accesului liber la justiție; dreptului la apărare; prezumția nevinovăției; limba de procedură și dreptul la interpret; publicitatea dezbaterilor judiciare etc.

⁸¹¹ *Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar*. București, 2008. Transparency International Romania, p. 20. [URL]: [http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid ManagementInstanteTI.pdf](http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid%20Management%20InstanteTI.pdf).

Dintr-o altă perspectivă, în doctrină, pentru a putea vorbi despre un serviciu public de justiție de calitate, trebuie să avem în vedere, în primul rând, numeroase principii cu caracter general, pe care trebuie să le respecte orice serviciu furnizat publicului și, în al doilea rând, principii dedicate exclusiv serviciului de justiție, indiferent de modul său de organizare. În acest sens, în studiile de specialitate sunt accentuate principiile celor trei „e” – eficiență, eficacitate, economicitate și principiile celor trei „i” – independență, imparțialitate, integritate⁸¹². Întrucât valoarea acestor principii este deosebit de importantă, în cele ce urmează ne vom reține atenția asupra esenței lor (reliefate deja de specialiști).

Principiul eficienței. Potrivit acestui principiu, liniile de activitate ale unui serviciu public trebuie elaborate astfel încât să răspundă unor nevoi obiective, existente în cadrul comunității pe care instanțele o deservesc, iar aplicarea lor să se facă pe baza unor obiective bine definite, ierarhizate și a unor evaluări de impact prealabile. Aceste linii de activitate trebuie aplicate în termenul planificat, astfel cum acesta a fost stabilit pe baza evaluărilor, pentru a nu mări costurile aferente implementării lor.

Eficiența presupune, așadar, menținerea unui raport favorabil între resursele întrebuițate și rezultatele obținute. Aplicarea acestui principiu semnifică însă mai mult, și anume: trebuie urmărit ca prin activitatea desfășurată rezultatele să fie maxime, nu doar rezonabile în raport cu resursele utilizate. Aceasta necesită un management de calitate, realizat de un personal bine calificat și responsabil⁸¹³.

⁸¹² Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar. București, 2008. Transparency International Romania, p. 20. [URL]: <http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid ManagementInstanteTI.pdf>.

⁸¹³ Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar. București, 2008. Transparency International Romania, p. 20. [URL]: <http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid ManagementInstanteTI.pdf>.

Principiul eficacității. Aplicarea lui este strâns legată de cea a principiului eficienței și implică utilizarea eficientă a resurselor, protejarea resurselor instanțelor de utilizare inadecvată sau de pierderi, precum și identificarea și gestionarea pasivelor. La nivelul instanțelor, aceasta implică asigurarea unui grad ridicat de îndeplinire a scopurilor propuse și de soluționare a problemelor publice care le-au fost atribuite spre soluționare.

Eficacitatea unei activități poate fi evaluată în funcție de gradul de îndeplinire a obiectivelor programate și de raportul dintre efectul proiectat și rezultatul efectiv al activității respective.

Se poate vorbi deci despre o activitate eficace atunci când obiectivele programate au fost îndeplinite astfel cum au fost concepute, cu utilizarea unui minim de resurse și în termenul prevăzut. În același timp, aceste condiții trebuie îndeplinite cumulativ, pentru a putea vorbi de maximizarea eficacității. Orice diferență, în plus sau în minus față de proiect, induce schimbarea raportului și scăderea eficacității, fie ca urmare a supradimensionării obiectivelor și angajarea unor resurse care nu erau necesare, fie ca urmare a subdimensionării acestora, ceea ce duce la imposibilitatea atingerii rezultatului programat cu resursele alocate⁸¹⁴.

Principiul economicității. Economicitatea are ca fundament cele două principii anterioare și presupune minimizarea costului resurselor alocate pentru atingerea rezultatelor estimate ale unei activități, cu menținerea calității corespunzătoare a acestor rezultate. Acest principiu se află

⁸¹⁴ Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar. București, 2008. Transparency International Romania, p. 20. [URL]: [http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid ManagementInstanteTI.pdf](http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid%20ManagementInstanteTI.pdf).

în interdependență cu celelalte două, aplicarea lor separată fiind imposibilă⁸¹⁵.

Evident, aplicarea acestor principii în domeniul înfăptuirii justiției presupune unele particularități. Important este să se păstreze echilibrul dintre respectarea acestor principii și înfăptuirea unei justiții de calitate, în mod vizibil și incontestabil.

Revenind la principiile proprii justiției, ca activitate și sistem de autorități (celor trei „i”), menționăm că acestea, de asemenea, au un rol determinant pentru calitatea și eficiența actului de justiție, precum și pentru organizarea puterii judecătorești în cadrul statului. Importante în acest sens sunt: *principiul independenței*, *principiul imparțialității*, *principiul integrității*, la care se alătură *principiul inamovibilității* și *principiul legalității*.

Principiul independenței. În doctrină, problema independenței justiției se pune din două perspective distincte: independența magistraturii în ansamblul său și, respectiv, independența fiecărui judecător, privit individual. Prima perspectivă ține de organizarea statului, de principiul separării puterilor acestuia și de exigențele acestuia de a privi autoritatea judecătorească.

Potrivit documentelor internaționale în materie, independența magistraturii este privită ca garanția cea mai puternică a menținerii autorității dreptului și protecției drepturilor omului, ea putând fi asigurată doar în măsura în care toți cei vizați sunt antrenați în susținerea activă a instituțiilor libere și democratice.

Din perspectiva dată, realizarea consecventă a principiului separării puterilor este percepută ca fiind condiția necesară pentru independența reală a justiției în statul de

⁸¹⁵ Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar. București, 2008. TransparencyInternationalRomania, p.20. [URL]: [http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid ManagementInstanteTI.pdf](http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid%20ManagementInstanteTI.pdf).

drept⁸¹⁶. În același timp, să apere drepturile omului, să protejeze societatea de conflicte distrugătoare poate fi în stare doar o putere judecătorească independentă. Pentru aceasta ea are nevoie de posibilitatea de a influența alte ramuri ale puterii, să le fie ca o frână și o contrabalanță⁸¹⁷.

După cum a fost nominalizat anterior, garantul independenței justiției îl reprezintă Consiliul Superior al Magistraturii. Datorită acestui important rol, Consiliul reprezintă, în esență, un „factor constitutiv” al puterii judecătorești. În acest sens, în studiile juridice se subliniază că existența unui sistem de organe judecătorești în cadrul statului nu demonstrează însăși existența puterii judecătorești⁸¹⁸. „Sistemul organelor judecătorești” și „puterea judecătorească” nu sunt noțiuni identice. Deci, pentru ca sistemul judecătoresc să reprezinte fenomenul puterii judecătorești, este necesar să dispună de prerogative care să-i permită o organizare și funcționare de sine stătătoare, adică sunt absolut necesare existența și funcționarea unui organ de autoadministrare judecătorească.

Independența justiției poate fi privită și prin prisma independenței judecătorului și supunerii lui numai legii. În studiile juridice, se susține că noțiunea de *judecător independent* este aproape un pleonasm, o tautologie. Judecătorul, dacă este cu adevărat judecător, nu poate fi decât independent. Dacă nu este independent, este orice altceva, dar nu judecător⁸¹⁹.

⁸¹⁶ Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 426.

⁸¹⁷ Стецовский Ю. И. *Судебная власть*. 2-е издание. Москва: Дело, 2000, p. 81.

⁸¹⁸ Кушмир М. *О некоторых аспектах функционирования судебной власти в постсоветских конституционных системах*. În: Закон и Жизнь, 2008, nr. 8, p. 4.

⁸¹⁹ Cochinescu N. *Independența judecătorului constituțional în România*. În: Justiția constituțională în Republica Moldova, 2007, nr. 1, p. 20.

Ținând seama de echilibrul pe care îl asigură funcția judiciară între autoritățile care exercită puterea în stat, judecătorul este personajul-cheie al statului de drept, iar independența acestuia este condiția primordială a statului de drept.

Independența judecătorului este definitorie pentru înfăptuirea justiției, presupunând, în primul rând, inadmisibilitatea imixtiunii din partea oricărei ramuri a puterii de stat și inadmisibilitatea subordonării judecătorului de către autoritățile publice, indiferent de poziția ierarhică a acestora în stat⁸²⁰.

Acesta este un principiu constituțional (fiind reglementat în art. 116 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*), fapt ce impune ca în examinarea litigiilor judecătorul să nu poată primi niciun fel de ordine, instrucțiuni, indicații, sugestii sau alte asemenea impulsuri privind soluționarea pe care trebuie să o dea. Acest principiu protejează justițiabilii contra abuzurilor puterii publice.

Independența judecătorului presupune că acesta, pronunțându-se într-un caz, ar trebui să ia în considerare numai probele rezultate din faptele cauzei, dispozițiile constituționale și juridice, precum și propriul său sentiment de dreptate și echitate, din sufletul și conștiința sa.

Respectiv, în temeiul independenței lor, nici instanțele judecătorești nu pot primi ordine sau îndrumări obligatorii de la instanțele ierarhic superioare sau de la alte organe ale statului, cu privire la soluția pe care urmează să o adopte în cazurile concrete în care hotărăsc.

Principiul independenței judecătorului își găsește garantarea sa, îndeosebi, în modalitățile de recrutare a jude-

⁸²⁰ Iuga M. *Principiile de bază ale independenței judecătorilor constituționali în Republica Moldova*. În: *Justiția constituțională în Republica Moldova*, 2007, nr. 1, p. 18.

cătorilor, în inamovibilitatea judecătorilor, în avansarea lor, în controlul judecătoresc și, nu în ultimul rând, în salarizarea judecătorilor.

În acest sens, art. 17 din *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544/1995⁸²¹ prevede în mod expres că independența judecătorului este asigurată prin: procedura de înfăptuire a justiției; procedeu de numire, suspendare, demisie și eliberare din funcție; declararea inviolabilității lui; secretul deliberărilor și interzicerea de a cere divulgarea lui; stabilirea răspunderii pentru lipsa de stimă față de judecată, judecători și pentru imixtiune în judecarea cauzei; alocarea resurselor adecvate pentru funcționarea sistemului judiciar, crearea de condiții organizatorice și tehnice favorabile activității instanțelor judecătorești; asigurarea materială și socială a judecătorului.

Una dintre puternicele garanții ale principiului independenței judecătorului și supunerii lui numai legii este *inamovibilitatea*⁸²². Aceasta presupune că judecătorul nu poate fi nici revocat, nici retrogradat, nici transferat pe un post echivalent, nici avansat fără consimțământul său. Inamovibilitatea pune judecătorul la adăpost de orice revocare și transferare abuzivă sau șicanatorie, respectiv aceasta este instituția ce garantează intangibilitatea judecătorului.

Conform doctrinei, *inamovibilitatea* este „cea mai puternică garanție a independenței magistraților”⁸²³, fiind apreciată ca:

⁸²¹ *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (actualizată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020).

⁸²² *Constituția României revizuită (comentarii și explicații)*. Constantinescu M., Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E. S. București: Editura All Beck, 2004, p. 267.

⁸²³ Danileț C. *Independența și imparțialitatea justiției din perspectivă europeană*. În: Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca - Series Humanistica - II. Cluj-Napoca, 2004, p. 359.

„acel beneficiu al legii care le conferă judecătorilor stabilitate în funcție”⁸²⁴; „una dintre puternicele garanții ale principiului independenței judecătorului și supunerii lui numai legii”⁸²⁵.

Potrivit cercetătorilor, *inamovibilitatea* constituie, în principal, o garanție pe care statul, în calitatea sa de responsabil al organizării sistemului judiciar, o acordă cetățeanului, dar și un drept al judecătorilor, cu o anume particularitate⁸²⁶. Pentru judecător, principiul *inamovibilității* reprezintă garanția că este protejat împotriva unei eventuale destituiri sau suspendări arbitrare, dar și a unui transfer de la locul unde își exercită funcția. În acest sens, este important de precizat că *inamovibilitatea* judecătorului nu se suprapune, ca instituție, cu *independența* sa și nu apără judecătorul de incompetență prin aceea că, fiind inamovibil, este numit pe viață, indiferent de capacitățile sale profesionale ori modul în care înțelege să înfăptuiască justiția⁸²⁷. Iată de ce specialiștii consideră pe bună dreptate că este imperios necesar ca toate deciziile privind cariera profesională a judecătorilor să aibă la bază criteriile obiective, începând cu meritul profesional, luându-se în considerare calificarea, integritatea, competența și eficiența lor⁸²⁸. Pentru justițiabil, *inamovibilitatea* reprezintă garanția că nu se poate constitui o instanță specială, alcătuită din judecători

⁸²⁴ Leș I. *Organizarea sistemului judiciar românesc*. București: C.H. Beck, 2004, p. 211.

⁸²⁵ Constantinescu M., Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E.S. *Constituția României, revizuită – comentarii și explicații*. București: All Beck, 2004, p. 267.

⁸²⁶ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 26-27.

⁸²⁷ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 26-27.

⁸²⁸ Danileț C. *Independența și imparțialitatea justiției din perspectivă europeană*. În: Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca - Series Humanistica - II. Cluj-Napoca, 2004, p. 360.

anume aleși în scopul soluționării procesului său⁸²⁹. Din perspectiva dată, *inamovibilitatea* judecătorilor asigură și protecția justițiabililor, ceea ce conferă și mai multă valoare și calitate actului de justiție.

Deci principiul independenței judecătorului, fiind indispensabil prin sine însuși, reprezintă, totodată, o pre-condiție a *imparțialității judecătorului*, care este esențială pentru credibilitatea sistemului judiciar și încrederea pe care acesta ar trebui să o inspire într-o societate democratică⁸³⁰.

Principiul imparțialității. În general, imparțialitatea reprezintă garanția încrederii justițiabililor în magistrații și instituțiile în care aceștia își desfășoară activitatea, prin care se realizează actul de justiție. Importanța acestui aspect este recunoscută prin consacrarea în lege a cazurilor concrete în care un magistrat și celelalte persoane implicate în actul de justiție sunt incompatibili, precum și a procedurilor de urmat în cazul intervenirii acestora⁸³¹.

La nivel de Constituție (art. 116 alin. (7)⁸³²) s-a recunoscut importanța acestui moment, stipulându-se că „funcția de judecător este incompatibilă cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite, cu excepția activității didactice și științifice” (dispoziție consacrată și în art. 8 alin. (1) lit. a) din *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544/1995⁸³³).

⁸²⁹ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 26-27.

⁸³⁰ Popovici T. *Independența și imparțialitatea judecătorului*. În: Manualul judecătorului pentru cauze penale. / M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vîzdoagă [et al.]. Ed. I. Chișinău: S. n., 2013, p. 167.

⁸³¹ *Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar*. București, 2008. Transparency International Romania, p. 17-18. [URL]: <http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/GhidManagementInstanteTI.pdf>.

⁸³² *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

⁸³³ *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (actualizată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020).

Imparțialitatea judecătorului este recunoscută ca fiind o calitate fără de care nu poate exista nici justiția, nici normele de etică judiciară, care se manifestă în toate domeniile de activitate profesională.

Pentru justiție, imparțialitatea are o importanță fundamentală, întrucât este de natură să contribuie la înfăptuirea unei justiții unice și drepte. Or, potrivit pct. 2 al *Principiilor de la Bangalore cu privire la conduita judiciară*, imparțialitatea este esențială pentru îndeplinirea adecvată a funcției judiciare. Ea privește nu doar hotărârea însăși, ci și tot procesul prin care se ajunge la aceasta.

Potrivit specialiștilor, noțiunea de „imparțialitate” trebuie înțeleasă cu un dublu sens⁸³⁴: sensul subiectiv, adică încercarea de a se determina convingerea personală a unui judecător într-o anumită împrejurare și sensul obiectiv prin care se urmărește a se determina dacă judecătorul cauzei oferă garanții suficiente pentru a se exclude, în persoana sa, orice bănuială legitimă.

Granița dintre cele două noțiuni nu este însă impenetrabilă, din moment ce nu numai conduita unui judecător poate, din punctul de vedere al unui observator exterior, să atragă îndoieli obiectiv justificate cu privire la imparțialitatea sa, ci poate fi vorba și despre convingerea sa personală⁸³⁵.

Imparțialitatea, din punctul de vedere al demersului subiectiv, nu se referă numai la lipsa actuală a înclinației (subiectivismului) și prejudecăților, ci și percepția lipsei lor. Acest aspect dual este exprimat de formula conform căreia

⁸³⁴ Popovici T. *Independența și imparțialitatea judecătorului*. În: Manualul judecătorului pentru cauze penale./M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vîzdoagă [et al.]. Ed. I. Chișinău: S. n., 2013, p. 167.

⁸³⁵ Popovici T. *Independența și imparțialitatea judecătorului*. În: Manualul judecătorului pentru cauze penale./M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vîzdoagă [et al.]. Ed. I. Chișinău: S. n., 2013, p. 168.

„justiția nu trebuie numai înfăptuită, ci ea trebuie să și apară ca fiind înfăptuită”.

Criteriul obiectiv al imparțialității constă în încrederea pe care judecata într-o societate democratică trebuie să o inspire publicului. La aplicarea criteriului dat, opinia părții care pretinde existența părtinirii este importantă, dar nu hotărâtoare. Esențial este ca imparțialitatea să poată fi obiectiv justificată, întrucât dacă există o îndoială legitimă sau rezonabilă despre imparțialitatea judecătorului, el va fi nevoit să se retragă sau să se abțină de la judecarea cauzei⁸³⁶ (art. 34 din *Codul de procedură penală al RM*⁸³⁷).

Unul dintre remediile procesuale pentru situațiile date și asigurarea moralității, echității și eficienței justiției este recuzarea judecătorului⁸³⁸ (conform art. 35 CPP al RM și art. 50 CPC al RM). Așadar, prin lege sunt stabilite cazurile în care judecătorul poate fi părtinitor ca efect al unor situații afective, inclusiv morale, și, drept urmare, se exclude participarea lui la soluționarea cauzei. Pentru asigurarea acestei cerințe de ordin etic și procedural, legea a prevăzut atât posibilitatea abținerii magistratului, cât și prerogativa părților de a cere înlăturarea acestuia de la pronunțarea unei hotărâri în cauză.

În concluzie, principiile de organizare și funcționare a puterii judecătorești, în ansamblul lor, au menirea de a garanta atât calitatea, corectitudinea și eficiența puterii judecătorești, cât și o protecție efectivă a legalității și drepturilor omului în statul de drept.

⁸³⁶ Popovici T. *Independența și imparțialitatea judecătorului*. În: Manualul judecătorului pentru cauze penale. / M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vîzdoagă [et al.]. Ed. I. Chișinău: S. n., 2013, p. 168.

⁸³⁷ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110 (actualizată prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO, nr. 108-110/30.04.2021).

⁸³⁸ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău. S.n., 2015, p. 295.

◀ Capitolul 2 ▶

**PUTEREA JUDECĂTOREASCĂ –
GARANȚIA FUNDAMENTALĂ
A LEGALITĂȚII ȘI A RESPECTĂRII
DREPTURILOR OMULUI
ÎN STATUL DE DREPT**

2.1. Rolul puterii judecătorești în asigurarea legalității în statul de drept

2.1.1. Puterea judecătorească – factor de echilibrare și responsabilizare a puterilor în stat. În studiile de specialitate, situația puterii judecătorești, ca ramură a puterii de stat, este considerată, într-o anumită măsură, contradictorie⁸³⁹. Astfel, pe de o parte, aceasta este o ramură puternică, deoarece numai ea poate lua asemenea măsuri care nu sunt de competența nici a uneia din celelalte ramuri ale puterii de stat (cum ar fi: exproprierea, lipsirea de libertate, viață, copii etc.). Pe de altă parte, aceasta este o putere relativ „slabă”, deoarece ea nu se bazează pe sprijinul direct al cetățenilor, ca, de exemplu, puterea legislativă. Puterea judecătorească nu dispune de mecanisme de forță ca cele ale puterii executive (executorii ei judiciari reprezintă un aparat destul de slab). Forța acestei puteri rezidă în executarea fermă a legii, în respectul față de hotărârea judecătorească, în caracterul ei incontestabil. O asemenea atitudine față de puterea judecătorească din partea altor organe de stat, a cetățenilor, a asociațiilor lor, a persoanelor juridice nu este prezentă în toate statele. Ea se educă destul de îndelungat și este caracteristică, mai întâi de toate, statelor cu tradiții democratice, acolo unde s-a înrădăcinat principiul dominației legii și a dreptului.

Dincolo de aceasta, trebuie să recunoaștem că la fel cum puterea legislativă și cea executivă, conform principiului separării puterilor în stat, dispun de competențe impor-

⁸³⁹ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Учебник. 3-е издание. Москва: Юристь, 2003, р. 334.

tante de influențare a puterii judecătorești, la rândul său, și puterea judecătorească exercită o anumită influență asupra acestora în mare parte, cu efect de echilibrare.

În acest sens, au dreptate cercetătorii când susțin că semnificația și valoarea deosebită a puterii judecătorești în cadrul statului se fundamentează pe caracterul său independent și autonom în raport cu celelalte ramuri ale puterii, grație principiului separării puterilor, statut ce-i permite să ocupe un loc important în sistemul „frânelor și contrabalanțelor”⁸⁴⁰. În concret, valoarea și autoritatea puterii judecătorești în statul de drept depind de posibilitatea sa de a influența celelalte puteri, de a asigura respectarea legalității în exercitarea acestora.

Față de puterea legislativă, puterea judecătorească se impune prin posibilitatea de a nu aplica legile Parlamentului, când le consideră neconstituționale, fiind liberă a da prioritate tratatelor și convențiilor internaționale în cazul în care conțin reglementări mai favorabile pentru protecția drepturilor și libertăților omului. Cea mai importantă pârghie pe care o deține puterea judecătorească pentru limitarea puterii legislative este instituția *excepției de neconstituționalitate*, prin intermediul căreia aceasta poate obține declararea neconstituționalității legilor adoptate de legislativ. În același timp, prin posibilitatea verificării legalității

⁸⁴⁰ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 99-100; Railean P. *Puterea judecătorească – factor de echilibrare a puterii în stat și de garantare a drepturilor și libertăților omului*. În: *Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova, Materialele conferinței științifico-practice internaționale (2010, Bălți)*. Chișinău: 2010, p. 82; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 275-277.

actelor administrative ale Parlamentului, puterea judecătorească este implicată nemijlocit în asigurarea legalității activității administrative a acestuia⁸⁴¹.

În raport cu puterea executivă, puterea judecătorească intervine prin intermediul controlului judecătorec asupra legalității actelor administrative, contribuind astfel la asigurarea protecției cetățenilor și a drepturilor acestora față de abuzurile puterii, restabilirea legalității, a ordinii de drept și a drepturilor lezate în activitatea autorităților administrației publice, la disciplinarea funcționarilor publici și sporirea eficienței administrației publice în ansamblu.

În general, *contenciosul administrativ* nu este altceva decât totalitatea mijloacelor juridice, puse la dispoziția cetățenilor, pentru a putea acționa în vederea restabilirii ordinii de drept și a drepturilor lor legale tulburate prin actele juridice și faptele materiale ale organelor administrației de stat, intervenite în aplicarea legilor și în funcționarea serviciilor publice⁸⁴².

Dar, în același timp, rolul și importanța acesteia pot fi privite și din alt unghi de vedere. Astfel, după cum susțin unii cercetători⁸⁴³, *contenciosul administrativ* rezultă din principiul separării puterilor în stat, care stabilește legătura dintre puterea judecătorească și cea executivă prin modalitatea de control judecătorec al activității organelor administrației publice.

⁸⁴¹ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 275-277.

⁸⁴² Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 68.

⁸⁴³ Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 356.

La fel se expune și autorul T. Mrejeru⁸⁴⁴, potrivit căruia într-un stat de drept, în care distribuția puterilor nu este rigidă, ci bazată pe colaborare și control reciproc, aplicarea rațională și suplă a principiului separării puterilor impune atât respectarea legalității de către autoritățile publice, cât și controlul legalității actelor acestora, îndeplinit de către instanțele judecătorești, în principal, de cele de *contencios administrativ*. Doar în așa mod, în viziunea sa, se pot menține echilibrul și încrederea între cetățeni și stat, între administrați și cei care administrează, condiții esențiale de ființare a unei societăți democratice.

Rezervându-ne dreptul de a dezvolta acest subiect *infra*, consemnăm: întrucât prin intermediul *contenciosului administrativ* se realizează controlul judecătoresc asupra executării întocmai a legii de către organele administrației publice, puterea judecătorească reprezintă un partener fidel al puterii legislative, în sfera instituirii și asigurării ordinii de drept din cadrul statului.

În general, în cadrul sistemului separării puterilor în stat, instanța judecătorească trebuie privită ca un arbitru, instituție mediatoare între organele legislative și executive, care are menirea de a adapta structura organizării statului la cerințele constituționale de separare a puterilor, în care fiecare dintre ele trebuie să-și îndeplinească propriile funcții, unice prin esența lor⁸⁴⁵.

Respectiv, existența puterii judecătorești, ca ramură distinctă a puterii de stat, gradul independenței sale organiza-

⁸⁴⁴ Mrejeru T. *Contenciosul administrativ. Doctrină. Jurisprudență*. București: Editura ALL BECK, 2003, p. 41-42.

⁸⁴⁵ Кушмир М. *О некоторых аспектах функционирования судебной власти в постсоветских конституционных системах*. В: Закон и жизнь, 2008, № 8, p. 4.

ționale și a autonomiei funcționale asigură funcționarea eficientă a puterilor legislativă și executivă și servește ca o garanție a echilibrului dintre ele⁸⁴⁶ și a legalității activității lor.

Așadar, garanția fundamentală a respectării legalității în statul de drept îi revine puterii judecătorești, ea unica fiind competentă să impună spre respectare acest principiu tuturor autorităților publice⁸⁴⁷.

Mai mult, puterea judecătorească, în cadrul unui stat de drept, este menită să stea, în primul rând, între celelalte două ramuri ale puterii de stat pentru a le echilibra și, în al doilea rând, între acestea și om, respectând și protejând drepturile și interesele acestuia. În confruntarea dintre om și puterea de stat în orice manifestare a acesteia (organ de stat, organ al administrației publice locale, funcționar public etc.), puterea judecătorească trebuie să se plaseze pe o poziție neutră și imparțială, pentru ca astfel să sancționeze eficient și corect orice abuz admis de autoritățile publice, asigurând în acest mod respectarea demnității, drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățeanului⁸⁴⁸.

Pentru atribuirea unui asemenea rol puterii judecătorești din Republica Moldova, este și în continuare actuală și necesară consolidarea sistemului judecătoresc, prin asigurarea independenței, imparțialității, eficienței și credibilității acestuia, ca o condiție indispensabilă pentru supremația legii și a principiilor statului de drept. În mod special, necesită consolidare rolul puterii judecătorești în asigurarea

⁸⁴⁶ Railean P. *Identificarea puterii judecătorești ca ramură a puterii de stat*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 1, p. 49.

⁸⁴⁷ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 277.

⁸⁴⁸ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 277.

legalității la nivelul administrației publice a statului, pentru ca astfel să devină un factor eficient de echilibrare a raporturilor dintre stat și cetățeni.

2.1.2. *Justiția ca garant al legalității administrării publice*

Geneza și evoluția contenciosului administrativ. Statul, pe parcursul istoriei, până la perioada modernă, a dominat persoana care se afla într-o stare de inferioritate, subordonare și „ascultare” față de acesta, indiferent de rațiunile și justificările (sau în lipsa oricăror justificări) ale unei asemenea situații. Odată cu perioada modernă, s-a pus începutul reevaluării relației stat-persoană și, ca rezultat, a demarat procesul de diminuare a inegalității dintre autoritățile publice, ce dețin monopolul forței de constrângere, și persoană⁸⁴⁹.

Astfel, acum două sute de ani și mai bine, odată cu principiul separării puterilor în stat, care a destrămat puterea absolută a regilor, s-a pus și problema responsabilității statului în fața particularilor. Semnificația deosebită a acesteia a determinat valorificarea ei ca fiind drept unul din principiile Revoluției Franceze de la 1789. Cu toate acestea însă, principiul dat nu și-a găsit o exprimare practică imediată. Abia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (mai ales după decizia Blanco din 1873) este pusă în aplicare teoria răspunderii statului pentru daune⁸⁵⁰.

Este cazul *contenciosului administrativ*, instituție ce a cunoscut de-a lungul timpului o dezvoltare diferită atât de la stat la stat, cât și în cadrul unuia și aceluiași stat.

⁸⁴⁹ Aramă E. *Un traseu dificil: de la administrație la justiție*. În: Administrația publică în perspectiva integrării europene. Sesiune de comunicări științifice (27-28 octombrie 2006). Caietul Științific, nr. 1/2006. Chișinău: S.n., 2007, p. 211.

⁸⁵⁰ Orlov M., Belecciu Șt. *Drept administrativ*. Chișinău: „Elena – VI.”, 2005, p. 234.

Referindu-ne la istoricul dezvoltării *contenciosului administrativ* în țara noastră, considerăm relevante afirmațiile unor cercetători⁸⁵¹, potrivit cărora instituția dată a fost cunoscută în istoria dreptului românesc încă de la mijlocul sec. al XIX-lea, fiind la îndemână și populației Basarabiei în perioada aflării ei în componența statului român (până la 1878, trei județe din sudul Basarabiei, apoi toată Basarabia în perioada interbelică). Astfel, bazele *contenciosului administrativ* au fost puse de către domnitorul Unirii – Alexandru Ioan Cuza, prin organizarea Consiliului de Stat care a fost împuternicit cu soluționarea litigiilor dintre particulari și persoanele juridice care reclamau vătămarea intereselor lor, prin măsuri administrative luate de: miniștri, prefecți și alți agenți administrativi, cu încălcarea legilor și regulamentelor.

Pornind de la aceste și alte realități istorice, cercetătorii⁸⁵² au identificat următoarele etape de evoluție a *contenciosului administrativ* în țara noastră:

1) Perioada până la anul 1878 (în care a existat cadrul legal, *Legea contenciosului administrativ* din 1864, organizarea Consiliului de Stat și împărțirea din punct de vedere administrativ în trei județe: Ismail, Cahul, Bolgrad în urma Congresului de Pace de la Paris din 1856);

⁸⁵¹ Aramă E. *Un traseu dificil: de la administrație la justiție*. În: Administrația publică în perspectiva integrării europene. Sesiune de comunicări științifice (27-28 octombrie 2006). Caietul Științific, nr. 1/2006. Chișinău: S.n., 2007, p. 211; Popa M. *Referințe comparative privind noul regim legal al contenciosului administrativ în România și Republica Moldova*. În: Administrarea publică și buna guvernare, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 27-28 octombrie 2007. Caietul științific 2/2007. Chișinău: S.n., 2008, p. 324.

⁸⁵² Dastic A. *Contenciosul administrativ în Republica Moldova*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2006, p. 24.

2) Perioada dintre anul 1878 și cea interbelică (pentru populația și teritoriile care au intrat în componența Statului Român);

3) Începând cu anul 2000 – adoptarea *Legii contenciosului administrativ*, nr. 793/2000⁸⁵³.

În ceea ce ne privește, considerăm mai semnificativă etapizarea expusă de cercetătoarea M. Orlov⁸⁵⁴, în a cărei viziune aceasta cuprinde trei etape, începând cu detașarea Basarabiei de România prin semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov. Astfel, o primă etapă ține de perioada sovietică, a doua cuprinde anii 1990-2000 – perioadă de adaptare la instituțiile democratice și a treia – cea de după anul 2000, când a fost adoptată prima *Lege a contenciosului administrativ*. Semnificația acestei etapizări rezidă în faptul că accentuează în mod deosebit factorii de configurare, evoluția și perfecționarea tratată a instituției contenciosului administrativ contemporan și, respectiv, sugerează o altă etapă istorică ce ar putea să urmeze în ascensiunea valorică a acesteia⁸⁵⁵.

Contenciosul administrativ din perioada sovietică. Regimul sovietic nu a cunoscut instituția *contenciosului administrativ*. Lipsa acestuia a fost o cauză și un rezultat al regimului totalitar din cadrul statului sovietic, cu un stil de comandă în administrație. Acest fapt însă nu poate fi justificat prin lipsa litigiilor dintre administrație și cei administrați sau prin inexistența abuzurilor din partea administrației.

⁸⁵³ *Legea contenciosului administrativ*, nr.793-XIV din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 18.05.2000, nr. 57-58/375 (republicată în Monitorul Oficial, ediție specială din 03.10.2006).

⁸⁵⁴ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 71; Orlov M. *Drept administrativ*. Chișinău: Epigraf, 2001, p. 186.

⁸⁵⁵ Costachi Gh. *Directții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009, p. 228.

Cu toate acestea însă, unele acte normative adoptate în sfera dată au servit drept punct de plecare în dezvoltarea ulterioară a *contenciosului administrativ*. E cazul: *Constituției URSS din 1977* care, în art. 58, stipula: „Cetățenii URSS au dreptul să facă plângeri împotriva actelor funcționarilor, organelor de stat și obștești. Actele funcționarilor îndeplinite cu încălcarea legii, cu depășirea limitelor împuternicirilor, ce știrbesc drepturile cetățenilor, pot fi atacate în justiție conform legii. Plângerile trebuie să fie soluționate în ordinea și termenii stabiliți de lege”; *Legea cu privire la modul de atacare la instanța judecătorească a actelor ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere, ce lezează drepturile cetățenilor din 30.06.1987* și *Legea cu privire la contestarea în judecată a acțiunilor ilegale ale organelor administrației de stat și ale persoanelor cu funcții de răspundere, ce lezează drepturile cetățenilor din 02.11.1989*. Prin esență, actele normative în cauză, constituind unicul cadru legislativ în URSS și în Moldova Sovietică, menite să asigure cetățenilor dreptul de a se apăra de abuzurile administrației, au purtat mai mult un caracter formal, însă, prin declararea principiului responsabilității statului, consacrat în normele constituționale, au contribuit, într-o anumită măsură, la democratizarea ulterioară a societății⁸⁵⁶.

Contenciosul administrativ din perioada trecerii la un regim democratic. Odată cu destrămarea imperiului sovietic, Republica Moldova și-a ales calea democratică de dezvoltare, având drept scop de bază instaurarea ordinii de drept și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor ca valori de bază ale societății.

⁸⁵⁶ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 72-73.

În acest sens, eforturile legiuitorului de la 1990 încoace de a perfecționa cadrul legislativ și de a-l aduce în concordanță cu normele și standardele democrațiilor moderne nu pot fi negate. După cum în procesul revoluțiilor democratice franceze au apărut problema și principiul responsabilității statului în fața particularului, așa și la noi, sub influența opiniei publice mondiale și sub presiunea forțelor democratice interne, s-a impus cu intensitate și consecvență reglementarea juridică a răspunderii statului (administrației) pentru erorile, abuzurile și pagubele aduse particularului prin actele ilegale ale autorităților publice și a funcționarilor acestora⁸⁵⁷.

Este de remarcat, în acest sens, rolul major al aderării și ratificării de către Republica Moldova a instrumentelor internaționale și regionale de protecție a drepturilor și libertăților omului, care au stat la baza democratizării relațiilor dintre stat și cetățeni.

O primă formulare clară a principiului responsabilității administrației în fața particularului a fost consacrată în Legea Fundamentală a Republicii Moldova, adoptată la 1994, în art. 53 alin. (1). Paralel, s-a adoptat și *Legea cu privire la petiționare*, nr. 190/1994⁸⁵⁸, care a fost apreciată de către unii specialiști în domeniu (M. Orlov) ca fiind de natură să împiedice fondarea și dezvoltarea instituției *contenciosului administrativ* și a principiului responsabilității statului.

⁸⁵⁷ Lavric L. *Unele considerente privind instituția răspunderii organelor autorităților publice pentru prejudiciul patrimonial cauzat prin acte administrative individuale*. În: Edificarea statului de drept, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, 2003, p. 179.

⁸⁵⁸ *Legea cu privire la petiționare*, nr. 190-XIII din 19.07.1994. Republicată în Monitorul Oficial, nr. 6-8 din 24.01.2003.

Contenciosul administrativ după adoptarea legii-cadru. O primă reglementare în republica noastră de natură să consacre un regim juridic adecvat de soluționare a litigiilor dintre administrație și cei administrați născute din acte de putere publică este considerată *Legea contenciosului administrativ*, nr. 793/2000⁸⁵⁹. Adoptarea acesteia se consideră un rezultat firesc al evoluției *contenciosului administrativ* care, pe parcursul etapelor nominalizate, a înregistrat în mod consecutiv: constituționalizarea jurisdicției administrative și integrarea acesteia în sistemul judiciar, pentru ca, în final, prin legea-cadru să se realizeze o specializare a jurisdicției date, determinată în mare parte de conturarea unor deosebiri semnificative față de procedura jurisdicției civile.

Fiind un domeniu nou de reglementare, legea nominalizată a trasat scopul de bază al instituției *contenciosului administrativ*, și anume: „contracararea abuzurilor și exceselor de putere ale autorităților publice, apărarea drepturilor persoanei în spiritul legii, ordonarea activității autorităților publice, asigurarea ordinii de drept” (art. 1 alin. (1)). Potrivit cercetătorilor, în plan teoretic, acest scop este demn de invidiat de orice stat democratic, în practică însă, se poate realiza cu adevărat doar atunci, când autoritățile publice și instanțele de *contencios administrativ* se vor pătrunde de esența acestuia și vor accepta ideea responsabilității statului și a rigorilor justiției administrative⁸⁶⁰.

⁸⁵⁹ *Legea contenciosului administrativ*, nr.793/XIV din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial, nr. 57-58/375 din 18.05.2000 (republicată în Monitorul Oficial, ediție specială din 03.10.2006).

⁸⁶⁰ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 76-77.

Din aceste considerente, aportul acestui act normativ la dezvoltarea *contenciosului administrativ* este enorm, deoarece⁸⁶¹:

- a creat o instanță de judecată specializată, pe principiile existente în practica statelor democratice;
- a asigurat realizarea principiului constituțional de verificare a actelor administrative de către instanțe specializate și supunerea acestora controlului judecătoresc;
- a sporit accesul persoanelor fizice și juridice la justiție;
- a oferit posibilitatea de contestare în justiție a actelor administrative ilegale;
- a extins cercul subiecților ce pot contesta deciziile administrative în *contencios administrativ*;
- a contribuit la sporirea responsabilității autorităților administrației publice pentru procesele decizionale etc.

Prin urmare, *Legea contenciosului administrativ* a fost apreciată ca având o importanță deosebită pentru construcția statului de drept în țara noastră. Prin această lege s-a pus la dispoziția oricărei persoane un instrument eficace împotriva abuzurilor autorităților administrative, creându-se mijloace de restabilire a legalității încălcate, de repunere în drepturi a celor vătămați prin actele administrative ilegale, de sancționare a celor care folosesc abuziv competența pe care o au în legătură cu emiterea actelor administrative⁸⁶².

Înainte de a trece la elucidarea esenței instituției *contenciosului administrativ*, trebuie să precizăm că ultima perioadă atestată de cercetători în evoluția acesteia (inițiată oda-

⁸⁶¹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2009, p. 231-232.

⁸⁶² Orlov M., Belecciu Șt. *Drept administrativ*. Chișinău: „Elena - V.I.”, 2005, p. 233.

tă cu adoptarea *Legii contenciosului administrativ*), relativ recent s-a finalizat, întrucât la 1 aprilie 2019 legea în cauză a fost substituită de o altă lege – *Codul administrativ al Republicii Moldova*⁸⁶³, care în esență a revoluționat instituția *contenciosului administrativ* în ansamblul său.

Esența și valoarea contenciosului administrativ. În general, noțiunea de „contencios administrativ” exprimă activitatea de soluționare de către instanțele de contencios administrativ, prevăzute de lege, a conflictelor în care cel puțin una dintre părți este o autoritate a administrației publice, un funcționar al acesteia sau un serviciu public administrativ, conflicte născute din acte administrative ilegale, ori din refuzul rezolvării unei cereri referitoare la un drept recunoscut de lege⁸⁶⁴.

În ceea ce privește semnificația instituției date, este important de a remarca faptul că, în dreptul și gândirea statelor dezvoltate, organizarea *contenciosului administrativ* este explicată prin grija de a ocroti interesele particularilor față de abuzurile administrației⁸⁶⁵.

O asemenea semnificație sugerează și formula prin care *contenciosul administrativ* este consacrat în *Constituția Republicii Moldova*, cu alte cuvinte ca drept al persoanei vătămate de o autoritate publică (art. 53). Deci prin esență, *contenciosul administrativ* este, în primul rând, o instituție juridică de apărare a drepturilor omului împotriva eventualelor abuzuri ale organelor administrației publice și a func-

⁸⁶³ *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial, nr. 309-320 din 17.08.2018.

⁸⁶⁴ Baurciulu A. *Controlul asupra activității organelor administrative în dreptul comparat*. Chișinău: S. n., 2002 (Fundatia Draghiște), p.183.

⁸⁶⁵ Mrejeru T. *Contenciosul administrativ. Doctrină. Jurisprudență*. București: Editura ALL BECK, 2003, p. 4.

ționarilor ei⁸⁶⁶. Or funcția principală a instituției respective rezidă în protejarea drepturilor omului.

În acest sens, prof. E. Aramă susține: „*contenciosul administrativ* este un mijloc foarte important pentru apărarea drepturilor omului, ajutându-l să se opună unor autorități abuzive și să obțină câștig de cauză împotriva abuzurilor și actelor ilegale ale autorităților publice”⁸⁶⁷.

Respectiv, alți autori⁸⁶⁸ notează că, în accepțiune contemporană, *contenciosul administrativ* este un instrument juridic la îndemâna fiecărui cetățean, folosit pentru a fi protejat de abuzurile autorităților; un mijloc fundamental de protecție a drepturilor cetățenilor, de rezolvare a conflictelor de interese dintre stat și particulari.

Din această perspectivă, *contenciosul administrativ* nu este altceva decât totalitatea mijloacelor juridice puse la dispoziția cetățenilor pentru a putea acționa în vederea restabilirii ordinii de drept și a drepturilor lor legale tulburate prin actele juridice și faptele materiale ale organelor administrației de stat, intervenite în aplicarea legilor și în funcționarea serviciilor publice⁸⁶⁹.

Totodată, rolul și importanța acesteia pot fi privite și din alt unghi de vedere. Astfel, după cum susține cercetătorul român T. Mrejeru⁸⁷⁰, într-un stat de drept, în care dis-

⁸⁶⁶ Zubco V., Pascari A., Creangă I., Cobișneanu V. *Ghidul cetățeanului în contenciosul administrativ*. Chișinău: Ulysse, 2003, p. 11.

⁸⁶⁷ Aramă E. *Cadrul legislativ și protecția eficientă a drepturilor omului*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, 1997, nr. 3, p. 6-7.

⁸⁶⁸ Baurciulu A. *Controlul asupra activității organelor administrative în dreptul comparat*. Chișinău: S. n., 2002 (Fundatia Draghiște), p.183.

⁸⁶⁹ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 68.

⁸⁷⁰ Mrejeru T. *Contenciosul administrativ. Doctrină. Jurisprudență*. București: Editura ALL BECK, 2003, p. 41-42.

tribuția puterilor nu este rigidă, ci bazată pe colaborare și control reciproc, aplicarea rațională și suplă a principiului separării puterilor impune atât respectarea legalității de către autoritățile publice, cât și controlul legalității actelor acestora, înfăptuit de către instanțele judecătorești, în principal, de cele de contencios administrativ. Doar în așa mod, în viziunea sa, se pot menține echilibrul și încrederea între cetățeni și stat, între administrați și cei care administrează, condiții esențiale de ființare a unei societăți democratice.

În mod similar opinează și unii cercetători autohtoni, care susțin: *contenciosul administrativ* rezultă din principiul separării puterilor în stat, care stabilește legătura dintre puterea judecătorească și cea executivă prin modalitatea de control judecătorească al activității organelor administrației publice⁸⁷¹. Deci *contenciosul administrativ* este instituția care reprezintă controlul exercitat de o putere – cea judecătorească – asupra unei alte puteri – cea executivă –, prin intermediul cenzurării actelor administrative ilegale⁸⁷².

Prin urmare, controlul exercitat de instanțele de *contencios administrativ* asupra actelor administrative constituie atât o garanție suplimentară a exercitării depline de către cetățeni a drepturilor lor, o protecție juridică împotriva eventualelor încălcări ale acestor drepturi, cât și o garanție pentru asigurarea echilibrului între puterile statului, a legalității în cadrul administrației publice, pentru îmbunătățirea activității organelor administrației, a activității ge-

⁸⁷¹ Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 356.

⁸⁷² Aramă E. *Un traseu dificil: de la administrație la justiție*. În: Administrația publică în perspectiva integrării europene. Sesiune de comunicări științifice (27-28 octombrie 2006). Caietul științific, nr. 1/2006, Chișinău: S. n., 2007, p. 211.

nerale a statului. Din aceste considerente, putem susține că importanța deosebită a *contenciosului administrativ* se fundamentează pe dubla sa valență: ca mijloc de protecție a drepturilor omului și ca mijloc de asigurare a echilibrului între puteri și a legalității în activitatea administrației.

Respectiv, instituirea *contenciosului administrativ* în Republica Moldova s-a impus ca o necesitate evidentă a timpului, fiind un principiu de bază al statului de drept.

Un rol deosebit în instituirea și dezvoltarea acestei instituții în cadrul statului nostru le revine, cu precădere, actelor internaționale din domeniu, la care Republica Moldova este parte.

Astfel, protecția drepturilor și libertăților omului împotriva activității ilegale a autorităților publice își are suportul în *Declarația Universală a Drepturilor Omului* care, în art. 8, stabilește: „Orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție și lege”.

O prevedere similară conține și *Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*⁸⁷³ care, în art. 13, stipulează: „Orice persoană, ale cărei drepturi sau libertăți recunoscute de prezenta convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale”.

⁸⁷³ *Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.

În dezvoltarea celor menționate, *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*⁸⁷⁴, în art. 2 alin. (3) lit. a), stabilește: „Statele se angajează să garanteze că orice persoană ale cărei drepturi sau libertăți recunoscute de prezentul Pact au fost violate va dispune de o cale de recurs efectivă, chiar și atunci când încălcarea a fost comisă de persoane acționând în exercițiul funcțiilor lor oficiale”.

Temeiul constituțional al contestării actelor autorităților publice și a răspunderii acestora pentru vătămrile aduse prin nesocotirea sau încălcarea drepturilor și libertăților legitime ale persoanei, după cum am enunțat deja, rezultă nemijlocit din art. 53 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*, care prevede: „Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei”.

Acest drept este garantat prin instituirea unui control judecătoresc asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămrile aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici. Dreptul menționat, după cum susțin unii cercetători⁸⁷⁵, este o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice.

⁸⁷⁴ *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966 la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26 aprilie 1993 (publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 30).

⁸⁷⁵ Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 286-287.

Prin intermediul *contenciosului administrativ* se materializează, în anularea actelor administrative ce lezează drepturile persoanei, recunoașterea drepturilor pretinse și repararea pagubelor ce au fost cauzate particularilor. Evident, rolul fundamental în cadrul acestui mecanism îi revine, în special, hotărârii instanței de contencios administrativ.

În ceea ce privește autoritățile publice, contenciosul administrativ exercită o influență continuă asupra acestora (pe tot parcursul procesului judiciar), urmărind contracararea abuzurilor și exceselor de putere, ordonarea activității și asigurarea ordinii de drept.

Astfel, *contracararea abuzurilor și a exceselor de putere* se realizează prin evaluarea de către judecătorul administrativ a puterii discreționare a autorității publice pârâte, raportând-o la situația de caz concretă (oportunitatea acțiunii întreprinse), pentru a stabili dacă limitele acesteia sunt depășite, iar autoritatea publică a intrat în zona excesului de putere. Acest fapt nu trebuie interpretat ca fiind o imixtiune în activitatea autorităților, deoarece actul administrativ este anulat doar în cazul când este ilegal și nu inoportun.

Ordonarea activității autorităților administrației publice este realizată, în principal, prin intermediul răspunderii la care este atrasă autoritatea publică.

În fine, întrucât ordinea de drept înseamnă respectarea strictă a normelor de conduită stabilite de către stat, prin legi sau alte acte normative, atât de către guvernanți, cât și de cei guvernați, instituția *contenciosului administrativ asigură ordinea de drept* într-un sens mai restrâns, doar în cazurile când autoritățile publice (guvernării) se abat de la normele dreptului⁸⁷⁶. În acest sens, controlul judecăto-

⁸⁷⁶ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 85-86.

resc asupra executării întocmai a legii de către organele administrației publice este o condiție necesară și importantă pentru întărirea ordinii de drept.

Evident, rolul și semnificația deosebită a *contenciosului administrativ* pentru edificarea statului de drept în Republica Moldova sunt de necontestat. Totodată, cu toate avantajele pe care le prezintă cadrul legal actual al instituției date, totuși el este grevat și de numeroase neajunsuri, care reduc considerabil eficiența *contenciosului administrativ*, în special în ceea ce privește atingerea scopurilor sale.

Sub acest aspect, în doctrină, atât până la adoptarea *Codului administrativ*, cât și după, s-a atras atenția asupra carențelor cadrului juridic, care sunt de natură să diminueze eficiența instituției. Bunăoară, până la adoptarea *Codului administrativ*, în repetate rânduri a fost accentuată necesitatea unor norme procesuale proprii justiției administrative (Cod de procedură administrativă), a unor instanțe specializate în contencios administrativ cu magistrați pregătiți în domeniu, pentru ca definitiv să se delimiteze justiția de drept comun de cea de *contencios administrativ*⁸⁷⁷. În legătură cu aceasta, trebuie să recunoaștem că, odată cu adoptarea *Codului administrativ*, aceste probleme au fost soluționate, ceea ce fără îndoială merită o apreciere deosebită.

Rațiunea delimitării justiției de drept comun de cea de *contencios administrativ* este explicată de către cercetătoa-

⁸⁷⁷ Orlov M. *Principii și elemente de procedură ale justiției administrative*. În: *Administrarea publică și buna guvernare*, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 27-28 octombrie 2007. Caietul științific, nr. 2/2007, Chișinău: S.n., 2008, p. 300-305; Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 78-84.

rea M. Orlov⁸⁷⁸, care a identificat principiile (materiale și procesuale) ce trebuie să stea la baza justiției administrative, în ipoteza în care aceasta este o justiție distinctă de cea de drept comun.

Cele mai relevante principii materiale în acest sens sunt recunoscute:

– *principiul responsabilității statului*, ale cărui asigurare și realizare trebuie să constituie baza și scopul *contenciosului administrativ*. Realizând o tangență între *justiția constituțională* și *justiția administrativă*, M. Orlov susține: după cum Curtea Constituțională „garantează responsabilitatea statului față de cetățean”, așa și instanțele de *contencios administrativ* asigură responsabilitatea administrației față de cetățean, responsabilitate ce intervine pentru proasta guvernare sau pentru abuzul și excesul de putere al autorităților publice, prin care este vătămat particularul. Respectiv, *contenciosul administrativ* vine să anuleze răspunderea unilaterală a particularului față de stat, caracteristică statelor totalitariste, cu regimuri ce nu acceptă (adoaptă) legi prin care să tragă la răspundere statul (administrația, în sensul larg al acestei noțiuni) și să asigure responsabilitatea acestuia ca parte componentă a principiului răspunderii reciproce a statului și cetățeanului.

– *principiul justiției și al echității sociale*, materializat în „dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică” de a se adresa justiției pentru a i se face dreptate. Acest principiu a existat în toate timpurile, la toate popoarele. Mai pregnant,

⁸⁷⁸ Orlov M. *Principii și elemente de procedură ale justiției administrative*. În: *Administrarea publică și buna guvernare*, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 27-28 octombrie 2007. Caietul științific, nr. 2/2007, Chișinău: S.n., 2008, p. 300-305; Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 78-84.

satisfacția de a ți se face dreptate, atunci când ești nedreptățit, este caracteristică statului de drept contemporan, mai ales în cazurile în care particularii sunt nedreptățiți de autoritățile publice.

Din categoria principiilor procesuale ale *contenciosului administrativ*, potrivit autorului citat, semnificative sunt:

- *prezumția vinovăției statului în materie de anulare a actelor administrative* (principiu dedus din prevederile art. 24 alin. (3) din *Legea contenciosului administrativ*, care prevede: „La examinarea în instanța de *contencios administrativ* a cererii în anulare, sarcina probațiunii este pusă în sarcina pârâtului ...”; Respectiv, acesta este obligat (sub sancțiunea unei penalități pentru fiecare zi de întârziere) să prezinte instanței actul administrativ contestat și documentația care a stat la baza emiterii acestuia). Cu regret, actualmente, *Codul administrativ* nu stipulează nimic în legătură cu sarcina probațiunii, ceea ce poate fi interpretat ca aceasta aparține ambelor părți ale procesului.

- *inadmisibilitatea împăcării părților, renunțării la acțiune și a scoaterii cererii de pe rol* (instituții folosite pe larg în cauzele de drept comun); În opinia autorului, în litigiile de *contencios administrativ*, posibilitatea împăcării este pusă la dispoziția părților doar în procedura prealabilă, la examinarea recursului grațios sau a celui ierarhic. Respectiv, instanța de *contencios administrativ*, odată fiind sesizată în vederea unor ilegalități din cadrul autorităților publice, este obligată să se pronunțe de fiecare dată, fără excepții, pentru a asigura legalitatea în activitatea acestora. Totodată, domnia sa subliniază că, într-un stat de drept, împăcarea cu nelegiuirile guvernanților este inadmisibilă, chiar dacă inițiativa ar veni din partea persoanei vătăma-

te, cu atât mai mult, o propunere în acest sens nu poate fi făcută de către instanță⁸⁷⁹.

Din aceste considerente, întru realizarea scopului contenciosului administrativ, instanța urmează să se pronunțe și să dea o soluție de fiecare dată când este sesizată despre abuzul administrației, chiar și atunci când reclamantul a decedat, situație în care cu siguranță va lipsi, cererea nu poate fi scoasă de pe rol. Mai mult, cererea nu poate fi scoasă de pe rol nici în cazul când persoana vătămată renunță la acțiune, deoarece aceasta ar încuraja administrația la noi abuzuri sau ar putea chiar să intimideze reclamantul, prin pârghiile de putere pe care le deține, pentru ca acesta să renunțe la acțiune.

Prin urmare, în statul de drept este exclusă împăcarea cu orice fel de ilegalitate, mai ales când aceasta emană de la o autoritate publică. Justiția administrativă are scopul principal de asigurare a legalității în administrația publică și nu cel de a o încuraja, pe aceasta din urmă la noi fapte ilegale, camuflându-le pe cele existente prin acceptarea renunțării la acțiune sau împăcării părților⁸⁸⁰.

Fiind întru totul de acord cu alegațiile autorului, totuși constatăm cu regret: *Codul administrativ* recunoaște posibilitatea împăcării părților în procedura *contenciosului administrativ*, reglementând atât „Contractul de împăcare” (art. 155), cât și „Tranzacția de împăcare” (art. 217).

⁸⁷⁹ Orlov M. *Principii și elemente de procedură ale justiției administrative*. În: *Administrarea publică și buna guvernare, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice*, 27-28 octombrie 2007. Caietul științific, nr. 2/2007, Chișinău: S.n., 2008, p. 303.

⁸⁸⁰ Orlov M. *Principii și elemente de procedură ale justiției administrative*. În: *Administrarea publică și buna guvernare, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice*, 27-28 octombrie 2007. Caietul științific, 2/2007, Chișinău: S.n., 2008, p. 303.

▪ Nu mai puțin importat este și *principiul inadmisibilității instituției martorilor și a intervențiilor accesorii în materie de anulare a actelor administrative contestate*, al căror rol s-ar reduce doar la intimidarea reclamantului și complicarea examinării acțiunii în *contencios administrativ*.

▪ Un alt principiu procesual este cel al *promptitudinii examinării litigiilor de contencios administrativ*. Respectiv, persoana vătămată de către o autoritate publică nu poate fi ținută în această situație juridică mult timp, deoarece se amplifică zi de zi nemulțumirea cetățenilor față de puterea de stat, care ar putea degenera în revolte. După cum se expun practicienii, litigiul în *contencios administrativ* ar putea fi soluționat în cel mult două săptămâni (luând în considerare termenele stabilite de lege). Practic însă nici acest principiu nu se respectă din cauza nerespectării celorlalte expuse *supra*, iar cel mai rapid unele cauze în *contencios administrativ* sunt soluționate între două-trei luni, majoritatea fiind examinate ani în șir⁸⁸¹.

Și mai grav sub acest aspect este faptul că după multe decenii de regim dictatorial prin care a trecut statul nostru, în care puterea era considerată infailibilă, este foarte dificil de a implementa prevederile *contenciosului administrativ* și de a determina autoritățile publice să conștientizeze faptul că pot fi chemate în instanță în calitate de pârât. Cu regret, justiția continuă și astăzi să protejeze mai mult interesele autorității pârâte, decât drepturile și libertățile persoanei vătămate în litigiile de *contencios administrativ*. Drept rezultat, statul răspunde în fața particularului, în mare parte, doar datorită jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului,

⁸⁸¹ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 83-84.

în cazurile când persoanele vătămate de autoritățile publice din Republica Moldova declanșează un astfel de proces.

Tot la capitolul principiilor *contenciosului administrativ*, semnificativ este considerat și un alt principiu – cel al *asigurării de către stat a executării hotărârilor judecătorești*. În acest sens, este important ca într-un stat de drept cetățeanul să fie sigur că administrația publică execută hotărârile judecătorești rămase definitive, chiar dacă acestea au fost pronunțate împotriva administrației și că statul are capacitatea să asigure măsurile necesare pentru executarea acestora⁸⁸².

Așadar, asemenea principii, precum și altele pe care le va scoate în evidență practica judiciară în materie de *contencios administrativ*, trebuie să stea la baza legislației jurisdicției administrative, pentru ca astfel statul (administrația) să poată fi judecat după alte reguli decât particularii, iar instituția *contenciosului administrativ* să devină un instrument eficient de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor.

Din această perspectivă, deosebit de semnificativă este răspunderea statului (administrației publice), pe care o implică *contenciosul administrativ*, subiect la care ne vom referi în continuare.

Răspunderea în contencios administrativ. Inițial, ținem să ne exprimăm dezacordul față de viziunea cercetătoarei M. Orlov, care, într-o lucrare recentă, susține că „răspunderea în contencios administrativ se deosebește de cea penală, civilă etc., deoarece nu poartă un caracter represiv, este mai mult un control decât răspundere propriu-zisă, având ca scop învățarea din propriile greșeli, precum și din

⁸⁸² Baurciulu A. *Controlul asupra activității organelor administrative în dreptul comparat*. Chișinău: S. n., 2002 (Fundatia Draghiște), p.193.

greșelile altora”⁸⁸³. Evident, procedura în *contencios administrativ*, în marea sa parte, implică desfășurarea controlului judecătoresc al actelor administrative, dar, în același timp, nu se reduce la acesta. În cazul constatării unor ilegalități, controlul, în mod logic, este urmat de stabilirea răspunderii pentru autoritatea administrativă (și funcționarul dat), materializată în hotărârea instanței.

Prin urmare, răspunderea intervine, în principal, ca finalitate a controlului judecătoresc, a procesului în *contencios administrativ* și poate să preia forma „plății despăgubirilor stabilite de instanța judecătorească (dacă reclamantul a solicitat acordarea acestora) și obligarea autorității publice de a emite actul administrativ solicitat”⁸⁸⁴.

În acest sens, reiterăm dispozițiile art. 25 alin. (1) lit. (b) din *Legea contenciosului administrativ* (abrogată), potrivit căreia instanța de contencios administrativ, judecând cauza, poate:

- anula, în tot sau în parte, actul administrativ;
- obliga pârâtul să emită actul administrativ cerut de reclamant ori să elibereze un certificat, o adeverință sau oricare alt înscris, să înlăture încălcările pe care le-a comis;
- adjudecarea în contul reclamantului a despăgubirilor pentru întârzierea executării hotărârii.

În același timp, în cazul admiterii acțiunii, instanța se pronunță, la cerere, și asupra reparării prejudiciului material și a celui moral, cauzate prin actul administrativ ilegal

⁸⁸³ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 85-86.

⁸⁸⁴ *Ghidul funcționarului public în contenciosul administrativ*. Chișinău: Bons Offices, 2005, p. 71.

sau prin neexaminarea în termenul legal a cererii prealabile (art. 25 alin. (3) din *Legea contenciosului administrativ*).

În mod corespunzător, ținem să precizăm și reglementările în vigoare la acest capitol. Astfel, potrivit art. 224 din *Codul administrativ*: „Examinînd acțiunea în contencios administrativ în fond, instanța de judecată adoptă una dintre următoarele hotărîri:

a) în baza unei acțiuni în contestare, anulează în tot sau în parte actul administrativ individual, precum și o eventuală decizie de soluționare a cererii prealabile, dacă acestea sînt ilegale și prin ele reclamantul este vătămat în drepturile sale;

b) în baza unei acțiuni în obligare, anulează în tot sau în parte actul administrativ individual de respingere a solicitării sau o eventuală decizie adoptată în procedura prealabilă și obligă autoritatea publică să emită un act administrativ individual, dacă revendicarea pretenției reclamantului de emiteră a actului este întemeiată;

c) în baza unei acțiuni în realizare, obligă la acțiune, tolerare sau inacțiune, dacă o astfel de pretenție a reclamantului este întemeiată;

d) în baza unei acțiuni în constatare, constată existența sau inexistența unui raport juridic ori nulitatea unui act administrativ individual sau a unui contract administrativ, dacă raportul juridic există sau, respectiv, nu există ori actul administrativ individual sau contractul administrativ este nul;

e) în baza unei acțiuni de control normativ, anulează în tot sau în parte actul administrativ normativ, dacă acesta este ilegal, sau constată nulitatea acestuia, dacă acesta este nul;

f) respinge acțiunea ca fiind neîntemeiată, dacă nu sînt îndeplinite condițiile de adoptare a unei hotărîri prevăzute la lit. a)-e).

(2) Dacă la momentul anulării actului administrativ individual de către instanță acesta este deja executat, instanța dispune, la cerere, întoarcerea executării, în măsura în care ea este real posibilă.”

Din prevederile legale citate putem deduce că, în prezent, instanța de *contencios administrativ* nu este competentă să se expună asupra răspunderii patrimoniale a autorității publice care a cauzat prejudicii prin emiterea de acte ilegale. În opinia noastră, acest aspect complică extrem de mult procesul de apărare a drepturilor persoanei vătămate de o autoritate publică în cazurile în care aceasta a fost și prejudiciată. Mai mult, lipsa reglementărilor necesare, în acest sens, în *Codul administrativ* accentuează caracterul exclusiv civil al unei astfel de răspunderi a autorităților publice și sugerează faptul că asemenea probleme țin de competența instanțelor de drept comun.

Considerând greșită o astfel de abordare, aderăm la opiniile expuse în doctrină⁸⁸⁵, care susțin necesitatea recunoașterii existenței de sine stătătoare a răspunderii administrative patrimoniale, prin care este desemnată răspunderea care intervine ca rezultat al unor fapte ilicite ale administrației publice ce au provocat daune (răspundere ce-și are originea în art. 53 alin. (1) din *Constituție*).

Desigur, în literatura de specialitate, nu există unanimitate referitor la natura juridică a acesteia. Unii îi atribuie o natură civilă, alții – administrativă. În viziunea noastră, situația dată este generată, în principal, de imperfecțiunea legislației în domeniu, precum și de insuficienta dezvoltare (științifică și practică) a instituției date la momentul actual.

⁸⁸⁵ Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p. 359.

Dintre argumentele invocate întru susținerea naturii civile a răspunderii administrative patrimoniale notăm:

– raporturile juridice de reparare de către administrația publică a prejudiciului cauzat particularului se caracterizează prin următoarele trăsături: sunt patrimoniale, apar din inițiativa persoanei vătămate, sunt fixate în normele legislației civile⁸⁸⁶;

– prin prejudiciile cauzate se împiedică apariția și exercitarea normală a dreptului de proprietate, situație ce cade sub incidența legislației civile;

– repararea prejudiciului produs de un act administrativ ilicit este o instituție, în care se exprimă pronunțat funcția compensatorie a dreptului civil, care nu este specifică dreptului administrativ;

– raporturile de reparare în discuție au dobândit relementare juridică în normele dreptului civil, și nu în cele ale dreptului administrativ (actul administrativ ilicit emis (adoptat) de o autoritate publică, cauzând prejudiciu, declanșează o răspundere civilă delictuală, al cărei conținut îl constituie obligația civilă de reparare a prejudiciului cauzat, legiuitorul reglementând aceste raporturi în art. 2006 din *Codul Civil al Republicii Moldova*⁸⁸⁷);

– întrucât prin actul administrativ ilegal se aduce atingere unui raport juridic de drept civil, acesta este nu o abateră administrativă, ci un veritabil delict civil;

– utilizarea instituției răspunderii civile de alte ramuri de drept nu induce includerea ei în ramura respectivă;

– întrucât consecințele negative cu caracter patrimonial atrag răspunderea civilă, o sancțiune specifică dreptului ci-

⁸⁸⁶ Bloșenco A. *Răspunderea civilă delictuală*. Chișinău: Arc, 2002, p. 223.

⁸⁸⁷ *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 66-75 din 01.03.2019.

vil, cu caracter reparator, care este orientată împotriva patrimoniului persoanei responsabile pentru prejudiciul cauzat prin săvârșirea faptei ilicite, obligația de despăgubire imputată autorului prejudiciului este o formă de realizare a răspunderii civile.

În baza celor expuse, autorul L. Lavric conchide: rapoarturile de reparare a prejudiciului, cauzat persoanei printr-un act administrativ ilicit, au natură juridică civilă, respectiv, răspunderea ce survine este o răspundere civilă delictuală⁸⁸⁸.

Evident, există o anumită logică în cele menționate anterior, însă, din punctul nostru de vedere, ele sunt departe de o argumentare temeinică a ipotezei prezentate. În acest sens sunt relevante ideile autorului român I. Alexandru, care susține că formele răspunderii juridice se diferențiază prin: pericolul social al faptei, împrejurările în care a fost săvârșită fapta, calitatea făptuitorului, valoarea ocrotită prin lege a cărei încălcare s-a produs, forma de vinovăție, prevederea legală⁸⁸⁹. Respectiv, răspunderea autorităților administrative nu poate fi calificată ca fiind civilă doar în baza faptului că presupune recuperarea prejudiciului. În cazul dat, mai importanți sunt alți factori de configurare a naturii acesteia.

Din aceste considerente, importantă este teza dnei M. Orlov⁸⁹⁰, care susține că prejudiciul este produs prin încălcarea unui raport de putere, și anume – de către subiectul deținător de putere publică și, respectiv, aprecierea și judecarea acestui litigiu trebuie făcute în baza normelor și

⁸⁸⁸ Lavric L. *Natura juridică a raportului ce apare în cadrul reparării prejudiciului patrimonial generat printr-un act administrativ individual*. În: Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 30 ianuarie 2004. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 204-207.

⁸⁸⁹ Alexandru I. *Drept administrativ*. București: Lumina-Lex, 2005, p. 461.

⁸⁹⁰ Orlov M. *Drept administrativ*. Chișinău: Epigraf, 2001, p. 166.

a principiilor dreptului public, nu a celui privat. Astfel, la baza stabilirii apartenenței ramurale a raporturilor analizate, domnia sa pune, destul de corect, modul de încălcare a drepturilor subiective ale persoanelor – acțiunile administrative ilicite ale persoanelor cu funcții de răspundere din cadrul organelor autorităților publice, prin care se încalcă normele dreptului public (administrative).

Important în cazul dat este că, în dreptul privat, paguba care se cere a fi reparată este produsă prin acțiunile sau inacțiunile oricărei persoane (inclusiv din aparatul statului), pe când paguba, în sensul art. 53 din Constituție, este produsă printr-un act administrativ ilegal sau prin refuzul de a soluționa o cerere referitoare la un drept recunoscut de lege, iar pârât va fi întotdeauna o autoritate publică sau un funcționar public al acesteia.

Actul administrativ nu poate fi identificat cu o simplă acțiune, deoarece este un act juridic și o manifestare unilaterală de voință a autorității publice, deținătoare de putere publică. De asemenea, refuzul de a soluționa o cerere (a cărei soluționare este dată în competența autorității solicitate) nu poate fi identificată cu o simplă inacțiune, aceasta constituind o faptă juridică materială a autorității publice care produce efecte juridice ca și actul administrativ.

Astfel, îndreptățirea persoanei vătămate într-un drept al său de o autoritate publică nu poate fi făcută în alt mod decât prin tragerea la răspundere a autorității pârâte. Din textul Constituției reiese că această răspundere conține trei elemente, care pot face obiectul cererii persoanei vătămate⁸⁹¹:

⁸⁹¹ Orlov M. *Răspunderea administrativ-patrimonială – o nouă formă a răspunderii în dreptul administrativ*. În: Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 30 ianuarie 2004. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 250-251.

- *recunoașterea dreptului pretins* – poate fi realizată prin obligarea autorității de a soluționa cererea respinsă, privită ca sancțiune de natură administrativă;
- *anularea actului* – sancțiune administrativă cu impact mai mult moral asupra autorității publice;
- *repararea pagubei* – sancționarea patrimonială a autorității publice.

Din considerentele enunțate, dna doctor în drept M. Orlov, în continuare, susține că răspunderea în discuție nu poate fi denumită numai administrativă, pentru a nu fi confundată cu cea prevăzută de Codul contravențional, dar nici numai patrimonială, pentru a nu fi confundată cu cea din dreptul privat.

Prin aceasta se confirmă justetea formulei „răspundere administrativ-patrimonială,” imputată administrației publice pentru actele și acțiunile sale ilegale ce intră sub incidența contenciosului administrativ.

Răspunderea administrativ-patrimonială este o formă nouă de răspundere nu doar în dreptul administrativ, dar și în legislația țării noastre, a cărei apariție a fost determinată de instituirea instituției *contenciosului administrativ* și care poartă un caracter complex și urmează a fi abordată de știința dreptului administrativ într-o manieră multiaspectuală și interdisciplinară⁸⁹².

⁸⁹² Orlov M. *Răspunderea administrativ-patrimonială – o nouă formă a răspunderii în dreptul administrativ*. În: Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 30 ianuarie 2004. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 251-252.

Referindu-ne la formele răspunderii în *contencios administrativ*, notăm că acestea sunt: răspunderea autorității publice și răspunderea funcționarilor publici⁸⁹³.

Răspunderea autorității emitentă a actului administrativ ori care refuză să emită un act administrativ se va angaja, în principal, prin plata despăgubirilor stabilite de instanța de *contencios administrativ*, fie cu prilejul soluționării acțiunii în care cel vătămat a cerut anularea actului administrativ sau obligarea autorității administrative la emiterea unui act administrativ ori la eliberarea unui certificat, a unei adeverințe sau orice alt înscris, fie cu prilejul soluționării unei acțiuni separate, care are ca obiect numai plata de despăgubiri⁸⁹⁴.

Ideea răspunderii autorității publice, în general, se fondează pe caracterul specific al raporturilor administrative (în special de subordonare) și pe particularitățile procesului de luare a deciziilor administrative (adesea în mod colegial). În același timp însă, este de necontestat și necesitatea răspunderii individuale (personale) a funcționarilor.

Respectiv, destul de clar la acest capitol se expune dna M. Orlov, care susține că în practica judiciară în *contencios administrativ* ideea dominantă este că despăgubirea se face din patrimoniul autorităților publice, adică al statului, ceea ce nu este întotdeauna corect. Indirect, statul poate și este vinovat că a selectat astfel de funcționari care aduc prejudicii, dar în mod direct, vinovată este persoana (funcționarul) care trebuie să răspundă personal.

⁸⁹³ Prisacaru V. I. *Contenciosul administrativ roman*. Ediția a II-a. București: Ed. ALL Beck, 1998, p. 216; *Ghidul funcționarului public în contenciosul administrativ*. Chișinău: Bons Offices, 2005, p. 72; Dastic A. *Răspunderea administrativ-patrimonială în contenciosul administrativ*. În: *Legea și Viața*, 2005, nr. 9, p. 54.

⁸⁹⁴ Prisacaru V. I. *Contenciosul administrativ roman*. Ediția a II-a. București: Ed. ALL Beck, 1998, p. 217.

Evident, statul își asumă răspunderea pentru risc în cazurile activităților periculoase pentru viață sau mediu, în cazul unor programe de reforme și alte riscuri inevitabile. Însă cu totul nejustificată este situația în care statul trebuie să răspundă pentru faptul că funcționarul public nu-și cunoaște atribuțiile de serviciu și încalcă drepturile legale ale cetățenilor la îndeplinirea celor mai elementare atribuții. De exemplu, eliberarea ilegală din funcție nu este decât o ambiție a conducătorului. Atunci de ce, în cazul în care instanța de judecată decide restabilirea în funcție a persoanei cu despăgubiri materiale și morale a acesteia, cheltuieli suportă bugetul statului? Dacă mai ținem cont de faptul că și conducătorul poate fi ministru care poartă doar răspundere politică, evident că ambiția prea mare a acestora va costa prea mult statul.

Prin urmare, este de competența instanței de *contencios administrativ* de a stabili, în fiecare caz, în mod individual, gradul de vinovăție a statului (care răspunde cu patrimoniul său pentru risc) și a funcționarului public (care răspunde pentru propriile erori cu propriul patrimoniu), aplicând principiile răspunderii administrative, și nu a celei civile⁸⁹⁵.

În momentul stabilirii gradului de vinovăție al funcționarilor publici acționați în judecată, este foarte important ca instanța să stabilească⁸⁹⁶:

– dacă funcționarul public care a elaborat actul administrativ ori care se face vinovat de refuzul rezolvării cererii a avut atribuțiile și competențele legale;

⁸⁹⁵ Orlov M. *Răspunderea administrativ-patrimonială – o nouă formă a răspunderii în dreptul administrativ*. În: Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective, Materialele conferinței științifico-practice. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 254.

⁸⁹⁶ Dastic A. *Răspunderea administrativ-patrimonială în contenciosul administrativ*. În: Legea și viața, 2005, nr. 9, p. 56.

- limita raporturilor de subordonare și de competențe dintre funcționarul public ierarhic superior și funcționarul public pârât;

- deosebirea dintre decizia actului aprobat de către conducătorul autorității administrative care a emis actul ori a refuzat rezolvarea cererii și proiectul prezentat de funcționarul pârât.

Potrivit legislației abrogate (art. 20 din Legea contenciosului administrativ), funcționarul putea fi chemat în instanța de judecată, odată cu autoritatea publică pârâtă, și putea fi obligat să plătească despăgubirile solidar cu aceasta. Paralel, *Codul Civil al Republicii Moldova*⁸⁹⁷ prevede (și în prezent) că: „Persoana cu funcție de răspundere va răspunde solidar în cazul intenției sau culpei grave” (art. 2006 alin. (1)).

În doctrină s-a atras atenția la discrepanța existentă dintre prevederile enunțate, și anume utilizarea a două categorii distincte: „funcționar public” și „persoană cu funcție de răspundere”. În viziunea dnei A. Dastic⁸⁹⁸, prevederile Codului Civil restrâng considerabil cercul persoanelor care pot avea calitatea de pârât în *contencios administrativ*, în sensul că nu orice funcționar public, care a elaborat actul administrativ contestat sau care a refuzat soluționarea cererii, ci doar cel cu funcție de răspundere. În cazul dat, în opinia sa, este necesar de a asigura o anumită coerență între dispoziții evocate pentru a evita orice interpretare de natură să creeze confuzii în materia dată.

Actualmente, o astfel de discrepanță a decăzut, întrucât norma citată din *Legea contenciosului administrativ* a fost

⁸⁹⁷ *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 66-75 din 01.03.2019.

⁸⁹⁸ Dastic A. *Răspunderea administrativ-patrimonială în contenciosul administrativ*. În: *Legea și viața*, 2005, nr. 9, p. 56.

abrogată (odată cu toată legea). Totodată, nu putem nici să recunoaștem că problema a fost aplanată. Din contra, constatăm că, în momentul de față, *Codul administrativ* se limitează în contextul dat doar la următoarea reglementare cu caracter general (art. 35): „Autoritățile publice și persoanele fizice care le reprezintă răspund, după caz, penal, contravențional, civil sau disciplinar pentru neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a activității administrative, în condițiile legii.”

Prin urmare, putem deduce că și în continuare răspunderea administrativ-patrimonială a funcționarului public rămâne a fi grevată de o carență, și anume lipsește consacrarea legală a procedurii prin care statul să poată chema la răspundere pe funcționar pentru daunele reparate deja din contul bugetului său, executând hotărârile irevocabile ale instanței de *contencios administrativ*⁸⁹⁹, ca în cazul răspunderii patrimoniale a statului pentru erorile judiciare.

În context, V. Cobîșnean susține: consecințele dăunătoare ale faptei ilicite pentru care răspunde un organ al administrației publice trebuie să fie strămutate, până la urmă, asupra funcționarului vinovat de săvârșirea acelei fapte, împotriva căruia organul de stat, obligat față de persoana vătămată, se poate îndrepta cu o acțiune în regres, în limita și condițiile stabilite de lege⁹⁰⁰.

Așadar, răspunderea patrimonială a administrației publice și a persoanelor cu funcție de răspundere pentru consecințele cauzate prin acte administrative ilegale ar consti-

⁸⁹⁹ Orov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 104.

⁹⁰⁰ Cobîșnean V. *Evoluția contenciosului administrativ*. În: *Administrarea publică*, 2003, nr. 1, p. 51-52.

tui în dreptul Republicii Moldova un important mijloc de ocrotire a drepturilor patrimoniale ale persoanelor fizice și juridice și un factor eficient de continuă întărire a legalității în activitatea organelor administrației publice și de perfecționare a activității aparatului de stat⁹⁰¹.

Importanța majoră a acestei instituții rezidă în faptul că existența unor măsuri concrete de răspundere a administrației pentru daunele cauzate prin acte de putere publică impune o atitudine mult mai serioasă și exigentă a funcționarilor publici față de atribuțiile cu care sunt învestiți, față de nivelul lor de profesionalism și necesitatea de perfecționare continuă a performanțelor profesionale din domeniul de activitate. Faptul consacării în legislație a acestei forme de răspundere este o garanție a restabilirii particularului în dreptul său subiectiv vătămat de către o autoritate publică și sporește încrederea acestuia în natura democratică a guvernării⁹⁰².

În același timp, aceasta nu este suficient. Pentru soluționarea obiectivă a litigiilor de *contencios administrativ* este nevoie de anumiți judecători sau instanțe specializate, care, pe lângă cunoașterea jurisprudenței de drept comun, să cunoască foarte bine însuși procesul de administrație, în toată complexitatea sa, competența tuturor organelor administrației publice, cerințele de valabilitate a actelor administrative și principiile de bază care guvernează administrația publică într-un stat democratic⁹⁰³. Pe lângă profesionalis-

⁹⁰¹ Cobîșnean V. *Evoluția contenciosului administrativ*. În: *Administrarea publică*, 2003, nr. 1, p. 52.

⁹⁰² Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 76.

⁹⁰³ Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 76-77.

mul corpului de magistrați, este necesar și un pronunțat spirit de echitate și dreptate, manifestat de aceștia în soluționarea cazurilor de *contencios administrativ*, deoarece numai dacă vor acționa cu toată responsabilitatea morală, vor reuși să asigure *legalitatea* în cadrul administrației publice, ordonarea funcționarilor publici și respectul drepturilor cetățenilor, ca valori fundamentale ale statului de drept.

Totodată, pentru ca același *contencios administrativ* să și atingă scopurile prestabilite, este necesar ca cetățenii să nu ezite în niciun caz să profite de posibilitatea de a acționa în judecată autoritățile publice, indiferent de modul în care își imaginează șansele unui eventual câștig de cauză. Acest fapt va intensifica controlul judecătoresc asupra administrației, va spori responsabilitatea autorităților publice pentru respectarea drepturilor omului și îndeplinirea conștiințioasă a atribuțiilor de serviciu (conștientizarea că sunt în serviciul cetățeanului și al societății) și, nu în ultimul rând, va contribui la dezvoltarea societății civile în cadrul statului nostru, în special a activismului juridic al cetățenilor. Desigur, în cazul dat, stimularea cetățenilor se va datora în mare parte obiectivității și justeței promovate de puterea judecătorească.

2.2. Rolul justiției în apărarea drepturilor omului în statul de drept

2.2.1. Valoarea drepturilor și libertăților omului în statul de drept. În general, statul de drept democratic este perceput ca un ideal, ca un vis în culori roze ale omului, spre a cărui realizare el tinde de mii de ani. Formarea și, respectiv, finalizarea edificării statului de drept presupun asigurarea maximă a drepturilor și libertăților omului, a răspunderii statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, cu sporirea autorității legii și a respectării rigide a acesteia de către toate organele statului, organizații sociale, colective și cetățeni, cu activitatea eficientă a organelor de ocrotire a normelor de drept și a celor de jurisdicție constituțională⁹⁰⁴.

În context, precizăm că statul de drept contemporan garantează omului trei grupe de drepturi⁹⁰⁵:

- dreptul la independență față de puterea de stat;
- dreptul de a participa la organizarea și funcționarea puterii de stat;
- drepturile sociale, economice și culturale.

Pe parcursul istoriei mai întâi de toate a apărut și s-a dezvoltat prima categorie de drepturi, care include: libertatea credinței, libertatea cuvântului și libertatea gândirii,

⁹⁰⁴ Costachi Gh. *Locul și valoarea drepturilor omului în concepția statului de drept și practica edificării acestuia în Republica Moldova*. În: Respectarea drepturilor omului - condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova, Materialele conferinței științifico-practice internaționale (din 17 septembrie 2010, Bălți). Chișinău: S. n., 2010, p. 9-10.

⁹⁰⁵ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003, p. 31-34.

secretul corespondenței, inviolabilitatea domiciliului, libertatea alegerii profesiei etc.

La cea de-a doua categorie sunt atribuite drepturile și libertățile politice, din care fac parte: dreptul cetățenilor de a se implica în activitatea statului, dreptul de a alege și de a fi ales, dreptul de a se adresa în organele de stat etc. Recunoașterea și garantarea acestora au constituit cea de a doua fază a dezvoltării statului de drept.

Drepturile economice, sociale și culturale, ca o categorie distinctă, sunt caracteristice celei mai recente perioade în dezvoltarea statului de drept. Din această categorie fac parte: dreptul la studii, libertatea creației, dreptul la proprietate intelectuală, dreptul la asigurarea și apărarea socială, dreptul la un mediu favorabil, dreptul la un nivel decent de viață etc.

Referindu-ne la semnificația și necesitatea drepturilor și libertăților omului, afirmăm că acestea sunt inerente naturii noastre, deoarece, fără ele, nu am putea trăi ca ființe umane. Ele ne permit să ne dezvoltăm și să beneficiem din plin de calitățile noastre umane, de inteligența, de talentele și conștiința noastră, să răspundem nevoilor noastre spirituale sau de altă natură. Ele apar din năzuința sporită a oamenilor spre o viață, în care demnitatea și valoarea fiecăruia să fie respectate și protejate. Valoarea acestora este și mai substanțială, deoarece, după cum se susține în prima frază a *Declarației Universale a Drepturilor Omului*⁹⁰⁶, respectarea drepturilor omului și a demnității umane „constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”.

⁹⁰⁶ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York, la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).

Astfel, în concepția contemporană a edificării statului de drept, omul, ca personalitate, ocupă locul central în stat⁹⁰⁷. Edificarea unui asemenea stat cere transformarea cardinală a relațiilor între el și personalitate, cetățean. În mod special, este necesară asigurarea intangibilității drepturilor și libertăților omului, apărării social-juridice a personalității, a tuturor valorilor și bunurilor, asigurarea unui amplu sistem de garanții ale drepturilor, libertăților și intereselor cetățeanului, precum și caracterului real al protecției acestora⁹⁰⁸.

În contextul relațiilor dintre stat și personalitate, pe primul plan sunt plasate teze principial noi – autolimitarea puterii de stat, a structurilor acestuia în raport cu omul și cetățeanul, răspunderea statului în fața cetățeanului, prioritatea intereselor și valorilor celui din urmă în fața celorlalte valori și interese.

Pornind de la aceste, dar și de la alte momente expuse *supra* (inclusiv cu ocazia altor demersuri științifice), considerăm că principala condiție și cale spre edificarea unui stat de drept viabil și durabil în Republica Moldova o constituie garantarea drepturilor și libertăților omului. Și, în acest sens, nu suntem unici.

O asemenea idee evident este susținută de majoritatea savanților autohtoni. Relevant, în context, a fost la vremea sa marele constituționalist C. Stere, potrivit căruia drepturile fundamentale ale omului sunt de natură *să asigure dezvoltarea liberă a individualității umane și a societății*. În opinia sa, destinația supremă a instituției drepturilor omului –

⁹⁰⁷ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 208.

⁹⁰⁸ Costachi Gh. *Statul de drept și democrația în Republica Moldova*. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006, p. 9.

cea de a garanta dezvoltarea liberă a individualității umane, dar și a societății (iminent și a statului) – relevă corelația existentă între dezvoltarea liberă a individualității umane și progresul social. Conștientizarea acestei corelații este absolut necesară pentru societățile aflate în tranziție, deoarece ea indică calea firească a progresului social care în asemenea societăți este cea *de garantare a drepturilor omului*. În continuare, domnia sa apreciază pe bună dreptate că orice strategie de dezvoltare acceptată de o societate tranzitivă – de salt economic, de edificare a statului social sau altele, nu va putea garanta un succes în evoluția durabilă a societății în cauză, dacă nu va fi însoțită de o politică consecventă de garantare a drepturilor omului. Și, desigur, cu cât mai devreme va fi abordată în societatea tranzitivă o politică fermă de garantare a drepturilor omului și cu cât mai consecvent ea va fi promovată, cu atât vor fi mai mari șansele de izbândă ale societății date pe calea progresului (citată de R. Grecu⁹⁰⁹).

Merită în context reiterate și ideile susținute de alți savanți autohtoni, potrivit cărora: „edificiul constituțional al oricărei țări este cu siguranță sortit prăbușirii, dacă principala coloană de susținere a acestuia – drepturile și libertățile omului – nu este reală și durabilă”⁹¹⁰. Prin urmare, unul dintre cele mai importante avantaje ale democrației, în general, a tuturor elementelor sale, în special, a drepturilor și libertăților se exprimă în realitatea acestora. Realitatea drepturilor și libertăților constituționale presupune o asemenea stare când fiecare om nu numai *de jure*, dar și *de*

⁹⁰⁹ Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*. Chișinău: Editura «Universul», 2009, p. 52.

⁹¹⁰ Negru B. *Drepturile și libertățile omului: realizări și perspective*. În: *Drepturile omului în Republica Moldova*. Chișinău, 1998, p. 109.

facto dispune de aceste drepturi și libertăți, poate în limite juridice și politice, potrivit voinței sale și în interesul general ori personal să se folosească și să dispună de posibilitățile oferite de acestea, să le apere de orice atentate și să ceară de la organele competente restabilirea drepturilor lezate⁹¹¹.

Sub acest aspect, unii cercetători⁹¹² susțin pe bună dreptate că *garantarea și asigurarea* reală a *drepturilor și libertăților cetățenilor* reprezintă un scop final, un rezultat nemijlocit al activității statului de drept, deoarece acesta este format și activează doar pentru asigurarea intereselor societății, în general, și a fiecărui membru în parte. Totodată însă, este important ca natura de drept a statului să fie exprimată nu de lozincile pe care le propagă acesta, ci de rezultatele concrete ce caracterizează activitatea statului în sfera protecției și asigurării reale a drepturilor și libertăților cetățenilor.

Este vorba, în acest sens, de obligația fundamentală a statului de a oferi omului și cetățeanului toate garanțiile necesare de natură să asigure o reală utilizare de către aceștia a drepturilor lor. În lipsa acestor garanții, drepturile și libertățile consfințite de lege nu pot fi realizate, or, într-o altă viziune, drepturile, libertățile și obligațiile omului și cetățeanului nu reprezintă nimic în lipsa garanțiilor care să asigure realizarea lor⁹¹³. Fiind privite ca parte componentă a statutului juridic al persoanei, garanțiile sunt orientate

⁹¹¹ Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе. Под ред. проф. Л.Д. Воеводина. Москва: Издательство Московского университета, 1987, р. 40.

⁹¹² Сырых В.М. Теория государства и права. Учебник. Москва: «Юстицинформ», 2001, р. 442.

⁹¹³ Карасев А.Т., Федоров Р.В. К вопросу о гарантиях как составных элементах конституционно-правового статуса личности. В: Российский юридический журнал, 2004, № 2, р. 31.

spre asigurarea, protecția și apărarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului în scopul folosirii lor libere.

În general, principala garanție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului o constituie consacrarea acestora la nivel constituțional printr-o formulă asemănătoare literei și spiritului celor conținute în normele de drept internațional⁹¹⁴.

În acest sens, este de menționat: *Constituția Republicii Moldova* consacră un întreg titlu drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului (titlul II), relevând astfel importanța primordială a instituțiilor respective în viața statului și a societății. Acestea pot fi divizate în două mari categorii:

- **drepturile civile și politice** (dreptul la cetățenie și dreptul la protecție din partea statului atât în țară, cât și în străinătate /art. 17 și 18/; prezumția nevinovăției /art. 21/; dreptul la viață, integritate fizică și psihică /art. 24/; libertatea individuală și siguranța persoanei /art. 25/; dreptul la apărare /art. 26/; dreptul la libera circulație /art. 27/; dreptul la viață intimă, familială și privată /art. 28/; inviolabilitatea domiciliului /art. 29/; secretul corespondenței /art. 30/; libertatea conștiinței /art. 31/; libertatea opiniei și a exprimării /art. 32/; dreptul la informație /art. 34/; dreptul de vot și dreptul de a fi ales /art. 38/; dreptul de a participa la administrarea treburilor publice /art. 39/; libertatea întrunirilor /art. 40/; libertatea partidelor și a altor asociații social-politice /art. 41/; dreptul de petiționare /art. 52/; dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică la recunoașterea dreptului pretins, la anularea actului și repararea pagubei /art.53/); și

⁹¹⁴ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 211.

▪ **drepturile economice, sociale și culturale** (libertatea creației /art. 33/; dreptul la învățătură /art. 35/; dreptul la ocrotirea sănătății /art. 36/; dreptul la un mediu înconjurător sănătos /art. 37/; dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate /art. 42/; dreptul la muncă, la negociere colectivă, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, la securitatea și igiena muncii, la remunerare și la protecție împotriva șomajului /art. 43/; dreptul la grevă /art. 45/; dreptul la proprietate privată și la protecția acesteia /art. 46/; dreptul la asistență și protecție socială, dreptul la un nivel de trai decent, dreptul la asigurare /art. 47/; dreptul familiei la protecție socială, legală și economică /art. 48 și 49/; dreptul mamei, al copilului și al tinerilor la ajutor și ocrotire specială /art. 50/; dreptul persoanelor cu dizabilități la protecție specială /art. 51/).

Strâns legată de această garanție fundamentală și deosebit de necesară este și dezvoltarea corespunzătoare a drepturilor și libertăților constituționale în legislația ramurală, prin stabilirea tuturor drepturilor și obligațiilor corelative a subiecților de drept, cărora le revine sarcina de a le respecta și asigura realizarea și apărarea eficientă a lor. Și, în sfârșit, dar nu mai puțin important, considerăm deosebit de valoroase stabilirea și asigurarea răspunderii juridice pentru orice lezare a drepturilor și libertăților constituționale ale omului atât de către cetățenii simpli, cât și de către toți reprezentanții puterii de stat⁹¹⁵.

În contextul dat, o atenție deosebită merită acordată modului în care statul asigură protecția drepturilor și libertăților omului. În studiile de specialitate se susține că aceasta

⁹¹⁵ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 213.

începe cu stabilirea normativă a răspunderii juridice pentru încălcarea drepturilor și libertăților omului⁹¹⁶, precum și a procedurii de a aplica a formelor concrete de răspundere. Este important în acest sens că toate măsurile de protecție a drepturilor și libertăților omului, inclusiv cele prevăzute de sancțiunile normelor juridice, trebuie aplicate conform procedurii stabilite de lege. Reglementarea juridică concretă a acestei proceduri, respectarea strictă a acesteia constituie o garanție importantă a legalității și protecției eficiente a drepturilor și libertăților omului⁹¹⁷.

Prin urmare, în mare parte, protecția drepturilor și libertăților omului este asigurată de reacția statului la încălcarea acestora, exprimată prin aplicarea constrângerii juridice. Prin intermediul acesteia, statul reușește astfel atât să sisteze încălcarea drepturilor și libertăților, să impună restabilirea acestora și repararea prejudiciilor cauzate, cât și să sancționeze factorii care au admis lezarea valorilor sociale date⁹¹⁸.

Cu toată importanța pe care o prezintă în acest sens constrângerea juridică, totuși trebuie subliniat faptul că ea este susceptibilă de a se transforma foarte ușor din mijloc de protecție a drepturilor și libertăților omului într-un instrument de manipulare cu largi posibilități de încălcare gravă și arbitrară a acestora. De aceea, în cadrul unui stat de drept, obligația fundamentală a statului de a asigura protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, prin interme-

⁹¹⁶ Ростовщиков И.В., Ростовщикова О.В. *О юридических гарантиях прав и свобод человека*. În: Российский юридический журнал, 2000, № 4, p. 30.

⁹¹⁷ Ледях И.А., Воробьев О.В., Колесова Н.С. *Механизмы защиты прав и свобод граждан*. În: Права человека: проблемы и перспективы. Москва, 1990, p. 144-147.

⁹¹⁸ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 214.

diul constrângerii juridice, este indisolubil legată de cea de asigurare a respectării valorilor date nemijlocit în procesul aplicării acesteia, pentru ca astfel să se excludă posibilitatea exercitării ilegale a constrângerii și evitării exceselor și abuzurilor din partea statului asupra cetățenilor săi.

De aspectul dat este strâns legată și problema răspunderii statului pentru încălcarea drepturilor și libertăților persoanei, considerat a fi unul dintre cele mai semnificative în materie⁹¹⁹. Prin urmare, chiar dacă în procesul activității statului s-a admis încălcarea unor drepturi și libertăți ale persoanei, doar o eficientă sancționare a acestor abateri este de natură să dovedească totuși preocuparea acestuia de a respecta și a apăra drepturile, libertățile și demnitatea ființei umane, fiind astfel o garanție finală în materia dată.

Astfel, în pofida tuturor eforturilor de recunoaștere a drepturilor și libertăților omului, ca valori fundamentale și de asigurare a acestora, Republica Moldova înregistrează totuși grave restanțe la acest capitol, moment destul de bine demonstrat de cazurile pierdute de statul nostru la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Aceasta dovedește atât ineficiența justiției naționale, cât și lipsa de grijă și respect față de cetățean, drepturile, libertățile și demnitatea omului. O asemenea stare de lucruri este cel puțin îngrijorătoare, dacă nu periculoasă pentru continuarea eforturilor de democratizare a societății noastre și de edificare a statului de drept⁹²⁰. De aceea, considerăm că, fără soluționa-

⁹¹⁹ Малейн Н.С. *Современные проблемы юридической ответственности*. В: Государство и право, 1994, № 6, p. 23-32.

⁹²⁰ Costachi Gh. *Valoarea drepturilor omului în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova*. În: Защита прав человека, materialele conferinței științifice din 26 octombrie 2017, desfășurată în cadrul Universității de Stat din Comrat. Comrat: 2018, p. 107.

rea acestei probleme, vom construi doar un stat de drept formal, aparent, pe care îl vom privi ca atare, pentru că așa voim (așa ni se impune) și nu pentru că așa este în realitate.

2.2.2. Restrângerea drepturilor și libertăților omului.

Pornind de la faptul că drepturile și libertățile nu sunt oferite omului de către stat (ele fiind doar recunoscute, garantate, respectate și protejate de către acesta ca deja existente), acestea fiind inalienabile (adică nu pot fi înstrăinate), omul nu poate fi privat de dreptul său, ci doar limitat sau restrâns în exercitarea lui.

În documentele internaționale, precum și în legislația internă a statelor, este atestată ideea nu numai a posibilității restrângerii drepturilor și libertăților omului într-o societate democratică, dar și a necesității restrângerii acestora în interesul societății atât în condițiile de viață obișnuită, cât și în condițiile situațiilor excepționale⁹²¹. Cu toate acestea, desigur este necesar de a cunoaște condițiile în care este posibilă limitarea/restrângerea drepturilor omului, întrucât nerespectarea acestora prezintă pericol de încălcare/vătămare a acestora.

Pornind de la necesitatea absolută de cunoaștere a limitelor în care se admite limitarea/restrângerea legală a drepturilor omului, în cele ce urmează ne propunem să elucidăm unele dintre condițiile în care se admite atât la nivel internațional, cât și național restrângerea legală a drepturilor omului.

În sens tradițional, limitarea drepturilor caracterizează situația omului în societate și stat, care reflectă nivelul

⁹²¹ Coca G., Coca M. *L'exercice des droits et des libertés fondamentales. Limites, restreintes et derogations*. În: Teorii și practici ale guvernării democratice, Sesiune de comunicări științifice, 23-24 octombrie, 2010. Chișinău: S. n., 2011, p. 103-104.

libertății individului, oferită prin lege și asigurată în mod real. Din această perspectivă, limitarea drepturilor presupune existența unor limite stabilite de legiuitor, referitoare la realizarea de către individ a drepturilor și libertăților sale, care se exprimă prin interdicții, prin ingerințe, prin obligații, prin răspunderi, a căror existență este determinată de necesitatea protejării valorilor sociale consacrate constituțional, iar menirea rezidă în asigurarea echilibrului necesar între interesele individului, societății și statului⁹²².

La nivel internațional, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, cele două pacte internaționale privitoare la drepturile omului, alte documente juridice admit existența unor limitări și restrângeri, în legătură cu exercițiul drepturilor și libertăților omului,⁹²³ după cum urmează.

*Declarația Universală a Drepturilor Omului*⁹²⁴ prevede în art. 29 alin. (2): „În exercitarea drepturilor și libertăților sale, fiecare persoană este supusă: numai îngrădirilor stabilite de lege în scopul exclusiv al asigurării recunoașterii și respectului drepturilor și libertăților celorlalți și în vederea satisfacerii cerințelor juste ale moralei, ordinii publice și a bunăstării generale, într-o societate democratică”. Această

⁹²² Рассолова Е.Ш. *Ограничения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Москва, 2009, p. 12; Квитко А.Ф. *Конституционно-правовые ограничения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Москва, 2007, p. 18.

⁹²³ Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale în România*. București: All Beck, 2003, p. 105.

⁹²⁴ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York, la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).

dispoziție este o recunoaștere implicită a caracterului relativ al drepturilor și libertăților prevăzute în Declarație. Ne fiind absolute, drepturile pot fi deci limitate în exercițiul lor, astfel încât să prevină abuzul de drept și, în același timp, să se păstreze caracterul democratic al societății⁹²⁵.

*Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*⁹²⁶ prevede în art. 4 că statele părți nu pot supune drepturile decât la limitările stabilite de lege, numai în măsura compatibilă cu natura acestor drepturi și exclusiv în vederea promovării bunăstării generale într-o societate democratică.

Mai mult, potrivit art. 5: (1) „[n]ici o dispoziție din Pact nu poate fi interpretată ca implicând vreun drept de suprimare a drepturilor sau libertăților recunoscute în Pact ori limitări ale lor mai ample decât cele prevăzute în Pact. (2) Nu se poate admite nici o restricție sau derogare de la drepturile fundamentale ale omului, recunoscute sau în vigoare în orice țară în virtutea unor legi, convenții, regulamente sau cutume, sub pretextul că prezentul Pact nu recunoaște aceste drepturi sau le recunoaște într-o măsură mai mică.” După cum susțin cercetătorii, acest ultim aliniat are o importanță deosebită, deoarece extinde interzicerea și asupra drepturilor pe care nu le prevede Pactul, dar care sunt recunoscute de legislația internă a statelor⁹²⁷.

⁹²⁵ Micu D. *Garantarea drepturilor omului în practica Curții Europene a drepturilor omului și în Constituția României*. București: All Beck, 1998, p. 9.

⁹²⁶ *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale* din 16.12.1966. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, volumul 1 (în vigoare din 26 aprilie 1993).

⁹²⁷ Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013, p. 82-83.

*Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*⁹²⁸, preluând reglementările din Pactul internațional cu privire la drepturile sociale, economice și culturale (în art. 4 și 5), stabilește expres și drepturile care pot fi restrânse, precum:

- dreptul de a circula liber și de a alege liber reședința (art. 12 alin. 3);
- dreptul la libertatea gândirii (art. 18 alin. 3);
- dreptul la libertatea de exprimare (art. 19 alin. 3);
- dreptul de întrunire pașnică (art. 21);
- dreptul de a se asocia (art. 22 alin. 2) etc.

Totodată, Pactul precizează că aceste drepturi nu pot face obiectul unor restricții decât dacă acestea sunt prevăzute de lege, sunt necesare pentru a ocroti securitatea națională, siguranța publică, menținerea ordinii publice, prevenirea faptelor penale, protecția sănătății sau a moralei, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

*Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*⁹²⁹ stabilește posibilitatea restrângerii unor drepturi în art. 9 alin. (2), art. 10 alin. (2), art. 11 alin. (2), iar prin art. 2 din Protocolul nr. 4 prevede condițiile în care este admisă restrângerea. Respectiv, potrivit acesteia, exercitarea drepturilor nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică,

⁹²⁸ *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966, la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990 (în vigoare din 26 aprilie 1993).

⁹²⁹ *Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.

pentru securitatea națională, pentru siguranța publică, pentru menținerea ordinii publice, pentru prevenirea faptelor penale, pentru protecția sănătății sau a moralei, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

Totodată, prezintă importanță și art. 17 și 18 din Convenție, potrivit cărora: „[n]ici o dispoziție din Convenție nu poate fi interpretată ca implicând, pentru un stat, un grup sau individ, un drept oarecare de a desfășura o activitate sau a îndeplini un act ce urmărește distrugerea drepturilor sau a libertăților recunoscute de prezenta Convenție sau de a aduce limitări mai ample acestor drepturi și libertăți decât acele prevăzute de Convenție”; „[r]estrângerile care, în termenii prezentei Convenții, sunt aduse respectivelor drepturi și libertăți, nu pot fi aplicate decât în scopul pentru care ele au fost prevăzute”. Pe marginea acestor prevederi, cercetătorii⁹³⁰ notează că doar o astfel de structurare a garanțiilor drepturilor și libertăților omului față de restrângerile aduse acestora oferă posibilitatea păstrării echilibrului între drepturile individului și interesele generale ale societății democratice în ansamblu, astfel evitându-se ca acestea să intre în conflict.

Așadar, din conținutul restricțiilor și derogărilor admise de actele internaționale, se poate conchide că limitele, restrângerile drepturilor omului sunt admisibile dacă⁹³¹:

- sunt necesare într-o societate democratică și sunt expres prevăzute de lege;

⁹³⁰ Potînga A., Costachi Gh. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003, p. 61.

⁹³¹ Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005, p. 43-44.

- se impun pentru a proteja securitatea națională, ordinea, sănătatea sau morala publică, drepturile și libertățile celorlalți;
- sunt stabilite exclusiv în vederea favorizării binelui general într-o societate democratică.

Referindu-ne la instituția restrângerii drepturilor și libertăților omului pe plan intern, precizăm că, în sens larg, aceasta este o instituție interramurală ce cuprinde norme de drept constituțional, administrativ, penal, procesual civil, procesual penal, contravențional etc., ea reglementând relațiile de putere și subordonare.

Desigur, cel mai important rol îi revine Constituției, care stabilește principalele condiții pentru restrângerea drepturilor și libertăților omului, protejând astfel omul și drepturile acestuia față de acțiunile arbitrare ale statului, deoarece restrânge posibilitatea acestuia de a atenta asupra drepturilor și de a interveni în sfera libertății individului⁹³².

Cât privește nemijlocit textul *Constituției Republicii Moldova*, aceasta, aliniindu-se la standardele internaționale, stabilește în art. 54 următoarele⁹³³:

„(1) În Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului.

(2) Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale,

⁹³² Белый А.В. *Понятие и значение ограничения прав и свобод человека и гражданина*. В: Вестник Челябинского Государственного университета. Право. Выпуск 18. 2009, № 7 (145), p. 31.

⁹³³ *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.

(3) Prevederile alin. (2) nu admit restrângerea drepturilor proclamate în articolele 20-24.

(4) Restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății.”

Dincolo de alte momente importante, pe care le cuprind aceste reglementări, atragem atenția la faptul că textul constituțional citat expres stabilește care drepturi nu pot fi restrânse, deci care drepturi sunt absolute, și anume:

- art. 20 – Accesul liber la justiție
- art. 21 – Prezumția de nevinovăție
- art. 22 – Neretroactivitatea legii
- art. 23 – Dreptul fiecărui om de ași cunoaște drepturile și îndatoririle
- art. 24 – Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică.

Unii cercetători sunt de părerea că alin. (2) al art. 54 din *Constituția Republicii Moldova* ar trebui să-și extindă efectele și asupra drepturilor reglementate de art. 26 (Dreptul la apărare), 52 (Dreptul de petiționare) și 53 (Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică) din Constituție, întrucât nimic nu poate justifica într-o societate democratică restrângerea dreptului la apărare, a dreptului la petiționare și a dreptului la recuperarea prejudiciilor cauzate de autoritățile publice⁹³⁴.

⁹³⁴ Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013, p. 86.

În plan comparativ, menționăm că art. 53 din *Constituția României*⁹³⁵ conține aproape același text normativ, și anume:

„(1) *Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea securității naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor; desfășurarea instrucției penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale, ale unui dezastru ori ale unui sinistru deosebit de grav.*

(2) Restrângerea poate fi dispusă numai dacă este necesară într-o societate democratică. Măsura trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o, să fie aplicată în mod nediscriminatoriu și fără a aduce atingere existenței dreptului sau a libertății.”

Dincolo de asemănări, putem observa și unele deosebiri în textele celor două constituții, care, în opinia noastră, nu trebuie neglijate. În acest sens, *Constituția României* reglementează o condiție suplimentară pentru ca restrângerea să poată opera, și anume – ca aceasta „să fie necesară într-o societate democratică”. Sub acest aspect, atestăm că Legea Supremă a României valorifică mai fidel prevederile documentelor internaționale în materie, comparativ cu Legea noastră Fundamentală.

O altă deosebire dintre cele două texte constituționale rezidă în omisiunea constituentului nostru de a stipula expres necesitatea aplicării restrângerii în *mod nediscriminatoriu*, care, odată cu proporționalitatea și cu interzicerea atingerii existenței dreptului sau a libertății, constituie principalele condiții ale legalității restrângerii drepturilor și libertăților omului în statul de drept.

⁹³⁵ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991, revizuită. În: Monitorul Oficial al României, nr. 233 din 21.11.1991, republicată în Monitorul Oficial, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

Pe de altă parte, în doctrină s-a constatat că, în raport cu *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, conținutul *Constituției Republicii Moldova* (nemijlocit art. 54) cuprinde mai multe prevederi de restrângere a exercițiului unor drepturi și libertăți, respectiv, fiind necesară ajustarea dispozițiilor date cu prevederile internaționale în domeniu⁹³⁶.

În acest sens, prof. Ion Guceac⁹³⁷ susține: Constituția conține dispoziții prea generale, fiind necesar ca legiuitorul constituant să prevadă circumscrierea prin lege organică a sferei drepturilor și libertăților, a căror exercitare ar putea fi restrânsă de lege.

În concluzie, reglementarea constituțională a restrângerii drepturilor și libertăților omului constituie una dintre cele mai importante garanții juridice de natură să asigure protecția libertății individului (a drepturilor și libertăților fundamentale în general) față de ingerința ilegală și arbitrară a statului în sfera personală. Cu toate acestea însă, eficiența acestor garanții depinde substanțial de dezvoltarea adecvată a dispozițiilor constituționale în legislația ramurală.

Evaluând în general principiile și criteriile aplicabile restrângerii drepturilor, identificăm următoarele limite admisibile de care trebuie să se țină cont necondiționat:

- restrângerile trebuie exercitate în baza legii potrivit unei proceduri concrete;
- restrângerile nu trebuie să contravină normelor juridice internaționale și naționale;

⁹³⁶ Costachi Gh., Potînga A. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003, p. 118; Costachi Gh., Moroșanu I. *Prevederi constituționale privind restrângerea exercițiului unor drepturi și libertăți ale omului*. În: *Legea și viața*, 1999, p. 21.

⁹³⁷ Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: ÎS FEP Tipografia Centrală, 2004, p. 120.

- restrângerile se pot aplica doar în scopurile prevăzute de lege, în caz contrar ele fiind ilegale;
- restrângerea trebuie să fie proporțională scopului pentru care se aplică;
- restrângerea trebuie să vizeze întotdeauna un drept determinat sau determinabil și să nu facă dificilă realizarea altor drepturi și libertăți;
- restrângerile dreptului nu trebuie să afecteze esența și existența acestuia;
- restrângerile nu trebuie să fie operate asupra drepturilor pentru care Constituția nu permite restrângerea (acestea fiind drepturi absolute);
- restrângerea nu trebuie să se transforme în discriminare;
- restrângerile trebuie să fie raționale și necesare în general și în fiecare caz concret;
- restrângerile trebuie să aibă un caracter temporar.

În fine, garantarea și asigurarea respectării efective a tuturor acestor condiții în procesul de restrângere a drepturilor și libertăților persoanei revine, în cele din urmă, instanței judecătorești în contextul realizării actului de justiție.

2.2.3. Apărarea drepturilor omului – funcție a puterii judecătorești. În contextul abordării funcțiilor pe care le exercită puterea judecătorească, ca ramură a puterii publice în cadrul statului, în doctrină⁹³⁸ s-a atenționat că una

⁹³⁸ Țurcan O. *Protecția drepturilor și libertăților omului – funcție importantă a puterii judecătorești*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 10 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 270; Țurcan O. *Menirea și funcțiile justiției în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 6, p. 33; Топорнин Б. *Суд и разделение властей*. В: Вестник Верховного суда СССР, 1991, № 6, p. 26.

dintre acestea ține de *protecția juridică a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului*.

În virtutea dispozițiilor Legii Fundamentale, potrivit cărora „...demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate” (art. 1 alin. (3) din *Constituția Republicii Moldova*), statul nostru și-a asumat și obligația de a le garanta și proteja. În cazul dat, cercetătorii⁹³⁹ atrag atenția la faptul că dacă obligația statului de a garanta drepturile și libertățile persoanei este ridicată la rang de principiu constituțional (art. 1 din Constituției), atunci obligația statului de a asigura protecția acestor drepturi nu este reflectată în mod expres de normele constituționale. În pofida acestui fapt, statul este obligat să garanteze realizarea lor prin mijloace juridice, economice, politice și culturale. În acest context, protecția judecătorească reprezintă un mecanism care impune statul, în persoana organelor, funcționarilor și angajaților săi, să traducă în viață sarcinile pe care și le-a asumat.

Așadar, putem constata că simpla consacrare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în textul constituțional (chiar dacă acesta este de aplicație directă) nu exclude necesitatea unui mecanism complex de proceduri efective, în cadrul cărora să fie apărate drepturile și libertățile cetățenilor.

În general, din conținutul *Constituției Republicii Moldova* se poate deduce că funcția de apărare a drepturilor omului este specifică tuturor ramurilor puterii de stat. De-

⁹³⁹ Țurcan O. *Protecția drepturilor și libertăților omului – funcție importantă a puterii judecătorești*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 10 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 270.

sigur, în mod special, această funcție îi este proprie puterii judecătorești, întrucât anume ea înfăptuiește în mod exclusiv justiția în cadrul statului. De aici puterea judecătorească poate fi privită în calitate de instrument intern de protecție a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului; o garanție a respectării acestor drepturi și libertăți de alte ramuri ale puterii⁹⁴⁰.

Protecția de stat a drepturilor și libertăților cunoaște și alte forme de realizare, nejudiciare, dar, spre deosebire de acestea, instanța de judecată asigură protecția drepturilor și libertăților omului în calitate de sarcină primordială. În această ordine de idei, profesorul rus Б. Топорнин menționează: „... o atare funcție a instanței de judecată în condițiile statului de drept este fundamentală și domină logic în activitatea acesteia”⁹⁴¹.

Important este că în procesul de asigurare a protecției drepturilor și libertăților omului, puterea judecătorească este competentă să impună tuturor organelor de stat să respecte drepturile omului⁹⁴² și să asigure îndeplinirea de către stat a îndatoririlor sale față de individ.

Așadar, în prezent, protecția judecătorească constituie cea mai importantă garanție pentru drepturile și libertățile omului și cetățeanului. În acest sens, cercetătorii susțin că⁹⁴³: „Unul dintre mijloacele cele mai importante și mai

⁹⁴⁰ Лукашева Е.А. *Права человека и правовое государство* в кн.: *Общая теория прав человека*. Рук. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева. М.: НОРМА, 1996, p. 70.

⁹⁴¹ Топорнин Б. *Суд и разделение властей*. В: Вестник Верховного суда СССР, 1991, № 6, p. 26.

⁹⁴² Петрухин И.Л. *Судебные гарантии прав личности (в уголовном процессе)*. В: Актуальные вопросы борьбы с преступностью и за рубежом, Вып. 8, 1992, p. 7.

⁹⁴³ Duculescu V. *Protecția juridică a drepturilor omului*. București: Lumina-Lex, 1994, p. 179.

eficiente pentru asigurarea protecției și respectului drepturilor omului îl constituie justiția” care prin definiție „trebuie să garanteze drepturile cetățenilor împotriva oricăror abuzuri, sancționând pe cei vinovați de încălcarea legii și restabilind drepturile ce au fost încălcate”.

În concret, instanța judecătorească, examinând și soluționând o anumită cauză penală sau civilă, în esență, restabilește drepturile și interesele unei părți aflate în conflict, care au fost lezate și apără cealaltă parte de o eventuală încălcare nefondată sau restrângere excesivă a drepturilor ei. Ca un arbitru imparțial și obiectiv, instanța de judecată asigură realizarea dreptului la apărare al tuturor cetățenilor, indiferent de rolul ce revine acestora în litigiul juridic respectiv⁹⁴⁴.

Forma materializată a apărării dreptului ocrotit de lege servește hotărârea judecătorească, prin intermediul căreia instanța poate să dispună recunoașterea drepturilor părții vătămate care au fost încălcate, restabilirea lor sau constatarea lipsei unei atare încălcări, ocrotirea celeilalte părți de o restrângere nefondată a drepturilor și libertăților sale.

Pe de altă parte, implicarea puterii judecătorești în relațiile sociale ce țin de protecția drepturilor omului trebuie să fie însoțită de o stabilire clară a profilului activităților sale, a sarcinilor pe care ea trebuie să le îndeplinească, precum și a limitelor de intervenție a acesteia, astfel încât implicarea ei în apărarea drepturilor omului să fie realizată în limitele stricte ale legalității. De aici se poate deduce că gradul de protecție a persoanei este într-o proporție directă cu starea

⁹⁴⁴ Țurcan O. *Protecția drepturilor și libertăților omului – funcție importantă a puterii judecătorești*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 10 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 270.

legalității și a regulilor democratice de realizare a justiției și gradul de pătrundere a acestora în practica de realizare a dreptului.

Așadar, oricât de grave ar fi cazurile de încălcare a drepturilor omului, instanțele de judecată trebuie să evite principiul „fiat justitia, pereat mundus”, de o largă circulație în antichitate („să se facă dreptate, chiar de-ar fi să piară lumea”⁹⁴⁵), presupunându-se că legea trebuie aplicată în orice condiții, dreptatea trebuie instaurată cu orice preț⁹⁴⁶.

Din perspectiva dată, protecția judiciară (de stat) include în sine atât protecția drepturilor cetățenilor încălcate în afara procedurii de judecată (infrafracțiuni, contravenții, acte și acțiuni nelegitime ale autorităților publice), cât și protecția drepturilor și libertăților încălcate chiar în procesul examinării cazului în procedura de judecată, inclusiv a încălcărilor admise de organele de urmărire penală, cu toate că și în seama acestora este pusă sarcina de a asigura protecția drepturilor omului și cetățeanului⁹⁴⁷.

Prin urmare, puterea judecătorească este chemată să apere drepturile și libertățile omului, fiind obligată, totodată, să garanteze în acest proces siguranța acestora.

De aici devine clară superioritatea protecției judecătorești în raport cu alte mecanisme de apărare a drepturilor

⁹⁴⁵ Ștef F. *Dicționar de expresii juridice latine*. București: Oscar Print, 1995, p. 84.

⁹⁴⁶ Berg I. *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*. București: Editura Științifică, 1968, p. 155.

⁹⁴⁷ Țurcan O. *Protecția drepturilor și libertăților omului – funcție importantă a puterii judecătorești*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 10 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 271; Țurcan O. *Menirea și funcțiile justiției în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 6, p. 34.

omului. Mai mult, protecția judecătorească este considerată universală, adică cel mai eficient mijloc de protecție a drepturilor și libertăților persoanei, deoarece⁹⁴⁸:

– *protecția judecătorească se extinde asupra unui număr nelimitat de persoane.* În acest sens, textul constituțional utilizează expresia „orice persoană” (art. 20 alin. 1 din *Constituția Republicii Moldova*) sau „fiecare”, ceea ce accentuează nepersonificarea protecției judecătorești, lipsa anumitor restricții formale în ce privește utilizarea acestui mijloc de protecție a drepturilor subiective și a intereselor legitime. Totodată, acest drept este garantat nu numai celor care poartă titlul de cetățean, dar se referă în egală măsură cetățenilor străini și apatrizilor. Dispozițiile constituționale privitor la protecția drepturilor omului și cetățeanului reflectă tendința de a restabili și a menține acele valori sociale care nu depind de apartenența individului la un anumit stat, sunt drepturi naturale și aparțin fiecăruia de la naștere⁹⁴⁹.

– *puterea judecătorească se extinde asupra tuturor drepturilor și libertăților individului, fără nicio excepție, atât în virtutea faptului că sunt consacrate în textul Legii Fundamentale sau în alte acte legislative, cât și în cazul în care, deși nu formează conținutul unor norme de drept, nu vin în contradicție cu legea;*

⁹⁴⁸ Țurcan O. *Protecția drepturilor și libertăților omului – funcție importantă a puterii judecătorești.* În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 10 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 271; Țurcan O. *Menirea și funcțiile justiției în statul de drept.* În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 6, p. 34.

⁹⁴⁹ Лукашева Е.А. *Правовой статус: Понятие и структура* в кн.: *Общая теория прав человека.* Рук. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева. М.: НОРМА, 1996, p. 31-34.

Obiectul protecției judecătorești este constituit nu numai din drepturile materiale, dar și din cele procesuale. Fiind un mijloc de asigurare a statutului juridic al persoanei, drepturile procesuale, ca elemente constitutive ale acestuia, necesită apărare în cazul în care sunt încălcate sau limitate;

– *protecția judecătorească dispune de garanții de înaltă eficacitate* sub forma obligativității executării hotărârilor judecătorești și prin mecanismele juridice care asigură executarea silită a acestora;

– *protecția judecătorească, în unele cazuri, rămâne a fi unica posibilitate de restabilire a drepturilor sau de satisfacere a intereselor legitime*, cum ar fi, de exemplu, stabilirea faptelor juridice, limitarea capacității de exercițiu, reabilitarea celor condamnați ilegal etc.;

– *protecția judecătorească dispune de un grad avansat de siguranță*, deoarece se realizează sub forme procedurale specifice care garantează examinarea și soluționarea echitabilă a oricărei cauze;

– *protecția judecătorească este accesibilă* și permite persoanei să manifeste o maximă activitate și, respectiv, să îmbine protecția de stat cu propria inițiativă în scopul protecției drepturilor și libertăților personale.

Așadar, protecția judecătorească poate fi considerată ca cel mai eficient mijloc de protecție a drepturilor și libertăților de către stat. Consacrând dreptul cetățenilor la protecție judecătorească prin libertatea accesului la justiție, Constituția a oferit fiecăruia posibilitatea de a cere justiției restabilirea echității și dreptății, indiferent de sfera relațiilor sociale în cadrul căreia au fost încălcate drepturile și libertățile lui, ceea ce face din puterea judecătorească un protector real al persoanei față de pericolele ce pot să parvină de la semenii săi sau de la autoritățile statului.

2.3. Accesul la justiție și dreptul la un proces echitabil

2.3.1. Accesul liber la justiție – garanție a apărării judiciare a drepturilor omului. În prezent, este unanim admis că *dreptul de acces la justiție* reprezintă o cucerire și un instrument al statului de drept⁹⁵⁰, iar garantarea sa nu este altceva decât consecința ideii de preeminență (superioritate – e.n.) a dreptului⁹⁵¹. Pe cale de consecință, se consideră că ideea statului de drept este indisolubil legată de accesul la justiție⁹⁵², apărând ca o premisă și o condiție *sine qua non*⁹⁵³, iar marea parte a cercetărilor⁹⁵⁴ includ, în definiția și trăsăturile statului de drept, *principiul asigurării accesului la justiție*.

Sub aspect istoric, ideea că abuzul puterii executive sau legislative poate fi limitat în cadrul procedurilor judiciare, care permit persoanelor interesate să fie audiate, este una dintre vechile victorii ale gândirii juridice. În acest sens, însăși *Marea Cartă a Libertății* din 1215 prescria monarhului englez să promită că „noi nimănu-i vom refuza la drept

⁹⁵⁰ Rideau J. *Le droit au juge: conquête et instrument de l'Etat de droit*. În: Rideau J. (coord.) *Le droit au juge dans l'Union Européenne*. Paris: LGDJ, 1997, p. 3.

⁹⁵¹ Serment L. *Convention européenne des droits de l'homme et contentieux administratif français*. Paris: Economica, 1996, p. 24-26.

⁹⁵² Cappelletti M. *Access to justice as theoretical approach to law and a practical program for reform*. In: *The South African Law Journal*, 1992, p. 28.

⁹⁵³ Zaharia V. *Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier Juridic, 2008, p. 9.

⁹⁵⁴ Negru B. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: AAP, 1999, p. 37; Ceterchi I., Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1998, p. 169; Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier, 2004, p. 120.

sau la justiție și pentru nimeni nu le vom amâna” și că „nici un om liber nu va fi luat, închis în închisoare sau lipsit de dreptul de a posedea bunurile imobile... sau declarat în afara legii sau deportat sau printr-un alt mod nimicit, și noi nu-l vom pedepsi și nu-l vom trimite la pedeapsă, decât printr-o hotărâre legală...”⁹⁵⁵.

În perioada contemporană, *accesul liber la justiție* a fost consacrat cu prioritate în art. 8 din *Declarația Universală a Drepturilor Omului*⁹⁵⁶, potrivit căruia: „Orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce îi sunt recunoscute prin constituție sau lege”. De aici se poate deduce că dreptul în cauză are o vocație universală incontestabilă.

În aceeași manieră, *Pactul internațional privind drepturile civile și politice* (art. 14), recunoscând egalitatea tuturor oamenilor „în fața tribunalelor și curților de justiție”, consacră dreptul fiecărei persoane „ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil”⁹⁵⁷.

⁹⁵⁵ *Magna-Charta – 1215*. Actele constituționale ale Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord. București: All Beck, 2003, p. 36

⁹⁵⁶ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York, la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).

⁹⁵⁷ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966, la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990 (în vigoare din 26 aprilie 1993).

În ceea ce privește *Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*⁹⁵⁸, aceasta nu conține expres noțiunea *accesului liber la justiție*, în schimb, în art. 6 alin. (1) statuează: „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa”.

Ca urmare a recunoașterii internaționale, *accesul la justiție* a căpătat practic peste tot în Europa și nu numai o valoare constituțională, fiind consacrat pe lângă alte drepturi și libertăți fundamentale în legile supreme ale majorității statelor.

Bunăoară, Constituția SUA (Amendamentul V) dispune că nicio persoană nu va putea „să fie privată de viață, libertate sau proprietate fără a urma cursul firesc al legii procesuale; nici o proprietate privată nu va putea fi luată pentru interes public fără o justă despăgubire”. Totodată, Amendamentul XIV din aceeași Constituție stabilește că „nici un stat nu poate priva vreo persoană de viață, libertate sau proprietate fără a urma cursul firesc al procedurilor legale și nici nu va refuza vreunei persoane aflate sub jurisdicția sa protecția egală a legii”⁹⁵⁹.

La rândul său, *Carta canadiană a drepturilor și libertăților* (Titlul 7) garantează „dreptul la viață, la libertate și

⁹⁵⁸ *Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.

⁹⁵⁹ Currie David P. *Constituța Statelor Unite ale Americii, Comentarii*. Iași: Nord-Est, 1992, p. 100-102.

inviolabilitatea personală și dreptul de a nu fi lipsit de ele, decât în conformitate cu principiile justiției fundamentale”. *Constituția Italiei* (art. 124 alin. (1) cuprinde la fel o dispoziție normativă prin care se dispune că „oricine poate să se adreseze justiției pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime proprii”⁹⁶⁰.

În mod corespunzător și legislația Republicii Moldova consacră și garantează accesul la justiție, ca principiu al statului și drept fundamental al persoanei. Respectiv, potrivit art. 20 din *Constituția Republicii Moldova*: „(1) Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. (2) Nici o lege nu poate îngredi accesul la justiție.”

Prevederi asemănătoare celor din Constituție conține și art. 6 din *Legea privind organizarea judecătorească* nr. 514/1995, în temeiul căruia⁹⁶¹: „Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime”. Mai mult, în alin. (2) al aceluiași articol se concretizează că „Asociațiile cetățenilor, întreprinderile, instituțiile și organizațiile au dreptul, în modul stabilit de lege, la acțiune în instanță judecătorească pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime care le-au fost încălcate”.

O altă lege importantă în materie este *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, care în art. 5 stipulează⁹⁶²:

⁹⁶⁰ *Constituția Republicii Italiene*. București: All Beck, 1998, p. 23

⁹⁶¹ *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514 din 06.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 19.10.1995, nr. 58.

⁹⁶² *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

„(1) Orice persoană interesată este în drept să se adreseze în instanță judecătorească, în modul stabilit de lege, pentru a-și apăra drepturile încălcate sau contestate, libertățile și interesele legitime. (2) Nici unei persoane nu i se poate refuza apărarea judiciară din motiv de inexistență a legislației, de imperfecțiune, coliziune sau obscuritate a legislației în vigoare. (3) Renunțarea uneia dintre părți de a se adresa în judecată prin încheierea în prealabil a unei convenții nu are efect juridic, cu excepția cazurilor de încheiere a unei convenții de strămutare, în condițiile legii, a litigiului la judecata arbitrală”.

În conținutul legislației procesuale penale, *accesul liber la justiție* îl regăsim în următoarea formulă: „Orice persoană are dreptul la examinarea și soluționarea cauzei sale în mod echitabil, în termen rezonabil, de către o instanță independentă, imparțială, legal constituită, care va acționa în conformitate cu Codul de procedură penală” (art. 19 din Codul de procedură penală – „Accesul liber la justiție”)⁹⁶³. Așadar, constatăm că textul constituțional referitor la accesul liber la justiție a fost dezvoltat în mod corespunzător în cele mai importante legi organice, care reglementează procesul înfăptuirii justiției.

Revenind la textul constituțional citat, precizăm că *liberul acces la justiție* este reglementat în capitolul I din Titlul II privitor la drepturile, la libertățile și îndatoririle fundamentale, ca un principiu comun pentru drepturile și pentru îndatoririle fundamentale, ceea ce ar putea induce conclu-

⁹⁶³ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110 (actualizată prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO, nr. 108-110/30.04.2021).

zia că, în cazul dat, „nu suntem în prezența unui drept fundamental, ci a unui *principiu de drept*”⁹⁶⁴.

La acest subiect, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a specificat faptul că dreptul persoanei de a se adresa justiției este o condiție *sine qua non* a efectivității drepturilor și libertăților sale. Iată un motiv pentru care Constituția, proclamând *accesul liber la justiție*, nu numai că l-a calificat ca fundamental, deși, neîndoielnic, absolut, – căci nicio lege nu poate îngredi accesul la justiție, după cum precizează art. 20 alin. (2), – ci și ca un *principiu* care guvernează materia drepturilor și libertăților fundamentale⁹⁶⁵.

Pornind de la aceasta, precum și de la strânsa dependență dintre *accesul liber la justiție* și statul de drept, în literatura de specialitate *accesul liber la justiție* este abordat în câteva ipostaze, și anume⁹⁶⁶:

- ca *principiu fundamental* de organizare și funcționare a justiției,
- ca un *drept fundamental* al omului și
- mai nou, ca o *garanție implicită a dreptului la un proces echitabil* (ipostază reliefată la nivelul jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului).

Înainte de a reliefa conținutul și semnificația fiecărei ipostaze a *accesului liber la justiție*, considerăm important

⁹⁶⁴ Drăganu T. *Considerații critice cu privire la caracterul absolut atribuit dreptului la liber acces la justiție de Legea de revizuire a Constituției din 21 noiembrie 2003*. În: Pandectele Române, 2004, nr. 4, p. 117.

⁹⁶⁵ *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova*, nr. 16 din 28.05.1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 56-59/24 din 25.06.1998.

⁹⁶⁶ Țurcan O. *Accesul liber la justiție: reglementare normativă și interpretare conceptuală*. În: *Teoria și practica administrării publice*. 20 mai 2016, Chișinău. Chișinău, 2016, p. 315.

de precizat care sunt accepțiunile recunoscute în doctrină noțiunii de *acces la justiție*. Astfel, potrivit cercetătorului V. Zaharia,⁹⁶⁷ *accesul la justiție* poate fi înțeles:

– în sens concis – ca posibilitate a oricărui subiect de drept de a se adresa unei instanțe judecătorești competente. În acest sens, dacă procedurile judiciare au fost declanșate, se consideră că *accesul la justiție* a fost realizat;

– în sens extins – ca posibilitate a oricărui subiect de drept de a se adresa unei instanțe judecătorești competente și de a obține o satisfacție efectivă a cererii/pretenției sale din partea acesteia. Anume în acest sens accesul la justiție este reflectat în actele internaționale și legislația Republicii Moldova;

– în accepție extensivă, *accesul la justiție* semnifică posibilitatea oricărei persoane de a găsi un remediu efectiv pentru satisfacerea unor pretenții sau protejarea unor drepturi sau interese legitime. În acest sens, se consideră drept mijloace de a înfăptui justiția socială ca și instanța de judecată și căile alternative de soluționare a litigiilor precum arbitrajul, negocierea, medierea. Cu toate acestea, în caz de utilizare a mijloacelor alternative de soluționare a litigiilor, sistemul instanțelor judecătorești și accesul la acestea sunt garanția majoră în realizarea echității sociale;

– în sens participativ – ca posibilitate a oricărei persoane de a cunoaște despre funcționarea sistemului de justiție și de a fi implicat în luarea unor decizii în înfăptuirea justiției. Expresia majoră a acestei accepțiuni este eligibilitatea în curțile cu jurați (instituție improprie Republicii Moldova).

⁹⁶⁷ Zaharia V. *Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier juridic, 2008, p. 121.

În contextul cercetării noastre, *accesul liber la justiție* ne interesează în sensul său extins, ca posibilitate de adresare la instanțele judecătorești competente și de obținere a unei satisfacții efective a pretenției din partea acesteia.

Privind *accesul liber la justiție* ca principiu, acesta este recunoscut a fi un principiu cu valoare universală ce reprezintă fundamentul organizării oricărui sistem judiciar democratic, având semnificații deosebite atât în dreptul european, cât și în dreptul intern⁹⁶⁸.

În concret, acesta este atribuit categoriei *principiilor de funcționare a justiției* în materia dreptului judiciar privat, principii necesare soluționării litigiilor sau a cererilor unor persoane fizice sau juridice, de drept public sau privat, de către instanțele de judecată prin intermediul cărora statul le oferă acestora garanția desfășurării unui proces civil echitabil⁹⁶⁹ (cea de-a doua categorie de principii în acest sens fiind *principiile de organizare a justiției*, adică cele care sunt aplicabile organizării sistemului jurisdicțional intern și care conferă puterii judecătorești prerogativele constituționale într-un stat de drept⁹⁷⁰).

Potrivit cercetătorilor⁹⁷¹, recunoașterea *principiului liberului acces la justiție* a deschis calea consolidării noțiunii de *proces echitabil*, fiind considerat ca o garanție a acestuia pe care un stat trebuie să le pună la dispoziția

⁹⁶⁸ Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul Juridic, 2011, p. 51.

⁹⁶⁹ Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul juridic, 2011, p. 27-28.

⁹⁷⁰ Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul juridic, 2011, p. 27.

⁹⁷¹ Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul juridic, 2011, p. 52-53.

oricărei persoane, implicată în soluționarea de către instanța de judecată a unui litigiu.

Acest principiu implică existența în sistemul intern al fiecărei țări a unei structuri de funcționare corespunzătoare – instanțe judecătorești competente, care să aibă astfel, în cadrul activității sale, puterea și libertatea de a „tranza în baza normelor de drept în cadrul unei proceduri organizate”⁹⁷². Astfel, nu poate fi considerat un veritabil acces la instanță fără ca aceasta să aibă competență în plină jurisdicție⁹⁷³, care să-i permită să examineze cauza în fond și problemele de drept ridicate cu acea ocazie⁹⁷⁴.

Din perspectiva dată, *accesul liber la justiție* este în deplină concordanță cu accesul la un judecător independent, sens în care Curtea Europeană a considerat necesară aplicarea acestui principiu atât în privința accesului la instanță, ca drept substanțial în vederea obținerii unei hotărâri judecătorești, ce va constitui titlu executoriu, cât și în privința dreptului substanțial de executare a acestui titlu executoriu într-un termen rezonabil⁹⁷⁵.

Într-o altă ipostază, principiul *liberului acces la justiție* este perceput în esența sa ca expresie a unui *drept fundamental*⁹⁷⁶, care implică posibilitatea sesizării unui tribunal independent și imparțial, ca o garanție oferită de stat ori-

⁹⁷² Guinchard S., Ferrand F., Fricero N., ș.a. *Droit et pratique de la procedure civile*. 6-e edition. Paris: Dalloz, 2009, p. 515.

⁹⁷³ Leș I. *Organizarea sistemului judiciar românesc*. București: All Beck, 2004, p. 66.

⁹⁷⁴ Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul juridic, 2011, p. 53-54.

⁹⁷⁵ Payan G. *Pour un droit europeen de l'execution en matiere civile et commerciale*. Teză de doctorat susținută în cadrul Facultății de drept, Universitatea de Sud Toulor-Var, 29 noiembrie 2008, p. 15.

⁹⁷⁶ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 80.

căruia justițiabil de a-și putea apăra drepturile și obligațiile sale în fața unei asemenea autorități. Pe cale de consecință, se consideră că *principiul liberului acces la justiție* se concretizează în prerogativele pe care le implică *dreptul la acțiune*, ca prerogativă recunoscută de ordinea juridică națională oricărei persoane fizice sau juridice⁹⁷⁷.

Perceput ca un *drept la acțiune*, în literatura de specialitate românească, *accesul liber la justiție* este definit ca „un drept public, care conferă titularului lui puterea garantată juridic de a recurge la protecția statului în condiții care să oblige instanțele judecătorești competente să se pronunțe asupra pretenției sale”⁹⁷⁸; „facultatea oricărei persoane de a introduce, după libera sa apreciere, o acțiune în justiție, fie ea chiar nefondată în fapt sau în drept, implicând obligația corelativă a statului ca, prin instanța competentă, să se pronunțe asupra acestei acțiuni”⁹⁷⁹.

În general, noțiunea de *acces liber la justiție* sugerează lipsa unor impedimente și bariere de acces la justiție, ceea ce, potrivit cercetătorilor, este de fapt mai mult un ideal⁹⁸⁰.

Libertatea *accesului la justiție* necesită apartenența acesteia la categoria de drepturi, care nu necesită niciun fel de autorizație din partea statului, pentru a putea fi exercitate⁹⁸¹. În lumina acestei idei, unii cercetători consideră că *accesul liber la justiție* trebuie înțeles ca o „facultate ne-

⁹⁷⁷ Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul juridic, 2011, p. 53.

⁹⁷⁸ Drăganu T. *Liberul acces la justiție*. București: Lumina-Lex, 2003, p. 14.

⁹⁷⁹ Chirița R. *Paradigmele accesului la justiție. Cât de liber e accesul liber la justiție*. În: *Pandectele române*, 2006, nr. 1, p. 176.

⁹⁸⁰ Rhode D. *Access to justice: again, still*. In: *Fordham Law Review*, vol. 73, 2004-2005, p. 1013.

⁹⁸¹ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 156-157.

stânjenită de a introduce o acțiune⁹⁸², idee contestată de alți cercetători, întrucât pentru introducerea oricărei acțiuni trebuie îndeplinite anumite condiții. Aceasta face ca posibilitatea introducerii să nu fie tocmai „nestânjenită”. Impedimentele de acces la justiție pot fi cele mai diverse, precum: cheltuielile de judecată, legislația care ar limita competența materială a instanțelor judecătorești, ineficiența mecanismelor de executare a hotărârilor judecătorești, corupția etc.⁹⁸³. În consecință, se preferă mai mult utilizarea sintagmei „acces la justiție” în detrimentul „accesului liber la justiție”⁹⁸⁴.

Dincolo de aceste nuanțe, se consideră că *accesul liber la justiție* ar trebui înțeles ca o libertate de a sesiza instanța judecătorească ori de câte ori suntem vătămați în drepturi sau urmărim apărarea unor interese legitime, sesizare ce poate fi făcută doar cu respectarea cerințelor legii în materie⁹⁸⁵.

În explicarea *accesului la justiție* ca o libertate, se mai pune accentul pe ideea că acesta este o *libertate individuală*, deoarece, pe de o parte, pentru exercitarea lui nu este nevoie de mai multe persoane, astfel încât nu poate fi considerată o libertate publică, iar, pe de altă parte, întrucât orice persoană are facultatea de a promova o acțiune în justiție, nu și o obligație în acest sens, *accesul la justiție* nu poate fi calificat decât ca o libertate⁹⁸⁶.

⁹⁸² Drăganu T. *Liberul acces la justiție*. București: Lumina Lex, 2003, p. 7.

⁹⁸³ Zaharia V. *Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier juridic, 2008, p. 18.

⁹⁸⁴ Chirița R. *Paradigmele accesului la justiție. Cât de liber e accesul liber la justiție*. În: *Pandectele române*, 2006, nr. 1, p. 176.

⁹⁸⁵ Țurcan O. *Accesul liber la justiție: reglementare normativă și interpretare conceptuală*. În: *Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice internaționale*, din 20 mai 2016. Chișinău: AAP, 2016, p. 316.

⁹⁸⁶ Chirița R. *Paradigmele accesului la justiție. Cât de liber e accesul liber la justiție*. În: *Pandectele române*, 2006, nr. 1, p. 176-177.

Referitor la cercul de subiecți de drept, cărora le este recunoscut *accesul liber la justiție*, este de menționat că, în opinia Curții Constituționale a Republicii Moldova, „prin generalitatea formulării sale, art. 20 din *Constituția Republicii Moldova* permite oricărei persoane – cetățean al Republicii Moldova, cetățean străin sau apatrid – *accesul la justiție*. Totodată, el permite *accesul la justiție* pentru apărarea oricărui drept sau libertăți și a oricărui interes legitim, indiferent dacă aceasta rezultă din Constituție sau din alte legi”⁹⁸⁷.

Așadar, *dreptul de acces la justiție* aparține oricărei persoane fizice sau juridice, indiferent dacă are cetățenia sau naționalitatea statului și indiferent dacă persoana juridică este înscrisă sau nu în registrele de evidență a persoanelor juridice⁹⁸⁸ (fiind recunoscut că *accesul la justiție* aparține și acelor asocieri care nu au personalitate juridică, dar întrunesc condițiile legii)⁹⁸⁹.

De aici se poate deduce că *accesul la justiție* este un drept general și egal. Pornind de la aceasta, statul are obligația de a nu exclude pe nimeni de la posibilitatea de a beneficia de sistemul de justiție, ca mecanism de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale⁹⁹⁰. Mai mult, *accesul la justiție* cuprinde ideea de egalitate și, în special, egalitatea în posi-

⁹⁸⁷ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova *cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova*, nr. 16 din 28.05.1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 56-59/24 din 25.06.1998.

⁹⁸⁸ Gouron-Mazel A. *Convention européenne des droits de l'homme. Application par le juge français*. Paris: Litec, 1998, p. 71.

⁹⁸⁹ Berger V. *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*. Ediția a IV-a română. București: Editura Institutului Român pentru Drepturile Omului, 2003, p. 169.

⁹⁹⁰ Zaharia V. *Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier Juridic, 2008, p. 18.

bilități⁹⁹¹. Din perspectiva dată, unul dintre elementele fundamentale ale *accesului la justiție* este considerat accesul la asistență juridică garantată de stat⁹⁹².

Pe de altă parte, prezintă importanță faptul că *dreptul de acces la instanță* presupune nu numai dreptul unui reclamant de a declanșa procesul judiciar, ci și⁹⁹³: dreptul acestuia ca aspectele de fapt și de drept cu privire la drepturile și obligațiile cu caracter civil invocate de acesta să fie examinate pe fond de instanță și ca procesul să fie soluționat printr-o hotărâre definitivă și irevocabilă; dreptul de acces nu numai la prima instanță, ci și la căile de atac, precum și dreptul la executarea hotărârii judecătorești definitive (și irevocabile). Prin esență, anume o astfel de accepțiune a *accesului la justiție* este cea mai complexă și relevantă pentru înțelegerea acestui drept nu doar ca o prerogativă de a sesiza instanța, dar și ca un drept de a obține o hotărâre judecătorească, care, dacă este benefică să fie executată efectiv, în caz contrar să poată fi verificată sub aspectul legalității și temeiniciei⁹⁹⁴.

În fine, dincolo de cele menționate, prezintă interes și accepțiunea *accesului liber la justiție* ca garanție a *dreptului la un proces echitabil*, ca drept ce asigură legătura dintre drepturile omului și statul de drept, caracterizat prin eliminarea arbitrariului și garantarea domniei legii. În

⁹⁹¹ Etherington B. *Promises, Promises: Notes on Diversity and Access to Justice*. In: Queen's Law Journal, 2000, vol. 26, p. 61.

⁹⁹² Zaharia V. *Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier juridic, 2008, p. 19.

⁹⁹³ Croitoru M.S. *Dreptul de proprietate în jurisprudența CEDO*. București: Hamangiu, 2010, p. 181.

⁹⁹⁴ Țurcan O. *Accesul liber la justiție: reglementare normativă și interpretare conceptuală*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice internaționale, din 20 mai 2016. Chișinău: AAP, 2016, p. 317.

doctrină, dreptul în cauză a fost definit ca: „ansamblul garanțiilor procedurale care permit punerea în valoare a majorității drepturilor persoanei protejate prin instrumente internaționale”⁹⁹⁵ în procesul judiciar. În esență, obligația asigurării de către instanța de judecată a *dreptului la un proces echitabil* reprezintă o măsură de garantare efectivă a protecției eficiente a drepturilor și libertăților persoanei în cadrul proceselor judiciare, ca o manifestare relevantă a statului de drept în perioada contemporană.

2.3.2. Dreptul la un proces echitabil: definiție și reglementare. În general, în doctrină se subliniază că *dreptul la un proces echitabil* este un drept de o importanță considerabilă, ocupând un loc deosebit într-o societate democratică și într-un stat de drept. Mai mult, se accentuează că dreptul fundamental la un proces echitabil este și „un ideal de justiție adevărată, făcută cu respectarea drepturilor omului”⁹⁹⁶.

Întrucât *dreptul la un proces echitabil* își are sorgintea în dreptul comunitar⁹⁹⁷, fiind dezvoltat mai ales prin intermediul jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO), majoritatea definițiilor și interpretărilor date în doctrină acestuia pornesc și gravitează în jurul dispozițiilor *Convenției Europene a Drepturilor Omului* (în continuare CEDO) și a jurisprudenței instanței chemate să o aplice.

⁹⁹⁵ Beșteliu R.M., Brumar C. *Protecția internațională a drepturilor omului*. Ediția a IV-a. București: Universul juridic, 2008, p. 146.

⁹⁹⁶ Selejan-Guțan B. *Protecția europeană a drepturilor omului*. București: All Beck, 2006, p. 108.

⁹⁹⁷ Selejan-Guțan B. *Protecția europeană a drepturilor omului*. București: All Beck, 2006, p. 108.

Astfel, potrivit art. 6 din CEDO⁹⁹⁸:

„(1) Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî, fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărîrea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

(2) Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată pînă cînd vinovăția sa va fi legal stabilită.

(3) Orice acuzat are, în special, dreptul: a) să fie informat, în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege și într-un mod detaliat, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa; b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale; c) să se apere singur sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci cînd interesele justiției o cer; d) să întrebe sau să solicite audierea

⁹⁹⁸ Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărîrea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.

martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării; e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.”

Așadar, art. 6 din CEDO garantează *dreptul la un proces echitabil* și public pentru a decide asupra drepturilor și obligațiilor cu caracter civil ale unei persoane sau a temeiniciei oricărei acuzații penale aduse împotriva sa. Primul paragraf al art. 6 se aplică în același timp proceselor civile și penale, pe când celelalte sunt explicit limitate numai la acțiuni penale, chiar dacă dispozițiile lor pot uneori să se extindă și asupra acțiunilor civile⁹⁹⁹.

Pornind de la aceste reglementări, în doctrină se menționează că *dreptul la un proces echitabil* poate fi definit ca „ansamblul garanțiilor procedurale care permit punerea în valoare a majorității drepturilor protejate prin instrumente internaționale”, or „ansamblul garanțiilor procedurale care permit valorificarea celorlalte drepturi și libertăți fundamentale”¹⁰⁰⁰. Respectiv, este dreptul care, prin afirmarea sa, asigură legătura dintre drepturile omului și statul de drept, caracterizat prin eliminarea arbitrariului și domnia legii. În opinia noastră, aceasta este o apreciere generală a dreptului analizat, care nu reflectă însă esența și conținutul acestuia.

Pornind de la premisa că *dreptul la un proces echitabil* este unul general și fundamental, din dispozițiile CEDO deducem că, prin esența sa, acesta reprezintă o totalitate de

⁹⁹⁹ Costachi Gh., Carp S. *Dreptul la un proces echitabil*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale din 17 mai 2018. Chișinău: AAP, 2018, p. 311.

¹⁰⁰⁰ Beșteliu R.M., Brumar C. *Protecția internațională a drepturilor omului*. Ediția a IV-a. București: Universul juridic, 2008, p. 150.

drepturi recunoscute și garantate în cadrul oricărui proces judiciar. Prin urmare, pentru conturarea conținutului acestui drept fundamental este necesară precizarea drepturilor care îl constituie, de care în final depinde caracterul echitabil al procesului judiciar¹⁰⁰¹.

În ceea ce privește conținutul nemijlocit al *dreptului la un proces echitabil*, în doctrină nu poate fi atestată o viziune unică. Acest drept este interpretat atât în sens restrictiv, limitat la dispozițiile exprese ale art. 6 din Convenție, cât și în sens extensiv, atribuindu-se înțelesuri reieșite din interpretare¹⁰⁰².

În opinia lui Șt. Deaconu¹⁰⁰³, dispozițiile art. 6 din CEDO presupun stabilirea, pe tot parcursul procesului, a unui ansamblu de reguli de procedură destinate instaurării unui echilibru între părțile în proces și aplicarea unei organizări capabile să garanteze independența și imparțialitatea judecătorilor. Independența presupune dispoziții apte să asigure libertatea de decizie. Imparțialitatea face apel la calitățile personale ale judecătorului, la rigoarea sa intelectuală și morală, având sarcina să aplice legea, el trebuie adesea să o interpreteze cu o riguroasă neutralitate care îl îndepărtează de orice părtinire și îl conduce să se sprijine numai pe elementele determinante ale dosarului.

¹⁰⁰¹ Costachi Gh., Carp S. *Dreptul la un proces echitabil*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale din 17 mai 2018. Chișinău: AAP, 2018, p. 311.

¹⁰⁰² Costachi Gh., Carp S. *Dreptul la un proces echitabil*. În: Teoria și practica administrării publice, materiale ale conferinței științifice internaționale din 17 mai 2018. Academia de Administrare Publică. Chișinău, 2018, p. 311.

¹⁰⁰³ Deaconu Șt. *Dreptul persoanei la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil*. În: Revista de Drept Public, 2007, nr. 4, p. 89.

În același context, B. Selejan-Guțan¹⁰⁰⁴ interpretează *dreptul la un proces echitabil* ca oferind trei categorii de garanții în materie:

- *garanții generale* (dreptul de a fi judecat de un tribunal independent și imparțial prevăzut de lege și dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil),
- *garanții speciale* pentru un proces echitabil în procesele penale (prezumția de nevinovăție, dreptul la apărare) și
- *garanții implicite* ale dreptului la un proces echitabil (dreptul de acces la un tribunal, obligația de motivare a hotărârilor, principiul egalității armelor, dreptul de a nu se autoacuză, dreptul la executarea hotărârilor judecătorești).

În acord cu aceste momente, susținem că un *proces echitabil* are numeroase concepte. Ele include: dreptul inițial de a nu fi reținut și deținut în lipsa unor temeiuri suficiente; dreptul de a nu fi supus torturii; de a fi informat cu privire la acuzații; de a fi înștiințat cu privire la probele ce urmează a fi utilizate; de a avea acces la o instanță de judecată echitabilă, independentă și imparțială; de a beneficia de asistența juridică a unui avocat; de a nu se autoincrimina; de a fi prezumat nevinovat; de a nu fi restrâns în capacitatea de a-și asigura propria apărare; de a fi prezent la toate procedurile importante; de a avea un proces public și hotărâri motivate; de a avea un proces într-un termen rezonabil; precum și dreptul de a depune apel/recurs. În ansamblu, aceste drepturi reprezintă minimumul condițiilor necesare pentru a oferi acuzaților un *proces echitabil*. Existența unui

¹⁰⁰⁴ Selejan-Guțan B. *Protecția europeană a drepturilor omului*. București: All Beck, 2006, p. 116-129.

cadru juridic care ar garanta aceste drepturi este indispensabilă pentru a asigura *dreptul la un proces echitabil* în cauzele penale. Totodată, este deosebit de important ca acest cadru juridic să fie urmat și respectat cu diligență de fiecare participant al sistemului justiției¹⁰⁰⁵.

O importantă idee atestăm la cercetătorul U. Chetruș, care menționează că, din perspectiva dreptului procesual penal, valoarea deosebită a *dreptului la un proces echitabil* rezidă atât în menirea lui de a proteja persoana în cadrul procesului, în raportul de aplicare a constrângerii juridice, cât și în contribuția lui decisivă la optimizarea și eficientizarea actului de justiție, toate acestea determinând, în consecință, o reală încredere din partea cetățenilor în sistemul judiciar ca factor de asigurare a echilibrului, ordinii și echității în cadrul societății și a statului¹⁰⁰⁶. În ceea ce ne privește, considerăm că asemenea momente pot fi extinse și la procesul civil, contravențional, inclusiv procesul contenciosului administrativ, mai ales că în teoria juridică *dreptul la un proces echitabil* a fost ridicat la rangul de principiu procedural.

Referitor la reglementarea acestui drept în plan intern, observăm că, la nivel constitucional, o consacrare expresă lipsește. Potrivit cercetătorilor, totuși unele elemente ale dreptului în cauză pot fi atestate în: art. 20 (*Accesul liber la justiție*), art. 52 (*Dreptul de petiționare*), art. 53 (*Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică*), art. 114-119 din *Constituția Republicii Moldova*. În plan comparat, *Con-*

¹⁰⁰⁵ *Procesul echitabil garantat de Convenția Europeană pentru Drepturile Omului*. Ghid pentru Republica Moldova. Chișinău: Sirius s.n., 2008, p. 11-12.

¹⁰⁰⁶ Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău: 2013, p. 160-161.

*stătuția României*¹⁰⁰⁷, în art. 21 alin. (3), valorifică expres textul art. 6 din Convenție, stabilind că „Părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil”.

Spre deosebire de *Constituția Republicii Moldova*, dreptul la un proces echitabil este consacrat expres în *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* în următoarea formulă: „Orice persoană are dreptul la examinarea și soluționarea cauzei sale în mod echitabil, în termen rezonabil, de către o instanță independentă, imparțială, legal constituită, care va acționa în conformitate cu Codul de Procedură Penală” (art. 19 – „Accesul liber la justiție”)¹⁰⁰⁸. În același timp, elemente ale acestui drept pot fi atestate și în alte articole ale Codului, de exemplu art. 20, în care se reglementează principiul desfășurării procesului penal în termeni rezonabili, fiind consacrate direct unele condiții preluate din jurisprudența CtEDO.

Aceeași formulă a dreptului la proces echitabil o atestăm și în *Codul contravențional al Republicii Moldova*¹⁰⁰⁹, care în art. 381 alin. (2) („Accesul liber la justiție”) prevede: „Orice persoană are dreptul la examinarea și la soluționarea cauzei sale în mod echitabil, în termen rezonabil, de către o instanță independentă, imparțială, legal constituită, care să acționeze

¹⁰⁰⁷ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991. În: Monitorul Oficial al României, nr. 233 din 21.11.1991, republicată în Monitorul Oficial, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

¹⁰⁰⁸ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110 (actualizată prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO, nr. 108-110/30.04.2021).

¹⁰⁰⁹ *Codul contravențional al Republicii Moldova*, nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 78-84 din 17.03.2017 (actualizat prin Legea nr. 137 din 04.10.2019, MO, nr. 310-313/18.10.1919).

în conformitate cu prezentul cod”. În plus, art. 374 alin. (3) din Cod cuprinde următoarele dispoziții: „Procesul contravențional se desfășoară pe principii generale de drept contravențional, în temeiul Constituției, al prezentului cod, al *Codului de procedură penală* în cazurile expres prevăzute de prezentul cod, precum și al normelor dreptului internațional și ale tratatelor internaționale cu privire la drepturile și libertățile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte.” Această normă ne permite să deducem că dreptul la un proces echitabil este garantat în cadrul procesului contravențional atât de prevederile *Codului contravențional*, ale *Codului de procedură penală*, cât și ale actelor internaționale.

La fel și *Codul administrativ al Republicii Moldova*¹⁰¹⁰ stipulează în art. 38 alin. (2): „Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei în mod echitabil, în termen rezonabil, de către o instanță de judecată independentă, imparțială și instituită prin lege. În acest scop, instanța de judecată este obligată să dispună toate măsurile permise de lege și să asigure desfășurarea cu celeritate a procesului.”

Spre deosebire de codurile enunțate, *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*¹⁰¹¹ nu cuprinde dispoziții exprese prin care să consacre dreptul la un proces echitabil. În schimb, Codul prevede unele principii (precum: înfăptuirea justiției numai în instanță judecătorească /art. 19/; independența judecătorilor și supunerea lor numai legii /art.20/; egalitatea în fața legii și a justiției /art. 22/;

¹⁰¹⁰ *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial, nr. 309-320 din 17.08.2018.

¹⁰¹¹ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

caracterul public al dezbaterilor judiciare /art. 23/; limba de procedură și dreptul la interpret /art. 24/; contradictorialitatea și egalitatea părților în drepturile procedurale /art. 26/ etc.), care valorifică fără îndoială unele elemente ale *dreptului la un proces echitabil*.

Din compararea prevederilor codurilor invocate, putem deduce că formula folosită de legiuitor, în conținutul acestora pentru consacrarea *dreptului la un proces echitabil* (cu excepția *Codului de procedură civilă*), practic nu reflectă tot conținutul acestui drept, conturat de doctrină și de jurisprudența CtEDO. Numeroase elemente ale acestuia sunt reglementate dispersat și în alte articole din Codurile citate, ceea ce fac dificilă conturarea și precizarea exactă a elementelor acestui drept. Pornind de la aceasta, este cu mult mai justificat de a recunoaște valoarea *dreptului la un proces echitabil* de a fi un principiu general al procesului judiciar, care în esență presupune garantarea respectării tuturor drepturilor procedurale ale participanților la proces, în scopul soluționării juste și echitabile a cauzelor deduse judecătii.

În concluzie, considerăm¹⁰¹² absolut necesară reglementarea expresă a *dreptului la un proces echitabil* cu valoare de principiu în accepțiunea dată, atât la nivel de Constituție, cât și la nivelul tuturor legilor de drept procesual. Doar în asemenea condiții, statul va reuși să garanteze tuturor justițiabililor respectarea acestui drept la nivel intern și să consolideze fundamentele statului de drept.

¹⁰¹² Costachi Gh., Carp S. *Dreptul la un proces echitabil*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale din 17 mai 2018. Chișinău: AAP, 2018, p. 310.

2.3.3. Echitatea procesului judiciar în jurisprudența CtEDO. Potrivit *Dicționarului explicativ al limbii române*, termenul *echitate* este interpretat ca „principiu etic și juridic care stă la baza reglementării tuturor relațiilor sociale în spiritul dreptății, egalității și justiției, al colaborării și respectului reciproc”; „comportare bazată pe respectarea riguros reciprocă a drepturilor și a datoriilor, pe satisfacerea în mod egal a intereselor, a drepturilor și a datoriilor fiecăruia”¹⁰¹³. *Echitabil* – înțemeiat pe dreptate, pe adevăr; drept, nepărtinitor.

În *Dicționarul de procedură penală* este consemnat că „în reglementarea procesuală, „echitatea” presupune o deplină egalitate a tuturor participanților la procesul penal, iar în realizarea acestuia echitatea nu poate fi separată de ideea fundamentală potrivit căreia toate persoanele care au încălcat legea trebuie să fie sancționate și nici un nevinovat să nu fie pedepsit”¹⁰¹⁴. În acest mod se exprimă cerința unui echilibru între apărarea interesului general al societății, de pedepsire a tuturor infractorilor și interesul legitim al fiecărei persoane nevinovate de a nu fi supusă constrângerii penale; pentru aceasta este necesar, pe de o parte, să existe autoritatea judiciară corespunzătoare pentru a aplica corect și nepărtinitor legea penală, obligată prin lege să acționeze în acest sens, deci să afle adevărul despre infracțiunea săvârșită și autorul ei, precum și aplicarea pedepsei în caz de vinovăție, dar, totodată, să se asigure ca nicio persoană să nu fie cercetată sau judecată pentru o infracțiune pe care nu a săvârșit-o¹⁰¹⁵.

¹⁰¹³ *Dicționar explicativ al limbii române*. [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/echitate>

¹⁰¹⁴ Antoniu G., Volonciu N., Zaharia N., *Dicționar de procedură penală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1996, p. 97.

¹⁰¹⁵ Dunca Isadora I. *Dreptul la un proces echitabil*. [URL]: <http://www.asociatiavictoriancu.ro/documente/Dreptul%20la%20un%20proces%20echitabil%20-%20Dunca%20Isadora.pdf>.

Conform art. 6 din *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*,¹⁰¹⁶ „echitatea” depinde în esență de faptul dacă reclamantul beneficiază de suficiente posibilități pentru a-și apăra cauza lor și de a contesta dovezile pe care ei le consideră false, și nu de a se pronunța dacă instanțele naționale au ajuns la o decizie corectă sau greșită¹⁰¹⁷.

Potrivit Ghidului informativ – *Respectarea dreptului la un proces echitabil în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului*, Consiliul Europei enunță că, în urma interpretării teleologice a art. 6 din Convenția Europeană, „echitatea” include următoarele cerințe implicite în cauze penale și civile:

- proceduri în contradictoriu;
- egalitatea părților;
- prezență și caracter public.

Totodată, „echitatea” include și unele cerințe implicite suplimentare în materie penală precum: apărare împotriva Entrapment-ului (termen interpretat ca „instigare de către poliție”); dreptul la tăcere și de a nu se autoincrimina; dreptul de a nu fi expulzat sau extrădat într-o țară, în care se poate confrunta cu un refuz evident la un proces echitabil.

În cele ce urmează ne vom reține atenția doar asupra primelor trei cerințe, pentru a le preciza conținutul și particularitățile, bazându-ne pe Ghidul enunțat.

¹⁰¹⁶ *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 21.08.1997, nr. 54-55/502.

¹⁰¹⁷ *Respectarea dreptului la un proces echitabil în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului*. Ghid informativ despre protecția drepturilor omului. Consiliul Europei, Strasbourg, 2012. [URL]: <https://rm.coe.int/16806f1616>.

I. Proceduri în contradictoriu. Principiul „contradictorialității”. În esență, în materie procesuală, „contradictorialitatea” presupune că dosarul cauzei sau probele sunt puse la dispoziția ambelor părți. De aici cerința procedurilor în „contradictoriu”, prevăzute de art. 6 din Convenția Europeană, implică oportunitatea de a cunoaște și a comenta la proces observațiile făcute sau dovezile prezentate de cealaltă parte litigantă.

Această înțelegere a procedurilor în „contradictoriu” din partea Curții derivă din sistemul juridic francez și nu necesită crearea unor sisteme complet contradictoriu în prezentarea de probe și manipulare de dovezi, similare celor existente în țările de drept comun. În acest sens, adesea, Curtea a susținut că sistemele juridice de contradictorialitate și cele inchizitoriale au capacitatea de a coexista în conformitate cu diverse standarde prevăzute de art. 6 din Convenție.

Astfel, normele privind admisibilitatea probelor sunt stabilite prin legislația națională și, pe cale de consecință, evaluarea probelor intră în competența instanțelor naționale. În temeiul art. 6 din Convenție este relevantă natura probelor admise, precum și modalitatea prin care sunt analizate de către instanțele judecătorești naționale. Respectiv, în lumina acestui articol, accesul la probele de natură „vitală” pentru soluționarea cauzei trebuie să fie acordat (refuzul acestuia fiind practic echivalat cu încălcarea art. 6 din Convenție), în timp ce accesul la probe mai puțin importante poate fi restricționat (caz în care nu poate fi constatată încălcarea art. 6 din Convenție).

Anumite semne de întrebare a generat problema „probelor confidentiale”. Utilizarea acestora, potrivit jurisprudenței CtEDO, poate fi inevitabilă, de exemplu, în cazul în care este

în joc securitatea națională sau măsurile anti-teroriste. Cu toate acestea, divulgarea sau tăinuirea acestora în fața organelor de drept nu poate fi decisă doar de organele de urmărire penală. Pentru a respecta prevederile art. 6 din CEDO, problema privind nedivulgarea acestora trebuie:

a) să fie tratată în fața instanțelor naționale la fiecare nivel de competență,

b) să fie recunoscută de către instanțele judecătorești naționale prin intermediul exercițiului de echilibrare între interesul public și interesul organelor de drept și numai în cazul în care este strict necesară.

Dificultățile cauzate de organele de drept prin nedivulgarea probelor trebuie să fie suficient de echilibrate prin procedurile realizate de către instanțe, care, printre altele, pot implica prezentarea unui rezumat al dovezilor confidențiale.

Cerința procedurilor de „contradictorialitate” prevăzute de art. 6 CEDO, prin urmare, necesită o analiză a calității procedurii interne, cum ar fi capacitatea de apărare în argumentarea împotriva non-divulgării, atât în fața primei instanțe, cât și în fața celor de recurs și obligația instanțelor judecătorești naționale de a efectua un exercițiu de echilibrare, și nu o examinare a caracterului adecvat al deciziei pronunțate de instanțele judecătorești naționale privind confidențialitatea, deoarece însăși Curtea nu este în măsură să decidă cu privire la stricta necesitate, fără a fi luat cunoștință de materialul secret în cauză.

În același timp, evaluarea strict necesară a confidențialității – alăturată restricțiilor stabilite pentru utilizarea altor forme de probe secrete, cum ar fi martorii anonimi – sugerează faptul că orice nedivulgare va fi compatibilă doar cu cerința „contradictorialității” atât timp cât acel element de

probă nu este folosit într-o măsură decisivă la condamnare sau nu constituie o probă esențială în acel caz.

În cazul în care dezvăluirea completă a materialului folosit împotriva pârâtului este imposibilă (de exemplu, în cazul în care acesta contravine grav cu interesul public, cum ar fi în contextul luptei împotriva terorismului), dreptul la apărare poate fi contrabalansat prin numirea unui avocat special, împuternicit de a reprezenta inculpatul însă fără a-i comunica acestuia elementele “secrete” ale materialului, pe care organele de urmărire intenționează să le rețină. Cel puțin, unele informații de bază despre materialele incriminatoare ar trebui să fie puse la dispoziția atât a avocatului, cât și a acuzatului. Cu cât sunt mai importante dovezile secrete în stabilirea condamnării, cu atât este mult mai probabil ca divulgarea de probe să fie solicitată în temeiul art. 6 din CEDO. Nedivulgarea nu va fi acceptată în temeiul art. 6, chiar dacă instanțele naționale au revizuit în mod corespunzător, în cazul în care aceasta poate împiedica pârâții de la obținerea unui rezultat pozitiv spre care tind.

II. Egalitatea părților. Cerința „egalității părților” presupune că fiecare parte implicată trebuie să beneficieze de o posibilitate rezonabilă de a-și prezenta cazul său, în condiții care să nu o poziționeze într-un dezavantaj substanțial față de partea litigantă adversă.

În timp ce “egalitatea părților” denotă în esență capacitatea procedurală egală pentru a susține cauza, de obicei, acest principiu se suprapune cu principiul „contradictorialității, iar în baza jurisprudenței consecutive a Curții nu este clar dacă aceste principii, de fapt, au o existență independentă unul față de altul.

În timp ce nu există o definiție exhaustivă privind cerințele minime de „egalitate a părților”, trebuie să fie

garanții procedurale adecvate, potrivite cu natura cauzei și cu miza pusă în joc de părțile litigante. Acestea pot include oportunități de a:

- a) prezenta probe,
- b) contesta probele incriminatoare și
- c) prezenta argumentele cu privire la aspectele cauzei.

În spiritul egalității părților, partea adversă nu trebuie să beneficieze de privilegii suplimentare, menite să promoveze punctul său de vedere, cum ar fi dreptul de a fi prezent în fața unei instanțe, în timp ce cealaltă parte este absentă.

Ca exemple de încălcări privind „egalitatea părților”, desprinse din jurisprudența CtEDO, menționăm:

- reprezentantul statului care și-a permis să facă declarații în fața unei instanțe de casație în absența apărării;
- aplicarea inegală a termenelor-limită la diverse părți litigante pentru a prezenta pledoarii suplimentare într-o instanță de casație;
- refuzul de acces la anumite elemente invocate de partea adversă într-un caz civil, însoțit de un privilegiu de procedură acordat acelei părți, pentru a fi un expert în cazul dat;
- rolul procedural pronunțat de care se bucură un expert, numit de instanță (un ofițer de poliție, lipsit de neutralitate cu privire la inculpat), în comparație cu expertul din partea apărării, cel din urmă fiind lipsit de permisul de a participa la toată audierea;
- conflictul de interese între experții în medicină și pârât în cauze civile, instituția medicală fiind suspectată de malpraxis;
- refuzul accesului la dosarul cauzei la etapa premergătoare procesului în cadrul procedurilor penale,

pe motiv că reclamantul a ales să se autoreprezinte, dreptul intern solicită prezența unui avocat pentru exercitarea acestei poziții etc.

Principiul „egalității părților” se bucură de o autonomie semnificativă, dar el nu este pe deplin autonom în cadrul dreptului intern, deoarece art. 6 din CEDO ia în considerare diferențele inerente în sistemele de acuzare – de exemplu, în măsura în care ține de competența părților de a decide în acel sistem care probe trebuie prezentate sau care martori trebuie interogați la proces – și în sistemele inchiuzitoriale, în care instanța decide natura și volumul probelor care urmează să fie prezentate la proces. Un reclamant într-un sistem inchiuzitorial, de exemplu, nu se poate baza pe principiul „egalitatea părților” sau pe art. 6§3 din CEDO pentru a prezenta orice martor la alegerea sa spre a depune mărturie la proces.

Potrivit jurisprudenței CtEDO, din categoria cazurilor în care principiul „egalității părților” nu este încălcat, fac parte:

- urmărirea penală în cadrul procesului penal, realizată de însuși ofițerul superior de urmărire penală;
- un rol procedural de fond mai pronunțat de care se bucură expertul numit de instanță, considerat a fi „neutr”, în pofida faptului că este membru al unei instituții care a inițiat un raport în activitățile comerciale ale reclamantului, declanșând urmărirea penală împotriva sa;
- refuzul de acces la dosarul cauzei într-o cauză civilă pe motivul că reclamantul a decis să se autoreprezinte;
- pârâțul penal, nefiind înștiințat cu observații scrise, în care un reclamant a trebuit să reproducă argumentele procurorului etc.

Într-un proces penal, cerința egalității părților, în temeiul art. 6§1 din CEDO, uneori se suprapune cu drepturile de apărare în temeiul art. 6§3, cum ar fi dreptul de a interoga martorii. Prin urmare, pretenziile încălcări ale acestor dispoziții sunt, de obicei, examinate împreună.

În cauzele civile, egalitatea părților poate face față mai multor restricții decât în procesele penale, cum ar fi o restricție privind accesul la dosarul cauzei prin referire la deciziile reclamantilor de a se autoreprezenta. În timp ce dreptul la asistență juridică în materie civilă nu poate fi dedus din principiile de „egalitate a părților” sau „de acces la un tribunal”, în unele cazuri excepționale, o încălcare a art. 6 §1 a fost depistată atunci când părților litigante civile cu venituri reduse li s-a refuzat asistența juridică pentru a soluționa un caz de defăimare a pârâților împotriva unui reclamant foarte bogat, o corporație multinațională –, susținută de o echipă de avocați.

III. Prezența personală și caracterul public. Deși dreptul la „audiere publică” derivă din formularea art. 6 CEDO, cazurile din această categorie sunt de obicei analizate sub un aspect mai general de „echitate”. Acest element de „echitate” constă din patru drepturi implicite:

- dreptul la o audiere și a prezenței personale a părții litigante civile sau inculpatului implicat într-un proces penal în fața instanței;
- dreptul la participare efectivă;
- dreptul la publicitate, sau dreptul reclamantului de a pretinde că persoanelor terțe și mass-mediei să li se permită să participe la audiere”;
- dreptul la publicarea deciziei instanței.

Audierile orale și prezența fizică. Nu există nicio distincție semnificativă în jurisprudența CtEDO între situațiile care

implică doar prezența unui avocat, deși aceste aspecte pot fi relevante pentru scopul art.6 §3 lit. b) și c) din CEDO și cazurile soluționate prin procedură scrisă în lipsa totală a părților. Sarcina acestui drept constă în stabilirea situațiilor ce garantează dreptul reclamantului de a fi prezent personal.

Această prezență presupune o audiere orală (spre deosebire de procedurile scrise). Cu toate acestea, nu orice audiere trebuie să fie neapărat publică. În cazul în care cauza urmează să fie audiată doar de o singură instanță, precum și în cazul în care aspectele nu sunt neapărat „extrem de tehnice” sau „pur juridice”, este necesară o audiere orală, iar procedurile scrise nu vor fi suficiente. În schimb, procedurile în formă scrisă în cazul recursului sunt, în general, acceptate ca fiind compatibile cu prevederile art. 6 din CEDO.

O audiere orală nu ar putea fi necesară la recurs în cazul în care:

- a) nu apar aspecte ce țin de credibilitatea martorilor,
- b) faptele nu sunt contestate și
- c) părțile beneficiază de posibilități adecvate de a-și prezenta cauza lor în scris și de a-și contesta dovezile împotriva lor.

În același timp, este de competența Curții să definească, în ultimă instanță, dacă acțiunile în fața instanței de apel au fost într-adevăr „extrem de tehnice” sau „pur juridice”.

Există o cerință pe deplin autonomă, ca o parte litigantă să fie prezentă la cel puțin un nivel de competență a instanței. Cerința prezenței în primă instanță este aproape strict necesară, chiar dacă s-a declarat în mod ipotetic că „circumstanțe excepționale” ar putea justifica scutirea ei.

În cazurile contravenționale minore (excesul de viteză sau alte infracțiuni rutiere), atât timp cât nu a fost nevoie de

a evalua credibilitatea martorilor, Curtea a admis că nu era necesară audierea orală și procedurile se pot realiza în scris.

Încălcările cerințelor privind audierile orale și prezența fizică:

- absența în fața Curții de Apel a inculpatului implicat într-o cauză penală, analizându-se atât aspectele de fapt, cât și cele de drept;
- absența fizică a pârâtului implicat într-o cauză penală în timpul audierii recursului împotriva sentinței, în timp ce Curtea de Apel a examinat cererea de urmărire care prevede impunerea unei sentințe mai severe;
- absența mamei care solicită dreptul de vizitare a copilului la etapa recursului;
- absența persoanei care solicită alocații de invaliditate la etapa recursului;
- absența medicului descalificat de la prima ședință a instanței nerespectată de prezența reclamantului la etapa recursului, deoarece ultima instanță nu a realizat nicio reexaminare deplină a validității deciziei emise de prima instanță etc.

Potrivit Ghidului citat, prezența fizică a părților este necesară pentru:

a) a aduna probe în cazul în care aceștia sunt martori la evenimente importante pentru cauză;

b) a oferi judecătorului o oportunitate de a trage concluzii referitoare la personalitatea, la abilitățile etc. ale reclamantilor.

În timp ce art. 6 din CEDO nu garantează, ca atare, dreptul la recurs în materie civilă sau penală, el se aplică în cadrul procedurilor de recurs printr-o regulă neautonomă, adică în cazul în care dreptul de apel este garantat în temeiul dreptului intern; necesitatea prezenței reclamantului în

fața unei instanțe de apel depinde de: a) natura procedurii și rolul Curții de Apel și b) miza reclamantului.

Prezența în fața unei Curți de Apel va fi necesară în cazul în care sunt implicate atât aspecte de fapt, cât și de drept pe deplin împuternicite să anuleze sau să modifice decizia inferioară. Prezența în fața unei Curți de Apel va fi, de asemenea, necesară în cazul în care un reclamant riscă un detriment major în situația sa la etapa recursului, chiar dacă instanța de apel se ocupă doar de aspectele de drept sau în cazul în care, de exemplu, evaluarea caracterului sau stării de sănătate a reclamantului este direct relevantă pentru formarea opiniei juridice în cazul instanței de apel.

Prezența fizică este, de asemenea, necesară în cazul în care o instanță de apel anulează achitarea fixată de către instanța de judecată și reevaluează probele, în special în cazul în care pârâțul însuși este o sursă importantă de dovezi concrete.

În cazul în care procedurile în prima instanță au avut loc în absența reclamantului, acest lucru poate fi rectificat la nivel de recurs numai în cazul în care instanța de apel este abilitată să se pronunțe atât cu privire la chestiuni de fapt, cât și la cele de drept și să reexamineze pe deplin validitatea deciziei instanței inferioare. O persoană poate renunța la dreptul de a fi prezent, dar această renunțare trebuie să se facă într-o modalitate fără echivoc și să fie însoțită de măsuri minime de protecție a importanței sale.

În acest context, Curtea Europeană a declarat faptul că nu se poate constata nicio încălcare a cerințelor privind audierile orale și prezența fizică:

– în cazul în care pârâțul implicat într-o cauză penală nu este prezent în persoană (dar este reprezentat de un avocat) în timpul audierii recursului pe motive de nulitate;

- examinarea recursului în interesul legii, într-o cauză civilă, în lipsa părților;

- în cazul în care pârâtul este absent într-o cauză civilă, luând în considerare faptul că el nu a fost disponibil pe adresa indicată de către reclamanti și nu a putut fi urmărit, în pofda eforturilor depuse de autoritățile naționale, printre altele, prin intermediul anunțurilor în ziare și cererilor la poliție.

Deși dreptul de prezență nu implică obligația autorităților de a aduce reclamanții la o audiere, în cazul în care aceștia din urmă nu demonstrează motivare suficientă de a participa în cadrul acțiunii. Autoritățile sunt obligate să informeze reclamanții cu privire la viitoarele audieri; cu toate acestea, art. 6 nu acordă în mod automat părților litigante dreptul de a obține o formă specifică în cazul prezentării actelor judiciare, cum ar fi, printr-o scrisoare recomandată. Procesele în contumacie vor fi permise doar atât timp cât: a) autoritățile au depus toate eforturile pentru a investiga acuzatul și a-i informa despre audierile viitoare și b) părțile acuzate păstrează dreptul de reluare deplină a procesului, în caz de reparație.

Participarea eficientă. O parte litigantă civilă sau un inculpat implicat într-o cauză penală trebuie să poată participa efectiv la o ședință de judecată, care trebuie să fie organizată ținând cont de condiția sa fizică și mentală, de vârsta și alte caracteristici personale. Nu există o anumită suprapunere a acestei cerințe cu art. 6§3 lit. b), c) și e) din Convenție, având în vedere că asistența acordată de un avocat poate contrabalansa incapacitatea reclamantului de a participa personal în mod eficient.

Un pârât într-o cauză penală trebuie să se simtă suficient de liber în sala de judecată – în special atunci când cazul este presat de un control public excesiv – pentru a se con-

sulta cu avocații săi în mod corespunzător și a participa în mod eficient.

În cauzele penale care implică minori, tribunalele specializate trebuie să fie structurate în așa fel încât să ia în considerare integral și în mod adecvat dezavantajele în care acești inculpați activează și să-și adapteze în mod corespunzător procedura.

Circumstanțele unui caz pot solicita Statelor să ia măsuri pozitive pentru a permite reclamantului să participe eficient în cadrul procesului – totuși acest principiu pare a fi limitat, în principiu, mai degrabă pentru necesitatea de a asigura o comunicare eficientă între client și avocatul lui, decât pentru furnizarea facilităților financiare sau de ordin practic reclamantului bolnav, cu handicap sau care suferă de alte dezavantaje.

Caracterul public al audierilor – prezența părții terțe și a mass-mediei. Scopul regulii date constă în protejarea părților litigabile civile și inculpaților penali de gestionarea secretă a justiției și asigurarea unei transparențe mai pronunțate a justiției, menținând încrederea societății civile în sistemul judiciar. Cu ajutorul acestei prevederi, presa își poate exercita funcția sa de câine public de pază, care este garantat, de asemenea, de art. 10 al Convenției. Acesta constituie un drept calificat, întrucât formularea din art. 6§1 precizează excepțiile, dar prezumția trebuie să fie întotdeauna în favoarea unei audieri publice și excluderea trebuie să fie cerută strict de circumstanțele cauzei – o evaluare a strictei necesități. Doar caracterul „tehnic” al cauzei nu este un motiv întemeiat pentru a exclude publicul.

Circumstanțiat, în cazurile familiale care implică în special copiii, este esențial ca părțile și martorii să fie capabili să se exprime sincer cu privire la aspectele extrem de per-

sonale, fără să le fie frică de curiozitatea publicului sau de comentarii.

În timp ce, adesea, cazurile disciplinare în penitenciar vor constitui o audiere cu ușile închise, cauzele privitor la acuzații penale împotriva deținuților nu se vor ține cu ușile închise. În cazul în care un proces penal recent urmează să aibă loc în perimetrul închisorii, autoritățile trebuie să ia măsuri speciale pentru a se asigura că publicul este informat asupra procesului, locației în care se desfășoară, precum și faptul că publicul are dreptul să participe.

În afară de cazurile disciplinare din închisoare, nicio procedură nu ar trebui să se desfășoare cu ușile închise în mod implicit; o instanță trebuie să individualizeze decizia sa de a exclude publicul chiar și în cazurile care implică o parte litigantă care aparține unui grup sensibil la mediatizare: prin trimitere generală la o prevedere legală care protejează secretele medicale ale pacienților, de exemplu, nu este suficient de a exclude publicul într-un caz de malpraxis medical, cu excepția cazului în care o legătură rezonabilă este stabilită între obiectul unui caz particular și statutul reclamantului în calitate de membru al grupului sensibil la mediatizare.

Imposibilitatea de a organiza o audiere publică în prima instanță nu va fi remediată prin deschiderea recursului în atenția publicului, cu excepția cazului în care instanța de apel deține competență deplină de comentariu. În același timp, nu există nici dreptul la o audiere publică a recursului, dacă prima instanță a fost publică, cu excepția cazului în care acesta constituie un recurs complet și nu doar un recurs în interesul legii.

Din jurisprudența Curții pot fi identificate câteva exemple de încălcări ale cerinței privind caracterul public, și anume:

- excluderea publicului în mod implicit în cadrul procedurilor disciplinare împotriva unui medic prin trimitere generală la riscul de divulgare a secretelor medicale, fără luarea în considerare a faptului că acest caz vizează practica generală a reclamantului privind rezervările prin corespondență, și nu un anumit fișier al oricărui pacient - lipsa de individualizare;

- un proces cu ușile închise, analizând noile acuzații împotriva deținutului condamnat, nicio acțiune nu a fost luată de către autorități pentru a informa publicul cu privire la data și locul desfășurării procesului în închisoare;

- audierea realizată într-o închisoare de maximă Securitate, publicul fiind obligat să obțină permisiunea din partea autorităților penitenciare pentru a participa la proces și de asemenea să se supună percheziției corporale etc.

În alte cazuri, Curtea a constatat lipsa încălcării cerinței privind caracterul public:

- ședința cu ușile închise referitor la un caz de familie pentru stabilirea domiciliului copiilor, având în vedere necesitatea părților litigante și a martorilor de a vorbi despre problemele strict personale;

- cazuri disciplinare împotriva deținuților în cadrul audierilor cu ușile închise în mod implicit, având în vedere condițiile practice și de securitate care ar face posibilă o altă abordare - conceptul de sarcină disproporționată);

- recurs în interesul legii susținut cu ușile închise, în timp ce procedurile primei instanțe au fost publice.

Caracterul public al hotărârilor judecătorești. Nu există nicio obligație pentru o instanță de a enunța toată hotărârea în cadrul ședinței publice; publicarea în scris este suficientă. Decizia trebuie să fie disponibilă pentru consultare în registrul instanței.

Faptul că o ședință de judecată cu ușile închise este justificată în temeiul art. 6 din CEDO poate implica, de asemenea, accesul limitat la decizia instanței de judecată, luată în cadrul acestor proceduri, cu condiția că acest fapt este urmat de garanții suficiente care să permită solicitările de acces ad-hoc din partea unui membru al publicului. Această cerință nu implică nicio obligație activă financiară sau de altă natură asupra statului să plătească pentru o copie scrisă a hotărârii instanței sau să furnizeze reclamantului o versiune scrisă a deciziei instanței de judecată; sarcina cade asupra reclamantului care trebuie să dea dovadă de diligență considerabilă în eforturile sale de a descoperi motivele deciziei atacate, solicitând avocatului său realizarea anchetelor sau apelând la registrul curții dacă este necesar.

Exemplu de încălcare a cerinței privind natura publică a deciziei: instanța a adus la cunoștință doar o parte din decizie în timpul unei audieri publice și trimitând ulterior o copie a hotărârii complete în formă scrisă (cu explicația de rigoare) în exclusivitate părților.

Exemple care nu constituie încălcări ale cerinței privind natura publică a deciziei:

- lipsa enunțării hotărârii instanței de recurs în ședința publică;
- accesul limitat al publicului la decizia instanței într-o cauză de stabilire a domiciliului pentru un copil, instanțele fiind împuternicite cu toate acestea să acorde dreptul de a permite accesul unui membru al publicului care a demonstrat un interes concret;
- lipsa remiterii unei versiuni scrise a hotărârii instanței către o închisoare în care reclamantul a fost ținut, având în vedere lipsa interesului propriu de a obține această decizie.

În concluzie, dreptul la un proces echitabil este unul destul de complex, care, chiar dacă poate fi sumar reglementat la nivel de lege, în practică cunoaște numeroase particularități necesare de luat în considerare atât de către instanțele de judecată naționale, cât și de justițiabili. Cel mai relevant model de exercitare a acestui drept, desigur, ne este oferit de către jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care astfel reprezintă pentru statele părți la Convenția Europeană a Drepturilor Omului un adevărat ghid în materie de proces echitabil.

2.3.4. Conținutul dreptului la un proces echitabil și responsabilitatea asigurării acestuia. Dincolo de definițiile și aprecierile date acestui drept în literatura de specialitate, prezintă importanță conținutul concret al acestui drept fundamental, altfel spus elementele sale componente în funcție de diferite procedure judiciare.

Desigur, pornind de la specificul procesului civil și al celui penal, conținutul acestui drept diferă în fiecare caz în parte. De exemplu, în materie civilă, conținutul *dreptului la un proces echitabil* cuprinde, în principal: dreptul la o instanță constituită potrivit legii, independentă și imparțială (care cuprinde nu numai dreptul de a iniția o acțiune, ci și dreptul la soluționarea juridică a litigiului), dreptul de a renunța la examinarea judiciară a cauzei, dreptul la asistență juridică, dreptul la dublul grad de jurisdicție, dreptul la executarea hotărârilor judecătorești, dreptul la garanții procedurale (echitate, egalitatea armelor, contradictorialitate, administrarea probelor, motivarea hotărârilor judecătorești, publicitatea) și dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil¹⁰¹⁸.

¹⁰¹⁸ Ghid privind art. 6 Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil). Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Consiliul Europei, 2013. [URL]: www.echr.coe.int

Din perspectiva procesului penal, potrivit specialiștilor, dreptul în cauză cuprinde¹⁰¹⁹: dreptul de a fi judecat de un tribunal independent, imparțial prevăzut de lege; dreptul de acces la tribunal/instanță; dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil într-o procedură publică; prezumția de nevinovăție; dreptul la apărare (de a fi informat asupra naturii și cauzei acuzației, de a dispune de timpul și facilitățile necesare apărării, de a se apăra în mod eficient, dreptul la audiere de martori, dreptul la interpret); dreptul la o audiere echitabilă; obligația de motivare a hotărârilor; principiul egalității armelor; dreptul de a nu se autoacuză etc.

Într-o altă opinie, dreptul la un proces echitabil include în sine: dreptul inițial de a nu fi reținut și deținut în lipsa unor temeiuri suficiente; dreptul de a nu fi supus torturii; de a fi informat cu privire la acuzații; de a fi înștiințat cu privire la probele ce urmează a fi utilizate; de a avea acces la o instanță de judecată echitabilă, independentă și imparțială; de a beneficia de asistența juridică a unui avocat; de a nu se autoincrimina; de a fi prezumat nevinovat; de a nu fi restrâns în capacitatea de a-și asigura propria apărare; de a fi prezent la toate procedurile importante; de a avea un proces public și hotărâri motivate; de a avea un proces într-un termen rezonabil, precum și dreptul de a depune apel/recurs¹⁰²⁰.

Dincolo de aceste opinii, prezintă interes că structura *dreptului la un proces echitabil* a fost convențional grupată în trei mari categorii de drepturi, în funcție de etapele procesului penal, după cum urmează¹⁰²¹:

¹⁰¹⁹ Străisteanu D.-I., Zaharia V., Cernomorîț T. *Ghidul drepturilor omului pentru para-juriști*. Chișinău, 2013, p. 161.

¹⁰²⁰ *Procesul echitabil garantat de Convenția Europeană pentru Drepturile Omului*. Ghid pentru Republica Moldova. Chișinău: Sirius. S.n., 2008, p. 11-12.

¹⁰²¹ Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013, p. 161.

I. Faza urmării penale: dreptul la libertate și siguranță; prezumția nevinovăției; dreptul la asistență juridică; dreptul de a participa la ședințele judecătorești la faza urmării penale.

II. Faza procesului de judecată: dreptul de a fi informat asupra naturii și cauzei acuzației; dreptul la apărare prin intermediul unui avocat; dreptul la acordarea timpului și înlesnirilor necesare pentru pregătirea apărării; egalitatea armelor; dreptul la un proces în termen rezonabil; dreptul la judecarea în mod echitabil și public a cauzei; dreptul de a nu se autoincrimina; prezumția nevinovăției; dreptul de a audia martorii acuzării și de a asigura prezența martorilor apărării la proces; dreptul de a nu fi pedepsit în afara legii; dreptul la o hotărâre judecătorească publică și motivată; dreptul la interpret etc.

III. Faza post-judiciară: dreptul de a nu fi judecat de două ori pentru aceeași infracțiune; dreptul la asistență juridică la etapa apelului sau recursului; dreptul la apel sau recurs în fața unei instanțe de judecată superioare; dreptul de a prezenta probe; dreptul la reparații; dreptul de a sesiza Curtea Europeană a Drepturilor Omului cu o cerere individuală.

Din cele expuse sunt evidente atât complexitatea, cât și importanța deosebită a dreptului la un proces echitabil, momente de natură să justifice o atenție și diligență sporită din partea organelor și instituțiilor implicate în procesul penal. În cele ce urmează ne vom referi la rolul și responsabilitatea principalilor subiecți chemați să asigure respectarea dreptului la un proces echitabil în cadrul procesului penal (judecător, procuror și avocat), pornind de la premisa că, în cadrul procesului civil, rolul principal îi revine judecătorului.

Cât privește rolul *judecătorului* într-un proces, precizăm că acesta constă în a media interesele concurente ale statului și cele ale acuzatului, pentru a asigura că drepturile ambelor părți sunt respectate. Judecătorul nu este un garant al dreptului acuzatului la un *proces echitabil*, dar este responsabil pentru asigurarea faptului că acest drept, atunci când este invocat, este protejat¹⁰²².

În general, judecătorii poartă responsabilitate personală pentru asigurarea independenței, imparțialității și competenței lor în limitele prevăzute de lege. În același timp, independența și imparțialitatea lor pot fi protejate prin evitarea presiunilor exercitate de părțile la proces și respingerea remunerațiilor necuvenite.

Pe de altă parte, anume judecătorii sunt cei chemați să garanteze respectarea legalității în procesul înfătușirii justiției¹⁰²³, ceea ce presupune asigurarea respectării tuturor drepturilor participanților la proces, inclusiv asigurarea securității juridice ca drept și principiu cu valoare constituțională¹⁰²⁴. În alți termeni, se poate susține că judecătorii au misiunea principală de a garanta respectarea legii în procesul de aplicare de către stat a constrângerii juridice față de persoanele care se fac vinovate de încălcarea legii¹⁰²⁵, inclusiv de a asigura condițiile necesare pentru exercitarea dreptului participanților la un proces echitabil.

¹⁰²² Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013, p. 159.

¹⁰²³ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2015, p. 284.

¹⁰²⁴ Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: Revista Științifică Internațională “Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3, p. 101.

¹⁰²⁵ Iacob I., Chiper N. *Reținerea ca măsură de constrângere contravențională și impactul ei asupra drepturilor omului*. În: Administrarea publică, 2018, nr. 1, p. 73.

În context, un rol deosebit pentru garantarea dreptului la un proces echitabil le revine *judcătorilor de instrucție* (care, potrivit *Codului de procedură penală*¹⁰²⁶, sunt judecători abilitați cu „unele atribuții proprii urmăririi penale, precum și de control judiciar asupra acțiunilor procesuale efectuate în cadrul urmăririi penale”). Această idee poate fi clar dedusă din Hotărârea Plenului CSJ, în care sunt elucidate particularitățile controlului judiciar, exercitat de judecătorii de instrucție¹⁰²⁷. Potrivit acesteia, controlul judiciar al procedurii de urmărire penală constă în verificarea de către o instanță independentă și imparțială, sesizată în modul prevăzut de lege, a acțiunilor organului de urmărire penală și a organului care efectuează activitate operativă de investigație în scopul depistării și înlăturării încălcărilor drepturilor omului încă la faza de urmărire penală și asigurării respectării drepturilor și libertăților legitime ale participanților la proces.

Controlul judiciar al procedurii prejudiciare se efectuează de către judecătorul de instrucție, care activează în cadrul judecătoriilor, iar, în cazurile prevăzute de lege, și de către instanța de recurs care verifică legalitatea efectuării acestui control.

Activitatea judecătorului de instrucție privitor la controlul judiciar în cadrul urmăririi penale se divizează în patru direcții:

¹⁰²⁶ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110 (actualizată prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO, nr. 108-110/30.04.2021).

¹⁰²⁷ *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale*, nr. 7 din 04.07.2005. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2005, nr. 11.

- a) atribuții legate de examinarea demersurilor procurorului privind autorizarea efectuării acțiunilor procesuale penale sau a exercitării activității operative de investigații;
- b) atribuții proprii organului de urmărire penală;
- c) atribuții legate de aplicarea măsurilor procesuale de constrângere;
- d) atribuții legate de soluționarea plângerilor împotriva actelor ilegale ale organelor de urmărire penală, ale organelor care exercită activitatea operativă de investigații, precum și plângerile împotriva acțiunilor ilegale ale procurorului¹⁰²⁸.

Numai din aceste atribuții este clar rolul major al judecătorului de instrucție pentru respectarea drepturilor și libertăților fundamentale. Dar, în ansamblu, pe tot parcursul examinării cauzei, judecătorii trebuie să se asigure de faptul că acuzații au fost informați cu privire la motivele pentru care au fost reținuți; că au fost deținuți numai dacă acest lucru era necesar din punct de vedere legal; că nu au fost supuși torturii; că au beneficiat de prezumția nevinovăției; că li s-a oferit un avocat; că li s-a permis să participe la toate ședințele de judecată; că au fost informați cu privire la toate capetele de acuzare; că li s-a oferit un termen adecvat pentru studierea dosarului și pregătirea apărării; că au beneficiat de un proces public, echitabil și într-un termen rezonabil.

În anul 2006, Republica Moldova a modificat legislația astfel încât să permită statului să ceară de la judecători și procurori restituirea prejudiciilor impuse Republicii Mol-

¹⁰²⁸ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale, nr. 7 din 04.07.2005. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2005, nr. 11.

dova de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului după constatarea că acțiunile acestora au avut ca rezultat o hotărâre de condamnare din partea Curții Europene (art. 17 din *Legea cu privire la Agentul Guvernamental*¹⁰²⁹).

Potrivit studiului realizat de Centrul de Resurse Juridice din Moldova, în perioada 01.11.1998–31.12.2017, Curtea Europeană a pronunțat 354 de hotărâri împotriva Republicii Moldova¹⁰³⁰. În multe din aceste hotărâri, Curtea a constatat că procurorul sau judecătorul, care avea în examinare o cauză, a încălcat drepturile unui acuzat, acordând acestuia din urmă compensații semnificative cu titlu de prejudicii. În timp ce statul urmează să-și exercite noile competențe în baza prevederilor cu privire la instituția regresului, acestea oferă un stimulent puternic pentru judecători și procurori, ca ei să-și îndeplinească funcțiile în mod profesionist, cu respectarea dreptului acuzatului la un proces echitabil¹⁰³¹.

În ceea ce privește *procurorii*, acestora le este încredințată funcția de a cere îndeplinirea justiției în numele statului. Acest lucru înseamnă că ei trebuie să protejeze societatea de infracțiuni și, totodată, să asigure un *proces echitabil* pentru acuzați, pentru victime și martori. Indiferent de rolul lor pe plan istoric, jurisprudența Curții Europene dispune că procurorii poartă răspundere pentru asigurarea protecției și respectării *dreptului la un proces echitabil* pe parcursul tuturor fazelor procesului penal.

¹⁰²⁹ *Legea cu privire la Agentul Guvernamental*, nr. 353-XV din 28 octombrie 2004. În: Monitorul Oficial, 19.11.2004, nr. 208-211/932.

¹⁰³⁰ Gribincea Vl., Goinic D., Grecu P. *Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2017*. Chișinău: Centrul pentru Resurse juridice din Moldova, 2018, p. 4.

¹⁰³¹ Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013, p. 160.

În acest sens, art. 24 din *Recomandarea Rec (2000)19 a Consiliului Europei cu privire la rolul procuraturii în sistemul de justiție penală*¹⁰³² reiterează această obligație, impunând procurorilor responsabilitatea de a-și exercita funcțiile în mod echitabil, imparțial și obiectiv, în vederea asigurării de faptul că sistemul de justiție penală este pe cât de operativ posibil și protejează drepturile omului garantate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Întrucât *avocații*, în calitatea lor de subiecți, contribuie la asigurarea unui proces judiciar echitabil, aceștia poartă responsabilitatea decisivă în asigurarea ca dreptul la un proces echitabil al clienților lor să fie respectat cu rigoare de către toate părțile la proces. Chiar și în democrațiile moderne, unde dreptul în cauză este instituit prin lege și jurisprudență, *avocații* se confruntă cu dificultăți majore legate de respectarea acestuia de către organele de drept, procurori și instanțele judecătorești, mai ales în cauzele de terorism, spionaj etc. În țările cu sisteme de justiție mai puțin dezvoltate, *avocaților* le revine sarcina suplimentară de a-și apăra clienții în situații în care drepturile acestora nu sunt protejate prin lege, nu sunt înțelese sau pur și simplu sunt ignorate. Rolul avocatului în asemenea situații este să promoveze protecția *dreptului la un proces echitabil* al clientului său, să înregistreze cazurile de abuz, precum și să caute remedii în instanțele ierarhic superioare. În cele din urmă, măsura în care un acuzat va beneficia de un *proces echitabil*, este strâns legată de capacitatea

¹⁰³² *Recomandarea Comitetului de Miniștri către statele membre privind rolul Procuraturii în sistemul de justiție penală – Rec (2000)19 (adoptată de către Comitetul de Miniștri, la 6 octombrie 2000)*. În: Revista de Științe penale, Supliment, 2007, p. 292-297.

avocatului de a apăra acest drept în cadrul procesului penal. De asemenea, avocații trebuie să țină cont de faptul că, dacă nu reușesc să apere competent *dreptul la un proces echitabil*, ei riscă ca împotriva lor să fie depuse plângeri cu privire la asistența juridică ineficientă și, ca urmare, să fie pasibili de răspunderea materială sau de excluderea din baroul avocaților¹⁰³³.

În concluzie, valoarea deosebită a *dreptului la un proces echitabil* rezidă atât în menirea lui de a proteja persoana în cadrul procesului penal, în raportul de aplicare a constrângerii juridice, cât și în contribuția lui decisivă la optimizarea și eficientizarea actului de justiție, toate acestea determinând în consecință o reală încredere din partea cetățenilor în sistemul judiciar, ca factor de asigurare a echilibrului, ordinii și echității în cadrul societății și a statului.

Cu toate acestea, însăși recunoașterea dreptului în cauză nu este suficientă pentru realizarea sa. În acest sens, sunt necesare competențe și eforturi consistente din partea judecătorilor, procurorilor și avocaților, orientate spre asigurarea respectării drepturilor omului în cadrul procesului judiciar.

¹⁰³³ *Procesul echitabil garantat de Convenția Europeană pentru Drepturile Omului*. Ghid pentru Republica Moldova. Chișinău: Sirius, 2008, p. 13.

◀ **Capitolul 3** ▶

**CALITATEA ȘI EFICIENȚA
JUSTIȚIEI ÎN STATUL DE DREPT:
PREMISE, FACTORI ȘI CONDIȚII**

3.1. Legalitatea – principiu fundamental al organizării și funcționării justiției

Pornind de la ideea că *justiția* este unul dintre pilonii care susține orice societate democratică, fiind și un serviciu public a cărui principală misiune este aceea de a satisface interesele membrilor societății¹⁰³⁴, trebuie să recunoaștem că ea, în același timp, constituie și principala garanție a legalității într-un stat de drept.

Evident, pentru ca judecătorii să asigure supremația legii și, la rândul lor, să-și îndeplinească în mod corect responsabilitățile, ei au nevoie de un statut și garanții speciale, care, fiind consacrate la nivel național, internațional și comunitar, au o valoare deosebită pentru calitatea și eficiența justiției. Important este că aceste garanții sunt chemate atât să protejeze statutul judecătorului, cât și să-i impună anumite exigențe indispensabile realizării actului de justiție¹⁰³⁵.

Reiterând problema *legalității*, ținem în continuare să aprofundăm în special particularitățile acesteia ca principiu al procedurii judiciare.

Necesitatea unei asemenea abordări este dictată în special de faptul că toată activitatea desfășurată de instanțele judecătorești are ca finalitate întărirea legalității, prevenirea săvârșirii faptelor antisociale, dar și educarea cetățeni-

¹⁰³⁴ Dumbravă H. *Factorii de presiune și conflictele de interese în justiție – ghid pentru judecători*. Iași: Timpul, 2007, p. 9.

¹⁰³⁵ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 281.

lor în spiritul respectării legilor și a normelor de conviețuire socială¹⁰³⁶.

Așadar, înțelegea în general ca modalitate de realizare și promovare a ordinii juridice, garanție pentru situarea normei juridice pe o poziție supremă în viața socială, *legalitatea* este, înainte de toate, un principiu fundamental al dreptului. Din această perspectivă, în doctrină se susține că¹⁰³⁷:

- în raport cu statul, *legalitatea* guvernează, în ansamblu, organizarea și funcționarea tuturor autorităților acestuia;
- în raport cu individul, *legalitatea* definește, în esență, acel raport de conformitate a acțiunii participanților la circuitul juridic general cu sistemul de drept, ea statornicind, așadar, o îndatorire fundamentală, aceea a respectării normelor de drept.

Pentru materia care interesează, problema se pune în termenii *legalității în justiție*. În acest sens, vom atenționa că *principiul legalității*, propriu activității jurisdicționale, decurge din prevederile actelor internaționale la care Republica Moldova este parte, cum ar fi:

- *Declarația Universală a Drepturilor Omului*¹⁰³⁸, care proclamă că orice persoană are dreptul la un proces echitabil și public, în fața unui tribunal independent și impar-

¹⁰³⁶ Goriuc S. *Puterea judecătorească în sistemul separației puterii în stat*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014, p. 42.

¹⁰³⁷ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 74.

¹⁰³⁸ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York, la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).

țial pentru a hotărî asupra drepturilor și obligațiilor sale (art.10);

– *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*¹⁰³⁹, care statuează că orice persoană are dreptul la un proces echitabil și public în fața unei instanțe competente, independente și imparțiale, stabilite prin lege (art. 14);

*Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*¹⁰⁴⁰, potrivit căreia orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege (art. 6, paragraful 1).

În Republica Moldova, principiul în cauză este recunoscut în următoarele prevederi constituționale și legislative în vigoare:

*Constituția Republicii Moldova*¹⁰⁴¹:

– art. 114: „Justiția se înfăptuiește în numele legii numai de instanțele judecătorești”.

Legea privind organizarea judecătorească, nr. 514/1995¹⁰⁴²:

– art. 1 alin. (1) - „Puterea judecătorească este independentă, separată de puterea legislativă și puterea executivă, are atribuții proprii, exercitate prin instanțele

¹⁰³⁹ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966, la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990 (în vigoare din 26 aprilie 1993).

¹⁰⁴⁰ *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.

¹⁰⁴¹ *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

¹⁰⁴² *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514 din 06.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 58 din 19.10.1995.

judecătorești, în conformitate cu principiile și dispozițiile prevăzute de Constituție și de alte legi”;

- art. 1 alin. (2) - „Justiția se înfăptuiește în numele legii”;
- art. 5 alin. (1): „Justiția se înfăptuiește în conformitate cu legislația”;

Legea cu privire la statutul judecătorului, nr. 544/1995¹⁰⁴³:

- art. 1 alin. (2): „Judecătorul este persoana investită constituțional cu atribuții de înfăptuire a justiției, pe care le execută în baza legii”;
- art. 1 alin. (3): „Judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili și se supun numai legii”;
- art. 14 alin. (1): „Pentru înfăptuirea justiției, judecătorii au împuterniciri stabilite de legislație”;
- art. 15 alin. (1): „Judecătorii sunt obligați să execute întocmai cerințele legii la înfăptuirea justiției” etc.

*Codul de procedură penală al Republicii Moldova*¹⁰⁴⁴:

- art. 21 alin. (1): „Orice persoană are dreptul la examinarea și soluționarea cauzei sale în mod echitabil, în termen rezonabil, de către o instanță independentă, imparțială, legal constituită, care va acționa în conformitate cu prezentul cod.”

*Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*¹⁰⁴⁵:

¹⁰⁴³ *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (actualizată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020).

¹⁰⁴⁴ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 248-251 din 05.11.2013 (actualizat prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO, nr. 108-110 din 30.04.2021).

¹⁰⁴⁵ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

– art. 20 alin. (2): „La înfăptuirea justiției în pricini civile, judecătorii sunt independenți și se supun numai legii. Orice imixtiune în activitatea de judecată este inadmisibilă și atrage răspunderea prevăzută de lege.”

În context cercetătoarea S. Ionescu recunoaște că, deși textual *Codul de procedură civilă* îi rezervă principiului *legalității* un singur articol (în cazul nostru – art. 20), dimensiunile sale sunt cu mult mai ample. În acest sens, toate celelalte principii, calificate ca *obligatii* pe care le înscrie textul în categoria principiilor procesului civil, constituie mai curând valențe ale principiului *legalității*¹⁰⁴⁶. În opinia altor cercetători, un asemenea raționament este perfect valabil și pentru procesul penal și alte activități jurisdicționale¹⁰⁴⁷.

În esență, principiul *legalității* exprimă cerința ca, atât în organizarea justiției, cât și la înfăptuirea ei, să se respecte cu strictețe și de către toate subiectele de drept Legea Fundamentală și celelalte acte normative, subordonate ei¹⁰⁴⁸.

Evident, aflarea adevărului în cauzele supuse examinării în instanțe, indiferent dacă acestea sunt de natură civilă, penală, comercială, administrativă sau de altă natură, nu se poate realiza decât în măsura în care procesul (...) examinării se desfășoară potrivit reglementărilor legale, în toate fazele și etapele pe care acesta le parcurge. Aceasta cu atât

¹⁰⁴⁶ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 139.

¹⁰⁴⁷ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 299.

¹⁰⁴⁸ *Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar*. București, 2008. Transparency International Romania, p. 23. [URL]: [http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid ManagementInstanteTI.pdf](http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/Ghid%20ManagementInstanteTI.pdf).

mai mult cu cât ne referim la instituții create de stat special pentru a restabili ordinea de drept într-un stat democratic¹⁰⁴⁹.

Prin urmare, în activitatea de soluționare a cauzelor (...), judecătorii trebuie să urmărească respectarea tuturor dispozițiilor legale, începând de la cele de drept substanțial care au incidență asupra raportului juridic litigios, continuând cu cele referitoare la organizarea, constituirea, compunerea și atribuțiile instanței, precum și cu cele referitoare la formele de procedură¹⁰⁵⁰.

Sub aspect procesual, enunțul care consacră *legalitatea* formulează și o îndatorire pentru judecător, aceea de a veghea la respectarea dispozițiilor legii privind realizarea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor părților din proces¹⁰⁵¹.

În același timp, judecătorul nu este obligat să respecte legea doar în calitate de membru al unui organ de judecată; dar în importanta sa calitate, judecătorul este obligat să impună respectarea legii și de către ceilalți subiecți procesuali¹⁰⁵².

Indiferent de materia judecății, *înfătuirea justiției în numele legii* înseamnă că justiția este autoritatea prin care sunt aduse la îndeplinire, în caz de nevoie, comandamentele legii. Aceasta implică deopotrivă următoarele dimensiuni¹⁰⁵³:

¹⁰⁴⁹ Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar. București, 2008. Transparency International Romania, p. 23-24. [URL]: <http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/GhidManagementInstanteTI.pdf>.

¹⁰⁵⁰ Neculaescu S., Matei D. *Dispoziții de drept procesual în Constituția României (I)*. În: Studii de Drept Românesc, 1994, nr. 2, p. 126-127.

¹⁰⁵¹ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 139.

¹⁰⁵² Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. I. București: Lumina-Lex, 1998, p. 57.

¹⁰⁵³ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 76.

- doar *legea* stabilește autoritățile care înfăptuiesc justiția;
- judecata se realizează doar pe baza procedurii stabilite de lege;
- sancțiunile aplicabile sunt doar acele prevăzute de lege;
- hotărârile prin care se pronunță justiția sunt date doar în considerarea *legii* și tot în considerarea *legii* se ajunge și la punerea lor în executare.

În contextul dat, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a precizat: „*Legalitatea* este o cerință fundamentală a activității instanțelor judecătorești. Principiul *legalității*, fiind un principiu-cadru, prezumă totodată caracterul legal al instanței judecătorești, de rând cu independența ei, independența și imparțialitatea judecătorilor și supunerea lor *legii*”¹⁰⁵⁴.

Potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, sintagma „instituită de lege” din art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului presupune că o instanță instituită de lege trebuie să îndeplinească numeroase condiții precum independența membrilor săi și durata mandatului lor, imparțialitate și existența garanțiilor procedurale (cauza *Coëme și alții v. Belgia*, § 99).

În baza celor enunțate, cercetătorii¹⁰⁵⁵ afirmă că *legalitatea* este atât o trăsătură a puterii judecătorești, cât și o cerință fundamentală a activității instanțelor judecăto-

¹⁰⁵⁴ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității unor prevederi din *Legea*, nr. 163 din 22 iulie 2011, pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 30a/2011), nr. 3 din 09.02.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 38-41 din 24.02.2012.

¹⁰⁵⁵ *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 413.

rești¹⁰⁵⁶. *Principiul legalității* este un principiu-cadru ce înglobează toate celelalte principii după care se desfășoară activitatea procesuală jurisdicțională. Într-un sens mai larg, respectarea legii de către instanța de judecată prezumă nu doar aplicarea justă a normelor de drept procesual, dar și caracterul legal al instanței judecătorești, independența ei, independența și imparțialitatea judecătorilor și supunerea acestora față de lege.

Din perspectiva dată, cercetătoarea S. Ionescu precizează că *principiul legalității* se realizează sub următoarele aspecte¹⁰⁵⁷: legalitatea instituirii instanțelor judecătorești și legalitatea activității propriu-zise de judecată.

Legalitatea instanței se realizează prin îndeplinirea următoarelor cerințe¹⁰⁵⁸:

- instanța să fie creată prin lege și în conformitate cu dispozițiile ei;
- instanța să fie organizată ca o instituție cu caracter permanent și cu un sediu stabil și cunoscut;
- instanța să aibă competența să judece pricina ce i-a fost încredințată;
- instanța să judece în compunerea completului de judecată prevăzută de lege;
- împotriva hotărârilor judecătorești să fie exercitate căile legale de atac;
- să nu fie înființate instanțe extraordinare.

¹⁰⁵⁶ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 303.

¹⁰⁵⁷ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 75.

¹⁰⁵⁸ *Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar*. București, 2008. Transparency International Romania, p. 22-23. [URL]: <http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatiiti/2008/GhidManagementInstanteTI.pdf>.

În temeiul *principiului legalității*, judecătorii sunt obligați să urmărească în activitatea lor respectarea tuturor dispozițiilor legale, fie ele de procedură (privind organizarea, constituirea, compunerea și atribuțiile instanței ori cele referitoare la formele de procedură propriu-zise) sau de drept material, adică să respecte legea și să impună respectarea ei de către toți subiecții procesuali. Important este ca în interpretarea legii, judecătorul trebuie să aibă în vedere litera și spiritul acesteia, iar nu preferințele sale subiective¹⁰⁵⁹.

După cum se știe, norma juridică trebuie aplicată la situații singulare, adeseori complexe. De aceea, judecătorul este chemat să interpreteze legea în scopul realizării finalității sale. Aplicarea normei juridice, care este abstractă și statică, precum și complexitatea vieții sociale aflată în permanentă mișcare, ridică adeseori probleme deosebite pentru judecător, o atare realitate a îndreptățit și afirmația că interpretarea legii reprezintă unul dintre momentele cele mai însemnate ale activității judiciare¹⁰⁶⁰.

Din perspectiva dată, este absolut necesar ca judecătorul să interpreteze și să aplice legea în concordanță cu litera și spiritul ei, precum și în consonanță cu cerințele vieții sociale. El nu poate aplica legea substanțială sau procedurală după preferințele sale subiective.

Înfăptuirea justiției sub semnul *legalității* înseamnă, totodată, preocuparea sistemului judiciar de a asigura interpretarea și aplicarea unitară a legii, atribut care, deși pus în sarcina instanței supreme cu deosebire (în cazul nostru Curtea Supremă de Justiție), nu trebuie limitat doar la ni-

¹⁰⁵⁹ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 76.

¹⁰⁶⁰ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. I. București: Lumina-Lex, 1998, p. 58.

velul acesteia, ci conștientizat și la nivelul instanțelor inferioare (moment asupra căruia vom mai reveni). În lipsa eficienței sale, după cum corect precizează S. Ionescu¹⁰⁶¹, principiul legalității riscă să fie compromis.

Dintr-o altă perspectivă, atragem atenția la faptul că un rol important în asigurarea *legalității* revine instanțelor judecătorești ierarhic superioare, care sunt competente să verifice *legalitatea* și temeinicia hotărârilor pronunțate de instanțele inferioare.

Așadar, în dreptul modern, instanțele judecătorești sunt organizate într-un sistem piramidal, iar acțiunea (...) se exercită adeseori în fața unor instanțe superioare. Altfel spus, procesul (...) poate accede într-o fază a judecății și în fața instanțelor de control judiciar. La aceasta se ajunge ori de câte ori părțile sau procurorul consideră că o hotărâre judecătorească este nelegală sau netemeinică. Căile de atac reprezintă tocmai acele mijloace procedurale care fac posibilă exercitarea controlului judiciar.

Referindu-ne nemijlocit la noțiunea de *control judiciar*, precizăm că acesta a fost definit în doctrină ca fiind „dreptul și obligația pe care le au în cadrul unui sistem judiciar instanțele judecătorești superioare de a verifica, în condițiile și potrivit procedurii stabilite de lege, legalitatea și temeinicia hotărârilor pronunțate de instanțele judecătorești inferioare lor și de a casa sau modifica acele hotărâri ce sunt greșite sau de a le confirma pe cele ce sunt legale și temeinice”¹⁰⁶². Într-o variantă mai restrânsă, controlul

¹⁰⁶¹ Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile Coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010, p. 76-77.

¹⁰⁶² Stoenescu I., Zilberstein S. *Drept procesual civil. Căile de atac și procedurile speciale*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 9; Ciobanu M.V. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. II. București: Național, 1997, p. 323.

judiciar este perceput ca un „control exercitat de instanțele superioare asupra actelor de jurisdicție ale instanțelor inferioare”¹⁰⁶³.

Potrivit prof. I. Leș, existența unui control judiciar adecvat în statele contemporane, sub forma instituției căilor de atac, este de natură să asigure respectarea *legalității* și să garanteze independența judecătorilor. Controlul judiciar nu constituie o imixtiune în activitatea de judecată, întrucât acesta intervine după pronunțarea hotărârii¹⁰⁶⁴.

Astfel, căile de atac sunt mijloace sau remedii juridice procesuale prin intermediul cărora se poate solicita verificarea *legalității* și temeiniciei hotărârilor judecătorești și, în final, remedierea erorilor săvârșite. Ele sunt indispensabile în orice sistem procesual, pentru remedierea eventualelor greșeli de judecată sau de ordin strict procedural¹⁰⁶⁵.

Totodată, trebuie să recunoaștem că reglementarea actuală a căilor de atac este rezultatul unei îndelungate evoluții istorice. În momentele inițiale ale evoluției dreptului, existența unor remedii procesuale pentru desființarea hotărârilor judecătorești nici nu putea fi concepută. Așa s-a întâmplat în perioadele istorice, în care justiția avea un caracter accentuat religios, ea fiind considerată ca o expresie a divinității, iar hotărârile adoptate de judecători erau apreciate ca infailibile. Odată ce justiția a devenit laică, au fost create și mijloacele procedurale necesare pentru remedierea hotărârilor greșite¹⁰⁶⁶.

¹⁰⁶³ Stoenescu I., Zilberstein S. *Drept procesual civil. Căile de atac și procedurile speciale*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 9.

¹⁰⁶⁴ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. I. București: Lumina-Lex, 1998, p. 59-60.

¹⁰⁶⁵ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. II. București: Lumina-Lex, 1999, p. 308.

¹⁰⁶⁶ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. II. București: Lumina-Lex, 1999, p. 308.

Dreptul modern se caracterizează, în general, printr-o mare diversitate de organizare a căilor legale de atac. O regulă comună a căilor legale de atac rezidă în aceea că ele se adresează, de regulă, instanțelor ierarhic superioare. În acest fel se realizează un control judiciar eficient asupra hotărârilor judecătorești, pronunțate de judecătorii de la instanțele inferioare. Numai în anumite circumstanțe excepționale i se permite judecătorului să revină asupra propriei sale soluții și să pronunțe o hotărâre nouă (este cazul căilor de atac de retractare).

Cât privește nemijlocit *apelul*, acesta este o cale ordinată de atac prin intermediul căreia oricare dintre părți poate solicita unei jurisdicții superioare reformarea hotărârii pronunțate de instanța de fond¹⁰⁶⁷.

Existența apelului sau a unei căi de atac similare în orice legislație democratică este inerentă actului de justiție, căci activitatea de judecată nu poate fi concepută ca una fără pericolul unor erori de interpretare, de stabilire a faptelor sau de aplicare corectă a legii. Apelul este calea de atac care conferă părților posibilitatea de a provoca controlul judiciar asupra unei hotărâri afectate în substanța sa de o greșeală de judecată. Prin intermediul apelului, cauza ajunge în fața unei instanțe superioare care va efectua un nou examen al cauzei, spre a pronunța o soluție în concordanță cu adevărul și conformă cu norma juridică¹⁰⁶⁸.

Soluționarea cauzei de către o instanță superioară oferă garanții corespunzătoare pentru pronunțarea unei soluții juste. Este adevărat însă că și instanța superioară poate că-

¹⁰⁶⁷ Ciobanu M.V. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. II. București: Național, 1997, p. 327-328.

¹⁰⁶⁸ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. II. București: Lumina-Lex, 1999, p. 323.

dea într-o nouă eroare, împrejurare care a fost subliniată chiar în dreptul roman de către Ulpian. Dar apelul reprezintă și trebuie să reprezinte un remediu pentru corectarea greșelilor de judecată. Fără existența unei căi de atac, de reformare și cu caracter devolutiv, o justiție democratică este de neconceput. Aceasta deoarece, pe de o parte, pentru remedierea eventualelor greșeli săvârșite în apel legea reglementează calea recursului, iar în anumite condiții se pot exercita și căile extraordinare de atac. Inexistența unei căi ordinare de atac, care să permită exercitarea unui control judiciar complet, ar face ca adeseori să treacă în puterea lucrului judecat hotărâri greșite, lucru ce nu poate fi admis¹⁰⁶⁹.

Prin urmare, existența căilor legale de atac constituie pentru părți o garanție a respectării drepturilor lor fundamentale și le conferă posibilitatea de a solicita remedierea eventualelor erori judiciare. Totodată, existența căilor legale de atac este de natură să garanteze și calitatea actului de justiție, recurgerea la ele oferind posibilitatea justițiabililor de a remedia eventualele erori admise de instanțele inferioare la înfăptuirea justiției.

¹⁰⁶⁹ Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. II. București: Lumina-Lex, 1999, p. 323.

3.2. Specializarea judecătorilor – premisă importantă a eficientizării justiției

În prezent, problema specializării judecătorilor în Republica Moldova este una deosebit de actuală, mai ales în condițiile în care ne aflăm în plin proces de reformare a sectorului justiției și de racordare a acestuia la standardele europene. În general, specializarea judecătorilor se consideră una benefică mai ales pentru asigurarea calității justiției și prevenirii erorilor judiciare. Pe de altă parte însă, experiența practică în domeniu atestă și unele dezavantaje, ceea ce frânează elanul tendinței contemporane de specializare a sistemelor judiciare¹⁰⁷⁰.

Pornind de la faptul că nu există niciun standard internațional care ar recomanda cu fermitate sau ar dezaproba specializarea judecătorilor, ori metoda prin care aceasta trebuie realizată¹⁰⁷¹, în opinia corectă a specialiștilor¹⁰⁷², problema specializării judecătorilor în Republica Moldova necesită cu adevărat o atenție distinctă din partea practicienilor, doctrinei și a factorilor de decizie din domeniu.

În cele ce urmează ne propunem să expunem unele reflecții pe marginea problemei specializării judecătorilor în Republica Moldova, semnalate de dl doctor în drept, judecător în demisie onorabilă, P. Railean¹⁰⁷³, în baza reco-

¹⁰⁷⁰ Railean P. *Problema specializării judecătorilor în Republica Moldova*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 6, p. 37.

¹⁰⁷¹ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 15.

¹⁰⁷² Railean P. *Problema specializării judecătorilor în Republica Moldova*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 6, p. 37.

¹⁰⁷³ Railean P. *Problema specializării judecătorilor în Republica Moldova*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 6, p. 37-42.

mandărilor europene în materie, a legislației naționale, a studiilor realizate în domeniu și a situației reale raportate de Consiliul Superior al Magistraturii.

În general, potrivit experților, *specializarea judecătorilor* este un subiect care poate fi interpretat din diferite perspective, fiind strâns legat de managementul sistemului judiciar. În cadrul diferitor jurisdicții, *specializarea judecătorilor* ia forme distincte, precum sunt¹⁰⁷⁴: *judecători specializați* într-un domeniu specific, *colegii specializate* în instanțe sau *instanțe specializate*.

Crearea de *colegii* sau *complete specializate* în cadrul instanțelor existente sau crearea de *instanțe specializate* presupune modul *formal* de specializare a judecătorilor. Paralel însă, se recunoaște și existența unei maniere *informale* de specializare a judecătorilor. Este vorba despre situațiile în care judecătorii aleg anumite domenii ale dreptului, în care ei eventual devin „experți”. *Specializarea informală* a judecătorilor în domenii mai înguste poate fi realizată, în mare parte, prin instruirea judecătorilor și calificarea lor informală ca experți în diferite domenii. În acest sens, de exemplu judecătorii Curții Supreme de Justiție (în continuare CSJ) sunt informal specializați în domenii mai specifice în cadrul celor două domenii de bază – civil și penal. Această specializare nu se reflectă în procesul de examinare a cazurilor de către judecători, ci, mai curând, în participarea lor la pregătirea proiectelor de hotărâri explicative, recomandări și alte documente emise de CSJ, participarea lor la instruirile pentru judecători, precum și în discuțiile lor

¹⁰⁷⁴ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 15.

informale și împărtășirea experienței cu alți colegi în domeniile lor de expertiză¹⁰⁷⁵.

Ca urmare a studierii experienței altor state în materie, s-a constatat că, chiar și în țările în care se optează pentru un judecător generalist, în practică, judecătorii tind a se specializa pe anumite domenii. De exemplu, când litigiile sunt examinate în complete, anumiți judecători vor scrie mai des decât alții opiniile pentru tipuri specifice de cauze¹⁰⁷⁶. Deci dincolo de formarea completelor sau a instanțelor specializate, predominantă totuși este specializarea nemijlocită a judecătorilor.

Potrivit *Avizului nr. 15 (2012) cu privire la specializarea judecătorilor*, emis de Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (în continuare – CCJE), termenul de *judecător specializat* înseamnă „un judecător care se ocupă de domenii înguste ale dreptului (de exemplu, drept penal, drept fiscal, dreptul familiei, drept economic și financiar, dreptul proprietății intelectuale, dreptul concurenței etc.) sau care se ocupă de cauze referitoare la situații factice concrete în domenii specifice (de exemplu, cele legate de dreptul familiei, dreptul protecției sociale sau dreptul economic)”¹⁰⁷⁷.

¹⁰⁷⁵ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 61.

¹⁰⁷⁶ Cheng E. K. *The Myth of the Generalist Judge*. In: *Stanford Law Review*, 2008, vol. 61, issue 3, p. 519-572. [URL]: <http://www.stanfordlawreview.org/wp-content/uploads/sites/3/2010/04/Cheng.pdf>.

¹⁰⁷⁷ *Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) privind specializarea judecătorilor*, adoptat în cadrul celei de-a 13-a reuniuni plenare a CCJE (Paris, 5-6 noiembrie 2012), pct. 5. [URL]: [https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-\(CCJE\)](https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-(CCJE)).

Analizând problema în cauză, cercetătorul L. Baum face patru distincții referitoare la specializarea judecătorilor¹⁰⁷⁸:

- *specializare pe termen lung și specializare pe termen scurt* (judecători care sunt repartizați în mod permanent să examineze anumite tipuri de cauze și judecători care sunt repartizați să examineze anumite tipuri de cauze pentru perioade anumite);

- *specializare deplină și parțială*;

- *specializare în funcție de specificul/complexitatea cauzelor examinate* (de exemplu, un judecător care examinează doar cauze penale posedă un grad de specializare diferit de cel al unui judecător care examinează doar cauze de violență în familie) și

- *specializare în funcție de calitatea inculpatului în cauzele penale* (de exemplu, instanțe pentru minori).

În acest context, autorul afirmă că aceste distincții sunt importante și trebuie luate în considerare atunci când se evaluează efectele specializării, întrucât fiecare tip de specializare își are efectele sale.

Desigur, necesitatea specializării judecătorilor este fondată pe avantajele pe care le prezintă judecătorul specializat (sistemul de instanțe specializate) în raport cu cel generalist (sistem în care nu există instanțe specializate).

Referindu-se la aceasta, Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni, în *Avizul său nr. 15(2012) cu privire la specializarea judecătorilor*, expune posibilele avantaje ale specializării judecătorilor¹⁰⁷⁹, precum urmează:

¹⁰⁷⁸ Baum L. *Probing the Effects of Judicial Specialization*. In: Duke Law Journal, 2009, vol. 58, p. 1673-1674 [URL]: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1412&context=dlj>.

¹⁰⁷⁹ *Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) privind specializarea judecătorilor*, adoptat în cadrul celei de-a 13-a reuniuni plenare a CCJE (Paris, 5-6 noiembrie 2012), pct. 8-23. [URL]: [https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-\(CCJE\)](https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-(CCJE)).

- judecătorii specializați posedă cunoștințele și experiența relevantă în domeniul lor de competență, necesare, mai ales, în contextul dinamicii legislației pe plan european, internațional și național, precum și al evoluției jurisprudenței și complexității sporite a doctrinei juridice în general;

- cunoștințele aprofundate într-un anumit domeniu juridic pot contribui la luarea unor decizii de o mai bună calitate de către judecătorul în cauză, ceea ce poate spori autoritatea instanței de judecată;

- concentrarea dosarelor la un cerc restrâns de judecători specializați poate asigura consecvența în luarea deciziilor și, prin urmare, securitatea raporturilor juridice;

- specializarea permite judecătorului, prin examinarea în mod repetat a mai multor cauze de același tip, să înțeleagă mai bine realitățile referitoare la această categorie de cauze, și să găsească soluțiile cele mai potrivite acestora;

- judecătorii specializați care au cunoștințe din alte domenii decât dreptul, pot oferi o abordare multidisciplinară a problemelor pe care le tratează;

- specializarea poate spori eficiența instanței de judecată și a sistemului de gestionare a dosarelor, deoarece, datorită acumulării de către judecători a experienței într-un domeniu juridic specific, aceștia vor putea examina mai eficient cauzele.

Totodată, Consiliul a identificat și posibile limite și pericole ale specializării judecătorilor, după cum urmează:

- separarea judecătorilor specializați de corpul judecătorilor generaliști;

- împiedicarea evoluției jurisprudenței în funcție de necesitățile societății, din moment ce hotărârile dintr-un

domeniu specific sunt luate întotdeauna de același număr restrâns de judecători;

– dacă același număr de judecători iau hotărâri în același domeniu, ei pot să dezvolte concepte specifice, necunoscute de alți juriști, care pot induce o compartimentare a dreptului și a procedurii, izolând judecătorii specializați de realitățile juridice din alte domenii și, eventual, de principiile generale și drepturile fundamentale. Aceasta, la rândul său, poate submina principiul securității raporturilor juridice;

– specializarea judecătorilor este posibilă doar în instanțele de o mărime adecvată. Instanțele mici nu pot întotdeauna să creeze colegii specializate, motiv pentru care judecătorii din astfel de instanțe trebuie să fie versatili pentru a fi capabili să trateze diverse subiecte specifice, pe când o specializare excesivă ar putea împiedica acest lucru;

– specializarea poate afecta negativ încrederea publicului în instanțele care nu sunt percepute ca suficient de specializate, deoarece judecătorilor specializați li se poate crea impresia că aparțin unui grup de judecători de elită, sau publicului i se poate crea impresia că anumiți judecători sunt „super judecători” sau că o instanță reprezintă un organ exclusiv tehnic, separat de autoritățile judiciare;

– înființarea unei instanțe extrem de specializate poate avea drept scop sau efect separarea judecătorului de celelalte autorități judiciare și de a-l expune presiunii părților, grupurilor de interese sau altor puteri ale statului;

– specializarea judecătorilor într-un domeniu restrâns al dreptului îi poate expune unui risc real de influență secretă și de orientare a hotărârilor lor, în special ca rezultat al unei apropieri excesive între judecători, avocați și procurori (de exemplu, în cadrul unor cursuri de instruire comune, conferințe sau reuniuni);

- înființarea unei instanțe judecătorești specializate într-un domeniu foarte restrâns poate rezulta în concentrarea acestei specializări în cadrul unei singure instanțe pentru toată țara sau pentru o singură regiune, astfel încât să fie asigurat un volum de muncă adecvat. Aceasta poate împiedica accesul la instanță sau poate îndepărta judecătorul de justițiabil (bunăoară, o îngrijorare similară a fost invocată atunci când s-a modificat competența Judecătoriei Economice de Circumscripție și instanța a fost reorganizată în Judecătoria Comercială de Circumscripție¹⁰⁸⁰);

- în funcție de tipul instanței judecătorești și de procedură, în unele instanțe judecătorul specializat, care face parte din completul de judecată și care oferă recomandări tehnice sau expertize specifice, își poate exprima opinia personală sau expune faptele direct colegilor săi, fără să le fi prezentat celorlalte părți;

- înființarea de instanțe specializate ca răspuns la presiunea publicului, cum ar fi instanțele ce judecă cauze referitoare la activități teroriste, poate determina autoritățile publice să le acorde acestora resurse materiale și umane de care celelalte instanțe nu se pot bucura.

Analizând posibilele avantaje și dezavantaje ale specializării judecătorilor, Consiliul a concluzionat că, întrucât, în anumite domenii „evoluția dreptului este atât de complexă sau specifică, se recomandă desemnarea unor judecători care au o calificare adecvată și care să fie responsabili de domenii specifice” (pct. 28). Totodată, Consiliul a atenționat faptul că „toți judecătorii, atât cei generaliști, cât și cei specializați, trebuie să fie experți în arta de a judeca.

¹⁰⁸⁰ Notă informativă la proiectul de *Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, nr. 29 din 06.03.2012.

Judecătorul este cel care are competența de a analiza și a evalua faptele și legile pentru a lua hotărâri în domenii din cele mai diverse. În acest scop, el trebuie să aibă cunoștințe vaste despre instituțiile și principiile de drept” (pct. 24).

Astfel, deși recomandă specializarea judecătorilor pe anumite domenii, Consiliul accentuează rolul și importanța judecătorilor generaliști. În opinia sa, „este esențial ca judecătorii să beneficieze de o formare generală pentru a dobândi flexibilitatea necesară pentru a face față nevoilor unei instanțe de drept comun, care trebuie să trateze domeniile cele mai diverse, inclusiv cele care implică un anumit grad de specializare” (p. 27).

Recomandând specializarea judecătorilor în anumite domenii, Consiliul atrage atenția că „specializarea nu se justifică decât în cazul în care aduce un plus de valoare administrării justiției, adică, dacă se dovedește utilă pentru asigurarea calității atât a procedurilor în fața instanțelor, cât și a deciziilor pronunțate de acestea” (pct. 38).

În fine, în opinia Consiliului, dacă se decide asupra specializării judecătorilor, ar trebui respectate următoarele cerințe de bază:

- instanțele specializate și judecătorii specializați trebuie să răspundă tuturor exigențelor referitoare la un proces echitabil, prevăzute în art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (*CEDO*) (pct. 29);

- înființarea de colegii sau instanțe specializate trebuie reglementată cu strictețe; atât judecătorii generaliști, cât și cei specializați trebuie să asigure aceleași garanții și aceeași calitate (pct. 30);

- regulile de procedură specifice aplicabile instanțelor specializate sunt admisibile doar atunci când acestea răspund cerințelor care justifică înființarea instanței respec-

tive (de exemplu, reguli speciale aplicabile la examinarea cauzelor cu implicarea minorilor) – pct. 32;

– fie că sunt supuse unei instanțe specializate sau de drept comun, toate cauzele trebuie tratate cu aceeași diligență (pct. 34);

– judecătorii ar trebui să aibă dreptul să se transfere în altă instanță și să își schimbe specializarea de-a lungul carierei lor, chiar să treacă de la o funcție specializată la una de drept comun sau invers (pct. 36);

– toate instanțele trebuie să beneficieze de aceleași condiții în materie de resurse (pct. 35).

Problema beneficiilor specializării judecătorilor o regăsim reflectată și în doctrină, unii cercetători identificând în special următoarele beneficii importante¹⁰⁸¹:

– *Uniformitatea* se referă la minimizarea conflictelor/diferențelor în interpretarea legii. În măsura în care specializarea aduce uniformitate, acest efect rezultă din reducerea numărului de judecători care audiază cazuri dintr-un domeniu al dreptului, mai curând decât de reducerea numărului de cazuri pe care judecătorii respectivi le audiază.

– *Eficiența* este un beneficiu destul de simplu. Repetarea unor sarcini similare poate să sporească eficiența, permițând oamenilor să dezvolte rutine, întrucât sunt mai familiarizați cu sarcinile lor. Astfel, este rezonabil să presupunem că judecătorii care audiază doar anumite cazuri, le procesează mult mai repede decât judecătorii care audiază astfel de cazuri doar ocazional.

– *Expertiza*, spre deosebire de eficiență nu este atât de simplă. Eficiența este un rezultat, în timp ce expertiza este

¹⁰⁸¹ Baum L. *Probing the Effects of Judicial Specialization*. In: Duke Law Journal, 2009, vol. 58, p. 1676. [URL]: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1412&context=dlj>.

un atribut care ar putea produce anumite rezultate. În primul rând, orice câștiguri de eficiență care rezultă din specializare sunt parțial produsul câștigului de experiență al judecătorilor prin concentrarea asupra unui anumit subiect. Ceea ce înseamnă că expertiza poate să sporească calitatea deciziilor judecătorești. Astfel că judecătorii specializați, care știu mai multe despre domeniul în care iau decizii judecătorești, au mai multe șanse de a obține decizii corecte, în timp ce ceilalți pot avea dificultăți în înțelegerea problemelor din domeniu.

Așadar, dincolo de toate aprecierile și recomandările în materie (doctrinare și europene), în majoritatea țărilor, specializarea judecătorilor deja există sub diferite forme, fiind păstrați, totodată, judecătorii generaliști și instanțele de jurisdicție generală. Diverse studii juridice ale organelor specializate recunosc faptul specializării judecătorilor și par a susține că aceasta a devenit realitate datorită complexității legislației și necesității de a se adapta la aceste schimbări¹⁰⁸². Prin urmare, discuțiile referitoare la avantajele specializării judecătorilor și tendința de a introduce specializarea în mai multe țări pot însemna că aceasta produce mai multe efecte pozitive decât negative asupra activității judecătorului¹⁰⁸³.

Pentru Republica Moldova, după cum apreciază specialiștii¹⁰⁸⁴, nu există o recomandare fermă nici pe plan internațional și nici regional, în ceea ce privește specializarea judecătorilor. Prin urmare, ține de competența

¹⁰⁸² Sarang Vijay Damle *Specialize the Judge, Not the Court: A Lesson from the German Constitutional Court*. In: Virginia Law Review, vol. 91, nr. 5 (sept. 2005), pp. 1267-1311. [URL]: <http://www.virginialawreview.org/volumes/content/specialize-judge-not-court-lesson-german-constitutional-court>.

¹⁰⁸³ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 18.

¹⁰⁸⁴ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 45.

autorităților de resort ale Republicii Moldova să decidă asupra necesității specializării, precum și asupra gradului sau formelor acesteia. Desigur, în acest caz, nu se poate ignora necesitatea specializării, întrucât în cadrul societății noastre aceasta se promovează în baza a două motive, și anume: pentru a ajuta judecătorii să facă față volumului și complexității legislației care sunt în permanentă creștere și pentru a spori eficiența instanței judecătorești.

Important este că necesitatea de bază și aspectele problematice ale specializării judecătorilor asupra cărora urmează a fi luată o decizie se referă la judecătorii care activează în cadrul judecătoriilor, deoarece judecătorii curților de apel și ai Curții Supreme de Justiție, activând în colegii, sunt deja specializați pe domeniul civil și penal¹⁰⁸⁵.

Potrivit Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni, *Avizul nr. 15 (2012) cu privire la specializarea judecătorilor*, cea mai răspândită modalitate de implementare a specializării presupune crearea colegiilor sau secțiilor specializate. Deseori, o astfel de specializare poate fi asigurată prin regulamentele interne ale instanțelor. Principalele domenii de specializare sunt: dreptul familiei și protecția drepturilor copiilor, dreptul proprietății intelectuale, dreptul comercial, dreptul insolvenței, infracțiunile grave, urmărirea penală și executarea sancțiunilor penale¹⁰⁸⁶.

Dacă ne referim la situația din Republica Moldova, până nu demult am avut și instanțe specializate, fiind vorba despre Judecătoria Militară și Judecătoria Comercială de

¹⁰⁸⁵ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrative în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 20.

¹⁰⁸⁶ *Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) privind specializarea judecătorilor*, adoptat în cadrul celei de-a 13-a reuniuni plenare a CCJE (Paris, 5-6 noiembrie 2012), pct. 42. [URL]: [https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-\(CCJE\)](https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-(CCJE))

Circumscripție, care și-au încetat activitatea la 1 aprilie 2017 (în baza art. 1 alin. (3) din *Legea cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești*, nr. 76 din 21.04.2016¹⁰⁸⁷). Deci în prezent, avem doar instanțe generale (fiind vorba doar despre instanțele de fond).

În pofida faptului că atât doctrina, cât și practicienii au insistat asupra înființării de instanțe specializate în cauze de contencios administrativ¹⁰⁸⁸, până în momentul de față acestea nu există. În schimb, s-a realizat specializarea judecătorilor în contencios administrativ, în acest sens art. 192 (Specializarea judecătorilor pentru examinarea acțiunilor în contencios administrativ) din *Codul administrativ al Republicii Moldova* (care urmează să intre în vigoare la 1 aprilie 2019)¹⁰⁸⁹ stipulând:

„(1) Pentru examinarea acțiunilor în contencios administrativ la curțile de apel și la Curtea Supremă de Justiție se instituie complete și/sau colegii specializate de judecători.

(2) În judecătorii acțiunile în contencios administrativ se examinează de judecători specializați.”

O astfel de soluție a fost recomandată și de către specialiști¹⁰⁹⁰, rămâne doar de văzut cum se va implementa în continuare. Pe de altă parte, specialiștii mai recomandă promovarea specializării informale a judecătorilor pe domenii mai înguste, cum ar fi: cauzele legate de relațiile de familie, cauzele comerciale, litigiile de muncă și cauzele penale cu minori.

¹⁰⁸⁷ *Legea cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești* nr. 76 din 21.04.2016. În: Monitorul Oficial, nr. 184-192 din 01.07.2016.

¹⁰⁸⁸ Diaconu M. *Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2013, p. 497; Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 156.

¹⁰⁸⁹ *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 309-320 din 17.08.2018.

¹⁰⁹⁰ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrative în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 20.

În practică, în urma reorganizării hărții instanțelor de judecată (începută în anul 2017), este prevăzut faptul că judecătorii din Republica Moldova nu mai examinează toate tipurile de dosare, ci se specializează într-un anumit domeniu. În concret, în prezent, Judecătoria Chișinău și cea din Bălți au devenit specializate în ianuarie 2017, în aceste instanțe, judecătorii fiind specializați pe dosare *penale, civile* sau în *care sunt vizați minorii*.

Desigur, trebuie să recunoaștem că specializarea judecătorilor a fost inițiată anterior anului 2017, parcurgând câțiva pași până la acesta. Bunăoară, chiar dacă *judecătorii de instrucție, de jure*, nu sunt considerați judecători specializați, *de facto* însă, aceștia acționează ca judecători specializați, cu atribuții distincte și fără posibilitate de promovare la funcția de judecător de drept comun. Din anul 2012 a fost modificată procedura de numire a judecătorilor de instrucție, ceea ce a determinat specialiștii să aprecieze instituția judecătorilor de instrucție ca un domeniu de specializare formală a judecătorilor în Republica Moldova¹⁰⁹¹.

Pe de altă parte, un alt domeniu în care s-a pus accentul pe specializarea judecătorilor a fost cel al cauzelor cu implicarea minorilor. În acest sens, începând cu anul 2013, Consiliul Superior al Magistraturii desemnează judecătorii instanțelor judecătorești pentru specializare și examinarea cauzelor penale cu implicarea minorilor. De exemplu, Prin Hotărârea CSM, nr. 279/13 din 11 aprilie 2017, au fost desemnați 65 de judecători pentru examinarea cauzelor penale cu implicarea minorilor. În esență, aceste măsuri au fost necesare în contextul implementării reformării Sectorului Justiției, care implică și consolidarea sistemului de justiție pentru copii.

¹⁰⁹¹ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrative în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 20.

În același context, la începutul anului 2018 s-a produs specializarea judecătorilor pe dosare de insolabilitate. În urma unor modificări efectuate în *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*¹⁰⁹², competențele de examinare a dosarelor de *insolabilitate* au fost transferate de la curțile de apel la judecătoriile de fond. Pentru a nu bloca procesul de examinare a acestor tipuri de dosare, judecătorii de fond din fiecare instanță din țară au fost instruiți și, ulterior, specializați. Astfel, la Judecătoria Chișinău sunt zece judecători specializați în acest domeniu, la Curtea de Apel Chișinău sunt formate două complete specializate pe insolabilitate, iar la Curțile de Apel din Comrat și Cahul, câte un complet specializat. În judecătoriile din raioane este câte un judecător specializat pe dosare de insolabilitate.

Așadar, actualmente, atestăm practica tot mai fermă a factorilor de decizie de specializare a judecătorilor moldoveni în așa domenii precum: dreptul penal, dreptul civil, contenciosul administrativ, insolabilitatea, cauze cu implicarea minorilor, la care se alătură și judecătorii de instrucție¹⁰⁹³.

Este de menționat și faptul că, potrivit *Raportului anual al Consiliului Superior al Magistraturii pentru anul 2017*, deja formarea inițială a judecătorilor se realizează ținându-se cont de necesitatea specializării acestora, de dinamica procesului legislativ și a practicii judiciare¹⁰⁹⁴.

În același timp, specialiștii recomandă și specializarea asistenților judiciari, care ar putea contribui atât la spo-

¹⁰⁹² *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

¹⁰⁹³ Railean P. *Problema specializării judecătorilor în Republica Moldova*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 6, p. 40.

¹⁰⁹⁴ *Raport cu privire la activitatea Consiliului Superior al Magistraturii și a instanțelor judecătorești în anul 2017*. Chișinău: CSM, 2018, p. 57.

rirea performanței instanțelor, cât și a calității hotărârilor judecătorești. Această specializare presupune schimbarea modului de atribuire a unui asistent per judecător, la atribuirea asistenților judiciari per instanță. În atare situație, activitatea asistenților judiciari va fi organizată în funcție de domenii juridice și nu în funcție de activitatea unui judecător¹⁰⁹⁵. Rămâne de văzut care vor fi deciziile autorităților responsabile în domeniu, cert fiind faptul că o cunoaștere mai bună a anumitor domenii de către personalul care ajută judecătorii va contribui și mai mult la asigurarea celerității proceselor și calității deciziilor judecătorești.

În legătură cu beneficiul specializării, accentuăm că aceasta este resimțită nu doar de către înșiși judecătorii ca o componentă intrinsecă a independenței justiției, ci și o așteptare legitimă a justițiabililor, care își doresc ca litigiile lor să fie soluționate cu celeritate și profesionalism de către judecătorii care au posibilitatea reală de a se specializa într-un domeniu al dreptului pe care să îl poată aprofunda, astfel încât să fie limitat la maximum riscul de erori judiciare¹⁰⁹⁶.

Așadar, susținem opinia cercetătorilor¹⁰⁹⁷, potrivit căreia specializarea definitivă a judecătorilor ar aduce un suflu nou justiției din Republica Moldova. Dosarele ar fi examinate cu mai mult profesionalism, în termene mai restrânse, ceea ce ar face ca cetățenii să fie mai siguri că vor avea parte de procese echitabile, în care nu vor fi eventuale erori judiciare prin care să fie vătămați.

¹⁰⁹⁵ Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014, p. 9

¹⁰⁹⁶ Roșca N., Ilana A. *Neceșitatea specializării instanțelor competente în materie de insolvabilitate*. În: Revista Națională de Drept, 2014, nr. 12, p. 32.

¹⁰⁹⁷ Railean P. *Problema specializării judecătorilor în Republica Moldova*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 6, p. 42.

3.3. Calitatea hotărârii judecătorești ca finalitate a actului de justiție

3.3.1. Hotărârea judecătorească și natura sa juridică.

Judecarea cauzelor civile nu poate avea loc în lipsa emiterii de către instanța de judecată a unor acte de dispoziție¹⁰⁹⁸, al căror element central fiind voința instanței exteriorizată obiectiv într-o anumită formă¹⁰⁹⁹. În acest sens, *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*¹¹⁰⁰ prevede expres, în art. 14, formele pe care le preiau actele de dispoziție ale instanței, după cum urmează:

– alin. (1): „La judecarea cauzelor civile în primă instanță, actele judiciare se emit în formă de hotărâre, încheiere și ordonanță.”

– alin. (5): „Dispoziția judecătorească prin care se soluționează fondul apelului și recursului se emite în formă de decizie, iar la soluționarea problemelor prin care nu se rezolvă fondul apelului și recursului, dispoziția se emite în formă de încheiere.”

Actul de dispoziție principal al instanței este cel prin care se soluționează fondul cauzei. Este vorba despre hotărârea judecătorească, care este un act esențial în aplicarea și realizarea dreptului¹¹⁰¹. În legătură cu aceasta, *Codul*

¹⁰⁹⁸ Prisac Al. *Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova*. Chișinău: Cartea Juridică, 2019, p. 77.

¹⁰⁹⁹ Загайнова С.К. *Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы*. Диссертация на соискание степени доктора юридических наук. Екатеринбург, 2008, p. 67.

¹¹⁰⁰ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

¹¹⁰¹ *Drept procesual civil. Partea specială*. Curs universitar/ Coord.: E. Belei. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: S.n., 2016, p. 83.

de procedură civilă al Republicii Moldova prevede la art. 14 alin. (2): „În formă de hotărâre se emite dispoziția primei instanțe prin care se soluționează fondul cauzei”.

În doctrină, se precizează în acest sens că „hotărârea judecătorească – *sententia* – reprezintă actul final și de dispoziție al instanței prin care se soluționează, cu autoritate de lucru judecat, litigiul dintre părți. Dat fiind faptul că întreaga activitate judiciară se realizează cu scopul de a soluționa un conflict civil concret, hotărârea judecătorească – desemnând rezultatul activității judiciare – reprezintă, fără îndoială, cel mai important act al justiției”¹¹⁰².

Evident, toată activitatea de înfăptuire a justiției este direcționată spre a fi pronunțată hotărârea judecătorească, care încununează toată activitatea instanței de judecată. Începând cu intentarea procesului civil, toate actele de procedură îndeplinite de către instanța de judecată, toate actele de dispoziție intermediare sunt orientate spre un singur scop – formarea actului final al justiției. Anume hotărârea judecătorească conține răspunsuri la toate cerințele prezentate și prin care instanța de judecată își realizează atribuția sa de autoritate publică¹¹⁰³.

Importanța hotărârii judecătorești poate fi percepută atât din punctul de vedere al părților, cât și al societății în general. Pentru părți, hotărârea este destinată să pună capăt litigiului dintre ele și să le apere drepturile civile concrete. Pentru societate, hotărârea judecătorească, în general, reprezintă un mijloc eficient de restabilire a ordinii de drept democratice

¹¹⁰² Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 906.

¹¹⁰³ Prisac Al. *Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova*. Chișinău: Cartea juridică, 2019, p. 78.

și de eficientizare a normelor de drept substanțial. Totodată, hotărârea judecătorească are și un pronunțat caracter educativ, prevenind încălcarea dreptului de către acei cetățeni care, în cazuri similare, ar fi tentați să nesocotească drepturile subiective recunoscute de ordinea juridică¹¹⁰⁴.

În doctrina juridică românească, frecvent este pusă în discuție problema naturii juridice a hotărârii judecătorești, cercetătorii întrebându-se și argumentând ce este aceasta – un fapt juridic, un act juridic sau se reduce la un simplu silogism judiciar?¹¹⁰⁵.

Asemenea întrebări se abordează deoarece judecătorul operează cu elemente de logică pe care le aplică la cazuri concrete. Opera de judecată presupune nu doar aplicarea legii, ci și stabilirea faptelor desfășurate în viața cotidiană. Soluția finală a judecătorului nu poate face abstracție de procesul mental de elaborare a acesteia. În acest proces, silogismul judiciar are un rol foarte important. De aceea, în doctrină s-a susținut că hotărârea nu este altceva decât un silogism în cadrul căruia premisa majoră este norma juridică, premisa minoră este faptul invocat ca temei al pretenției, iar concluzia este rezultatul obținut prin aplicarea legii la faptele respective¹¹⁰⁶.

¹¹⁰⁴ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 906.

¹¹⁰⁵ *Dicționar Explicativ al Limbii Române* – „silogism” = „tip de deducție în care o propoziție numită concluzie rezultă din două sau mai multe propoziții numite premise”; „raționament deductiv care conține trei judecăți legate între ele astfel încât cea de-a treia judecată, care reprezintă o concluzie, se deduce din cea dintâi prin intermediul celei de-a doua”; „raționament constând din trei judecăți (majoră, minoră și conclusivă), concluzia fiind dedusă din judecata majoră prin intermediul celei minore”. [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/silogism>.

¹¹⁰⁶ Ungureanu O. *Actele de procedură în procesul civil (la instanța de fond)*. București: Mihaela, 1997, p. 205-206.

În realitate, hotărârea nu poate fi redusă la o simplă „schemă mentală”, la care recurge incontestabil judecătorul. Acesta trebuie să aprecieze însă și faptele desfășurate în lumea exterioară și chiar probele administrate în instanță. Desigur, logica are un rol preponderent în activitatea desfășurată de judecător, dar „funcția acesteia nu este exclusivă. Judecătorul nu poate fi considerat ca «o mașină producătoare de sentințe» și nici sentința ca «un lanț de silogisme»” (E.J. Couture¹¹⁰⁷, citat de I. Leș¹¹⁰⁸).

Elaborarea hotărârii se realizează în cadrul unui proces deosebit de complex, în care determinarea și evaluarea faptelor au un rol deosebit de important. Pornind de la aceasta, uneori rolul judecătorului este asemuit cu acel al istoricului. „În căutarea adevărului, judecătorul acționează ca un istoric. Munca sa nu diferă fundamental de cea pe care o realizează cercetătorul faptelor istorice: adună documente, ascultă martori, caută părerea specialiștilor din diferite domenii ale științelor înrudite, trage concluzii din faptele cunoscute construind prin conexiune fapte necunoscute. În acest sens, magistratul este un istoric al faptelor care au determinat procesul. Metoda sa este similară cu a istoricului și similare sunt și rezultatele investigației sale”. Cu toate acestea, asimilarea judecătorului cu istoricul nu poate fi niciodată totală sau „completă” (E.J. Couture¹¹⁰⁹, citat de I. Leș¹¹¹⁰).

¹¹⁰⁷ Couture E.J. *Fundamentos de derecho procesual civil*. Ed. a 3-a. Buenos Aires: Depalma, 1981, p. 288.

¹¹⁰⁸ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 907.

¹¹⁰⁹ Couture E.J. *Fundamentos de derecho procesual civil*. Ed. a 3-a. Buenos Aires: Depalma, 1981, p. 288.

¹¹¹⁰ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 907.

Într-adevăr, judecătorul nu poate doar să relateze pur descriptiv faptele; el trebuie să pună un „diagnostic” concret acestora, pentru ca apoi să le califice din punct de vedere juridic. De aceea, hotărârea finală a judecătorului nu este nici rezultatul exclusiv al unui simplu silogism și nici al unei investigații istorice. Altfel spus, hotărârea nu este un simplu fapt calificat juridic¹¹¹¹. Hotărârea judecătorească este o urmare a operei de înfăptuire a justiției, și nu un rezultat al unei opere de legalitate formală. Este o operă ce se realizează printr-o multitudine de acte voliționale. Hotărârea finală este un important act juridic, în a cărui elaborare logica are un rol foarte semnificativ, dar care se concretizează în mod necesar în acte de voință (E.J. Couture¹¹¹², citat de I. Leș¹¹¹³).

Una dintre ideile principale ce pot fi desprinse din reflecțiile enunțate ține de faptul că, înainte de a-și manifesta voința pe fondul unei cauze, ca soluție a acesteia, judecătorul desfășoară un amplu proces de analiză logică a elementelor deduse în fața sa, fapt de natură să garanteze corectitudinea finală a acesteia, legalitatea și temeinicia sa¹¹¹⁴. Pentru ca tot acest silogism juridic să convingă justițiabilul de adevărul dedus de judecător și transpus în decizia sa, de legalitatea și temeinicia acestuia, este absolut necesar să fie exprimat într-o anumită formă și adus la

¹¹¹¹ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 907-908.

¹¹¹² Couture E.J. *Fundamentos de derecho procesual civil*. Ed. a 3-a. Buenos Aires: Depalma, 1981, p. 289.

¹¹¹³ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 908.

¹¹¹⁴ Potrivit art. 239 din *Codul de procedură civilă al RM*: „Hotărârea judecătorească trebuie să fie legală și întemeiată. Instanța își întemeiază hotărârea numai pe circumstanțele constatate nemijlocit de instanță și pe probele cercetate în ședință de judecată”.

cunoștința sa. Singura modalitate de realizare a acestui de-
ziderat constă în transpunerea silogismului în conținutul
hotărârii judecătorești.

În mod corespunzător, legea procesuală civilă stabilește
expres, în art. 241, elementele de conținut ale hotărârii
judecătorești, după cum urmează:

„(2) Hotărîrea judecătorească constă din partea intro-
ductivă și partea dispozitivă. În cazurile prevăzute la art.
236 alin. (5), hotărîrea judecătorească constă din partea in-
trodactivă, partea descriptivă, motivare și dispozitiv. Fieca-
re parte a hotărîrii se evidențiază separat în textul acesteia.

(3) În partea introductivă se indică locul și data adoptă-
rii, denumirea instanței care o pronunță, numele membri-
lor completului de judecată, al grefierului, al părților și al
celorlalți participanți la proces, al reprezentanților, obiec-
tul litigiului și pretenția înaintată judecății, mențiunea des-
pre caracterul public sau închis al ședinței.

(4) În partea descriptivă se indică succint pretențiile
reclamantului, obiecțiile pîrîtului și explicațiile celorlalți
participanți la proces.

(5) În motivare se indică: circumstanțele cauzei, consta-
tate de instanță, probele pe care se întemeiază concluziile
ei privitoare la aceste circumstanțe, argumentele invocate
de instanță la respingerea unor probe, legile de care s-a că-
lăuzit instanța.

(6) Dispozitivul cuprinde concluzia instanței judecăto-
rești privind admiterea sau respingerea integrală sau parți-
ală a acțiunii, repartizarea cheltuielilor de judecată, calea și
termenul de atac al hotărîrii.

(7) În cazul în care instanța judecătorească dispune exe-
cutarea imediată a hotărîrii, în dispozitiv se face o mențiu-
ne în acest sens. Dacă a respins pretențiile reclamantului,

instanța dispune prin hotărîre anularea măsurilor de asigurare a acțiunii.”

Așadar, silogismul judiciar urmează să fie prezentat în mod obligatoriu în *partea de motivare a hotărârii judecătorești*¹¹¹⁵. Obligația motivării se impune pentru a dovedi că judecătorii au examinat fiecare pretenție sau obiecție pe care au prezentat-o părțile și, totodată, pentru a se da posibilitate instanțelor superioare să controleze dacă judecarea s-a făcut cu respectarea legii¹¹¹⁶.

În opinia corectă a cercetătorilor/practicieni români¹¹¹⁷, motivarea hotărârii judecătorești nu trebuie percepută exclusiv ca o obligație a judecătorului. Cu mult mai important este ca aceasta să fie percepută ca „un privilegiu pentru judecător, o oportunitate pe care legiuitorul i-o pune la dispoziție pentru a demonstra argumentativ justetea judecății sale, maturitatea raționamentului său, puterea logicii sale, capacitatea de a corobora probele administrate, nivelul acumulărilor profesionale, toate la un loc având menirea să convingă nu doar părțile litigiului și apărătorii acestora, ci și orice altă persoană care ar citi acea hotărîre, asupra legalității și temeiniciei hotărârii, a capacității profesionale, maturității intelectuale și echilibrului de personalitate ale judecătorului cauzei, garanții ale unui act de justiție profesionist și imparțial”.

¹¹¹⁵ Iacob I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2, p. 104.

¹¹¹⁶ Boroi G., Stancu M. *Drept procesual civil*. Vol. I. București: Hamangiu, 2015, p. 546; *Drept procesual civil. Partea specială*. Curs universitar: Coord. E. Belei. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: S.n., 2016, p. 86.

¹¹¹⁷ Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești*. În: Revista Universul juridic, nr. 11, noiembrie 2019, p. 7.

3.3.2. Calitatea motivării hotărârii judecătorești.

În general, în doctrina juridică autohtonă o astfel de problemă nu este pusă în discuție. Cu toate acestea, printre puținele analize în materie, merită atenție reflecțiile dnei doctor în drept, avocat Iacob Irina¹¹¹⁸, pe care ținem să le invocăm în cele ce urmează.

În general, motivarea hotărârii este apreciată ca fiind „opera judecătorului care trebuie să demonstreze în mod logic deplina concordanță dintre soluția din cauza respectivă și realitate”¹¹¹⁹.

În sistemul procesual tradițional, *motivarea* a avut și are un rol deosebit de important. Ea este o puternică garanție a imparțialității judecătorului, a calității actului de justiție și oferă posibilitatea unui cerc larg de persoane de a cunoaște conținutul motivelor ce au determinat pronunțarea unei anumite hotărâri judecătorești. *Motivarea* hotărârii oferă și posibilitatea exercitării de către instanțele superioare a unui control judiciar eficient și optim, reprezentând pentru părți și o garanție împotriva arbitrarului¹¹²⁰.

Doctrina a considerat în mod constant că *motivarea* este un element esențial și necesar al unei hotărâri judecătorești, iar lipsa acesteia atrage casarea ei¹¹²¹. Și în doctrina occiden-

¹¹¹⁸ Iacob I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2, p. 102-108.

¹¹¹⁹ Boroi G., Stancu M. *Drept procesual civil*. Vol. I. București: Hamangiu, 2015, p. 546.

¹¹²⁰ Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 912.

¹¹²¹ Deleanu I. *Tratat de procedură civilă*. Vol. I. București: Universul juridic, 2013, p. 28; Ciobanu V. M. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. II. București: Național, 1996, p. 255; *Drept procesual civil. Partea specială*. Curs universitar: Coord. E. Belei. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: S.n., 2016, p. 86; Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 912.

tală autori de prestigiu (Cornu G., Foyer J., Vincent J., Guinchard S. – citați de I. Leș¹¹²²) consideră că *motivarea* este „o regulă general aplicabilă în toate materiile”, în afara excepțiilor prevăzute de lege și „în fața tuturor jurisdicțiilor”.

Dintr-o perspectivă mai largă, motivarea reprezintă și o condiție impusă de majoritatea legislațiilor de inspirație romano-germană¹¹²³ și, mai ales, de jurisprudența CtEDO, care consideră că motivarea este un element al procesului echitabil.

Pornind de la necesitatea și importanța sa distinctă, motivarea trebuie să întrunească anumite cerințe, printre care: trebuie să fie clară, precisă și necontradictorie, astfel încât din ea să rezulte justețea soluției pronunțate. O motivare corectă presupune: răspunsuri precise la toate capetele de cerere și la toate apărările formulate, pe baza tuturor probelor administrate în cauză, a argumentelor și raționamentelor juridice, a principiilor și a regulilor de drept substanțial și procesual; referirea la realitatea faptelor și la judecățile verificate în concret în speța respectivă, prin evitarea motivărilor sprijinite pe formulări generale, abstracte; consecvența și principialitatea, care exclud existența considerentelor contradictorii (legea nu interzice motivarea alternativă sau subsidiară, întrucât, în acest caz, un considerent nu îl exclude pe celălalt); respectarea strictă a soluției din dispozitivul hotărârii. Astfel, motivarea unei hotărâri nu reprezintă o problemă de volum, ci una *de conținut*. Instanța trebuie să prezinte *motivele care au determinat-o să pro-*

¹¹²² Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 913.

¹¹²³ În Italia și Spania, motivarea hotărârilor judecătorești constituie un principiu de ordin constituțional (fiind reglementat în art. 111 alin. (1) din Constituția Italiei și art. 120 alin. (1) din Constituția Spaniei). Pentru detalii, a se vedea: Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014, p. 913.

nunțe soluția, iar nu stări descriptive, fără relevanță pentru rezolvarea pricinii (de exemplu, nu este suficientă redarea în rezumat a probelor administrate, ci trebuie să se înfățișeze temeiurile pentru care s-a respins o probă, pentru care din două probe s-a ales una și s-a înlăturat cealaltă etc.¹¹²⁴).

Dincolo de aprecierile doctrinare, în jurisprudența recentă a Înaltei Curți de Justiție și Casație a României expres s-a precizat: „Motivarea unei hotărâri *trebuie să fie clară și precisă, să se refere la probele administrate în cauză și să fie în concordanță cu acestea, să răspundă în fapt și în drept la toate aspectele incidente în cauză, să conducă în mod logic și convingător la soluția din dispozitiv*. Hotărârea instanței trebuie să cuprindă, ca o garanție a caracterului echitabil al procedurii judiciare și al respectării dreptului la apărare al părților, motivele de fapt și de drept care au format convingerea instanței, precum și cele pentru care s-au înlăturat cererile/apărările părților. Considerentele hotărârii, reprezentând explicitarea soluției din dispozitiv, sprijinul necesar al acestuia, fac corp comun cu dispozitivul și intră deopotrivă în autoritate de lucru judecat, raportat la părțile din dosar și obiectul cauzei”. (par. 171)¹¹²⁵

Făcând abstracție de prevederile legale în materie, de aprecierile și sugestiile conturate de către doctrină (enunțate mai sus), practica motivării hotărârilor judecătorești de cele mai multe ori este una dezamăgitoare¹¹²⁶. Nu puține sunt situațiile în care părțile ramân absolut dezamăgite de mo-

¹¹²⁴ Boroi G. *Codul de procedură civilă, comentat și adnotat*. Vol. I. București: All Beck, 2001, p. 455.

¹¹²⁵ <http://www.drepturile-omului.eu/news/params/post/1754723/testul-de-calitate-al-motivarii-hotararilor>.

¹¹²⁶ Iacub I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: *Relații Internaționale Plus*, 2020, nr. 2, p. 105.

mentul în care primesc hotărârea, constatând fie că aceasta nu este motivată, fie că motivele expuse nu vizează argumentele lor, ori sunt de-a dreptul de „neînțeles”.

În acest context, specialiștii atrag atenția pe bună dreptate că redactarea unei hotărâri pe numeroase pagini nu echivalează cu motivarea acesteia, deoarece, de regulă, în partea introductivă sunt reluate expunerile părților, care – grație trimiterii în format electronic – sunt integrate *ad literam* și, astfel, avem hotărâri tot mai „stufoase”.

Ceea ce interesează este exact motivarea proprie judecătorului pentru care adoptă soluția respectivă, de regulă, aceasta fiind „demarcată”, fiind precedată de sintagma „*analizând actele și lucrările...*”

Prin urmare, cel mai mare minus constatat în activitatea de motivare a unei hotărâri judecătorești este întinderea excesivă a considerentelor¹¹²⁷ în detrimentul calității motivării. În literatura de specialitate autohtonă, prea puțin se pune în discuție această problemă¹¹²⁸. În schimb, în doctrina românească unii practicieni bat alarma. Deoarece în cea mai mare parte același minus afectează și calitatea justiției noastre, în cele ce urmează va fi prezentată situația constatată în România, cu precizarea că aceasta este în cea mai mare parte proprie și sistemului nostru.

Astfel, referitor la *întinderea considerentelor*, specialiștii atrag atenția¹¹²⁹ că, chiar dacă întinderea considerentelor pe un anumit număr de pagini este determinată în fiecare caz

¹¹²⁷ Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești*. În: Revista Universul juridic, nr. 11, noiembrie 2019, p. 8.

¹¹²⁸ Iacub I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2, p. 105.

¹¹²⁹ Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești*. În: Revista Universul juridic, nr. 11, noiembrie 2019, p. 10.

aparte de complexitatea cauzei, de probele administrate de părți, de numărul capetelor de cerere ale acțiunii, de existența sau inexistența unei cereri reconvenționale etc., totuși practica judiciară din ultimii 10-15 ani a scos în evidență „o tendință vădit eronată și anume de a pune semnul egalității între numărul cât mai mare de pagini ale unei hotărâri, pe de o parte, și calitatea hotărârii, pe de altă parte, indiferent de complexitatea speței, numărul părților ș.a.”

Modalitățile, prin care judecătorii „dospesc” artificial până la dimensiuni aiuritoare conținutul unei hotărâri, sunt diverse, principalele fiind următoarele¹¹³⁰:

a) *scanarea* – evitând efortul realizării de sinteze pe marginea tuturor cererilor aflate la materialele dosarului, judecătorii au recurs la preluarea integrală a conținutului acestora prin scanare. Ca rezultat, au apărut impresionante hotărâri judecătorești, cu peste 20-30 de pagini, ajungând frecvent la 50, 60 sau, mai rar, peste o sută, hotărâri în care raționamentul judecătorului era cuprins la final doar în 1/2, una-două pagini sau mai puțin.

O asemenea abordare a construcției unei hotărâri judecătorești are tot felul de consecințe negative, mai ales cu impact asupra reputației profesionale a judecătorului în cauză. Din perspectiva dată, este rezonabilă suspiciunea că un asemenea judecător nu are capacitatea de a sintetiza documentele ce i se supun analizei și că apelează la soluția comodă și derobatoare pentru el de a scana tot documentul tocmai pentru că este incapabil să producă o expunere în sinteză. Mai grav este că o astfel de suspiciune poate genera o alta - cu privire la capacitatea judecătorului de a emite

¹¹³⁰ Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești*. În: Revista Universul juridic, nr. 11, noiembrie 2019, p. 10.

raționamente logice pe chiar fondul cauzei ce îi este dedusă judecății. Aceste momente trebuie să preocupe în special comisiile de evaluare a judecătorilor, pentru a consolida calitatea hotărârilor judecătorești.

În prezent, necesitatea scanării a decăzut, deoarece, părțile expediază instanței materialele în variantă electronică, ceea ce face și mai accesibil pentru preluare textul acestora.

b) O altă modalitate de „lungire” artificială a considerentelor unei hotărâri judecătorești, dar și de diluare a esenței acesteia, o constituie citarea excesivă a unor texte legale (uneori secțiuni de 10-15 articole) sau a unor puncte de vedere din doctrină (redarea copy-paste a unor nesfârșite pasaje din tot felul de cursuri universitare – aspect rar atestat în practica judecătorească a Republicii Moldova). Efectele negative ale acestui moment nu vizează doar aspectul cantitativ al încărcării nejustificate a unei hotărâri judecătorești cu o mulțime de texte legale nerelevante ori cu aspecte de dispută doctrinară, dar ridică și suspiciunea că respectivul judecător este incapabil să indice temeiul de drept concret al soluției sale și că se ascunde argumentativ derobator în spatele unor opinii teoretice exprimate în publicistica juridică de autori respectați și respectabili, fapt care la fel ar trebui să constituie obiect de preocupare pentru comisiile de evaluare.

c) În strânsă legătură cu punctul b), trebuie invocată practica multor judecători de a include în cuprinsul considerentelor hotărârii, fără nicio legătură cu fondul litigiului soluționat, a unor ample citate din Convenția Europeană a Drepturilor Omului ori din hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului sau ale Curții de Justiție a Uniunii Europene. Sigur că, în anumite situații limitative, judecătorul

este dator să se exprime și să explice unele aspecte. Cu regret însă, în majoritatea cazurilor (litigii derulate sub puterea legilor naționale necontestat conforme legislației europene, unde niciuna dintre părți nu are obiecțiuni cu privire la incidența sau eficacitatea normei naționale), totuși judecătorul se simte dator fără nicio justificare să enumere o sumedenie de hotărâri ale instanțelor europene care i se par lui a-i susține punctul de vedere pe care l-a adoptat prin hotărâre. Și această practică scoate în evidență nesiguranța judecătorului cu privire la justețea propriei sale decizii judecătorești și a raționamentului logico-juridic aferent.

Suspiciunea incompetenței profesionale nu este singura plauzibilă, mai ales acolo unde metodele de umflare artificială a hotărârii menționate sunt *cumulate* de judecător în „argumentarea” hotărârii sale. Există riscul apariției suspiciunii că scanarea (copierea – e.n.) integrală a tuturor cererilor din dosar, haosul expunerii, cascada de citate inutile din texte legale naționale ori europene, citate ample din doctrină, invocarea a zeci de pasaje din hotărâri europene fără legătură cu cauza, exprimarea confuză ori concluziile echivoce și nejustificat de lapidare în raport cu amplul conținut al hotărârii, într-un cuvânt un ghiveci argumentativ întins, de regulă, pe distanța a 80-100 de pagini sau peste, reprezintă nu incompetență, ci intenția judecătorului de a escamota printr-o motivare haotică și lălăită o decizie deliberat denaturată¹¹³¹.

d) O ultimă remarcă asupra domeniului analizat o constituie acuratețea exprimării în cuprinsul considerentelor hotărârii judecătorești și ne referim aici la conciziunea pro-

¹¹³¹ Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești*. În: Revista Universul juridic, nr. 11, noiembrie 2019, p. 15.

pozițiilor, frazelor, a termenilor folosiți, dar și la acuratețea gramaticală. Sub acest aspect, pot fi întâlnite hotărâri din care nu înțelegi nimic, deși le citești de trei-patru ori, din cauza modului confuz de exprimare, a folosirii unor cuvinte sau expresii echivoce din care poți presupune/reține/deduce mai multe sensuri interpretative, ori hotărâri în care motivarea juridică este înlocuită cu tot felul de impresii/trăiri/frustrări/complexe ale redactorului judecător, câmp de exprimare al unor personalități cel puțin îngrijorătoare¹¹³².

Generalizând constatările specialiștilor români, ținem să subliniem în mod repetat că, în cea mai mare parte, carențele enunțate afectează și justiția din Republica Moldova, ceea ce nu poate să lase indiferent nici statul, nici societatea, nici justițiabilii. Este absolut necesar de a remedia situația dată, dacă optăm pentru finalizarea procesului de consolidare definitivă a statului de drept¹¹³³. O soluție favorabilă la această problemă ar consta în revenirea la sancționarea disciplinară a judecătorilor care admit asemenea abateri atunci când își redactează propriile hotărâri și introducerea sancțiunii de casare a acestora fără examinare în cazurile în care sunt contestate în apel (după caz, recurs). Cu siguranță, asemenea măsuri ar contribui la consolidarea calității și eficienței actului de justiție înfăptuit de puterea judecătorească.

¹¹³² Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești*. În: Revista Universul juridic, nr. 11, noiembrie 2019, p. 15.

¹¹³³ Iacub I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2, p. 108.

3.4. Uniformitatea practicii judecătorești ca garanție a securității juridice

În prezent, obligația cea mai importantă a statului, care îi determină sensul existenței sale și rolul pentru societate, constă în recunoașterea, în respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului. Realizarea acestei obligații însă este posibilă doar în condițiile interpretării și aplicării uniforme a legilor pe tot teritoriul statului. În acest sens, caracterul unitar al practicii judiciare devine garanția de bază a principiului egalității tuturor în fața legii și a justiției¹¹³⁴, al respectării securității raporturilor juridice (principiului securității juridice¹¹³⁵), care impune ca soluția dată în mod irevocabil cu privire la un litigiu să nu mai fie repusă în discuție¹¹³⁶. Aceste principii sunt grav afectate, dacă în aplicarea uneia și aceleiași legi soluțiile instanțelor judecătorești sunt diferite sau chiar contradictorii¹¹³⁷.

Așadar, nivelul de asigurare a drepturilor și libertăților omului depinde în mare măsură nu atât de numărul și „ca-

¹¹³⁴ Дикарев И. Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе. В: Власть, 2011, № 8, p. 148.

¹¹³⁵ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: Legea și Viața, 2015, nr. 5, p. 7; Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: Revista Științifică Internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3, p. 102.

¹¹³⁶ *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, Nr. 28 din 14.12.2010 pentru controlul constituționalității prevederilor art. 22 alin. (1) lit.b) din Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului,” în redacția Legii nr. 247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”*. În: Monitorul Oficial, nr. 254-256 din 24.12.2010.

¹¹³⁷ Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 10, p. 32.

litatea” legilor, cât de obligativitatea legilor și de experiența de aplicare uniformă a lor de către instanțe¹¹³⁸.

Pornind de la faptul că, în prezent, justiției i-a revenit sarcina de a fi un factor esențial de echilibru și stabilitate socială în statul de drept, totuși trebuie să recunoaștem că realizarea acestui deziderat nu este posibilă fără asigurarea caracterului unitar al practicii judecătorești, altfel spus fără asigurarea aplicării uniforme a legislației de către instanțe (deficiență cu care se confruntă încă sistemul național judecătoresc¹¹³⁹). Sub acest aspect, este important că hotărârile judecătorești au drept scop primordial nu numai soluționarea unui anumit litigiu, asigurându-le părților securitatea juridică, ci și stabilirea jurisprudenței pentru a evita apariția altor litigii și a asigura stabilitatea socială.

În sens extins, interpretarea și aplicarea uniformă a legilor de către toate organele statului, de funcționari publici și cetățeni constituie o condiție necesară pentru menținerea regimului legalității¹¹⁴⁰ în cadrul societății.

Chiar de la bun început este important de subliniat că aplicarea uniformă a legii se bazează pe interpretarea uniformă a acesteia, or, altfel spus, este finalitatea interpretării uniforme. În același timp, menționăm că între interpre-

¹¹³⁸ *Monitorizarea încălcărilor drepturilor omului reflectate în hotărârile judiciare irevocabile*. Raport analitic. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2007, p. 83.

¹¹³⁹ Poalelungi M. *Calitatea soluțiilor judecătorești și unificarea practicii judiciare – restanțe și priorități ale sistemului judecătoresc*. Discurs prezentat în cadrul Adunării Generale a Judecătorilor din 15.02.2013. [URL]: <http://ajm.md/public/2013/02/15/discursul-presedintelui-curtii-supreme-de-justitiel-dlui-mihai-poalelungila-adunarea-generalaa-judecatorilor-din-15-02-2013-calitatea-solutiilor-judecatoressti-si-unificarea-practicii-judiciare/>.

¹¹⁴⁰ Дикарев И. *Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе*. В: Власть, 2011, №8, p. 148.

tare și aplicare există o fină distincție (cel puțin din perspectiva principiului securității juridice), care prezintă o anumită semnificație. Este vorba despre faptul că exigența interpretării uniforme a legii vizează nu doar instanțele judecătorești, ci și activitatea legislativă, deoarece de modul în care sunt elaborate, corelate, sistematizate actele legislative, depinde caracterul unitar al interpretării lor¹¹⁴¹.

După intrarea în vigoare a unui act normativ, la a cărui elaborare se prezumă că au fost respectate regulile de tehnică legislativă, pe durata existenței acestuia pot interveni diferite evenimente legislative, cum sunt: modificarea, completarea, abrogarea, republicarea, suspendarea sau altele asemenea, în toate aceste cazuri revenind tot legiuitorului sarcina asigurării clarității și coerenței reglementării, precum și integrarea armonioasă a acesteia în sistemul de drept, pentru eliminarea pe cât posibil a divergențelor de interpretare¹¹⁴².

Potrivit teoriei generale a dreptului, interpretarea legii constituie o etapă a procesului de aplicare a dreptului, scopul final fiind de a evidenția voința legiuitorului materializată în norma juridică ce se aplică. Mai mult, se consideră că „a interpreta înseamnă a desluși sensul exact și total al legii pentru a i se asigura o aplicare echitabilă și eficientă”. Rațiunea interpretării pleacă de la ideea că ceea ce se cere a fi aplicat nu este textul, în litera sa, ci dreptul pe care acesta îl cuprinde¹¹⁴³. De aici se susține, credem judicios, că în timp ce legiuitorul, în baza principiului separării pute-

¹¹⁴¹ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 12-13.

¹¹⁴² Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 5, p. 4-9.

¹¹⁴³ Ionescu S. *Justiție și jurisprudență în statul de drept*. București: Universul Juridic, 2008, p. 126.

rilor în stat, are atribuția de *a face legea* (lex), judecătorul, pentru cazul raportului juridic conflictual, ori practicianul dreptului, pentru cazul raportului juridic non-conflictual, are rolul de *a face dreptul* (jus). Spunând dreptul (*jurisdictio*), judecătorul *crează* dreptul¹¹⁴⁴.

Dincolo de aceasta, important este că interpretarea uniformă a legii are menirea de a asigura *stabilitatea situațiilor juridice*¹¹⁴⁵,

În ceea ce privește rolul instanțelor judecătorești în asigurarea interpretării și aplicării uniforme a legii, considerăm necesar mai întâi de specificat care este rolul lor la asigurarea securității juridice în general ca principiu. După cum se știe, ponderea acestuia a fost subliniată mai ales în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, lucru ușor de dedus din următoarele raționamente expuse de către C. Danileț, care susține că, în virtutea principiului securității juridice¹¹⁴⁶:

– statul trebuie să respecte și să aplice într-o manieră previzibilă și coerentă legile pe care le-a adoptat, care trebuie să fie accesibile publicului destinat și redactate cu suficientă claritate (*CtEDO, Broniowski c. Poloniei, 2005, §184*);

¹¹⁴⁴ Piperea Gh. *Precedentul judiciar și aplicabilitatea directă în dreptul intern a reglementărilor comunitare europene* (2009). [URL]: <http://www.juridice.ro/39452/precedentul-judiciar-si-aplicabilitatea-directa-in-dreptul-intern-a-reglementarilor-comunitare-europene.html>.

¹¹⁴⁵ Costachi Gh. *Neretroactivitatea legii – element al principiului securității juridice*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, din 22–23 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019, p. 10.

¹¹⁴⁶ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 13-14.

- trebuie respectată regula *res judicata*, conform căreia soluția definitivă a unei instanțe judecătorești nu poate fi repusă în discuție ulterior; procesul soluționat definitiv nu mai poate fi redeschis pentru a se proceda la o nouă examinare a cauzei (*CtEDO, Brumărescu c. României, 1999, §61; Roșca c. Moldovei, 2005, §24*);
- hotărârile definitive trebuie puse în executare (*CtEDO, Matheus c. Franței, 2005, §70; Tașkin ș.a. c. Turciei, 2004, §136*);
- jurisprudența trebuie să fie unitară și constantă; în special la nivelul instanței supreme trebuie evitate deciziile contradictorii și asigurată coerența jurisprudenței (*CtEDO, Beian c. României, 2007, §39*).

Așadar, elementele pe care se bazează principiul securității juridice sunt certitudinea, predictibilitatea dreptului. Acestea sunt necesare pentru a menține încrederea legitimă a cetățenilor în activitatea instanțelor de judecată¹¹⁴⁷. Astfel, certitudinea și predictibilitatea dreptului privesc atât legea, cât și jurisprudența. Atunci când în cauzele care conțin situații de fapt similare și în care sunt aplicabile aceleași dispoziții legale se adoptă hotărâri judecătorești diferite, chiar opuse, există o situație de jurisprudență neunitară sau divergență de jurisprudență¹¹⁴⁸, fapt ce afectează în mod considerabil securitatea juridică a relațiilor sociale¹¹⁴⁹.

¹¹⁴⁷ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, p. 4.

¹¹⁴⁸ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 14.

¹¹⁴⁹ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, p. 4-9.

Aplicarea uniformă a legilor conferă practicii judiciare un caracter uniform (unitar), fiind astfel o garanție principală a asigurării egalității și apărării drepturilor și libertăților constituționale ale omului, precum și a principiului securității relațiilor sociale¹¹⁵⁰.

În doctrină, prin practică judiciară uniformă se înțelege starea experienței de aplicare a dreptului, caracterizată prin abordarea unitară a interpretării și aplicării de către instanțele judecătorești a normelor de drept. Orice încălcare a legii (materiale sau procesuale) atentează la unitatea practicii judiciare¹¹⁵¹. Într-o altă viziune, caracterul unitar al practicii judiciare presupune legalitatea actelor jurisdicționale, la baza căreia stă aplicarea corectă și echitabilă a normelor de drept material și procesual¹¹⁵².

În contextul dat, cercetătorul Г.А. Вишнеvский susține că aplicarea uniformă a legii de către instanțe, determinată de necesitatea protecției eficiente a drepturilor omului în baza egalității persoanelor în fața legii și a justiției, urmărește atingerea unui anumit scop – asigurarea supremației dreptului. Astfel, justificată constituțional și uniformă, trebuie recunoscută doar o asemenea practică, care formează un model de soluționare a litigiilor exclusiv în baza principiilor dreptului și a legilor, servind ca o protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului. Practica judiciară uniformă este necesară doar în cazul în care ea permite în realitate excluderea arbitrariului judecătorilor

¹¹⁵⁰ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 339.

¹¹⁵¹ Дикарев И. *Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе*. В: Власть, 2011, №8, p. 148.

¹¹⁵² Пасленов А.Д. *О единстве судебной практики*. В: Актуальные Проблемы Российского права, 2009, № 3, p. 382.

și posibilitatea emiterii de decizii cu încălcarea legii. În același timp, practica judiciară uniformă nu trebuie percepută ca o politică formalizată a organelor judiciare de realizare a normelor legislației în vigoare¹¹⁵³.

Asigurarea aplicării uniforme a legii de către instanțe întotdeauna a fost privită ca una dintre principalele sarcini ale instanțelor judecătorești supreme. Acest fapt este explicat prin organizarea ierarhică a sistemului judiciar și prin competențele constituționale și procesuale corespunzătoare ale instanțelor supreme. Aceștia le revine sarcina supravegherii activității instanțelor judecătorești inferioare, precum și verificarea în procedurile de revizuire a actelor jurisdicționale¹¹⁵⁴.

În acest sens, relevante sunt dispozițiile art. 1 alin. (2) din *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție*, nr. 789/1996¹¹⁵⁵, care stipulează: „Curtea Supremă de Justiție este instanța judecătorească supremă care asigură aplicarea corectă și uniformă a legislației de către toate instanțele judecătorești, soluționarea litigiilor apărute în cadrul aplicării legilor ...”. În același timp, alin. (3) al art. 1 prevede: „Prin activitatea sa Curtea Supremă de Justiție asigură respectarea principiului prezumției nevinovăției și principiului supremației legii, contribuie la constituirea unui stat de drept.”

*Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*¹¹⁵⁶ dezvoltă menirea Curții Supreme de Justiție, reglementând în

¹¹⁵³ Вишнеvский Г.А. Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права. В: Право, 2011, № 2, p. 10.

¹¹⁵⁴ Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza Beian împotriva României (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [URL]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian%20romania%20RO.html>.

¹¹⁵⁵ *Legea privind Curtea Supremă de Justiție*, nr. 789 din 26.03.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 196-199 din 12.09.2003.

¹¹⁵⁶ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

art. 7: „Pentru aplicarea corectă și uniformă a legislației, Curtea Supremă de Justiție generalizează, din oficiu, practica examinării de către instanțele judecătorești a unor anumite categorii de pricini, adoptă și dă publicității hotărâri explicative privind aplicarea corectă a normelor de drept și soluționarea justă a pricinilor civile.”

De aici reiese clar că rolul instanței judecătorești supreme rezidă în reglarea contradicțiilor apărute în practica judiciară, în cazul când aceasta nu este unitară. Acestei instanțe îi revine funcția de înlăturare a unor asemenea contradicții și stabilirea interpretării ce urmează să fie respectată de către instanțele inferioare. În caz contrar, însăși instanța supremă devine o sursă de incertitudine juridică (care, conform jurisprudenței CtEDO, este de natură să reducă încrederea justițiabililor în justiție și contravine principiului securității raporturilor juridice ca element esențial al preeminenței dreptului¹¹⁵⁷). În acest sens, cercetătorii susțin: dacă normele juridice nu sunt rodul imaginației unor persoane, ci sunt rezultatul experienței acumulate de o societate aflată într-un anumit stadiu de dezvoltare, atunci și hotărârile judecătorești care transpun normele juridice la cazuri concrete trebuie să valorifice jurisprudența anterioară, neputând fi lăsate la infinit în voia hazardului¹¹⁵⁸.

În ceea ce privește interpretarea dată de către instanța supremă, considerăm necesar de la bun început să infir-

¹¹⁵⁷ *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza Beian împotriva României* (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [URL]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian%20romania%20RO.html>.

¹¹⁵⁸ Piperea P. *Incertitudinea jurisprudențială subminează principiul preeminenței dreptului*. În: *Revista de note și studii juridice*, 2011. [URL]: <http://www.juridice.ro/162017/incertitudinea-jurisprudentiala-submineaza-principiul-preeminentei-dreptului.html>.

măm o idee atestată în doctrina autohtonă, care consideră greșit că CSJ realizează o *interpretare neoficială* a actelor normative (egalând-o astfel cu interpretarea făcută de savanți, de avocați și cetățeni), care nu dispune de forță juridică obligatorie, întrucât interpretările făcute de Plenul Curții nu au caracter obligatoriu în virtutea independenței judecătorilor¹¹⁵⁹. Considerăm că atât legislația, cât și practica oferă destule temeuri și argumente nu doar pentru a recunoaște caracterul oficial al interpretării date de către Curte, ci și pentru recunoașterea obligativității acesteia pentru celelalte instanțe judecătorești¹¹⁶⁰.

În vederea clarificării acestei dileme precizăm că interpretarea dată de către instanța supremă poate fi realizată atât ca urmare a generalizării practicii judiciare (*interpretarea abstractă*), cât și cu ocazia examinării cazurilor concrete (*interpretarea concretă*)¹¹⁶¹.

Interpretarea abstractă sau *generală* a instanțelor supreme are un rol deosebit în formarea și corectarea practicii judiciare. Explicând normele de drept în cazul acestei interpretări, instanțele supreme adoptă hotărâri în plen (potrivit art. 16 lit. (c) din *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție*: „Plenul Curții examinează rezultatele generalizării practicii judiciare și adoptă hotărâri cu caracter explicativ”). În general, această interpretare este considerată neobligatorie pentru instanțe. Faptul este confirmat în

¹¹⁵⁹ Negru B., Negru A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 433.

¹¹⁶⁰ Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 10, p. 34.

¹¹⁶¹ Вишнеvский Г.А. *Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права*. В: *Право*, 2011, № 2, p. 13.

legislație, în art. 7 alin. (7) din *Codul de Procedură Penală al RM*: „Hotărârile explicative ale Plenului Curții Supreme de Justiție în chestiunile privind aplicarea prevederilor legale în practica judiciară au caracter de recomandare pentru organele de urmărire penală și instanțele judecătorești”. Aspectul în cauză a determinat recunoașterea precedentului judiciar al CSJ (în ansamblu) ca neconstituind izvor de drept în sistemul nostru juridic, poziție ce, în viziunea noastră, diminuează considerabil valoarea activității Curții de generalizare a practicii judiciare și de asigurare a uniformității acesteia prin emiterea de hotărâri explicative.

Mai mult, se pare că și Curtea Constituțională a Republicii Moldova este fermă în acest sens, stabilind că „emiterea de către instanțele superioare a directivelor, explicațiilor sau rezoluțiilor trebuie să fie descurajată, dar atât timp cât există, ele nu trebuie să fie obligatorii pentru judecătorii instanțelor inferioare. Astfel, ele reprezintă o încălcare a independenței individuale a judecătorilor. În plus, hotărârile exemplare ale instanțelor superioare și hotărârile special elaborate ca precedente de aceste instanțe vor avea statut de recomandări și nu sunt obligatorii pentru judecătorii instanțelor inferioare în alte cazuri. Ele nu trebuie folosite pentru restricționarea libertății instanțelor inferioare în responsabilitatea lor și procesul lor decizional”¹¹⁶².

La rândul său, *interpretarea concretă sau casuală*, la fel ca cea abstractă, servește la stabilirea unui spațiu juridic

¹¹⁶² Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 28 din 14.12.2010, pentru controlul constituționalității prevederilor art. 22 alin. (1) lit.b) din Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului,” în redacția Legii nr. 247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”. În: Monitorul Oficial, nr. 254-256 din 24.12.2010.

uniform (unitar), fapt ce determină semnificația deosebită a hotărârilor instanțelor supreme în cazuri concrete pentru practica judiciară. *De facto*, hotărârile instanței supreme servesc ca modele de soluționare a cazurilor similare după caracterul și norma aplicată, având astfel o semnificație de precedent¹¹⁶³. Interpretarea concretă se realizează de către CSJ, în principal, prin intermediul instituției recursului, care presupune un control al legalității hotărârii atacate, exercitat de către instanța de recurs, în considerarea sa de „păzitoare” a legii¹¹⁶⁴.

În principiu, instanța de recurs examinează numai dacă instanțele de fond au făcut sau nu o aplicare corectă a legii la împrejurările de fapt ale cauzei deduse judecății. De aici, controlul exercitat în instanța de recurs a fost calificat în doctrină ca un control normativ ce necesită identificarea normei de drept incidente cauzei și stabilirea înțelesului și sensului acesteia¹¹⁶⁵.

Prin scopul în vederea căruia a fost legiferat, precum și prin specificul său de control normativ al hotărârilor atacate, recursul îndeplinește două funcții: *politică* și *disciplinară*¹¹⁶⁶. *Funcția politică* a recursului tinde la asigurarea unității de interpretare și aplicare a legii de către toate instanțele judecătorești, în strânsă corelație cu respectarea principiilor constituționale ale egalității în drepturi și înfăptuirii justiției. *Funcția disciplinară* a recursului are ca scop să asigure respectarea de către judecători a îndatoririlor ce le

¹¹⁶³ Вишнеvский Г.А. *Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права*. В: *Право*, 2011, № 2, p. 14.

¹¹⁶⁴ Bălan I.I. *Motivele de recurs în procesul civil*. Ediția a II-a. București: Wolters Kluwer, 2010, p. 27.

¹¹⁶⁵ Heron J. *Droit judiciaire prive*. 2e ed. Paris: Montchrestien, 2002, p. 611.

¹¹⁶⁶ Bore J. *La cassation en matiere civile*. 2e ed. Paris: Dalloz, 1997, p. 893-898.

revin, potrivit legii, de a arăta „motivele de fapt și de drept care au format convingerea instanței, cum și cele pentru care s-au înlăturat cererile părților sub sancțiunile prevăzute de lege”¹¹⁶⁷. Motivarea hotărârii judecătorești este indispensabilă controlului normativ exercitat în instanța de recurs; în plus, previne degradarea funcției judiciare și fortifică încrederea justițiabililor în justiție¹¹⁶⁸.

Este important de precizat în acest sens că, potrivit art. 427 alin. (1) din Codul de Procedură Penală (CPP): „Hotărârile instanței de apel pot fi supuse recursului pentru a repara erorile de drept comise de instanțele de fond și de apel în următoarele temeuri: ...- norma de drept aplicată în hotărârea atacată contravine unei hotărâri de aplicare a aceleiași norme date anterior de către Curtea Supremă de Justiție; ...”. În viziunea unor cercetători, aceasta înseamnă că legiuitorul ridică la rangul de izvor de drept obligatoriu pentru judecată spețele penale ale Curții, care, odată aplicate într-un dosar penal, vor deveni obligatorii și pentru alte dosare penale¹¹⁶⁹.

Relevante sunt în acest sens și dispozițiile art. 431 alin. (2) din CPP, care stabilesc că, în procesul îndeplinirii actelor procedurale probatorii, judecătorul-raportor este obligat să determine jurisprudența în problemele de drept aplicabile la soluționarea hotărârii atacate. Mai mult, recursul

¹¹⁶⁷ Bălan I.I. *Motivele de recurs în procesul civil*. Ediția a II-a. București: Wolters Kluwer, 2010, p. 29.

¹¹⁶⁸ Ciobanu M.V. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. II. București: Național, 1996, p. 322.

¹¹⁶⁹ Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova*. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006, p. 131.

este inadmisibil dacă „nu abordează probleme de drept de importanță generală pentru jurisprudență” (art. 432 alin. (2) pct. 5 din CPP).

Respectiv, instanța de recurs, stabilind că norma de drept aplicată de către judecător contravine unei hotărâri de aplicare a acestei norme, anulează hotărârea în cauză. De aici rezultă că hotărârile de aplicare a normei (ale CSJ) sunt totuși obligatorii pentru practica judiciară. Problema constă însă în faptul că legea nu concretizează care sunt aceste hotărâri, *a priori* stabilind că hotărârile explicative nu sunt obligatorii.

Indiferent de discuțiile din doctrină referitoare la obligativitatea precedentelor Curții Supreme de Justiție, practica ilustrează următoarea situație. Instanțele judecătorești *de facto* iau în considerare întotdeauna aceste precedente și se conduc permanent de ele¹¹⁷⁰. Respectiv, cercetătorii și practicienii moldoveni consideră că se impune necesitatea modificării legislației naționale în sensul atribuirii unui caracter obligatoriu hotărârilor CSJ, și nu de recomandare, cum este în prezent¹¹⁷¹.

Trebuie apreciat în context faptul că orientarea de ultim moment a CtEDO este aceea de a da putere obligatorie *erga omnes* precedentului judiciar, mai ales în cazul în care pro-

¹¹⁷⁰ Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova*. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătorec din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006, p. 132.

¹¹⁷¹ Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova*. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătorec din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006, p. 146.

cesul respectiv va fi finalizat în fața instanței supreme, în calea de atac a recursului. Edificatoare, în acest sens, este cauza *Beian contra României* din decembrie 2007, în care s-a arătat, printre altele, că instanța supremă, care are rolul de integrator și de unificator al practicii judiciare, trebuie să asigure predictibilitatea actului de justiție, printr-un sistem de hotărâri de speță care să nu se contrazică între ele și să nu pună în discuție credibilitatea actului de justiție; lipsa de predictibilitate și de credibilitate duce la o încălcare indirectă, dar nu mai puțin periculoasă, a principiului convențional și constituțional al liberului acces la justiție, precum și a dreptului la un proces echitabil; în această optică, o soluție de speță nu poate fi contrazisă de o altă soluție de speță, dacă spețele sunt identice sau similare, de unde concluzia că precedentul judiciar poate avea caracter de izvor de drept în spețe identice sau similare¹¹⁷².

Valoarea precedentului judiciar este în prezent conturată și de o altă instituție recent instituită de legislația procesuală civilă – *avizul consultativ al CSJ*. Astfel, conform art. 12² alin. (1) CPC:

„(1) Dacă în procesul judecării cauzei într-o instanță de judecată se atestă dificultăți la aplicarea corectă a normelor de drept material sau procedural, instanța de judecată solicită Plenului Curții Supreme de Justiție, din oficiu sau la cererea participanților la proces, să emită un aviz consultativ cu privire la modul de punere în aplicare a legii. Avizul consultativ se publică pe pagina web a Curții Supreme de Justiție.

(1¹) Solicitarea avizului consultativ trebuie să se refere la dificultăți de aplicare corectă a normei de drept suscepti-

¹¹⁷² Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza *Beian împotriva României* (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [URL]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian%20romania%20RO.html>.

bile de interpretări diferite. Solicitarea avizului consultativ nu va conține formularea unei simple întrebări cu privire la aplicarea unui text de lege.

(1²) Obiectul solicitării îl constituie o veritabilă problemă de drept dacă întrunește următoarele condiții:

- a) solicitarea este formulată în legătură cu existența unei cauze aflate în curs de examinare în instanța de judecată;
- b) lămurirea problemei de drept este determinantă pentru soluționarea în fond a cauzei în care a fost ridicată;
- c) problema este nouă, interpretarea dată problemei de drept nu a fost soluționată printr-un aviz consultativ anterior.

(2) În cazul în care instanța de judecată respinge demersul participanților la proces privind solicitarea unui aviz consultativ din partea Plenului Curții Supreme de Justiție, aceasta va emite o încheiere nesusceptibilă de recurs.

(3) În cazul în care decide respingerea solicitării, Plenul Curții Supreme de Justiție emite o încheiere motivată care nu se supune niciunei căi de atac și care se publică pe pagina web a Curții Supreme de Justiție.

(4) Avizul consultativ al Plenului Curții Supreme de Justiție nu mai este obligatoriu pentru Curte în cazul în care ulterior se modifică legea sau se schimbă modul de punere în aplicare a acesteia.

(5) Solicitarea avizului consultativ se dispune printr-o încheiere care nu se supune niciunei căi de atac și care nu afectează examinarea în continuare a cauzei, însă pînă la pronunțarea Plenului Curții Supreme de Justiție asupra solicitării de emitere a avizului consultativ se amîină pledoariile.”

Ultimele sintagme din dispozițiile legale menționate *supra* demonstrează faptul că crearea unui precedent nu pre-

supune funcționarea lui pentru totdeauna, acesta putând fi depășit de timp prin noile realități sociale.

În context, se consideră că atribuirea CSJ a funcției de a emite avize consultative constituie cel mai eficient remediu de unificare a practicii judiciare, fapt demonstrat de implementarea de către instanțele judecătorești a celor 30 de Recomandări de aplicare a legislației publicate de CSJ pe site-ul său oficial, care de altfel au realizat *a priori* scopul avizelor consultative, aplicabile din 1 decembrie 2012 cu un efect director *ad futurum*¹¹⁷³.

Sub acest aspect, specialiștii susțin că avizele consultative vor exercita o influență considerabilă preventivă și stimulative asupra ansamblului actelor normative existente, contribuind la perfecționarea legislației și la crearea unui cadru juridic solid, stabil și funcțional, apt să asigure protejarea valorilor democrației. Consacrarea prin avizele consultative de către CSJ a unei practici unitare, susținută de eforturile continue de armonizare a legislației, constituie inevitabil un progres pentru Republica Moldova în realizarea unui demers atât de amplu de aliniere la standardele europene, și nu ar putea fi decât benefică. Or, cu cât este mai ridicat nivelul de uniformitate a practicii judiciare, cu atât este mai fermă și forța de convingere a justițiabililor în jurisprudența degajată. Avizele consultative constituie astfel o adevărată provocare lansată pentru CSJ, care urmează să pregătească terenul pentru reforma solidă a justiției, care va contribui evident la asigurarea unei interpretări și aplicări uniforme a legislației de către instanțele judecătorești naționale. Aplicarea uniformă a legislației în vigoare, prin

¹¹⁷³ Poalelungi M. *Precedentul judiciar*. În: Manualul judecătorului pentru cauze civile. Ed. a II-a. Chișinău, 2013, p. 102.

intermediul avizelor consultative, date de Plenul CSJ, va determina, în consecință, micșorarea numărului de cereri depuse de către justițiabili, precum și a numărului de cauze aflate pe rolul instanțelor de judecată, creând o practică judiciară clară și previzibilă nu numai pentru juriști, dar și pentru justițiabili în ansamblu¹¹⁷⁴.

În opinia noastră, avizele consultative ale CSJ sunt de natură să consolideze rolul precedentului judiciar în sistemul nostru de drept, să accentueze valoarea lui pentru respectarea uniformă a legii de către instanțe și, respectiv, obligativitatea acestuia în practica judiciară¹¹⁷⁵.

În concluzie, unificarea practicii judiciare (în baza aplicării uniforme a legii) la nivel național nu mai reprezintă o simplă activitate sau una dintre atribuțiile instanței supreme. Este vorba de un proces complex, care implică asumarea unei responsabilități de către tot corpul de judecători.

Evident, Curtea Supremă de Justiție, în calitate de instanță supremă, este cu prioritate responsabilă de interpretarea și aplicarea corectă și unitară a legii de către toate instanțele pe tot teritoriul țării. Însă primordială este conștientizarea de către magistrați a importanței adoptării soluțiilor unitare la nivel național. În caz contrar, toate acțiunile întreprinse în acest sens vor fi ineficiente, iar securitatea juridică a persoanei va rămâne doar una declarativă, iar calitatea actului de justiție compromisă.

¹¹⁷⁴ Poalelungi M. *Precedentul judiciar*. În: Manualul judecătorului pentru cauze civile. Ed. a II-a. Chișinău, 2013, p. 102.

¹¹⁷⁵ Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 10, p. 32-39.

3.5. Cultura juridică și integritatea judecătorului

3.5.1. Cultura juridică a funcționarilor publici. Pornind de la faptul că judecătorul reprezintă practic un funcționar public cu statut special (demnitar public¹¹⁷⁶), în cele ce urmează vom iniția studiul culturii juridice a judecătorilor de la problematica mai generală - cea a culturii juridice a funcționarilor publici.

După cum se cunoaște, cultura și conștiința juridică a preocupat omenirea încă din cele mai vechi timpuri. Locul important al legii în viața cotidiană a societății și în activitatea de administrare a statului a fost recunoscut de către cele mai luminate minți ale Chinei Antice, Indiei Antice, precum și de filosofii Evului Mediu. Investiția în funcție a unui funcționar se considera că este doar jumătate din ceea ce trebuie făcut, principalul e ca acesta să asigure executarea strictă a legii. Anume în aceasta se vedea sensul administrației statului, susținându-se că: „Dacă puterea nu posedă arta administrării/conducerii în baza dreptului, atunci aceasta duce la abuzuri și excese de putere la nivelele superioare ale puterii și confuzii la cele inferioare”¹¹⁷⁷.

În esență, trebuie să recunoaștem că activitatea funcționarului public se deosebește de activitatea multor altor persoane prin faptul că el trebuie să acorde prioritate acelor lucruri care corespund intereselor societății, protecției drepturilor omului, scopurilor statului. În același timp, funcționarul public nu poate să-și ignoreze nici propriile

¹¹⁷⁶ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2019, p. 30-45.

¹¹⁷⁷ Маршев В.И. *История управленческой мысли: учебник*. Москва: Инфра-М, 2005, p. 118.

interese, de aceea el ca nimeni altul trebuie să și le armonizeze cu interesele statului. La rândul său, statul este obligat să-l susțină în acest sens: cerând executarea unui cerc larg de obligații, suprimarea într-o anumită măsură a egoismului personal, el trebuie să compenseze înalta responsabilitate a funcționarului față de cetățeni printr-un sistem de condiții speciale și privilegii pentru activitatea desfășurată, în așa fel încât societatea să accepte oportunitatea și necesitatea acestor privilegii și facilități¹¹⁷⁸.

Este de menționat că în noile condiții de dezvoltare a societății, marcate de valorile democratice, se atestă tot mai pronunțat o reconceptualizare a rolului funcționarului public în societate. Tot mai mult se vorbește despre o „birocrație rațională”, a cărei esență rezidă în dezvoltarea la nivelul fiecărui funcționar a sentimentului civic și a cetățeniei active, ca părți componente ale culturii juridice a acestora, momente deosebit de necesare, deoarece funcționarul își dedică toată activitatea sa realizării și protecției intereselor statului și a valorilor morale, împărtășite de majoritatea societății. Astfel, în prezent, tot mai accentuată a devenit necesitatea unui nou tip de funcționar public, capabil în limitele legii să manifeste independență și o abordare creativă, care să-și asume responsabilități pentru acțiunile și activitatea sa, să manifeste disciplină și să fie pregătit a-și asuma riscuri în numele statului; obligat să respecte și să protejeze drepturile și libertățile omului și cetățeanului¹¹⁷⁹.

¹¹⁷⁸ Берзегова С.А. *Правовая культура государственных служащих в Российской Федерации: социологический аспект*. В: Вестник Майкопского государственного технологического университета, 2012, Вып. 3, р. 117.

¹¹⁷⁹ Берзегова С.А. *Правовая культура государственных служащих в Российской Федерации: социологический аспект*. В: Вестник Майкопского государственного технологического университета, 2012, Вып. 3, р. 121.

Cu alte cuvinte, funcționarii publici trebuie să dispună de un nivel înalt de cultură juridică¹¹⁸⁰, cu atât mai mult că anume ei sunt acei care urmează să influențeze formarea culturii juridice la cetățeni¹¹⁸¹ la nivelul întregii societăți.

Ținând cont de cele menționate, în continuare ne propunem să analizăm problema culturii juridice a funcționarilor publici (inclusiv judecători), în vederea accentuării principalelor elemente ale acesteia, precum și să identificăm rolul său ca garanție a securității persoanei în statul de drept.

Experiența istorică demonstrează că cultura juridică a funcționarilor publici constituie un factor important pentru succesul reformării societății, întrucât reformele pot reuși doar atunci când se reușește formarea unei pătri de funcționari publici competenți să conducă și să desfășoare aceste reforme, să garanteze eficiența acestora și neretroactivitatea lor.

În încercarea de a pătrunde în esența culturii juridice indispensabile unui funcționar public, ținem să precizăm că nu trebuie confundat nivelul culturii juridice cu volumul cunoștințelor juridice de care dispune funcționarul, cultura juridică fiind o noțiune mai largă ce cuprinde totalitatea valorilor juridice și morale de care se orientează acesta¹¹⁸².

În general, cultura juridică consacră legătura dintre juridic și moral, moralitatea servind ca punct de plecare pentru formarea aprecierilor juridice. Modelarea culturii juri-

¹¹⁸⁰ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea unui stat de drept*. Chișinău: S.n., 2014, p. 222.

¹¹⁸¹ Берзегова С.А. *Правовая культура государственных служащих в Российской Федерации: социологический аспект*. В: Вестник Майкопского государственного технологического университета, 2012, Вып. 3, p. 116.

¹¹⁸² Веденеев Ю.А. *Политическая демократия и культура граждан*. В: Государство и право, 1997, № 2, p. 34.

dice detașat de valorile morale este astfel lipsită de sens. Pe cale de consecință, se poate susține că cultura juridică a funcționarului public este strâns legată de cultura politică și morală a acestuia. Pentru a înțelege particularitățile interacțiunii culturii juridice cu cea politică a funcționarilor, deosebit de importantă este analiza raportului dintre interesele grupurilor sociale aflate la putere și interesele societății în ansamblu. Sub acest aspect, specialiștii precizează că funcționarii de stat nu trebuie să fie influențați de conjunctura politică, întrucât doar astfel ei ar fi în stare să îndeplinească voința societății, dar nu a unei grupări politice distincte¹¹⁸³. Această exigență privește în mod special judecătorii ca funcționari publici, care trebuie să fie absolut detașați de politic.

Pe de altă parte, considerăm imposibilă aprecierea nivelului culturii juridice a funcționarilor publici fără a lua în considerare situația generală din societate. Atitudinea tradițională a diferitor grupuri sociale față de justiție, lege, alte manifestări ale realității juridice se deosebește esențial, de aceea cultura juridică a funcționarilor publici este de natură să contribuie la integrarea diferitor grupuri sociale într-o societate civilă unică.

Într-un plan mai larg, trebuie să recunoaștem că cultura juridică a funcționarilor reflectă identitatea națională și specificul unei perioade juridice concrete. Opiniile, hotărârile și acțiunile funcționarilor sunt percepute de conștiința publică ca o caracteristică a statului, funcționarul în toate cazurile acționând ca reprezentant al puterii de stat

¹¹⁸³ Берзегова С.А. *Правовая культура государственных служащих в Российской Федерации: социологический аспект*. В: Вестник Майкопского государственного технологического университета, 2012, Вып. 3, р. 117.

și exponent al voinței de stat. Prin urmare, cultura juridică a funcționarilor publici este o parte componentă a culturii juridice a întregii societăți. Din această perspectivă, formarea culturii juridice a funcționarilor publici este o sarcină primară a statului la etapa actuală, întrucât nivelul înalt al acesteia constituie una din garanțiile dezvoltării democratice a statului, o garanție a securității juridice și a bunăstării cetățenilor. Respectiv, statului îi revine importanta sarcină de a stabili statutul juridic al funcționarilor (inclusiv, al judecătorilor) în așa mod încât activitatea acestora, pe de o parte, să fie maximal utilă societății și statului, iar, pe de altă parte, să fie respectată de către cetățeni¹¹⁸⁴.

Potrivit cercetătoarei Т.И. Акимова, cultura juridică a funcționarilor publici se formează în procesul exercitării atribuțiilor prevăzute de lege și cuprinde următoarele elemente¹¹⁸⁵:

- cunoașterea profundă a normelor de drept, a principiilor și instituțiilor de drept, a sistemului dreptului;
- un nivel corespunzător de gândire juridică și pregătire profesională;
- înțelegerea principiilor și legităților fundamentale economice și politice, care determină nivelul culturii generale;
- calitățile etice, impecabilitate profesională, bună-credință, conștiinciozitate.

Sub acest aspect, cultura juridică a funcționarilor este apreciată ca fiind măsura însușirii și folosirii practice a va-

¹¹⁸⁴ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea unui stat de drept*. Chișinău: S.n., 2014, p. 224.

¹¹⁸⁵ Акимова Т.И. *Современные тенденции формирования правовой культуры государственных гражданских служащих*. В: Социально-экономические явления и процессы, 2013, № 1, p. 227.

lorilor juridice, transmise prin intermediul educației juridice și a instruirii profesionale, inclusiv juridice. Or, altfel spus, totalitatea valorilor juridice, a convingerilor, principiilor și viziunilor, materializate în conduita funcționarilor în procesul de exercitare a competențelor lor¹¹⁸⁶ în limitele legii.

Alți cercetători susțin că cele mai importante elemente ale culturii juridice a funcționarului public sunt: cunoștințele juridice, atitudinea de respect față de drept și activismul juridic în cadrul exercitării obligațiilor de serviciu¹¹⁸⁷.

La o simplă radiografiere a legislației Republicii Moldova se poate constata că unul din principiile de care se călăuzește funcționarul public în exercitarea funcției sale este *principiul profesionalismului* (celelalte principii fiind: *legalitatea, imparțialitatea și independența*), care presupune că „funcționarul are obligația să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu cu responsabilitate, competență, eficiență, promptitudine și corectitudine”¹¹⁸⁸. Cu toate că din aceste prevederi legale nu este clar totuși ce presupune profesionalismul funcționarului public, trebuie să precizăm că fundamentul acestuia este constituit din cunoștințele juridice de care trebuie să dispună funcționarul în mod obligatoriu.

¹¹⁸⁶ Волкова Н.В., Гусева Л.А. К вопросу о правовой культуре и правовом сознании в подготовке государственных гражданских служащих РФ. В: Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты, материалы II международной научно-практической конференции 5-6 июня 2012 года. Прага, Пенза: НИЦ «Социосфера», 2012, p. 84.

¹¹⁸⁷ Кравченко В. В. Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества. В: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012, № 2 (58), p. 328.

¹¹⁸⁸ *Codul de conduită a funcționarului public*, aprobat prin Legea nr. 25 din 22.02.2008. În: Monitorul Oficial, nr. 74-75 din 11.04.2008.

Aceasta deoarece funcționarul în cea mai mare parte este antrenat în asigurarea executării competențelor autorităților statului, a căror activitate trebuie să se bazeze pe lege. Mai mult, legislația în materie stabilește că „în exercitarea atribuțiilor ce-i revin, funcționarul public este obligat să respecte Constituția Republicii Moldova, legislația în vigoare și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte” (art. 3 alin. (1) din *Codul de conduită al funcționarului public*). Evident, nu se cere ca acesta să cunoască la perfecție toată legislația, dar un minimum necesar este totuși obligatoriu, precum: bazele regimului constituțional, drepturile și libertățile omului și cetățeanului, principiile de organizare și funcționare a ramurilor puterii în stat, cele mai importante norme juridice din sfera activității profesionale. Mai mult, dezvoltarea permanentă a sistemului dreptului determină și obligativitatea perfecționării periodice a cunoștințelor funcționarilor.

În pofida rolului deosebit al cunoștințelor juridice în dezvoltarea culturii juridice, totuși acesta nu trebuie absolutizat. Sunt relevante exemplele când cunoștințele juridice ample nu împiedică indivizii a evita și a încălca flagrant normele de drept (cel mai relevant exemplu servind în acest sens cazul judecătorilor). Prin urmare, doar cunoștințele nu sunt suficiente pentru dezvoltarea culturii juridice (moment enunțat și ceva mai înainte). O importanță deosebită în formarea culturii juridice o are atitudinea față de drept, exprimată în diferite orientări valorice. Nihilismul juridic, ca negare a valorii dreptului, răspândit printre funcționarii publici, duce la alegerea și aplicarea mijloacelor ilegale de intervenție în relațiile sociale, folosirea situației de serviciu în interese personale. Prin urmare, în pofida faptului că cultura juridică a funcționarilor publici este în dependență

directă de caracterul obligațiilor lor funcționale și nivelul activismului juridic, este cu mult mai important a dezvolta atitudinea acestora față de lege și drept. Din această perspectivă, sistemul măsurilor orientate spre formarea culturii juridice a funcționarilor publici trebuie, în primul rând, orientat spre dezvoltarea mecanismelor de formare a unei poziții interioare solide a persoanei față de valoarea dreptului¹¹⁸⁹. Funcționarul public trebuie să dispună astfel de o atitudine pozitivă consolidată față de drept, fapt ce i-ar permite să beneficieze atât de cunoștințele posedate, cât și de cele nou însușite pentru asigurarea legalității și a ordinii de drept¹¹⁹⁰ în interesul societății și al fiecărui cetățean.

La acest capitol, unii cercetători susțin pe bună dreptate: conștiința juridică și cultura juridică a funcționarilor trebuie să atingă asemenea nivele la care dreptul să fie perceput ca una dintre cele mai importante valori, poziționată la același nivel cu morala și religia¹¹⁹¹.

Prin urmare, la baza culturii juridice a funcționarului public trebuie să stea sentimentul de respect profund față de drept. În acest sens, specialiștii precizează că nivelul ridicat de cultură juridică asigură o conduită legală din par-

¹¹⁸⁹ Кравченко В.В. Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества. В: Материали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012, № 2 (58), p. 332.

¹¹⁹⁰ Кравченко В.В. Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества. В: Материали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012, № 2 (58), p. 328.

¹¹⁹¹ Акимова Т.И. Современные тенденции формирования правовой культуры государственных гражданских служащих. В: Социально-экономические явления и процессы, 2013, № 1, p. 230.

tea funcționarului, a cărei motivație vizează convingerea în caracterul echitabil al normelor de drept. Din acest punct de vedere, cultura juridică poate fi apreciată ca un fenomen uman viu. Ea trăiește doar în conștiința juridică și în conduita legală a tuturor subiecților de drept¹¹⁹². Cultura juridică dictează fiecărei persoane principii de conduită corectă și legală, iar societății – sistemul valorilor juridice, idealurilor, normelor de drept, care asigură unitatea instituțiilor juridice. Ea este de neconceput în afara coordonatelor morale¹¹⁹³.

Astfel, față de anumite activități profesionale, societatea înaintează cerințe sporite de natură morală. Este vorba mai ales de activitățile ce implică luarea unor hotărâri importante urmate de anumite consecințe juridice (cum ar fi activitatea judecătorilor). De regulă, asemenea cerințe sunt consacrate la nivel legislativ. Am putea exemplifica în acest sens *Codul de conduită a funcționarului public*¹¹⁹⁴, care are drept scop: stabilirea unor norme de conduită în serviciul public și informarea cetățenilor cu privire la conduita pe care trebuie să o adopte funcționarul public în vederea oferirii unor servicii publice de calitate; asigurarea unei administrări mai bune întru realizarea interesului public; contribuirea la prevenirea și eliminarea corupției din administrația publică și crearea unui climat de încredere între cetățeni și autoritățile publice. Este important că normele de conduită prevăzute de Cod sunt obligatorii pentru toți

¹¹⁹² Акимова Т.И. *Современные тенденции формирования правовой культуры государственных гражданских служащих*. В: Социально-экономические явления и процессы, 2013, № 1, р. 230.

¹¹⁹³ Агапов Д.А. *Правовая культура как элемент гражданского общества*. В: Правовая культура, 2007, р. 12.

¹¹⁹⁴ *Codul de conduită a funcționarului public*, aprobat prin Legea nr. 25 din 22.02.2008. În: Monitorul Oficial, nr. 74-75 din 11.04.2008.

funcționarii publici, iar încălcarea acestora constituie, după caz, o abatere disciplinară, o contravenție sau infracțiune, pentru care se aplică, respectiv, prevederile legislației privind funcția publică și statutul funcționarului public, ale *Codului contravențional* sau ale *Codului penal*¹¹⁹⁵.

În context, considerăm necesar a preciza principiile care guvernează conduita profesională a funcționarilor publici, care, prin esența lor, conturează coordonatele principale ale culturii juridice necesare în sfera administrării publice. Astfel, în viziunea cercetătorilor, acestea sunt¹¹⁹⁶:

a) *supremația Constituției și a legii*, care obligă funcționarul să respecte Constituția și legile țării. Nu poate exista stat de drept acolo unde semnificația Constituției, ca lege supremă în stat, este negată.

b) *prioritatea interesului public*, care este de esența activității administrației în general, implicit a funcționarilor săi; De aici derivă îndatorirea funcționarilor publici de a considera, în exercitarea funcției publice, interesul public mai presus decât interesul personal. Aici se regăsește toată filosofia aptitudinii administrației și a funcționarilor săi de a face față misiunii cu care sunt învestiți. Este esențial de înțeles că acela care nu are o asemenea aptitudine, nu are vocația de a desfășura activitate publică. Este revoltător cât de departe suntem de existența unei asemenea abordări, cu fatale consecințe pentru realitatea noastră publică, din ce în ce mai erodată moral, mai îndepărtată de așteptările reale și legitime ale oamenilor.

¹¹⁹⁵ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea unui stat de drept*. Chișinău: S.n., 2014, p. 229.

¹¹⁹⁶ Vedinaș V. *Deontologia vieții publice*. București: Universul juridic, 2007, p. 161-162.

c) *Profesionalismul*, care impune funcționarilor publici să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu cu: responsabilitate, competență, eficiență, corectitudine și conștiinciozitate. Este un obiectiv pe care trebuie să și-l asume orice stat responsabil, acela de a profesionaliza munca din administrație. În lume, de-a lungul timpului, au existat două tipuri de sisteme de recrutare și, implicit, de concepere a corpului funcționăresc. *Spoils-system*, care presupune o administrație profund atașată clasei politice care guvernează, ceea ce înseamnă că schimbarea acestei clase politice atrage obligatoriu și schimbarea corpului funcționăresc și *merit-system*, care înseamnă că, indiferent cine conduce, corpul funcționăresc își păstrează pozițiile pe care le-a ocupat pe criterii de competență și valoare profesională. În lume, există constituții care promovează în mod expres sistemul meritului (cum ar fi, de exemplu, Constituția Spaniei).

d) *imparțialitatea și independența*, principii care obligă funcționarii publici să aibă o atitudine obiectivă, neutră față de orice interes politic, economic, religios sau de altă natură, în exercitarea funcției publice. Funcționarea administrației publice are la bază principiul egalității tuturor în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și discriminări, iar din acest principiu derivă conduita egală, imparțială și nediscriminatorie, pe niciun criteriu, pe care trebuie să o manifeste funcționarii publici în raporturile lor cu beneficiarii serviciilor publice.

e) *integritatea morală*, care este un principiu ce interzice funcționarilor publici să solicite sau să accepte, direct ori indirect, pentru ei sau pentru alții, vreun avantaj sau beneficiu în considerarea funcției publice pe care o dețin sau să abuzeze de vreun fel de această funcție. Este important de subliniat că moralitatea și profesionalismul sunt cei doi

piloni pe care trebuie să se construiască sau, mai bine zis, să se reconstruiască funcția publică în perioada contemporană.

f) *libertatea gândirii și a exprimării, care are semnificația recunoașterii pentru funcționarii publici a dreptului de a-și fundamenta opiniile, cu respectarea ordinii de drept și a bunelor moravuri.* Legat de acest aspect, libertatea funcționarilor publici de a-și exprima gânduri și opinii cunoaște anumite limitări, în doctrină vorbindu-se chiar de *o obligație de rezervă* de care aceștia trebuie să dea dovadă în exercițiul acestei libertăți fundamentale. De exemplu, funcționarului public îi este interzis să-și critice instituția din care face parte, chiar dacă sunt anumite aspecte care îl pot nemulțumi. Obligația lui este să contribuie la diminuarea acestor aspecte negative, care provoacă o percepție nefavorabilă din partea lui sau a altora. Limitele pe care trebuie să le respecte deci sunt: ordinea de drept, adică legea și bunele moravuri; cu alte cuvinte, legea morală.

g) *cinstea și corectitudinea, care formează împreună un principiu ce obligă funcționarul public ca în exercitarea funcției să fie de totală bună-credință.*

h) *deschiderea și transparența, care presupun că activitățile desfășurate de funcționarii publici trebuie să aibă caracter public și să fie supuse monitorizării cetățenilor.* Evident, există o dimensiune a activității funcționarilor publici care este supusă confidențialității, dar, dincolo de aceste aspecte, publicul trebuie să aibă capacitatea de a cunoaște și a monitoriza activitatea funcționarilor, ceea ce impune asigurarea caracterului ei public.

Acest ultim principiu implică două momente importante¹¹⁹⁷:

¹¹⁹⁷ Vedinaș V. *Deontologia vieții publice*. București: Universul juridic, 2007, p. 160-161.

A. Informarea publicului cu privire la conduita profesională, la care este îndreptățit să se aștepte din partea funcționarilor publici în exercitarea funcției publice. Publicul, în general, beneficiarii serviciilor prestate de funcționari, în special, trebuie să cunoască așteptările pe care trebuie să le aibă în raporturile cu funcționarii publici. Cunoscând așteptările, ei își construiesc reacțiile în raporturile cu funcționarii, sunt în măsură să solicite sancționarea unor încălcări comise de funcționari sau, dimpotrivă, să aprecieze și să popularizeze chiar aspecte pozitive. Peste tot în lume administrația suferă de o anumită percepție negativă din partea oamenilor, uneori îndreptățită, alteori nu. Pentru a schimba o asemenea stare de lucruri, este necesar ca publicul să fie educat nu numai în a marca aspectele negative, ci și pe cele pozitive, pentru a schimba imaginea despre administrație și funcționarii ei.

B. Crearea unui climat de încredere și respect reciproc între cetățeni și funcționari publici, pe de o parte, și între cetățeni și autoritățile administrației publice, pe de altă parte. Aceasta reprezintă un scop final spre care tinde fiecare stat civilizată. Faptul existenței numeroaselor litigii între administrație și cei administrați este o dovadă a nevoii de a se construi un asemenea climat, de natură să protejeze atât cetățeanul împotriva abuzurilor, a incompetenței fudule și inconstiente, cât și autoritatea însăși care oricând poate să răspundă pentru ilegalitățile comise¹¹⁹⁸.

Respectarea tuturor principiilor enunțate, precum și posedarea unor înalte calități morale de către funcționari, sunt absolut necesare mai ales în situațiile de exercitare a puterii discreționare, întrucât anume în aceste momente, când funcționarul soluționează anumite întrebări legate de

¹¹⁹⁸ Vedinaș V. *Deontologia vieții publice*. București: Universul juridic, 2007, p. 161.

interesele și drepturile oamenilor, de sine stătător, potrivit propriei sale convingeri, sunt create condiții prielnice pentru abuzuri și folosirea ilegală a situației de serviciu¹¹⁹⁹.

Așadar, cultura juridică a funcționarului de stat poate fi apreciată în funcție de¹²⁰⁰: nivelul conștiinței lui politice și juridice; rigurozitatea executării obligațiilor de serviciu în formele prevăzute de lege; legalitatea implicării sale în soluționarea problemelor de importanță generală, fie particulară; respectul față de drepturile și libertățile omului și cetățeanului.

De calitatea culturii juridice depinde în mare parte caracterul activității și acțiunilor funcționarului – legale, social utile, morale sau invers, ilegale, dăunătoare sau social periculoase și amorale. Evident funcționarii statului trebuie să dispună de un nivel mai înalt de cunoștințe juridice, de o înțelegere mai profundă a mecanismelor de luare a deciziilor și de realizare a acestora decât simplii cetățeni.

Cultura juridică a funcționarului public se deosebește substanțial de cultura juridică a societății sau a simplului cetățean. *A priori* este recunoscut că reprezentanții puterii trebuie să fie exponenți ai echității, să dispună de un pronunțat sentiment al responsabilității, de cunoștințe juridice profunde, să fie pregătiți a realiza aceste cerințe în practica cotidiană de exercitare a atribuțiilor sale, a-și forma încrederea în necesitatea însușirii și respectării principiilor și valorilor juridice și morale¹²⁰¹. Cu regret însă, funcționarii

¹¹⁹⁹ Петренко В.В. *Нравственно-правовое воспитание государственных служащих*. В: Вестник ПАГС, 2008, № 4(17), p. 88.

¹²⁰⁰ Охотский Е.В. *Государственный служащий: статус, профессия, призвание*. Москва: Экономика, 2011, p. 570.

¹²⁰¹ Цыбулевская О.И., Власова О.В. *Правовая культура субъектов власти как фактор утверждения достоинства личности*. В. Государственная власть и местное самоуправление, 2010, № 6, p. 5.

din ziua de astăzi nu întotdeauna își amintesc despre acest lucru. Starea culturii lor juridice îngrijorează nu doar reprezentanții societății civile, dar, uneori, și înalții demnitari de stat¹²⁰².

Nivelul scăzut al culturii juridice a funcționarilor publici poate fi urmărit atât în sfera procesului normativ, cât și în domeniul realizării dreptului. Cultura juridică a funcționarilor care participă la elaborarea anumitor proiecte de acte legislative se materializează în actele juridice publicate și intrate în vigoare. Cultura juridică a funcționarului public, preocupat de activitatea științifică și didactică, se poate exprima în diferite publicații științifice: articole, eseuri, rapoarte, monografii, proiecte de legi etc. Funcționarii antrenati în activitatea de control și supraveghere își materializează cultura juridică în actele de aplicare a normelor de drept sau în alte acte individuale¹²⁰³. În lumina celor menționate, precizăm că neajunsurile sistemului de drept, neconcordanța dintre actele normativ-juridice în mare parte pot fi explicate de nivelul culturii juridice a persoanelor ce participă la procesul normativ. Cu regret, actele normative adeseori sunt marcate de incertitudini și caracter declarativ, le lipsește exactitatea și mecanismul concret de executare, momente ce accentuează valoarea deosebită a culturii juridice a funcționarilor implicați în procesul normativ și necesitatea stringentă de ridicare a nivelului acesteia.

La fel de importantă este și activitatea funcționarilor orientată spre realizarea dreptului. Deoarece anume aceste

¹²⁰² Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea unui stat de drept*. Chișinău: S.n., 2014, p. 234.

¹²⁰³ Акимова Т.И. *Современные тенденции формирования правовой культуры государственных гражданских служащих*. В: Социально-экономические явления и процессы, 2013, № 1, p. 230.

persoane sunt chemate să execute legea, nivelul culturii lor juridice are o importanță deosebită. Asupra formării culturii lor juridice influențează câțiva factori¹²⁰⁴: în primul rând, politica statului, a cărei prioritate trebuie să fie protecția și susținerea persoanei din partea statului; în al doilea rând, pentru atingerea unui nivel înalt de cultură juridică este absolut necesară educarea juridică a acestei categorii de funcționari; în al treilea rând, în activitatea lor trebuie depășite și excluse orice interese politice, naționale, regionale sau individuale.

Deci într-un stat democratic, funcționarul public nu mai trebuie să fie un instrument orb al unor comenzi, indiferent de la cine ar veni ele. Iată de ce prezintă importanță faptul că în *Statutul juridic al funcționarului public*¹²⁰⁵ regăsim reglementat regimul ordinului superiorului ierarhic, care, de regulă, este obligatoriu pentru funcționarii din subordine, cu excepția situației în care ordinul este vădit ilegal. Într-o atare situație, funcționarul nu mai este obligat să-l execute, decât dacă titularul ordinului insistă în executarea lui. În schimb, funcționarul public este obligat să-l anunțe pe șeful ierarhic celui de la care emană ordinul despre situația intervenită, iar acesta este dator să-l protejeze.

O semnificație distinctă în această conjunctură revine activității jurisdicționale a puterii executive, care constă în aplicarea sancțiunilor disciplinare, financiare, administrative și materiale față de funcționarii care au comis abateri. Aplicarea acestor măsuri față de persoanele vinovate asi-

¹²⁰⁴ Бузун Е.В. *Правовая культура процессуальной деятельности должностных лиц*. В: Законность и правопорядок в современном обществе, Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2011, p. 193.

¹²⁰⁵ *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*, nr. 158 din 04.07.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 230-232 din 23.12.2008.

gură sancționarea eficientă și oportună a acestora. În același timp, activitatea jurisdicțională a organelor puterii executive contribuie și la protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului. Din acest punct de vedere, statul trebuie să fie cointeresat de realizarea acestei funcții atât de către puterea judecătorească, cât și de către organele corespunzătoare ale puterii executive în forma procesuală prevăzută de lege¹²⁰⁶.

În pofida acestui adevăr incontestabil, în prezent, constatăm cu regret că evoluția instituției funcționarului public a luat-o pe calea regresului, reproducând birocrăția care dispune după bunul plac de resursele societății în lipsa vreunui control și responsabilitate, cu legături strânse cu lumea criminală.

Este regretabil și faptul că nivelul scăzut al culturii juridice a funcționarilor publici influențează negativ asupra stării legalității constituționale și a ordinii de drept din societate, alimentează încălcarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, reduce activismul pozitiv al cetățeanului și distruge sfera spirituală a societății¹²⁰⁷.

De aceea, reforma administrativă, care în momentul de față a devenit o necesitate stringentă, trebuie în mare parte să pună accentul pe latura morală a personalității funcționarului public. Aceasta este cu atât mai necesar, cu cât în condițiile actuale practic înflorește nihilismul „departamental”, alimentat de lipsa răspunderii funcționarilor pentru

¹²⁰⁶ Зотов А.П. *Правовая культура органов власти в Российской Федерации: Теоретико-правовое исследование: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук.* Саратов, 2002. [URL]. <http://www.dslib.net/teoria-prava/pravovaja-kultura-organov-vlasti-v-rossijskoj-federacii.html#976942>.

¹²⁰⁷ Месилов М.А. *Деформация правовой культуры государственных гражданских служащих.* В: *Успехи современного естествознания*, 2010, № 9, p. 172-174.

abaterile comise. Situația este și mai mult agravată de practica exercitării arbitrare a puterii discreționare, moment ce determină practic înstrăinarea cetățenilor de putere¹²⁰⁸.

Pe fonul acestor aspecte negative, a devenit practic indispensabil ca în procesul de reformare a administrației publice să se țină cont cu precădere de ideea că nivelul înalt de cultură juridico-morală a funcționarilor publici este un atribut indispensabil unui stat democratic și civilizată¹²⁰⁹. Or, altfel spus, cultura juridică contemporană este o cultură a statului de drept și democratic, a societății civile dezvoltate¹²¹⁰.

În literatura de specialitate se precizează că procesul dezvoltării culturii juridice practic este la fel de dificil, precum este și procesul edificării statului de drept. Ridicarea nivelului de cultură juridică la fel necesită determinarea celor mai optime și eficiente modalități de realizare a acestei sarcini¹²¹¹. În acest sens, una dintre direcțiile reformării sistemului administrării publice trebuie să conștie în sporirea eficienței administrației publice și rezultativității activității profesionale a funcționarilor publici.

¹²⁰⁸ Costachi Gh., Iacob I. *Cultura juridică a funcționarului public – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2015, nr. 5, p. 22.

¹²⁰⁹ Петренко В.В. *Нравственно-правовое воспитание государственных служащих*. В: Вестник ПАГС, 2008, №4(17), p. 88.

¹²¹⁰ Волкова Н.В., Гусева Л.А. *К вопросу о правовой культуре и правовом сознании в подготовке государственных гражданских служащих РФ*. В: Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты, материалы II международной научно-практической конференции 5-6 июня 2012 года. Прага, Пенза: НИЦ «Социосфера», 2012, p. 83.

¹²¹¹ Кравченко В.В. *Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества*. В: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012, № 2 (58), p. 330.

În viziunea cercetătorului В.В. Кравченко, printre măsurile politicii statului orientate spre asigurarea nivelului necesar de cunoștințe juridice, ridicarea nivelului culturii juridice și implicării în informarea juridică a populației de către funcționari, trebuie incluse¹²¹²:

- contribuția la obținerea și perfecționarea cunoștințelor în sfera dreptului în cadrul obținerii studiilor superioare profesionale (a doua facultate), instruirea în cadrul programelor de pregătire profesională;

- perfecționarea sistemelor de pregătire și recalificare a funcționarilor, ridicarea calificării și instruirea suplimentară orientată spre consolidarea culturii juridice;

- înlăturarea factorilor ce contribuie la manifestarea iresponsabilității și a nihilismului juridic în activitatea funcționarilor publici, implementarea unui complex de măsuri de stimulare materială și morală a funcționarilor;

- elaborarea și realizarea programelor de participare a funcționarilor ce cumulează funcții cu aplicarea cunoștințelor în sfera jurisprudenței în activitatea consultativă legată de propaganda cunoștințelor juridice și a atitudinii de respect față de lege;

- elaborarea și perfecționarea mijloacelor de informare a populației despre activitatea autorităților statului, despre tipurile și formele de oferire cetățenilor a serviciilor juridice;

- acordarea de consultații juridice în formă scrisă și orală pentru cetățeni pe marginea problemelor ce intră în competența autorităților date.

¹²¹² Кравченко В.В. Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества. В: Материали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012, № 2 (58), p. 332.

În contextul dezvoltării culturii juridice a funcționarilor publici, cultura juridică a acestora nu este detașată de cultura juridică a societății. Acestea se află într-o strânsă interdependență. Persoana care este investită în funcția publică deja deține un anumit nivel de cultură juridică, obținută anterior în cadrul societății. Elementele deformate ale culturii juridice sunt astfel o reflectare a problemelor de la nivelul culturii juridice a societății. De aici reiese concluzia că ridicarea nivelului culturii juridice a funcționarilor trebuie să se producă în contextul dezvoltării culturii juridice a întregii societăți¹²¹³. În concret, ridicarea nivelului culturii juridice a clasei „persoanelor privilegiate” (care dispun mai ales de imunitate juridică), depășirea nihilismului juridic necesită în mod deosebit consolidarea rolului celor mai importante categorii juridico-morale cum ar fi: libertate, echitate, demnitate umană, precum și a principiilor fundamentale – egalitatea și inevitabilitatea răspunderii juridice¹²¹⁴.

Dacă fiecare subiect de drept trebuie să manifeste, în ceea ce face, responsabilitate, funcționarii publici, demnitarii (judecătorii), oamenii politici trebuie să fie dublu responsabili în îndeplinirea prerogativelor lor. Responsabilitatea precede răspunderii și o poate elimina. Ea presupune respectarea de către individ a sistemului de valori instituit de „cetate” la nivel global sau microscoal. Dacă acest sistem de valori este respectat, omul trăiește în armonie cu sine în-

¹²¹³ Кравченко В.В. Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества. В: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012, № 2 (58), p. 332.

¹²¹⁴ Репьев А.Г. Правовая культура – неотъемлемый элемент права на иммунитет должностного лица государства. В: Правовая культура, 2011, № 2 (11), p. 105.

suși și cu ceilalți, cu societatea în ansamblu. Când sistemul de valori este negat, omul încetează să mai fie responsabil, el devine răspunzător pentru comportamentul său ilicit¹²¹⁵.

Respectiv, este pe deplin justificată ideea că funcționarul public, demnitarul (judecătorul), omul politic, trebuie să facă să primeze, în comportamentul lor, responsabilitatea¹²¹⁶. Pentru ei nu trebuie să existe o valoare mai importantă decât „îndeplinirea, cu o convingere reieșită din înțelegerea rațională a fenomenelor, a sarcinilor”¹²¹⁷. Ei trebuie să-și ducă la bun sfârșit atribuțiile, nu pentru că așa li se impune, ci fiindcă sunt convinși că acesta este rostul lor profesional¹²¹⁸.

În fine, nivelul înalt de cultură juridică și morală a funcționarilor publici constituie o condiție indispensabilă administrării eficiente a statului și societății¹²¹⁹, o garanție a securității persoanei într-un stat de drept¹²²⁰. Cultura juridică a funcționarilor statului și, în special, ridicarea nivelului acesteia merită o atenție deosebită în condițiile actuale, întrucât ea constituie o temelie pentru formarea unui nou

¹²¹⁵ Florea M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București: Editura Academiei, 1976, p. 46.

¹²¹⁶ Vedinaș V. *Deontologia vieții publice*. București: Universul juridic, 2007, p. 170.

¹²¹⁷ Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. București: All Beck, 2002, p. 673.

¹²¹⁸ Costachi Gh., Iacob I. *Cultura juridică a funcționarului public – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2015, nr. 5, p. 23.

¹²¹⁹ Волкова Н.В., Гусева Л.А. *К вопросу о правовой культуре и правовом сознании в подготовке государственных гражданских служащих РФ*. В: Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты, материалы II международной научно-практической конференции 5-6 июня 2012 года. Прага, Пенза: НИЦ «Социосфера», 2012, p. 81.

¹²²⁰ Costachi Gh., Iacob I. *Cultura juridică a funcționarului public – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2015, nr. 5, p. 23.

mod de gândire juridică, pentru reorientarea structurilor puterii către prioritatea persoanei¹²²¹. Dezvoltarea și perfecționarea culturii juridice a funcționarilor publici vor servi ca un factor important de dezvoltare a tendințelor pozitive în sfera dreptului, de influențare a activismului juridic al cetățenilor, vor permite atingerea unui nou nivel de relații sociale și asigurarea juridică a procesului modernizării.

Deoarece neajunsurile culturii juridice facilitează abuzurile și excesele de putere, face posibilă eludarea răspunderii pentru activitatea desfășurată, este evident că, în lipsa unei culturi juridice a funcționarilor de stat, este imposibilă atât funcționarea normală a mecanismului de stat, cât și desfășurarea normală a reformelor democratice în societate.

3.5.2. Cultura juridică în sfera justiției. Referindu-ne în continuare exclusiv la problema *culturii juridice în sfera justiției*, considerăm important inițial a preciza o astfel de categorie precum este *cultura juridică profesională*, care este definită ca fiind una dintre formele de cultură juridică, a cărei purtătoare este un grup de persoane, implicate profesional în practica juridică, altfel spus, care desfășoară activitate juridică pe principii profesionale.

Cultura juridică profesională se distinge printr-un nivel ridicat de cunoștințe juridice, înțelegerea și aprecierea profundă a fenomenelor juridice, atitudinea de respect față de drept și profesia juridică, convingerea utilității și valorii instrumentariului juridic, capacitatea folosirii eficiente a mijloacelor juridice pentru realizarea sarcinilor și atingerea

¹²²¹ Бузун Е.В. *Правовая культура процессуальной деятельности должностных лиц*. В: «Законность и правопорядок в современном обществе», Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2011, р. 194.

scopurilor activității profesionale. Fiecare profesie juridică determină și specificul culturii juridice a judecătorilor, procurorilor, polițiștilor, avocaților etc., nivelul acesteia fiind diferit de la un reprezentant la altul, chiar și în cadrul aceleiași profesii¹²²².

În literatura de specialitate, justiția este caracterizată prin două trăsături de bază¹²²³: nivelul încrederii cetățenilor față de organele justiției și nivelul culturii juridice a organelor justiției și influența acesteia asupra conștiinței juridice a cetățenilor.

După cum este general acceptat, *justiția* este unul dintre pilonii care susține orice societate democratică. În același timp, ea este și un serviciu public a cărui principală misiune este satisfacerea intereselor membrilor societății. Din această perspectivă, cetățenii așteaptă ca judecătorii să-și desfășoare activitatea în mod cinstit, corect și imparțial. Independența, imparțialitatea și profesionalismul judecătorilor sunt elementele de bază ce inspiră siguranță și încredere celor care caută o protecție a drepturilor ce le-au fost încălcate, dar și celorlalți membri ai societății¹²²⁴.

Potrivit aprecierilor specialiștilor, *încrederea* este crucială în administrarea justiției. Cetățenii trebuie să fie conștienți de independența și imparțialitatea justiției, să aibă convingerea că judecătorii nu urmăresc vreun interes, că

¹²²² Зинченко А.И., Зинченко Е.А. *Правовая культура судей в гражданском процессе*. В: Правовая культура, 2011, №2 (11), p. 116.

¹²²³ Сенякин Н.Н., Сенякина Л.А. *Правовая культура судьи как основа доверия населения к органам правосудия*. В: Правовая культура, 2011, №2 (11), p. 106.

¹²²⁴ Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011, p. 30.

nu vor favoriza vreo parte și că vor depune efortul pentru a soluționa cauza potrivit legii și conștiinței lor, care nu poate fi decât conformă legii¹²²⁵.

Trebuie să recunoaștem că starea puterii judecătorești este una din cele mai importante caracteristici ale societății în ansamblu. Ea reflectă nivelul de dezvoltare al constituționalismului, gradul de protecție a drepturilor și libertăților persoanei, maturitatea structurilor societății civile ca fundament al democrației. Principalele criterii de evaluare a stării puterii judecătorești, pe lângă rolul și locul în sistemul „frânelor și contrabalanțelor”, sunt accesibilitatea protecției judiciare a drepturilor și libertăților persoanelor fizice și juridice, echitatea procedurilor folosite și imparțialitatea judecătorilor. Funcționarea reală și eficientă a acestor criterii determină încrederea pe care societatea o poate avea în sistemul său judiciar. În acest sens, cercetătorii subliniază că o societate care are încredere în sistemul său judiciar, în eficacitatea normei și în aplicarea principiului conform căruia toți sunt egali în fața legii este o societate puternică și prosperă¹²²⁶.

În același timp, este evident că puterea judecătorească poate să-și realizeze misiunea sa doar în condițiile în care se va bucura de încrederea cetățeanului și a societății. Aceasta deoarece neîncrederea față de capacitatea instanțelor judecătorești de a soluționa conflictele în baza legii, răspândită în societate, determină cetățenii să caute mijloace ilegale de influențare asupra judecătorilor, fie să recurgă la căi extrajudiciare de soluționare a conflictelor. Doar încrederea

¹²²⁵ *Dialectica justiției moldovenești: ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența?* Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției. Chișinău, 2005. [URL] http://www.capc.md/docs/dialectica_justitiei.doc.

¹²²⁶ Dumbravă H., Cigan D., Danileț C. *Factorii de presiune și conflictele de interese în justiție*. Iași: Timpul, 2007, p. 6.

În justiție poate stimula cetățenii să apeleze la serviciile acesteia în toate cazurile de conflict. Este o cale indispensabilă edificării statului de drept, în care conflictele trebuie soluționate, în principal, prin mijloace juridice, dar nu prin violență și linșare¹²²⁷.

Încrederea în justiție se formează treptat pe parcursul anilor, în baza opiniei publice referitoare la caracterul echitabil și corect al hotărârilor luate de instanțele judecătorești, protecția și apărarea reală a drepturilor și libertăților cetățenilor, libertatea și independența justiției față de influența organelor de drept sau a funcționarilor puterii executive.

În prezent însă, încrederea cetățenilor în justiție este grav afectată de imaginea acesteia conturată de mijloacele de informare în masă. Practic zilnic, buletinele informativ-ve conțin noutăți ce vizează judecători și instanțe judecătorești, fiind elucidate fie proprietăți enorme ale unor judecători ce nu pot fi justificate, fie conduite ilegale și amurale rămase nesancționate, fie cauze și dosare examinate cu încălcarea legii, fie cetățeni rămași dezamăgiți de funcționarea justiției, fie infractori periculoși eliberați ilegal etc. Toate aceste momente în ansamblul lor denotă grave curențe în organizarea și funcționarea sistemului judiciar din țara noastră, fapt ce ne îndepărtează considerabil de valorile europene și de visul edificării unui stat de drept. În același timp, cele expuse denotă cu regret și nivelul redus de cultură juridică a magistraților, fapt inacceptabil într-un stat de drept¹²²⁸.

¹²²⁷ Сенякин Н.Н., Сенякина Л.А. *Правовая культура судьи как основа доверия населения к органам правосудия*. В: Правовая культура, 2011, № 2 (11), p. 106.

¹²²⁸ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2014, p. 255.

În acest sens, considerăm că acești subiecți trebuie să conștientizeze faptul că de activitatea profesională a lor depinde eficiența justiției în ansamblu, ca una din cele mai importante mijloace de asigurare și protecție a drepturilor și intereselor legale ale persoanei. Sub acest aspect, înfăptuirea justiției necesită un nivel înalt de cultură juridică de la persoana care ocupă funcția de judecător. Mai mult, acuitatea acestei exigențe este determinată și de faptul că conduita judecătorului se reflectă nu doar asupra conduitei participanților la proces, dar și asupra convingerilor acestora referitoare la esența justiției și eficiența protecției judiciare și, într-un final, asupra convingerilor majorității membrilor societății¹²²⁹.

Prin urmare, calitățile morale ale judecătorului manifestate în procesul înfăptuirii justiției și nivelul culturii sale juridice influențează substanțial formarea încrederii față de instanța judecătorească la persoanele care s-au adresat pentru protecția drepturilor lor, precum și dorința acestora de a-și realiza dreptul la apărare, garantat de Constituție¹²³⁰.

În încercarea de a creiona imaginar ce presupune nivelul înalt de cultură juridică a magistraților (inclusiv a procurorilor, ofițerilor de urmărire penală și a altor subiecți care participă la înfăptuirea actului de justiție), vom identifica următoarele coordonate principale ale acesteia¹²³¹:

- respectarea strictă a normelor juridice materiale și procesuale în cadrul acitivității desfășurate;

¹²²⁹ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. «Print Caro»), p. 794.

¹²³⁰ Зинченко А.И., Зинченко Е.А. *Правовая культура судей в гражданском процессе*. В: Правовая культура, 2011, № 2 (11), p. 115.

¹²³¹ Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2014, p. 256.

- excluderea oricărei influențe din exterior în cazul luării deciziilor (inclusiv a actelor de mituire, a „ordinului”, a „rugămintei prietenului” etc.);
- manifestarea unui vădit respect față de drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanelor, respectarea, protecția și apărarea reală a demnității umane;
- respectarea principiului „aplicării uniforme a legii”;
- soluționarea cazurilor în termeni rezonabili, evitând tergiversarea nejustificată și subiectivismul;
- evitarea conflictelor de interese; implicarea activă în educarea și instruirea tinerei generații;
- respectarea și promovarea prin intermediul activității desfășurate a legalității și constituționalității ca valori fundamentale într-un stat de drept.

Dintr-o perspectivă mai largă, cultura juridică a magistraților trebuie privită ca un factor important de dezvoltare a culturii juridice atât la nivelul întregii societății, cât și a fiecărui membru al acesteia. Implicit, de cultura juridică a acestor reprezentanți ai puterii în mare parte depind menținerea și stabilitatea regimului constituționalității, legalității, a ordinii de drept, realizarea cu succes a modernizării și democratizării statului și societății noastre.

De aici poate fi dedusă inevitabilitatea și necesitatea stringentă de a promova o politică de stat eficientă în direcția ridicării și menținerii unui nivel înalt de cultură juridică, atât la nivel de magistrat, cât și de putere judecătorească, în ansamblu, dat fiind rolul crucial al acestora pentru existența și viabilitatea unui stat de drept.

3.6. Publicitatea și transparența justiției

După cum se știe, *justiția* este unul dintre pilonii care susține orice societate democratică. În același timp, nu trebuie uitat că ea este și un serviciu public a cărui principală misiune este satisfacerea intereselor membrilor societății. Din această perspectivă, cetățenii așteaptă ca judecătorii să-și desfășoare activitatea în mod cinstit, corect și imparțial, aceste calități impregnându-se, practic, întregii activități desfășurate în instanțe de personalul care participă, direct sau indirect, la înlăptuirea actului de justiție¹²³².

Astfel, independența, imparțialitatea și profesionalismul judecătorilor sunt elemente de bază ce inspiră siguranță și încredere celor care caută o protecție a drepturilor ce le-au fost încălcate, dar și celorlalți membri ai societății. Pentru a servi eficient comunitatea, judecătorii cer respect și încredere. Încrederea este crucială în administrarea justiției. Publicul trebuie să fie conștient de independența și de imparțialitatea justiției, să aibă convingerea că judecătorii nu urmăresc vreun interes, că nu vor favoriza vreo parte, ci vor depune efortul pentru a soluționa cauza potrivit legii și conștiinței lor, care nu poate fi decât conformă cu legea¹²³³. Astfel, spiritul de dreptate și propria convingere, formată în baza experienței acumulate, au o enormă importanță în realizarea nemijlocită a puterii judecătorești¹²³⁴.

¹²³² Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011, p. 30.

¹²³³ *Dialectica justiției moldovenesti: ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența?* Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției. Chișinău, 2005, p. 5. [URL]: http://www.capc.md/docs/dialectica_justitiei.doc.

¹²³⁴ Railean P. *Identificarea puterii judecătorești ca ramură a puterii de stat*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 1, p. 46.

Prin urmare, încrederea în justiție este una crucială¹²³⁵. Mai mult, încrederea publicului în independența instanțelor, în integritatea judecătorilor și în imparțialitatea și eficiența procedurilor acestora este cea care susține sistemul de justiție al unei țări¹²³⁶. Unii cercetători susțin că însăși credibilitatea față de putere este direct proporțională cu respectul față de autoritatea judecătorească și de justiție în ansamblu, manifestat atât din partea societății, cât și din partea puterii de stat¹²³⁷. Pe cale de consecință, întărirea încrederii în sistemul judiciar duce la creșterea prestigiului autorității judecătorești, fapt ce contribuie la instaurarea supremației legii și principiilor statului de drept¹²³⁸.

Pornind de la semnificația deosebită a încrederii față de justiție, în cele ce urmează ne propunem să argumentăm importanța principiilor publicității și transparenței în activitatea sistemului judiciar drept condiții indispensabile consolidării încrederii față de acesta și sporirii autorității justiției în cadrul statului. Un studiu relevant asupra acestei problematice a realizat dl doctor în drept P. Railean¹²³⁹, ale cărui rezultate le vom prezenta în continuare, întrucât le considerăm extrem de importante pentru cunoașterea și aprecierea valorii teoretice și practice a principiilor în discuție.

¹²³⁵ Railean P. *Publicitatea și transparența – condiții indispensabile consolidării încrederii societății în justiție*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2017, nr. 2, p. 8.

¹²³⁶ *Standardele de la Bangalore privind conduita judiciară*. Traducere și adaptare: Cristi Danileț – judecător. București: 2009, p. 31.

¹²³⁷ Negru A. *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic (aspecte teoretico-practice)*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2013, p. 199.

¹²³⁸ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 15.

¹²³⁹ Railean P. *Publicitatea și transparența – condiții indispensabile consolidării încrederii societății în justiție*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2017, nr. 2, p. 8-12.

În doctrină, se susține pe bună dreptate că încrederea în corpul de judecători se bazează nu numai pe competența și străduința membrilor acesteia, ci și pe integritatea și moralitatea acestora. Un judecător nu trebuie să fie doar un „judecător bun”, ci trebuie să fie și un „om bun”, deși părerile despre ceea ce înseamnă aceasta pot să difere în diferite segmente ale societății. Din perspectiva publicului, judecătorul nu numai că s-a angajat să slujească idealurile de dreptate și adevăr pe care se bazează statul de drept și democrația, ci a promis să le și întruchipeze. În mod similar, calitățile personale, conduita și imaginea judecătorului afectează pe cele ale sistemului judiciar în ansamblul său și, în consecință, și încrederea publicului în acesta. Publicul cere de la judecător o conduită care să se situeze cu mult deasupra celei pe care o așteaptă de la ceilalți cetățeni, standarde de conduită care sunt mult mai înalte decât cele respectate în societate în ansamblul său. De fapt, judecătorului i se cere să aibă o conduită aproape ireproșabilă¹²⁴⁰.

Înțelegerea rolului puterii judecătorești, în special, prin conștientizarea faptului că responsabilitatea magistratului este de a aplica legea corect și imparțial, fără a ține cont de presiunile sociale sau politice, variază în diferite state, după cum și încrederea în justiție este diferită. Această înțelegere rezidă, în mare parte, și din educația primită de-a lungul timpului de cei care trebuie să aprecieze și, mai ales, de poziția celorlalte autorități față de actul justiției¹²⁴¹.

Din acest motiv, informarea corectă cu privire la funcțiile sistemului judiciar și rolul acestuia ca serviciu public poate

¹²⁴⁰ *Standardele de la Bangalore privind conduita judiciară*. Traducere și adaptare: Cristi Danileț – judecător. București: 2009, p. 72.

¹²⁴¹ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 16.

influența pozitiv gradul de înțelegere a activității instanțelor și limitele activității lor. Această informare permite celorlalte puteri ale statului, participanților la proces și publicului să înțeleagă natura și specificul puterii judecătorești, standardele de conduită pe care judecătorul trebuie să le mențină în cadrul instituțiilor pe care le reprezintă, precum și limitările pe care aceștia le au în exercitarea funcțiilor, în viața socială sau privată¹²⁴².

În general, starea puterii judecătorești este una din cele mai importante caracteristici ale societății în ansamblu (dacă nu cea mai importantă). Ea reflectă și nivelul de dezvoltare al constituționalismului, al structurilor societății civile, gradul de protecție a drepturilor și libertăților omului ca fundament al democrației. Principalele criterii de evaluare a stării puterii judecătorești, pe lângă rolul și locul în sistemul „frânelor și contrabalanțelor”, sunt accesibilitatea protecției judiciare a drepturilor și libertăților persoanelor fizice și juridice, echitatea procedurilor și imparțialitatea judecătorilor¹²⁴³.

Funcționarea reală și eficientă a acestor criterii determină încrederea pe care societatea o poate avea în sistemul său judiciar. La acest capitol, cercetătorii notează că o societate care are încredere în sistemul său judiciar, în eficacitatea normei și în aplicarea principiului conform căruia toți sunt egali în fața legii este o societate puternică și prosperă¹²⁴⁴.

¹²⁴² Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 16.

¹²⁴³ Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011, p. 30.

¹²⁴⁴ Dumbravă H., Cigan D., Danileț C. *Factorii de presiune și conflictele de interese în justiție*. Iași: Timpul, 2007, p. 6.

Pe de altă parte, este la fel de adevărat că puterea judecătorească poate să-și realizeze misiunea sa doar în condițiile în care se va bucura de încrederea cetățeanului și a societății. Aceasta deoarece neîncrederea față de capacitatea instanțelor judecătorești de a soluționa conflictele în baza legii, răspândită în societate, determină cetățenii să caute mijloace ilegale de influențare asupra judecătorilor, fie să recurgă la căi extrajudiciare de soluționare a conflictelor. Astfel, doar încrederea în justiție (instanțe, judecători) poate stimula cetățenii să apeleze la serviciile acestora în toate cazurile de conflicte sociale. Este o cale inevitabilă de edificare a statului de drept, în care conflictele trebuie soluționate, în principal, prin mijloace juridice, dar nu prin violență și linșare (răfuială fără judecată)¹²⁴⁵.

Cu regret, societatea noastră nu se bucură de confortul unei asemenea încrederi. Afirmatia este susținută de nenumărate sondaje de opinie care relevă o neîncredere a populației în justiție la cote alarmante. La o analiză profundă a cauzelor ce au generat lipsa de credibilitate în justiția românească, prof. I. Alexandru precizează că acestea dezvăluie carențele de fond ale sistemului judiciar dat și care pot favoriza presiuni politice și corupție în rândul magistraților. Principalele cauze în opinia domniei sale sunt¹²⁴⁶:

- instabilitatea legislativă, atât a normelor de drept pozitiv, cât mai ales a celor ce reglementează procedurile, fenomen ce destabilizează raporturile juridice, creează

¹²⁴⁵ Сенякин Н.Н., Сенякина Л.А. *Правовая культура судьи как основа доверия населения к органам правосудия*. В: Правовая культура, 2011, № 2(11), p. 106.

¹²⁴⁶ Alexandru I. *Politică, administrație, justiție*. București: All Beck, 2004, p. 191-192.

nesiguranță și lipsă de încredere în autoritatea statului, iar, pe cale de consecință, favorizează presiunile politice și creează condiții pentru acte de corupție.

- calificarea insuficientă a unei părți semnificative din corpul magistraților constituie o altă cauză care ar putea favoriza presiuni asupra acestora. Lipsa de experiență de viață și cea profesională fac din unii magistrați persoane vulnerabile, ușor de manipulat prin diverse manevre și presiuni.
- managementul general defectuos al activității în justiție, conjugat cu insuficiența mijloacelor materiale, generează momente ce se pot constitui în surse de apariție a unor abuzuri și chiar a corupției.

Per ansamblu, cercetătorii consideră că asemenea momente/cauze au alterat și imaginea justiției din Republica Moldova, contribuind la generarea unei crize de credibilitate a cetățenilor în justiție¹²⁴⁷.

Ca urmare, specialiștii se întreabă cum poate fi obținută/redobândită încrederea în justiție? O întrebare pe cât de importantă, pe atât de neglijată adesea, în special sub aspectul soluționării practice. În acest sens, se accentuează ideea că încrederea față de justiție se formează pe parcursul anilor, în baza opiniei publice asupra justeței hotărârilor luate de judecători, a modului de apărare a drepturilor și libertăților omului față de influența organelor de ocrotire a ordinii de drept sau a funcționarilor publici ai autorităților administrative¹²⁴⁸.

¹²⁴⁷ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 376.

¹²⁴⁸ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 276.

Un moment-cheie în acest caz rezidă în faptul că justiția trebuie tratată cu adevărat ca putere separată și independentă, iar împotriva oricărei ingerințe trebuie să se reacționeze atât din cadrul sistemului, cât și din afara lui, din partea societății. În același timp, trebuie ținut cont de faptul că „politicul întotdeauna va accepta cu greu necesitatea asigurării independenței reale a puterii judecătorești, întotdeauna persistând anumite tendințe de influențare”¹²⁴⁹.

Sub acest aspect, se poate conchide rolul deosebit al societății și cetățeanului la funcționarea unei justiții echitabile, imparțiale și independente¹²⁵⁰. În acest sens, unii cercetători¹²⁵¹ susțin că eficiența puterii judecătorești, ca una din cele mai importante instituții ale statului democratic de drept, depinde nu numai de numărul judecătorilor, de pregătirea lor profesională, de remunerarea financiară corespunzătoare etc., dar și de activismul cetățenilor în materia apărării drepturilor lor, de principialitatea acestora de a recurge doar la mijloace legale pentru aplanarea oricăror conflicte. Se poate spune chiar și de perseverența și insistența cu care acționează în judecată orice încălcare de lege.

Evident, toate aceste momente sunt realizabile doar în condițiile în care cetățenii au încredere în mijloacele respective, încredere bazată în principal pe cunoașterea a ceea ce se întâmplă în cadrul unui proces judiciar în sălile de judecată. Prin urmare, una din condițiile necesare pentru

¹²⁴⁹ Gurin C. *Standarde europene pentru domeniul justiției*. În: Reforma sistemului de justiție în Republica Moldova. Standarde europene și realități naționale, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 15 iunie 2009 (Chișinău). Chișinău: „Popitipcom” SRL, 2009, p. 17.

¹²⁵⁰ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 111.

¹²⁵¹ *Судебная власть*. Под ред. И. А. Петрухина. Москва: Проспект, 2003, p. 46.

formarea încrederii societății în sistemul său judiciar este transparența acestuia, publicitatea activității sistemului¹²⁵².

Publicitatea constituie o garanție a corectitudinii și imparțialității judecătorilor, a independenței acestora¹²⁵³. La nivel legislativ, principiile publicității și transparenței sunt reglementate în numeroase acte legislative precum: *Constituția Republicii Moldova* (art. 117), *Legea privind organizarea judecătorească* (art. 10 și art. 56²), *Codul de procedură civilă al RM* (art. 23), *Codul de procedură penală al RM* (art.18 și 316), *Codul contravențional al RM* (art. 452) etc.

La nivel internațional, de asemenea, poate fi atestată o reglementare generoasă a principiului publicității în cuprinsul celor mai notorii instrumente juridice internaționale în materia drepturilor și libertăților omului precum: *Declarația Universală a Drepturilor Omului* (art. 10), *Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale* (art.6 alin. (1)), *Pactul cu privire la drepturile civile și politice* (art. 14) etc. Mai mult, însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit în jurisprudența sa că „publicitatea procedurii judiciare, atât în materie penală, cât și în materie civilă, constituie o garanție esențială a unui proces echitabil. Ea protejează justițiabilii contra unei justiții secrete care scapă de controlul public și constituie unul din mijloacele de păstrare a încrederii în instanțele judecătorești. Prin transparența pe care o acordă administrației justiției, ea contribuie la realizarea unui pro-

¹²⁵² Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Компат, 2011, p. 31; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 379.

¹²⁵³ *Constituția României: comentariu pe articole*. I. Muraru, E.S. Tănăsescu, D. Apostol Tofan ... București: C.H. Beck, 2008, p. 1240.

ces echitabil, a cărui garanție se numără printre principiile oricărei societăți democratice în sensul Convenției”¹²⁵⁴.

În acest sens, Al. Cocîrță susține că „justiția care se desfășoară în condiții de netransparență și este apatică la realizarea principiului publicității, devine, la un moment dat, susceptibilă de abuzuri, limitând posibilitatea societății să contribuie la menținerea exigențelor etice față de comportamentul judecătorilor. În același timp, atunci când magistrații prestează un comportament contrar normelor eticii judiciare, ei tind să se „adapteze” unui sistem în care să se expună cât mai puțin atenției publice. Atunci când justiția se înfăptuiește într-un cadru opac, deseori în spatele ei se ascunde o deontologie judiciară compromisă”¹²⁵⁵.

Pentru a evita astfel de situații, transparența justiției trebuie asigurată în mod real. Justiția nu trebuie doar să fie înfăptuită, ci trebuie în mod manifest și indubitabil să se vadă că este înfăptuită¹²⁵⁶. Acest principiu constituie nucleul justiției transparente¹²⁵⁷.

Mai mult, anume magistrații trebuie să fie interesați ca publicul să cunoască ceea ce se întâmplă în instanțe, ei trebuie să fie deschiși și cooperanți în comunicarea cu societatea (fapt slab conștientizat de majoritatea din ei). Justiția nu trebuie să se manifeste ca un sistem închis, întrucât ea

¹²⁵⁴ Mole N., Harby C. *Dreptul la un proces echitabil. Ghid privind punerea în aplicare a art. 6 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului*. Republica Moldova, 2003, p. 19.

¹²⁵⁵ Cocîrță Al. *Reforma justiției în contextul implementării Planului de Acțiuni UE-Moldova*. Chișinău: Arc, 2009, p. 65-67.

¹²⁵⁶ Danilet C. *Independence and Impartiality of Justice. International standards*. [URL]: <http://medel.bugweb.com/usr/Independence%20and%20Impartiality%20of%20Justice-1.pdf>.

¹²⁵⁷ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 112.

este un serviciu public. Fiind în slujba societății, publicul are tot dreptul să se intereseze de activitatea și de calitatea acesteia. Prin urmare, trebuie asigurat accesul publicului la informațiile care privesc activitatea instanțelor de judecată.

Publicitatea este considerată ca o garanție a corectitudinii și imparțialității judecătorilor, a independenței acestora. Pe de altă parte, judecarea în ședință publică ar trebui să stimuleze pe judecători în a acorda o atenție sporită modului în care judecă și motivează hotărârile, știind că sunt urmăriți de cei care asistă la judecată, iar hotărârile lor examinate în presă și în revistele de specialitate¹²⁵⁸.

Trebuie să recunoaștem, în context, că toată valoarea puterii judecătorești depinde de oamenii care o exercită. Datorită specificului activității judecătorilor, față de ei sunt înaintate un șir de cerințe de ordin profesional, moral și etic. Respectarea de către judecători a acestor exigențe este cel mai bine verificată de justițiabilii de rând. Prin urmare, publicitatea procesului este de natură să asigure conduita impecabilă a judecătorilor în proces și o bună funcționare a justiției în general¹²⁵⁹.

Nerespectarea principiului publicității are drept efect pierderea de către societate a pârghiilor sale democratice de a asigura calitatea actului de justiție. Atunci când publicul este lipsit de posibilitatea de a intra în sala de ședințe, nimeni nu mai poate ști ce se întâmplă în spatele ușilor închise. Nefiind stingheriți de prezența publicului la proces, judecătorii devin susceptibili de abuzuri, comportament contrar prescripțiilor deontologice și legale, corupție și încălcarea drepturilor persoanelor care apelează la justiție.

¹²⁵⁸ Ciobanu V.M. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. I. București, 2004, p. 140-141.

¹²⁵⁹ *Dialectica justiției moldovenesti: ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența?* Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției. Chișinău, 2005, p. 5. [URL]: http://www.capc.md/docs/dialectica_justitiei.doc.

În condițiile unui sistem judiciar netransparent are loc o divizare a judecătorilor în onești, competenți și corecți; cei care mai uită periodic de aceste calități și cei care deja demult au uitat de ele. Membrii societății, la rândul lor, neavând certitudinea unui proces echitabil și a unui judecător independent și imparțial, pierd încrederea în justiția pe care o prestează statul și își fac singuri dreptate¹²⁶⁰.

În realitate, cu regret, în pofida importanței sale deosebite, adesea principiul publicității activității instanțelor judiciare, din diferite cauze și motive, este compromis. De asemenea, pot fi atestate și grave devieri de la principiul independenței și imparțialității, atât din cauze obiective, cât și subiective¹²⁶¹.

În astfel de circumstanțe, intervine iarăși rolul hotărâtor al cetățeanului, în special al societății civile. În context, I. Dolea¹²⁶² susține necesitatea implicării societății civile direct în desfășurarea procedurii judiciare. Instituția *asesorilor populari*, potrivit domniei sale, este de natură să asigure paritatea între reprezentanții statului și ai societății la examinarea anumitor cauze. Renunțarea la această instituție și neînlocuirea ei cu alta au determinat ineficiența sistemului judecătoresc, care astăzi este susceptibil de a fi influențat de către alte autorități, cum ar fi cea legislativă și executivă¹²⁶³.

¹²⁶⁰ *Dialectica justiției moldovenești: ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența?* Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției. Chișinău, 2005, p. 5. [URL]: http://www.capc.md/docs/dialectica_justitiei.doc

¹²⁶¹ Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011, p. 33.

¹²⁶² Dolea I. *Drepturile persoanei în probatoriul penal: conceptul promovării elementului privat*. Chișinău, 2009, p. 53-54.

¹²⁶³ Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011, p. 34.

În continuare, autorul citat notează că elementul neprofesionist este un impuls atât pentru formarea în țară a societății civile și consolidarea sistemului judecătoresc, cât și pentru asigurarea garanțiilor constituționale ale cetățenilor.

În majoritatea cazurilor, sistemul judecătoresc din țările cu o democrație avansată nu a renunțat la instituția dată, fapt ce asigură garantarea drepturilor persoanelor implicate în acest sistem, asigurând și independența sistemului judecătoresc ca atare. Este cert faptul că un complet de judecători poate fi mai greu influențat decât un singur judecător; mai mult, orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale de către concetățeni. Justiția trebuie să fie sub controlul societății, această activitate depășind-o pe cea a unor simpli funcționari, fiind o sferă a intereselor publice¹²⁶⁴.

Deși în Republica Moldova instituția curții cu jurați nu are aplicare, totuși specialiștii¹²⁶⁵ recunosc importanța acesteia și oportunitatea instituirii. Ca argument este invocată ideea conform căreia curțile cu jurați, ca instituții ale puterii judiciare, ocupă un loc important în sistemele judiciare ale țărilor cu tradiții democratice. Atât reprezentanții poporului, cât și juriștii profesioniști văd în această instituție *o garanție a respectării drepturilor și libertăților cetățenilor, o asigurare a soluționării obiective și nepărtinitoare a litigiilor, o formă de participare a poporului la activitatea puterii judecătorești.*

Istoria curților cu jurați dovedește că, apărute ca rezultat al activității umane, aceste instituții cu tradiții bogate vor funcționa atât timp, cât va exista însăși puterea judiciară. În nicio pe-

¹²⁶⁴ Dolea I. *Drepturile persoanei în probatoriul penal: conceptul promovării elementului privat*. Chișinău, 2009, p. 54.

¹²⁶⁵ Railean P. *Publicitatea și transparența – condiții indispensabile consolidării încrederii societății în justiție*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2017, nr. 2, p. 10.

rioadă istorică, această instituție nu a prezentat pericol pentru ordinea de drept democratică. Ea a fost ignorată doar în timpul instaurării dictaturilor, în societățile civilizate însă, curtea cu jurați a fost folosită și ca garant al justiției democratice în condițiile luptei politice. Curtea cu jurați a fost tot timpul necesară pentru confirmarea adevărului și justeței¹²⁶⁶.

Apariția curților cu jurați este legată de necesitatea introducerii în pânza judecătorească a „elementului popular” în persoana juraților. Jurații, spre deosebire de judecătorul profesionist, nu depind de structurile puterii nici din punct de vedere material, nici din punct de vedere juridic ori psihologic. *Jurații sunt în măsură să stimuleze încrederea cetățenilor în justiție, în ochii cărora aceștia sunt reprezentanți și garanți ai protecției drepturilor și intereselor lor legale*¹²⁶⁷.

În acest sens, este important că jurații nu iau cunoștință de materialele dosarului, pentru ca până la începerea judecății să nu-și formeze o idee preconcepută, pentru ca ei să fie maximal obiectivi și imparțiali. Jurații nu au dreptul de a aprecia partea juridică a faptelor deduse în fața instanței. Ei sunt judecătorii faptului. Pe ei îi interesează în judecată numai trei întrebări: dacă este demonstrat că fapta respectivă a avut loc, dacă fapta a fost săvârșită de inculpat și dacă el este vinovat sau nu. Prin urmare, activitatea Curții cu jurați reduce în mare parte riscul abuzului și al erorilor judecătorești, considerabil dezvoltă contradictorialitatea dezbaterilor judiciare, contribuind astfel la sporirea rolului activ al învinuirii și apărării, excluderea din judecată a spiritului birocrat, creșterea activității sociale a cetățenilor, sporește responsabilitatea lor pentru destinul oamenilor,

¹²⁶⁶ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 114.

¹²⁶⁷ *Curtea cu jurați - institut indispensabil al procesului contradictorial*. [URL]: <http://www.rasfoiesc.com/legal/drept/Curtea-cujurati-institut-indi26.php>.

Încrederea oamenilor simpli în instanța de judecată ca fiind una echitabilă, dezinteresată și obiectivă¹²⁶⁸. Pornind de la aceste momente, specialiștii autohtoni propun *introducerea prin lege a curților cu jurați*, ca un mod de protecție împotriva puterii statale, întrucât ar constitui o garanție morală pentru decizia luată de judecători și ar asigura un plus de transparență actului de justiție¹²⁶⁹.

La acest capitol, în doctrină¹²⁷⁰ se susține că în societatea în care nu este loc pentru inițiativa cetățenilor, pentru activismul lor juridic, nu poate exista nicio putere judecătorească independentă, iar răspândirea largă în conștiința maselor a nihilismului față de formele legale de satisfacere a necesităților vitale, cotidiene și de apărare a intereselor distruge fundamentul existenței puterii judecătorești.

„Dacă cetățenii energici și bine instruiți nu vor participa la procesul democratic, dacă se vor preocupa doar de viața lor privată, atunci oricât de perfecte ar fi instituțiile politice, ele inevitabil vor fi preluate de persoane care pentru putere și slavă, interese economice și de clasă, religioase sau fanatism național, sunt gata de a folosi aparatul de stat în promovarea propriilor interese. Astfel, fără un activism social al cetățenilor, fără virtuțile politice ale acestora este imposibilă protecția libertăților democratice și menținerea regimului constituțional”¹²⁷¹.

¹²⁶⁸ *Curtea cu jurați - institut indispensabil al procesului contradictorial*. [URL]: <http://www.rasfoiesc.com/legal/drept/Curtea-cujurati-institut-indi26.php>.

¹²⁶⁹ Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014, p. 114; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 387; Railean P. *Publicitatea și transparența - condiții indispensabile consolidării încrederii societății în justiție*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2017, nr. 2, p. 10.

¹²⁷⁰ *Судебная власть*. Под ред. И. А. Петрухина. Москва: Проспект, 2003, p. 30-31.

¹²⁷¹ Ролз Д. *Идеи блага и приоритет права*. В: Современный либерализм. Москва, 1998, p. 102-103.

Prin activitatea lor, reprezentanții activi ai societății civile (în special organizațiile nonguvernamentale, adică ONG-urile¹²⁷²) adeseori promovează patriotismul, care necesită conștientizarea clară de către om a faptului că, fără eforturile sale personale concrete, nu vor apărea și nu se vor consolida instituțiile democratice ale puterii publice, nu se va instaura ordinea de drept, iar oamenii nu vor obține posibilitatea de a-și realiza și apăra în măsură deplină drepturile și libertățile lor¹²⁷³. ONG-urile alimentează astfel perseverența cetățenilor în căutarea dreptății și credința în faptul că o vor găsi.

Astfel, existența unei puteri judecătorești eficiente depinde în mod direct și substanțial de realizarea unui control social din partea societății asupra acestuia, control ce poate fi exercitat doar în condițiile unui nivel înalt de dezvoltare a societății civile, activism civic al cetățenilor, precum și a unei interacțiuni reale și responsabile a sistemului judiciar cu cetățeanul¹²⁷⁴. Posibilitatea exercitării acestui control, precum și colaborarea dintre societate și sistemul judiciar (bazată pe un înalt nivel de cultură juridică și încredere reciprocă), constituie principalele premise și condiții ce permit asigurarea eficientă de către puterea judecătorească a legalității în cadrul statului.

¹²⁷² Bantuș A. *Rolul sectorului asociativ în dezvoltarea democrației*. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova, vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006, p. 105.

¹²⁷³ Мамут Л. *Народ в правовом государстве*. Москва: Норма-ИНФРА, 1999, p. 119.

¹²⁷⁴ Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011, p. 35; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2015, p. 388; Railean P. *Publicitatea și transparența – condiții indispensabile consolidării încrederii societății în justiție*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2017, nr. 2, p. 12.

3.7. Eroarea judiciară – carență a actului de justiție

3.7.1. Determinări conceptuale. Inițial, considerăm că prezintă un deosebit interes însăși clarificarea noțiunii de „eroare”, întrucât în doctrină, adesea, la capitolul dat, referință se face nu la „eroare”, ci la „eroare judiciară”. Bunăoară, în însuși comentariul Constituției Republicii Moldova este expres indicat că „[d]ispozițiile alin. (2) din art. 53 stabilesc răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare în procese penale”¹²⁷⁵.

O astfel de idee este preluată și de practicieni. Ca exemplu, dna judecător V. Muntean menționează în context: „[r]eieșind din conținutul acestei norme constituționale (art. 53 alin. (2) – e.n.), putem concluziona că temeiul apariției dreptului la repararea prejudiciului cauzat prin erori judiciare este admiterea erorii în activitatea organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești”¹²⁷⁶. O astfel de „confuzie” este acceptată tacit de toată doctrină¹²⁷⁷.

Pornind de la cele menționate, considerăm că ar fi totuși necesar de precizat în ce măsură noțiunea de „eroare” din dispoziția art. 53 alin. (2) din *Constituție* este echivalentă/sinonimă cu cea de „eroare judiciară”. Altfel spus, trebuie oare să interpretăm *eroarea* din textul constituțional ca fiind *eroare judiciară*?! Un amplu studiu în acest sens au re-

¹²⁷⁵ *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 215.

¹²⁷⁶ Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: *Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică*, nr. 1/2018, p. 232.

¹²⁷⁷ Iacub I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019*. Chișinău: Iulian, 2019, p. 21.

alizat cercetătorii autohtoni I. Iacub și S. Carp¹²⁷⁸, ale căror rezultate le apreciem ca fiind extrem de relevante pentru clarificarea chestiunii enunțate și ne propunem să le prezentăm în cele ce urmează.

În vederea clarificării acestui moment, precizăm că în doctrină *eroarea* este percepută ca „o falsă ori greșită reprezentare a realității”, „antonim al noțiunii de adevăr”¹²⁷⁹. În același scop, vom apela și la unele dicționare explicative, care explică noțiunea în cauză atât în sensul ei larg, cât și în sens juridic.

Astfel, potrivit *Noului dicționar universal al limbii române*¹²⁸⁰, în sens larg, noțiunea „eroare” presupune: „opinie, concepție greșită; greșală, valoare falsă”; iar în sens juridic – „viciu de consimțământ ce poate atrage nulitatea unui act”.

*Dicționarul explicativ al limbii române*¹²⁸¹ oferă următoarea explicație lexicografică: în sens larg, noțiunea de „eroare” desemnează „cunoștință, idee, părere, opinie greșită; ceea ce e greșit; greșală”, iar în sens juridic – „falsă reprezentare asupra unei situații de fapt ori asupra existenței unui act normativ”.

*Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*¹²⁸² cuprinde următoarea explicație a noțiunii de „eroare”; în sens larg – „lipsă de concordanță între percepțiile noastre și realitatea obiectivă, confirmată de practică; cunoștință greșită,

¹²⁷⁸ Iacub I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 22.

¹²⁷⁹ Petre I. *Considerații în legătură cu răspunderea patrimonială a statului și a judecătorilor și procurorilor pentru erori judiciare, în lumina dispozițiilor constituționale și legale*. În: Dreptul, 2005, nr. 9, p. 101.

¹²⁸⁰ *Noul dicționar universal al limbii române*. Ed. a II-a. București-Chișinău: Litera Internațional, 2007, p. 436.

¹²⁸¹ *Dicționar explicativ al limbii române*. Ed. a II-a. București, 1998, p. 347.

¹²⁸² *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Arc, 2007, p. 668.

falsă, denaturată despre realitatea obiectivă”; în sens juridic – „falsă reprezentare asupra unei situații de fapt ori asupra existenței sau conținutului unui act normativ, care poate constitui cauza anulării unei sentințe, a unui act”.

În *Dexonline*¹²⁸³, noțiunea de „eroare” semnifică, în sens larg, „greșeală, incorectitudine, inexactitate”, iar în sens juridic – „reprezentare falsă a unei situații care poate servi drept cauză a anulării unei decizii sau a unui act”.

Mai mult, ultimele două dicționare enunțate explică și noțiunile de:

- „eroare de drept” ca fiind „interpretare greșită a codului penal” sau „greșeală de interpretare a codului penal”;
- „eroare de fapt” ca „ignorarea sau interpretarea greșită a datelor concrete într-un proces” sau „greșeală de interpretare a împrejurărilor materiale ale unui fapt”.

În același timp, și dicționarele juridice cuprind câteva explicații. Bunăoară, *Micul dicționar juridic*¹²⁸⁴ explică noțiunea de „eroare” ca fiind „[r]eprezentarea falsă pe care o persoană și-o face privitor la un act juridic sau o acțiune”. În același context, se precizează că „eroarea de fapt” se referă la situații materiale obiective, în timp ce „eroarea de drept” privește existența sau sensul unei norme juridice.

Spre deosebire de acesta, alte dicționare juridice pun accentul și explică noțiunea doar în contextul unei anumite materii de drept. De exemplu, în *Dicționarul de termeni juridici*, semnat de C.D. Muscalu și E. Vartic¹²⁸⁵, este explicat sensul noțiunilor de „eroare de drept” și „eroare de fapt” doar în materia dreptului penal (*eroare de drept* – necunoașterea

¹²⁸³ Dexonline. *Definiție eroare*. [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/eroare>.

¹²⁸⁴ Hanga Vl. *Mic dicționar juridic*. București: Lumina-Lex, 1999, p. 93.

¹²⁸⁵ *Dicționar de termeni juridici* / C.-D. Muscalu și E. Vartic. București: Editura Universitară, 2005, p. 164.

sau cunoașterea greșită a unei norme juridice, care are efecte diferite față de normele asupra cărora se raportează (norme penale sau extrapenale); *eroare de fapt* – o cauză de înlăturare a caracterului penal al faptei, prin înlăturarea vinovăției, fiind definită ca „reprezentarea greșită din momentul săvârșirii faptului determinată de necunoașterea sau cunoașterea greșită a acestuia, în momentul săvârșirii faptului”).

La rândul său, *Dicționarul de termeni juridici*, elaborat de E. Derdișan¹²⁸⁶, conține explicații asupra sensului:

- noțiunii de „eroare de fapt” în materie penală („necunoașterea sau cunoașterea incompletă, greșită, a unor date ale realității faptice, materiale”) și civilă („falsa reprezentare a unei stări de fapt la încheierea actului juridic civil”);
- noțiunii de „eroare de drept” în materie penală („necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale”) și civilă („falsa reprezentare a existenței sau conținutului unei norme juridice civile”);
- noțiunii de „eroare materială” în materie de procedură penală (greșeală existentă în actele procedurale întocmite de organul de urmărire penală sau instanța de judecată).

Sinetizând explicațiile date, cercetătorii conchid că noțiunea de „eroare” în materie juridică trebuie înțeleasă ca fiind o falsă reprezentare asupra unei stări de fapt (eroare de fapt) sau asupra existenței sau conținutului unei norme juridice (eroare de drept)¹²⁸⁷.

¹²⁸⁶ *Dicționar de termeni juridici* / E. Derdișan. București: Proteus, 2005, p. 151-152.

¹²⁸⁷ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 23.

Dincolo de cele menționate, atragem atenția că dicționarele citate conțin și unele explicații pe marginea noțiunii de „eroare judiciară”, după cum urmează:

- „condamnare de către instanță a unui nevinovat”¹²⁸⁸;
- „stabilire greșită a faptelor într-un proces penal, ce poate duce la condamnări nedrepte”¹²⁸⁹;
- „eroare ce are loc cu prilejul judecării unei cauze penale, constând în greșita stabilire a faptelor, ceea ce a avut ca urmare pronunțarea unei hotărâri nedrepte”¹²⁹⁰.

Același sens al noțiunii este recunoscut și în celelalte două dicționare, doar că de astă dată *eroarea judiciară* este echivalată cu *eroarea juridică* (acestea două fiind văzute ca noțiuni sinonime). Mai mult, *Dicționarul explicativ al limbii române* nici nu invocă noțiunea de *eroare judiciară*, ci explică doar *eroarea juridică* în sensul de mai sus („greșită stabilire a faptelor dintr-un proces penal, care duce la pronunțarea unei condamnări nedrepte”).

În opinia cercetătorilor¹²⁹¹, reducerea noțiunii de „eroare judiciară” doar la sensul de condamnare a unei persoane nevinovate pare a fi mai mult o confuzie, întrucât și în domeniul procesului civil și contravențional se admit de asemenea *erori judiciare* (legislația procesual civilă operând chiar cu o astfel de noțiune). La fel și identificarea „erorii judiciare” cu „eroarea juridică” nu este corectă cel puțin din considerentul că, în primul caz, eroarea desemnează soluția greșită

¹²⁸⁸ *Noul dicționar universal al limbii române*. Ed. a II-a. București-Chișinău: Litera Internațional, 2007, p. 436.

¹²⁸⁹ Dexonline. *Definiție eroare*. [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/eroare>.

¹²⁹⁰ *Dicționar de termeni juridici* / E. Derșidan. București: Proteus, 2005, p. 152.

¹²⁹¹ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 24.

dată într-un proces judiciar, în timp ce „eroarea juridică” sugerează mai mult o eroare admisă în procesul de interpretare și aplicare a legii (sinonimă mai curând cu „eroarea de drept” sau, în general, cu „eroarea” în materie juridică).

3.7.2. Reglementarea erorii judiciare. Potrivit art. 53 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova*¹²⁹²: „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești.”

Din aceste dispoziții constituționale pot fi desprinse câteva momente importante¹²⁹³:

- statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin *erori*;
- statul răspunde patrimonial pentru prejudicii cauzate prin erori săvârșite în *procesele penale*;
- statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erori săvârșite de *organele de anchetă și instanțele judecătorești* în procesele penale.

O altă concluzie formulată de cercetători¹²⁹⁴, pe marginea textului constituțional citat, cuprinde ideea că noțiunea de „eroare”, folosită de constituent, trebuie interpretată ca „eroare judiciară” (ceea ce și explică confuzia doctrinară în domeniu), mai ales că acesta expres prevede: „erorile

¹²⁹² *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

¹²⁹³ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 21.

¹²⁹⁴ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 24.

săvârșite în procesele penale”. Deci statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate în procesele penale prin *erori judiciare*. Pentru confirmarea acestei ipoteze, sunt relevante două aspecte: sensul noțiunii de *eroare judiciară* și modul în care legiuitorul o folosește în legislația ramurală.

În ce privește conceptul de „eroare judiciară”, în doctrină se menționează că aceasta este asociată materiei penale, cu referire la o *eroare de fapt*, săvârșită de instanța care, fiind chemată să se pronunțe asupra unei acuzații penale, dispune condamnarea unei persoane nevinovate¹²⁹⁵. Într-o altă opinie, prin *eroare judiciară* se înțelege pedepsirea sau aplicarea constrângerii procesuale penale față de o persoană nevinovată de săvârșirea infracțiunii¹²⁹⁶.

În viziunea cercetătorilor, astfel de definiții date *erorii judiciare* sunt extrem de înguste, mai ales că nu doar legislația procesuală penală, dar și cea procesuală civilă folosesc noțiunea dată¹²⁹⁷. În concret, *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*¹²⁹⁸ invocă această noțiune în contextul reglementării căilor de recurs și revizuire a hotărârilor judecătorești, după cum urmează:

– art. 445: „(1) Instanța, după ce judecă recursul, este în drept: (...) c) să admită recursul, să caseze integral deci-

¹²⁹⁵ Boilă L.R. *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*. Ediția a doua. București: C.H. Beck, 2014, p. 458.

¹²⁹⁶ Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: *Relații internaționale Plus*. Revistă științifico-practică, nr. 1/2018, p. 232.

¹²⁹⁷ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 24.

¹²⁹⁸ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: *Monitorul Oficial*, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

zia instanței de apel și să trimită cauza spre rejudecare în instanța de apel o singură dată dacă **eroarea judiciară** nu poate fi corectată de către instanța de recurs”;

– art. 453: „(6¹) În cazul în care o hotărâre examinată anterior în apel și în recurs a fost supusă revizuirii, cauza se trimite, după admiterea cererii de revizuire, la rejudecare în apel dacă **eroarea judiciară** nu poate fi corectată de către instanța de recurs”.

Din aceste dispoziții legale derivă clar că *eroarea judiciară* ține nemijlocit de soluția dată de către instanța unei cauze, care este în esența sa greșită¹²⁹⁹. Această concluzie poate fi fundamentată și pe dispozițiile art. 432 alin. (4) din *Codul de procedură civilă*, care prevăd: „[s]ăvârșirea altor încălcări decât cele indicate la alin. (3) constituie temei de declarare a recursului doar în cazul și în măsura în care acestea au dus sau ar fi putut duce la *soluționarea greșită a cauzei* sau în cazul în care instanța de recurs consideră că aprecierea probelor de către instanța judecătorească a fost arbitrară, sau în cazul în care *erorile* comise au dus la încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.”

În același timp, merită atenție și prevederile legislației procesuale penale care se referă la *eroarea judiciară*. Noțiunea este utilizată doar de două ori în textul *Codului de procedură penală al Republicii Moldova*¹³⁰⁰, dar fără a i se ex-

¹²⁹⁹ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 24.

¹³⁰⁰ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* nr. 122 din 14.03.2003. Republicată în temeiul art. IV al Legii nr. 252 din 08.11.2012 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 263-269 (versiune în vigoare din 14.01.2019, în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.2018).

plica semnificația¹³⁰¹. Prima referință o găsim în art. 23 din Cod, în denumirea marginală a acestuia, în timp ce nemijlocit conținutul articolului nu invocă noțiunea respectivă. A doua oară termenul *eroare judiciară* este utilizat în contextul temeiurilor de rejudecare a cauzei, în art. 435 alin. (2) lit. c) din Cod, potrivit căruia la examinarea recursului, dacă se constată că *eroarea judiciară* nu mai poate fi corectată, instanța de recurs poate dispune ca pricina să fie rejudecată în instanța de apel.

Paralel cu termenul de *eroare judiciară*, legislația procesuală penală mai folosește alte două sintagme apropiate ca înțeles: „eroare de drept” și „viciu fundamental”¹³⁰². Astfel, în art. 427 alin. (1) *Codul de procedură penală* prevede: „[h]otărârile instanței de apel pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanțele de fond și de apel...”. La fel și în art. 453 alin. (1) este prevăzut: „[h]otărârile irevocabile pot fi atacate cu recurs în anulare în scopul reparării *erorilor de drept* comise la judecarea cauzei, în cazul în care un *viciu fundamental* în cadrul procedurii precedente a afectat hotărârea atacată, inclusiv când Curtea Europeană a Drepturilor Omului informează Guvernul Republicii Moldova despre depunerea cererii”.

Mai mult, în art. 6 punct 11¹) este definită noțiunea de „*eroare gravă de fapt*” (ca „stabilirea eronată a faptelor, în existența sau inexistența lor, prin neluarea în considerare a probelor care le confirmau sau prin denaturarea conținutului acestora”), care este folosită o singură dată în art. 444 alin. (1) pct. 6), după cum urmează: „[h]otărârile jude-

¹³⁰¹ Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică, nr. 1/2018, p. 235.

¹³⁰² Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică, nr. 1/2018, p. 235.

cătorești pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanțele de fond în cazurile în care: (...) 6) instanța de apel nu s-a pronunțat asupra tuturor motivelor invocate în apel sau hotărîrea atacată nu cuprinde motivele pe care se întemeiază soluția ori motivarea soluției contrazice dispozitivul hotărîrii sau acesta este expus neclar, sau instanța a admis o *eroare gravă de fapt*, care a afectat soluția instanței”.

Evident, o astfel de utilizare a termenilor cu sens apropiat este interzisă de normele de tehnică legislativă, întrucât sunt de natură să creeze diferite confuzii și interpretări eronate. În pofida acestei situații, totuși cercetătorii observă, pe bună dreptate, că spre deosebire de legislația procesual civilă, în cazul procesului penal, recursul și recursul în anulare au drept scop repararea *erorilor de drept* (în timp ce în primul caz, căile de atac au drept scop corectarea *erorilor judiciare*). Pornind de la aceasta, se deduce că pentru legiuitor sintagmele *eroare judiciară* și *eroare de drept* au același sens. Mai mult, din ultima dispoziție citată (art. 444 alin. (1) pct. 6) din *Codul de procedură penală*) se poate conchide că sintagma *eroare de drept* o cuprinde și pe cea de *eroare de fapt* („hotărîrile judecătorești pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanțele de fond în cazurile în care (...) s-a admis o *eroare gravă de fapt*, care a afectat soluția instanței”)¹³⁰³.

În opinia corectă a cercetătorilor, căile de atac în orice proces judiciar au drept scop să remedieze *erorile judiciare* admise de instanțele ce au soluționat cauza (altfel spus,

¹³⁰³ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 25.

soluționarea greșită a cauzei), care poate fi determinată atât de *erori de drept* (ce țin nemijlocit de aplicarea și interpretarea greșită a legii), cât și de *erori de fapt* (constatarea și subsumarea greșită a faptelor)¹³⁰⁴.

Relevante în context sunt reflecțiile dnei V. Muntean, care susține că între conceptele *eroare judiciară* și *eroare de drept* există diferențe. *Eroarea judiciară* este o încălcare gravă, categorică, care afectează fondul cauzei și modifică soluția întregului proces de judecată (de exemplu, nu s-a ținut cont de expirarea prescripției pentru tragerea la răspundere penală și persoana a fost condamnată), în timp ce *eroarea de drept* se manifestă prin acțiuni preliminare, care pot influența buna desfășurare a procesului de judecată, dar nu afectează soluția finală (de exemplu, necitarea unei părți în proces, aplicarea eronată a unei măsuri preventive sau nerespectarea dispozițiilor privind competența). Astfel, *erorile de drept* nu sunt într-atât de grave, ca să modifice soluția finală a procesului. Ele pot fi corectate prin casarea (retractarea) hotărârii de instanța superioară și nu tot timpul au drept consecință acordarea dreptului la repararea prejudiciului. Totodată, cercetătoarea conchide că la temelia apariției *erorii judiciare* se află o circumstanță de fapt, numită viciu fundamental, care din cauza gravității sale poate să influențeze decisiv hotărârea instanței de judecată¹³⁰⁵.

Această poziție în doctrină este susținută parțial, întrucât se consideră că *eroarea judiciară* echivalează cu

¹³⁰⁴ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 25.

¹³⁰⁵ Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică, nr. 1, 2018, p. 236.

soluționarea greșită a cauzei, în timp ce atât *eroarea de drept*, cât și *eroarea de fapt* pot constitui doar factori determinanți ai *erorii judiciare*, în condițiile în care gravitatea lor permit a le subsuma noțiunii de *viciu fundamental*¹³⁰⁶.

Revenind la ideea că *erorile judiciare* nu țin doar de domeniul penal/procesual penal, atragem atenția că, în doctrină, noțiunea în cauză a fost definită și în materie procesuală civilă. Astfel, în opinia relevantă a cercetătorilor ruși, *eroarea judiciară* reprezintă o greșală admisă de către instanța judecătorească, manifestată prin încălcarea normelor de drept procedural și/sau de drept material, care vine în contradicție cu scopul procesului civil, în urma căreia actul justiției devine ilegal¹³⁰⁷.

Într-o altă viziune, *eroarea judiciară* este rezultatul activității procesuale a instanței de judecată (judecător), asociat cu percepția, analiza și interpretarea incorectă a normelor legii, devierea de la principiile justiției, ceea ce a cauzat adoptarea unei hotărâri judecătorești ce încalcă drepturile, libertățile și interesele părților și (sau) a altor persoane implicate în cauză¹³⁰⁸.

La rândul lor, și cercetătorii români confirmă că *erori judiciare* se pot produce nu numai în cauze penale, ci și în alte cauze, ceea ce poate cauza prejudicierea justițiabililor, ale căror drepturi subiective au fost încălcate prin pronunțarea

¹³⁰⁶ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 25.

¹³⁰⁷ Скрипина С.В. *Понятие, виды и причины судебных ошибок в гражданском процессе*. În: Отечественная юриспруденция, 2017, nr. 5, p. 64.

¹³⁰⁸ Пашин С.А. *Проблема судебной ошибки*. În: Юридическая психология, 2007, № 2, p. 25.

unor hotărâri nelegale și neîntemeiate. În concret, *eroarea judiciară* poate viza fie încălcarea unei norme de procedură care garantează dreptul la un proces echitabil, fie însuși conținutul soluției pronunțate de judecător de natură a produce consecințe asupra drepturilor fundamentale ale justițiabilului¹³⁰⁹.

Rezumând aceste viziuni, conchidem că, în esența lor, *erorile judiciare* presupun adoptarea de hotărâri judecătorești nelegale și neîntemeiate¹³¹⁰.

În fine, revenind la textul constituțional analizat (art. 53 alin. (3) din Constituție), și nemijlocit la noțiunea de „erori” folosită de acesta, se poate observa că ea doar parțial poate fi interpretată cu sensul de *erori judiciare*, întrucât acestea pot fi imputate doar *instanțelor judecătorești*, nu și *organelor de anchetă*. În lumina acestei idei, termenul de „erori” este corect folosit de constituent (din perspectiva subiecților cărora li se impută), dar acesta nu trebuie interpretat exclusiv ca *erori judiciare*¹³¹¹. O confirmare a concluziei date se regăsește în conținutul Legii-cadru în domeniu – *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de cercetare penală și de anchetă preliminară, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*,

¹³⁰⁹ Boilă L.R. *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*. Ediția a doua. București: C.H. Beck, 2014, p. 459.

¹³¹⁰ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 26.

¹³¹¹ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 26.

nr. 1545/1998¹³¹², al cărei text extinde și concretizează conținutul noțiunii analizate și dezvoltă substanțial instituția răspunderii patrimoniale a statului.

Totodată, se consideră¹³¹³ că statul ar trebui să răspundă patrimonial nu doar pentru *erorile* admise în procesele penale, dar și pentru *erorile judiciare* admise în procesele extrapenale (ca model servind România), întrucât el este garantul principal al eficienței și calității actului justiției, indiferent de sfera în care se realizează. Mai mult, procesele extrapenale la fel sunt de natură să cauzeze anumite prejudicii, inclusiv grave, prin atentare la drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei, prejudicii ce într-un stat de drept trebuie să fie neapărat remediate.

3.7.3. Răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare. În cadrul oricărei activități sociale, sunt posibile încălcări și abuzuri. Nu fac excepție în acest sens nici autoritățile publice și nici persoanele ce activează în cadrul lor care, prin acte sau acțiuni, pot leza drepturile persoanelor fizice sau juridice¹³¹⁴.

¹³¹² *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, nr. 1545 din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial, nr. 50-51 din 04.06.1998. *Versiune în vigoare din 05.01.2018 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO, nr. 1-6/05.01.2018, art.4.* [URL]: <http://www.legis.md/cautare/?rezultate/108548>.

¹³¹³ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 27.

¹³¹⁴ Marian O. *Dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței științifice internaționale din 23-24 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 58.

Temeiurile constituționale de contestare a actelor autorităților publice și de tragere la răspundere a acestor autorități pentru vătămările aduse prin nesocotirea sau încălcarea drepturilor și libertăților legitime ale persoanei se cuprind în art. 52 (Dreptul de petiționare) și art. 53 (Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică) din *Constituția Republicii Moldova*¹³¹⁵. Realizarea acestor drepturi este garantată prin instituirea unui control asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici¹³¹⁶.

Cât privește în special dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, acesta, în opinia cercetătorilor¹³¹⁷, este o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice.

În contextul cercetării noastre, o semnificație distinctă prezintă dispozițiile alin. (2) din art. 53 al *Constituției Republicii Moldova*, care stabilesc *răspunderea patrimonială* a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori în procese penale. Reiterăm, textul respectiv stipulează: „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești.”

Pornind de la aceste dispoziții, deducem că persoana vătămată prin erori comise/admise de autorități publice are *drep-*

¹³¹⁵ *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

¹³¹⁶ *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 209.

¹³¹⁷ *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 209.

tul la repararea prejudiciului cauzat prin astfel de erori – un drept fundamental constituțional. În vederea clarificării conținutului acestui drept și a modului în care poate fi exercitat, în cele ce urmează ne vom axa cu precădere pe câteva aspecte mai importante (analizate și de cercetătorii autohtoni¹³¹⁸).

Inițial, atragem atenția că pe marginea acestor prevederi constituționale, în doctrină (I. Creangă) se precizează următoarele¹³¹⁹:

În primul rând, obligația respectivă revine statului în virtutea realizării ideii statului de drept, în cadrul căruia drepturile omului și dreptatea reprezintă valori supreme garantate (art. 1 alin. (3) din Constituție).

În al doilea rând, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*¹³²⁰ (în art. 3 al Protocolului nr. 7) și *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*¹³²¹ (în art. 14 pct. 6) prevăd posibilitatea și necesitatea acordării de despăgubiri pentru prejudiciile aduse prin erorile din procesele penale, obligând statele să răspundă patrimonial pentru astfel de prejudicii.

¹³¹⁸ Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 91-97.

¹³¹⁹ *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 215.

¹³²⁰ *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950, amendată prin protocoalele nr. 3 din 6 mai 1963, nr. 5 din 20 ianuarie 1966 și nr. 8 din 19 martie 1985 și completată cu Protocolul nr. 2 din 6 mai 1963, care fac parte din aceasta. [URL]: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf.

¹³²¹ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966, la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990 (în vigoare din 26 aprilie 1993).

În al treilea rând, textul constituțional prevede expres că statul răspunde patrimonial potrivit legii. Deci temeiurile și condițiile concrete de răspundere a statului sunt expres stabilite de lege.

În încercarea de a preciza cercul actelor normative care dezvoltă textul constituțional și măsura în care o fac, cercetătorii¹³²² pornesc de la însăși noțiunea de „răspundere patrimonială”, care sugerează clar că este vorba despre o răspundere civilă.

Respectiv, primul act în care este atestată instituția în cauză este *Codul civil al Republicii Moldova*¹³²³, care în art. 2007 (cu denumirea marginală de *Răspunderea statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanțelor de judecată*) prevede: „(1) Prejudiciul cauzat persoanei prin condamnare ilegală, atragere ilegală la răspundere penală, aplicare ilegală a măsurii preventive sub forma arestului preventiv sau sub forma declarației scrise de a nu părăsi localitatea, prin aplicarea ilegală în calitate de sancțiune administrativă a arestului, muncii neremunerate în folosul comunității se repară de către stat integral, indiferent de vinovăția persoanelor de răspundere ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanțelor de judecată. (2) Statul se exonerează de răspundere în cazul când persoana vătămată a contribuit intenționat și benevol la producerea prejudiciului prin autodenunț.”

¹³²² Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 91.

¹³²³ *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în temeiul Legii nr. 133 din 15.11.2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 467-479, art. 784.

Din aceste dispoziții legale pot fi reliefate câteva momente importante¹³²⁴:

- legislația civilă deja nu mai operează cu noțiunea de „erori”, ci cu cea de „acțiuni”;
- odată cu „organele de anchetă și instanțele judecătorești”, legea civilă invocă deja și acțiunile „procuraturii”;
- legea civilă precizează concret acțiunile prejudiciabile ale autorităților de care este responsabil patrimonial statul (condamnare ilegală, atragere ilegală la răspundere penală, aplicare ilegală a măsurii preventive sub forma arestului preventiv sau sub forma declarației scrise de a nu părăsi localitatea, aplicarea ilegală a arestului sau a muncii neremunerate în folosul comunității în calitate de sancțiuni administrative).

În legătură cu primul moment invocat *supra*, reiterăm că noțiunea de „erori” din textul constituțional citat trebuie interpretată și ca „erori judiciare,” ceea ce presupune că statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate în procesele penale prin *erori judiciare*¹³²⁵. În esența lor, *erorile judiciare* presupun adoptarea de hotărâri judecătorești nelegale și neîntemeiate¹³²⁶. Deci *erori judiciare* pot admite doar instanțele de judecată.

¹³²⁴ Marian O. *Dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței științifice internaționale din 23-24 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 58.

¹³²⁵ Iacub I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaționale din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 23.

¹³²⁶ Iacub I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaționale din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 24.

Pe lângă acestea, textul constituțional face referință și la erorile admise de organele de anchetă, „erori” ce sunt calificate de legea civilă ca „acțiuni”, pe care le atribuie și „procuraturii”. În lumina acestei idei, se consideră că termenul de „erori” este corect folosit de constituent (din perspectiva subiectelor cărora li se impută), dar acesta nu trebuie interpretat exclusiv ca *erori judiciare*¹³²⁷, ci și ca acțiuni/inacțiuni admise de organele de urmărire penală și procuratură¹³²⁸.

Un alt moment la care vom atrage atenția ține de precizarea făcută în textul constituțional, conform căreia statul răspunde patrimonial doar pentru erorile admise în procesele penale.

Interesant este că în doctrina de specialitate se confirmă că *erori judiciare* se pot produce nu numai în cauze penale, ci și în alte cauze, ceea ce poate conduce la prejudicierea justițiabililor ale căror drepturi subiective au fost încălcate prin pronunțarea unor hotărâri nelegale și neîntemeiate. În concret, *eroarea judiciară* poate viza fie încălcarea unei norme de procedură care garantează dreptul la un proces echitabil, fie însuși conținutul soluției pronunțate de judecător de natură a produce consecințe asupra drepturilor fundamentale ale justițiabilului¹³²⁹. Pornind de la aceasta, susținem opinia cercetătorilor potrivit cărora statul urmează să răspundă și pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare în alte procese judiciare – extrapenale.

¹³²⁷ Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, p. 26.

¹³²⁸ Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 92.

¹³²⁹ Boilă L.R. *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*. Ediția a doua. București: C.H. Beck, 2014, p. 459.

Dincolo de cele menționate, întrucât în principiu este vorba de cauzarea de prejudicii de către subiecți implicați în procesul penal și contravențional, considerăm necesar de a vedea dacă legea procesuală penală și cea contravențională conțin unele referințe în materie.

Astfel, *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*¹³³⁰ în context prevede la art. 23 (cu denumirea marginală *Asigurarea drepturilor victimei în urma infracțiunilor, abuzurilor de serviciu și erorilor judiciare*) următoarele: „(1) Legea procesuală penală asigură drepturile victimei în urma infracțiunilor sau abuzurilor de serviciu, precum și ale persoanei condamnate sau arestate nelegitim ori lezate în drepturi în alt mod. (2) Victima unei fapte care constituie componentă de infracțiune este în drept să ceară, în condițiile prezentului cod, pornirea unei cauze penale, să participe la procesul penal în calitate de parte vătămată și să-i fie reparate prejudiciile morale, fizice și materiale. (3) Persoana achitată sau în privința căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare are dreptul să fie repusă în drepturile personale pierdute, precum și să fie despăgubită pentru prejudiciul care i-a fost cauzat.”

Pornind de la aceste prevederi, constatăm că, în primul rând, legislația procesuală penală asigură drepturile persoanei condamnate sau arestate nelegitim ori lezate în drepturi în alt mod. În al doilea rând, aceste drepturi sunt recunoscute doar persoanei achitate sau în privința căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare. Deci nu este suficient ca persoana să fie condamnată sau arestată ilegal sau

¹³³⁰ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* nr. 122 din 14.03.2003. Republicată în temeiul art. IV al Legii nr. 252 din 08.11.2012 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 263-269 (versiune în vigoare din 14.01.2019 în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.2018).

lezată în drepturi în alt mod, ci este absolut necesar ca persoana să fie și reabilitată (ca urmare a achitării sau încetării/scoaterii de sub urmărire penală)¹³³¹.

Spre deosebire de legislația procesuală penală, cea contravențională nu conține anumite referințe cu privire la asigurarea drepturilor persoanelor sancționate contravențional ilegal. La acest capitol, cercetătorii menționează: „cu regret, *Codul contravențional* nu reglementează procedura de despăgubire în cazul depistării unor vicii fundamentale. În aceste condiții, s-ar crea impresia că din punct de vedere formal, legiuitorul a exclus posibilitatea înaintării acțiunilor în despăgubire pentru viciile de procedură (erorile judiciare) depistate în procedurile contravenționale. Totuși, luând în considerație prevederile art. 382 alin. (6) și art. 384 alin. (6) din *Codul contravențional*, care face trimitere directă la aplicarea normelor legislației procesual-penale cu ocazia examinării cauzelor contravenționale, conchidem că dreptul la despăgubire pentru viciile de procedură în procesele contravenționale este posibil, prin aplicarea directă a dispozițiilor *Codului de Procedură Penală*. Concluzia respectivă este consolidată și de evoluția jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, în care nu se face o distincție între procedurile contravenționale și cele penale, dar se indică asupra faptului că ambele proceduri necesită a fi guvernate de garanțiile unui proces echitabil”¹³³².

O altă lege incidentă în context, care de fapt este Legea-cadru în materia dată este *Legea privind modul de reparare*

¹³³¹ Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 92.

¹³³² Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică, nr. 1, 2018, p. 236.

a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de cercetare penală și de anchetă preliminară, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, nr. 1545/1998¹³³³, care în art. 1 prevede expres: „Prezenta lege constituie actul legislativ de bază care reglementează cazurile, modul și condițiile de răspundere patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești”.

Spre deosebire de legea civilă, Legea-cadru operează nu cu noțiunea de „acțiuni”, ci cu cea de „acțiuni ilicite” ale subiecților, pe care o definește în art. 2, după cum urmează: „*acțiuni ilicite* – acțiuni sau inacțiuni ale organului împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravenții, ale organului de urmărire penală sau ale instanței de judecată, care exclud vinovăția acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere și nu poate fi judecată, (erori) ori fapte ale persoanelor cu funcție de răspundere din organul de urmărire penală sau din instanța de judecată, manifestate prin încălcarea intenționată a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii penale sau contravenționale (infrațiuni)”.

În continuare, în art. 3 alin. (1) din lege se prevede că este reparabil prejudiciul material și moral cauzat persoanei fizice sau juridice în urma:

¹³³³ *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, nr. 1545 din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial, nr. 50-51 din 04.06.1998. *Versiune în vigoare din 05.01.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO, nr. 1-6/05.01.2018, art. 4.* [URL]: <http://www.legis.md/cautare/?rezultate/108548>.

- a) reținerii ilegale, aplicării ilegale a măsurilor preventive sub formă de arest, de declarație de a nu părăsi localitatea sau țara, tragerii ilegale la răspundere penală;
- b) condamnării ilegale, confiscării ilegale a averii, supunerii ilegale la muncă neremunerată în folosul comunității;
- c) efectuării ilegale, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziției, ridicării, punerii ilegale sub sechestru a averii, eliberării sau suspendării ilegale din lucru (funcție), precum și ca urmare a altor acțiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice;
- d) supunerii ilegale la arest contravențional, reținerii contravenționale ilegale sau aplicării ilegale a amenzii contravenționale de către instanța de judecată;
- e) efectuării măsurilor speciale de investigații cu încălcarea prevederilor legislației;
- f) ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ștampilelor, precum și în urma blocării conturilor bancare.

Mai mult, în alin. (2) al articolului dat se precizează că prejudiciul cauzat se repară integral, indiferent de culpa persoanelor cu funcție de răspundere din organele de urmărire penală, din procuratură și din instanțele judecătorești.

Deci în raport cu legea civilă, Legea-cadru extinde substanțial spectrul acțiunilor ilegale cauzatoare de prejudicii pentru care persoana are dreptul să pretindă și să obțină despăgubiri¹³³⁴.

¹³³⁴ Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: *Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020*. Chișinău: AAP, 2021, p. 93.

Un alt moment important este reglementat în art. 6 din Legea-cadru, în care se precizează că dreptul la repararea prejudiciului apare în cazul:

- a) devenirii definitive și irevocabile a sentinței de achitare;
- b) scoaterii persoanei de sub urmărire penală sau încetării urmăririi penale pe temeuri de reabilitare;
- c) adoptării de către instanța judecătorească a hotărârii cu privire la anularea arestului contravențional în legătură cu reabilitarea persoanei fizice;
- d) adoptării, de către judecătorul de instrucție, în condițiile art. 313 alin.(5) din Codul de procedură penală, în privința persoanei achitate sau scoase de sub urmărire penală, a încheierii privind declararea nulității actelor sau acțiunilor organului de urmărire penală sau organului care exercită activitate specială de investigații.

În același timp, potrivit art. 5 alin. (2), cererea de chemare în judecată privind repararea prejudiciului se depune în termen de trei ani de la data apariției dreptului la repararea prejudiciului.

Vorbind nemijlocit despre despăgubirea prejudiciului *material* cauzat prin acțiunile indicate *supra*, atragem atenția că, potrivit art. 7 din Lege, persoanei fizice sau juridice i se compensează sau i se restituie:

- a) salariul și alte venituri provenite din muncă, ce constituie sursa ei principală de existență, de care a fost privată în urma acțiunilor ilicite;
- b) pensia sau indemnizația, a cărei plată a fost sistată ca urmare a arestului ilegal și ținerii sub arest;
- c) averea (inclusiv depunerile bănești și dobânzile aferente, obligațiile împrumuturilor de stat și câștigurile aferente) confiscată ori trecută în venitul statului de către instanța judecătorească sau ridicată de organul de urmărire penală, precum și averea sechestrată;

- d) amenzile percepute ca urmare a executării sentinței judiciare și cheltuielile de judecată suportate de persoana fizică în legătură cu acțiunile ilicite;
- e) sumele plătite de ea pentru asistența juridică;
- f) cheltuielile pentru tratamentul ei, tratament determinat de aplicarea față de aceasta a unor acțiuni ilicite (a maltratării);
- g) cheltuielile efectuate în legătură cu chemările în organul de urmărire penală, organul procuraturii sau în instanța judecătorească.

În același timp, art. 11 alin. (1) stabilește că mărimea compensației pentru repararea prejudiciului *moral* se stabilește de instanța de judecată luându-se în considerare:

- a) gravitatea infracțiunii de a cărei săvârșire a fost învinuită persoana respectivă;
- b) caracterul și gravitatea încălcărilor procesuale comise la urmărirea penală și la examinarea cauzei penale în instanța de judecată;
- c) rezonanța pe care a avut-o în societate informația despre învinuirea persoanei;
- d) durata urmăririi penale, precum și durata examinării cauzei penale în instanța de judecată;
- e) natura dreptului personal lezat și locul lui în sistemul de valori al persoanei;
- f) suferințele fizice, caracterul și gradul suferințelor psihice;
- g) măsura în care compensația bănească poate atenua suferințele fizice și psihice cauzate;
- h) durata aflării nelegitime a persoanei în detenție.

Important este că, în toate cazurile, instanța de judecată urmează să se bazeze pe principiile compensării rezonabile și echitabile a prejudiciului moral.

Evident, Legea dezvoltă și alte momente importante, cum ar fi: cazurile și condițiile când prejudiciul nu se re-

pară (art. 2); obligațiile instanței care constată ilegalitatea actelor ce dau dreptul la repararea prejudiciului (art. 7); cererea de reparare a prejudiciului și modul ei de soluționare (art. 8-9); modul de executare a hotărârii privind repararea prejudiciului (art. 10-16); dreptul autorităților publice care au reparat prejudiciul la acțiune în regres contra persoanei culpabile de cauzarea lui (art. 17) etc.

Rezumând dispozițiile normative invocate *supra*, în coroborare cu prevederile art. 53 alin. (2) din *Constituție* cu privire la prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești, cercetătorii deduc următoarele¹³³⁵:

1) pentru acțiunile prejudiciabile ale organelor statului, răspunderea în toate cazurile o poartă statul;

2) prejudiciul cauzat de acțiunile ilegale trebuie să fie reparat fiecăruia, indiferent de naționalitate, sex, vârstă etc.;

3) este supusă despăgubirii orice daună în întregime;

4) motivul reparării prejudiciului îl constituie faptele ilegale (acțiunile/ inacțiunile) ale organelor statului și reprezentanților lui, inclusiv, erorile judiciare admise de instanțele de judecată, indiferent de existența sau inexistența intenției sau a unei alte forme a vinovăției.

Dincolo de aceste momente, reiterăm că statul trebuie să răspundă patrimonial, iar persoanei să-i fie recunoscut dreptul la despăgubire și pentru cauzarea de prejudicii în procesele civile, întrucât destul de frecvent și în această materie drepturile și libertățile persoanei sunt foarte grav încălcate.

¹³³⁵ Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 96.

3.8. Imunitatea judecătorească și răspunderea judecătorilor

3.8.1. Valoarea imunității judecătorești. În prezent, înfăptuirea unei justiții legale și corecte constituie o necesitate vitală pentru societatea noastră. Întrucât justiția reprezintă una dintre cele mai importante funcții ale statului de drept, ea necesită o asigurare eficientă, inclusiv cu cadre, calitatea justiției depinzând în mod substanțial de atitudinea judecătorilor față de înfăptuirea acesteia.

Atitudinea corespunzătoare a judecătorilor față de realizarea obligațiilor lor funcționale este asigurată prin mai multe mijloace juridice, unul dintre care este *răspunderea juridică* pentru comiterea unor acțiuni sau inacțiuni ilegale. Într-o societate ce se respectă, o asemenea răspundere a judecătorilor este extrem de necesară, deoarece constituie un mijloc adecvat de asigurare a înfăptuirii corespunzătoare a justiției.

Pe de altă parte, într-o societate democratică nu poate rămâne nimeni în afara răspunderii, inclusiv reprezentanții statului, persoanele care ocupă funcții de răspundere în structurile administrației publice¹³³⁶.

Prin urmare, în condițiile perioadei de tranziție, când puterea a pierdut mult din încrederea societății, iar cetățenii au multe suspiciuni referitoare la obiectivitatea și imparțialitatea înfăptuirii justiției, problema *răspunderii judecătorilor* este una deosebit de actuală¹³³⁷.

¹³³⁶ Колесников Е.В., Селезнева Н.М. *О повышении ответственности судей в Российской Федерации*. В: Журнал российского права, 2006, № 3, р. 22.

¹³³⁷ Райлян П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи*. В: Право и политология, 2013, № 22, р. 10.

Sub aspect conceptual, *răspunderea judecătorului* presupune o stare juridico-morală, care generează necesitatea folosirii cu bună-credință a drepturilor și îndeplinirea corectă a obligațiilor ce țin de înfăptuirea justiției, prevăzute de lege (aspectul pozitiv), precum și necesitatea atribuirii unor obligații juridice suplimentare în cazul în care sunt admise erori judiciare sau profesionale în cadrul procesului de înfăptuire a justiției (aspectul negativ sau retrospectiv al răspunderii)¹³³⁸.

În general, problema *răspunderii juridice a judecătorilor* este abordată în doctrină în strânsă legătură cu statutul special al acestora, stabilit de actele juridice internaționale și de legislația națională. Statutul juridic și garanțiile independenței sale (în primul rând, inamovibilitatea și imunitatea) constituie factori ce ridică nivelul justiției și presupun responsabilitatea înaltă a judecătorului pentru exercitarea funcțiilor sale și respectarea legilor¹³³⁹.

Astfel, problema răspunderii judecătorilor este strâns legată de *imunitatea* lor. Provenind din limba latină („immunitas”), cuvântul „imunitate” se traduce ca „liberare”, „absolvire”, „independent”, „nesusceptibil”. În context juridic, *imunitatea*, în cel mai larg sens, înseamnă scoaterea unui anumit cerc de subiecți de drept de sub acțiunea regulilor general obligatorii.

În literatura de specialitate, *imunitatea* este privită ca un tip distinct de privilegii, legate de absolvirea unor persoane (expres prevăzute de normele dreptului internațional,

¹³³⁸ Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, p. 6-7.

¹³³⁹ Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, p. 6-7.

Constituție sau legi), de anumite obligații și răspundere, în vederea exercitării de către acestea a funcțiilor cu care sunt învestite¹³⁴⁰. Autorul С.Ю. Суменков concretizează, în acest sens, că specificul *imunității* ca tip distinct de privilegii constă în faptul că ea oferă drepturi suplimentare sau eliberează de anumite obligații doar în sfera realizării răspunderii juridice. Respectiv, nu presupune niciun fel de alte beneficii sociale sau materiale¹³⁴¹.

Acordarea anumitor privilegii unor subiecți distincți inevitabil abordează chestiunea raportului dintre imunitate și principiul constituțional *al egalității juridice*. În doctrină, pe marginea acestei întrebări pot fi atestate două puncte de vedere diferite. Unii autori presupun că *imunitățile* consolidează inegalitatea, care se manifestă, în special, prin soluționarea cazurilor de atragere la răspundere juridică a persoanelor în cauză. O asemenea situație, în viziunea lor, este periculoasă din punct de vedere social¹³⁴². Alți autori, dimpotrivă, consideră că imunitățile nu încalcă acest principiu, deoarece egalitatea juridică caracterizează statutul general al cetățeanului și nu cuprinde în sine diferențele pe care le implică situația juridică a subiecților raporturilor juridice¹³⁴³.

¹³⁴⁰ Малько А.В. *Правовые иммунитеты*. В: Правоведение, 2000, №6 (233), p. 12.

¹³⁴¹ Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории*: Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, p. 9.

¹³⁴² Бойков А.Д. *Третья власть в России*. Москва, 1997, p. 194; Стецовский Ю.И. *Судебная власть*. Москва, 1999, p. 108-114.

¹³⁴³ Клеандров М.И. *Статус судьи: правовой и смежные компоненты*. Москва, 2008, p. 148-149; Петрухин И.Л. *Проблемы судебной власти в современной России*. В: Государство и право, 2000, № 8, p. 7-8; Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории*: Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, p. 9.

În ceea ce ne privește, susținem poziția cercetătorului M.V. Баглай, care afirmă că conținutul egalității și a egalității în drepturi presupune lipsa privilegiilor nelegalizate, acest principiu nu înseamnă că dreptul nu poate stabili privilegii și beneficii¹³⁴⁴. Adică principiul constituțional al egalității este o regulă generală, o parte componentă a căreia pot fi și excepțiile juridice. Întrucât adesea participanți ai raporturilor juridice devin subiecții care dispun concomitent atât de un statut general (comun), cât și, de exemplu, de un statut profesional (de serviciu), legiuitorul poate să prevadă pentru unii subiecți anumite privilegii. În special, să stabilească excepții de la ordinea procesuală comună (de exemplu, pentru președintele republicii, deputați, judecători, procurori etc.) în funcție de prerogativele cu care sunt investiți aceștia, a interesului pe care îl promovează și apără, precum și alți factori. Toate acestea cu un anumit scop. Or după cum se susține, *imunitatea* constituie acel privilegiu care asigură securitatea juridică și independența acestor demnitari de stat¹³⁴⁵.

Respectiv, *imunitatea* reprezintă un privilegiu special, a cărui menire socială principală constă în a garanta protecția subiecților speciali față de atentate nejustificate (ilegale), independența lor și exercitarea funcțiilor sociale și statale de către aceștia. Statul, în scopul realizării corespunzătoare a competențelor sale, este interesat în instituirea *imunității* ca un element necesar al statutului juridic al anumitor subiecți de drept. O asemenea interesare este mai mult decât justificată în privința judecătorilor. Aceasta datorită importanței sociale a justiției, a necesității consolidării indepen-

¹³⁴⁴ Баглай М.В. *Конституционное право Российской Федерации: Учебник для вузов*. Москва, 2002, p. 173-177.

¹³⁴⁵ *Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий*. Отв. ред. В.А. Четвернин. Москва, 1997, p. 109.

denței ei în vederea asigurării legalității și echității sociale în cadrul societății¹³⁴⁶.

Imunitatea judiciară (judecătorească), ca varietate a imunității juridice, reprezintă o instituție complexă, constituită din totalitatea normelor juridice ce absolvesc (scutesc) judecătorii de îndeplinirea anumitor obligații juridice și stabilesc proceduri speciale de atragere a acestora la răspundere în scopul asigurării statutului lor constituțional și executarea corespunzătoare a funcțiilor cu care au fost investiți¹³⁴⁷.

Trebuie evidențiat că noțiunea de *imunitate judiciară* face parte din conceptul larg de independență judecătorească. Imunitatea judiciară nu este un scop în sine, ci servește independenței judecătorului, care ar trebui să fie în măsură să examineze cazurile, fără să se teamă de răspunderea civilă sau penală pentru examinarea cu bună-credință a cauzei¹³⁴⁸.

În context, considerăm necesar a preciza că în legislația în vigoare pentru desemnarea instituției „imunității judiciare” este utilizat termenul de „inviolabilitate”, fapt ce ridică semne de întrebare referitoare la coraportul dintre „imunitatea” și „inviolabilitatea” judecătorului și constituie obiect al polemicelor științifice.

¹³⁴⁶ Терехин В.А. *Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики*. В: Российская юстиция, 2011, № 5. [URL]: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579>.

¹³⁴⁷ Терехин В.А. *Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики*. В: Российская юстиция, 2011, №5. [URL]: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579>; Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, p. 7.

¹³⁴⁸ *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20pressa/amicus_1153_1544.pdf.

Potrivit viziunii dominante aceste două noțiuni sunt identice, deci sinonime¹³⁴⁹. La rândul său, O.E. Кутафин susține că „imunitatea” este un termen mai larg, înglobând în sine pe cel de „inviolabilitate”¹³⁵⁰.

O idee similară promovează și Н.С. Сопельцева, potrivit căreia „imunitatea”, fiind o instituție juridică de sine stătătoare, cuprinde două elemente necesare: „inviolabilitatea” și „lipsa răspunderii”. „Inviolabilitatea” ca element al imunității reprezintă ordinea mai complicată de atragere la răspundere¹³⁵¹. În acest sens, В.А. Терехин precizează că inviolabilitatea este, în cea mai mare parte, o instituție juridico-procesuală, ale cărei norme cuprind proceduri speciale, deosebite de cele comune, pentru atragerea judecătorilor la răspundere juridică¹³⁵².

La rândul său, „lipsa răspunderii” presupune absolvirea anumitor persoane de realizarea anumitor obligații juridice și interdicția de a-i atrage la răspundere¹³⁵³.

În context, И.С. Кузнецова concretizează că judecătorul nu poate fi tras la răspundere, supus măsurilor de constrângere procesuale penale, decât în ordinea prevăzută de lege,

¹³⁴⁹ Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 1, р. 476.

¹³⁵⁰ Кутафин О.Е. *Неприкосновенность в конституционном праве*. Москва, 2004, р. 19.

¹³⁵¹ Сопельцева Н.С. *Иммуниеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук Челябинск, 2003, р. 11.

¹³⁵² Терехин В.А. *Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики*. В: Российская юстиция, 2011, №5. [URL]: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579>.

¹³⁵³ Сопельцева Н.С. *Иммуниеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук Челябинск, 2003, р. 11.

care stabilește mecanismele procesuale și mijloacele de asigurare a independenței judecătorului la înfăptuirea justiției. „Lipsa răspunderii” se exprimă prin imposibilitatea atragerii judecătorului la oricare din formele răspunderii juridice, inclusiv după eliberarea din funcție, pentru opinia exprimată în cadrul activității sale jurisdicționale și pentru hotărârea emisă, dacă vinovăția sa, exprimată prin abuz criminal, nu este stabilită prin sentință rămasă definitivă¹³⁵⁴.

Unii cercetători ruși substituie categoria de „lipsă a răspunderii” cu noțiunea de „indemnitate” (din limba engleză – „imunitate”; în limba rusă – „индемнитет”), susținând că în baza acesteia judecătorii sunt absolviți de orice răspundere pentru opinia exprimată în contextul examinării cazurilor și pentru hotărârea luată¹³⁵⁵.

Pe lângă „inviolabilitate” și „lipsa răspunderii”, ca elemente structurale ale imunității judecătorilor, unii cercetători invocă și *imunitatea martorului*, în baza căreia judecătorul este absolvit de obligația de a depune mărturii pe marginea dosarelor soluționate (ori aflate în examinare) sau a circumstanțelor de care a luat cunoștință în cadrul activității sale jurisdicționale¹³⁵⁶.

¹³⁵⁴ Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 1, р. 477.

¹³⁵⁵ Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории*: Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, р. 18-19; Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 1, р. 39.

¹³⁵⁶ Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории*: Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, р. 18-19; Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 1, р. 39.

La nivel european, precizăm că Grupul de State împotriva Corupției ale Consiliului Europei (GRECO) identifică două tipuri de imunitate:

- „imunitate fără răspundere”, care se referă la neatragera la răspundere pentru opiniile exprimate de către parlamentari sau sentințele pronunțate de către judecători și
- „imunitate-inviolabilitate” sau „imunitate procedurală”, care protejează un oficial de urmărire. În această ordine de idei, „imunitatea procedurală” este destinată să ofere mijloacele de menținere substanțială a „imunității fără răspundere”. Doar după o procedură specială, în urma căreia esența acuzațiilor împotriva judecătorului este examinată, „poate fi ridicată imunitatea procedurală și începută urmărirea penală”¹³⁵⁷.

Dintre toate elementele componente ale imunității, cea mai polemitată a devenit inviolabilitatea („imunitatea procedurală”), fiind atestate chiar propuneri de excludere a acesteia sau de reducere a volumului. După cum demonstrează analiza unor asemenea inițiative, unii autori presupun că inviolabilitatea în prezent a devenit absolută¹³⁵⁸. Mai mult, în conștiința societății s-a format un stereotip stabil referitor la imposibilitatea atragerii judecătorului la răspundere în sensul direct al cuvântului.

Și totuși imunitatea judecătorilor nu este absolută și ea nu trebuie tratată ca o barieră de nedepășit. Legea nu ab-

¹³⁵⁷ *Immunities of public officials as possible obstacles in the fight against corruption*. In: Group of States against Corruption (GRECO) Lessons learnt from the three Evaluation Rounds (2000-2010). Thematic Articles. [URL]: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/general/Compendium_Thematic_Articles_EN.pdf.

¹³⁵⁸ Терехин В.А. *Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики*. В: Российская юстиция, 2011, №5. [URL]: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579>.

solvește de răspundere pe acești reprezentanți ai puterii, ci doar stabilește proceduri mai complicate în acest sens. Conform legislației în vigoare, judecătorii pot fi supuși răspunderii penale, administrative și disciplinare. Aceasta se justifică prin faptul că imunitatea judecătorilor nu este un privilegiu personal al cetățeanului angajat în funcția de judecător, dar un mijloc de protecție juridică a activității profesionale a acestuia¹³⁵⁹, mijloc de protecție a intereselor publice și, în primul rând, a intereselor justiției.

Pe de o parte, inviolabilitatea constituie un mijloc de protecție a intereselor publice ale justiției (un regim special de activitate, un risc profesional sporit, existența diferitor mijloace organizaționale procesuale de control asupra legalității acțiunilor și hotărârilor judecătorilor¹³⁶⁰). Pe de altă parte, ea constituie o excepție de la un alt principiu constituțional – al egalității tuturor în fața legii și a justiției, și după conținut excede limitele inviolabilității personale. Aceasta se justifică prin faptul că statul și societatea, prezentând judecătorului și activității profesionale a acestuia cerințe sporite, sunt în drept și obligați să-l asigure cu garanții suplimentare pentru realizarea corespunzătoare a activității de îndeplinire a justiției¹³⁶¹.

În legătură cu respectarea și garantarea independenței judecătorilor, există și problema condițiilor și modalităților de angajare a răspunderii acestora, deoarece într-o societate democratică judecătorul nu poate fi la adăpostul unei imunități absolute, dar în același timp angajarea responsa-

¹³⁵⁹ Колесников Е.В., Селезнева Н.М. *О повышении ответственности судей в Российской Федерации*. В: Журнал российского права, 2006, № 3, р. 23.

¹³⁶⁰ Витрук Н. В. *Конституционное правосудие в России*. Москва, 2001, р. 437.

¹³⁶¹ Клеандров М.И. *Ответственность судьи*: монография. Москва: Норма, Инфра-М, 2011, р. 59.

bilității acestuia trebuie făcută sub rezerva unei prudențe determinate de necesitatea garantării independenței și libertății judecătorului contra tuturor presiunilor induse¹³⁶².

Referindu-ne la cadrul legislativ al Republicii Moldova, stabilim că Constituția nu consacră în mod expres inviolabilitatea judecătorilor ca principiu, dar în art. 116 alin. (1) prevede: „Judecătorii instanțelor judecătorești sînt independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii”. Nu și-a găsit o reglementare corespunzătoare nici problema răspunderii judecătorilor. Doar unele aspecte principale au fost consacrate în normele constituționale, și anume: „Sanționarea judecătorilor se face în conformitate cu legea” (art. 116 alin. (6)). Considerăm că aceste dispoziții constituționale necesită o concretizare, pentru a garanta cât mai eficient imunitatea judecătorului și a o echilibra cu răspunderea acestuia¹³⁶³.

La nivel legislativ, *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514/1995¹³⁶⁴, de asemenea, nu conține norme speciale. În prezent, dispoziții generale referitoare la inviolabilitatea și răspunderea judecătorilor se conțin în *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544/1995,¹³⁶⁵ care în

¹³⁶² *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității prevederilor art. 22 alin. (1) lit. b) din Legea, nr. 544-XIII din 20 iulie 1995, cu privire la statutul judecătorului, în redacția Legii, nr. 247-XVI din 21 iulie 2006, pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 28 din 14.12.2010. În: Monitorul Oficial, nr. 254-256 din 24.12.2010.*

¹³⁶³ Райлян П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи*. В: *Право и политология*, 2013, №22, p. 12.

¹³⁶⁴ *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514 din 06.07.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 19.10.1995, nr. 58 (cu modificări și completări până în 31.08.2012).

¹³⁶⁵ *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 185 (actualizată prin *Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020*).

art. 19 prevede: „(1) Personalitatea judecătorului este inviolabilă. (2) Inviolabilitatea judecătorului se extinde asupra locuinței și localului lui de serviciu, vehiculelor și mijloacelor de telecomunicație folosite de el, asupra corespondenței, bunurilor și documentelor lui personale” (respectiv, inviolabilitatea judecătorului, cuprinzând în sine și garanția inviolabilității persoanei, după conținutul și volumul său, este un concept mai larg¹³⁶⁶).

„Imunitatea fără răspundere” a judecătorilor este reglementată în art. 19 alin. (3), potrivit căruia: „Judecătorul nu poate fi tras la răspundere pentru opinia sa exprimată în îndeplinirea justiției și pentru hotărârea pronunțată dacă nu va fi stabilită, prin sentință definitivă, vinovăția lui de abuz criminal”. Deci constatăm că această imunitate nu este absolută, fiind condiționată de cerința, complet justificată, de a nu admite un „abuz criminal” (sintagma de „abuz criminal” necesită totuși o explicație legală, cea doctrinară (ca „încălcarea intenționată a legii penale”¹³⁶⁷) fiind destul de lapidară).

Sub acest aspect, prevederile în cauză sunt conforme poziției oficiale a Comisiei de la Veneția, potrivit căreia *judecătorii trebuie să se bucure de imunitate funcțională – dar exclusiv funcțională* (imunitate față de urmărirea penală pentru acte îndeplinite în exercitarea funcției lor, cu excepția infracțiunilor intenționate, de exemplu, luarea de mită). Potrivit standardelor generale, magistrații nu ar trebui să beneficieze de o imunitate generală, care să-i

¹³⁶⁶ Райлян П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи*. В: Право и политология, 2013, № 22, p. 12.

¹³⁶⁷ Baltag D., Ghernaja G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției*. Monografie. Chișinău: ULIM, 2012, p. 151.

protejeze împotriva urmării penale pentru infracțiunile săvârșite, pentru ele trebuind să fie răspunzători în fața instanțelor¹³⁶⁸.

În aceeași ordine de idei, putem invoca și Recomandarea CM/Rec(2010)12 Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, în care sunt stabilite două principii fundamentale: „Nu poate fi antrenată răspunderea penală a unui judecător pentru modul de interpretare a legii, apreciere a faptelor sau evaluare a probelor, cu excepția cazurilor de rea-credință” (parag. 68); „Atunci când nu exercită funcții judiciare, judecătorii sunt responsabili civil, penal sau administrativ ca și orice alt cetățean” (parag. 71)¹³⁶⁹.

Respectiv, trebuie să recunoaștem că legislația națională în materie corespunde standardelor europene, și prin imunitatea fără răspundere pe care o acordă judecătorului contribuie esențial la protecția independenței acestuia. Cu toate acestea, imunitatea dată urmează a fi ridicată în cazul în care judecătorul admite în activitatea sa jurisdicțională abuzuri criminale, altfel spus, ea nu-l absolvește de răspunderea juridică în cazul în care acesta încalcă legea. Deci imunitatea nu este și nici nu trebuie să fie largă. Independența justiției nu depinde de imunitatea largă și judecătorii ar trebui să răspundă pentru orice presupuse crime, având în vedere că

¹³⁶⁸ *Raport privind independența sistemului judiciar – Partea I: Independența judecătorilor* (CDL-AD(2010)004), Adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 82-a sesiuni plenare (Veneția, 12–13 martie 2010), p. 12-13. [URL]: http://cristidanilet.files.wordpress.com/2011/06/cven-raport_indep_jud.pdf.

¹³⁶⁹ *Recomandarea CM/Rec(2010)12 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile* (adoptată de Comitetului de Miniștri la 17 noiembrie 2010, la cea de-a 1098-a întâlnire a delegațiilor miniștrilor). [URL]: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1710365&Site=CM>.

procedurile efective de apărare, de atac și alte elemente ale statului de drept sunt la dispoziția lor deplină¹³⁷⁰.

Judecătorii – ca și orice altă persoană – trebuie să fie pedepsiți pentru orice infracțiune comisă de ei, fie aceasta infracțiune generală, de exemplu, cauzarea unui accident în stare de ebrietate sau infracțiune specifică, legată de funcția de judecător, așa precum luarea de mită pentru pronunțarea unei hotărâri în favoarea unei părți. Nicio acțiune criminală nu trebuie acoperită prin imunitatea fără răspundere și evident judecătorii trebuie urmăriți penal pentru toate infracțiunile¹³⁷¹. Sub acest aspect, Comisia de la Veneția a aprobat o regulă generală potrivit căreia judecătorii nu trebuie să se bucure de nicio formă de imunitate penală pentru infracțiunile comise în exercitarea funcțiilor lor¹³⁷².

În termeni aproape similari se pune și problema răspunderii disciplinare a judecătorilor, care, de asemenea, trebuie să fie o instituție consolidată, pentru a se preveni și a combate eficient comportamentul care dăunează intereselor serviciului și prestigiului justiției.

În ceea ce privește „imunitatea procedurală” (sau inviolabilitatea), aceasta este stabilită în art. 19 alin. (4) și (5)

¹³⁷⁰ *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

¹³⁷¹ *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

¹³⁷² *Raport privind independența sistemului judiciar – Partea I: Independența judecătorilor* (CDL-AD(2010)004), Adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 82-a sesiuni plenare (Veneția, 12–13 martie 2010) [URL]: http://cristidanilet.files.wordpress.com/2011/06/cven-raport_indep_jud.pdf.

din *Legea cu privire la statutul judecătorului*, după cum urmează: „Urmărirea penală împotriva judecătorului poate fi pornită doar de către Procurorul General, cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii, în condițiile Codului de procedură penală. În cazul săvârșirii de către judecător a infracțiunilor specificate la art. 324 și art. 326 ale Codului penal al RM („Corupere pasivă” și respectiv, „Trafic de influență”¹³⁷³ – e.n.), acordul Consiliului Superior al Magistraturii pentru pornirea urmăririi penale nu este necesar. Judecătorul nu poate fi reținut, supus aducerii silite, arestat, percheziționat fără acordul Consiliului Superior al Magistraturii. Acordul Consiliului Superior al Magistraturii nu este necesar în caz de infracțiune flagrantă și în cazul infracțiunilor specificate la art. 324 și art. 326 ale Codului penal al RM”.

Esența acestei imunități procedurale constă în faptul că ridicarea ei este dată în competența Consiliului Superior al Magistraturii, care, fiind alcătuit în mare parte din judecători, reduce dependența sistemului judecătoresc de organele politice¹³⁷⁴ (Parlament, Președintele Republicii Moldova, care până nu demult trebuiau să-și dea acordul la începerea urmăririi penale față de judecători).

Pe de altă parte, acordarea puterii de a demara procedura penală împotriva judecătorilor de Procurorul General cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii reprezintă

¹³⁷³ *Codul Penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, nr. 72-74 (cu modificări și completări până în 21.06.2013).

¹³⁷⁴ *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. [http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 presa/amicus_1153_1544.pdf](http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf).

temului judecătoresc în ansamblu¹³⁷⁷, afectează destul de profund încrederea cetățenilor în justiție, în corectitudinea sistemului judiciar.

În ceea ce privește excepțiile imunității procedurale prevăzute de lege (introduse prin Legea nr. 153/2012,¹³⁷⁸ prin care au fost modificate alin. (4) și (5) ale art. 19 din Legea cu privire la statutul judecătorului¹³⁷⁹), acestea în linii generale nu sunt văzute uniform. Pe de o parte, se consideră că ele nu aduc în niciun fel atingere independenței judecătorilor, pe de altă parte, se susține că prin reglementarea acestora a fost alterat iremediabil principiul constituțional al independenței judecătorilor, sub aspectul înlăturării unei garanții a acestuia, respectiv imunitatea de care se bucurau aceștia sub imperiul vechii legi.

Categoric împotriva acestor modificări de lege s-a expus președintele Curții Supreme de Justiție – M. Poalelungi, în a cărui viziune „aceste modificări legislative, aparent bine intenționate, pot avea ca efect slăbirea sistemului judiciar din Republica Moldova, prin afectarea independenței justiției și, indirect, ar goli de conținut eșafodajul statului de drept”¹³⁸⁰.

¹³⁷⁷ *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

¹³⁷⁸ *Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, nr. 153 din 05.07.2012. În: Monitorul Oficial, nr. 185 din 31.08.2012.

¹³⁷⁹ *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (actualizată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020).

¹³⁸⁰ Poalelungi M. *Neconstituționalitatea și neconvenționalitatea modificărilor aduse statutului judecătorilor din Republica Moldova*. [URL]: <http://ajm.md/public/2012/10/04/neconstituționalitatea-si-neconvenționalitatea-modificărilor-aduse-statutului-judecătorilor-din-republica-moldova/>.

La cealaltă extremă se află opinia Comisiei de la Veneția, care consideră că excepțiile imunității procedurale nu aduc atingere independenței judecătorilor. Astfel, Legea, permițând începerea urmăririi penale fără acordul Consiliului Superior al Magistraturii în cazul comiterii actelor de corupție și a traficului de influență, nu face decât să contribuie la o cercetare obiectivă și operativă a acestor infracțiuni. Aceasta deoarece investigarea corupției deseori trebuie realizată în mod diferit decât investigarea celorlalte infracțiuni. Notificarea unui organ, cum ar fi Consiliul Superior al Magistraturii despre derularea unei anchete ar putea duce la avertizarea din timp a judecătorului suspect și i-ar oferi acestuia oportunitatea de a distruge dovezile esențiale și a lua măsuri ce ar împiedica ancheta¹³⁸¹.

Respectiv, presupunem că în acest sens s-au luat măsuri necesare (la nivel de lege) în vederea prevenirii și combaterii corupției din sistemul judiciar, indispensabile perioadei actuale de reformare a sectorului justiției. Rămâne de văzut cum se vor pune în practică, deoarece există destule temeuri de a recurge la ele.

În perspectivă însă considerăm că sistemul nostru de drept trebuie să tindă spre ajustarea sa la practica statelor europene în materie. După cum susține G. Omberto (judecător la Curtea din Torino, secretar general adjunct al Asociației Internaționale a Judecătorilor), „inviolabilitatea procedurală,” ca o garanție pentru independența judecătorilor, este necunoscută tradiției occidentale europene, judecătorii fiind responsabili de acțiunile lor privind principiile

¹³⁸¹ *AMICUS CURIAE* pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

dreptului penal și ale dreptului civil exact ca oricare alt cetățean. Dând exemple în acest sens de state precum Franța, Germania sau Spania, țări în care judecătorii sunt trași la răspundere penală, anchetați și urmăriți penal exact ca oricare alt cetățean, fără intervenția altor organe, expertul a remarcat că în societățile în care respectul pentru judecători și independența lor nu sunt atât de înrădăcinate, judecătorii ar putea fi protejați și prin aceste mijloace. Inviolabilitatea judecătorilor este astfel o trăsătură ce se regăsește în aproape toate statele est-europene, de la Rusia la Ucraina și Armenia, și astfel de garanții caracterizează democrațiile tinere, în care principiul independenței judiciare nu este, deocamdată, bine stabilit¹³⁸².

Prin urmare, în condițiile în care Republica Moldova întreprinde pași concreți de consolidare a statului de drept și de modernizare europeană, pare a fi evident ca în timp, treptat, magistraților sistemului judecătoresc să le fie restrânsă până la excludere inviolabilitatea procedurală cu consolidarea paralelă a independenței lor.

Totodată, în viziunea noastră, asigurarea legislativă a răspunderii judecătorilor merită o atenție specială din partea specialiștilor, în vederea aprecierii eficienței acesteia. Noi ne vom limita la a reliefa faptul (susținând ideea lui М.И. Клеандров¹³⁸³) că pentru realizarea răspunderii judecătorilor este necesar un mecanism eficient. Acest mecanism trebuie să fie ireproșabil, adică faptul abaterii concrete a judecătorilor trebuie să fie demonstrat, vinovăția în

¹³⁸² Baltag D., Ghernaja G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției. Monografie.* Chișinău: ULIM, 2012, p. 156.

¹³⁸³ Клеандров М.И. *Ответственность судьи: монография.* Москва: Норма: Инфра-М, 2011, p. 15.

comiterea acesteia – confirmată, sancțiunea trebuie să fie echitabilă (dreaptă, justă), adecvată și proporțională.

Sanționarea (răspunderea) judecătorului pentru comiterea unei abateri trebuie să fie adecvată și inevitabilă. Aceasta este o axiomă, deoarece „răul trebuie să fie pedepsit”. În același timp, sancțiunea trebuie să urmărească și un scop profilactic: pentru alți judecători trebuie să devină evident că, dacă vei săvârși ceva asemănător, în mod obligatoriu vei fi sancționat.

Totodată, mecanismul atragerii la răspundere a judecătorilor trebuie să fie foarte echilibrat, iar garanțiile și imunitățile acordate judecătorilor – foarte bine gândite. Chiar și o ne semnificativă înclinare în oricare dintre părți este periculoasă: o sporire minoră a garanțiilor și imunităților poate duce la extinderea semnificativă a lipsei de răspundere pentru abaterile comise sau încălcarea normelor de etică judecătorească, iar o reducere minoră a garanțiilor și imunității judecătorilor este în măsură să distrugă complet sau să diminueze considerabil independența judecătorilor¹³⁸⁴.

Prin urmare, eficiența puterii judecătorești depinde în mod substanțial de asigurarea echilibrului între imunitatea judecătorilor și răspunderea juridică a acestora, întrucât pe cât de multă putere (autoritate) li se acordă în vederea asigurării legalității în cadrul statului, pe atât de eficient trebuie să fie mecanismul de atragere la răspundere pentru încălcarea acesteia.

¹³⁸⁴ Costachi Gh. *Statutul judecătorului între imunitate și răspundere*. În: Jurnal Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr.6, p. 10-11; Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 151-152.

3.8.2. Răspunderea judecătorilor – garanție finală a calității justiției. Deoarece problema răspunderii judecătorilor este una amplă și complexă, putând fi dezvoltată în monografia întregi, în lucrarea de față ne vom referi doar la un aspect important al acesteia, ce ține de procedura atragerii la răspundere penală a acestor subiecți de drept, considerând că în mare parte caracterul eficient al instituției răspunderii rezidă în eficiența procedurii de aplicare a acesteia.

Într-o prezentare succintă a condițiilor răspunderii funcționarului se poate aprecia că răspunderea persoanei fizice, care prin numire a devenit funcționar public, este determinată de funcția publică pe care o exercită. În alți termeni, se poate vorbi despre o răspundere juridică a funcționarilor publici numai în cazul încălcării de către aceștia a normelor juridice, în calitatea lor de funcționari, ori în raport de funcția pe care o dețin¹³⁸⁵. În ceea ce privește răspunderea penală a celui care îndeplinește o funcție publică, ca formă a răspunderii juridice, precizăm că aceasta intervine în ipoteza în care funcționarul public a săvârșit o infracțiune în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu acestea¹³⁸⁶.

În general, răspunderea penală a funcționarului public este o răspundere penală cu subiect activ calificat, ale cărei caracteristici sunt expres definite de legea penală. Cu toate acestea, funcționarul public poate săvârși infracțiuni care, deși nu sunt specifice activității sale, se regăsesc adesea fie în mod autonom, fie în concurs cu infracțiuni de serviciu sau infracțiuni de corupție¹³⁸⁷.

¹³⁸⁵ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 88-89.

¹³⁸⁶ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 89.

¹³⁸⁷ Mocanu-Suciu A. *Răspunderea funcționarilor publici*. București: C.H. Beck, 2015, p. 203.

În context, reiterăm că *răspunderea penală* a fost definită în doctrină ca „raportul juridic penal de constrângere, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte, raport complex al cărui conținut îl formează dreptul statului de a aplica sancțiunea prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate în vederea restabilirii ordinii de drept și restaurării autorității legii”¹³⁸⁸.

Instituția juridică în cauză este aplicabilă și categoriei profesionale a *magistraților* (judecătorilor), chiar dacă ei sunt cei care aplică legea, întrucât într-un stat de drept magistrații nu au o imunitate absolută atunci când încalcă obligațiile ce derivă din lege ori Constituție¹³⁸⁹ și care se circumscriu funcției pe care o ocupă. Evident, pornind de la specificul funcției judecătorești, *răspunderea penală* a acestor subiecți comportă unele particularități, mai ales de procedură, a căror cunoaștere este absolut indispensabilă pentru eficientizarea mecanismului răspunderii în ansamblu¹³⁹⁰.

Însăși ideea răspunderii penale a magistratului nu este nouă, ea a fost cuprinsă și în *Codul penal francez* din 1810, unde erau incriminate faptele funcționarului public, în general, iar anumite texte făceau referiri explicite la magistrați. Desigur, instituția poate fi atestată cu mult înainte de această

¹³⁸⁸ Bulai C. *Manual de drept penal. Partea generală*. București: ALL, 1997, p. 311.

¹³⁸⁹ Cozma D. *Reflecții asupra imunității judecătorului ca element al statutului său juridic*. În: *Международный научный журнал «Верховенство права»*, Ucraina, 2016, nr. 1, p. 110-111; Cozma D. *Imunitatea judecătorului – garanție a independenței acestuia*. În: *Закон и жизнь*, 2015, nr. 8, p. 51-52.

¹³⁹⁰ Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 16.

perioadă, fiind cunoscut faptul că în trecut sancțiunile aplicate magistraților erau drastice (sancționarea pecuniară, pedepse corporale, recunoașterea publică a vinei, pedeapsa cu moartea), tocmai pentru percepția actului emis de magistrat care, de multe ori, era asimilat actului divin, o nedreptate din partea celui investit cu această putere fiind greu de acceptat¹³⁹¹.

În prezent, magistratul nu poate fi considerat un subiect de drept penal fără a se ține seama de funcția sa și, mai ales, fără a se face referiri la statutul său. În legătură cu aceasta, în doctrină¹³⁹² sugestiv s-a conturat esența instituției răspunderii penale a magistratului, menționându-se că „exercitarea atribuțiilor cu rea-credință, gravă neglijență ori nerespectarea normelor procedurale de către magistrat în activitatea judiciară ce a avut ca rezultat pronunțarea unei hotărâri sau soluții greșite, contrare realității și normelor legale aplicabile în cauză ori drepturilor și libertăților fundamentale ale părților, angajează răspunderea juridică penală a magistraților în condițiile legii”. Evident, definiția dată valorifică două standarde importante recunoscute în plan internațional:

– în primul rând, „răspunderea penală a unui judecător nu poate fi antrenată pentru modul de interpretare a legii, apreciere a faptelor sau evaluare a probelor, cu excepția cazurilor de rea-credință”¹³⁹³ și,

¹³⁹¹ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 70-71.

¹³⁹² Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 74.

¹³⁹³ *Recomandarea CM/Rec (2010)12 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile*, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 17 noiembrie 2010, la cea de-a 1098-a întâlnire a delegaților miniștrilor (par. 68 și 71). [URL]: <https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2019/12/RecomandareaCMRec2010.pdf>.

- în al doilea rând, „răspunderea penală nu trebuie să se aplice judecătorilor pentru greșeli neintenționate în exercițiul funcțiunii”¹³⁹⁴.

Specific pentru categoria magistraților este faptul că, în exercitarea atribuțiilor de serviciu, în legătură cu exercitarea funcției sau prin abatere de la anumite norme, care nu au o legătură directă, nemijlocită cu funcția, pot pune sub semnul îndoielii prestigiul funcției de judecător și al corpului magistraților din care fac parte¹³⁹⁵.

Recunoașterea magistratului ca subiect de drept penal și admiterea cercetării lui penale sunt consacrate expres în legile de organizare judiciară ale României și Republicii Moldova. În România, relevante în acest sens sunt art. 94, art. 65 alin. (1) lit. f) și art. 62 alin. (1) și (2) din *Legea nr. 303/2004*¹³⁹⁶. Bunăoară, art. 94 din legea citată expres prevede că „Judecătorii (...) răspund civil, disciplinar și penal, în condițiile legii”. Totodată, și Curtea Constituțională a României a reținut că „răspunderea juridică a judecătorilor nu poate fi restrânsă doar la anumite forme ale acesteia, fiind unanim admis că aceștia pot fi trași la răspundere din perspectivă civilă, disciplinară și penală”¹³⁹⁷.

¹³⁹⁴ *Avizul nr. 3 din 19 noiembrie 2002 al Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni asupra principiilor și regulilor privind imperativele profesionale aplicabile judecătorilor și în mod deosebit a deontologiei, comportamentelor incompatibile și imparțialității*. Strasbourg. [URL]: <https://rm.coe.int/1680747bac>.

¹³⁹⁵ Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011, p. 89.

¹³⁹⁶ *Legea României, nr. 303 din 28 iunie 2004, privind statutul judecătorilor și procurorilor*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 653 din 22 iulie 2005 (cu modificări și completări ulterioare până la 12.10.2018).

¹³⁹⁷ *Decizia Curții Constituționale a României, nr. 54 din 7 februarie 2018, referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 246 din Codul penal din 1969, ale art. 297 alin. (1) din Codul penal și ale art. 13² din Legea nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție*. În: Monitorul Oficial, nr. 683 din 6 august 2018.

În raport cu aceste prevederi legale (art. 94 din *Legea nr. 303/2004*), Curtea a identificat trei tipuri de răspundere a magistraților generate de exercitarea funcției specifice, și anume penală, disciplinară și civilă. Prin urmare, din perspectiva răspunderii penale nu există nicio diferență de tratament între magistrați și alți cetățeni, întrucât, dacă sunt lezate valorile sociale ocrotite de legea penală, aceștia, indiferent de calitatea pe care o au, pot fi incriminați ca subiecți activi ai unor infracțiuni¹³⁹⁸.

În cazul Republicii Moldova, nu atestăm o consacrare expresă a formelor de răspundere juridică de care este pasibil judecătorul¹³⁹⁹. Din economia *Legii-cadru* în domeniu (*Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544/1995¹⁴⁰⁰), poate fi dedusă doar posibilitatea atragerii acestuia la răspundere penală (art. 19)¹⁴⁰¹.

Vorbind nemijlocit despre *răspunderea penală a judecătorului*, precizăm că Curtea Constituțională a României

¹³⁹⁸ *Decizia Curții Constituționale a României*, nr. 263 din 23 aprilie 2015, referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 96 din *Legea nr. 303/2004* privind statutul judecătorilor și procurorilor. În: *Monitorul Oficial*, nr. 415 din 11 iunie 2015; *Decizia Curții Constituționale a României*, nr. 54 din 7 februarie 2018, referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 246 din *Codul penal din 1969*, ale art. 297 alin. (1) din *Codul penal* și ale art. 13[^]2 din *Legea*, nr. 78/2000, pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție. În: *Monitorul Oficial*, nr. 683 din 6 august 2018.

¹³⁹⁹ Costachi Gh. Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 17.

¹⁴⁰⁰ *Legea Republicii Moldova cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 15-17 din 22.01.2013 (cu modificări și completări ulterioare până la 23.11.2018).

¹⁴⁰¹ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 214.

distinge între răspunderea penală pentru fapte săvârșite în exercitarea funcțiilor și răspunderea penală ce intervine în cazul săvârșirii de fapte ce nu interferează cu exercitarea funcției de judecător¹⁴⁰². Chiar dacă la o primă vedere o astfel de delimitare pare a fi destul de simplă, totuși atragem atenția că ea este foarte importantă, mai ales, sub aspectul imunității de care se bucură judecătorul care, după cum se știe, este una exclusiv funcțională. Respectiv, imunitatea este recunoscută și poate fi invocată doar în cazul atragerii la răspundere penală pentru fapte săvârșite în exercitarea funcției de judecător¹⁴⁰³.

Privind dintr-o perspectivă mai largă, considerăm că *răspunderea penală a judecătorului* este posibilă în trei ipostaze¹⁴⁰⁴:

- răspunderea penală în calitate de persoană fizică (subiect general);
- răspunderea penală în calitate de funcționar public (subiect calificat);

¹⁴⁰² *Decizia Curții Constituționale a României nr. 54 din 7 februarie 2018 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 246 din Codul penal din 1969, ale art. 297 alin. (1) din Codul penal și ale art. 13[^]2 din Legea, nr. 78/2000, pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.* În: Monitorul Oficial, nr. 683 din 6 august 2018.

¹⁴⁰³ Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale.* În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 17.

¹⁴⁰⁴ Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorilor pentru infracțiuni contra justiției.* În: *Международный научный журнал «Верховенство права»*, Ucraina, 2018, nr. 3, p. 90; Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorilor din România pentru infracțiuni contra justiției.* În: *Legea și Viața*, 2018, nr. 10, p. 4-5; Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie.* Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 214; Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale.* În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 18.

- răspunderea penală în calitate de judecător (subiect calificat special).

În primul caz, magistratul, în calitate de persoană fizică sau subiect general de drept, este pasibil de răspundere penală pentru comiterea oricărei fapte incriminate de legea penală. În acest sens, nu există nicio îndoială că judecătorul trebuie să răspundă ca orice altă persoană pentru infracțiunile pe care le-ar săvârși fără a avea legătură cu exercitarea profesiei sale (moment recunoscut și în plan internațional într-un context mai general: „atunci când nu exercită funcții judiciare, judecătorii sunt responsabili civil, penal sau administrativ ca și orice alt cetățean”¹⁴⁰⁵; „judecătorii trebuie să fie răspunzători penal în fața legii ordinare pentru infracțiuni comise în afara funcției lor juridice”¹⁴⁰⁶). Calitatea de judecător nu-l poate absolve de răspundere și nu constituie nici circumstanță atenuantă, ba chiar dimpotrivă¹⁴⁰⁷. Totuși având în vedere importanța funcției de magistrat în ansamblul societății, legiuitorul a instituit anumite derogări de la dreptul comun, în mare parte acestea vizând doar aspecte de procedură¹⁴⁰⁸ (circumscrise instituției *imunității judiciare*).

¹⁴⁰⁵ *Recomandarea CM/Rec (2010)12 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile*, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 17 noiembrie 2010, la cea de-a 1098-a întâlnire a delegațiilor miniștrilor (par. 68 și 71). [URL]: <https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2019/12/RecomandareaCMRec2010.pdf>.

¹⁴⁰⁶ *Avizul nr. 3 din 19 noiembrie 2002, al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni asupra principiilor și regulilor privind imperativele profesionale aplicabile judecătorilor și în mod deosebit a deontologiei, comportamentelor incompatibile și imparțialității*. Strasbourg. [URL]: <https://rm.coe.int/1680747bac>.

¹⁴⁰⁷ Baltag D., Ghernaja G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției*. Chișinău: ULIM, 2012, p. 144.

¹⁴⁰⁸ Gârbuleț I. *Abaterile disciplinare ale magistraților*. București: Universul juridic, 2016, p. 34.

În al doilea caz, magistratul, exercitând o funcție publică și fiind deci un funcționar public în cadrul sistemului judecătoresc, ca serviciu public¹⁴⁰⁹, este pasibil de răspundere penală pentru faptele interzise de legea penală săvârșite în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu acestea. În acest caz, magistratul va răspunde pentru fapte comise de subiecți activi calificați, expres reglementate de legea penală. Din categoria acestora fac parte infracțiunile de serviciu, de corupție și unele infracțiuni împotriva înfăptuirii justiției.

În al treilea caz, magistratul va răspunde penal și pentru faptele expres prevăzute de legea penală ca fiind comise de *judecători*. De regulă, acestea fac parte din categoria specială a infracțiunilor contra justiției, incluse în Titlul IV din Partea specială a *Noului Cod Penal* al României¹⁴¹⁰ (în continuare NCP) și în Capitolul XV din Partea specială a *Codului penal* al Republicii Moldova¹⁴¹¹ (în continuare CP al RM).

O viziune similară am atestat și în doctrina de specialitate, în cadrul căreia cercetătorii identifică următoarele trei situații¹⁴¹²:

- a) situația în care magistratul apare în calitate de subiect ordinar al unei componente obișnuite de infracțiune;

¹⁴⁰⁹ Cozma D. *Unele reflecții asupra statutului de funcționar public al magistratului*. În: *Legea și viața*, 2017, nr. 6, p. 41.

¹⁴¹⁰ *Noul Cod Penal al României* (Legea nr. 286/2009). În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 510 din 24 iulie 2009. În vigoare de la 1 februarie 2014 (actualizat la 27.01.2019). [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/210140>.

¹⁴¹¹ *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 14.04.2009, nr. 72-74 (cu modificări și completări până la 24.05.2018).

¹⁴¹² Negru A., Novac T. *Formele răspunderii juridice a magistratului*. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr. 9, p. 20.

- b) situația în care magistratul apare în calitate de persoană cu funcție de răspundere – subiect al infracțiunii;
- c) situația în care numai magistratul poate fi în calitate de subiect al infracțiunii – pentru componentele de infracțiune contra justiției.

Dincolo de identificarea acestor ipostaze ale răspunderii penale a judecătorilor, un aspect deosebit de important în context este legat de *inviolabilitatea* judecătorilor, instituție ce adeseori este considerată ca fiind o condiție de absolvire a acestor subiecți de răspundere penală. Prin urmare, se impune o abordare mai profundă a acestui subiect în vederea conturării unui răspuns concret în acest sens, care fie să confirme, fie să infirme percepția dată. Evident, necesitatea unui astfel de demers este dictată și de faptul că într-o societate democratică judecătorul nu poate fi la adăpostul unei imunități absolute, ceea ce reliefează problema condițiilor și modalităților de angajare a răspunderii acestuia.

Propunându-ne în continuare să ne axăm în mare parte pe acest subiect, atragem atenția inițial la următorul fapt: condițiile (în special, procedurale) de tragere la răspundere penală a judecătorului din România diferă de cele din Republica Moldova, pornind chiar de la faptul că legislația română nu instituie expres regimul inviolabilității judecătorului. În concret, art. 95 din *Legea nr. 303/2004* stabilește¹⁴¹³: „(1) [j]udecătorii (...) pot fi percheziționați, reținuți sau arestați numai cu încuviințarea Secției pentru judecători (...) a Consiliului Superior al Magistraturii. (2) În caz de infracțiune flagrantă, judecătorii (...) pot fi reținuți și supuși

¹⁴¹³ *Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 653 din 22 iulie 2005.

percheziției potrivit legii, Secția pentru judecători (...) fiind informată de îndată de organul care a dispus reținerea sau percheziția”.

Suplimentar, *Legea nr. 317/2004*¹⁴¹⁴ prevede la:

– art. 28 alin. (2): „Președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție, ministrul justiției și procurorul general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție nu au drept de vot în situațiile în care secțiile îndeplinesc rolul de instanță de judecată în domeniul răspunderii disciplinare, la soluționarea sesizărilor referitoare la buna reputație a judecătorilor și procurorilor și a cererilor privind încuviințarea percheziției, reținerii, arestării preventive sau arestului la domiciliu cu privire la judecători, procurori ori magistrați-asistenți.”

– art. 29 alin. (1): „(...) Ședințele secțiilor în care se soluționează cererile privind încuviințarea percheziției, reținerii, arestării preventive sau arestului la domiciliu cu privire la judecători, (...) nu sunt publice.”

– art. 42: „(1) Secția pentru judecători a Consiliului Superior al Magistraturii încuviințează percheziția, reținerea, arestarea preventivă sau arestul la domiciliu cu privire la judecători și magistrați-asistenți. (3) Dispozițiile prevăzute la alin. (1) și (2) privind percheziția și reținerea nu se aplică în caz de infracțiune flagrantă. (4) Secțiile Consiliului Superior al Magistraturii se pronunță de îndată după primirea sesizării.”

– art. 46: „(...) (3) Cercetarea disciplinară se suspendă atunci când împotriva judecătorului (...) cercetat s-a dispus

¹⁴¹⁴ *Legea României, nr. 317 din 1 iulie 2004, privind Consiliul Superior al Magistraturii*. Republicată în temeiul art. 80 din *Legea, nr. 76/2012*, pentru punerea în aplicare a *Legii, nr. 134/2010*, privind Codul de procedură civilă, publicată în *Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 365 din 30 mai 2012* (cu modificări și completări ulterioare până la 04.10.2018).

punerea în mișcare a acțiunii penale pentru aceeași faptă. (4) Organul de urmărire penală este obligat să comunice Consiliului Superior al Magistraturii și Inspecției Judiciare, într-un termen rezonabil, actul prin care s-a dispus punerea în mișcare a acțiunii penale. (5) Suspendarea cercetării disciplinare se dispune de inspectorul judiciar prin rezoluție și operează până când soluția pronunțată în cauza care a motivat suspendarea a devenit definitivă. Dispozițiile alin. (4) se aplică în mod corespunzător.”

În baza acestor prevederi legale, putem deduce următoarele momente importante¹⁴¹⁵:

- pornirea urmăririi penale față de judecătorii din România ține de competența organului de urmărire penală;
- punerea în mișcare a acțiunii penale față de judecător se aduce la cunoștința CSM, în termen rezonabil;
- aplicarea măsurilor preventive (percheziția, reținerea, arestarea preventivă sau arestul la domiciliu) față de judecători se face cu încuviințarea Secției pentru judecători a CSM;
- percheziția și reținerea pot fi aplicate fără încuviințarea Secției doar în caz de infracțiune flagrantă;
- ședința Secției pentru judecători a CSM în cadrul căreia se soluționează cererea privind încuviințarea aplicării măsurilor preventive față de judecători nu este publică;
- Secția se pronunță imediat după primirea sesizării;
- în cazul soluționării cererilor privind încuviințarea aplicării măsurilor preventive față de judecători, Secția îndeplinește rolul de instanță de judecată.

¹⁴¹⁵ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 218; Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 18.

În ce privește Republica Moldova, la acest capitol ates-
tăm următoarele reglementări normative:

– *Legea nr. 544/1995*¹⁴¹⁶: „ (...) (4) Urmărirea penală împotriva judecătorului poate fi pornită doar de către Procurorul General sau prim-adjunctul, iar în lipsa acestuia de către un adjunct în temeiul ordinului emis de Procurorul General, cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii, în condițiile Codului de procedură penală. În cazul săvârșirii de către judecător a infracțiunilor specificate la art. 243, 324, 326 și 330² ale Codului penal al RM, precum și în cazul infracțiunilor flagrante, acordul Consiliului Superior al Magistraturii pentru pornirea urmăririi penale nu este necesar. (4¹) Hotărârile prin care Consiliul Superior al Magistraturii își expune acordul sau dezacordul pentru pornirea urmăririi penale în condițiile alin. (4) trebuie să fie motivate și se publică pe pagina web oficială a Consiliului Superior al Magistraturii, cu anonimizarea datelor cu privire la identitatea judecătorului. (5) Judecătorul nu poate fi reținut, supus aducerii silite, arestat, percheziționat fără acordul Consiliului Superior al Magistraturii. Toate acțiunile procesuale în privința judecătorului, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, pot fi efectuate numai după emiterea ordonanței de pornire a urmăririi penale, cu respectarea garanțiilor instituite de normele constituționale și actele internaționale. Acordul Consiliului Superior al Magistraturii nu este necesar în caz de infracțiune flagrantă.”

¹⁴¹⁶ *Legea Republicii Moldova cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 15-17 din 22.01.2013 (cu modificări și completări ulterioare până la 23.11.2018).

- *Legea nr. 947/1996*¹⁴¹⁷ - art. 23: „(1) Propunerea Procurorului General sau a prim-adjunctului, iar în lipsa acestuia - a adjunctului desemnat prin ordinul Procurorului General de pornire a urmăririi penale, de reținere, de aducere silită, de arestare sau de percheziție a judecătorului se examinează de către Consiliul Superior al Magistraturii imediat, dar nu mai târziu de 5 zile lucrătoare. (2) Consiliul Superior al Magistraturii examinează propunerea Procurorului General sau a prim-adjunctului, iar în lipsa acestuia - a adjunctului desemnat prin ordinul emis de Procurorul General doar sub aspectul respectării condițiilor sau a circumstanțelor prevăzute de Codul de procedură penală pentru dispunerea pornirii urmăririi penale, reținerii, aducerii silite, arestării sau percheziției judecătorului, fără a-și aroga atribuțiile unei instanțe judecătorești. (3) Procurorul General nu participă la deliberare.”

Comparativ, constatăm că normele legale citate instituie regimuri diferite în cele două state în materia intentării procesului penal față de judecători. În special, vom evidenția următoarele particularități¹⁴¹⁸:

- pornirea urmăririi penale față de judecători în Republica Moldova nu ține de competența organului de urmărire penală (ca în România), ci de competența Procurorului Ge-

¹⁴¹⁷ *Legea Republicii Moldova cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, nr. 947 din 19.07.1996. Republicată în temeiul art. VIII alin. (9) al Legii nr. 153 din 5 iulie 2012 în Monitorul Oficial al RM, 2012, nr. 185, art. 620. Versiune în vigoare din 30.11.2018, în baza modificărilor prin LP271 din 23.11.2018, MO, nr. 441-447/30.11.2018, art. 717.

¹⁴¹⁸ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 220-221; Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 2, p. 18.

neral sau prim-adjunctului, iar, în lipsa acestuia, de către un adjunct în temeiul ordinului emis de Procurorul General;

- punerea în mișcare a acțiunii penale față de judecătorii din Republica Moldova nu doar se aduce la cunoștința CSM în termen rezonabil, ci se dispune cu acordul acestuia, care nu este necesar doar în cazul săvârșirii de către judecător a infracțiunilor specificate la art. 243, 324, 326 și 330² ale *Codului penal al RM*, precum și în cazul infracțiunilor flagrante;

- aplicarea măsurilor preventive față de judecătorii din Republica Moldova (percheziția, reținerea, arestarea și aducerea silită), ca și în România, se face cu acordul CSM;

- toate acțiunile procesuale în privința judecătorului, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, pot fi efectuate numai după emiterea ordonanței de pornire a urmăririi penale;

- acordul CSM din Republica Moldova pentru acțiunile procesuale în privința judecătorului (percheziția, reținerea, arestarea și aducerea silită) nu este necesar în caz de infracțiune flagrantă, în timp ce în România în asemenea condiții se pot aplica doar percheziția și reținerea;

- propunerea de pornire a urmăririi penale, de reținere, de aducere silită, de arestare sau de percheziție a judecătorului se examinează de către CSM din Republica Moldova imediat, dar nu mai târziu de cinci zile lucrătoare, în timp ce în România, Secția este obligată să se pronunțe imediat;

- hotărârile prin care CSM din Republica Moldova își expune acordul sau dezacordul pentru pornirea urmăririi penale trebuie să fie motivate și se publică pe pagina web oficială a CSM, cu anonimizarea datelor cu privire la identitatea judecătorului¹⁴¹⁹ (în România, legea precizează doar că ședințele Secției în asemenea cazuri nu sunt publice);

¹⁴¹⁹ În practică, constatăm că este greu de determinat de ce criterii se conduce CSM când își dă acordul pentru intentarea urmăririi penale față de judecătorii, întrucât public (pe site-ul CSM) este făcut doar dispozitivul hotărârilor acestuia (lipsind completamente motivarea).

- în fine, dacă în România, în cazul soluționării cererilor privind încuviințarea aplicării măsurilor preventive față de judecători, Secția pentru judecători din cadrul CSM îndeplinește rolul de instanță de judecată, atunci în Republica Moldova legea expres prevede că în asemenea cazuri CSM examinează propunerea Procurorului General doar sub aspectul respectării condițiilor sau a circumstanțelor prevăzute de Codul de procedură penală pentru dispunerea pornirii urmăririi penale, reținerii, aducerii silite, arestării sau percheziției judecătorului, **fără a-și aroga atribuțiile unei instanțe judecătorești.**

Acest ultim moment a fost specificat în lege în rezultatul verificării constituționalității sintagmei „fără a da apreciere calității și veridicității materialelor prezentate de acesta din urmă” din alin. (2) al art. 23 din *Legea nr. 947/1996*, în contextul căreia Curtea Constituțională a RM a reținut următoarele¹⁴²⁰:

- CSM are o dublă calitate: administrativă și jurisdicțională (atunci când acționează în calitate de instanță disciplinară, ea realizează o activitate jurisdicțională) /par. 55/;

- acordul CSM pentru pornirea urmăririi penale în privința judecătorului, precum și pentru reținerea, aducerea silită, arestarea sau percheziționarea judecătorului, reprezintă o garanție legală a consolidării principiilor constituționale privitoare la independența judecătorilor /par. 61/;

- încuviințarea CSM în cazurile [pornirii urmăririi penale], reținerii, aducerii silite, arestării, percheziționării judecătorului constituie o anumită garanție, care diminuează

¹⁴²⁰ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 23 din 27 iunie 2017, privind excepția de neconstituționalitate a articolului 23 alin. (2) din Legea nr.947-XIII din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii (ridicarea imunității judecătorului)* (sesizările nr.31g/2017 și nr. 55g/2017). [URL]: <http://lex.justice.md/md/371630/>.

riscul abuzurilor, acțiunilor arbitrare, precum și al acuzațiilor false împotriva judecătorului de către persoane interesate /par. 62/;

– reieșind din normele procesuale penale, pornirea unei cauze penale în conformitate cu legislația în vigoare, când rezultă o bănuială rezonabilă că a fost săvârșită o infracțiune și nu există vreuna din circumstanțele care exclud urmărirea penală și infracțiunea a fost săvârșită de către un judecător, răspunderea penală pentru infracțiunea săvârșită nu este un act de intervenție în activitatea și independența judecătorilor, ci un proces legal de tragere la răspundere pentru ilegalitatea comisă /par. 68/;

– Procurorul General urmează să argumenteze și să probeze existența condițiilor sau a circumstanțelor prevăzute de Codul de procedură penală pentru dispunerea, după caz, a pornirii urmăririi penale în privința judecătorului, precum și a reținerii, aducerii silite, arestării sau percheziți-onării judecătorului. Corelativ, CSM îi revine sarcina, în temeiul art. 23 alin. (2) din *Legea nr.947/1996*, de a verifica respectarea acestor exigențe /par. 69/;

– la eliberarea acordului privind pornirea urmăririi penale în privința judecătorului, aplicarea măsurilor procesuale sau efectuarea acțiunilor procesuale, CSM verifică temeinicia propunerii Procurorului General sau prim-adjunctului, fără a da apreciere calității și veridicității materialelor prezentate de acesta din urmă /par. 70/;

– prin urmare, ... prin excluderea *ab initio* a posibilității de a aprecia calitatea și veridicitatea materialelor prezentate de către Procurorul General, CSM este limitat și constrâns să procedeze la o încuviințare *quasi*-automată a pornirii urmăririi penale, aplicării unor măsuri procesuale sau a efectuării unor acțiuni procesuale în privința judecătorilor /par. 71/;

- o atare situație conduce la diminuarea importanței acordului CSM (în calitatea sa de garant al independenței autorității judecătorești) care, de fapt, constituie o exigență specială prevăzută de lege și are natura juridică a unui act-condiție pentru pornirea urmăririi penale, aplicarea măsurilor procesuale sau efectuarea acțiunilor procesuale în privința judecătorului /par. 72-73/;

- pentru adoptarea hotărârii prin care CSM ridică sau refuză să ridice imunitatea judecătorului, este imperioasă analiza și aprecierea materialelor prezentate de către procuror în vederea constatării faptului dacă s-au respectat condițiile sau circumstanțele prevăzute de Codul de procedură penală pentru acțiunea sau măsura procesuală solicitată, așa cum prevede art. 23 alin. (2) teza întâi din *Legea nr.947/1996*. Or, în mod firesc, concluzia CSM trebuie să rezulte din premise, ceea ce implică necesarmente o examinare factologică a materialelor prezentate /par. 75/;

- decizia de ridicare sau nu a imunității judecătorului ține de marja de apreciere a CSM, care trebuie să fie însoțită de o motivare corespunzătoare, astfel încât să se depășească orice suspiciune de arbitrar. Întru realizarea acestui deziderat este indispensabilă aprecierea materialelor prezentate /par. 76/;

- exprimându-și acordul sau refuzul pentru pornirea urmăririi penale în privința judecătorului, precum și pentru reținerea, aducerea silită, arestarea sau percheziționarea judecătorului, CSM are dreptul și obligația de a aprecia materialele prezentate, fără să formuleze concluzii asupra vinovăției judecătorului /par. 78/.

Ținând cont de cele relevate, Curtea a conchis în cele din urmă că textul „fără a da apreciere calității și veridicității materialelor prezentate” din art. 23 alin. (2) din *Legea nr.947/1996* aduce atingere substanței principiilor

independenței și inviolabilității judecătorului, fiind contrar art. 116 alin. (1) din Constituție /par. 79/.

Așadar, prin jurisprudența sa (care a marcat modificarea corespunzătoare a legislației), Curtea Constituțională a RM a conturat rolul CSM ca autoritate chemată să garanteze independența judecătorilor în cazul tragerii acestora la răspundere penală, precizând că chiar dacă acesta nu exercită atribuțiile unei instanțe judecătorești în asemenea cazuri, totuși, este o autoritate responsabilă de diminuarea riscului abuzurilor, acțiunilor arbitrare, precum și a acuzațiilor false împotriva judecătorului de către persoane interesate. În acest sens, CSM îi revine misiunea de a verifica respectarea exigențelor legii procesual penale pentru a asigura astfel legalitatea procesului de tragere la răspundere penală a judecătorilor ¹⁴²¹.

Totodată, în pofida conturării acestui rol important al CSM pentru atragerea la răspundere penală a judecătorilor, atragem atenția că, într-un alt context, Curtea Constituțională a RM a subliniat următoarele: „Consiliul Superior al Magistraturii, la autorizarea pornirii urmăririi penale în baza art. 307 din Codul penal, este obligat să țină cont de faptul că răspunderea penală trebuie să rămână întotdeauna o măsură la care se recurge în ultimă instanță. Prin urmare, trebuie să analizeze, de fiecare dată, dacă alte măsuri decât cele de ordin penal, de exemplu, sancțiuni de natură disciplinară, nu ar putea fi eficiente”¹⁴²².

¹⁴²¹ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 227.

¹⁴²² *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor)* (Sesizarea nr. 155g/2016). [URL]: <http://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h1228032017roa60da.pdf>.

O asemenea alegație a Curții ridică, în opinia noastră, câteva semne de întrebare. Bunăoară, sarcina dată a CSM este valabilă în toate cazurile de atragere la răspundere penală a judecătorului sau doar în cazul art. 307 din Codul penal? Dacă da, de ce? Dintr-un anumit punct de vedere, logic ar fi ca acest lucru să fie valabil în toate cazurile, întrucât art. 307 din Codul penal (*Pronunțarea cu bună-știință de către judecător a unei hotărâri, sentințe, decizii sau încheieri contrare legii*) incriminează în esență doar un caz particular de abuz în serviciu. Pe de altă parte însă, este important de ținut cont de faptul că art. 307 din CP al RM reglementează o infracțiune distinctă ce face parte din categoria infracțiunilor contra justiției, care cad sub incidența imunității judecătorești. Practic, acest fapt justifică regimul juridic nuanțat al infracțiunilor date¹⁴²³.

Dincolo de aceste momente totuși considerăm a fi dubioasă sarcina CSM de a decide substituirea măsurilor penale cu cele disciplinare, pornind de la caracterul mai eficace al acestora. Cu alte cuvinte, o asemenea sarcină camuflează practic o modalitate de evitare de către judecător a răspunderii penale pentru infracțiunea comisă, altfel spus absolvirea acestuia de răspundere penală. Sub acest aspect, imunitatea judecătorească se transformă din una funcțională în una absolută.

Pe cale de consecință, considerăm că rolul CSM din Republica Moldova necesită o concretizare clară, fie acesta rezidă în asigurarea „respectării exigențelor legii procesual penale sau legalitatea procesului de tragere la răspundere penală a judecătorilor” (ceea ce este logic și necesar într-

¹⁴²³ Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 19.

o societate democratică), fie în a decide „dacă alte măsuri decât cele de ordin penal, de exemplu, sancțiuni de natură disciplinară, ar putea fi mai eficace” pentru sancționarea judecătorului (moment ce contravine standardelor unui stat de drept, fiind un paravan pentru iresponsabilitatea acestor subiecți de drept)¹⁴²⁴.

Pe de altă parte, e necesar a atrage atenția la faptul că Curtea Constituțională a RM, vorbind despre acordul sau refuzul CSM pentru începerea urmăririi penale și aplicarea măsurilor procesuale față de judecători, le echivalează cu „decizii de ridicare sau nu a imunității judecătorului”. Acest moment ne determină să reiterăm în contextul dat problema *răspunderii constituționale a judecătorilor*, întrucât în doctrină „acordul dat de către o autoritate pentru pornirea urmăririi penale și aplicarea măsurilor procesuale față de anumiți subiecți” desemnează instituția „ridicării imunității”, calificată ca fiind o măsură de *răspundere constituțională*¹⁴²⁵. Prin urmare, observăm că atragerea la răspundere penală a judecătorilor în anumite cazuri este condiționată de atragerea acestora la *răspunderea constituțională* (fiind vorba despre regula în materie, excepția generală fiind infracțiunea flagrantă). Sub acest aspect, putem constata unele asemănări cu răspunderea penală a deputaților, care la fel depinde de ridicarea prealabilă a *imunității parlamentare*¹⁴²⁶. În concret, se consideră

¹⁴²⁴ Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 2, p. 19.

¹⁴²⁵ Сергеев А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, nr. 1, p. 7.

¹⁴²⁶ Micu V. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017, p. 246.

că mecanismul atragerii la răspundere penală a parlamentarilor cuprinde două etape distincte, interdependente¹⁴²⁷: *procedura ridicării imunității parlamentare* (ca formă de răspundere constituțională¹⁴²⁸) și *procedura penală propriu-zisă* (soldată eventual cu atragerea efectivă la răspundere penală a deputatului și aplicarea pedepsei penale).

Un studiu mai aprofundat în materia dată am atestat la cercetătorul V. Micu, care în baza jurisprudenței instanței constituționale a Republicii Moldova și a doctrinei de specialitate străine a punctat câteva momente importante referitoare la ridicarea imunității ca măsură de răspundere constituțională a parlamentarilor, care în opinia noastră pot fi valabile și pentru răspunderea constituțională a judecătorilor. În special, vom cita următoarele concluzii ale autorului¹⁴²⁹:

- în privința deputatului poate fi pornită și exercitată urmărirea penală fără ridicarea imunității;
- ridicarea imunității este obligatorie pentru aplicarea reținerii, arestului și percheziției (condiție caracteristică și parlamentarilor din România în baza art. 23 alin. (1) din *Legea, nr. 96/2006, privind statutul deputaților și al senatorilor*¹⁴³⁰ – e.n.);
- aplicarea unor asemenea măsuri de constrângere fără ridicarea imunității parlamentare se admite doar în caz de infracțiune flagrantă;

¹⁴²⁷ Micu V. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017, p. 246.

¹⁴²⁸ Micu V. *Răspunderea constituțională a Parlamentului*. În: Revista științifică internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3, p. 85-89.

¹⁴²⁹ Micu V. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017, p. 246.

¹⁴³⁰ *Legea României, nr. 96 din 21 aprilie 2006, privind statutul deputaților și al senatorilor*. Republicată (în temeiul art. V din Legea nr. 357/2015) în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 49 din 22 ianuarie 2016.

- trimiterea cauzei în judecată poate fi efectuată doar după ridicarea imunității deputatului.

Raportând aceste momente la situația judecătorilor (expusă mai sus), putem constata că:

- urmărirea penală a judecătorilor poate fi inițiată fără ridicarea imunității doar în cazul României, întrucât în Republica Moldova acordul CSM este obligatoriu în acest sens (cu excepția cazurilor de comitere a infracțiunilor de spălare a banilor, corupere pasivă, trafic de influență și îmbogățire ilicită, inclusiv a infracțiunilor flagrante);

- pentru aplicarea măsurilor procesuale penale față de judecători (percheziția, reținerea, arestarea și aducerea silită în cazul Republicii Moldova și percheziția, reținerea, arestarea preventivă sau arestul la domiciliu în cazul României) este obligatorie ridicarea imunității judiciare prin obținerea acordului/încuviințării CSM;

- ridicarea imunității judiciare pentru aplicarea măsurilor procesuale penale nu este obligatorie doar în cazul infracțiunilor flagrante;

- trimiterea cauzei în judecată nu este condiționată de ridicarea imunității judiciare.

Referitor la acest ultim moment observăm că reprezintă un element de distincție a răspunderii constituționale a deputaților din Republica Moldova față de răspunderea constituțională a judecătorilor din ambele state. Deci în cazul acestor deputați, trimiterea cauzei în judecată este condiționată de ridicarea imunității parlamentare. În legătură cu acest fapt, considerăm că este necesar de a reflecta mai profund asupra momentului în care este necesară și adecvată ridicarea imunității în cazul judecătorilor: la etapa inițierii urmăririi penale (ca în cazul Republicii Moldova), doar în cazul aplicării măsurilor procesuale penale (ca

în cazul României), fie la etapa trimiterii cauzei în judecată (ca în cazul deputaților moldoveni). La o primă vedere, este dificil de apreciat care moment este cel mai potrivit. În pofida acestei dificultăți, totuși un răspuns se impune a fi absolut necesar. În opinia noastră, la formularea acestuia trebuie de pornit de la însăși menirea imunității și efectele acestei instituții pentru fiecare categorie de subiecți.

Reflecții relevante în acest sens am atestat la prof. V. Popa (din Republica Moldova) care referitor la imunitatea deputaților a notat: „imunitatea deputatului împotriva răspunderii penale nu trebuie considerată o posibilitate de evitare a răspunderii pentru infracțiunile săvârșite. Imunitatea este stabilită în scopul stopării urmăririi represive sau abuzive din motive politice, pentru a determina un anumit comportament al deputatului sau a-l face docil față de unele forțe. În cazul săvârșirii cu adevărat a unor infracțiuni, imunitatea deputatului se *suspendă* (se *ridică* – e.n.) de către Parlament”. Totodată, autorul, întrebându-se *Dacă deputatul a săvârșit infracțiunea, iar Parlamentul nu suspendă imunitatea, poate aceasta servi drept motiv pentru eliberarea de răspundere?* răspunde: „După expirarea mandatului, fostului deputat i se va aplica răspunderea penală, deoarece inviolabilitatea acestuia acționează numai pe perioada mandatului. Deci inviolabilitatea nu suprimă presiunea, ci o amână pentru o perioadă de timp”¹⁴³¹.

În același context, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a precizat: „... imunitatea fiind limitată în timp și reglementată prin reguli specifice, nu constituie decât un **obstacol procedural temporar** în calea desfășurării procedurilor penale, obstacol care însă nu anulează pentru

¹⁴³¹ *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 274-275.

partea interesată posibilitatea de soluționare definitivă a litigiului. Efectul inviolabilității parlamentare asupra urmării procedurilor penale este temporar, dar, în același timp, structurile parlamentare nu pot interveni din principiu asupra cursului justiției așa cum este el. Examinând cererea de ridicare a imunității parlamentare, acestea **trebuie să evalueze doar dacă inviolabilitatea, în calitatea sa de întrerupere temporară a procedurii din justiție, trebuie ridicată pe loc sau dacă nu este cumva preferabil să se aștepte până la expirarea mandatului de parlamentar.** Astfel, Parlamentul doar poate suspenda cursul justiției, fără a interveni sau a participa la acesta¹⁴³².

Prin prisma celor menționate la situația judecătorilor, constatăm că imunitatea judecătorească nu poate fi percepută ca un obstacol procedural temporar veritabil, întrucât judecătorii nu își exercită funcția în bază de mandat ca parlamentarii, ceea ce nu permite amânarea/suspendarea cursului justiției (o excepție în acest caz reprezintă numirea inițială a judecătorilor din Republica Moldova pe un termen de cinci ani). Din acest considerent, pare a fi neindicată intervenția CSM la etapa trimiterii cauzei în judecată (ca răspuns la întrebarea formulată *supra*), moment preluat de către legiuitorul din ambele state (întrucât aceasta ar echivala cu absolvirea de răspundere penală a judecătorului).

Referitor la condiționarea începerii urmăririi penale față de judecători doar cu acordul CSM, reiterăm că este o situație proprie doar Republicii Moldova. Mai mult, în prac-

¹⁴³² Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 2 din 20.01.2015, pentru interpretarea art. 1 alin. (3), combinat cu articolele 69 și 70 din Constituția Republicii Moldova, imunitatea și încetarea mandatului deputatului) (Sesizarea nr. 6b/2014). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 33-38 din 13.02.2015.

tică, potrivit site-ului CSM al RM, cererile procurorului general (din ultimii ani) sunt axate doar pe începerea urmăririi penale față de judecători. Cel mai probabil acest moment presupune faptul că odată acceptată ridicarea imunității la intentarea procesului, ulterior ea nu se mai solicită pentru aplicarea măsurilor procesuale față de judecător. În esență, considerăm că acest moment este logic, întrucât în cadrul unuia și aceluiași proces imunitatea poate și trebuie să fie ridicată doar o singură dată. Sub acest aspect, pare a fi lipsită de logică reglementarea legiuitorului din Republica Moldova, care prevede posibilitatea ridicării imunității judecătorului atât pentru intentarea urmăririi penale, cât și pentru aplicarea măsurilor procesuale.

În fine, pornind de la cele expuse, ne întrebăm cât de logică și eficientă este regula aplicabilă în România, care prevede posibilitatea ridicării imunității judecătorilor doar pentru aplicarea măsurilor procesuale (percheziția, reținerea, arestarea preventivă sau arestul la domiciliu). Totodată, potrivit *Codului de procedură penală al României*¹⁴³³, cele patru măsuri procesuale, în cele mai multe cazuri (față de orice subiect de drept procesual penal), pot fi dispuse de către organul judiciar (judecătorul de drepturi și libertăți, judecătorul de cameră preliminară sau instanța de judecată). Prin urmare, nu este clar de ce în asemenea cazuri ar trebui să fie implicat și CSM? Or însăși dispunerea acestor măsuri de organul judiciar ar trebui din oficiu să garanteze independența judecătorului în calitatea sa de bănuț.

¹⁴³³ *Codul de procedură penală al României* din 1 iulie 2010 (Legea nr. 135/2010). Publicat în Monitorul Oficial, nr. 486 din 15 iulie 2010 (variantea consolidată până la 20.12.2019). [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/220253>.

Pornind de la aceste reflecții, am putea deduce că cel mai vulnerabil judecătorul se prezintă la etapa pornirii urmăririi penale, fapt ce și justifică intervenția CSM ca garant al independenței acestuia, prin încuviințarea ridicării imunității judecătorești. În același timp, intervenția CSM la aceasta etapă exclude practic o eventuală ingerință a sa în actul justiției.

În fine, intervenția CSM la etapa pornirii urmăririi penale față de judecătorii nu trebuie considerată ca o regulă comună, ci ca o derogare. Altfel spus, CSM este chemat să garanteze independența judecătorului (prin realizarea acestei misiuni), doar în cazul în care acesta este suspectat de comiterea de infracțiuni în exercitarea funcțiilor sale (care se reduc la infracțiunile comise contra justiției). În toate celelalte cazuri (potrivit standardelor europene¹⁴³⁴), judecătorul nu poate fi protejat de imunitate.

Pe de altă parte, trebuie precizat că CSM are nu numai dreptul, ci și datoria de a ridica imunitatea unui judecător în toate cazurile în care, după părerea sa, păstrarea imunității

¹⁴³⁴ *Avizul nr. 3 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni al Consiliului Europei /CCJE (2002)*. Strasbourg, 19 noiembrie 2002. [URL]: <https://rm.coe.int/1680747bac>; *Report on the Independence of the Judicial System Part I: The Independence of Judges* CDL-AD(2010)004-e adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e); *Amicus curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf; *Memorandum Reform of the Judicial System In Bulgaria: Conclusions* CDL-AD (2003)12, adopted by the Venice Commission at its 55th plenary session (Venice, 13-14 June 2003). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2003\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2003)012-e).

ar împiedica realizarea justiției și în care imunitatea poate fi ridicată fără a prejudicia scopul pentru care a fost acordată¹⁴³⁵. Momentul dat este unul foarte important, întrucât practic „consiliile judecătorești ocazional au tendința de a nu ridica imunitatea procedurală a colegilor săi, chiar și în cazul în care nu există nici un indiciu de presiune asupra judecătorului în cauză”¹⁴³⁶. Acest comportament reprezintă o violare clară a principiului egalității judecătorilor în raport cu cetățenii de rând, ba chiar mai rău, neridicarea imunității distruge reputația sistemului judecătoresc în ansamblu. Din perspectiva dată putem conchide că rolul CSM poate fi privit sub un dublu aspect: nu doar ca un garant al independenței judecătorului, ci și ca un garant al imaginii și reputației sistemului judecătoresc în cadrul societății.

¹⁴³⁵ *Protocolul adițional nr. 6 la Acordul general privind privilegiile și imunitățile Consiliului European*. Strasbourg, 5 martie 1996. [URL]: <https://www.refworld.org.ru/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55c9b4524>.

¹⁴³⁶ *Amicus curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

◀ PARTEA A III -A ▶
JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ
ÎN STATUL DE DREPT CONTEMPORAN

Capitolul 1
VALOAREA ȘI PROTECȚIA
CONSTITUȚIEI ȘI A LEGALITĂȚII
CONSTITUȚIONALE
ÎN STATUL DE DREPT

1.1. Valoarea și acțiunea Constituției în statul de drept

1.1.1. Esența și valoarea Constituției ca Lege Fundamentală a statului. Constituind chiar de la bun început Legea Fundamentală a statului, Constituția, în pofida tuturor revoluțiilor, reformelor, competițiilor puterilor politice, diferitor doctrine politice, particularităților dreptului din diferite țări, continuă a fi principalul element al oricărui sistem de drept național¹⁴³⁷.

Reformele constituționale din ultimele decenii, desfășurate în fostele republici ale URSS și în alte țări din Europa, au demonstrat amplificarea rolului Constituțiilor în formarea noilor state, a noilor sisteme de drept, pentru dezvoltarea democrației în toate formele sale de manifestare. Practic în toate cazurile, cel mai decisiv moment al transformărilor l-au constituit elaborarea și adoptarea Constituțiilor, prin care s-au pus bazele unor noi orânduiri politice și juridice¹⁴³⁸.

În pofida tuturor argumentelor ce susțin o apreciere pesimistă a modelelor contemporane de Constituții, totuși în condițiile unor transformări radicale, anume Legea Fundamentală a statului constituie pentru societate speranța transformărilor pozitive și a schimbărilor spre bine¹⁴³⁹.

În acest sens, experiența istorică demonstrează cu pregnanță că adoptarea Constituției a devenit un eveniment de

¹⁴³⁷ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009 (ÎS FEP „Tipogr. Centrală”), p. 77.

¹⁴³⁸ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Monografie. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania”, 2010, p. 121.

¹⁴³⁹ Costachi Gh. *Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan*. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 7, p. 4.

importanță crucială pentru societatea umană, ea marcând victorii și împliniri de aspirații și sentimente sociale și morale. În același timp, elaborarea unei Constituții nu este un simplu act de redactare a unui document. Aceasta deoarece Constituția a fost și este concepută, într-o viziune mai largă, ce excede juridicului, nu numai ca o Lege Fundamentală, ci și ca o realitate politică și statală ce se identifică chiar cu societatea pe care o creează sau o modelează și pentru care adoptarea sa dobândește semnificația unei adevărate revoluții¹⁴⁴⁰. Astfel, pretutindeni astăzi adoptarea Constituției este un mare eveniment politic, social și juridic al vieții statale. În acest sens este relevantă opinia lui И.А. Кравец¹⁴⁴¹, potrivit căruia adoptarea unei noi Constituții reprezintă o revoluție constituțională, deoarece ea conține un set de principii noi de organizare a statului și a societății, în corespundere cu care se va desfășura în continuare transformarea sistemului politic și de drept.

Așadar, Constituția este un rezultat al transformărilor economice, politice, sociale și juridice; ea marchează (definește, conturează) o etapă istorică distinctă din viața unei țări, consfințește victoriile și dă expresie și stabilitate politico-juridică realităților timpului în care a fost adoptată. În context, constituționalistul român C. Ionescu¹⁴⁴² susține: conținutul Legii Fundamentale reflectă condițiile social-politice și istorice existente la un moment dat într-o societate dată, tradițiile istorice, interesele naționale, cultura politică a poporului etc.

¹⁴⁴⁰ Muraru I., Tănăsescu E.S. *Dreptul constituțional și instituții politice*. Ediția a 12-a. Vol. II. București: All Beck, 2005, p. 39-40.

¹⁴⁴¹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 129.

¹⁴⁴² Ionescu C. *Drept constituțional comparat*. București: C. H. Beck, 2008, p. 4.

În raport cu această idee, *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29 iulie 1994¹⁴⁴³, consfințește aspirațiile seculare ale poporului nostru de a trăi într-o țară suverană și independentă, într-un stat de drept și democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. În acest scop, Constituția se declară Legea Supremă a statului, stabilind că nicio lege și niciun alt act juridic, care contravine prevederilor Constituției, nu are putere juridică (art. 7).

Rolul și semnificația valorică a Constituției, ca Lege Fundamentală a unui stat, pornește de la conținutul acesteia, care reprezintă: sursa fundamentală a sistemului politic, a puterii de stat – fenomenul și realitatea-cheie în orice organizare social-statală; baza juridică a întregii legislații, sursa sistemului de drept național, a drepturilor și libertăților cetățenești (reglementând cele mai importante relații sociale, determinând direcțiile reglementărilor juridice, consfințind valorile vieții sociale și de stat). În același timp, Constituția consacră principiile fundamentale ale întregii vieți economice, politice, sociale și juridice, în conformitate cu valorile fundamentale pe care statul le promovează și apără¹⁴⁴⁴.

Din aceste considerente, orice Constituție se bucură de supremație față de celelalte legi și acte normative, fiind plasată în fruntea ierarhiei actelor politice și normative, cărora le conferă legitimitate politică și, respectiv, juridică, în măsura în care acestea corespund într-un total normelor și principiilor pe care aceasta le consacră.

¹⁴⁴³ *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).

¹⁴⁴⁴ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Monografie. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011, p. 137.

- În acest sens, în general, Constituția poate fi privită ca¹⁴⁴⁵:
- un act juridico-normativ cu forță juridică supremă care determină orientarea democratică a dezvoltării statului și a întregului sistem de drept;
 - document în care și-au găsit consacrare valorile și idealurile constituționalismului internațional (prioritatea drepturilor persoanei, forma de guvernământ republica, separarea puterilor, pluralismul politic și ideologic, suveranitatea poporului, egalitatea în fața legii etc.);
 - act ce determină limitele intervenției statului în viața personală și asociativă a cetățenilor;
 - valoare informațională, deoarece textul Constituției oferă informații referitoare la regimul constituțional din țară, statutul juridic al omului și cetățeanului, regimul politic, organizarea teritorială a statului, garanțiile drepturilor persoanei etc., respectiv, ea reprezintă un pașaport al statului;
 - instrument de asigurare a echilibrului dintre interesele sociale a diferitor categorii și grupuri sociale; act ce consolidează societatea la o anumită etapă de dezvoltare;
 - act ce conține în sine dispozițiile unui program de dezvoltare;
 - baza modernizării statului și a societății, factor de democratizare;
 - baza stabilității orânduirii de stat și sociale;
 - baza unui statut constituțional democratic și stabil al persoanei.

¹⁴⁴⁵ Костаки Г. *Суцность и значение Конституции в правовом государстве*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 6, p. 12.

În studiile de specialitate, se consideră că supremația Constituției în sistemul juridic al unui stat este determinată de faptul că ea¹⁴⁴⁶: legitimează puterea, convertind voințele individuale sau colective în voințe de stat; conferă autoritate guvernanților, îndreptățindu-le deciziile și garantându-le aplicarea; determină funcțiile și atribuțiile ce revin autorităților publice; consacrand drepturile și îndatoririle fundamentale, diriguiește raporturile dintre cetățeni, dintre ei și autoritățile publice; indică sensul sau scopul activității statale, adică valorile politice, ideologice și morale sub semnul cărora este organizat și funcționează sistemul politic; reprezintă temeiul fundamental și garanția esențială a ordinii de drept; este, în cele din urmă, reperul decisiv pentru aprecierea validității tuturor actelor și faptelor juridice.

Prin urmare, supremația Constituției este o categorie complexă, care cuprinde trăsături și elemente (valori) politice și juridice ce exprimă poziția ierarhică a Constituției nu numai în sistemul de drept, ci și în tot sistemul social-politic al unui stat. Această poziție deosebită implică un conținut normativ complex, dar, bineînțeles, și importante consecințe politice și juridice.

Forța juridică supremă a dispozițiilor constituționale permite crearea condițiilor necesare pentru existența unei singuri ordini juridice pe tot teritoriul statului. În același timp, valoarea Constituției sporește datorită faptului că normele ei sunt de acțiune directă, sunt general obligatorii și dispun de un mecanism de protecție, momente semnificative pentru stat, pentru societate și persoană.

Evident, în baza celor expuse, fără reguli constituționale (care reflectă interesele întregului popor), un stat nu poate

¹⁴⁴⁶ Arseni Al. *Dreptul constituțional și instituții politice. Teoria Constituției (note de curs)*. Chișinău, 1997, p. 157.

fi guvernat, or, altfel spus, niciun stat nu-și poate permite să guverneze fără o Lege Fundamentală¹⁴⁴⁷.

Pentru argumentarea importanței și a necesității Constituției într-un stat de drept, considerăm a fi deosebit de relevante *funcțiile* îndeplinite de către aceasta, deoarece: în primul rând, acestea sunt de natură să indice cele mai importante direcții de influențare a Constituției asupra relațiilor sociale; în al doilea rând, funcțiile permit înțelegerea esenței și menirii sociale a Constituției; în al treilea rând, funcțiile indică eficacitatea reglementării constituționale, specificul realizării normelor, principiilor și instituțiilor constituționale¹⁴⁴⁸.

În teoria juridică nu există unanimitate în ceea ce privește identificarea funcțiilor concrete pe care le îndeplinesc Constituția. Astfel, unii autori atribuie la categoria acestora: *funcția economică, politică, informațională, institutivă, juridică, pedagogico-educativă, integrativă, de ocrotire a dreptului, de investiție, funcția sistemo-formativă*¹⁴⁴⁹; alții – *funcția de echilibrare și de reglementare generală, funcția ordonării pe verticală, funcția sistemo-formativă, funcția geopolitică, organizațională, educativă, de programare, funcția parteneriatului social-economic*¹⁴⁵⁰; alți autori recunosc: *funcțiile ideologică, politică, geopolitică, organizațională,*

¹⁴⁴⁷ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 83; Costachi Gh. *Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan*. În: *Legea și Viața*, 2016, nr. 7, p. 6.

¹⁴⁴⁸ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 122.

¹⁴⁴⁹ Мелашенко В.Ф. *Основы конституційного права України*. Киев, 1996, p. 45.

¹⁴⁵⁰ Румянцев О.Г. *Основы конституционного строя России*. Москва, 1994, p. 120.

*educativă, institutivă, de protecție a dreptului, de limitare, de stabilizare, funcția reglementării general-sociale și asigurării echilibrului între interesele sociale, funcția de asigurare a condițiilor economice egale și a parteneriatului social*¹⁴⁵¹.

Cercetătorii autohtoni menționează următoarele funcții ale Constituției¹⁴⁵²: *funcția de constituire a statului, funcția de asigurare a libertăților, drepturilor omului și cetățeanului, funcția politică, funcția juridică, funcția educativă, funcția de limitare a abuzului de putere.*

În context, merită enunțate și unele clasificări ale funcțiilor Constituției realizate în funcție de sfera în care acestea se manifestă. Astfel, în unele studii de specialitate¹⁴⁵³, sunt recunoscute două categorii de funcții: *juridică și politică*. Din punct de vedere *juridic*, funcțiile Constituției sunt triple: constituie fundamentul de validitate al întregii ordini juridice; determină modalitățile de desemnare a guvernanților și le atribuie competențe; enunță principiile în baza cărora se exercită puterea, de exemplu, prin reprezentanți sau direct, separarea și echilibrul puterii, pluralismul politic etc. Din punct de vedere *politic*, funcțiile Constituției sunt complexe și, de asemenea, triple: organizează și transmit dreptul de exercitare a puterii în așa fel ca să fie exercitată în interesul tuturor; constituie fundamentul legitimității sistemului de guvernare, justificând puterea de decizie a guvernanților selectați de care dispun în baza competențelor atribuite; indică ideea dreptului animator al instituției etatice, ceea ce denotă caracterul organizator al actului constituțional.

¹⁴⁵¹ Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков: «Факт», 2000, p. 70-71.

¹⁴⁵² Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: S.n., 2013, p. 166.

¹⁴⁵³ Bourdeau G. Hamon F., Troper M. *Droit constitutionnel*. Paris: LGDJM, 1993, p. 55; Popa V. *Dreptul public*. Chișinău, 1998, p. 237-238.

În doctrina constituțională rusă¹⁴⁵⁴, funcțiile Constituției sunt clasificate, în principal, în funcții: din sfera *juridică*, din sfera *politică* și din cea *ideologică*. În ceea ce ne privește, suntem de părerea că, într-o anumită măsură, o asemenea clasificare poate fi doar convențională în virtutea faptului că uneori una și aceeași funcție se manifestă atât în sfera politică, cât și în cea juridică. Mai mult, Constituția îndeplinește și unele funcții ce exced limitele acestor sfere¹⁴⁵⁵.

Pornind de la natura sa preponderent juridică, Constituția îndeplinește importante funcții în *sfera juridică*. Ele sunt menționate de majoritatea specialiștilor, însă doar unii, după cum am subliniat deja, le-au integrat într-o categorie distinctă, în timp ce alții atestă doar existența unei funcții juridice alături cu celelalte. În acest sens, potrivit autorului Ю.Н. Тодыка¹⁴⁵⁶, funcția juridică a Constituției se manifestă prin aceea că în corespundere cu normele acesteia este format sistemul legislației naționale. Importanța acestei funcții este determinată de proprietățile distincte ale Constituției: supremație, forță juridică supremă, procedură specială de adoptare și modificare, forme specifice de protecție.

Într-o altă viziune, esența funcției juridice a Legii Supreme rezidă în faptul că Constituția¹⁴⁵⁷: reprezintă baza unui

¹⁴⁵⁴ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 120; Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 33-45.

¹⁴⁵⁵ Costachi Gh. *Directii prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 85; Costachi Gh. *Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan*. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 7, p. 6.

¹⁴⁵⁶ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 71.

¹⁴⁵⁷ Авакьян С.А. *Конституция России: природа, эволюция, современность*. 2-е изд. Москва: РЮИД, „Сашко”, 2000, p. 20.

nou sistem de drept și a unei noi orânduiri juridice din cadrul statului (sau începutul unei noi etape în dezvoltarea lor, dacă acestea există); reglementează relațiile sociale și, în calitatea sa de act normativ-juridic cu acțiune directă, poate genera apariția acestora; impulsionează dezvoltarea legislației și adoptarea de acte normative juridice care dezvoltă ideile generale și dispozițiile constituționale.

Fără a reduce semnificația acestor accepțiuni, totuși considerăm mai relevante opiniile autorilor care susțin exercitarea de către Constituție a mai multor funcții în sfera juridică. Prin esență, asemenea abordări dezvăluie profunzimea rolului și importanței juridice a Legii Supreme. Respectiv, în viziunea cercetătorului В.О. Лучин¹⁴⁵⁸, funcțiile Constituției din sfera juridică sunt funcții regulative (de reglare), care, prin esența lor, demonstrează posibilitățile juridice ale Legii Supreme, arată cum se manifestă menirea specială a ei în ordonarea relațiilor sociale. La categoria acestora, autorul citat atribuie: funcția de instituire, funcția de investire cu drepturi, funcția de protecție și cea de orientare social-normativă (de programare).

La rândul său, autorul И.А. Кравец evidențiază următoarele funcții ale Constituției exercitate în sfera juridică¹⁴⁵⁹: funcția de limitare a puterii de stat, funcția de instituire a unei noi ordini constituționale, funcția de investire cu drepturi, funcția de protecție și stabilizare, funcția teleologică (de programare), funcția de legitimare a puterii de stat, funcția sistemo-formativă. În același timp, autorul divizează

¹⁴⁵⁸ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 34-35.

¹⁴⁵⁹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 127-147.

ză funcțiile din sfera dată în negative și pozitive, subliniind că funcțiile negative marchează anumite limitări, în timp ce cele pozitive asigură o funcționare activă a organelor constituționale ale puterii de stat.

Așadar, o primă funcție importantă exercitată de către Constituție în sfera juridică este *funcția de instituire a unei noi ordini constituționale*, a cărei esență rezidă în faptul că Constituția apare ca urmare a unor transformări radicale din viața unei societăți și devine astfel baza politico-juridică pentru dezvoltarea acesteia în următoarea etapă istorică¹⁴⁶⁰. Ea se manifestă prin recunoașterea și legalizarea celor mai importante instituții social-economice și politice ale societății¹⁴⁶¹. Cu ajutorul acestei funcții, se creează structura politică și de drept, sunt determinate modul de organizare și competențele celor mai importante organe ale puterii de stat.

Prin esență, însăși adoptarea Constituției semnifică inițierea creării unui nou sistem politic și de drept. Desigur, o asemenea funcție este caracteristică în special Constituțiilor care au marcat abolirea regimurilor totalitare, relevant în acest sens fiind și cazul *Constituției Republicii Moldova*, prin a cărei adoptare s-au pus bazele procesului de edificare a statului de drept (în ceea ce privește Constituțiile adoptate în timpul acestor regimuri [de exemplu, în perioada sovietică], în virtutea formalismului lor, o asemenea funcție li se poate recunoaște doar convențional, cu toate că, în viziunea guvernanților acelor vremuri, fiecare Constituție a marcat o nouă etapă în dezvoltarea social-politică a statului)¹⁴⁶².

¹⁴⁶⁰ Авакьян С.А. *Конституция России: природа, эволюция, современность*. 2-е изд. Москва: РЮИД, „Сашко”, 2000, p. 13.

¹⁴⁶¹ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 35.

¹⁴⁶² Costachi Gh. *Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan*. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 7, p. 7.

În continuare, o altă funcție a Constituției ce merită a fi enunțată este *funcția de organizare*. În viziunea cercetătorului С.А. Авакьян, o semnificație organizațională importantă este proprie însăși adoptării Constituției. S-ar părea că multe din cele reglementate constituțional există deja în practică, fiind prevăzute de actele normative precedente. Și totuși apariția unei noi Constituții reprezintă prin esență un factor ce mobilizează societatea și organele de stat¹⁴⁶³. Prin intermediul funcției în discuție, Constituția stimulează activismul politic, orientează organele de stat, asociațiile obștești și toți cetățenii spre o activitate conformă literei și spiritului noii Legi Supreme. În același context, Constituția reprezintă un act juridic cu acțiune directă, ceea ce permite apariția unor raporturi sociale nemijlocit în baza normelor constituționale.

Potrivit autorului Ю.Н. Тодыка, *funcția de organizare* a Constituției rezidă în faptul că ea fixează sistemul organelor puterii de stat și a administrației publice locale, determină principiile de interacțiune a ramurilor puterii de stat, între centru și puterea locală, stabilește forma de guvernământ – republica¹⁴⁶⁴. Desigur, prin prisma acestei funcții, devine evident rolul Constituției în organizarea statală a unei societăți, în determinarea principiilor și valorilor fundamentale, în baza cărora funcționează toate sistemele social-politice instituite în acest scop.

Așadar, Constituția nu se limitează doar la stabilirea sistemului organelor de stat, ea determină concomitent și sferile lor de activitate, drepturile și obligațiile, specificul

¹⁴⁶³ Авакьян С.А. *Конституция России: природа, эволюция, современность*. 2-е изд. Москва: РЮИД, „Сашко”, 2000, р. 16.

¹⁴⁶⁴ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, р. 71.

interacțiunii lor. Acest moment marchează o altă funcție a Constituției – *funcția de investire cu drepturi*, a cărei esență rezidă în determinarea bazelor statutului juridic al organelor de stat, al individului și cetățeanului. Semnificativă în acest caz este viziunea autorului Ю.Н. Тодыка¹⁴⁶⁵, care susține că rolul funcției date este deosebit de important sub aspectul delimitării stricte și clare între competențele ramurii legislative și executive a puterii de stat și excluderea confruntării dintre ele. Mai mult, considerăm că, anume prin intermediul acestei funcții, Constituția asigură realizarea și respectarea principiului separării și colaborării puterilor în stat – principiu fundamental pentru un stat de drept.

În același timp, merită enunțată și contribuția acestei funcții la determinarea raporturilor dintre stat și cetățean, prin fixarea constituțională a drepturilor și obligațiilor reciproce. Sub acest aspect, se impune în atenție o altă funcție îndeplinită de Constituție – *funcția de limitare a puterii de stat*, care implică două momente importante: limitarea puterii în interiorul său și limitarea puterii statului în raport cu cetățenii¹⁴⁶⁶. În acest sens, este relevantă afirmația autorului francez B. Chantebout, care susține: „Constituția este o carte care limitează puterea în cadrul statului și puterea statului în cadrul societății”¹⁴⁶⁷.

Astfel, luând în considerare faptul că oricărui stat, fie chiar cel mai democratic, îi este proprie tendința abuzului de putere, societatea în mod obiectiv are nevoie de Constituție prin care să limiteze puterea în stat. Respectiv, func-

¹⁴⁶⁵ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 73.

¹⁴⁶⁶ Costachi Gh. *Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan*. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 7, p. 7.

¹⁴⁶⁷ Chantebout B. *Droit constitutionnel et science politique*. Paris, 1986, p. 25.

ția examinată asigură limitarea intervenției nejustificate a statului în viața personală a omului, în problemele ce țin de asigurarea și funcționarea formațiunilor obștești, inclusiv a partidelor politice, organizațiilor religioase¹⁴⁶⁸. Din acest punct de vedere, Constituția este un act fundamental nu numai al statului, dar și al societății. Valoarea ei pentru societate rezidă mai întâi de toate în faptul că ea limitează (interzice) dreptul și posibilitatea organelor statului de a se implica în viața personală a omului și cetățeanului, conturează modele generale de comportament, care urmează a fi respectate atât de către cetățeni, cât și de către stat și reprezentanții acestuia¹⁴⁶⁹.

Astfel, dacă în trecut prin Constituție se înțelegea numai organizarea statului, atunci transformările radicale generate de revoluția burgheză franceză de la sfârșitul sec. al XVIII-lea a completat această noțiune cu un conținut principal nou. Ca rezultat, Constituția, din mijloc de consfințire a orânduirii statului absolutist cu putere nelimitată, a devenit Legea Fundamentală ce consfințește organizarea unui stat constituțional, în care puterea este limitată, restrânsă de suveranitatea poporului, de drepturile omului și cetățeanului, care, în totalitatea lor, formează sfera autonomiei individuale a persoanei, libere de intervenția statului și a agenților acestora¹⁴⁷⁰.

Cea de-a doua latură a funcției examinate presupune limitarea puterii în interiorul ei, ceea ce se manifestă prin restrângerea dreptului de legiferare al puterii legislative, a dreptului de administrare al puterii executive, a dreptu-

¹⁴⁶⁸ Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков: «Факт», 2000, p. 77.

¹⁴⁶⁹ Костаки Г. Сущность и значение Конституции в правовом государстве. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr.6, p. 9.

¹⁴⁷⁰ Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный Суд: Учебное пособие для вузов. Москва, 1997, p. 14.

lui puterii judecătorești de a realiza justiția și orientarea acestora spre adoptarea, executarea și aplicarea legilor în conformitate cu prescripțiile constituționale. Prin esență, regula obligatorie pentru toate autoritățile publice este să activeze doar în conformitate cu normele constituționale.

În continuare, o altă funcție atribuită Constituției este *funcția de legitimare a puterii de stat* (sub aspect statutar, procedural și funcțional¹⁴⁷¹), care se manifestă concomitent în două sfere: juridică și politică. Din perspectiva acestei funcții, se consideră legitimă doar puterea (sau competențele de putere) consfințite de normele constituționale. În lumea contemporană, principiul fundamental de legitimare a puterii este considerat principiul suveranității poporului. Respectiv, instituind organele puterii de stat, Constituția stabilește cerința ca toate competențele de putere ale acestora să fie exercitate în corespundere cu voința poporului și concepția binelui comun.

O altă funcție a Constituției este *funcția de protecție*. Ea caracterizează Constituția, în primul rând, din punctul de vedere al orientării normelor acesteia spre protecția bazelor regimului constituțional și a instituțiilor statului și a societății, iar, în al doilea rând, indică mecanismul ce-i este propriu de „autoasigurare” și „autoprotecție”. În sens larg, această funcție se realizează prin însăși existența Constituției ca act politico-juridic fundamental, în sens restrâns – prin interdicțiile și sancțiunile cuprinse în normele constituționale¹⁴⁷².

¹⁴⁷¹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, р. 143-145.

¹⁴⁷² Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, р. 37; Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, р. 76.

În acest context, constituționalistul В.О. Лучин¹⁴⁷³ menționează că *funcția de protecție* se realizează în diferite forme, cu utilizarea diferitor procedee și mijloace de influențare a normelor constituționale asupra relațiilor sociale. Respectiv, Constituția consfințește obiectele, valorile sociale ce trebuie protejate precum: omul, drepturile și libertățile acestuia (art. 1 alin. (3) din *Constituția Republicii Moldova*), suveranitatea poporului (art. 2), inalienabilitatea și integritatea teritoriului (art. 3), democrația și pluralismul politic și ideologic (art. 5) etc.

O exprimare a funcției de protecție a Constituției este, în același timp, și consfințirea constituțională a principiului legalității, determinarea acestuia ca fiind general obligatoriu. Același efect are și recunoașterea supremației Constituției în sistemul normativ-juridic al statului (art. 7). Un rol important în realizarea acestei funcții îl au cu precădere normele-garanții și normele-interdicții ce formează conținutul Legii Supreme¹⁴⁷⁴.

Referitor la drepturile și libertățile omului și cetățeanului, unii autori evidențiază o funcție distinctă a Constituției, orientată spre protecția acestora – *funcția de protecție a drepturilor omului*¹⁴⁷⁵. Fără îndoială, o asemenea funcție este inerentă unei Constituții democratice. În acest sens, obiectiv se accentuează în studiile de specialitate că princi-

¹⁴⁷³ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 37.

¹⁴⁷⁴ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009 (ÎS FEP „Tipogr. Centrală”), p. 93.

¹⁴⁷⁵ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 75.

palul scop al unei Constituții constă în garantarea libertății și securității ființei umane sub toate aspectele sale¹⁴⁷⁶.

Cât privește nemijlocit *Constituția Republicii Moldova*, în general, aceasta asigură protecția drepturilor și libertăților omului în principal prin:

a) stipularea în art. 1 că: „*Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate*”.

b) *recunoașterea supremației dreptului internațional al drepturilor omului* în art. 4, după cum urmează: „(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. (2) Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.”;

c) *consacrarea unui titlu deplin al drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului* (titlul II din Constituție), relevând astfel importanța primordială a instituțiilor respective în viața statului și a societății.

d) *stabilirea expresă a unor interdicții*, de exemplu: „Proprietatea nu poate fi folosită în detrimentul drepturilor, libertăților și demnității omului” /art. 9 alin. (2)/; „Nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa și nici de dreptul de a-și schimba cetățenia” /art. 17 alin. (2)/, „Ce-

¹⁴⁷⁶ Potînga A., Costachi Gh. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003, p. 56.

tățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați sau expulzați din țară” /art. 18 alin. (2)/; „Nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție” /art. 20 alin. (2)/; „Nimeni nu poate fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii nu constituia un act delictuos” /art. 22/; „Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante” /art. 24 alin. (2)/; „Pedepsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat” /art. 24 alin. (3)/; „Tăinuirea sau falsificarea informațiilor despre factorii ce sunt în detrimentul sănătății oamenilor se interzice prin lege” /art. 37 alin. (3)/; „Munca forțată este interzisă” /art. 44 alin. (1)/; „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită de lege, cu dreptă și prealabilă despăgubire” /art. 46 alin. (2)/; „În Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului” /art. 54 alin. (1)/; „Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției” /art. 54 alin. (2)/; „Nici o revizuire a Constituției nu poate fi făcută, dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora” /art. 142 alin. (2)/ etc.

e) *stabilirea expresă a unor obligații și îndatoriri pentru stat*, de exemplu: „Respectarea și ocrotirea persoanei

constituie o îndatorire primordială a statului” /art. 16 alin. (1)/; „Statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle” /art. 23 alin. (2)/; „Statul respectă și ocrotește viața intimă, familială și privată” /art. 28/; „Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei lui ...” /art. 47 alin. (1)/; „Statul ocrotește maternitatea, copiii și tinerii, stimulând dezvoltarea instituțiilor necesare” /art. 49 alin. (2)/; „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești” /art. 53 alin. (2)/; „Statul trebuie să asigure: ... g) sporirea numărului de locuri de muncă, crearea condițiilor pentru creșterea calității vieții ...” /art. 126 alin. (2)/ etc.

În continuare, o altă funcție importantă recunoscută Constituției este *funcția sistemo-formativă*¹⁴⁷⁷, care implică două laturi interdependente. Pe de o parte, Constituția este actul normativ principal în sistemul legislației unui stat, în această postură ea constituind baza juridică a întregii legislații, care, la rândul său, este chemată să dezvolte prescripțiile constituționale prin reglementarea mai detaliată a relațiilor sociale. Concomitent, în calitate de fundament al legislației, Constituția stabilește denumirea și tipurile actelor normative proprii diferitor ramuri ale legislației – constituțională, administrativă, penală, civilă etc. Pe de altă parte, luând în considerare distincția ce există între drept și lege, este evident că rolul Constituției nu se reduce doar

¹⁴⁷⁷ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 17; p. 145.

la postura sa de act normativ fundamental în sistemul legislației, ci este cu mult mai amplu și profund. Astfel, în cuprinsul ei sunt consfințite principiile fundamentale ale dreptului ce stau la baza întregului sistem de drept – principiile constituționale ale organizării și interacțiunii dintre individ, societate și stat. Anume grație acestora, ramurile de drept se integrează organic în sistemul de drept. Respectiv, prin intermediul funcției sistemo-formative, Constituția poate să mențină integrarea ramurilor de drept în sistem. Din acest punct de vedere, cercetătorul В.О. Лучин consideră Constituția ca fiind „veriga organizațională principală, temelia sistemului de drept”, ce-i asigură echilibrul¹⁴⁷⁸.

Potrivit autorului И.А. Кравец¹⁴⁷⁹, prin funcția sistemo-formativă a Constituției se urmărește atingerea a două scopuri principale: asigurarea funcționării și dezvoltării coordonate și armonioase a sistemului de drept al statului și ajustarea ordinii constituționale și de drept interne cu normele dreptului internațional. În corespundere cu aceste două scopuri, funcția examinată se manifestă sub două aspecte: *intern* și *extern*. Aspectul intern se realizează în interiorul sistemului de drept prin asigurarea integrării ramurilor de drept, a legislației, a activității de aplicare a dreptului și a conștiinței juridice a societății. Aspectul extern evidențiază elementul juridic internațional al reglementării constituționale.

În general, funcția sistemo-formativă a Constituției este orientată spre interiorul sistemului de drept. Aceasta este

¹⁴⁷⁸ Лучин В.О. *Конституционные нормы и правоотношения: Учебное пособие для вузов*. Москва, 1997, р. 38-39.

¹⁴⁷⁹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, р. 147.

menirea sa principală. Respectiv, Legea Fundamentală influențează sistemul dreptului în următoarele direcții¹⁴⁸⁰:

- în primul rând, determină vectorul democratic al dezvoltării sistemului de drept, a tuturor componentelor sale, orientându-l spre asigurarea drepturilor și libertăților ființei umane;

- în al doilea rând, configurează sistemul și ierarhia actelor normative, subliniind supremația sa juridică.

- în al treilea rând, asigură supremația legii în sistemul de drept al statului;

- în al patrulea rând, Constituția are menirea de a asigura stabilitatea juridică, continuitatea dreptului în cazul oricăror transformări politice sau de altă natură din societate;

- în al cincilea rând, Constituția asigură armonizarea actelor naționale cu dreptul internațional. Este cel de-al doilea aspect al funcției în discuție care se impune în actualitate grație amplitudinii fenomenului de integrare internațională a statelor. Acesta se manifestă prin faptul că normele constituționale stabilesc cerințe pentru racordarea sistemului de drept intern al statului la imperativele normelor dreptului internațional contemporan, condiții pentru aplicarea normelor internaționale în cadrul relațiilor sociale din interiorul statului.

Relevante în acest sens sunt următoarele articole din *Constituția Republicii Moldova*:

¹⁴⁸⁰ Баурчулу А. Конституция и правовая система в демократическом государстве. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 202-203.

– art. 4: „(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. (2) Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.”;

– art. 8: „(1) Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute de dreptul internațional. (2) Intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia.”

Dincolo de cele menționate, Constituția îndeplinește, de asemenea, și o *funcție de programare*¹⁴⁸¹ sau *de orientare social-normativă*¹⁴⁸². Pornind de la faptul că statul și societatea trebuie să dispună de anumite orientări în dezvoltarea lor, cea mai indicată în acest sens se consideră stabilirea normativă a acestora la nivelul legilor fundamentale. Prin urmare, Constituția nu numai fixează ceea ce au obținut statul și societatea la momentul adoptării sale, dar și prefigurează noi scopuri și obiective, orientări pentru viitor, pentru dezvoltarea sistemelor din sferele juridică, politică, economică, socioculturală etc. Respectiv, în perioada contemporană, deosebit de semnificative și actuale se dovedesc a fi aseme-

¹⁴⁸¹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 134.

¹⁴⁸² Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 37.

nea obiective ca edificarea și consolidarea statului suveran și independent, democratic, social și de drept.

Faptul recunoașterii constituționale a Republicii Moldova ca fiind un stat de drept, prin esență, nu presupune existența acestuia ca atare, ci tendința generală a statului și a societății spre edificarea acestuia în limitele teritoriului național. Așadar, Constituția cuprinde în sine dispozițiile unui program (materializate în norme-sarcini, norme-obiective, norme-principii), care sunt semnificative pentru elaborarea și realizarea strategiilor de dezvoltare, determinând direcțiile prioritare ale politicii interne și externe¹⁴⁸³.

În baza celor expuse și ținând cont de faptul că în studiile de specialitate Constituția este determinată ca fiind „programul politicii constituționale a statului”¹⁴⁸⁴, susținem că funcția de programare a Constituției poate să se manifeste atât în sfera juridică, cât și în cea politică.

Orientându-ne în continuare atenția spre *sfera politică*, reiterăm că Legea Supremă îndeplinește, de asemenea, și o *funcție politică*, care reflectă rolul Constituției în consfințirea și dezvoltarea bazelor politicii de stat – a ideilor și principiilor fundamentale ale acesteia, în reglementarea relațiilor de putere, a relațiilor politice.

Din perspectiva dată, Constituția reprezintă un rezultat al combinării diferitor interese, forma juridică a consensului, mijloc de obținere a păcii și înțelegerii naționale. Ea nu este numai un document juridic, dar și politic, care exprimă compromisul politic și social dintre diferite puteri, obținut

¹⁴⁸³ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 125.

¹⁴⁸⁴ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 138.

în urma luptei politice. Sub acest aspect, Constituția reprezintă un act totalizator, care fixează rezultatele acestei lupte și, în același timp, reflectă nivelul atins în dezvoltarea relațiilor sociale pe care le reglementează¹⁴⁸⁵.

Funcția politică a Constituției se manifestă sub două aspecte. Pe de o parte, normele constituționale reglementează relațiile politice, de putere, stabilind bazele regimului politic, principiile de organizare și funcționare a sistemului politic al societății. Prin urmare, Constituția „stabilește limitele juridice ale procesului politic”¹⁴⁸⁶. Pe de altă parte, Constituția însăși reprezintă politica statului. În acest sens, ea consfințește ideile, principiile, sarcinile și scopurile strategice ale politicii de stat în diferite sfere ale vieții sociale.

În același context, este de menționat că Legea Fundamentală îndeplinește și o *funcție geopolitică*, exprimată prin aceea că „Constituția are un rol important pentru politica externă a statului, configurând cadrul principalelor interese naționale”¹⁴⁸⁷. Această funcție mai este numită și funcția de politică externă, deoarece Legea Supremă constituie principalul fundament politico-juridic al politicii externe a statului, în scopul asigurării intereselor naționale. În ea sunt fixate principiile fundamentale ale politicii externe a statului, care influențează autoritatea acestuia în fața comunității internaționale.

Valoarea geopolitică a Constituției unui stat rezidă și în faptul că aceasta reprezintă o sursă de informație pentru

¹⁴⁸⁵ Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков: «Факт», 2000, p. 70-71.

¹⁴⁸⁶ Кравец И.А. Сущность конституций и конституционный процесс: Динамика социально-политического содержания российской Конституций. În: Правоведение, 2002, nr. 2 (241), p. 43-44.

¹⁴⁸⁷ Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России. Москва, 1994, p. 207.

alte state și popoare despre regimul constituțional al acestuia, despre structura organelor de stat, statutul persoanei și al cetățeanului, mecanismul realizării drepturilor și libertăților fundamentale, organizarea administrativ-teritorială etc. Desigur, după cum susține cercetătorul С. А. Авакьян, există un real decalaj între declarațiile constituționale și practica vieții sociale, politice, economice, juridice etc. Cu toate acestea însă, a înțelege fără Constituție esența unui stat este imposibil¹⁴⁸⁸.

Important este că textul constituțional reflectă esența democratică sau antidemocratică a regimului politic din cadrul statului. Aceasta este destul de semnificativ în condițiile în care procesul de democratizare, corelat cu integrarea europeană și internațională, se impune a fi reglementat adecvat la nivel constituțional.

În continuare, merită atenție rolul Constituției în *sfera ideologică*, în acest sens, cercetătorii enunțând o *funcție ideologică* a Constituției. Nivelul de ideologizare al Constituției poate fi diferit, de la moderat la excesiv. Ideologizarea excesivă se manifestă mai întâi de toate prin aceea că Legea Supremă fixează expres ca ideologie a statului o anumită doctrină politică. Un exemplu relevant în acest caz servesc Constituțiile din perioada sovietică, care consfințeau ideologia socialistă, comunistă.

În perioada contemporană, atestăm o tendință accentuată a statelor post-totalitare de deideologizare. De exemplu, art. 5 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova* prevede: „Nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului”. Interpretând această dispoziție, cercetătorul

¹⁴⁸⁸ Авакьян С.А. *Конституция России: природа, эволюция, современность*: 2-е изд. Москва: РЮИД, «Сашко», 2000, p. 17.

В. Аникин susține că interzicerea unei ideologii obligatorii nu înseamnă că statul nu dispune de o ideologie referitoare la construirea și dezvoltarea sa. Reunind toți cetățenii care locuiesc pe teritoriul său, statul poate efectiv să le apere interesele doar dacă dispune de o strategie concretă de dezvoltare bazată pe o anumită ideologie¹⁴⁸⁹.

Astfel, Constituțiile statelor post-totalitare nu și-au pierdut proprietățile și funcțiile ideologice. Ca și alte constituții contemporane, ele se bazează pe anumite concepții și doctrine politice și juridice, ele formulează principii fundamentale pentru stat și societate. În cazul dat însă, nu este vorba de o consfințire a postulatelor ideologice proprii unei clase sau partid politic¹⁴⁹⁰, ci a postulatelor ce exprimă valori democratice fundamentale recunoscute la nivel internațional. În acest sens, nu putem nega consfințirea unor asemenea principii cu valoare ideologică ca pluralismul politic și egalitatea tuturor asociațiilor obștești în fața legii (diametral opus principiului sistemului în care a fost recunoscut rolul conducător al partidului comunist, consfințit de Constituția URSS din 1977), diversitatea formelor de proprietate, în special proprietatea privată (opus negării absolute a acesteia în constituțiile sovietice) etc.

La acest subiect este deosebit de relevantă afirmația lui В. О. Лучин, care susține că nici chiar cele mai radicale transformări din viața socială nu sunt în măsură să anuleze

¹⁴⁸⁹ Аникин В. *Роль Конституции Республики Молдова в становлении гражданского общества*. În: *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți)*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”. 2004, p. 292.

¹⁴⁹⁰ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 70-79.

cea ce este inerent naturii umane – necesitatea în ideologie ca o conștientizare a scopului activității sociale¹⁴⁹¹.

Prin urmare, funcția ideologică a Constituției contemporane este indispensabilă procesului de organizare a statului și societății în baza unor principii fundamentale noi, cu pronunțate conotații democratice. Ideologia, ce corespunde scopului său adevărat, are menirea de a reflecta adecvat realitatea socială și a stimula progresul social, asigurând individul cu valorile și beneficiile necesare. O asemenea ideologie este un element constructiv al dezvoltării sociale. Din acest punct de vedere, statul și legile elaborate de acesta nu pot fi sub aspect ideologic amorfe. Prin urmare, în orice Constituție întotdeauna va fi prezent un anumit vector ideologic.

Directivele ideologice penetrează complet textul constituțional, toate părțile acesteia, indiferent dacă este vorba de rolul statului, de relațiile acestuia cu individul și societatea, de drepturile și libertățile omului și cetățeanului, de organizarea puterii de stat. De aceea, sub aspectul dat, orice Constituție este un document ce reflectă o anumită concepție asupra lumii, care are o mare influență asupra vieții spirituale a societății, contribuind la propagarea și consolidarea anumitor idei politico-juridice, reprezentări și valori¹⁴⁹². De asemenea, fiecare Constituție consfințește un anumit sistem de valori sociale și tinde ca în baza acestora să se formeze concepțiile corespunzătoare ale fiecărui membru al societății¹⁴⁹³.

¹⁴⁹¹ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, р. 40.

¹⁴⁹² *Сравнительное конституционное право*. Москва, 1996, р. 121.

¹⁴⁹³ Авакьян С.А. *Конституция России: природа, эволюция, современность*: 2-е изд. Москва: РЮИД, „Сашко”, 2000, р. 19; Денчук Е. *Конституционный строй Республики Молдова и Украины (сравнительно-правовой анализ)*. Кишинев: И.П. Ф. Центр. Тип., 2005, р. 52.

Prin urmare, sub acest aspect, poate fi evidențiată o altă funcție a Constituției – *funcția educativă*, în acest sens rolul educativ al Constituției având aceeași importanță ca și rolul ei în organizarea puterii și activității statului.

Constituția influențează educativ asupra cetățenilor în spiritul respectului reciproc, răspunderii reciproce, promovând principiile umanismului și echității în relațiile dintre individ, societate și stat. Normele constituționale orientează dezvoltarea culturii, științei, învățământului și artei spre formarea unei personalități libere.

Concomitent, Legea Supremă contribuie activ și la formarea și consolidarea culturii morale, în acest sens consfințind, ca obligații și drepturi juridice, unele obligații morale. De exemplu, este cazul obligației copiilor de a avea grijă de părinți și de a le acorda ajutor (art. 48 alin. (4) *Constituția Republicii Moldova*); dreptul și datoria sfântă a fiecărui cetățean de a apăra Patria (art. 57 alin. (1)) etc.

Fiind un rezultat al culturii juridice a unei societăți la momentul adoptării ei, Constituția, la rândul său, influențează în mod considerabil asupra procesului de formare a conștiinței și culturii juridice a cetățenilor¹⁴⁹⁴.

Desigur, eficiența funcției în discuție depinde în mare parte de eficiența mecanismului de realizare a Constituției, de modul în care statul asigură respectarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, protejează valorile sociale fundamentale consfințite constituțional. Prin urmare, funcția educativă a Constituției poate fi realizată doar dacă vor fi asigurate respectul și realizarea Constituției ca valoare socială, ca fundament normativ-juridic al statului și societății¹⁴⁹⁵.

¹⁴⁹⁴ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 108.

¹⁴⁹⁵ Костаки Г. *Сущность и значение Конституции в правовом государстве*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 6, p. 11.

În studiile de specialitate se mai atestă o funcție a Constituției contemporane – *funcția integrativă*, prin intermediul căreia „se asigură integrarea societății și se formează identitatea națională”¹⁴⁹⁶. Astfel, Constituția poate contribui la integrarea societății, dacă întruchipează scopurile, speranțele, valorile și convingerile principale, împărtășite de membrii acesteia care-i reunește¹⁴⁹⁷. Un deosebit efect integrativ este recunoscut fixării constituționale a principalelor scopuri ale statului, direcțiilor de dezvoltare democratică a societății.

Desigur, doctrina analizează și alte funcții îndeplinite de Constituție, însă noi ne vom opri aici, deoarece considerăm că cele studiate sunt relevante pentru caracterizarea Constituției ca nucleu al regimului constituționalității. În context, este important de a evidenția faptul că nu întotdeauna și nu toate Constituțiile îndeplinesc concomitent toate funcțiile enunțate. Realizarea coordonată a acestora ar fi ceva ideal, însă dificil de îndeplinit. Prin urmare, una dintre sarcinile principale în edificarea statului de drept este asigurarea realizării coordonate a funcțiilor Constituției, consolidarea mecanismului constituțional în vederea recunoașterii și conștientizării de către reprezentanții puterii statului și toți cetățenii a rolului fundamental al Constituției pentru stat și societate și respectarea acesteia ca valoare socială supremă¹⁴⁹⁸.

În fine, un stat de drept nu are nevoie doar de Constituție, deoarece existența acesteia nu dovedește existența statului ca stat de drept (întrucât Constituția poate legitima și un

¹⁴⁹⁶ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, p. 193.

¹⁴⁹⁷ Пройсс У. *Модели конституционного развития и перемены в Восточной Европе*. В: Полис 1996, № 4, p. 127.

¹⁴⁹⁸ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 131.

regim autoritar sau dictatorial¹⁴⁹⁹). Statului de drept îi este inerentă o Constituție democratică, stabilă, care să-și îndeplinească eficient funcțiile, adică să instaureze în cadrul societății un regim constituțional democratic real, respectat de către toți. Pentru aceasta este absolut necesar un mecanism eficient atât de asigurare a stabilității Constituției, cât și de realizare a acesteia de către toți subiecții de drept.

1.1.2. Stabilitatea Constituției. După cum s-a menționat anterior, valoarea deosebită a Constituției derivă în mare parte din funcțiile pe care le îndeplinește aceasta. Una dintre cele mai importante este considerată *funcția de stabilizare*, a cărei esență rezidă în faptul că Legea Supremă este rezultatul consensului diferitor forțe politice, fiind astfel un factor stabilizator pentru dezvoltarea relațiilor sociale¹⁵⁰⁰. Prin reglementarea structurii și sistemului puterii de stat, a competenței organelor de stat, a principiilor și formelor activității acestora, Constituția are un rol de stabilizare a statului ca instituție politică, conturează câmpul de funcționare a acestuia și posibilitatea de a influența procesele sociale¹⁵⁰¹.

În același timp, Constituției îi revine și un rol important în asigurarea *stabilității sistemului de drept*, continuității acestuia indiferent de transformările politice sau de altă natură din societate. În mare parte, această funcție derivă din caracterul stabil al Constituției, marcat de procedura

¹⁴⁹⁹ Popescu S. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina-Lex, 2000, p. 350.

¹⁵⁰⁰ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 80.

¹⁵⁰¹ Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Monografie. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011, p. 159; Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 79.

complexă de adoptare, modificare și abrogare a acesteia. Anume datorită exigențelor stabilite pentru modificarea textului constituțional, se asigură continuitatea stabilă a ordinii impuse de normele constituționale¹⁵⁰².

Așadar, stabilitatea Constituției este baza stabilității sistemului de drept al statului, al regimului constituțional, ce garantează neadmiterea modificării acestora în funcție de diferite considerente politice de conjunctură¹⁵⁰³.

În perioada contemporană, funcția în cauză este considerată deosebit de importantă, deoarece ea are un rol fundamental pentru desfășurarea stabilă a reformelor inițiate, pentru asigurarea vectorului democratic de dezvoltare a societății și a statului, pentru rezistența și consolidarea regimului constituțional¹⁵⁰⁴. Mai mult, astfel percepută, Constituția servește ca garant al stabilității statului și al consensului tuturor structurilor societății¹⁵⁰⁵.

Prin textul său, Constituțiile reflectă atât sau preponderent necesități ale prezentului, adică specifice momentului adoptării, cât și puterea de previziune a constituentului, care trebuie să țină cont de posibila evoluție a relațiilor sociale, de necesitatea unei anumite direcționări a vieții politice. Dar oricâtă putere de previziune ar avea cei care contribuie la elaborarea proiectului, precum și cei care decid conținutul normativ al Constituției, aceasta poate la un moment dat să nu mai corespundă exigențelor societății.

¹⁵⁰² Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 4-5.

¹⁵⁰³ Тодыка Ю. Н. *Конституционные основы формирования правовой культуры*. Харьков: «Райдер», 2001, p. 34-35.

¹⁵⁰⁴ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 5.

¹⁵⁰⁵ Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: S.n., 2013, p. 120.

Fie că apar probleme noi care necesită soluții, fie că vechile probleme necesită noi soluții, oricum se ajunge la completarea Constituției cu noi dispoziții. Uneori însă, nu este vorba de adaptarea Constituției la noile exigențe și nici de identificarea unor noi soluții juridice pentru vechile probleme, ci pur și simplu de ameliorarea textului, de perfecționarea reglementărilor privind organizarea autorităților publice, de garantarea drepturilor și libertăților cetățenilor, de racordarea unor norme la nevoile sociale ce nu au fost just apreciate etc. Totodată, nu este exclus ca revizuirea să poată fi impusă și de aderarea statului la anumite pacte internaționale sau de încheierea unor noi tratate și convenții.

Prin urmare, în virtutea faptului că realitățile obiective, activitatea politică și cea socială sunt în permanentă schimbare și evoluție, realitatea juridică este nevoită să țină pasul cu transformările ce intervin în diferite domenii. Nu fac excepție în acest sens nici prevederile constituționale, cu atât mai mult că ele sunt expresia, pe plan normativ, a unor realități sociale aflate în dinamică. Sub acest aspect este evident că stabilitatea normelor constituționale nu poate fi impusă în mod artificial, întrucât un asemenea demers ar deveni o frână în calea evoluției raporturilor sociale pe care aceste norme tocmai le exprimă¹⁵⁰⁶.

În acest sens, au perfectă dreptate unii autori care susțin că stabilitatea necesară unei Legi Fundamentale trebuie să fie corelată cu posibilitatea acesteia de a se adapta noilor realități politice și sociale și de a-și corecta imperfecțiunile apărute pe parcursul aplicării în timp. Numai îmbinarea armonioasă a durabilității normelor constituționale cu capa-

¹⁵⁰⁶ Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Editura Hamangiu, 2007, p. 289.

citarea lor de a se adapta noilor evoluții în plan politic poate da unei Constituții o viabilitate în timp¹⁵⁰⁷.

Prin urmare, în opinia noastră, revizuirea Constituției, ca un act politico-juridic important în cadrul unui stat de drept, trebuie să fie realizată doar cu condiția asigurării echilibrului dintre stabilitatea Constituției și dinamica inevitabilă a acesteia¹⁵⁰⁸.

În contextul dat, vom relata că, la sfârșitul sec. al XX-lea, profesorul rus А.А. Белкин susținea că sarcina principală a procedurii de modificare a Constituției constă în păstrarea Constituției în vigoare ca pe o anumită valoare, așa cum a fost pentru cei care au elaborat-o. Constatând răspândirea largă a „indestructibilității Constituției” ca principiu al constituționalismului, domnia sa îl consideră ca fiind un principiu de protecție a Constituției, recunoscând totodată că construcția „indestructibilității absolute” a Constituției nu este justificată nici logic, nici istoric¹⁵⁰⁹.

În aceeași ordine de idei, Ю.Л. Шульженко¹⁵¹⁰ notează că, dacă în textul Constituției nu vor fi reflectate transformările substanțiale produse în viața statului și a societății, atunci *de facto* ea capătă caracterul unui document istoric care nu reflectă realitatea practică.

¹⁵⁰⁷ Guceac I. *Revizuirea Constituției – prezent și viitor*. În: Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele. Chișinău: TISH, 2005, p. 84.

¹⁵⁰⁸ Costachi Gh. *Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei*. În: Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării, materialele conferinței științifice din 24-25 martie 2017 din Chișinău. Chișinău, 2017, p. 601.

¹⁵⁰⁹ Белкин А.А. *Конституционная охрана: три направления российской идеологии и практики*. СПб.: ТОО «ТК «Петрополис», 1995, p. 9-11.

¹⁵¹⁰ Шульженко Ю.Л. *О понятии «правовая охрана Конституции»*. В: Государство и право, 2002, nr. 7, p. 9.

În practică, echilibrul dintre stabilitatea Constituției și dinamica inevitabilă a acesteia poate fi asigurat de procedura complexă de adoptare, modificare și abrogare a acesteia¹⁵¹¹.

În doctrină, valoarea juridică a interdicțiilor de a revizui Constituția, a limitelor revizuirii, a fost adesea contestată, întrucât autorii Legii Fundamentale nu pot impune voința lor generațiilor următoare, care trebuie să rămână libere să modifice cum vor textul constituțional. Alți cercetători au respins însă o asemenea argumentare, susținând că, dimpotrivă, constituantul trebuie să facă o deosebire între cele câteva momente pe care le consideră esențiale și care nu pot fi puse în discuție fără o lovitură de forță și cele mult mai numeroase, care pot fi oricând modificate¹⁵¹². În urma acestei dispute doctrinare, s-a ajuns la admiterea ideii unor limite ale revizuirii, păstrându-se în continuare controverse asupra conținutului, a întinderii și a formelor revizuirii.

Ceea ce trebuie precizat în acest context, în legătură cu întinderea revizuirii, este faptul că putem vorbi de o revizuire *totală*, când se modifică integral Constituția și deci, concomitent, instituțiile și principiile fundamentale, moment ce echivalează mai curând cu o abrogare a Legii Fundamentale și, respectiv, o revizuire *parțială*, când sunt substituite doar câteva articole (dispoziții). Esențială este conformitatea revizuirii cu procedura prevăzută în Constituție¹⁵¹³.

¹⁵¹¹ Costachi Gh. *Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei*. În: Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării, materialele conferinței științifice din 24-25 martie 2017 din Chișinău. Chișinău, 2017, p. 601.

¹⁵¹² Pactet P. *Textes de droit constitutionnel*. Paris, 1990, p. 78.

¹⁵¹³ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: Legea și viața, 2014, nr. 2, p. 6; Costachi Gh. *Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei*. În: Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării, materialele conferinței științifice din 24-25 martie 2017. Chișinău, 2017, p. 602.

Procedura de revizuire a Constituției este strict legată de caracterul său flexibil sau rigid. În cazul în care modificarea Constituției se realizează după aceeași procedură, după care se modifică legea (ordinară sau organică), suntem în prezența unei constituții *flexibile*. În schimb, dacă revizuirea Legii Supreme se face după alte reguli decât cele obișnuite, ne aflăm în fața unei Constituții *rigide*. Prin caracterul rigid al Constituției (diverse modalități de realizare a rigidității), se urmărește asigurarea supremației Legii Fundamentale în cadrul sistemului ierarhizat al actelor normative.

În general, prin stabilirea unor condiții obligatorii pentru adoptarea, modificarea și abrogarea Constituției, sunt stabilite garanții ale menținerii formei de organizare a statului, evitându-se posibilitatea modificării arbitrare și premature a textului Legii Fundamentale și încălcarea acesteia. Important, revizuirea Constituției nu trebuie să fie nici prea ușoară și nici excesiv (extrem) de dificilă. În primul caz, ar putea surveni pericolul despotismului parlamentar sau al guvernului, iar în al doilea – reforma necesară fie se amână pe un timp nedeterminat, fie este declanșată și desfășurată ilegal sau prin violență.

Dacă e să ne referim nemijlocit la *Constituția Republicii Moldova*, trebuie să recunoaștem că, în ultimul timp, în area-lul nostru științific, tot mai mult se accentuează necesitatea revizuirii acesteia în vederea consolidării anumitor instituții juridice constituționale. Evident, în prezent, o asemenea necesitate este justificată, mai ales că nu putem rămâne la nesfârșit în proces de tranziție. Fiind un act elaborat și adoptat în vâltoarea unor mari transformări sociale (care și-au pus amprenta și pe conținutul Legii Fundamentale), este de la sine înțeles că perioada ce s-a scurs, cu toate reformele sale, a fost o ocazie bună pentru evaluarea și apre-

cierea calității și eficienței textului constituțional. Sub acest aspect, necesitatea și oportunitatea consolidării actuale a instituțiilor democratice ale statului implică inevitabil și necesitatea consolidării rolului Constituției, ca pilon fundamental al statului de drept și al regimului constituțional¹⁵¹⁴.

Odată fiind conștientizată necesitatea revizuirii constituționale, este important de a clarifica problema cum poate fi realizată această revizuire, fără a aduce atingere și a proteja valorile supreme ale statului și societății, mai ales în condițiile actuale de instabilitate politică, juridică, economică etc.

Dincolo de dispozițiile constituționale (instituții, proceduri etc.) concrete ce nemijlocit necesită modificare sau completare, una dintre cele mai acute probleme ale revizuirii constituționale, în opinia specialiștilor în domeniu, ține nemijlocit de limitele admise în acest caz și rigorile respectării acestora.

Odată ce *Constituția Republicii Moldova* este mai curând o constituție flexibilă, cercetătorii autohtoni se expun asupra necesității conferirii unei rigidități pronunțate acesteia, venind cu următoarele argumente¹⁵¹⁵:

- din punct de vedere juridic, rigiditatea unei Constituții marchează superioritatea acesteia față de toate actele normative;
- din punct de vedere politic, rigiditatea unei Constituții asigură protecția indivizilor, continuitatea reformelor sociale și integrarea valorilor promovate de societatea statului respectiv;

¹⁵¹⁴ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 4.

¹⁵¹⁵ Guceac I. *Revizuirea Constituției – prezent și viitor*. În: *Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele*. Chișinău: TISH, 2005, p. 15-16.

- rigiditatea exclude practica unor modificări „epidemice” a Constituției și menținerea stabilității sistemului de drept național;

- rigiditatea Constituției este o caracteristică a constituționalismului și, în același timp, un avantaj pentru statul de drept.

În scopul realizării acestor obiective, este propusă completarea Legii Fundamentale a Republicii Moldova (nemijlocit art. 143) cu următoarea dispoziție: „orice inițiativă de revizuire a Constituției să fie supusă examinării în două legislaturi consecutive astfel încât numai cea de-a doua legislatură, în cadrul primei sesiuni, devenind constituantă”¹⁵¹⁶.

În ceea ce ne privește, considerăm că ar mai fi nevoie și de alte condiții și exigențe pentru sporirea rigidității *Constituției Republicii Moldova* (care în momentul de față a devenit vulnerabilă). Una dintre acestea ar fi implicarea obligatorie a societății civile și a cetățenilor în procesul de elaborare, dezbatere a proiectului de lege cu privire la modificarea Constituției și adoptarea acesteia. Prin esență, asemenea proiect este unul ambițios, ce nu poate fi elaborat teoretic și realizat practic peste noapte. Este nevoie de o dezbatere profundă, la care să participe nu numai oamenii politici și partidele politice, ci și specialiștii în teorie politică și constituțională, opinia publică și mass-media. Mai mult, participarea cetățenilor la dezbaterile pe marginea modificărilor constituționale și la degajarea soluțiilor care să se bucure de cel mai larg sprijin popular reprezintă o etapă democratică necesară și obligatorie¹⁵¹⁷.

¹⁵¹⁶ Guceac I. *Revizuirea Constituției – prezent și viitor*. În: Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele. Chișinău: TISH, 2005, p. 16.

¹⁵¹⁷ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 6-7.

În acest sens, ar fi salutară crearea unui Forum Constituțional, ca structură de dialog instituționalizat al societății civile referitor la revizuirea Constituției – o instituție inspirată de practicile europene de consultare a cetățenilor în legătură cu deciziile politice fundamentale.

Referindu-ne nemijlocit la necesitatea actuală de revizuire a *Constituției Republicii Moldova*, în prezent acest lucru este practic de neevitat, mai ales luând în considerare conjunctura social-politică în care a fost adoptată și transformările ce s-au produs după data adoptării acesteia. În principiu, nu este doar o viziune proprie. Dacă e să invocăm cercetările științifice realizate în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice din ultimii 20 de ani, atunci vom constata că practic, în majoritatea lucrărilor realizate în drept constituțional și nu doar, se conțin referințe la necesitatea modificării/ completării unor sau altor dispoziții constituționale.

Paradoxal, însă propunerile date în majoritatea lor nu s-au făcut auzite nici pe culoarele Parlamentului, chiar dacă sunt de o valoare incontestabilă pentru consolidarea unor importante instituții democratice din societatea noastră și fundamentate științific. În schimb, o rezonanță deosebită a căpătat propunerea de modificare a Constituției parvenită de la principalele forțe politice în legătură cu imposibilitatea alegerii șefului statului (anii 2011-2012), urmate de acțiuni concrete (cum a fost referendumul). Or mai recent, propunerea de modificare a sistemului electoral.

În consecință, evenimentele derulate pe arena politică din țară, reflectate zilnic de mass-media, creează impresia că clasa politică guvernantă percepe revizuirea Constituției ca o necesitate, dar nu atât pentru beneficiul societății, cât pentru îmbunătățirea tacticii și strategiei în lupta pentru

putere. Desigur, este regretabil faptul că interesele societății și ale cetățeanului au fost substituite cu cele de partid, orientate spre obținerea puterii, dar și mai regretabil este că valorile și principiile democratice pe care și le-au asumat forțele politice spre realizare și consolidare s-au dovedit a fi doar un paravan în spatele căruia înflorește iresponsabilitatea morală, politică și juridică a acestora¹⁵¹⁸.

În viziunea noastră, astăzi principala întrebare nu constă în a modifica/completa Constituția sau nu? Întrebarea este cum să o modificăm în așa fel încât să determinăm o optimizare a textului constituțional în beneficiul nu doar al forțelor politice aflate la putere, dar și al societății și cetățeanului. Mai mult, o parte a întrebării este cum să implicăm mai bine societatea civilă și nemijlocit cetățeanul în dialogul politic al procesului de dezbatere a variantelor de revizuire a Constituției. În fine, dar nu mai puțin important, este cum să contribuim la atingerea consensului politic între forțele politice guvernante; cum să sporim responsabilitatea politică și morală a reprezentanților poporului și să-i întoarcem cu fața spre interesele și nevoile societății și ale cetățeanului; cum să asigurăm eficiența practică a normelor constituționale întru beneficiul comunității¹⁵¹⁹. Cu siguranță, răspunsurile la aceste întrebări sunt cruciale pentru consolidarea regimului constituționalității în Republica Moldova.

¹⁵¹⁸ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și Viața*, 2014, nr. 2, p. 7; Costachi Gh. *Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei*. În: *Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării*, materialele conferinței științifice din 24-25 martie 2017 din Chișinău. Chișinău, 2017, p. 608.

¹⁵¹⁹ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 7.

În încercarea de a propune soluții pentru problemele expuse vom sublinia că toți suntem la un început de drum, politicieni, cetățeni, analiști sau comentatori, și că avem cu toții nevoie să învățăm împreună ceea ce alții au învățat deja de câteva decenii sau chiar secole: să ne ascultăm reciproc, să cedăm unde e cazul, să ne contrazicem respectându-ne și, mai ales, să reflectăm mai profund asupra opiniilor celorlalți. Prin urmare, doar împreună și doar respectându-ne, vom reuși să elaborăm și să implementăm cu succes un proiect bun de revizuire a *Constituției Republicii Moldova* în beneficiul întregii societăți și al fiecărui cetățean în parte, care să constituie un fundament trainic al statalității Moldovei și al regimului constituțional al acesteia.

În ceea ce privește însuși procesul revizuirii constituționale, pentru aceasta trebuie întrunite mai multe condiții, care ar asigura succesul acesteia, cele mai importante fiind¹⁵²⁰:

- proiectul de modificare a Constituției nu trebuie să fie o preocupare exclusiv politică, ci un subiect de dezbatere trilaterală: mediul politic, mediul academic și societatea civilă;
- mediul academic trebuie să asigure latura fundamentării științifice a proiectului, ținând cont atât de experiența celor mai de succes democrații din lume, cât și de aspirațiile și specificul poporului nostru;
- societatea civilă, la rândul său, trebuie să asigure legitimitatea modificărilor constituționale, altfel spus consensul popular necesar pentru recunoașterea și respectarea Constituției în ansamblu de către cetățeni;

¹⁵²⁰ Costachi Gh. *Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei*. În: *Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării*, materialele conferinței științifice din 24-25 martie 2017. Chișinău, 2017, p. 609.

- mediului politic trebuie să-i revină sarcina inițiativelor necesare, organizării procesului de elaborare și consultare publică a proiectelor de revizuire constituțională, precum și atribuirea acestora în final a forței juridice necesare.

Doar în condițiile unei colaborări și coordonări responsabile între aceste trei dimensiuni ar fi posibilă o revizuire corespunzătoare a *Constituției Republicii Moldova*, o adaptare efectivă a acesteia la realitățile vieții politice (interne și externe) a statului, dar și la aspirațiile poporului, la interesele comunității și ale cetățeanului.

Revizuirea Constituției în formula prezentată considerăm că este unica soluție pentru a face ca Legea Supremă a statului să devină un fundament stabil și durabil al intereselor comunității și al statalității Moldovei, al regimului constituționalității indispensabil unui stat de drept.

1.1.3. Acțiunea și realizarea Constituției. În pofida valorii sociale, politice și juridice deosebite recunoscute Constituției în perioada contemporană, la nivelul doctrinei juridice autohtone, în momentul de față, atestăm o dezvoltare modestă a teoriei Constituției (aceasta reducându-se la abordarea teoretică a unor momente precum: conceptul Constituției, apariția și difuzarea Constituției, clasificarea constituțiilor, conținutul normativ al Constituției, forma și structura Constituției, adoptarea și abrogarea Constituției, revizuirea constituțiilor, supremația Constituției etc.). Apreciem ca fiind o dezvoltare modestă, deoarece numeroase aspecte problematice rămân în afara atenției doctrinarilor constituționaliști, precum: acțiunea directă a Constituției, realizarea Constituției, protecția și apărarea Constituției, răspunderea pentru încălcarea Constituției etc., dezvoltarea cărora constituie momente-cheie pentru consolidarea

valorii politico-juridice a Constituției într-un stat de drept contemporan¹⁵²¹.

Constituția, prin esența sa, dispune de anumite calități juridico-normative distincte ca act normativ ce generează raporturi juridice constituționale și, respectiv, se află într-un proces continuu de realizare. Uneori, Constituția este considerată ca având un caracter declarativ sau chiar decorativ. Cu toate acestea însă, în ultimul timp, tot mai mult se pune accentul pe acțiunea directă a Legii Supreme. Anume din acest punct de vedere devine actuală problema mecanismului de realizare a Constituției¹⁵²².

În general, problema acțiunii (acțiunii directe) și realizării Constituției, practic, nu se regăsește ca subiect de studiu în doctrina juridică autohtonă. Acest fapt poate fi explicat, pe de o parte, prin aceea că însăși *Constituția Republicii Moldova* nu face referire la asemenea momente (spre deosebire de *Constituția Federației Ruse*, care în art. 15 stabilește: „1) Constituția Federației Ruse dispune de supremație juridică, acțiune directă ...”; „2) Organele puterii de stat, organele autoadministrării locale, funcționarii publici, cetățenii și asociațiile acestora sunt obligați să respecte Constituția Federației Ruse și legile”¹⁵²³).

Pe de altă parte însă, trebuie să recunoaștem că nerelementarea în Constituție nu reduce semnificația practică a acțiunii și realizării Legii Supreme, mai ales în condițiile contemporane, când fenomenul constituționalizării înregistrează o deosebită amplificare.

¹⁵²¹ Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1, p. 4.

¹⁵²² Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 144.

¹⁵²³ *Конституция Российской Федерации*, принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. [URL]: <http://constitution.kremlin.ru/>.

Prin urmare, actualitatea investigării acțiunii Constituției și a realizării acesteia este determinată de necesitatea tot mai accentuată de consolidare a influenței *Constituției Republicii Moldova* asupra vieții statului și a societății, în calitatea sa de fundament al stabilității și democrației¹⁵²⁴.

Sub aspect comparativ, precizăm că, în Federația Rusă, în pofida reglementării constituționale a acțiunii directe (și obligativității) Legii Supreme, totuși nu există o definiție legală a acestei categorii. Curtea Constituțională a Federației Ruse, de asemenea, nu s-a expus oficial pe marginea acestui subiect, nefiind oficial stabilit nici mecanismul realizării acțiunii directe a Constituției. În același timp, problema rămâne a fi dezvoltată insuficient și la nivelul științei dreptului constituțional rus, lipsind în acest sens, cercetări complexe în materie¹⁵²⁵.

Întrucât problema în discuție este puțin studiată de către cercetătorii autohtoni, în realizarea studiului nostru am apelat în mare parte la cercetările autorilor ruși.

Vom preciza în context că nici în doctrina românească nu este dezvoltat subiectul în cauză. Tangențial, unele aspecte sunt expuse doar în contextul clasificării normelor dreptului constituțional. Astfel, cercetătorii I. Muraru și E.S. Tănăsescu grupează normele de drept constituțional în două categorii: *norme cu aplicație mijlocită* și *norme cu aplicație nemijlocită*¹⁵²⁶ (sau într-o altă accepțiune: *norme cu aplicație directă* și *norme cu aplicație indirectă*¹⁵²⁷, clasi-

¹⁵²⁴ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 144.

¹⁵²⁵ Карташова И.И. *Проблема терминологии принципа прямого действия Конституции РФ в сравнительном контексте*. В: Правовая наука и реформа юридического образования, 2012, № 2 (25), p. 5-6.

¹⁵²⁶ Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a, vol. I. București: C.H. Beck, 2008, p.22.

¹⁵²⁷ Rusu I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina Lex, 2001, p. 30-31.

ficarea fiind identificată și în arealul științific autohton¹⁵²⁸). În prima categorie sunt cuprinse normele care conțin reglementări de principiu și care, pentru a fi puse în aplicare, în cazuri concrete, necesită reglementări suplimentare prin alte ramuri de drept (de ex., norma din Constituție, potrivit căreia statul ocrotește căsătoria și familia și apără interesele mamei și ale copilului, este asigurată de reglementările cuprinse în *Codul Familiei*, or „percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sunt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzută de lege” – asigurată prin normele *Codului de procedură penală*). În categoria normelor cu aplicație nemijlocită sunt cuprinse normele care reglementează direct, nemijlocit relațiile sociale și nu mai au nevoie a fi precizate printr-o lege ordinară (de ex., norma din Constituție privind egalitatea în drepturi a cetățenilor)¹⁵²⁹.

În aceeași lucrare, cercetătorii precizează că regulile constituționale sunt direct aplicabile atât de către autoritățile statului, legislative, administrative și judecătorești, cât și de către particulari în raporturile juridice dintre aceștia. Constituția, ca Lege Fundamentală a statului, este direct aplicabilă. Atunci când constituentul a dorit ca anumite norme constituționale să fie aplicate în condițiile legii, a precizat acest lucru în mod expres. De altfel, chiar controlul de constituționalitate, exercitat de o autoritate jurisdicțională, reprezintă o consecință a caracterului de aplicabilitate directă al Constituției¹⁵³⁰.

¹⁵²⁸ Arseni Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. Chișinău, 1997, p. 39; Cârnaț T. *Drept constituțional*. Ediția a II-a. Chișinău, 2010, p. 20

¹⁵²⁹ Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a, vol. I. București: C.H. Beck, 2008, p.22.

¹⁵³⁰ Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția 13, vol. I. București: C.H. Beck, 2008, p.82.

Conform acestor raționamente, doctrinarii români privesc superficial problema acțiunii Constituției, nepropunându-și să pătrundă în esența acesteia. Mai mult, în aria lor de interes nu se încadrează nici aspectul ce ține de realizarea Legii Supreme, atenția lor concentrându-se în mare parte asupra „supremației Constituției”.

Sub aspect comparativ, în doctrina rusă acțiunea directă a Constituției și realizarea acesteia constituie în ultimul timp un subiect destul de frecvent discutat. Mai mult, unii cercetători încearcă să explice coraportul dintre „supremația Constituției” și „acțiunea directă a Constituției”, precizând că forța juridică supremă sau supremația constituie o proprietate calitativă permanentă a Constituției ca Lege Fundamentală, ce poate fi numită ca o proprietate juridică statică, deoarece denotă esența Constituției ca atare, deosebirea acesteia de toate celelalte legi, locul ei în ierarhia actelor normative juridice. Acțiunea directă a Constituției sub acest aspect reprezintă o trăsătură dinamică a normelor Legii Supreme, fiind legată și valorificată în procesul de realizare a normelor Constituției¹⁵³¹. În viziunea noastră¹⁵³², este dificil de imaginat care ar fi rolul „supremației Constituției” în lipsa recunoașterii și asigurării „acțiunii directe a Constituției” și realizării consecvente a acesteia.

Acțiunea Constituției. Abordând problematica *acțiunii Constituției* din perspectivă juridico-constituțională, evidențiem că în literatura de specialitate la acest capitol sunt

¹⁵³¹ Ряховская Т.И. *Действие Конституции Российской Федерации*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011, № 8 (14): в 4-х ч. Ч. VI, p. 171.

¹⁵³² Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1, p. 5.

investigate asemenea categorii ca *acțiunea și realizarea Constituției*. Dacă „realizarea Constituției” pare a fi, la o primă vedere, un concept clar, o altă situație este în cazul „acțiunii Constituției”. În literatura de specialitate, polemica principală s-a concentrat în jurul distincției dintre „acțiunea Constituției” și „realizarea Constituției”, unii cercetători argumentând delimitarea dintre aceste categorii, alții susținând contrariul¹⁵³³.

Adesea, acțiunea directă a Constituției este redusă la influența informațională a legii supreme asupra conștiinței cetățenilor. Unii constituționaliști leagă termenul dat doar cu aplicarea normelor constituționale de către instanțele judecătorești¹⁵³⁴. Alții însă consideră că acțiunea directă a Constituției are loc exclusiv în cadrul activității de realizare a dreptului, în special prin aplicarea dreptului în activitatea unor subiecți speciali (Curtea Constituțională, autoritatea legislativă), în cadrul realizării normelor de către alți subiecți, ea are un caracter indirect (mijlocit)¹⁵³⁵.

Potrivit autoarei И.И. Карташова, în cadrul teoriei dreptului și a științei dreptului constituțional există două abordări distincte ale conceptelor „acțiunea Constituției” și „realizarea Constituției”¹⁵³⁶: aceste noțiuni sunt apropiate, dar nu sunt identice, fiind diferite aspecte ale unuia și aceluiași

¹⁵³³ Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1, p. 5.

¹⁵³⁴ Гревцов Ю.И. *Правовые отношения и осуществление права*. Л., 1987, p. 61.

¹⁵³⁵ Карташова И.И. *Проблема терминологии принципа прямого действия Конституции РФ в сравнительном контексте*. В: *Правовая наука и реформа юридического образования*, 2012, № 2 (25), p. 8.

¹⁵³⁶ Карташова И.И. *Проблема терминологии принципа прямого действия Конституции РФ в сравнительном контексте*. В: *Правовая наука и реформа юридического образования*, 2012, № 2 (25), p. 6.

fenomen; aceste noțiuni desemnează unul și același lucru – transpunerea *de facto* a dispozițiilor dreptului în activitatea, conduita anumitor subiecți.

La o concluzie similară ajunge și Т.И. Ряховская, care identifică, de asemenea, două poziții în acest sens¹⁵³⁷: acțiunea Constituției este determinată prin formele de realizare a dreptului; acțiunea Constituției nu se reduce la realizarea acesteia.

De exemplu, Б.И. Кожохин consideră că acțiunea directă a Constituției este limitată și nu poate fi privită ca unic mijloc de realizare a acesteia. În viziunea sa, Constituția, ca act juridic fundamental pentru tot sistemul de drept al statului, în procesul aplicării se realizează și nemijlocit (ca act politico-juridic cu acțiune directă) și cu ajutorul întregului ansamblu de norme juridice, politice, etico-morale din cadrul societății¹⁵³⁸.

Cercetătorul Ю. И. Гревцов interpretează acțiunea directă a Constituției ca fiind posibilitatea aplicării nemijlocite a acesteia de către instanțele judecătorești în scopul asigurării realizării drepturilor și libertăților omului consacrate constituțional. În viziunea sa, normele Constituției sunt de acțiune directă, în cazul în care aplicarea reală și directă a acestora este posibilă în activitatea instanțelor de judecată. În caz contrar, norma constituțională nu poate fi recunoscută ca având acțiune directă¹⁵³⁹.

¹⁵³⁷ Ряховская Т.И. *Действие Конституции Российской Федерации*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011, № 8 (14): в 4-х ч. Ч. VI, р. 171-172.

¹⁵³⁸ Кожохин Б.И. *Некоторые особенности реализации российской Конституции*. В: Вестник С.-Петербур. ун-та. Сер. 6. Философия, политология, социология, психология, право. СПб., 1996. Вып. 2, р. 88.

¹⁵³⁹ Гревцов Ю. И. *Прямое действие Конституции?* В: Журнал российского права, 1998, № 6, р. 94-99.

Criticând această poziție, Т.И. Ряховская susține că o asemenea distincție între normele constituționale este inacceptabilă, întrucât însăși Constituția, stipulând acțiunea directă a normelor sale (art. 15 alin. (1) din *Constituția Federației Ruse*), nu concretizează care dintre ele nu sunt de acțiune directă¹⁵⁴⁰.

Este de menționat că existența a două forme de acțiune a normelor constituționale (directă, nemijlocită, atunci când Constituția poate fi aplicată în lipsa unor acte ce ar concretiza normele acesteia și mijlocită, caz în care atingerea anumitor scopuri este imposibilă fără aplicarea normelor ce concretizează normele constituționale) poate fi atestată și la alți cercetători notorii ruși, cum ar fi В.О. Лучин¹⁵⁴¹, Б.С. Эбзеев¹⁵⁴² etc. Expunându-se pe marginea acestei idei, Т.И. Ряховская susține că în acest caz se are în vedere nu acțiunea Constituției, ci două forme de realizare a acesteia: directă și mijlocită, accețiune destul de îngustă, întrucât noțiunea de „acțiune directă” include în sine realizarea dispozițiilor constituționale.

Din punctul nostru de vedere¹⁵⁴³, cercetătoarea are dreptate. Acțiunea directă a Constituției nu trebuie confundată cu modalitatea de aplicare a acesteia (directă sau indirectă), deoarece acțiunea directă se bazează pe supremația și obli-

¹⁵⁴⁰ Ряховская Т.И. *Действие Конституции Российской Федерации*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011, № 8 (14): в 4-х ч. Ч. VI, р. 171.

¹⁵⁴¹ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации: проблемы реализации*. Москва: Юнити-ДАНА, 2002, р. 79.

¹⁵⁴² Эбзеев Б.С. *Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности*. Москва: Норма, 2007, р. 284.

¹⁵⁴³ Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1, р. 9.

gativitatea Legii Supreme (chiar dacă *Constituția Republicii Moldova* nu reglementează expres obligativitatea sa, după cum o fac, de ex., *Constituția Federației Ruse* (art. 15 alin. (2)) sau *Constituția României*¹⁵⁴⁴ (art. 1), în timp ce aplicarea acesteia depinde, într-o anumită măsură, de procedeele tehnico-legislativ de formulare a normei constituționale.

La rândul său, cercetătorul В.Е. Чиркин¹⁵⁴⁵ apreciază că acțiunea directă presupune: Constituția trebuie să fie aplicată nemijlocit de către autoritățile supreme ale statului, funcționari publici, judecători. Ea trebuie aplicată și executată de către cetățeni, persoanele fără cetățenie, asociațiile obștești, persoanele juridice etc.

În ansamblu, Т.И. Ряховская conchide principalul neajuns al acesteia – abordarea „acțiunii directe” a Constituției doar prin prisma aplicării acesteia. Respectiv, domnia sa consideră pe bună dreptate o asemenea abordare ca fiind inadmisibil de îngustă, întrucât însăși Constituția trasează o demarcație între acțiunea directă și aplicarea directă a Constituției¹⁵⁴⁶.

În ceea ce privește a doua poziție, conturată în literatura de specialitate, acțiunea directă a Constituției nu se identifică cu realizarea acesteia. Astfel, constituționalistul В.О. Лучин menționează că *acțiunea* implică manifestarea tuturor calităților și proprietăților Constituției ce exprimă capacitatea acesteia de a influența conduita subiecților sociali. Un as-

¹⁵⁴⁴ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991, aprobată prin referendumul național din 8 decembrie 1991. Revizuită prin Legea din 18 septembrie 2003 și publicată în Monitorul Oficial al României din 31.10.2003, nr. 767.

¹⁵⁴⁵ Чиркин В.Е. *Конституционное право России: учебник*. 2-е изд. Москва: Юристъ, 2003, p. 61.

¹⁵⁴⁶ Ряховская Т.И. *Действие Конституции Российской Федерации*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011, № 8 (14): в 4-х ч. Ч. VI, p. 171-172.

pect al termenului de *acțiune* rezidă în caracteristica posibilităților de realizare a Constituției. Important e că *acțiunea* nu presupune întotdeauna realizarea dreptului, dar, în orice caz, creează posibilități juridice pentru o asemenea realizare. Prin urmare, *acțiunea Constituției* demonstrează capacitatea acesteia de a influența relațiile sociale. *Realizarea* însă începe numai atunci când *acțiunea Constituției* este utilizată de subiecții corespunzători, iar influența ei regulativă își află obiectul. Fără o asemenea corelație, realizarea e imposibilă. Astfel, în procesul de realizare, *acțiunea Constituției* continuă, dar deja este o acțiune specială, materializată¹⁵⁴⁷.

Așadar, în opinia cercetătorului „*acțiunea*” și „*realizarea*” Constituției sunt două laturi, caracteristici ale unuia și aceluiași fenomen¹⁵⁴⁸. În același timp, acesta concretizează că *acțiunea directă* a Constituției presupune un conținut dublu: restrictiv-juridic și extensiv-social. În sens extensiv-social, se are în vedere nu numai *acțiunea juridică* a Constituției ca act juridic, ci și *realizarea normelor constituționale* în relațiile sociale, adică *acțiunea socială* a Constituției necesită două categorii interdependente, *acțiunea Constituției* în sens juridic și *realizarea Constituției*¹⁵⁴⁹.

La rândul său, Б.С. Эбзеев recomandă a nu confunda noțiunile „*acțiunea Constituției*” și „*realizarea Constituției*”, propunând delimitarea aspectului dinamic și static al acțiunii acesteia. Astfel, prin *acțiunea Constituției*, cercetătorul

¹⁵⁴⁷ Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 62-63.

¹⁵⁴⁸ Лучин В. О. Конституция Российской Федерации: проблемы реализации. Москва: Юнити-ДАНА, 2002, p. 63-64.

¹⁵⁴⁹ Лучин В.О. Реализация конституционных норм: общее и особенное. В: Конституционная реформа в СССР: актуальные проблемы. Москва, 1990, p. 41.

înțelege acțiunea acesteia din momentul adoptării, atenționând asupra faptului că din acest moment dispozițiile acesteia sunt obligatorii pentru toți subiecții de drept și pe tot teritoriul statului. În ceea ce privește aspectul dinamic al acțiunii Constituției, aceasta presupune transpunerea acesteia în cadrul relațiilor sociale cu efect de limitare a puterii publice și de garantare a drepturilor și libertăților omului ca trăsături principale ale statului de drept. Totodată, savantul precizează că acțiunea nemijlocită a normelor constituționale are un rol important în cazul coliziei dintre Constituție și lege, care se soluționează în baza supremației Constituției. În cazul coliziei dintre legi, acționează acea lege care corespunde nu doar literei Constituției, dar și spiritului acesteia¹⁵⁵⁰. Prin prisma acestui aspect devine clară distincția dintre acțiunea directă a Constituției și aplicarea directă a acesteia.

Reflecții importante pot fi atestate și la cercetătorul A.H. Кокотов, care, delimitând „acțiunea” de „realizarea” Constituției, subliniază: „Constituția acționează în spațiu (pe teritoriul statului), în timp (din momentul intrării sale în vigoare) și asupra unui cerc de subiecți (persoane aflate sub jurisdicția statului). Realizarea Constituției, a normelor acesteia, a drepturilor și libertăților constituționale ale omului este o caracteristică a acțiunilor subiecților de drept, care profită de posibilitățile oferite de Constituție. Mijloacele elementare de realizare a Constituției de către subiecții de drept sunt folosirea, respectarea, executarea și aplicarea, care depind de specificul normelor constituționale”¹⁵⁵¹.

¹⁵⁵⁰ Эбзеев Б.С. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: некоторые методологические аспекты*. В: Правоведение, 1996, № 1, (р. 5-15). [URL]: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=141914>.

¹⁵⁵¹ Кокотов А.Н. *Прямое (непосредственное) действие Конституции Российской Федерации*. В: Вестник Уставного суда Свердловской области, 2009, № 1 (10), р. 60.

În același context, И.А. Кравец notează că acțiunea Constituției, în sens juridic, presupune acțiunea actului juridic și a normelor constituționale „în timp, în spațiu și asupra persoanelor”. Din această perspectivă, acțiunea Constituției reprezintă o premisă juridică necesară pentru realizarea normelor constituționale. Or, altfel spus, dispozițiile Constituției pot să acționeze ca norme juridice, însă ele nu întotdeauna se transpun în viață și se realizează. Așadar, „acțiunea directă a Constituției” are menirea de a asigura o realizare corespunzătoare a normelor constituționale în procesul utilizării de către cetățeni și alte persoane fizice, a asociațiilor lor a drepturilor, libertăților și obligațiilor de care dispun, precum și în activitatea legislativă și executivă a organelor puterii de stat, a organelor administrației publice locale, a funcționarilor publici¹⁵⁵².

Concomitent, cercetătorul И.А. Кравец identifică și nivelele aplicării directe a Constituției: „primul nivel – realizarea nemijlocită a normelor constituționale și a mijloacelor de protecție a acestora de către cetățeni și alte persoane fizice, iar în cazurile prevăzute de legislația constituțională și de către persoanele juridice. Al doilea nivel – aplicarea normelor constituționale de către instanțele de judecată la soluționarea litigiilor concrete. Al treilea nivel – aplicarea normelor Constituției în cadrul jurisdicției constituționale sau la realizarea diferitor atribuții ale Curții Constituționale”¹⁵⁵³.

¹⁵⁵² Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005, р. 358.

¹⁵⁵³ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. СПб.: Издательство Р. Арсланова «Юридический центр Пресс», 2004, р. 368.

În viziunea noastră, un anumit interes științific prezintă și ideile cercetătoarei И.И. Карташова¹⁵⁵⁴, care propune o abordare inedită a conceptului de „acțiune directă a Constituției”, bazându-se pe trei caracteristici ale acesteia – ca act ideologic, politic și juridic.

Modelul acțiunii Constituției, susține autoarea, poate fi conturat în baza direcțiilor de influență a acesteia ca regulator specific al relațiilor sociale: în primul rând, după natura și esența sa, Constituția este un act cu caracter politico-juridic, deoarece reflectă nu doar modelul juridic, dar și politic al statului. Prin aceasta se exprimă influența ideologică a Constituției. În al doilea rând, Constituția reglementează nemijlocit un cerc deosebit de relații sociale, încadrate în anumite limite. În al treilea rând, Constituția reprezintă izvorul primar, de bază al reglementării ramurale, prin aceasta exprimându-se influența ei constituțională indirectă¹⁵⁵⁵.

Astfel, în baza principalelor direcții de influență a Constituției, se propune următorul model de acțiune al acesteia:

a) *Elementul juridic al acțiunii Constituției.* Acțiunea juridică specială a Constituției se produce prin intermediul mijloacelor de realizare a dreptului. Esența acțiunii Constituției ca act normativ-juridic constă în influența regulativă asupra relațiilor sociale prin încadrarea acestora în forme juridice (raporturi juridice).

Acțiunea Constituției presupune realizarea ei efectivă. Spre deosebire de realizare, care cuprinde atât procesul,

¹⁵⁵⁴ Карташова И.И. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: понятие и структура.* В: Вестник Воронежского института МВД России, 2012, № 2, p. 154-159.

¹⁵⁵⁵ Карташова И.И. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: понятие и структура.* В: Вестник Воронежского института МВД России, 2012, № 2, p. 156.

cât și rezultatul, în cazul acțiunii, pe primul loc, ca importanță, se află rezultatul. Se are în vedere corespunderea rezultatului acțiunii cu scopurile și sarcinile Constituției ca Lege Fundamentală a statului.

În ansamblu, acțiunea Constituției constituie o parte componentă a noțiunii mai largi de influență. În concret, direcțiile de influență ale Constituției, în calitatea sa de regulator special al relațiilor sociale, sunt: reglementarea nemijlocită a unui cerc deosebit de relații sociale, încadrate strict în anumite limite; statutul Constituției de a fi izvorul de bază primar al reglementărilor juridice ramurale¹⁵⁵⁶. Aceste direcții de influență indică nivelurile de acțiune juridică a Constituției ca act normativ-juridic: primei direcții îi corespunde acțiunea (directă) a Constituției; cea de-a doua cuprinde acțiunea mijlocită (realizarea) a dispozițiilor constituționale.

Acțiunea (juridică) directă nu este universală și necondiționată. În sistemul cerințelor necesare pentru realizarea nemijlocită a normelor constituționale intră:

- 1) obiectul reglementării juridice (limitele obiective și subiective);
- 2) subiectul special al realizării normelor constituționale (criteriul subiectiv);
- 3) mecanismul realizării dispozițiilor constituționale (criteriul procesual).

Respectiv, acțiunea directă a Constituției (în sens juridic) este realizarea nemijlocită a normelor juridico-constituționale, ceea ce presupune procesul și rezultatul activității subiecților puterii, competenți și obligați în acest sens de însăși Constituție, prin aplicare, executare și folosire a dis-

¹⁵⁵⁶ Тихомиров Ю.А. *Правовое регулирование: теория и практика*. Москва: Формула права, 2010, p. 242.

pozițiilor constituționale, care fac parte din obiectul reglementării juridico-constituționale, încadrat în limite obiective și subiective¹⁵⁵⁷ (din câte se poate observa autoarea face parte din categoria cercetătorilor care reduc acțiunea directă a Constituției (în sens juridic) la realizarea nemijlocită a acesteia).

b) *Elementul social-psihologic al acțiunii Constituției.* Sub acest aspect se reliefează nu elementul juridic al Constituției ca regulator al relațiilor sociale, ci caracteristica sa social-politică, ca act al societății. Din acest punct de vedere, Constituția se adresează/se referă la toți și la fiecare. Acțiunea Constituției în acest caz nu este limitată nici de criteriile obiective: conduita subiecților ansamblului de relații sociale, inclusiv juridice, trebuie să corespundă Constituției, să se realizeze în cadrul și în baza acesteia.

Acțiunea social-psihologică se realizează prin mijloace nejuridice. Influența se produce nu de către o normă concretă a Constituției asupra unei sau altei relații sociale, prin activitatea de realizare a dreptului, ci de „spiritul” Constituției prin influența exercitată (nemijlocit) asupra conștiinței juridice a subiecților. Obiect al influenței în cadrul acestui element devin nu relațiile sociale, ci conștiința și conduita oamenilor.

Astfel, orice acțiune ideologică a Constituției este o influență directă și reală a „spiritului” acesteia asupra conduitei subiecților, exercitată prin intermediul conștiinței lor juridice. În acest sens, criteriul realității (efectivității) acțiunii directe constă în corespunderea scopurilor consacrate în Constituție cu rezultatul atins al unei asemenea influențe.

¹⁵⁵⁷ Карташова И.И. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: понятие и структура.* В: Вестник Воронежского института МВД России, 2012, № 2, p. 157-158.

c) *Elementul politic al acțiunii Constituției.* În structura acțiunii Constituției, acest element este unul intermediar celor expuse anterior, fapt determinat de complexitatea și originalitatea relațiilor politice. Acțiunea politică a Constituției presupune influența ei asupra conduitei subiecților și a relațiilor sociale, realizată prin mijloace nejuridice, care ulterior poate lua forme juridice.

Influența este întotdeauna nemijlocită (directă) și se realizează prin conștiința juridică. Sfera acțiunii Constituției ca act politic este, de asemenea, încadrată în anumite limite (influenței fiind supuse în acest caz nu toate relațiile sociale, ci doar cele politice). O altă particularitate constă în componența subiectivă, care este mai extinsă ca în cazul influenței juridice, dar mai concisă în raport cu influența ideologică (subiectul suportă acțiunea politică a Constituției, doar dacă este implicat în relații politice, inclusiv indirect).

În consecință, И.И. Карташова conchide că acțiunea directă a Constituției reprezintă un fenomen complex, care cuprinde elemente interdependente, datorită caracterului politico-juridic al acesteia ca Lege Fundamentală a statului și a societății. Esența „acțiunii directe” a Constituției este determinată de rezultatul final al influenței exercitate, în calitate sa de criteriu al eficienței Constituției¹⁵⁵⁸.

În baza raționamentelor expuse de autoare, constatăm că, în calitate de act juridic Constituția dispune atât de o acțiune directă, cât și de una indirectă; ca act politic și social, Constituția este doar de acțiune directă. În plus, domnia sa reduce acțiunea Constituției la sensul strict al realizării acesteia.

¹⁵⁵⁸ Карташова И.И. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: понятие и структура.* В: Вестник Воронежского института МВД России, 2012, № 2, p. 159.

În ceea ce ne privește¹⁵⁵⁹, aderăm la poziția altor cercetători care susțin că „acțiunea” și „realizarea” Constituției nu sunt noțiuni identice; acțiunea directă a Constituției, deosebindu-se de aplicarea directă a acesteia, este un concept cu mult mai larg. Din acest punct de vedere, considerăm relevantă ideea cercetătoarei Т.И. Ряховская, care include în categoria „acțiunea Constituției” următoarele elemente¹⁵⁶⁰: acțiunea Constituției în timp, spațiu și asupra persoanelor; executarea, respectarea și utilizarea normelor constituționale; orientarea și obligarea organelor puterii de stat de a aplica direct normele Constituției.

Anumite rezerve însă avem față de o altă idee a domniei sale, potrivit căreia „asigurarea acțiunii Constituției” și „asigurarea acțiunii directe a Constituției” se află în raport de la întreg la parte, ultima fiind necesară pentru realizarea mai completă a primei. Adică, dacă nu va fi asigurată acțiunea directă a Constituției, atunci e puțin probabil să fie asigurată acțiunea acesteia în general¹⁵⁶¹. Poate dintr-un anumit punct de vedere, delimitarea acestor categorii este posibilă, însă cercetătoarea evită a oferi anumite detalii în acest sens. Mai mult, nici la alți cercetători nu am atestat o asemenea ipoteză, majoritatea utilizând ambele categorii cu același sens.

¹⁵⁵⁹ Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1, p. 9.

¹⁵⁶⁰ Ряховская Т.И. *Действие Конституции Российской Федерации*. В: *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2011, № 8 (14): в 4-х ч. Ч. VI, p. 172.

¹⁵⁶¹ Ряховская Т.И. *Система обеспечения прямого действия Конституции России: понятие и элементы*. В: *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2011. № 7 (13): в 3-х ч. Ч. II, p. 203.

Un alt moment asupra căruia ne vom reține atenția este sistemul de asigurare a acțiunii directe a Constituției care, de asemenea, este foarte puțin dezvoltat în doctrina juridică. Unele reflecții sumare expune aceeași T.I. Ряховская care, în baza art. 15 alin. (2) din *Constituția Federației Ruse*, conchide că asigurarea acțiunii directe a Constituției constituie o obligație a autorităților legislative, executive, judecătorești a statului și a autorităților administrației publice locale¹⁵⁶².

În viziunea autoarei, asigurarea acțiunii directe a Constituției e posibilă doar prin intermediul activității juridice. Aceasta deoarece activitatea juridică este realizată doar în bază profesională de către juriști și presupune operațiuni speciale legate de fenomenele juridice, solicitând deprinderi și abilități speciale, având un caracter sistematic¹⁵⁶³.

Pe de altă parte, se atrage atenția asupra faptului că asigurarea acțiunii directe a Constituției are și trebuie să aibă un caracter sistemic, moment determinat de însuși caracterul sistemic al activității juridice și al Constituției ca act politico-juridic, cât și de interacțiunea și interdependența autorităților publice în activitatea lor.

¹⁵⁶² Ряховская Т.И. Система обеспечения прямого действия Конституции России: понятие и элементы. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011. № 7 (13): в 3-х ч. Ч. II, р. 203.

¹⁵⁶³ Протасов В.Н. Правоотношение как система. Москва: Юридическая литература, 1991, р. 23; Шагиев Б.В. Юридическая деятельность в современном российском обществе: теоретико-правовой аспект: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003, р. 3-4; Шагиева Р.В. Концепция правовой деятельности в современном обществе: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, р. 23-24.

Din perspectiva dată, Т.И. Ряховская manifestă solidaritate cu alți cercetători¹⁵⁶⁴, care nu consideră cetățeanul ca subiect ce asigură acțiunea directă sau realizarea Constituției. Desigur, cetățenii pot respecta (pasiv) normele constituționale sau pot apela la normele acesteia în vederea apărării drepturilor și libertăților sale, însă ultimul cuvânt rămâne după autoritățile statului, care astfel asigură (sau ignoră) aplicarea nemijlocită a dispozițiilor constituționale.

În consecință, autoarea conchide că sistemul asigurării acțiunii directe a Constituției presupune totalitatea formelor de activitate juridică interdependente ale organelor puterii de stat și ale autorităților publice locale, orientate spre transpunerea în viață a regulii acțiunii directe a Constituției¹⁵⁶⁵.

Ca și oricare sistem, acest sistem are un anumit scop, și anume – constituționalizarea (adică procesul realizării dispozițiilor constituționale (a normelor, principiilor etc.) în activitatea legislativă, în sfera dreptului public și a celui privat, în activitatea judecătorească și de aplicare a dreptului, în practica de asigurare și apărare a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului¹⁵⁶⁶). Scopul final al constituționalizării constă în instaurarea și menținerea ordinii juridice constituționale, la care se poate ajunge prin constituționalizarea legislației în vigoare, formarea acesteia cu luarea în

¹⁵⁶⁴ Карташова И.И. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: понятие и структура*. В: Вестник Воронежского института МВД России, 2012, № 2, p. 157-158.

¹⁵⁶⁵ Ряховская Т.И. *Система обеспечения прямого действия Конституции России: понятие и элементы*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011. № 7 (13): в 3-х ч. Ч. II, p. 203-204.

¹⁵⁶⁶ Витрук Н.В. *Верность Конституции: Монография*. Москва: Изд-во РАП, 2008, p. 250.

considerare a principiilor constituționale fundamentale, a normelor care sunt de acțiune directă, formând o carcasă pentru toată legislația pozitivă¹⁵⁶⁷.

Pe de altă parte, întrucât Constituția se realizează și prin intermediul protecției și apărării sale, asigurarea acțiunii directe a Constituției (ca postulat constituțional) se exprimă și sub forma apărării și protecției acțiunii directe a Constituției. Respectiv, un element de bază al sistemului asigurării acțiunii directe a Constituției este activitatea juridică a organelor puterii de stat și a administrației publice locale, sub forma protecției acțiunii directe a Constituției și activitatea juridică sub forma apărării acesteia¹⁵⁶⁸.

În baza celor analizate, putem trage următoarele concluzii¹⁵⁶⁹:

- acțiunea Constituției se distinge de realizarea acesteia prin faptul că prima presupune o caracteristică statică, în timp ce a doua – o caracteristică dinamică;
- acțiunea directă a Constituției depinde de supremația și obligativitatea generală a acesteia, în timp ce realizarea este condiționată de procedeu tehnico-juridic de formulare a normelor constituționale;

¹⁵⁶⁷ Василевич Г.А. Конституционализация текущего законодательства и практики его применения – важнейший юридический императив. В: Право: теория и практика, 2003, № 8. [URL]: <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0803/1.html>.

¹⁵⁶⁸ Ряховская Т.И. Система обеспечения прямого действия Конституции России: понятие и элементы. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011. № 7 (13): в 3-х ч. Ч. II, п. 204.

¹⁵⁶⁹ Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1, p. 10; Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 164.

– prezența în textul Constituției a normelor cu aplicare mijlocită (ce urmează a fi dezvoltate în legislația ramurală) nu exclude acțiunea directă a Constituției, întrucât în cazul dat influența Constituției se răsfrânge asupra legislației ramurale care, în virtutea acțiunii directe a Legii Supreme, trebuie să corespundă tuturor criteriilor constituționalității. Sub acest aspect, acțiunea directă a Constituției este asigurată de Curtea Constituțională;

– în calitatea sa de act juridico-normativ, acțiunea directă a Constituției este asigurată de către autoritățile publice ale statului și autoritățile administrației publice locale, prin activitatea juridică a acestora.

În vederea consolidării acțiunii directe a Constituției și implicit a asigurării constituționalizării sistemului de drept, ar fi indicată stipularea expresă, în textul *Constituției Republicii Moldova*, a acțiunii sale directe și a obligativității sale pentru toate autoritățile statului, administrației publice locale și cetățeni¹⁵⁷⁰.

Totodată, reținem¹⁵⁷¹: acțiunea normelor constituționale nu înseamnă că drepturile și libertățile prevăzute sunt realizate de către subiecții corespunzători, adică acțiunea Constituției exclude realizarea automată a normelor ei. De aceea, este necesară realizarea Legii Supreme, care întotdeauna presupune un comportament social-juridic al subiecților, activitatea lor pozitivă orientată spre atingerea anumitor rezultate sociale. Sub aspect axiologic, realizarea implică satisfacerea intereselor și necesităților constituționale în activitatea legală a subiecților de drept.

¹⁵⁷⁰ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 164.

¹⁵⁷¹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009 (ÎS FEP „Tipogr. Centrală”), p. 117.

Realizarea Constituției. Pentru început, reiterăm că Legea Supremă a statului, prin ansamblul normelor sale, are menirea de a defini și a consfinți principiile și formele de organizare și funcționare ale societății și statului, de a stabili drepturile, libertățile și îndatoririle cetățenilor, iar, prin toate acestea, de a stabili și a asigura o anumită ordine socială în vederea unei conviețuiri normale a cetățenilor¹⁵⁷². Deci promovarea fermă a normelor constituționale reprezintă principala modalitate de influență asupra ordinii în societate. Aceasta deoarece dispozițiile constituționale diferă de alte norme, pe care subiecții sociali le urmează prin forța tradițiilor, credințelor, valorilor morale etc., care nu au un rol decisiv pentru conduita indivizilor, mai ales în perioadele de tranziție. Pentru consolidarea ordinii și reglarea raporturilor sociale, normele constituționale constituie factorul principal, iar nerespectarea sistemică a acestora sfidează și pune în pericol ordinea socială¹⁵⁷³ în ansamblul său.

Respectiv, în ultima perioadă, în teoria dreptului constituțional se observă o reevaluare a direcțiilor prioritare de cercetare. Fără a reduce importanța materiei instituționale, cercetătorii tot mai frecvent fac încercări de a elabora o teorie a *realizării Constituției*, care ar avea ca subiect de studiu implementarea dispozițiilor constituționale în cadrul rela-

¹⁵⁷² Roșca A., Benchechi D. *Repere constituționale ale ordinii sociale în Republica Moldova*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 55.

¹⁵⁷³ Roșca A., Benchechi D. *Repere constituționale ale ordinii sociale în Republica Moldova*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 57.

țiilor sociale, în activitatea organelor de stat, în conduita oamenilor și, respectiv, utilizarea ei ca stimulator al progresului social. Accentuarea acestei probleme este pe deplin justificată, deoarece Constituția stabilește anumite cerințe pentru conduita subiecților de drept. Dacă conținutul acestor cerințe nu determină orientarea structurilor de stat și nu pătrund în conduita oamenilor, atunci Constituția „rămâne a fi doar un fetiș care poate fi adorat, dar nicidecum îndeplinit și de aceea nu are importanța unei valori sociale și cu atât mai mult juridice”¹⁵⁷⁴.

În context, Constituția își justifică menirea sa socială, satisface așteptările societății numai atunci când principiile și normele ei sunt transpuse în viață, sunt implementate în practica socială, sunt realizate în activitatea oamenilor și a organizațiilor, în cadrul relațiilor sociale. Nu este suficient de a avea o Constituție bună, este necesar de a crea condiții și mecanisme pentru ca ea să funcționeze și să devină un factor real și eficient al dezvoltării sociale¹⁵⁷⁵. În esență, este vorba despre *realizarea Constituției*¹⁵⁷⁶.

Necesitatea cercetării științifice a realizării Constituției este determinată într-o anumită măsură de proprietățile juridice ale acesteia, în special de faptul că Constituția dispune de forță juridică supremă în sistemul de drept. În calitatea sa de „lege a legilor”, ea este baza întregii legislații

¹⁵⁷⁴ Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный Суд. Москва, 1997, p. 62.

¹⁵⁷⁵ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 112-113; Costachi Gh. *Realizarea Constituției – obiectiv major într-un stat de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 8, p. 2.

¹⁵⁷⁶ Costachi Gh. *Factorii ce influențiază realizarea Constituției și consolidarea regimului constituționalității în statul de drept*. În: Revista științifică internațională Supremația Dreptului, 2017, nr. 1, p. 43-47.

în vigoare. Concomitent, obiectul de reglementare al Constituției cuprinde majoritatea sferelor relațiilor sociale, fapt ce determină ca nefuncționarea normelor constituționale să se răsfrângă negativ asupra situației din legislația ramurală. De aceea, prin utilizarea întregului potențial al Constituției, este posibilă o influențare substanțială asupra spectrului de relații sociale, asupra sistemelor politice, economice și de drept, asupra ritmurilor de formare a structurilor societății civile.

La rândul său, procesul de realizare a normelor constituționale este influențat considerabil de condițiile social-economice în care are loc acest proces, nivelul culturii politico-juridice a celor care aplică dreptul, regimul politic, tradițiile democratice, mentalitatea poporului și alți factori obiectivi și subiectivi¹⁵⁷⁷.

Pornind de la aceasta, realizarea Constituției, ca problemă teoretică importantă, necesită a fi studiată nu numai de pe poziții juridice, dar dintr-o perspectivă socială mai largă. Ea necesită o cercetare nu numai în cadrul dreptului constituțional, dar și sub aspect politologic, sociologic, deoarece Constituția se caracterizează nu numai prin parametri juridici. Respectiv, și evaluarea modului, în care normele constituționale sunt transpuse în activitatea structurilor de stat, nu poate fi realizată numai cu ajutorul instrumentarului științei dreptului constituțional. Inevitabil, sunt necesare aprecieri politice, date sociologice care ar putea caracteriza procesul de realizare a normelor constituționale¹⁵⁷⁸.

¹⁵⁷⁷ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 335.

¹⁵⁷⁸ Costachi Gh. *Realizarea Constituției – fundament al regimului constituționalității în statul de drept*. În: *Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului*, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 102.

În același timp, problema realizării normelor constituționale nu presupune doar realizarea practică a Constituției, ci și a tot sistemului de drept al statului, deoarece Legea Supremă, după cum am menționat deja, constituie baza întregii legislații¹⁵⁷⁹.

Referindu-ne nemijlocit la conceptul de „realizare a Constituției”, constatăm că în literatura de specialitate nu există o viziune unică asupra acestuia. Astfel, cercetătorul С.Л. Сергевнин¹⁵⁸⁰, prin *realizarea Constituției*, înțelege o formă juridică specială de influență a Constituției, a normelor acesteia, precum și a dispozițiilor normative ale legislației constituționale asupra relațiilor sociale, exprimate prin reglementarea cu ajutorul mijloacelor juridico-constituționale a drepturilor și obligațiilor concrete ale subiecților raporturilor juridice constituționale. Mijloacele juridico-constituționale în cazul dat sunt înseși normele Constituției, normele altor acte legislative constituționale, normele judiciare conținute în actele autorității jurisdicției constituționale (Curtea Constituțională), precum și principiile și normele de drept internațional, în calitatea lor de parte integrantă a sistemului de drept intern.

Potrivit lui В. О. Лучин¹⁵⁸¹, noțiunea de *realizare* presupune un anumit proces, un sistem de măsuri și mijloace orientate spre transpunerea în viață a Constituției, atingerea scopurilor sociale stabilite în cuprinsul ei. Prin esență,

¹⁵⁷⁹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 115.

¹⁵⁸⁰ Сергевнин С.Л. *Общая характеристика механизма реализации и охраны Конституции*. В: Ученые записки СПб филиала РТА № 1 (45) 2013, p. 81.

¹⁵⁸¹ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p.63.

realizarea normelor constituționale necesită transpunerea lor în activitatea practică a subiecților dreptului, realizarea cerințelor acestora, prin conduita legală, în practica socială.

Realizarea Constituției este concepută astfel ca o activitate ce corespunde voinței exprimate în textul ei și se desfășoară ca un proces, potrivit unui sistem de coordonate. Ca rezultat final, realizarea necesită corespunderea între cerințele normelor constituționale de a săvârși anumite acțiuni sau de a se abține de la ele și suma acțiunilor realizate de fapt. O asemenea corespundere demonstrează atingerea scopului constituțional.

În viziunea cercetătorilor С.Г. Павликов și И.П. Усимова, noțiunea de „realizare” cuprinde activitatea legitimă a organelor de stat, a funcționarilor publici, cetățeni și asociațiile acestora, orientată spre transpunerea în viață a Constituției, atingerea scopurilor stabilite în cuprinsul acesteia¹⁵⁸².

La rândul său, constituționalistul Н.В. Витрук concretează că realizarea Constituției are loc, în primul rând, în activitatea legislativă prin adoptarea legilor și a actelor normative subordonate legilor, în al doilea rând, în activitatea instanțelor judecătorești și în alte practici de aplicare a dreptului, în al treilea rând, în activitatea de control și supraveghere a autorităților și funcționarilor competenți cu respectarea obligatorie a dispozițiilor constituționale¹⁵⁸³.

Pornind de la complexitatea și importanța realizării Constituției, în literatura juridică¹⁵⁸⁴ se atestă existența unui me-

¹⁵⁸² Павликов С.Г., Усимова И.П. *Реализация норм Конституции России в экономической сфере*. В: Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата, 2011, №4 (23), p. 68.

¹⁵⁸³ Витрук Н.В. *Верность Конституции – основа прогрессивного развития современной России*. В: Научные ведомости, 2008, № 8 (48), p. 24.

¹⁵⁸⁴ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 339.

canism de realizare a normelor constituționale care presupune totalitatea elementelor normativ-juridice și instituționale, cu ajutorul cărora se asigură realizarea practică a dispozițiilor constituționale. Acest mecanism indică o anumită ordine a procesului de realizare, o anumită structură (subiect, obiect, caracterul relațiilor între acestea) și include diferiți factori juridici și sociali, forme, metode, condiții și garanții de realizare a normelor constituționale, conform procedurilor democratice, principiilor legalității și echității sociale¹⁵⁸⁵. Cunoașterea acestora, în viziunea noastră, contribuie în mod substanțial la realizarea eficientă a normelor constituționale, la transpunerea lor cu succes în practica socială¹⁵⁸⁶.

În general, mecanismul juridic de realizare a Constituției funcționează potrivit modelului caracteristic realizării normelor de drept: normele dreptului constituțional sunt obligatorii; ele exprimă voința statului, fiind elaborate și sancționate de acesta; sunt protejate prin măsuri de constrângere publică etc. Cu toate acestea, mecanismul de realizare a Constituției își are specificul său, determinat în mare parte de rolul și locul Legii Supreme în sistemul de drept al statului. Numai Constituția dispune de asemenea calități juridice ca supremație, stabilitate sporită, reglementare a tuturor relațiilor sociale. De asemenea, în Constituție se conțin multe norme cu caracter general: norme-scop, norme-sarcini, norme-principii etc., fapt ce influențează specificul realizării acestor norme. Iată de ce, prin esență, realizarea Constituției necesită un proces de transpunere în practică

¹⁵⁸⁵ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 63.

¹⁵⁸⁶ Costachi Gh. *Factorii ce influențiază realizarea Constituției și consolidarea regimului constituționalității în statul de drept*. În: Revista științifică internațională *Supremația Dreptului*, 2017, nr. 1, p. 43-47.

a valorilor democratice pe care le cuprinde pentru asigurarea drepturilor și libertăților cetățenilor¹⁵⁸⁷. În mod special, realizarea normelor constituționale reprezintă o activitate orientată mai ales spre realizarea acestora de către diferite subiecte ale raporturilor de drept.

Potrivit cercetărilor¹⁵⁸⁸, mecanismul de realizare a Constituției presupune două elemente: *normativ* și *instituțional* (structuri cu ajutorul cărora sunt create condiții pentru realizarea normelor constituționale). Factorii economici, politici, sociali și de altă natură reprezintă mediul social, condițiile reale care influențează realizarea normelor constituționale. Deci realizarea normelor Constituției are loc cu ajutorul a două elemente ale mecanismului dat:

a) prin sistemul normelor legislației ramurale, ce dezvoltă normele constituționale, actelor procesuale și al raporturilor de drept (*blocul normativ*);

b) prin sistemul instituțional, adică activitatea organelor de stat, orientată spre respectarea, protecția și realizarea dispozițiilor constituționale, crearea condițiilor favorabile pentru aplicarea corespunzătoare în practică a normelor Constituției (*blocul instituțional*).

Blocul normativ al mecanismului de realizare a Constituției are o importanță fundamentală și include în sine îndeplinirea normelor constituționale în cadrul raporturilor juridico-statale și a altor raporturi juridice prin *respectare, executare, utilizare și aplicare*.

Respectarea normelor constituționale presupune că cetățenii, organele de stat, persoanele juridice să se abțină de

¹⁵⁸⁷ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), p. 117.

¹⁵⁸⁸ Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 338.

la comiterea acțiunilor interzise de Constituție. În cadrul acestei forme sunt realizate normele constituționale de interdicție, adică dispozițiile ce conțin cerința de abținere de la comiterea unui anumit tip de comportament, determinat ca ilegal. Drept exemple servesc: art. 2 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova*, potrivit căruia: „Nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului.”; art. 18 alin (2) – „Cetățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați sau expulzați din țară”; art. 20 alin. (2) – „Nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție” etc.

Cerința respectării normelor constituționale este adresată tuturor subiecților de drept: organelor puterii de stat, organelor administrației publice locale, funcționarilor publici, cetățenilor și asociațiilor lor, străinilor și persoanelor fără cetățenie, statului ca subiect al relațiilor internaționale.

În general, dreptul constituțional nu conține multe interdicții, însă semnificația acestora este deosebită, deoarece ele au drept scop stimularea comportamentului activ al subiecților raporturilor juridice statale. Interdicțiile sunt pe larg utilizate, mai ales, în reglementarea activității statului și a organelor acestuia. Astfel, statul nu are dreptul de a depăși limitele stabilite de interdicțiile constituționale, fapt ce constituie o garanție importantă de protecție a vieții personale a cetățeanului față de intervenția nejustificată și ilegală a statului. De exemplu, art. 54 alin. (1) din Constituție prevede: „În Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului”.

Potrivit cercetărilor, respectarea este forma cea mai amplă de realizare a Constituției, deoarece cuprinde siste-

mul complet de subiecți sociali și aproximativ toate normele constituționale. În același timp, ea este cea mai importantă cerință prezentată pentru realizarea Constituției și într-un anumit fel este atestată în toate celelalte forme de realizare¹⁵⁸⁹.

O altă formă de realizare a Constituției, apropiată de respectare, dar nicidecum identică cu aceasta, este *executarea*. Astfel, dacă respectarea normelor constituționale presupune faptul să ne conducem doar de ele (și să nu derogăm) în activitatea practică, atunci executarea întotdeauna necesită acțiuni active ale subiecților, orientate spre îndeplinirea prevederilor constituționale și desfășurarea în acest scop a diferitor activități: sociale, economice, politice, științifice, organizaționale etc. Prin esență, executarea implică săvârșirea obligatorie a acțiunilor prevăzute de normele constituționale, a cerințelor imperative pentru atingerea scopului prestabilit de dispoziție. În general, sub formă de executare sunt realizate normele constituționale ce se referă la obligațiile cetățenilor, obligațiile statului față de societate și cetățean, obligațiile organelor de stat.

Utilizarea normelor constituționale este forma de realizare ce necesită comiterea de către subiecții de drept a acțiunilor prevăzute de Constituție, astfel fiind realizate drepturile subiective (competențele) cu care au fost investiți. Sub această formă se realizează în principal normele constituționale permissive (de împuternicire sau de competență)¹⁵⁹⁰. Utilizarea este de asemenea o formă activă de realizare, însă, spre deosebire de executare, ea se bazează pe inițiativă.

¹⁵⁸⁹ Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 88.

¹⁵⁹⁰ Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 92.

va subiecților de drept și implică posibilitatea acestora (în special, cetățenii) de a alege o variantă de comportament sau să refuze o asemenea realizare.

În esență, utilizarea normelor constituționale, ca formă de realizare a Constituției, se manifestă prin faptul că subiecții raporturilor juridico-statale își realizează de sine stătător drepturile ce le-au fost acordate. De exemplu, cetățenii singuri hotărăsc cum să-și realizeze drepturile la muncă, la învățătură, la locuință, la vot etc. consfințite de Legea Supremă.

Pe lângă acordarea de drepturi și libertăți, oportunitatea alegerii realizării lor, Constituția în unele cazuri prevede și anumite limite pentru exercitarea acestora. Relevant în acest caz este art. 54 din *Constituția Republicii Moldova* ce prevede cazurile în care se admite restrângerea exercițiului unor drepturi sau libertăți. Rațiunea acestor limitări rezidă în faptul că acordarea unor drepturi și libertăți cetățenilor trebuie coordonată cu interesele societății și ale statului, cu drepturile altor cetățeni. În acest sens, în studiile de specialitate¹⁵⁹¹ sunt enunțate anumite criterii pentru utilizarea de către cetățeni a drepturilor și libertăților acordate precum: a) utilizarea acestora trebuie realizată în corespundere cu conținutul lor social și juridic; b) respectarea scopului pentru care au fost acordate drepturile și libertățile; c) utilizarea drepturilor și libertăților nu trebuie să determine neîndeplinirea obligațiilor; d) prin realizarea drepturilor și libertăților personale, se interzice lezarea drepturilor și libertăților altor persoane.

În ceea ce privește *Constituția Republicii Moldova*, în textul acesteia (art. 55) se stipulează că „Orice persoană își

¹⁵⁹¹ Эбзеев Б. С. Конституция. Правовое государство. Конституционный суд. Москва, 1997, p. 78-79.

exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora”. Este sumar, însă totuși se fundamentează o obligație constituțională importantă – respectarea drepturilor și libertăților altora¹⁵⁹².

Deci *respectarea, executarea și utilizarea* normelor constituționale reprezintă forme de realizare nemijlocită a normelor constituționale, deoarece ele se transpun în viață nemijlocit prin acțiunile subiecților raporturilor juridice¹⁵⁹³.

De o natură distinctă este ultima formă de realizare a normelor constituționale – *aplicarea*, care presupune o activitate organizată a structurilor de stat, a altor organe și persoane care au drept scop de a asigura ca destinatarii acestor norme să-și realizeze drepturile și obligațiile prevăzute de Constituție, precum și să garanteze controlul asupra acestui proces.

Aplicarea, ca formă de realizare a Constituției, are loc prin intermediul activității de aplicare a dreptului, desfășurată de organele puterii de stat, în special în cazurile în care destinatarii normelor constituționale nu-și pot realiza drepturile și obligațiile constituționale fără ajutorul structurilor de stat competente. Este cazul realizării drepturilor și libertăților care au tangențe cu interesul public, când este necesară corelarea acestuia cu interesul personal.

Prin urmare, în sfera juridică constituțională, *respectarea, executarea și utilizarea* normelor constituționale de către subiecții raporturilor juridice constituționale adesea sunt insuficiente pentru realizarea lor. În anumite cazuri este necesară intervenția structurilor de stat, a organelor

¹⁵⁹² Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 123.

¹⁵⁹³ Тодыка Ю. Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, p. 344.

administrației publice locale, a formațiunilor obștești și a altor subiecți de drept. Important e ca aplicarea normelor constituționale să se desfășoare în corespundere cu cerințele legalității, justeții și oportunității. În mod special, fiecare subiect este obligat: să aplice normele constituționale în limitele competenței sale, fără a substitui alte organe sau funcționari publici; să respecte strict ordinea procesuală; să dea o apreciere juridică obiectivă situației și să ia hotărârea justă ce ar corespunde sensului și scopului normei aplicate¹⁵⁹⁴.

Tot la capitolul *blocului normativ* al mecanismului de realizare a Constituției, trebuie subliniat faptul că acesta presupune atât posibilitatea aplicării nemijlocite a normelor acesteia, cât și aplicarea lor mijlocită, adică prin normele legislației ramurale.

În context, Ю.Н. Тодыка¹⁵⁹⁵ menționează: normele constituționale sunt îndeplinite concomitent cu normele altor ramuri de drept, întrucât acestea sunt adesea insuficiente pentru a transpune în practică directivele constituționale. Specificul normelor constituționale constă în faptul că ele nu sunt suficient protejate prin propriile sancțiuni spre deosebire de normele altor ramuri de drept. Adoptarea de legi ce dezvoltă normele constituționale are o importanță majoră, deoarece are loc traducerea dispozițiilor generale în limbajul legislațiilor ramurale. Prin urmare, au loc concretizarea principiilor constituționale și dezvoltarea garanțiilor constituționale ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, persoanelor juridice prin mijloacele

¹⁵⁹⁴ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, p. 123.

¹⁵⁹⁵ Тодыка Ю. Н. *Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина*. Харьков, 1998, p. 42-46.

legislației în vigoare. Cu ajutorul legislației sunt elaborate și formele procesuale de realizare a normelor constituționale.

În blocul normativ al mecanismului de realizare a Constituției, un loc deosebit îi revine hotărârilor Curții Constituționale, cu ajutorul cărora organul jurisdicției constituționale apreciază constituționalitatea sau neconstituționalitatea legilor și a altor acte normative juridice și, respectiv, stabilește aplicarea sau neaplicarea acestora în desfășurarea relațiilor sociale.

Așadar, mecanismul de realizare a normelor constituționale nu poate fi limitat doar la blocul normativ, deoarece acest proces este influențat considerabil de situația social-economică în care sunt aplicate normele constituționale, de nivelul culturii generale și juridice, de atmosfera social-psihologică din societate, de etapa istorică de dezvoltare a societății și statului, de influența factorilor geopolitici etc. De aici un alt element important al mecanismului de realizare a Constituției îl constituie structurile de stat, care asigură aplicarea normelor în procesul de creare a dreptului, de aplicare a acestuia, precum și în activitatea de ocrotire a normelor de drept (*blocul instituțional*).

Blocul instituțional include în sine sistemul organelor de stat ce asigură condițiile pentru îndeplinirea acestor norme de către diferiți subiecți de drept și de către alte organe de stat. Aceste condiții sunt create prin asigurarea legalității și a ordinii de drept și protecția drepturilor și obligațiilor legale a subiecților de drept, restabilirea drepturilor lezate. Este vorba de asemenea structuri de stat ca: Parlamentul, Președintele Republicii, Guvernul, Curtea Constituțională, organele puterii judecătorești și procuratura, ministerele și departamentele, organele administrației publice locale, avocatul poporului etc.

În context, accentuăm odată în plus importanța activității de aplicare a dreptului, desfășurată de organele de stat, deoarece ea în mod nemijlocit este orientată spre transpunerea în viață a prevederilor Constituției. Aplicând normele constituționale în cadrul raporturilor juridice corespunzătoare, organele de stat îndeplinesc două sarcini: organizarea îndeplinirii dispozițiilor acestor norme, inclusiv prin dezvoltarea acestora în legislația în vigoare și protecția drepturilor subiective ale cetățenilor de orice lezare, restabilirea acestora. În fine, în mecanismul de stat nu există organe a căror activitate să nu implice realizarea normelor constituționale. Important e ca însuși organul să fie constituțional și să-și exercite competențele în corespundere cu Legea Supremă.

Factorii ce influențează realizarea Constituției. Alături de blocul normativ și blocul instituțional ce sunt implicate în procesul de realizare a Constituției, trebuie evidențiați și *factorii* ce influențează atât pozitiv, cât și negativ desfășurarea acestuia.

Evident, societatea are nevoie de mecanisme sigure de protecție a Constituției. Aceasta depinde nu numai de eforturile statului și ale altor elemente ale sistemului politic, dar și de influența unui întreg complex de factori. Mulți dintre ei, aflându-se dincolo de mecanismul juridic de realizare a normelor constituționale, activ influențează stabilitatea regimului constituțional și a Constituției, realizarea acesteia¹⁵⁹⁶.

Realizarea normelor constituționale este influențată de mulți factori precum: economici, politici, organizaționali, nivelul de cultură al populației, al funcționarilor publici,

¹⁵⁹⁶ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 127.

etapa istorică de dezvoltare a statului și societății etc. E destul de complicat de a determina care dintre ei influențează mai mult sau mai puțin.

În mare parte, realizarea normelor constituționale este influențată de *factorii politici*. Pozitiv influențează în această direcție: recunoașterea pluralismului politic și ideologic, a multipartidismului; utilizarea procedurilor democratice de realizare a suveranității (alegeri, referendum); afirmarea republicii ca stat suveran și independent pe arena internațională; atingerea unui consens între naționalități în baza valorilor democratice; democratizarea sistemului politic al societății.

În același timp, negativ influențează: polarizarea forțelor politice; confruntarea dură a formațiunilor parlamentare în Parlament; confruntarea între puterea legislativă (Parlament) și puterea executivă (Președinte și Guvern); lipsa consensului între forțele politice ale statului, diferite grupări ale elitei politice în ceea ce privește direcțiile de dezvoltare a societății; intensificarea contradicțiilor interconfesionale; lipsa ideii naționale care ar consolida diferite pături sociale; existența contradicțiilor între centru și puterea locală, în special, în ceea ce privește repartizarea mijloacelor bugetare, a investițiilor, reflectarea insuficientă a intereselor regionale în politica statului; autoritatea diminuată a puterii, înstrăinarea acesteia față de cetățeni etc.

Paralel, realizarea normelor constituționale este frânată de *factorii economici* negativi. Potrivit cercetătorilor¹⁵⁹⁷, dreptul, inclusiv Constituția, nu pot fi mai presus de economie. Anume ea determină posibilitatea îndeplinirii de către stat a funcțiilor sale sociale, realizarea drepturilor social-economice ale cetățenilor.

¹⁵⁹⁷ Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков: «Факт», 2000, p. 358.

Astfel, relevant în contextul dat este faptul că, din cauza problemelor economice, insuficient este realizată norma constituțională ce consfințește obligația statului de a asigura ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare (art. 47 din *Constituția Republicii Moldova*); în același context se înscrie și dificultatea onorării unei asemenea obligații constituționale a statului ca cea de sporire a numărului de locuri de muncă, de creare a condițiilor pentru creșterea calității vieții (art. 126 alin. (2) lit. g) din *Constituție*).

Prin urmare, lipsa mecanismelor necesare pentru reglarea proceselor economice destul de negativ influențează asupra tuturor sferelor vieții societății. Ca rezultat al economiei slab dezvoltate, societatea s-a divizat în funcție de venituri, un număr impunător de cetățeni aflându-se dincolo de limita sărăciei. În asemenea circumstanțe, drepturile și libertățile economice, sociale și culturale, consfințite de Legea Supremă, au devenit într-o anumită măsură formale, fapt ce, evident, exclude realizarea eficientă a normelor constituționale.

Factorii organizaționali. Eficiența realizării Constituției depinde în mare parte de calitatea activității executive și de control a aparatului de stat. Nivelul scăzut al profesionalismului și lipsa de responsabilitate a personalului structurilor de stat au generat reducerea drastică a disciplinei și încălcarea legalității. Cu regret, încălcările Constituției, ca Lege Supremă a societății și a statului, sunt comise atât de persoane particulare, de grupuri de cetățeni, de activiști publici, de partide și alte formațiuni social-politice, profesionale etc., cât și de către unele instituții și funcționari de stat de diferite ranguri.

Cele mai ușor sesizabile încălcări ale dispozițiilor constituționale sunt din domeniul politicului. Ansamblul comportamentelor anticonstituționale din acest domeniu este determinat de calitățile, de mentalitatea, de interesele guvernanților, liderilor de opoziție, agenților politici în general. În perioada de tranziție în care ne aflăm, viața politică a țării s-au distins printr-o instabilitate permanentă, condiționată atât de subiectivismul și voluntarismul acerb, de ambițiile unor politicieni înclinați să-și joace cu orice preț mendrele, cât și de toleranța exagerată a guvernanților, de caracterul anemic al puterii de stat¹⁵⁹⁸.

Este un moment problematic, deoarece frecvența cazurilor de încălcare a Constituției de către funcționarii publici, neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a hotărârilor Curții Constituționale și neatragerea la răspundere a funcționarilor publici negativ se răsfrânge asupra autorității statului în fața cetățeanului și a societății, generând neîncredere și chiar respingere. Prin urmare, realizarea Constituției necesită o optimizare substanțială a activității organelor și structurilor de stat, a funcționarilor și a demnitarilor publici.

Factorii social-psihologici. Problema realizării normelor constituționale nu se limitează doar la eficacitatea funcționării mecanismului juridic sau la anumite condiții economice. Sunt deosebit de importanți și factorii social-psihologici, în special cum Constituția este percepută de populație, în ce măsură sunt pregătiți cetățenii să acționeze în conformitate cu dispozițiile acesteia. Desigur, Constituția este transpusă cu succes în viață numai atunci când dispozițiile ei sunt

¹⁵⁹⁸ Roșca A., Benchei D. *Repere constituționale ale ordinii sociale în Republica Moldova*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n., 2004, p. 58.

percepute de cetățeni ca fiind echitabile și corespunzătoare speranțelor și așteptărilor acestora. Astfel, din punct de vedere tehnico-juridic, se poate elabora o Constituție „ideală”, care să cuprindă valori ale constituționalismului mondial, dar o asemenea lege ideală nu va funcționa dacă va contraveni mentalității poporului, tradițiilor istorice ale acestuia, viziunii asupra echității și legalității ca valori sociale. Din aceste considerente, Constituția trebuie să se integreze organic în imaginea complexă a poporului aflat la o anumită etapă istorică de dezvoltare¹⁵⁹⁹.

În acest context, este relevantă afirmația lui C. Ionescu¹⁶⁰⁰, care susține că o Constituție nu este ceva făurit, ci însăși expresia naționalului în măsura în care acesta se manifestă în forme inconfundabile în dezvoltarea politică a unui popor. Este motivul pentru care constituțiile „de împrumut” sau impuse împotriva firii, tradițiilor, culturii naționale sau felului de a fi și aspirațiilor unui popor pot fi respinse, mai devreme sau mai târziu, atât de societatea civilă, cât și de structurile politice. Prin urmare, Constituția trebuie să reflecte realitățile politice, economice, naționale, sociale, religioase, culturale ale unei națiuni într-o etapă determinantă a dezvoltării sale.

Așadar, evaluând eficacitatea normelor de drept, trebuie luat în considerare mecanismul psihologic de percepere a acestora de către cetățeni, fiindcă aceasta ține de experiența lor de viață, de nivelul culturii juridice, de posibilitatea percepției instituțiilor constituționale democratice în conformitate cu care să-și desfășoare activitatea lor practică¹⁶⁰¹.

¹⁵⁹⁹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 131.

¹⁶⁰⁰ Ionescu C. *Drept constituțional comparat*. București: C. H. Beck, 2008, p. 4.

¹⁶⁰¹ Costachi Gh. *Factorii ce influențiază realizarea Constituției și consolidarea regimului constituționalității în statul de drept*. În: Revista științifică internațională *Supremația Dreptului*, 2017, nr. 1, p. 43-47.

În acest sens, ignorarea factorilor psihologici în procesul de realizare a dreptului reduce considerabil potențialul influenței Constituției asupra proceselor sociale.

Referindu-ne la *Constituția Republicii Moldova*, precizăm că chiar dacă din punctul de vedere al tehnicii juridice și al gradului de democratizare, ea corespunde standardelor europene și internaționale, aceasta nu înseamnă că normele acesteia sunt percepute adecvat de toate păturile sociale ale populației. O mare parte din cetățeni nu este pregătită pentru o percepere conștientă a multor prevederi constituționale, iar unii le percep sceptic sau chiar cu indiferență. Cauzele sunt diferite: de ordin intelectual, economic, psihologic, atitudinea tradițională față de Constituție ca act ce nu poate influența considerabil relațiile sociale (atitudine formată în perioada sovietică, când constituțiile aveau un caracter declarativ), cultura juridică, nihilismul juridic etc.

O barieră importantă pentru realizarea normelor constituționale este reprezentată de nihilismul juridic ca varietate a nihilismului social, care s-a răspândit pe larg în perioada „restructurării”. Acesta a apărut în baza negativismului general, când multe s-au reevaluat, reconsiderat, judecat și respins. Fiind orientat spre distrugerea a tot ce a existat anterior, nihilismul juridic a influențat negativ și asupra dezvoltării culturii juridice, realizării normelor constituționale¹⁶⁰².

În calitate de fenomen social, nihilismul se caracterizează prin următoarele momente: o atitudine critică și extrem de negativă față de valorile absolute (general recunoscute); o abordare maximalistă, o negare fără compromisuri; un

¹⁶⁰² Costachi Gh., Iacob I. *Nihilismul juridic – reversul culturii juridice*. În: Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы, Материалы международной научно-практической конференции, г. Кишинев, Республика Молдова, 28-29 марта 2014 г. Кишинев: Славянский университет, 2014, p. 16-19

caracter distructiv. Fiind o variantă a nihilismului social, nihilismul juridic se manifestă prin atitudinea generală de negare, lipsa de respect față de drept, legi, ordinea normativă, iar, sub aspectul sursei sale, acesta presupune o ignoranță juridică, lipsă de educație juridică. Este vorba, astfel, de nevalorificarea practică a dreptului de către societate¹⁶⁰³.

În prezent, nihilismul juridic se manifestă în următoarele forme¹⁶⁰⁴: încălcarea directă și intenționată a legilor și a actelor normative în vigoare; nerespectarea și neexecutarea în masă a dispozițiilor juridice; contradicțiile dintre legi, elaborarea legilor paralele, ce adesea se contrazic; substituirea legalității cu oportunitatea politică, ideologică sau pragmatică; confruntarea dintre structurile reprezentative și executive de la toate nivelurile; încălcarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului etc.

Cu regret, la ora actuală nihilismul juridic a căpătat un caracter de masă, răspândindu-se pe larg nu doar în rândurile cetățenilor, dar și la nivelul funcționarilor și demnitarilor publici (fapt ce accentuează necesitatea conștientizării cauzelor nihilismului juridic și elaborării mecanismelor sau a mijloacelor de contracarare a acestui fenomen¹⁶⁰⁵).

Din punct de vedere socio-psihologic, asupra realizării Constituției influențează negativ și autoritatea diminuată a puterii judecătorești, insuficienta atenție a instanțelor judecătorești față de protecția drepturilor și libertăților cetățenilor. În mod corespunzător, transpunerea în practică a Consti-

¹⁶⁰³ Донченко Р.Н. *Правовой нигилизм как устоявшееся общесоциальное явление*. В: Юрист, 2005, № 6, р. 14.

¹⁶⁰⁴ Матузов Н.И. *Правовой нигилизм и правовой идеализм как деструктивные явления российской действительности*. В: Политология. Москва, 1999, р. 551-564.

¹⁶⁰⁵ Костаки Г. *Правовой нигилизм: сущность, причины и пути преодоления*. В: Право и Политология, 2013, nr. 54, р. 8.

tuției, formarea societății civile, a statului de drept și democratic necesită existența unei justiții puternice, independente și accesibile pentru toată populația și fiecare cetățean.

Într-o asemenea atmosferă, desigur, e foarte dificil de a asigura o realizare eficientă a normelor constituționale. În acest sens, odată cu ridicarea substanțială a nivelului culturii generale și juridice a cetățenilor și a funcționarilor aparatului de stat, este strict necesar și un sistem complex de măsuri ideologice, politice, organizaționale și juridice.

Deci în prezent nu trebuie să ne reducem la existența Constituției, la afirmarea și recunoașterea supremației acesteia, acțiunii ei directe asupra relațiilor din societate. Concomitent, e necesară orientarea atenției statului, societății și cetățeanului spre esența, specificul și importanța realizării Constituției, implicarea conștientă și activă a tuturor în acest proces pentru a crea, a consolida și a menține în comun o ordine constituțională reală și stabilă, dominată de principiile democratice ale statului de drept¹⁶⁰⁶.

Mai mult, astăzi, pentru o guvernare eficientă a societății, se cere de a pune accentul pe valorificarea deplină a potențialului Constituției, pe recunoașterea și respectarea ei de către toți membrii societății, pe conștientizarea Legii Fundamentale ca factor consolidator și stabilizator¹⁶⁰⁷.

Pentru Republica Moldova, realizarea Constituției este o problemă actuală, importantă și necesară, deoarece procesele

¹⁶⁰⁶ Costachi Gh. *Realizarea Constituției – fundament al regimului constituționalității în statul de drept*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 73-74.

¹⁶⁰⁷ Duca Gh. *Cuvânt de salut*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n. ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004, p. 19-20.

de democratizare a societății noastre continuă și, respectiv, în lipsa unei Legi Supreme funcționale, ar fi practic imposibile modernizarea acesteia, edificarea și consolidarea unui veritabil stat de drept. Prin urmare, pentru a spori eficiența procesului de realizare a Constituției, considerăm necesare¹⁶⁰⁸:

- stimularea respectării, executării, utilizării și aplicării conștiente și responsabile a normelor constituționale de către toți subiecții de drept;

- ridicarea nivelului de conștiință și cultură juridică a tuturor participanților la relațiile sociale;

- soluționarea corectă și rapidă la orice nivel a tuturor problemelor economice, politice, sociale, juridice și de altă natură din cadrul societății, pentru a consolida încrederea cetățeanului și a societății în autoritatea statului;

- sporirea rolului pozitiv al factorilor economici, politici, organizaționali, socio-psihologici etc. asupra procesului de realizare a Constituției;

- anihilarea tuturor factorilor care influențează negativ asupra procesului de realizare a Constituției;

- consolidarea mecanismului de asigurare a *legalității constituționale*, în special, atragerea la răspundere juridică pentru încălcarea acesteia.

În ansamblul lor, aceste măsuri sunt de natură să consolideze substanțial mecanismul de asigurare și menținere a regimului constituționalității, ca mediu favorabil pentru interacțiunea democratică a cetățeanului cu puterea.

¹⁶⁰⁸ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009, ÎS FEP „Tipografia Centrală”, p. 134; Costachi Gh. *Realizarea Constituției – fundament al regimului constituționalității în statul de drept*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 74.

1.2. Legalitatea constituțională – principiu fundamental în statul de drept

În general, conceptul de *legalitate constituțională* nu este unul răspândit în literatura de specialitate de la noi și nici în cea românească. Îl regăsim dezvoltat în cea mai mare parte în doctrina rusească, de unde a fost preluat de către cercetătorii autohtoni și transpus, ajustat la realitatea constituțională a societății noastre, moment ce trebuie apreciat ca fiind unul extrem de bine venit și necesar, mai ales în condițiile actuale de dezvoltare a statului Republica Moldova¹⁶⁰⁹.

Studiind dicționarele juridice, observăm că noțiunea de „legalitate constituțională” este explicată doar în unele din ele. Astfel, *Dicționarul juridic enciclopedic* (rus) și *Marele Dicționar Juridic* (rus) explică „legalitatea constituțională” ca fiind „un regim de respectare riguroasă a Constituției și a altor acte constituționale de către toți subiecții raporturilor juridice”¹⁶¹⁰. Totodată, în ultimul este explicată și noțiunea de „constituționalitate”, ca „un regim de respectare a Constituției ca lege supremă a statului și a societății; corespunderea cu normele și principiile Constituției”¹⁶¹¹. O explicație asemănătoare este cuprinsă și în *Mica enciclopedie de drept constituțional*: „corespunderea relațiilor sociale, a actelor și acțiunilor organelor de stat cu Legea

¹⁶⁰⁹ Railean P., Costachi Gh. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 19.

¹⁶¹⁰ *Юридический Энциклопедический Словарь*. 3-е изд. Москва: Инфра-М, 2001, p. 174; *Большой Юридический словарь*. Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. Издание 2-е. Москва: Инфра-М, 2004, p. 272.

¹⁶¹¹ *Большой Юридический Словарь*. Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. Издание 2е. Москва: Инфра-М, 2004, p. 274.

Fundamentală – Constituția, care dispune de forță juridică supremă”¹⁶¹².

Într-un alt dicționar enciclopedic de drept constituțional, *legalitatea constituțională* este explicată într-un sens restrâns ca fiind: corespunderea tuturor legilor și altor acte normative Constituției¹⁶¹³.

La o primă vedere, putem constata lipsa unei diferențe majore între aceste două categorii (*constituționalitate* și *legalitate constituțională*), fapt confirmat și de doctrina juridică. În schimb, consultând dicționarele explicative ale limbii române, observăm că acestea explică doar „constituționalitatea” ca: o „conformitate a unei legi sau a unui act juridic cu Constituția”¹⁶¹⁴ (sens asemănător noțiunii de „constituțional” (care este conform cu Constituția sau este bazat pe existența acesteia), potrivit aceleiași surse); „însușirea unei legi, a unui act juridic, a unei politici etc. de a fi în conformitate cu Constituția ori cu principiile generale ale acesteia”¹⁶¹⁵.

Un sens similar este atestat și în doctrină: „constituționalitatea, simplu definită, nu este altceva decât conformitatea legii cu Constituția”¹⁶¹⁶.

Deci în cazul limbii române, sensul noțiunii de „constituționalitate” este semnificativ redus (la cel de constituțional). Mai mult, este un „atribut” recunoscut doar actului

¹⁶¹² Баглай М.В., Туманов В.А. *Малая энциклопедия конституционного права*. Москва: Бек, 1998, p. 205.

¹⁶¹³ Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006, p. 151.

¹⁶¹⁴ *Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Cartier, 2001, p. 204.

¹⁶¹⁵ *Dicționar Explicativ Ilustrat al Limbii Române*. Chișinău: Arc, Gunivas, 2007, p. 429.

¹⁶¹⁶ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 81.

juridic, legii¹⁶¹⁷. În context, unii cercetători precizează că legea organică, ordinară și actele normative subordonate legii trebuie să corespundă Constituției pentru a respecta condițiile legalității. Constituționalitatea legii deci este cerința de legalitate a legii, adică legea trebuie să fie adoptată cu respectarea normelor constituționale. Într-o formă mai simplă, noțiunea de constituționalitate poate fi apreciată drept validitate a unei legi sau a unui act juridic, în funcție de conformitatea conținutului său cu ceea ce prevede Constituția țării¹⁶¹⁸. Astfel, chiar dacă în sensul său restrâns constituționalitatea este recunoscută ca fiind proprie doar legii, actului juridic, totuși merită atenție accentul pus pe legătura dintre constituționalitate și legalitate.

Dincolo de cele menționate, acțiunea reală a Constituției, ca act cu forță juridică supremă, și asigurarea, protecția acesteia au determinat apariția unui asemenea fenomen juridic (respectiv și a noțiunii) precum este *constituționalitatea*. Analogic noțiunii de legalitate, mulți cercetători au început să folosească termenul de „legalitate constituțională” sau „supralegalitate constituțională”.

În pofida faptului că unele dicționare explică categoria de „legalitate constituțională,” totuși, în studiile de specialitate, atestăm ideea potrivit căreia această sintagmă este tautologică. Mai mult, Н.В. Витрук susține că „legalitatea constituțională”, ca sintagmă, nu reflectă esența și specificul „constituționalității”¹⁶¹⁹, ca regim juridic de organizare

¹⁶¹⁷ Railean P., Costachi Gh. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 19.

¹⁶¹⁸ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău, 2003, p. 134; Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: S.n., 2013, p. 377.

¹⁶¹⁹ Витрук Н.В. *Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс*. Москва: Норма, 2012, p. 41.

și funcționare a statului de drept, grație căruia statul în cauză capătă caracterul de stat de drept¹⁶²⁰. Cu toate acestea, majoritatea cercetătorilor recunosc o asemenea sintagmă, o definesc și o consideră sinonimă cu noțiunea de *constituționalitate*¹⁶²¹.

În acest sens, prin *legalitate constituțională* Л.А. Морозова înțelege un sistem de mijloace juridice ce asigură ca toți subiecții de drept să acționeze în baza Constituției și în corespundere cu cerințele acesteia¹⁶²².

La rândul său, Н.М. Колосова definește *legalitatea constituțională* ca o totalitate de cerințe adresate structurilor puterii în procesul de creare a dispozițiilor constituționale, de realizare a acestora, precum și un sistem de măsuri, orientate spre protecția *legalității constituționale* și restabilirea acesteia¹⁶²³. În sensul cel mai restrâns, totuși *legalitatea constituțională* este percepută ca fiind conformitatea tuturor legilor și a altor acte normative Constituției¹⁶²⁴.

În doctrina juridică românească, în lipsa unei definiții clare a conceptului, se precizează că „supralegalitatea constituțională” constituie o caracteristică a statului de drept,

¹⁶²⁰ Витрук Н.В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. În: Конституционное Правосудие, Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). [URL]: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.

¹⁶²¹ Favoreu L., Gaia P., Ghevontian R., Mestre J.-L., Pfersmann O., Roux A., Scoffoni G. *Droit constitutionnel*. 7ème édition. Paris: Dalloz, 2004, p. 113.

¹⁶²² Морозова Л.А. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юристъ, 2003, p. 353.

¹⁶²³ Колосова Н.М. *Обеспечение конституционности законности*. В: Законность в Российской Федерации. Москва: Спарк, 1998, p. 29.

¹⁶²⁴ Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006, p. 151.

una din cele mai semnificative deosebiri dintre statul de drept față de statul legal, care se subordonează exclusiv principiului legalității. Fiind o consecință a dezvoltării constituționalismului modern, supralegalitatea constituțională cuprinde în sfera constrângătoare a ordinii de drept nu numai actele de aplicare și executare a legii, dar și însăși legea, ca expresie a politicii ce a învins în desfășurarea procesului său de elaborare și adoptare¹⁶²⁵.

În pofida justeței acestor raționamente, cercetătorii români nu fac nicio legătură între „supralegalitatea constituțională” și „constituționalitatea”, deoarece ei privesc „constituționalitatea” într-un sens foarte concis, definind-o simplu ca fiind conformitatea legii cu Constituția. Totodată, ei precizează că aceasta rezultă din ierarhia juridică, fiind consecința supremației Constituției în sistemul juridic, noțiune complexă în al cărei conținut se cuprind trăsături și elemente (valori) politice și juridice, care exprimă poziția supraordonată a Constituției în sistemul de drept și în tot sistemul social politic al unei țări¹⁶²⁶. Important este că se recunoaște faptul că constituționalitatea, fiind un pilon al ordinii juridico-statale, nu este un simplu concept, ci o realitate care se exprimă și trebuie realizată. De aici derivă controlul de constituționalitate, categorie-cheie în funcționarea ordinii constituționale, care nu este altceva decât verificarea conformității cu Constituția¹⁶²⁷.

În continuare, susținând opinia celor care consideră categoriile de *legalitate constituțională* și *constituționalitate*

¹⁶²⁵ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 104.

¹⁶²⁶ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 81-82.

¹⁶²⁷ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 81-82.

ca fiind sinonime¹⁶²⁸, presupunând unul și același fenomen, considerăm necesar a atrage atenția anume la distincția și coraportul dintre *legalitate* și *constituționalitate*.

Pentru început, precizăm că, sub aspect istoric, odată cu instituirea în cea de-a doua jumătate a sec. al XX-lea, în majoritatea statelor democratice, a concepției statului constituțional, principiul tradițional al legalității a fost suplimentat cu *principiul constituționalității*, care, la rândul său, a obținut garanții suplimentare prin instituția jurisdicției constituționale¹⁶²⁹. Acest principiu este înțeles ca presupunând supremația Constituției, acțiunea directă a acesteia, ordonarea întregii ierarhii a actelor normative și a practicii de aplicare a acestora în corespundere cu Constituția¹⁶³⁰.

Potrivit lui И.А. Кравец, noțiunile de *constituționalitate* și *legalitate* sunt interdependente, reprezentând diferite nivele de asigurare a unuia și aceluiși fenomen – supremația dreptului în diferite sfere ale vieții omului, ale funcționării statului și a societății. Constituționalitatea este o manifestare a unei ordini de drept superioare legalității. Ea constituie nucleul doctrinei și practicii constituționalismului,

¹⁶²⁸ Василевич Г.А. *Юридические аспекты обеспечения конституционности (законности) в государстве*. В: Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. Выпуск 2: сб. науч. тр. Минск: БГУФК, 2009, п. 9.

¹⁶²⁹ Strijak A. *Constituționalitatea, fundamentul stabilității statului și societății*. În: Valorile constituționale – factori ai stabilității regimului democratic, Conferință internațională din 22-23 iulie 2009, Chișinău. Chișinău: Depol Promo, 2010, p. 184.

¹⁶³⁰ Василевич Г.А. *Юридические аспекты обеспечения конституционности (законности) в государстве*. В: Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. Выпуск 2: сб. науч. тр. Минск: БГУФК, 2009, п. 11.

orientat spre asigurarea supremației Constituției în cadrul sistemul de drept al statului¹⁶³¹.

Din punctul nostru de vedere, distincția dintre legalitate și constituționalitate rezidă în faptul că *legalitatea* presupune supremația legii, în timp ce *constituționalitatea* (legalitatea constituțională) este orientată spre asigurarea supremației Constituției, mai ales în sfera legislativă și normativă¹⁶³².

Mult mai complex vede distincția dintre *legalitate* și *constituționalitate* cercetătorul Н.В. Витрук. În viziunea sa, *constituționalitatea* presupune sistemul de drept ce acționează real, caracterizat prin existența unei constituții de drept ca lege fundamentală, cu o forță juridică supremă și acțiune directă, realizată de către organele puterii publice și de funcționarii acestora pe întreg teritoriul statului, precum și prin asigurarea, protecția și apărarea acesteia¹⁶³³. În mod corespunzător, cercetătorul definește și *legalitatea* ca: „un sistem de drept ce acționează real, caracterizat prin existența unor legi de drept ce corespund constituției, ierarhic superioare față de actele subordonate legilor și prin respectarea și realizarea acestora de către organele puterii publice și funcționarii acestora pe întreg teritoriul statului”¹⁶³⁴.

Drept trăsături principale ale *constituționalității*, cercetătorul identifică (dezvoltându-le pe cele enunțate în lucră-

¹⁶³¹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2005, p. 259.

¹⁶³² Costachi Gh., Railean P. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 20.

¹⁶³³ Витрук Н.В. *Конституционное правосудие в России. 1991-2001 гг. Очерки теории и практики*. Москва, 2001, p. 58-77.

¹⁶³⁴ Витрук Н.В. *Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс*. Москва: Норма, 2012, p. 41.

rile de dată mai veche¹⁶³⁵ de alți cercetători¹⁶³⁶): existența unei Constituții cu caracter de drept ca act normativ special, constitutiv al statului; forța juridică supremă a Constituției în sistemul izvoarelor de drept; caracterul general obligatoriu al Constituției pentru toți subiecții de drept; acțiunea directă a Constituției pe teritoriul integral al statului; realizarea Constituției în activitatea organelor puterii de stat, a organelor administrației publice locale și a funcționarilor acestora; protecția și apărarea Constituției; asigurarea acțiunii și realizării, protecției și apărării Constituției¹⁶³⁷.

La rândul său, В.П. Волков specifică faptul că *legalitatea constituțională* cuprinde în sine acele elemente de bază care formează însăși esența legalității în ansamblu, și anume¹⁶³⁸: supremația Constituției, acțiunea directă a acesteia și aplicarea sa pe teritoriul integral al statului; respectarea și aplicarea normelor constituționale de către toți subiecții de drept – stat, organele acestuia, funcționarii publici, cetățeni și asociațiile acestora; exercitarea puterii de stat în baza principiului separației puterii în legislativă, executivă și judecătorească; respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului care prestabilesc sensul, scopul și conținutul activității de aplicare a legilor; egalitatea cetățenilor în fața legii și a justiției;

¹⁶³⁵ Витрук Н.В. *Законность: понятие, защита и обеспечение*. В: Общая теория права. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 535.

¹⁶³⁶ Хабриева Т.Я. *Конституция и законность*. В: Законность в Российской Федерации. Москва, 2008, p. 353.

¹⁶³⁷ Витрук Н.В. *Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс*. Москва: Норма, 2012, p. 41-45.

¹⁶³⁸ Волков В.П. *Проблемы обеспечения конституционной законности избирательного процесса в интересах укрепления российской государственности*. Москва: РЦИТ: Крона, 2009, p. 24.

independența justiției; exercitarea controlului judiciar și de stat și a supravegherii asupra modului de respectare și executare a Constituției.

Incontestabil, o importantă sferă a *legalității constituționale* este asigurarea realizării drepturilor și libertăților fundamentale, care cu greu au fost recunoscute individului și se află și în continuare în pericol de a fi încălcate de către putere și birocrăția acesteia. Garanțiile constituționale, judiciare, administrative și sociale ale acestor drepturi sunt importante, însă, după cum demonstrează realitatea, ele sunt insuficiente. Legile și actele subordonate legii sunt adoptate adeseori fără a fi luate în considerare drepturile și libertăților omului, iar uneori și în detrimentul acestora¹⁶³⁹.

În încercarea de a pătrunde în esența conceptului de *legalitate constituțională*, menționăm că ea, de asemenea (ca și *legalitatea* în general), poate fi privită ca un principiu, o metodă și un regim de viață. În calitatea sa de principiu, *legalitatea constituțională* presupune recunoașterea supremației Constituției în sistemul normativ al statului, a forței sale juridice supreme și a obligativității respectării ei de către toți subiecții de drept. Ca metodă de conducere statală, *legalitatea constituțională* semnifică faptul că statul își exercită funcțiile sale potrivit principiilor constituționale, procedurilor și competențelor stabilite în textul Constituției. Percepută ca regim, *legalitatea constituțională* presupune asigurarea supremației reale a Constituției și respectarea consecventă a acesteia în activitatea autori-

¹⁶³⁹ Волков В.П. Проблемы обеспечения конституционной законности избирательного процесса в интересах укрепления российской государственности. Москва: РЦИОТ: Крона, 2009, р. 23.

tăților publice, în relațiile dintre ramurile puterii de stat, dintre stat și cetățean¹⁶⁴⁰.

Este important de precizat că regimul *legalității constituționale* marchează însăși existența constituționalismului în ansamblu, întrucât în lipsa acestuia orice discuție despre rolul Constituției în viața statului și a societății își pierde sensul¹⁶⁴¹. Mai mult, trebuie conștientizat că regimul *legalității constituționale* nu funcționează de la sine, în mod automat, pentru aceasta existând o instituție specială – *jurisdicția constituțională*¹⁶⁴². În contextul dat, *legalitatea constituțională* este absolut indispensabilă pentru conduita subiecților investiți cu atribuții de elaborare a normelor juridice, fiind vorba, în primul rând, de Parlament ca organ legislativ suprem al statului. În acest sens, Parlamentul, în cadrul activității sale legislative, trebuie cu o deosebită diligență să facă abstracție de orice interes politic (particular sau de partid) și să transpună în conținutul normelor juridice (din legile constituționale, organice și ordinare) principiile și valorile fundamentale ale dreptului, să promoveze și să asigure astfel realizarea interesului general al societății, cu respectarea strictă a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului consacrate în Constituție¹⁶⁴³.

¹⁶⁴⁰ Railean P. *Reflecții asupra legalității constituționale și a mecanismului de asigurare a acesteia*. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 1, p. 34; Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015, p. 458; Costachi Gh., Railean P. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 12, p. 30.

¹⁶⁴¹ Байниязов Р.С. *Конституционное сознание и правовая культура в российском обществе*. В: *Правовая культура*, 2007, № 1, p. 9.

¹⁶⁴² Морозова Л.А. *Теория государства и права. Учебник*. Москва: Юристъ, 2003, p. 353.

¹⁶⁴³ Railean P. *Reflecții asupra legalității constituționale și a mecanismului de asigurare a acesteia*. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 1, p. 34.

Dincolo de aceasta, trebuie să admitem că oricât de perfect ar fi Parlamentul, periodic este inevitabilă adoptarea unor legi care nu corespund sau contravin Constituției. În primul rând, pentru că legile și alte acte normative juridice sunt adoptate/emise în număr mare și sunt elaborate de parlamentari și specialiști care nu dispun de același nivel de calificare profesională. În al doilea rând, asupra adoptării legilor influențează diferite forțe politice, care adeseori preferă atingerea unor scopuri de partid, chiar și în detrimentul interesului general. În sfârșit, în elaborarea și adoptarea legilor, ca activitate umană, inevitabil pot fi admise anumite erori umane. Cu toate acestea, efectele negative ale actelor neconstituționale și, cu atât mai mult ale celor anticonstituționale, sunt destul de mari, întrucât aceste legi erodează regimul constituționalității și lezează grav drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului¹⁶⁴⁴.

Astfel, întrucât adesea legile (chiar dacă emană de la organul reprezentativ suprem al statului, fiind deci expresia voinței generale) nu corespund cerințelor dreptului, în practica statală s-a creat un mecanism de control al conținutului legilor, al corespunderii acestora cu valorile generale umane. Menirea principală a controlului rezidă în abrogarea legilor ce contravin cerințelor dreptului. În acest sens, etalonul de bază cu care se compară conținutul legii este Constituția statului, care *a priori* este considerată de drept. Aceasta presupune că Constituția integrează în sine reprezentările general acceptate ale societății referitoare la drepturile omului, la dreptate, la echitate, la egalitate, la libertate, la mecanismul conducerii și exercitării puterii în stat¹⁶⁴⁵.

¹⁶⁴⁴ Колосова Н.М. *Обеспечение конституционности законности*. В: Законность в Российской Федерации. Москва: Спарк, 1998, p. 671.

¹⁶⁴⁵ Costachi Gh. *Directii prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: IISD, 2009, p. 165.

Aspectul în cauză a determinat accentuarea în cadrul studiilor de specialitate a ideii că nucleul legalității dintr-un stat de drept este „legalitatea constituțională”, deoarece principalii parametri ai orânduirii sociale și de stat, ai statutului omului și cetățeanului sunt determinați de Legea Supremă – Constituția. Respectiv, *legalitatea constituțională* este concepută a fi baza realizării și dezvoltării regimului legalității în cadrul statului¹⁶⁴⁶.

Desigur, respectarea principiului constituționalității este absolut necesară și în activitatea normativă a autorităților executive. În mod concret, aceasta presupune că atât procedura de adoptare a actelor normative (sub aspectul transparenței și a implicării active a cetățenilor), cât și însuși conținutul acestora trebuie să corespundă literei și spiritului Constituției și, mai recent, normelor juridice de drept internațional referitoare la drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

În acest sens, conținutul legalității în sfera activității normative presupune nu numai plenitudine, lipsa lacunelor, erorilor și a discordanțelor etc., dar și aprecierea ei din punctul de vedere al realizării succesive și întruchiparea în cuprinsul ei a dreptului, adecvat reflectat în normele Constituției și a altor legi, orientate spre asigurarea drepturilor și libertăților inalienabile ale omului, spre atingerea dreptății sociale, corelării intereselor personale cu cele generale. Astfel, drept încălcare a legalității constituționale se consideră emiterea de acte normative (hotărâri,

¹⁶⁴⁶ Хабриева Т. *Конституция как основа законности в Российской Федерации*. В: Журнал российского права, 2009, nr. 3, p. 3; Хабриева Т.Я. *Конституция и законность*. В: Законность в Российской Федерации. Москва, 2008, p. 66.

ordine, instrucțiuni, dispoziții) care contravin dispozițiilor Legii Supreme¹⁶⁴⁷.

Trebuie subliniat, în context, că respectarea normelor constituționale (ca esență a *legalității constituționale*) este obligatorie și necesară atât în procesul elaborării normelor juridice, cât și în procesul executării, aplicării nemijlocite a acestora de către toate autoritățile statului¹⁶⁴⁸. Este exemplificativ, în acest sens, faptul că judecătorii au dreptul și sunt obligați să aplice în activitatea lor normele Constituției¹⁶⁴⁹.

Așadar, *legalitatea constituțională* reprezintă o parte importantă a legalității în cadrul statului (un segment situat în special la nivelul activității legislative și normative), ea având menirea de a asigura calitatea legii ca fundament al legalității, atât caracterul constituțional al conținutului acesteia, cât și al practicii de aplicare a ei în realitatea vieții sociale. Asigurarea *legalității constituționale* constituie astfel o premisă, o condiție obligatorie pentru afirmarea regimului legalității într-un stat de drept democratic, fiind garanția principală a realizării și protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului¹⁶⁵⁰.

¹⁶⁴⁷ Витрук Н.В. *Законность: понятие, защита и обеспечение*. В: Общая теория права. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993, p. 524.

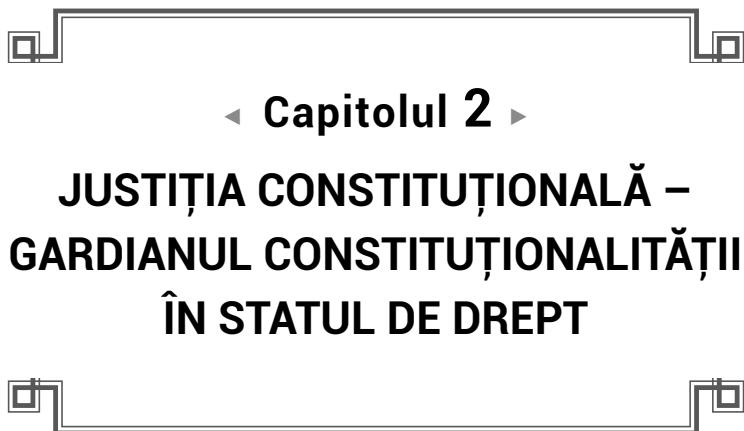
¹⁶⁴⁸ Railean P. *Reflecții asupra legalității constituționale și a mecanismului de asigurare a acesteia*. În: Legea și Viața, 2011, nr. 1, p. 34; Costachi Gh., Railean P. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 31.

¹⁶⁴⁹ *Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Constituției Republicii Moldova*, nr.2 din 30.01.1996. În: Culegere de hotărâri explicative. Chișinău, 2002, p. 9-13.

¹⁶⁵⁰ Costachi Gh., Railean P. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 31.

Actualmente, necesitatea identificării *legalității constituționale* este pe deplin justificată, date fiind rolul major care i se recunoaște Constituției, tendința de consolidare a acțiunii directe a normelor constituționale, precum și existența unui mecanism concret, care are menirea să o garanteze, să o asigure și să o restabilească în caz de încălcare – justiția constituțională.

◀ Capitolul 2 ▶

**JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ –
GARDIANUL CONSTITUȚIONALITĂȚII
ÎN STATUL DE DREPT**

2.1. Protecția Constituției și securitatea constituțională

2.1.1. Securitatea constituțională. Pe 29 iulie 1994, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Supremă a statului moldovenesc – *Constituția* (document ce are 10.287 de cuvinte, scrise în 1232 de rânduri, fiind structurată în 852 de alineate, plasate pe 35 de pagini). Odată cu adoptarea Constituției și crearea Curții Constituționale, s-a deschis o etapă decisivă în istoria țării noastre, Republica Moldova angajându-se cu fermitate în procesul democratic.

S-au scurs deja 25 de ani din data adoptării, perioadă în care conținutul Constituției a fost periodic adaptat la necesitățile vieții societății, în funcție de progresul înregistrat de acesta. Evoluția ei s-a datorat atât activității legiuitorului, cât și a unicei autorități de jurisdicție constituțională – Curtea Constituțională¹⁶⁵¹.

Până în anul 2016, au fost revizuite circa 40 de norme constituționale, mai semnificativă fiind cea din iulie, anul 2000, care a transformat Moldova din republică semiprezidențială în una parlamentară. În același an, textul constituțional a mai înregistrat o modificare substanțială. Din cauza câtorva eșecuri de alegere a șefului statului de către deputați, Curtea Constituțională a rupt lanțul vicios, restabilind dreptul cetățenilor de a-și alege președintele¹⁶⁵².

¹⁶⁵¹ Costachi Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 8, p. 4.

¹⁶⁵² *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui)* (Sesizarea nr. 48b/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 59-67 din 18.03.2016.

Ulterior, Legea Supremă a țării a fost completată cu un capitol nou despre statutul și rolul instituției Avocatului Poporului, în care se stipulează că acesta asigură promovarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Avocatul Poporului este numit în funcție de către Parlament, cu votul majorității deputaților aleși, pentru un mandat de șapte ani, care nu poate fi reînnoit. Noile reglementări au avut ca scop să protejeze independența instituției Ombudsmanului de fluctuația politică, conform recomandărilor structurilor internaționale, în special a Comisiei de la Veneția.

În același timp, a fost modificat și Capitolul despre autoritatea judecătorească. Noile modificări exclud termenul inițial de cinci ani de numire a judecătorilor. Aceștia urmează a fi numiți în funcție de către Președintele Republicii Moldova, la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii, până la atingerea plafonului de vârstă. Președintele Republicii Moldova poate respinge o singură dată candidatura propusă de Consiliul Superior al Magistraturii. Membrii Consiliului sunt deja aleși sau numiți pentru un mandat de șase ani, fără posibilitatea de a deține două mandate consecutiv. Din componența acestuia nu mai face parte procurorul general.

Evident, aceste modificări, completări nu sunt suficiente. În majoritatea cercetărilor doctorale și nu numai, sunt argumentate diferite modificări care se impun în diferite domenii reglementate de Constituție, cum ar fi, de exemplu: necesitatea consacrării constituționale a dreptului la un proces echitabil¹⁶⁵³, completarea și ajustarea norme-

¹⁶⁵³ Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale la aplicarea măsurilor de constrângere juridică*. Teza de doctor în drept. Chișinău, 2013, p. 160-185.

lor care consfințesc neretroactivitatea legii¹⁶⁵⁴, principiul egalității¹⁶⁵⁵, procedura demiterii șefului de stat¹⁶⁵⁶ etc.

Deci Legea Fundamentală trebuie să se afle practic într-o permanentă evoluție, care este absolut necesară pentru a-și realiza misiunea de a fi garanție și protecție sigură pentru securitatea persoanei și a societății în cadrul statului¹⁶⁵⁷.

Pornind de la semnificația distinctă a conceptului de *securitate constituțională* și importanța acestuia în perioada actuală, tot mai mult accentuată de doctrină, în cele ce urmează ne propunem să abordăm succint acest subiect în vederea elucidării esenței fenomenului în cauză, aprecierii modului în care securitatea constituțională poate fi asigurată în condițiile unei Constituții democratice, întrucât ea este absolut necesară pentru o interacțiune eficientă a cetățeanului cu puterea publică.

După cum am afirmat și cu ocazia unor alte demersuri științifice, în ultima vreme, problema „securității” persoa-

¹⁶⁵⁴ Costachi Gh. *Neretroactivitatea legii – element al principiului securității juridice*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței științifice internaționale din 22–23 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019, p. 9-17.

¹⁶⁵⁵ Nistor M. *Egalitatea: concept, ipostaze și reglementare constituțională*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifice internaționale din 17 mai 2019. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019, p. 446-453.

¹⁶⁵⁶ Tataru Gh. *Demiterea – o măsură veritabilă de răspundere constituțională a Șefului de Stat*. În: Revista științifică internațională Supremația dreptului, 2017, Ucraina, nr. 2, p. 74-82.

¹⁶⁵⁷ Костаки Г. *Конституция – основа безопасности личности в правовом государстве*. În: Legea și viața, 2019, nr. 6, p. 4-8; Costachi Gh. *Securitatea persoanei – valoare supremă a regimului constituțional consolidat*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextual necesităților de securitate și asigurarea a parcursului European; Monografie colectivă; red. șt.: Valeriu Cușnir. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 92-114.

nei, societății și a statului a devenit una dintre cele mai dominante în mediul politic și academic, moment justificat pe deplin de realitatea socială, politică, economică, juridică etc. din societate. Mai nou, doctrina insistă pe asigurarea *securității constituționale*, ca valoare fundamentală în stat.

În ceea ce privește sensul acestei noțiuni, cercetătorul P.C. Бондарь oferă următoarele explicații¹⁶⁵⁸:

– în primul rând, Constituția, în esența sa, reprezintă fundamentul normativ al securității persoanei, a societății și a statului, securitate ce reflectă un anumit regim juridic al statutului acestor subiecte și prin aceasta capătă caracteristici constituționale, adică devine securitate constituțională. Altfel spus, categoria de securitate este considerată drept una de natură constituțională (aspect dezvoltat în alte demersuri științifice¹⁶⁵⁹).

– în al doilea rând, securitatea constituțională a persoanei reprezintă un principiu al statului de drept. Chiar dacă fundamentul securității juridice și constituționale a persoanei este securitatea națională, totuși aceasta este considerată o categorie mai largă ce privește mai mult domeniul relațiilor publice, în cadrul cărora se asigură securitatea națiunii, a poporului, ca unicul deținător al suveranității naționale. Securitatea juridică a persoanei însă, starea de protecție a acesteia se exprimă ca o securitate constituțională, deoarece cuprinde și interesele persoanei, drepturile

¹⁶⁵⁸ Бондарь P.C. *Конституционная безопасность личности, общества, государства: постановка проблемы в свете конституционного правосудия, обеспечения социальной справедливости, равенства и прав человека*. В: Законодательство и экономика, 2004, № 4, p. 15.

¹⁶⁵⁹ Костаки Г., Еников В. *Безопасность личности и право человека на безопасность как конституционно-правовые категории*. В: Закон и жизнь, 2015, № 3, p. 4-8.

și libertățile acesteia. Cu toate acestea, nu se poate susține că securitatea constituțională se reduce doar la protecția unor interese private. În această categorie se cuprinde echilibrul dintre interesele private și publice ca fundament al ordinii constituționale din cadrul statului și al societății. Pe cale de consecință, securitatea constituțională a persoanei este percepută ca un component indispensabil al statului de drept, iar drepturile și libertățile persoanei, reprezentând mijloace de atingere a intereselor societății și a statului, constituie, totodată, și un fundament al securității constituționale.

– în al treilea rând, necesitatea dezvoltării conceptului de *securitate constituțională* este dictată de faptul că un domeniu distinct al securității naționale este reprezentat de securitatea valorilor constituționale (reglementate și protejate prin normele constituționale).

În contextul dat, în doctrina autohtonă se menționează că chiar dacă conceptul în cauză nu este atestat în Republica Moldova, totuși o anumită preocupare în materie de „securitate constituțională” nu poate fi contestată, cel puțin din considerentul că atât *Concepția securității naționale*¹⁶⁶⁰, cât și *Strategia securității naționale a Republicii Moldova*¹⁶⁶¹ recunosc ca interese vitale ale țării: „asigurarea și apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, a frontierelor inalienabile ale statului, a siguranței cetățenilor, respectarea și protejarea drepturilor și libertăților omului,

¹⁶⁶⁰ *Concepția securității naționale*, aprobată prin Legea nr. 112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 97-98 din 03.06.2008.

¹⁶⁶¹ *Strategia securității naționale a Republicii Moldova*, aprobată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 170-175 din 14.10.2011.

consolidarea democrației și a statului de drept”, toate acestea fiind veritabile valori constituționale¹⁶⁶².

În afară de aceste explicații, în doctrina rusă s-a încercat o definire a conceptului analizat. Astfel, „securitatea constituțională” este percepută ca:

– „un sistem de măsuri, desfășurate de autoritățile statului și cele ale administrației publice locale, cât și de către asociațiile obștești, agenții economici și alte persoane juridice, funcționari publici și cetățeni – în limitele drepturilor și posibilităților acestora, în scopul consolidării și protecției ordinii constituționale a statului, acțiunii legislației constituționale, fortificării regimului politic, bazat pe autoritatea înaltă a autorităților statului, dezvoltarea democrației, asigurarea drepturilor și libertăților cetățenilor”¹⁶⁶³;

– „o stare de protecție a ordinii constituționale față de amenințările interne și externe, care cuprinde normele Constituției, ce stabilesc principiile sistemului de drept, cele mai importante principii ale statutului și activității subiecților relațiilor juridico-constituționale, ce permit determinarea și dezvoltarea instituțiilor și direcțiilor legislației constituționale. Securitatea constituțională cuprinde în sine legislația ce reglementează sfera securității, metodele aplicării legii în sfera securității și sistemul organelor care o asigură”¹⁶⁶⁴;

¹⁶⁶² Enicov V. *Securitatea constituțională – dimensiune distinctă a securității naționale*. În: Teoria și practica administrării publice, Materialele conferinței științifice internaționale din 22 mai 2015. Chișinău: AAP, 2015, p. 260.

¹⁶⁶³ Шуберт Т.Э. *Конституционная безопасность: понятие и угрозы*. В: Право, 1997, p. 25.

¹⁶⁶⁴ Шуберт Т.Э. *Национальная безопасность России конституционно-правовые аспекты. Сравнительно-правовое исследование*. В: Право и закон, 2001, p. 17.

– „un complex de măsuri ale organelor statului, precum și a autorităților locale orientate spre elucidarea, prevenirea și contracararea a tot ceea ce amenință bazele ordinii constituționale a țării”¹⁶⁶⁵;

– „securitatea internă a statului care presupune o stare de protecție a bazelor ordinii constituționale față de amenințările predominant interne și care asigură dezvoltarea stabilă, treptată a persoanei, a societății și a statului”¹⁶⁶⁶;

– „stare a relațiilor juridice constituționale desfășurate în procesul unei activități planificate, al cărui rezultat constă în atingerea unei stări optimale de funcționare și dezvoltare a societății civile, a statului de drept și a structurilor acesteia, și care se caracterizează prin capacitatea de rezistență față de amenințările ce prezintă pericol pentru orânduirea constituțională”¹⁶⁶⁷.

Paralel cu definirea conceptului, cercetătorii au fost preocupați și de identificarea sistemului de obiecte ale securității constituționale, majoritatea atribuind la această categorie principalele valori reglementate și protejate de Constituție precum¹⁶⁶⁸:

- forma de guvernământ – republica;
- caracterul unitar (sau federativ) al statului;

¹⁶⁶⁵ Фомин А.А. *Юридическая безопасность государства как особого субъекта российского права*. В: Право и политика, 2005, № 3, р. 71.

¹⁶⁶⁶ Гончаров И.В. *К вопросу о понятии конституционной безопасности государства*. В: Государство и право, 2003, № 12, р. 108.

¹⁶⁶⁷ Езеров А.А. *Конституционная безопасность с позиций конфликтологического подхода*. В: Актуальні проблеми держави і права, 2011, №57, р. 83; Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична Наука, 2011, № 1(1), р. 50.

¹⁶⁶⁸ Гончаров И.В. *О соотношении понятий «национальная безопасность», «государственная безопасность», «конституционная безопасность»*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 1, р.122; Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична наука, 2011, № 1(1), р. 51.

- integritatea teritorială și inalienabilitatea teritoriului;
- suveranitatea statului;
- supremația Constituției;
- asigurarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului;
- protecția dreptului de proprietate;
- pluralismul politic și ideologic etc.

Acest sistem de valori formează conținutul ordinii constituționale și astfel reprezintă obiectul securității constituționale. Existența stabilă a acestor valori, dezvoltarea și utilizarea liberă a lor determină starea de protecție a ordinii constituționale ca o lipsă de amenințări la adresa lor¹⁶⁶⁹.

Odată identificate obiectele securității constituționale, s-a pus accentul și pe problema factorilor negativi ce pot acționa asupra valorilor constituționale fundamentale (considerați că formează conținutul securității date), printre care¹⁶⁷⁰: coliziunile, lacunele și alte defecte ale legislației inclusiv lipsa de accesibilitate și previzibilitate; conflictul dintre dreptul natural și cel pozitiv; nihilismul juridic al subiecților raporturilor juridico-constituționale, nivelul scăzut al culturii juridice al acestora; abuzul de drept etc. Acești factori de risc se pot manifesta prin diferite acțiuni periculoase pentru ordinea constituțională precum¹⁶⁷¹: atentarea

¹⁶⁶⁹ Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична наука, 2011, № 1(1), p. 51.

¹⁶⁷⁰ Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична наука, 2011, № 1(1), p. 52.

¹⁶⁷¹ Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична наука, 2011, № 1(1), p. 52; *Конституционное право России / Отв. ред. Ю.Л. Шульженко*. Москва: Проспект, 2007, p. 91-102; Воробьев Д.С. *Институциональные аспекты конституционной безопасности в современной России*. В: Ученые записки орловского государственного университета, 2010, №3, часть 1, p. 261.

la integritatea teritorială a statului, încălcarea supremației Constituției, uzurparea puterii de stat, nerecunoașterea și nerespectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului etc.

Destul de voluminos și profund securitatea constituțională a fost cercetată de către Н.С. Игнатова și О.И. Зверев, în a căror viziune sistemul acesteia este constituit din următorii factori principali¹⁶⁷²:

- în primul rând, legislația constituțională perfectă;
- în al doilea rând, existența unui sistem de instituții de stat și obștești care asigură aplicarea corectă și respectarea legislației constituționale;
- în al treilea rând, asigurarea stabilității constituționale, elucidarea oportună, prevenirea și anihilarea pericolelor ce amenință securitatea constituțională fie prin lichidarea instituțiilor neconstituționale, fie prin abrogarea dispozițiilor constituționale necorespunzătoare și adoptarea altor noi.

Pronunțându-se insistent asupra necesității elaborării unei *concepții a securității constituționale*, cercetătorii consemnează că scopul acesteia ar consta în¹⁶⁷³:

- analiza și determinarea acelei stări a statului și a societății în care se poate considera că instituțiile constituționale funcționează normal, activitatea lor este soldată cu rezultatele scontate în corespundere cu menirea;
- identificarea factorilor indezirabili pentru dezvoltarea politico-constituțională a statului, care pot sau au condiționat deja neutralizarea acțiunii normelor Constituției, erodarea instituțiilor de stat și obștești, prevăzute de aceasta;

¹⁶⁷² Игнатова Н.С., Зверев О.И. *Проблемы конституционной безопасности в Российской Федерации*. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002, р. 5.

¹⁶⁷³ Игнатова Н.С., Зверев О.И. *Проблемы конституционной безопасности в Российской Федерации*. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002, р. 5-6.

- satisfacerea necesității de noi relații, acte și norme juridico-constituționale, precum și a necesității de abrogare, modificare sau completare a normelor în vigoare; căutarea mijloacelor necesare asigurării unei atmosfere juridico-constituționale „liniștite”, adică încrederea cetățenilor și a opiniei publice în aceea că statul asigură corespunderea regimului politic cu principiile constituționale și acțiunea eficientă a legislației constituționale.

Referitor la sarcinile concepției securității constituționale, cercetătorii identifică următoarele¹⁶⁷⁴:

- asigurarea stabilității ordinii constituționale în cadrul statului și a societății;

- consolidarea puterii de stat, a mecanismelor de interacțiune dintre ramurile puterii și nivelurile acesteia;

- asigurarea consolidării statului de drept;

- crearea condițiilor pentru optimizarea procesului de edificare a unei noi statalități, inclusiv pentru dezvoltarea relațiilor interstatuale;

- prevenirea amenințărilor la adresa pluralismului politic și a diversității ideologice, excluderea confruntărilor sociale, politice, etnice și de altă natură (uneori ireconciliabile) și a ostilității din societate, menținând condițiile unei concurențe sănătoase a intereselor și a metodelor constituțional admise de exprimare a acestora;

- asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului etc.

În opinia noastră, sistemul securității constituționale din Republica Moldova poate fi caracterizat prin: perfecționarea continuă a normelor constituționale, asigurarea

¹⁶⁷⁴ Игнатова Н.С., Зверев О.И. *Проблемы конституционной безопасности в Российской Федерации*. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002, р. 7.

supremației Constituției prin intermediul controlului de constituționalitate, declanșat atât din inițiativa autorităților publice, cât și din inițiativa cetățenilor prin intermediul excepției de neconstituționalitate și garantarea stabilității Constituției. Mai mult, suntem ferm convinși că asigurarea securității constituționale trebuie să pornească în primul rând de la asigurarea protecției Constituției¹⁶⁷⁵.

2.1.2. Protecția Constituției. Semnificația deosebită a relațiilor sociale reglementate de Constituție, necesitatea asigurării supremației sale în sistemul actelor juridice, a corespunderii tuturor actelor și normelor textului Constituției solicită inevitabil și o protecție juridică specială a acesteia. O asemenea protecție trebuie să fie orientată mai întâi de toate spre asigurarea stabilității orânduirii de stat și sociale, a stabilității statutului juridic al persoanei, precum și spre asigurarea respectării stricte a normelor juridice de către toți subiecții de drept¹⁶⁷⁶.

Astfel, protecția juridică a Constituției presupune o totalitate de măsuri juridice, orientate spre prevenirea și reprimarea încălcărilor normelor constituționale, precum și spre restabilirea acestora în caz de încălcare. Din sistemul protecției juridice a Constituției fac parte așa elemente precum¹⁶⁷⁷: normele constituționale, care asigură stabilitatea și realitatea Constituției, principiile sistemului de drept (în

¹⁶⁷⁵ Costachi Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 8, p. 7.

¹⁶⁷⁶ *Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов* / Под. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина. Москва, 2005, p. 91.

¹⁶⁷⁷ Коровинских Д.С. *Правовая охрана Конституции Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2005, p. 9.

primul rând, principiul legalității), subiecții protecției juridice a Constituției (sistemul și activitatea lor) etc.

De regulă, protecția juridică a Constituției se caracterizează ca un sistem de măsuri juridice, care asigură realizarea tuturor normelor cuprinse în Constituție, și respectarea strictă a regimului legalității constituționale¹⁶⁷⁸. Prin urmare, scopul protecției juridice a Constituției constă în înlăturarea barierelor ce fac dificilă realizarea normelor constituționale și prevenirea comiterii delictelor constituționale pe viitor¹⁶⁷⁹.

Alți cercetători consideră necesar a înțelege protecția juridică a Constituției într-un sens strict juridic, special. Astfel, В.В. Лазарев și Т.Я. Хабриева privesc protecția Constituției ca pe o totalitate de măsuri și competențe de control și supraveghere ale organelor de stat, învestite cu dreptul de a verifica conținutul actelor juridice și acțiunile destinatarilor dreptului referitor la corespunderea acestora cu Legea Supremă. Într-un sens larg, susțin aceiași cercetători, protecția Constituției presupune totalitatea măsurilor de asigurare a acțiunii Constituției (nu doar măsuri cu caracter juridic, dar și educativ, economic și politic)¹⁶⁸⁰.

Cu ocazia unui alt demers științific, Т.Я. Хабриева concretizează că *lato sensu* protecția Constituției necesită crea-

¹⁶⁷⁸ Головистикова А.Н. *Конституционное право России: Учебник* / Под ред. Н.А. Михалевой. Москва, 2006, p. 38; Несмеянова С.Э. *Теоретико-правовое исследование конституционного судебного контроля в Российской Федерации: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Тюмень, 2007, p. 7-8.

¹⁶⁷⁹ Жеребцова Е.Е. *Правовая охрана и защита конституционных норм как особое юридическое свойство Конституции Российской Федерации*, 2011. [URL]: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2011/Pravo/8_95759.doc.htm.

¹⁶⁸⁰ Лазарев В.В., Хабриева Т.Я. *Охрана Конституции и конституционных прав граждан: Лекция*. Москва: Академия МВД России, 1996, p. 3, 7.

rea condițiilor necesare, dezvoltarea garanțiilor corespunzătoare, perfecționarea mijloacelor și metodelor juridico-statale de asigurare a acțiunii normelor constituționale¹⁶⁸¹.

O abordare distinctă propune cercetătorul A.H. Межецкий, care identifică două nivele de protecție a Constituției, indicând că primul nivel reprezintă protecția juridică, iar cel de-al doilea – apărarea Constituției, în cadrul căruia are loc aplicarea practică a măsurilor de răspundere în caz de survenire a pericolului de încălcare a Constituției, fie deja pentru încălcarea acesteia¹⁶⁸².

Distincția dintre protecția și apărarea Constituției a fost accentuată și de către A.B. Гошуляк¹⁶⁸³, în a cărei viziune principala deosebire constă în faptul că protecția Constituției se realizează prin stabilirea mijloacelor de prevenire, reprimare și elucidare a oricărei încălcări a Constituției, precum și prin crearea mecanismului de protecție a Constituției față de posibilele încălcări în scopul aplicării corecte a principiilor constituționale și excluderii oricărei substituiri a acestora. Este important că stabilirea mecanismului de protecție nu este legată cu încălcarea Constituției, scopul acestuia este de a preveni. Apărarea Constituției, în schimb, implică acțiuni active ale organelor de stat în scop de apărare a Constituției.

Merită atenție în context și opinia cercetătoarei H.M. Колосова, potrivit căreia chiar dacă protecția și apărarea Constituției sunt noțiuni apropiate după sens, având un obiect și un scop comun, totuși ele trebuie delimitate. În

¹⁶⁸¹ Хабриева Т.Я. *Правовая охрана Конституции*. Казань, 1995, р. 15.

¹⁶⁸² Межецкий А.Н. *Правовые основы деятельности органов прокуратуры по охране Конституции Российской Федерации*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Тюмень, 2007, р. 7-8.

¹⁶⁸³ Гошуляк А.В. *Правовая охрана конституций (уставов) субъектов Российской Федерации*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2010, р. 10.

special, cercetătoarea subliniază că protecția Constituției presupune un complex de măsuri orientate spre înlăturarea barierelor în realizarea Constituției și prevenirea delictelor constituționale, iar apărarea este orientată spre înlăturarea încălcărilor concrete ale normelor constituționale¹⁶⁸⁴.

Pe o poziție similară se plasează și А.Н. Головистикова, care precizează că protecția și apărarea juridică a Constituției nu sunt nivele ale unui singur sistem, întrucât protecția Constituției întotdeauna este o activitate profilactică, care previne încălcarea ordinii constituționale, fiind orientată spre înlăturarea cauzelor care o condiționează, precum și contribuie la desfășurarea normală a procesului de realizare a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului. Apărarea Constituției, la rândul său, întotdeauna presupune atentate reale la adresa raporturilor juridice constituționale și constă în suprimarea încălcărilor concrete ale normelor constituționale, aplicării de către autoritățile competente în modul stabilit de lege a constrângerii față de subiecții concreți, în scopul restabilirii dreptului încălcat¹⁶⁸⁵.

După cum am menționat *supra*, majoritatea cercetătorilor nu operează în studiile lor cu o asemenea distincție, mai frecvent utilizată noțiune fiind cea de „protecție a Constituției”. Dintr-un anumit punct de vedere, uneori acest fapt este justificat, mai ales pentru a nu provoca diferite confuzii.

În continuare însă, pentru a concretiza esența acestui fenomen juridic, vom preciza că, în sensul cel mai extensiv, protecția Constituției este o datorie a întregului stat, a societății și a fiecărui cetățean. Atunci când un organ de

¹⁶⁸⁴ Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. Москва: Городец, 2000, р. 62.

¹⁶⁸⁵ Головистикова А.Н. Конституционное право России/ Под ред. Н.А. Михалевой. Москва, 2006, р. 139.

stat sau al administrației locale, o organizație obștească sau chiar un simplu cetățean respectă necondiționat normele Constituției, asigură condițiile și premisele necesare pentru respectarea acestora, previne încălcarea lor, contracarează cu mijloace și metode legale abaterile comise, se realizează protecția Constituției în cel mai larg sens.

Totodată, evident că, în cadrul sistemului autorităților de stat, sunt organe investite direct cu sarcina/obligația de a supraveghea respectarea legalității constituționale. În acest sens, în majoritatea statelor democratice Șeful statului reprezintă garantul Constituției care veghează respectarea și protecția acesteia. O anumită supraveghere în acest sens exercită și celelalte autorități ale statului – parlamentul, guvernul, procuratura, instanțele de drept comun, avocații poporului etc. Desigur, și acest moment poate fi cuprins de conceptul protecția Constituției, deja într-un sens mai restrâns, deoarece toate aceste autorități au obligația de a asigura în activitatea lor respectarea Constituției. Pentru aceste autorități, protecția Constituției constituie doar una dintre multiplele funcții cu care sunt investite prin lege.

De cele mai multe ori însă, noțiunii de „protecție a Constituției” i se recunoaște un sens și mai restrâns. Sub acest aspect, unii cercetători consideră că protecția Constituției, în sens strict particular, presupune organizarea și activitatea unui organ special, chemat să desfășoare în formele și potrivit procedurii stabilite de lege a controlului (supravegherii) constituționalității, adică verificarea corespunderii legislației în vigoare și a altor acte normative cu Constituția¹⁶⁸⁶. Din perspectiva acestei accepțiuni, protecția Constituției constituie misiunea principală a jurisdicției constituționale, asigurată și realizată prin intermediul controlului constituționalității.

¹⁶⁸⁶ Енгибарян Р.В., Тадевосян Э.В. *Конституционное право*. 2-е изд. Москва: Юристъ, 2002, р. 66.

Dincolo de cele menționate însă, atragem atenția că, relativ recent (iunie 2019), în Republica Moldova s-a configurat un nou factor de risc la adresa securității Constituției – interpretarea eronată a normelor constituționale de către instanța investită cu competența de protecție a Legii Fundamentale. Este vorba despre hotărârile fără precedent adoptate de Curtea Constituțională a Republicii Moldova în legătură cu formarea noului Guvern de către Parlamentul nou ales, care au fost aspru criticate și de către Comisia de la Veneția, mai ales din considerentul interpretării eronate a textului constituțional¹⁶⁸⁷. Chiar dacă hotărârile în cauză au fost anulate de către autoritatea emitentă, nu putem nega faptul că într-adevăr Constituția poate fi amenințată de un pericol real chiar din partea apărătorului ei¹⁶⁸⁸.

Desigur, aceste momente trebuie nu doar să ne pună în gardă, ci și să ne determine la acțiuni concrete în vederea evaluării și consolidării mecanismului de asigurare a securității constituționale. Este nevoie de o unitate de acțiuni atât între ramurile puterii, cât și între putere, societate civilă și mediul academic (fiecare prin aportul corespunzător). Din acest punct de vedere, considerăm că sărbătorirea celor 25 de ani de regim constituțional nu trebuie să fie percepută doar ca o sărbătoare, la care să etalăm rezultatele obținute, ci un nou început în efortul comun al consolidării regimului constituțional prin securizarea Constituției, a persoanei și a societății în ansamblul său.

¹⁶⁸⁷ Pentru detalii, vezi: Pușcaș V. și Kuciuk V. *Republica Moldova, anul 2019. Terntativa de uzurpare a puterii de stat (analiză juridică)*. În: Revista Națională de Drept, 2020, nr. 4-6, Ediție specială, p. 80-112; Armeanic Al. *Voluntarismul jurisdicției constituționale în perioada statului capturat*. În: Revista Națională de Drept, 2020, nr. 4-6, Ediție specială, p. 75-79.

¹⁶⁸⁸ Costachi Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 8, p. 8.

2.2. Esența și instituționalizarea justiției constituționale

2.2.1. Esența justiției constituționale. Este dificil a spune când a apărut termenul de *justiție constituțională*, însă de la apariția sa practic nu au încetat preocupările specialiștilor de a-l defini și a-i elucida conținutul, acesta fiind susceptibil de mai multe înțelesuri. În același timp, și menirea unei asemenea forme de justiție a variat în funcție de înțelesul concret care i s-a dat.

În prezent, date fiind complexitatea vieții sociale, politice și juridice a societății, valoarea socială deosebită recunoscută Constituției ca Lege Supremă a țării, precum și necesitatea tot mai pronunțată de asigurare a regimului legalității și constituționalității, au devenit, în viziunea noastră, tot mai pronunțate actualitatea și oportunitatea identificării locului și menirii justiției constituționale în cadrul statului, cu scopul final de a spori eficiența practică a acesteia¹⁶⁸⁹.

Pornind de la cele enunțate, în continuare ne propunem o abordare terminologică și de esență a justiției constituționale și a conceptelor strâns legate de aceasta, care îi formează conținutul, în vederea elucidării menirii sale în statul de drept contemporan.

Pentru prima dată sintagma „justiție constituțională” a fost propusă de către H. Kelsen și Ch. Einsenmann, care o înțelegeau ca „garanția jurisdicțională a supremației Constituției”¹⁶⁹⁰ sau „o formă de justiție sau, mai exact, de

¹⁶⁸⁹ Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 10, p. 4.

¹⁶⁹⁰ Kelsen H. *Le controle de constitutionnalite des lois. Une etude comparative de Constitutions autrichienne et americaine*. In: RFDC, 1990, nr. 1, p. 204.

jurisdicție care privește legile constituționale” fără de care constituția nu este decât „un program politic, obligatoriu numai moralmente”¹⁶⁹¹.

În încercarea de a defini sintagma, prof. I. Deleanu susține că *justiția constituțională* este acea formă de justiție care se înfăptuiește pe baza și în cadrul Constituției. Este anevios însă de delimitat astfel termenul de *justiție constituțională* de celelalte forme de justiție care, de asemenea, mai întâi sau poate în cele din urmă, se înfăptuiesc tot pe baza și în cadrul Constituției. Prin urmare, locuțiunea *justiție constituțională* reclamă un sens propriu, distinctiv¹⁶⁹².

În același timp, în literatura de specialitate tot mai accentuată a devenit distincția dintre noțiunile „justiție constituțională” și „jurisdicție constituțională”. În timp ce prima desemnează activitatea statală organizată de verificare a conformității constituționale a unor norme sau proceduri, cea de-a doua reprezintă organul sau autoritatea prin care se realizează această activitate¹⁶⁹³. Termenul de „jurisdicție constituțională” trimite la activitatea cu caracter jurisdicțional a acestei autorități, la competența ei de a „spune dreptul” cu privire la conformitatea legilor sau a altor proceduri cu prevederile Constituției. Jurisdicția constituțională este, așadar, autoritatea care exercită activitatea complexă de justiție constituțională, beneficiind de o competență specială și specializată acordată prin Constituție¹⁶⁹⁴.

¹⁶⁹¹ Eisenmann Ch. *La justice constitutionnelle et la Haute Cour Constitutionnelle d'Autriche*. Paris: Economica, PUAM, 1986, p. 291.

¹⁶⁹² Deleanu I. *Justiția constituțională*. București: Lumina-Lex, 1995, p. 9.

¹⁶⁹³ Favoreu L., Gaia P., Ghevontian R., Mestre J.-L., Pfersmann O., Roux A., Scoffoni G. *Droit constitutionnel*. 2ème édition. Paris: Dalloz, 1999, p. 211.

¹⁶⁹⁴ Selejan-Guțan B. *Excepția de neconstituționalitate*. București: All Beck, 2005, p. 30.

Potrivit cercetătorilor I. Muraru și M. Constantinescu, în doctrina contemporană poate fi atestată preferința pentru folosirea metonimică a termenului „justiție constituțională”, pentru a desemna, de fapt, organul de jurisdicție constituțională – Curtea Constituțională. Cu toate acestea, formularea „justiție constituțională” este considerată prea generală. Ea nu exprimă cu exactitate nici autoritatea competentă și nici competența acesteia, așa cum rezultă din reglementările constituționale și legale, fiind astfel susceptibilă de mai multe înțelegeri. Astfel, dacă în sensul clasic *justiția* înseamnă a face dreptate și presupune existența unui litigiu, din examinarea dispozițiilor constituționale privind competența Curții rezultă că, uneori, nu suntem în prezența unor litigii; procedurile folosite de către Curte nu sunt totdeauna jurisdicționale. Respectiv, expresia este mai mult convențională și, desigur, poate fi utilizată, pentru că permite un limbaj simplu într-un domeniu unde, pe un fond comun de competențe, există și unele diferențieri¹⁶⁹⁵.

În viziunea noastră, dificultatea definirii conceptului de justiție constituțională derivă din însăși complexitatea justiției ca noțiune. În sens larg însă, prin justiție constituțională urmează să înțelegem atât jurisdicția constituțională („în persoana” Curții Constituționale), cât și competența acesteia de exercitare a controlului constituționalității, al cărui scop final este asigurarea *legalității constituționale* (constituționalității).

Strâns legată de justiția constituțională este noțiunea de *control al constituționalității legilor* – expresie deja încetățenită. Deși sugestivă și sub un anumit aspect imanentă, expresia nu este totuși adecvată, întrucât controlul constituționalității

¹⁶⁹⁵ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 10.

legilor reprezintă totuși doar una dintre tehnicile puse la dispoziția justiției constituționale, moment ce poate fi dedus din următoarele atribuții ce revin justiției constituționale¹⁶⁹⁶:

- asigurarea autenticității manifestărilor de voință ale poporului suveran;
- respectarea pe verticală și pe orizontală a competențelor conferite prin constituție diferitor autorități publice (altfel spus, controlul echilibrului între autoritățile publice);
- protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului;
- soluționarea unora dintre problemele contencioase date prin constituție în competența justiției constituționale (de ex., atribuții de contencios electoral).

Respectiv, expresia „control al constituționalității legilor” desemnează activitatea organizată de verificare a conformității legilor cu Constituția. Ca instituție a dreptului constituțional, „controlul constituționalității legilor” cuprinde ansamblul normelor privitoare la autoritățile competente de a exercita această verificare, la procedurile aplicabile și la măsurile ce pot fi luate după realizarea acestor proceduri¹⁶⁹⁷. Într-o altă viziune, „controlul constituționalității legilor” presupune ansamblul dispozițiilor normative, prin care se organizează verificarea conformității cu Constituția, atât a fiecărei legi, în totalitatea ei, cât și a fiecărei prevederi dintr-o lege și, drept consecință, înlăturarea legii sau a dispoziției dintr-o lege, a căror neconformitate cu Constituția a fost constatată¹⁶⁹⁸.

¹⁶⁹⁶ Duhael O., Meny Y. *Dictionnaire constitutionnel*. Paris: PUF, 1992, p. 557-558.

¹⁶⁹⁷ Selejan-Guțan B. *Excepția de neconstituționalitate*. București: All Beck, 2005, p. 31; Muraru I., Vlădoiu N.M, Muraru A., Barbu S.G. *Contencios constituțional*. București: Hamangiu, 2009, p. 89.

¹⁶⁹⁸ Lepădatu M. *Teoria generală a controlului constituționalității legilor*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 9.

Reținându-ne atenția și asupra acestei categorii, considerăm necesar a distinge sintagma „controlul constituționalității legilor” de „controlul constituționalității” (întâlnită în doctrină și „control constituțional”¹⁶⁹⁹), cu precizarea că acestea se află în raport de la parte la întreg. Controlul constituționalității este o categorie mai largă (cuprinzând în sine controlul constituționalității legilor) și, în viziunea noastră, constituie esența activității jurisdicționale exercitate de către Curtea Constituțională. Cu alte cuvinte, Curtea își exercită atribuțiile sale funcționale prin intermediul realizării controlului constituționalității.

Un alt termen, tot mai frecvent utilizat în literatura de specialitate, este „contenciosul constituțional”. Această noțiune trimite la ideea de litigiu, conflict juridic sau contestație. Contenciosul constituțional poate fi înțeles în două sensuri. Într-un sens larg, acesta cuprinde orice conflict juridic de natură constituțională¹⁷⁰⁰: contenciosul electoral, conflictele între autorități („contenciosul separației orizontale a puterii”), conflictele între federație și statele membre („contenciosul separației verticale a puterii”) și contenciosul drepturilor și libertăților fundamentale. Într-un sens restrâns (cel mai frecvent utilizat în doctrină și practică), contenciosul constituțional se identifică cu procedurile de control al constituționalității legilor, pe cale de acțiune sau pe cale de excepție, anterior sau posterior intrării în vigoare a legii.

Contenciosul constituțional are un caracter predominant obiectiv. Ceea ce se contestă este legitimitatea unei

¹⁶⁹⁹ Pușcaș V. *Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției*. În: *Justiția constituțională în Republica Moldova*, 2010, nr. 3, p. 23-24.

¹⁷⁰⁰ Mathieu B., Verpeaux M. *Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux*. Paris: LGDJ, 2002, p. 26.

norme din punctul de vedere al conformității ei cu Constituția. Cu toate acestea, mai ales în cadrul formelor de acces al persoanelor la justiția constituțională, contenciosul constituțional păstrează și o dimensiune subiectivă, în măsura în care acest acces este subordonat existenței unui interes. Unii autori au afirmat că, în cazul contenciosului constituțional, aspectul „contencios” nu este atât de pronunțat ca urmare a „numărului uneori indefinit de părți, de litigii și deoarece natura jurisdicțională a instanței însărcinate cu acest contencios este uneori subiect de discuții”¹⁷⁰¹. G. Drago definește contenciosul constituțional ca fiind „ansamblul litigiilor asupra unei contestații a constituționalității actelor subordonate Constituției, precum și procedeele și tehnicile care au ca obiect soluționarea acestor contestații”¹⁷⁰².

O definiție mai restrânsă propune D. Turpin, potrivit căruia contenciosul constituțional „se limitează la deciziile jurisdicției constituționale”¹⁷⁰³. Această definiție, în opinia cercetătoarei B. Selejan-Guțan, prezintă inconvenientul de a nu include ansamblul normelor care conduc la pronunțarea deciziilor menționate, norme care fac parte din contenciosul constituțional, ca instituție a dreptului constituțional. Respectiv, ea definește contenciosul constituțional ca fiind ansamblul regulilor, instituțiilor și procedurilor în care se circumscrie soluționarea de către autoritatea de jurisdicție constituțională, prin decizii obligatorii, a conflictelor cu caracter constituțional¹⁷⁰⁴.

¹⁷⁰¹ Mathieu B., Verpeaux M. *Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux*. Paris: LGDJ, 2002, p. 26.

¹⁷⁰² Drago G. *Contentieux constitutionnel francais*. Paris: PUF, 1998, p. 13.

¹⁷⁰³ Turpin D. *Contentieux constitutionnel*. 2e edition. Paris: PUF, 1994, p. 17-18.

¹⁷⁰⁴ Selejan-Guțan B. *Excepția de neconstituționalitate*. București: All Beck, 2005, p. 32-33.

Generalizând asupra noțiunilor analizate, conchidem că justiția constituțională presupune activitatea jurisdicțională desfășurată de către Curtea Constituțională (unica autoritate de jurisdicție constituțională), prin intermediul controlului de constituționalitate în vederea aprecierii constituționalității legilor și a altor acte normative juridice și soluționării conflictelor constituționale (contenciosului constituțional), în scopul asigurării și protecției legalității constituționale (constituționalității).

2.2.2. Instituționalizarea justiției constituționale.

Din câte se cunoaște, apariția constituției în lume s-a produs în contextul unor eforturi, idei și teorii de mare valoare, printre care separația puterilor, domnia legii, reprezentativitatea și drepturile naturale ale omului au avut o relevanță aparte. Apariția constituției a implicat nemijlocit și supremația sa. Iar aceasta, ca trăsătură ce exprimă poziția supraordonată a Constituției nu numai în sistemul de drept, ci în tot sistemul social-politic, nu este o simplă teorie, ci o realitate juridică incontestabilă ce trebuie asigurată și garantată. Autoritățile jurisdicționale au apărut astfel, s-au impus și s-au confirmat în timp ca fiind veritabile garanții ale supremației Constituției¹⁷⁰⁵.

Este general admis că un act normativ trebuie emis/adoptat de autoritatea publică competentă, în limitele competenței prevăzute de lege, cu respectarea procedurii legale și, mai ales, cu respectarea dispozițiilor din actele juridice normative ierarhic superioare (fapt ce îi determină legalitatea acestuia). Verificarea respectării acestei exigențe este

¹⁷⁰⁵ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 5-6.

posibilă la nivelul tuturor autorităților din sistemul ierarhiei statale, prin activitatea de conducere și control desfășurată de către conducerea autorităților sau de structurile specializate ale acesteia.

Cu toate acestea însă, în momentul în care supremația Constituției s-a afirmat ca regulă fundamentală a sistemului juridic, s-a pus și problema controlului (din oficiu sau la sesizare) a conformității actelor normative cu Constituția¹⁷⁰⁶.

De la început, un asemenea control se putea efectua fără probleme în sistemul ierarhiei statale. Dar totul se oprea la nivelul legii, știut fiind că deasupra parlamentului nu mai există nicio altă autoritate, dintotdeauna recunoscându-i-se acestuia o anumită preeminență, exprimată în special prin sintagma „organ reprezentativ suprem al poporului”. Respectiv, s-a pus problema cine poate controla „legalitatea” legii ca act juridic și, în special, concordanța sa cu dispozițiile Constituției. Acest control era necesar dată fiind valoarea Constituției de a fi Lege Fundamentală, Legea Legilor, baza juridică a legislației, Legea Supremă în care este înscris chiar contractul social. S-au conturat astfel două soluții: fie lăsarea legii în afara vreunui control, oferindu-se posibilitatea Parlamentului să se manifeste ca o putere absolută și nelimitată (soluție evident contrară separării puterilor), fie găsirea unei „formule” care, respectând poziția parlamentului în stat, să valorifice supremația Constituției, echilibrul puterilor și, mai ales, să garanteze libertățile umane. Cele mai luminoase minți ale omenirii au imaginat și au creat astfel instituția „controlului constituționalității legilor”¹⁷⁰⁷.

¹⁷⁰⁶ Muraru I., Vlădoiu N.M, Muraru A., Barbu S.G. *Contencios constituțional*. București: Hamangiu, 2009, p. 7-8.

¹⁷⁰⁷ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 6.

Prin esență, acest control presupune activitatea de verificare a corespunderii legilor și altor acte normative cu Constituția. În concret, el implică depistarea și constatarea neconformității legilor și a altor acte normative cu Constituția și înlăturarea acestora (de obicei prin declararea lor ca fiind neconstituționale și, respectiv, ca fiind lipsite de forță juridică). Astfel, esența controlului constituționalității constă în asigurarea supremației Constituției¹⁷⁰⁸, constituind, totodată, și un mecanism de protecție și apărare a Constituției¹⁷⁰⁹.

Dacă justificarea instituției în cauză și exigențele sale au abordat puține probleme, în schimb s-a dovedit a fi delicată și controversată problema de a ști „cine” să efectueze acest control. Este vorba de stabilirea unei autorități careia, în afară de profesionalism, să nu-i lipsească cutezanța, curajul, știut fiind că, prin tradiție, parlamentele resping ideea controlului lor, control venit „din afară”.

Unele constituții au încredințat misiunea acestui control chiar Parlamentului, o soluție politică privită cu mari rezerve de ordin științific pentru multe motive, printre care: neîncrederea în corectitudinea soluțiilor; imposibilitatea de a fi judecător în propria cauză; Parlamentul este pus în situația de a-și critica propriile legi; lipsa unor sancțiuni în cazul în care Parlamentul nu și-ar îndeplini această misiune. De aceea, cu timpul, s-a impus, mai ales, controlul jurisdicțional, realizat fie prin instanțe din sistemul puterii judecătorești, fie prin autorități jurisdicționale distincte și speci-

¹⁷⁰⁸ Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006, p. 221-222.

¹⁷⁰⁹ Райлян П., Костаки Г. *Роль конституционного правосудия в обеспечении законности и повышения правовой культуры общества*. În: *Legea și viața*, 2014, №3, p. 11.

alizate, denumite frecvent: curți constituționale, tribunale constituționale, curți de arbitraj¹⁷¹⁰.

În sens larg, controlul constituționalității într-o anumită măsură poate fi realizat de către diferite autorități ale statului: șeful statului, Parlamentul, Guvernul, avocatul parlamentar, Curtea Supremă de Justiție, alte instanțe judecătorești, precum și autoritățile administrației publice locale¹⁷¹¹.

La acest capitol, în studiile de specialitate¹⁷¹² s-au realizat diferite clasificări ale organelor ce dispun de competența exercitării controlului constituționalității:

- Într-o primă opinie, se recunoaște existența a trei feluri de control: 1) *control prin opinia publică*; 2) *control politic*; 3) *control jurisdicțional*.
- În a doua opinie, se vorbește despre: 1) *control politic* și 2) *control jurisdicțional*.
- Într-o a treia viziune, se face distincție între: 1) *control politic*; 2) *control parlamentar* și 3) *control judiciar*.

Destul de relevantă este și clasificarea întâlnită în doctrina rusă, în care se susține¹⁷¹³:

- în primul rând, controlul constituționalității este exercitat de către șeful de stat, Parlament și Guvern, acesta fiind denumit control general-politic;

¹⁷¹⁰ Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997, p. 7.

¹⁷¹¹ Кисеев Н. *Конституционная юрисдикция в Республике Молдова: размышления и практические рекомендации*. В: Reintegrarea Moldovei: soluții și modele. Chișinău: TISH, 2005, p. 171.

¹⁷¹² Vrabie G. *Drept constituțional și instituții politice contemporane*. Iași: Polirom, 1995, p. 230; Zubco V. *Curtea Constituțională – unica autoritate politico-jurisdicțională*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2000, p. 33.

¹⁷¹³ Морозова Л. А. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юристъ, 2003, p. 354.

- în al doilea rând, controlul constituționalității este exercitat de către organe specializate a căror hotărâri însă nu sunt definitive. Acest control are un caracter preventiv și consultativ. Un asemenea organ a fost Comitetul controlului de constituționalitate din fosta URSS, Consiliul Constituțional în Franța etc.;
- în al treilea rând, controlul constituționalității este exercitat de către instanțele judecătorești (instanțe de drept comun și instanțe specializate – Curți Constituționale).

În pofida acestei diversități de forme de control, totuși, în dreptul constituțional contemporan, termenul „control al constituționalității”, de obicei, este întrebuințat în sens restrâns, desemnând verificarea constituționalității actelor normative de către un organ judiciar sau cvasijudiciar independent față de puterea legislativă și cea executivă (adică Curtea Constituțională).

Specificul controlului constituționalității, exercitat de către instanțele judecătorești de drept comun, rezidă în faptul că acestea îl realizează în procesul examinării cazurilor concrete deferite justiției, potrivit procedurii judiciare obișnuite (controlul descentralizat (difuz) sau de către instanțele judecătorești supreme potrivit unei proceduri speciale (control centralizat)). Sub acest aspect, în unele state, mai ales din cadrul sistemului de drept anglo-saxon (SUA, Norvegia, Argentina etc.), orice instanță judecătorească poate recunoaște o lege sau un alt act normativ (chiar individual) ca fiind neconstituțional¹⁷¹⁴, în schimb, doar hotărârea instanței judecătorești supreme este obligatorie pentru

¹⁷¹⁴ Чиркин В.Е. *Конституционное право: Россия и зарубежный опыт*. Москва, 1998, p. 80.

toate celelalte instanțe¹⁷¹⁵. Un avantaj important al acestei forme de control constă în posibilitatea adresării în instanță a oricărei persoane parte la procesul judiciar¹⁷¹⁶.

În ceea ce privește organele specializate – curțile constituționale (caracteristice modelului european), acestea dispun de o jurisdicție specială și exercită (realizează) controlul constituționalității prin intermediul unei proceduri judecătorești constituționale – justiția constituțională. Sub acest aspect, în studiile de specialitate, justiția constituțională este evaluată ca fiind forma supremă a controlului constituționalității¹⁷¹⁷, iar însăși Curtea Constituțională este recunoscută drept un organ ce face parte din mecanismul exercitării puterii de stat în ansamblu.

Valoarea și importanța instanțelor specializate – a curților constituționale, sunt înalt apreciate în lumea contemporană, considerându-se că ele constituie o garanție fundamentală a păcii și a consensului politic din cadrul unei societăți. Mai mult, independența instanței constituționale față de puterile legislativă, executivă și judecătorească a determinat specialiștii să identifice justiția constituțională ca o ramură distinctă a puterii de stat – „puterea de control”¹⁷¹⁸. Curtea constituțională este considerată, din acest punct de vedere, ca cea mai puternică autoritate a statului, deoarece, ca instanță de control, atât în raport cu Guvernul, cât și cu legislativul, are dreptul la ultimul cuvânt decisiv – decla-

¹⁷¹⁵ Шаповал В.Н. *Сущностные характеристики конституционного контроля*. В: Конституционное правосудие, 2005, № 1, р. 53.

¹⁷¹⁶ Райлян П. *Модели правовой охраны Конституции*. În: Закон и жизнь, 2011, nr. 2, р. 40.

¹⁷¹⁷ Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006, р. 217.

¹⁷¹⁸ Соколов А.Н. *Правовое государство: от идеи до ее материализации*. Калининград: Янтарный сказ, 2002, р. 248.

rând neconstituționale actele acestora în virtutea necorespunderii cu Constituția și astfel lipsindu-le de forță juridică.

În prezent, niciun stat ce s-a declarat de drept nu poate să nu instituie, în sistemul său de autorități, un organ care să exercite controlul constituționalității. De fapt, un asemenea organ este menit să asigure principiul supunerii statului față de drept, deoarece un element component important al competenței acestuia sunt prerogativele de verificare a conformității actelor normative, emise de organele statului cu Constituția. Statul de drept este prin esență constituit dintr-un sistem de garanții ce protejează societatea civilă de ingerința abuzivă și ilegală a autorităților statului. Asemenea garanții, care concomitent constituie și trăsături ale statului de drept, sunt, în primul rând, supunerea statului față de drept, altfel spus „dictatura legalității” și, în al doilea rând, separarea puterilor în condițiile prezenței obligatorii a unui organ specializat de control al constituționalității¹⁷¹⁹.

Privit ca un element necesar al principiului separării puterilor în stat¹⁷²⁰ și al sistemului de „frâne și contrabalante”, în prezent controlul constituționalității a devenit practic un atribut indisolubil al statului democratic și în majoritatea statelor este realizat de către justiția constituțională specializată¹⁷²¹. Cel mai important este că organul contro-

¹⁷¹⁹ Батева Е.В. *Законность и конституционная юстиция в современной России*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003, р. 15.

¹⁷²⁰ Райлян П. *Роль конституционного контроля в реализации принципа разделения и взаимодействия властей в РМ*. În: *Закон и жизнь*, 2013, № 4, р. 21-22.

¹⁷²¹ Страшун Б.А. *Перспективы демократии и конституционное правосудие*. В: *International Almanac Constitutional justice in the new millennium*, 2002. [URL]. <http://www.concourt.am/armenian/almanakh/almanac2002/217.htm>.

lului constituționalității este chemat să restabilească echilibrul dintre ramurile puterii și ale sistemului „frânelor și contrabalanțelor”¹⁷²². Altfel spus, controlul constituționalității și justiția constituțională sunt necesare acolo unde devine oportună intervenția instituțiilor de control jurisdicțional speciale în activitatea normativă, în primul rând a puterii legislative, precum și în scopul asigurării unui control eficient asupra activității Guvernului, ca exponent principal al puterii executive¹⁷²³.

Scopul major al justiției constituționale constă în asigurarea supremației Constituției în sistemul izvoarelor de drept, precum și conformitatea activității tuturor organelor de stat cu Constituția. Justiția constituțională constituie una dintre garanțiile soluționării juridice a conflictelor politice ce pot apărea în societate, a apărării drepturilor și libertăților omului față de posibilele încălcări din partea organului legislativ și al celui executiv, a asigurării caracterului de drept al regimului social și statal în ansamblu¹⁷²⁴.

Respectiv, actualmente, justiția constituțională constituie un element indispensabil al statelor democratice contemporane, deoarece Curtea Constituțională reprezintă un

¹⁷²² Райлян П. Роль конституционного контроля в реализации принципа разделения и взаимодействия властей в РМ. În: Закон и Жизнь, 2013, № 4, p. 21-22; Райлян П. Разделение и взаимодействие властей в Республике Молдова и роль конституционного контроля. În: 20th Anniversary of the Constitutional Court of the Republic of Albania. International Conference. Tirana, on June 7-8, 2012, p. 298-299.

¹⁷²³ Клишас А.А. Принцип разделения властей как концептуальная основа институционализации системы конституционного контроля и конституционного правосудия. В: Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2006, № 4 (32), p. 136.

¹⁷²⁴ Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. Конституционное право: Энциклопедический словарь. Москва: Норма, 2006, p. 217.

organ de stat ce realizează protecția judiciară a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului. Controlul constituționalității are astfel un rol important în procesul de democratizare a vieții sociale și de edificare a statului de drept¹⁷²⁵ (Curtea Constituțională se consideră că este unul dintre principalele instrumente ale mecanismului de realizare a principiilor fundamentale ale statului de drept¹⁷²⁶). Din acest punct de vedere, are dreptate Г.Г. Арутюнян, care susține că, în noul mileniu, controlul constituționalității a devenit un element principal, un pilon al autoapărării societății civile și a statului de drept¹⁷²⁷, dar și a persoanei în cadrul acestui stat.

¹⁷²⁵ Мырзалимов Р.М. *Конституционное правосудие и права человека*. В: Вестник Российского университета дружбы народов. Серия юридические науки, 2013, № 1, р. 80.

¹⁷²⁶ Соколов А.Н. *Правовое государство: от идеи до ее материализации*. Калининград: Янтарный сказ, 2002, р. 248.

¹⁷²⁷ Арутюнян Г.Г. *Конституционное правосудие и развивающееся общество*. (Доклад на Первом Международном конгрессе органов судебного конституционного контроля - Кейптаун, 23-24 января 2009 г.). [URL]: http://www.venice.coe.int/WCCJ/Papers/ARM_Harutyunyan_Ru.pdf.

2.3. Misiunea justiției constituționale în statul de drept

Problema justiției constituționale a fost și rămâne una de extremă actualitate pentru orice etapă de dezvoltare a societății, întrucât, permanent se caută modelul perfect al acesteia pentru a-i asigura eficiența practică.

Vorbind despre Republica Moldova, trebuie să recunoaștem că acest subiect este mai mult decât actual, întrucât ultimul deceniu a marcat considerabil evoluția justiției constituționale, iar rezultatele pe care le culegem, au accentuat existența unei crize profunde în domeniul dat¹⁷²⁸. Mai grav este că carențele legislației în domeniu nu oferă nici o pârghie concretă pentru a anula aceste rezultate, ceea ce accentuează și mai mult complexitatea, dificultatea problemei, dar și a efortului ce urmează a fi depus în vederea soluționării acesteia.

S-au scurs doi ani de zile de când criza justiției constituționale a atins apogeul său¹⁷²⁹. Cu regret însă, puține măsuri s-au luat în acest răstimp pentru a acționa asupra cauzei acestei crize, ceea ce nu poate decât să ne îngrijoreze, întrucât, după cum știm, de starea justiției constituționale depinde în mare parte starea statului de drept pe care îl edificăm. Sub acest aspect, am putea spune că ne-am blocat într-o etapă de profundă stagnare, din care va fi dificil de ieșit, dacă nu vom reuși să acumulăm forța și voința necesară pentru a depăși toate barierele și a merge înainte.

¹⁷²⁸ Pușcaș V., Kuciuk V. *Totalurile activității Curții Constituționale a Republicii Moldova. Bilanț la 25 de ani*. În: Revista Națională de Drept, 2020, nr. 4-6, Ediție specială, p. 21-40.

¹⁷²⁹ Costachi Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: Legea și viața, 2019, nr. 8, p. 4-9.

Sub acest aspect, este regretabil că o inițiativă și voință în acest sens nu au manifestat autoritățile statului, de responsabilitatea cărora ține și depășirea unor astfel de situații. Acest moment a servit drept imbold pentru un număr mic de specialiști și practicieni în domeniul dreptului și nu numai de a forma un *Grup de inițiativă pentru reforma justiției constituționale*, care și-au propus un scop ambițios, pe cât de nobil, pe atât de dificil, de a genera o adevărată mișcare pentru reforma justiției constituționale în Republica Moldova, prin trezirea interesului și a voinței în acest sens a autorităților statului, a societății civile și a mediului academic de la noi.

Având o onoare deosebită de a face parte din acest Grup și susținând în totalitate obiectivele pe care și le-a propus, în cele ce urmează, țin să contribuim modest la conturarea concepției reformei justiției constituționale în Republica Moldova prin reiterarea și argumentarea menirii, misiunii acesteia într-un stat de drept.

Potrivit *Constituției Republicii Moldova*¹⁷³⁰, art. 134 alin. (1), „Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova”, fapt reiterat și de *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317/1994¹⁷³¹ (art. 1 alin. (1)) și *Codul Jurisdicției Constituționale*¹⁷³² (art. 2

¹⁷³⁰ *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: Monitorul Oficial, nr. 78/140 din 29.03.2016 (versiune în vigoare din 14.01.2019, în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.2018, MO, nr. 467-479/14.12.2018, art.786).

¹⁷³¹ *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13-12-1994. În: Monitorul Oficial, nr. 08 din 07-02-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.2020, MO, nr. 63-68/28.02.2020, art. 48; în vigoare 28.03.2020).

¹⁷³² *Codul Jurisdicției Constituționale* nr. 502 din 16-06-1995. În: Monitorul Oficial, nr. 53-54 din 28-09-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.2020, MO, nr. 103/14.04.2020, art. 176; în vigoare 14.05.2020).

alin. (1)). Fără a intra în detaliile deosebirii dintre noțiunile *jurisdicție* și *justiție* (dezvoltată cu ocazia unui alt demers științific¹⁷³³), precizăm că reglementările citate denotă faptul că unicul exponent al justiției constituționale în Republica Moldova este Curtea Constituțională.

Evident, în calitatea sa de unică jurisdicție constituțională, Curtea Constituțională este învestită cu o anumită competență. În acest sens, *Constituția* (art. 135 alin. (1) și *Legea cu privire la Curtea Constituțională* (art. 4 alin. 1), reglementează expres atribuțiile Curții Constituționale, după cum urmează:

„a) exercită la sesizare controlul constituționalității legilor, regulamentelor și hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și dispozițiilor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte;

b) interpretează Constituția;

c) se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției;

d) confirmă rezultatele referendumurilor republicane;

e) confirmă rezultatele alegerii Parlamentului și a Președintelui Republicii Moldova, validează mandatele deputaților și al Președintelui Republicii Moldova;

f) constată circumstanțele care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Președintelui Republicii Moldova, interimatul funcției de Președinte, imposibilitatea Președintelui Republicii Moldova de a-și exercita atribuțiile mai mult de 60 de zile;

g) rezolvă excepțiile de neconstituționalitate a actelor

¹⁷³³ Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 10, p. 4-9.

juridice, sesizate de Curtea Supremă de Justiție;

h) hotărăște asupra chestiunilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid.”

La rândul său, *Codul jurisdicției constituționale*, conținând aceleași dispoziții în art. 4 alin. (1), fără a preciza că sunt **atribuții**, le circumscrie **competenței** Curții Constituționale.

Dincolo de reglementarea acestor atribuții/competențe, atât *Constituția* (art. 134 alin. 3), *Codul Jurisdicției Constituționale* (art. 2 alin. 2), cât și *Legea cu privire la Curtea Constituțională* (art. 1 alin. 3), stabilesc că Curtea Constituțională:

„a) garantează supremația Constituției;

b) asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească;

c) garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.”

În doctrină, acestea au fost calificate drept **funcții ale justiției constituționale**¹⁷³⁴, adică principalele direcții de influență a hotărârilor curții constituționale și a pozițiilor pe care le conțin asupra diferitor sfere ale vieții statului și societății¹⁷³⁵.

Referitor la numărul și tipul acestor funcții, însă, în literatura de specialitate nu poate fi atestată o unanimitate.

¹⁷³⁴ Pușcaș V. *Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției*. În: *Justiția constituțională în Republica Moldova*, 2010, nr. 3, p. 15.

¹⁷³⁵ Витрук Н. В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. În: „Конституционное Правосудие” Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). [URL]: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.

Bunăoară, prof. I. Deleanu, susține că justiția constituțională exercită următoarele funcții¹⁷³⁶:

a) pacificarea vieții politice, prin tranșarea în termeni juridici a conflictelor de ordin politic.

b) regularizarea și autentificarea schimbărilor politice sau a alternanțelor la putere, mai ales dacă asemenea schimbări sau alternanțe se produc într-o stare de tensiune ori în spiritul revanșei. Curtea Constituțională veghează astfel la păstrarea echilibrului constituțional, ea previne alternanțele contrastante, izbitoare, contribuie adeseori decisiv la păstrarea legilor noii majorități în cadrul constituțional aflat deasupra intereselor – efemere poate – ale grupurilor politice, „autentificarea” reformelor noii majorități dacă ele sunt conforme Constituției, previne „victimizarea” fostei majorități, devenită minoritate.

c) consolidarea coeziunii societății politice, prin însușirea formelor de manifestare a tuturor segmentelor ei sub semnul „binelui comun” constituit ca reper axiologic cardinal în legea fundamentală. Prestigiul Constituției crește astfel proporțional cu activitatea Curții Constituționale.

d) „normativizarea” Constituției și prin aceasta impri-marea unei noi interpretări sau chiar a unei noi concepții în unele sau în toate ramurile dreptului.

e) protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei și a grupurilor minoritare („constituie unul dintre principalele motive justificative ale controlului constituționalității și, istoricește, rațiunea instituționalizării acestuia”).

f) „adaptarea” Constituției și stimularea evoluției ei, corespunzător mutațiilor propuse în sistemul social-politic,

¹⁷³⁶ Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice. Vol. I.* București: Editura Europa Nova, 1996, p. 298-299; Arseni Al. *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova.* Chișinău, 2000, p. 58-59.

printr-o acțiune progresivă și coerentă de control al constituționalității, prevenind astfel schimbarea brutală a unei Constituții prea rigide și la un moment dat anacronice.

De rând cu aceste funcții, unii cercetători, mai adaugă și *funcția de elaborare a normelor de drept*¹⁷³⁷, prin prisma căreia Curtea Constituțională este unica autoritate competentă să interpreteze Constituția. Ca rezultat, Curtea Constituțională formează doctrina dreptului constituțional și impune autorităților publice interpretarea Legii Supreme pe înțelesul ei prin hotărârile adoptate care sunt obligatorii pentru toți subiecții raporturilor de drept. Totodată, rolul Curții Constituționale în procesul de elaborare a normelor de drept este specific, deoarece Curtea influențează asupra procesului de creație legislativă prin anularea normei de drept¹⁷³⁸.

Cercetătorul rus Н. В. Витрук¹⁷³⁹ susține, la rândul său, că Curțile Constituționale îndeplinesc următoarele funcții principale: interpretarea Constituției; controlul constituționalității; stabilirea competenței organelor puterii publice; protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului

Cea mai principală funcție a justiției constituționale se recunoaște totuși a fi *controlul constituționalității*, adică verificarea coesunderii cu Constituția a legilor și altor acte

¹⁷³⁷ Zubco V. *Funcțiile Curții Constituționale*. În: Justiția constituțională, 2004, nr. 4, p. 15.

¹⁷³⁸ Zubco V. *Funcțiile Curții Constituționale*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței științifico-teoretice internaționale din 22-23 septembrie 2004 (mun. Bălți). Chișinău, 2004. p. 1085.

¹⁷³⁹ Витрук Н. В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. În: „Конституционное Правосудие” Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). [URL]: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.

normative, a tratatelor internaționale, a hotărârilor și activității demnitarilor, persoanelor cu funcții de răspundere și a organelor administrației publice, inclusiv și a organelor judiciare. Controlul constituționalității realizat de către curțile constituționale în sfera legislativă, normativă și în cea de aplicare a dreptului, este considerată a fi o funcție de restabilire (de protecție) a justiției constituționale orientată spre restabilirea constituționalității și a ordinii constituționale.

Prin exercitarea funcției de control al constituționalității în sfera legislativă (normativă) Curțile Constituționale concomitent contribuie la procesul legiferării atât în direcția dezvoltării și perfecționării legislației (prin atribuțiile „negative” și într-o anumită măsură „pozitive”), cât și prin configurarea unor principii constituționale pentru procesul legislativ.

Recunoașterea de către Curtea Constituțională a unei legi (a unor dispoziții din lege) ca fiind neconformă / contrară Constituției presupune pierderea de către aceasta a forței sale juridice și excluderea ei din sfera juridică. În același timp, Curțile Constituționale pot face unele recomandări referitoare la noile reglementări, indicând asupra caracterului, obiectului, conținutul acestora. Pozițiile juridice ale Curții Constituționale cuprinse în hotărârile acesteia se prezintă a fi drept criterii, parametri a unui „model” de reglementare pe viitor.

Pe de altă parte, prezintă importanță faptul că controlul constituționalității hotărârilor și a acțiunilor înalților demnitari de stat, a organizării și activității partidelor politice și a altor asociații obștești, realizat de către Curtea Constituțională este orientat atât spre restabilirea constituționalității, cât și în unele cazuri spre constatarea faptelor de încălcare a Constituției, a jurământului constituțional, comiterii de infracțiuni grave de către înalții demnitari (președintele sta-

tului, primul-ministru etc.), activității anticonstituționale a partidului politic sau a asociației obștești, care servește drept temei pentru demiterea din funcție, interzicerea sau sistarea activității partidului politic, a asociației obștești. În ultimul caz Curțile Constituționale exercită și o *funcție de sancționare* (Bulgaria, Armenia, Georgia, Moldova, Slovacia etc.)¹⁷⁴⁰.

O funcție prioritară a justiției constituționale se consideră a fi cea de *protecție a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului* în baza plângerilor cetățenilor și a altor persoane, în baza sesizărilor făcute de instanțele judecătorești, a ombudsmanilor, a procuraturii în legătură cu verificarea constituționalității legilor și a practicii de aplicare a dreptului prin care au fost încălcate drepturile și libertățile cetățenilor și a altor persoane.

Luând în considerație faptul că omul, drepturile și libertățile acestuia sunt declarate în Constituțiile noilor democrații ca fiind valori supreme, problema asigurării eficiente a protecției acestora capătă în prezent o importanță prioritară și fundamentală. De aceea tot mai mult se insistă asupra investiției Curților Constituționale cu atribuții de protecție a drepturilor și libertăților omului atât prin forme și modalități indirecte, în cadrul procedurilor de interpretare a Constituției, controlului abstract al constituționalității, cât și nemijlocit în baza plângerilor individuale. Evident, susținem o asemenea poziție considerând-o destul de necesară pentru Curtea Constituțională din Republica Moldova, cât și pentru societatea noastră.

În alți termeni, funcțiile justiției constituționale sunt văzute a fi: *funcția social-politică, funcția de pacificare, funcția*

¹⁷⁴⁰ Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 10, p. 7.

socio-economică și funcția de cunoaștere, prognozare, de educare și profilaxie.

Întru explicarea acestor funcții, subliniem că justiția constituțională din cadrul tinerilor democrații tot mai mult devine un mijloc puternic de dezvoltare dinamică și stabilă a societății, aprofundarea democrației și asigurarea demnității umane. Curțile Constituționale au menirea de a nu admite concentrarea și uzurparea puterii de stat, de a asigura echilibrul dintre ramurile puterii, mecanismul frânelor și contrabalanțelor, funcționarea acestuia în baza dreptului și a supremației Constituției în sistemul juridic. Prin esență, acesta formează conținutul *funcției social-politice a justiției constituționale*.

În contextul caracterizării ei tot mai mult se pune accentul pe *funcția de pacificare* (de arbitraj, împăcare) a Curții Constituționale, a posibilității ei ca prin mijloace juridico-constituționale să soluționeze conflictele politice, în rezultat acestea prezentându-se ca fiind garanți ai păcii politice, ai stabilității politice și integrării societății.

Un rol enorm Curțile Constituționale îl au în formarea statului social și a societății civile, bazate pe relațiile de proprietate privată și economie de piață, antreprenoriatul liber și libertatea concurenței, în combinație cu protecția socială a cetățenilor, cu satisfacerea echitabilă a necesităților lor, momente ce formează conținutul *funcției socio-economice* a justiției constituționale.

Totodată, justiției constituționale îi mai sunt recunoscute și *funcția de cunoaștere, prognozare, de educare și profilaxie*, care se exprimă prin faptul că Curțile Constituționale formează noi poziții juridico-constituționale, contribuie enorm la dezvoltarea teoriei generale a dreptului și a celor ramurale, teoriei Constituției, a dreptului constituțional, a

constituționalismului în ansamblu, contribuie la educarea juridică a deputaților, persoanelor cu funcții de răspundere, a populației în general.

În opinia noastră¹⁷⁴¹, aceasta este o funcție deosebit de importantă, ce nu trebuie neglijată sau subestimată. În context, precizăm că respectarea legii și, respectiv, consolidarea legalității, sunt imposibile fără educarea în societate a unei conștiințe juridice și culturi juridice¹⁷⁴². În cadrul acestui proces, un loc distinct îi revine justiției constituționale, a cărei activitate de interpretare concretă și abstractă trebuie să faciliteze înțelegerea normelor constituționale, trebuie să aducă sensul adevărat al acestora nu doar la cunoștința profesionalilor, ci și la cunoștința cetățenilor de rând. Anume de înțelegerea adecvată a normelor constituționale, în mare parte depinde nivelul conștiinței individuale sau sociale în cadrul statului, dezvoltarea căreia inevitabil va contribui la ridicarea nivelului de cultură juridică în societate și, respectiv, la consolidarea regimului legalității¹⁷⁴³.

Activitatea Curții Constituționale de înfăptuire a justiției constituționale în mod direct contribuie la dezvoltarea culturii juridice. Deoarece verificând corespunderea actelor

¹⁷⁴¹ Costachi Gh. *Misiunea justiției constituționale în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”. Chișinău: S.n., 2020, p. 48.

¹⁷⁴² Костаки Г., Райлян П., *Роль конституционного правосудия в обеспечении законности в правовом государстве*. В: Мемлекеттік басқару және қызмет – Государственное управление и государственная служба, 2013, p. 199.

¹⁷⁴³ Батеева Е.В. *Законность и конституционная юстиция в современной России*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003, p. 11.

normative cu Constituția, ea nu doar exclude din circuitul juridic actele neconstituționale, dar și contribuie la înlăturarea neajunsurilor din practica creării dreptului și aplicării acestuia, la ridicarea culturii juridice, inclusiv a conștiinței juridice¹⁷⁴⁴. Sub acest aspect, Curtea Constituțională este văzută pe bună dreptate ca un generator al ideologiei constituționale, creator al unei noi culturi constituționale, a noii concepții constituționale a individului și societății (elementul ideologic al constituționalismului)¹⁷⁴⁵.

Dincolo de cele menționate, în doctrină, se atrage atenția asupra existenței **scopului și sarcinilor justiției constituționale**, care sunt strâns legate de funcțiile justiției constituționale, adică de principalele direcții de activitate a Curților Constituționale, în care își găsesc realizarea, materializarea concretă¹⁷⁴⁶. Astfel, realizarea funcțiilor justiției constituționale în cadrul statului de drept este posibilă doar prin intermediul exercitării atribuțiilor, competențelor Curții Constituționale, stabilite de Constituție și de legi organice speciale¹⁷⁴⁷.

În opinia cercetătorului G. Harutyunyan, Curtea Constituțională se instituie și funcționează în **scopul** apărării regimului constituțional, a drepturilor și libertăților funda-

¹⁷⁴⁴ Василевич Г.А. *Эффективнее конституционный контроль – выше правовая культура в обществе*. В: Бюллетень нормативно-правовой информации, 2002, № 13, p. 13-15.

¹⁷⁴⁵ Бондарь Н.С. *Конституционное правосудие – генератор «живого» конституционализма (в контексте практики Конституционного Суда РФ)*. В: Constitutional Values as factors for the stability of democratic regime, International Conference Chishinau, 22-23 July 2009, p. 60.

¹⁷⁴⁶ Чехарина В. И. *Конституционное правосудие*. În: Юридическая конфликтология. Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва, 1995, p. 245.

¹⁷⁴⁷ Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: Legea și viața, 2014, nr. 10, p. 6.

mentale ale omului și cetățeanului, asigurării exercițiului direct al Constituției, adică în scopul respectării și asigurării valorilor politice și juridice fundamentale, statuate și garantate de Legea Supremă¹⁷⁴⁸.

Într-o altă opinie, necesitatea obiectivă de respectare a principiului constituționalității ca un scop în activitatea de legiferare, judecătorească sau altă activitate practică configurează principalele sarcini ale curților constituționale. Respectiv, drept **sarcini ale justiției constituționale**, ale funcționării curților constituționale servesc asigurarea și protecția bazelor regimului constituțional, idealurilor și valorilor constituționale fundamentale¹⁷⁴⁹. Potrivit *Constituției Republicii Moldova* aceste valori și idealuri se dovedesc a fi suveranitatea poporului, integritatea și inalienabilitatea teritoriului statului, principiul separației puterii, recunoașterea și garatarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului în calitate de valori supreme, garantarea principiului autonomiei locale, respectarea principiilor și normelor de drept internațional și a tratatelor și convențiilor internaționale la care a aderat Republica Moldova ca parte a sistemului său de drept intern etc.

Așadar, scopul major al justiției constituționale constă în asigurarea supremației Constituției în sistemul izvoarelor de drept, precum și conformitatea activității tuturor organelor de stat cu Constituția. Justiția constituțională con-

¹⁷⁴⁸ Harutyunyan G. *Justiția constituțională, expresie a esenței statului de drept și a constituționalismului*. În: *Justiția constituțională: actualitate și perspective*. Conferință internațională consacrată aniversării a 10-a a Curții Constituționale a Republicii Moldova. Responsabil de ediție V. Pușcaș. Chișinău: Cartdidact, 2005, p. 44.

¹⁷⁴⁹ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015, p. 456.

stiuie una din garanțiile soluționării juridice a conflictelor politice ce pot apărea în societate, a apărării drepturilor și libertăților omului față de posibilele încălcări din partea organului legislativ și executiv, a asigurării caracterului de drept al regimului social și statal în ansamblu¹⁷⁵⁰.

Mai mult, în viziunea noastră¹⁷⁵¹ rolul și menirea actuală a Curții Constituționale trebuie privite cu mult mai profund întrucât, prin exercitarea funcțiilor sale, Curtea se manifestă ca un important instrument:

- de asigurare a supremației Constituției și realizarea practică a acesteia, consolidând astfel regimul constituționalității la nivelul statului;
- de protecție și apărare a Constituției prin asigurarea realizării răspunderii constituționale și sancționării inevitabile a încălcărilor normelor constituționale și restabilirii legalității constituționale¹⁷⁵²;
- de formare a culturii constituționale și a conștiinței constituționale la nivelul societății prin propagarea ideilor și valorilor constituționale, cât și transpunerea acestora în practică – momente indispensabile consolidării statului de drept democratic în perioada contemporană.

Pornind de la cele analizate mai sus, considerăm necesar a sublinia că pentru ca justiția constituțională să-și atingă scopul, să-și realizeze sarcinile și funcțiile care îi sunt

¹⁷⁵⁰ Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006. 544 p.

¹⁷⁵¹ Costachi Gh. *Misiunea justiției constituționale în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”. Chișinău: S.n., 2020, p. 49.

¹⁷⁵² Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 10, p. 6.

inerente, este absolut necesar ca însăși activitatea Curții Constituționale să fie dominată de o serie de principii și reglementată de un cadru juridic clar și cuprinzător. Evident, avem în vedere în acest caz, *Constituția, Codul Jurisdicției Constituționale și Legea cu privire la Curtea Constituțională*.

O semnificație distinctă în acest sens o au primele trei articole ale actelor legislative citate, care conturează în linii generale misiunea Curții Constituționale și modul de realizare a acesteia. Conținutul acestor articole, care sunt practic identice (ceea ce este contrar normelor de tehnică legislativă), în opinia noastră, necesită unele intervenții legislative în vederea ajustării la realitatea zilei de astăzi.

Vorbind nemijlocit despre dispoziția conform căreia „Curtea Constituțională este independentă și se supune numai Constituției”, atragem atenția că, la formularea acestei norme nu s-a ținut cont de faptul că în același cadru normativ (art. 3 pct. c) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*), unul din principiile activității Curții este reglementat *principiul legalității*. Prin urmare, atestăm o contradicție, întrucât, mai întâi se indică că Curtea se supune numai Constituției, după care prin prisma principiului legalității, i se cere practic respectarea legii.

În acest caz considerăm că ar fi necesar de completat atât *Legea cu privire la Curtea Constituțională, Codul Jurisdicției Constituționale*, dar și *Constituția* cu dispoziția conform căreia **Curtea urmează să se supună atât Constituției, cât și Legii**.

Din perspectiva dată, este destul de clar de ce la moment nu pot fi identificate mecanisme de responsabilizare a Curții Constituționale. Explicația este destul de simplă, Curtea se supune doar Constituției, pe care tot ea o interpretează, fără a fi obligată să se supună legii. Practic, prin dispozițiile legale analizate, Curtea a fost plasată în afara

sau deasupra legii, ceea ce și i-a permis să ajungă astăzi acolo unde se află. În opinia noastră, un astfel de statut al unei autorități publice este de neconceput într-un stat de drept, în care domnește legea¹⁷⁵³.

Totodată, pentru echilibrare, este necesar de a completa și articolul care reglementează principiile de activitate ale Curții cu **principiul constituționalității**, acesta fiind indispensabil, mai ales pornind de la faptul că Curtea se supune Constituției.

O atenție distinctă merită și dispoziția care reglementează „funcțiile” Curții (art. 1 alin. 3 din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*), după cum am enunțat mai sus. În opinia noastră, Curtea Constituțională trebuie să garanteze nu doar supremația Constituției, dar și **protecția acesteia** față de orice încălcare. Ca fundament științific în acest sens, pot servi lucrările care dezvoltă teoria răspunderii constituționale¹⁷⁵⁴, în care este foarte bine argumentată existența acestei forme de răspundere juridică și rolul Curții Constituționale în realizarea ei.

¹⁷⁵³ Costachi Gh. *Misiunea justiției constituționale în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”. Chișinău: S.n., 2020, p. 50.

¹⁷⁵⁴ Costachi G., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere*. În: „Teoria și practica administrării publice”, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 170-175; Costachi Gh., Muruianu I. *Sancțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 4-7; Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: Legea și viața, 2013, nr. 12, p. 4-7; Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: Legea și viața, nr. 5, 2009, p. 4-6; Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: Legea și viața, nr. 12, 2009, p. 4-8.

La fel, importantă considerăm a fi și funcția Curții de *garantare a responsabilității statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat*. Cu regret, nici Constituția, nici actele legislative în materie nu dezvoltă această funcție, ceea ce în opinia noastră conferă dispoziției în cauză un caracter declarativ. În pofida acestui fapt, totuși considerăm că doctrina autohtonă¹⁷⁵⁵, chiar dacă foarte puțin a studiat problema dată, oferă suficiente piste de lansare a unor cercetări mai ample în domeniu, pentru a fundamenta științific această funcție a Curții, care cu siguranță trebuie dezvoltată la nivel normativ.

Tot la capitolul funcțiilor Curții susținem necesitatea completării normelor în cauză cu indicarea unei funcții distincte a Curții, precum *garantarea și asigurarea securității și stabilității constituționale*. Este o funcție importantă prin care înțelegem rolul Curții în interpretarea autentică a normelor constituționale și evitarea interpretării conjuncturale a acestora, sub influența diferitor factori, fapt de natură să asigure stabilitatea Constituției în litera și spiritul ei și aplicabilitatea ei în condițiile mereu schimbătoare ale realității.

În continuare, prezintă importanța și *temeiurile justiției constituționale* (art. 1 din *Codul jurisdicției constituționale*) sau *legislația Curții Constituționale* (art. 2 din *Legea cu pri-*

¹⁷⁵⁵ Iacob I., Chiper N. *Responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat: principiu constituțional indispensabil integrării Republicii Moldova în familia europeană*. În: Europa în derivă. De la unitate în diversitate, la diversitate fără unitate. Efecte juridice, sociale, politice, economice și culturale, materialele conferinței internaționale desfășurată în cadrul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, din 10 iunie 2016. Ploiești, 2016, p. 141-150; Iacob I. *Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Masă rotundă cu participare internațională din 11.12.2013. Chișinău: AAP, 2014, p. 152-168.

vire la Curtea Constituțională). Potrivit acestor norme, „Curtea Constituțională se conduce în activitatea sa de Constituție, de Legea cu privire la Curtea Constituțională și Codul Jurisdicției Constituționale”.

În opinia noastră, aspectul dat este unul foarte sensibil și necesar de analizat mai profund, întrucât la moment atestăm situația conform căreia, justiția de drept comun, potrivit legislației (Codul de procedură civilă, Codul de procedură penală, Codul penal, Codul civil etc.), este obligată să aplice normele tratatelor internaționale, în cazul în care legislația națională contravine acestora. Totodată, și Curtea Constituțională în baza art. 4 din Constituție, este chemată să respecte tratatele și convențiile internaționale la care Republica Moldova este parte. Ba chiar să interpreteze normele constituționale și să le aplice în concordanță cu *Declarația universală a drepturilor omului*. Prin urmare, considerăm că norma în cauză necesită a fi completată corespunzător pentru a contura destul de clar cadrul normativ de care trebuie să se conducă Curtea în activitatea sa.

În fine, un ultim moment asupra căruia vom stăruia, este completarea șirului de principii care guvernează activitatea Curții Constituționale cu unul foarte important, precum este **principiul responsabilității/răspunderii**. Mai mult, considerăm absolut necesar ca acest principiu nu doar să fie consacrat în norma dată, dar și să fie dezvoltat suficient în legislație pentru ca în caz de necesitate să fie efectiv aplicabil. Doar astfel, este posibilă garantarea și asigurarea egalității tuturor în fața legii și a justiției într-un stat de drept.

În condițiile în care propunerile formulate mai sus vor fi luate în seamă la consolidarea statutului juridic al Curții Constituționale, suntem siguri că această autoritate își va

asuma mai plinar responsabilitatea pentru realizarea misiunii nobile cu care a fost înzestrată – **asigurarea și garantarea securității și legalității constituționale în Republica Moldova ca stat de drept.**

NOTĂ: Pentru a conferi recomandărilor expuse mai sus un aspect practic, le-am formulat sub formă de propuneri de lege ferenda la textul următoarelor acte normative:

I. CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Articolul 134 alin. (2) și (3) de modificat după cum urmează:

(2) Curtea Constituțională este independentă de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției **și legii.**

(3) Curtea Constituțională garantează supremația **și protecția** Constituției, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească, garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, **garantează și asigură securitatea și stabilitatea constituțională.**

Articolul 137 se completează după cum urmează:

Judecătorii Curții Constituționale sînt inamovibili pe durata mandatului, independenți și se supun numai Constituției **și legii.**

II. LEGEA CU PRIVIRE LA CURTEA

CONSTITUȚIONALĂ NR. 317/1994:

Articolul 1 alin. (2) și (3) de modificat după cum urmează:

(2) Curtea Constituțională este independentă și se supune Constituției **și legii.**

(3) Curtea Constituțională:

a) garantează supremația **și protecția** Constituției;

b) asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească;

c) garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat;

d) **asigură securitatea și stabilitatea constituțională.**

Articolul 3 de completat după cum urmează:

Curtea Constituțională activează în baza principiilor:

a) independenței;

b) colegialității;

c) legalității;

d) publicității.

e) constituționalității;

f) responsabilității.

Articolul 12 alin. (1) de modificat după cum urmează:

(1) La intrarea în exercitarea funcției, judecătorul Curții Constituționale depune în fața Parlamentului, Președintelui Republicii Moldova și Consiliului Superior al Magistratului următorul jurământ:

«Jur să îndeplinesc cinstit și conștiincios obligațiile de judecător al Curții Constituționale, să apăr orînduirea constituțională a Republicii Moldova, să mă supun în exercitarea funcției numai ~~și numai~~ Constituției **și legii**».

Articolul 13 alin. (1) de completat după cum urmează

(1) Judecătorii Curții Constituționale sînt independenți în exercitarea mandatului și se supun numai Constituției **și legii**.

III. CODUL JURISDICȚIEI CONSTITUȚIONALE:

Articolul 2 alin. (2) de completat după cum urmează:

(2) Curtea Constituțională garantează supremația **și protecția** Constituției, asigură realizarea principiului sepa-

rării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească, garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, **garantează și asigură securitatea și stabilitatea constituțională.**

Articolul 3 de completat după cum urmează:

Curtea Constituțională activează în baza principiilor:

- a) independenței de orice autoritate publică;
- b) colegialității;
- c) legalității;
- d) publicității.

e) constituționalității;

f) responsabilității.

Articolul 8 alin. (1) de completat după cum urmează:

(1) Judecătorii Curții Constituționale sînt independenți și în exercițiul mandatului se supun numai Constituției **și legii.**

2.4. Problema interpretării Constituției în procesul realizării justiției constituționale

În prezent, problema interpretării Constituției a devenit pentru Republica Moldova extrem de actuală și importantă, întrucât reprezintă un factor de risc la adresa securității Constituției. În general, subiectul dat este foarte puțin abordat în doctrină, iar jurisprudența din ultimii ani a Curții Constituționale a suscitât un viu interes în rândul practicienilor. O analiză detaliată a modului în care Curtea Constituțională interpretează Legea Supremă a statului a realizat cercetătoarea I. Iacob¹⁷⁵⁶, ale cărei rezultate le vom prezenta în cele ce urmează, deoarece le considerăm extrem de importante și relevante.

2.4.1. Considerații introductive. În prezent, este general recunoscut că aplicarea normei de drept este precedată obligatoriu de *interpretarea* acesteia – procedeu juridic ce permite deslușirea spiritului normei pornind de la litera sa, prin spirit înțelegându-se *sensul* acesteia sau *voința legiuitorului*¹⁷⁵⁷.

În doctrină, în acest sens se precizează că crearea normelor juridice comandă și condiționează interpretarea lor, care permite aplicarea acestora, din perspectiva dată interpretarea fiind un mijloc și o condiție de eficacitate a legii. Astfel, interpretarea reprezintă un complement al legii, fără de care ea ar rămâne lege moartă¹⁷⁵⁸.

¹⁷⁵⁶ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 53-74.

¹⁷⁵⁷ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 53-74.

¹⁷⁵⁸ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 3, p. 20.

Necesitatea interpretării este determinată de mai mulți factori, printre care cel mai frecvent este caracterul confuz și echivoc al normei. În unele cazuri, necesitatea interpretării este determinată de prezența lacunelor, a erorilor, a coliziunilor în actul normativ, ceea ce nu permite înțelegerea modului în care urmează să se procedeze într-o situație sau alta sau cum să fie soluționat un litigiu sau altul.

Din considerentele date, suntem de părerea că interpretarea, ca procedeu juridic, necesită o atenție distinctă nu doar din partea practicienilor, doctinarilor, dar și a legiuitorului. Pentru o aplicare corectă a normei de drept este necesară o interpretare adecvată/corectă, fapt ce nu poate fi lăsat doar la latitudinea celui care interpretează și aplică norma. Legiuitorul însuși trebuie să stabilească anumite limite pentru interpretarea normelor pe care le instituie, fapt prin care ar preveni și evita interpretările arbitrare, care de cele mai multe ori generează cel puțin aplicarea eronată și ineficientă a legii¹⁷⁵⁹.

Referindu-ne nemijlocit la problema *interpretării Constituției*, considerăm necesar a preciza de la bun început că, în esență, interpretării se supun normele juridice, nu izvoarele de drept în care sunt exprimate (cum ar fi Constituția, legea, ordonanța, hotărârea etc.). Pornind de la aceasta, în doctrină¹⁷⁶⁰ se susține că interpretarea normelor juridice (sau interpretarea juridică) acoperă și domeniul pur constituțional.

¹⁷⁵⁹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 53.

¹⁷⁶⁰ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 18.

Dincolo de aceasta, atragem atenția că, în mediul academic, se recunoaște pe bună dreptate că problema *interpretării Constituției* nu este foarte des tratată, deși este absolut necesară¹⁷⁶¹. Întrucât pe alocuri aceasta prezintă particularități distincte în raport cu interpretarea altor norme juridice, în opinia noastră, problema dată urmează a fi pe larg cercetată și dezvoltată, mai ales pornind de la jurisprudența constituțională. Mai mult, deciziile din ultimii ani ale Curții Constituționale din Republica Moldova au demonstrat nu doar semnificația *interpretării Constituției*, ci și necesitatea absolută de a stabili și a respecta anumite limite și standarde în realizarea acestei activități juridice, problemă ce nu poate să rămână în afara unei analize științifice profunde și detaliate¹⁷⁶².

În vederea realizării acestui deziderat, în cele ce urmează ne propunem o analiză teoretică normativă a *interpretării Constituției* în baza doctrinei, a legislației și a jurisprudenței Curții Constituționale, ca rezultat al căreia să argumentăm nu doar necesitatea acesteia, ci și caracterul riscant/periculos al realizării interpretării fără respectarea unor limite/standarde în materie¹⁷⁶³.

¹⁷⁶¹ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 3.

¹⁷⁶² Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 53.

¹⁷⁶³ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 53.

2.4.2. Fundamentarea doctrinară a interpretării Constituției. Inițial, pentru a pătrunde în esența interpretării Constituției, vom reitera unele dintre cele mai relevante idei și teze expuse în doctrină (mai ales de constituționaliștii români), pe care le considerăm incontestabile și deosebit de relevante pentru acest subiect.

„Interpretarea Constituției este o necesitate în cazul fiecărei aplicări a unui text constituțional, indiferent că există sau nu o contestare cu privire la sensul exact al acestuia, sau că de sensul său depinde soluționarea unui conflict. De altfel, există și situații în care chiar dacă ar exista contestări ale sensului dispoziției constituționale, acestea nu pot fi adrestate nici unei autorități și, prin urmare, interpretarea este singura cale de ieșire din impas. Pe cale de consecință, interpretarea Constituției constituie o problemă nu doar teoretică, ci și cu importante valențe practice”¹⁷⁶⁴.

„Interpretarea Constituției reprezintă: o fază a aplicării normelor constituționale care pune în evidență corelația între litera și spiritul Constituției; o operațiune de explica-re și de analiză a semnificației normelor constituționale; un act de concretizare a normelor constituționale”¹⁷⁶⁵.

Mai mult, interpretarea Constituției este sesizată ca „o formă a activității juridice, orientată spre realizarea Constituției, consolidarea autorității acesteia, protecția normelor constituționale și prevenirea delictelor constituționale”¹⁷⁶⁶.

¹⁷⁶⁴ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 6.

¹⁷⁶⁵ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 23.

¹⁷⁶⁶ Миков И. А. *Толкование конституционных норм*. В: Законность и правопорядок в современном обществе, 2011, № 4, p. 45.

„Obiect al interpretării Constituției sunt doar regulile scrise reflectate în textul constituțional”¹⁷⁶⁷. Dar, în același timp, se consideră că „obiect al interpretării nu sunt normele constituționale, ci textul Constituției, în cadrul căruia normele trebuie identificate. Ori un text constituțional poate să cuprindă mai multe norme juridice, uneori contradictorii. Gradul de determinare (sau nedeterminare) al normelor constituționale depinde de textul Constituției care, cel mai adesea, este redactat în mod intenționat în termeni generali, uneori chiar vagi sau imprecisi”¹⁷⁶⁸. „Interpretarea textului și a cuvintelor din Constituție este mijlocul prin care se realizează interpretarea normelor juridice care alcătuiesc Constituția”¹⁷⁶⁹.

Pe de altă parte, unica excepție de la interpretarea textului Constituției este recunoscută a fi instituția principiilor constituționale. Astfel, „anumite principii, chiar dacă nu sunt clar exprimate, *expressis verbis*, în textul Constituției, sunt prezente în spiritul său și nu pot fi ignorate sau trecute sub tăcere pentru că nu sunt cuprinse în text”¹⁷⁷⁰.

Referitor la motivația și necesitatea interpretării, este important de precizat că „textul Constituției este prin excelență imprecis, formulat în termeni generali. Superio-

¹⁷⁶⁷ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 7.

¹⁷⁶⁸ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 9.

¹⁷⁶⁹ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 9.

¹⁷⁷⁰ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 10.

ritatea formală a Constituției, rigiditatea sa împiedică revizuirea ei la necesitate (la intervale scurte), și atunci interpretarea rămâne singura cale de adaptare a conținutului normativ, de regulă mai vechi, la realitatea socială aflată în permanentă schimbare”¹⁷⁷¹. „Interpretarea Constituției reprezintă o alternativă pentru procedura rigidă de completare și modificare a normelor constituționale, care pot fi orientate spre concretizarea conținutului acestora”¹⁷⁷².

Așadar, „interpretarea este deosebit de importantă pentru „adaptarea” Constituției la condițiile de viață mereu schimbătoare. În acest sens, Constituția, datorită îndeosebi caracterului său rigid, reprezintă un cadru de stabilitate ce nu ar fi însă posibil, dacă interpretarea ei nu-i asigură suplețea necesară pentru adecvarea normei constituționale la condițiile, adesea alerte, ale schimbării”¹⁷⁷³.

Totodată, motivația interpretării poate fi găsită în cazul unor texte constituționale cu o mare vechime în intenția de a face să supraviețuiască legea, care în mod evident nu a fost construită astfel încât să corespundă realităților actuale. Totuși doctrina înregistrează așa-numita interpretare a „intenției originale a autorului”, în conformitate cu care textul și intenția originală a celor care le-au formulat trebuie să conducă la efecte juridice. Deși utilă, această metodă nu

¹⁷⁷¹ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 12.

¹⁷⁷² Иванова О. М. *Институт толкования Конституции в России и Франции (сравнительно-правовой анализ)*. В: Ленинградский юридический журнал. СПб., 2009, № 4 (18), p. 135.

¹⁷⁷³ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 121.

este poate cea mai bună, întrucât interpretarea Constituției nu poate să se rezume doar la căutarea sensului pe care autorii l-au dat unei dispoziții, ci trebuie să țină cont și de realitățile sociale cărora acea normă se aplică¹⁷⁷⁴.

„Stabilind sensul legii, în scopul aplicării sale, interpretul îi poate conferi valori, sensuri și aplicații care, evident, nu au fost în intenția autorului normei interpretate, dar sunt conforme normativității regulii interpretate, precum și unor cerințe sociale, politice, economice etc.”¹⁷⁷⁵

În ceea ce privește subiecții ce pot interpreta Constituția, sublinem că „o astfel de interpretare se realizează de către toate autoritățile statului de fiecare dată când acestea sunt puse în situația de a aplica Legea Fundamentală. Bunăoară, însuși Parlamentul, în momentul în care adoptă o lege, efectuează practic o interpretare autentică a Constituției¹⁷⁷⁶. La fel, instanțele judecătorești și autoritățile administrației publice”¹⁷⁷⁷.

Privind nemijlocit competența de interpretare a Constituției, precizăm că, în general, „dacă această competență este atribuită unei anumite autorități statale, interpretarea devine autentică, ceea ce presupune că este obligatorie și produce efecte juridice”¹⁷⁷⁸.

¹⁷⁷⁴ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 15.

¹⁷⁷⁵ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 22.

¹⁷⁷⁶ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 14.

¹⁷⁷⁷ Muraru I. *Drept constitutional și instituții politice*. București: Actami, 1998, p. 27-30.

¹⁷⁷⁸ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 13.

De cele mai multe ori, „împuternicirea de a interpreta revine tribunalelor și curților constituționale, caracterizate în general ca autorități publice care sunt garanții supremației Constituției. Această caracterizare fundamentează dreptul acestor autorități de a interpreta atât normele din Constituții, cât și pe cele din alte acte normative”. „Atribuția de interpretare a textelor Constituției poate fi prevăzută *explicit* în Constituție sau poate rezulta *implicit*. Cât privește interpretarea legilor, prevăzută sau nu în sarcina curților constituționale, ea ține chiar de natura justiției constituționale, deoarece verificarea concordanței dintre legi și Constituție, implică obligatoriu, o operațiune de interpretare, de aceea dispozițiile legale prin care s-ar interzice această posibilitate sunt rezultatul unei insuficiente cunoașteri a sistemului aplicării dreptului”¹⁷⁷⁹.

Așadar, „interpretarea este inerentă activității Curții Constituționale, influențându-i substanțial activitatea și compensând parțial lacunele legislației constituționale”¹⁷⁸⁰.

Mai mult, în doctrină, se recunoaște că interpretarea Constituției reprezintă de fapt una dintre funcțiile principale ale Curții Constituționale, mai ales în statele cu democrație tânără. Funcția dată se realizează prin intermediul tuturor atribuțiilor Curții (interpretare casuală a Constituției) și prin atribuțiile speciale de interpretare oficială a Constituției, la solicitarea subiecților competenți în cadrul

¹⁷⁷⁹ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 33.

¹⁷⁸⁰ Иванова О. М. *Институт толкования Конституции в России и Франции (сравнительно-правовой анализ)*. В: Ленинградский юридический журнал. СПб., 2009, № 4 (18), p. 135.

unei proceduri speciale – de jurisdicție constituțională¹⁷⁸¹.

În calitatea sa de funcție a Curții Constituționale, interpretarea Constituției este o interpretare autentică ce se deosebește de interpretarea științifică sau doctrinară. Aceasta nu poate fi considerată un act pur științific de cunoaștere, fiind prin excelență o manifestare de voință¹⁷⁸² și un act de creație (a jurisprudenței constituționale; a dreptului jurisprudențial constituțional; a doctrinei constituționale¹⁷⁸³; sau chiar a doctrinei juridice a jurisdicției constituționale¹⁷⁸⁴). Ea nu este expresia unei opinii, printre alte opinii, este produsul unei decizii prin care o dezbatere este tranșată¹⁷⁸⁵. Curtea Constituțională nu este un simplu interpret, întrucât în soluțiile pe care le dă ea este pusă deseori în situația de a formula exigențe.

Esențial este că, în toate cazurile, Curtea are exclusivitatea interpretării Constituției. Pe de o parte, aceasta este consecința faptului că, prin poziția sa constituțională, Curtea nu face parte din structurile de putere ale celorlalte autorități publice, ce configurează puterea legislativă, execu-

¹⁷⁸¹ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015, p. 506.

¹⁷⁸² Burdeau G., Hamon F., Troper M. *Droit constitutionnel*. Ed. 26eme. Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1999. p. 58-60.

¹⁷⁸³ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 83.

¹⁷⁸⁴ Любитенко Д.Ю. *Правовая доктрина Конституционного Суда Российской Федерации: общетеоретический аспект*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Волгоград, 2011, p. 3.

¹⁷⁸⁵ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 74.

tivă și judecătorescă, iar, pe de altă parte, în calitatea sa de garant al supremației Constituției, prin jurisprudența sa, Curtea asigură respectarea supralegalității constituționale (legalității constituționale¹⁷⁸⁶), obligatorii pentru toate celelalte autorități publice¹⁷⁸⁷ și a securității constituționale¹⁷⁸⁸.

Totodată, trebuie să observăm că, prin interpretare, Curtea nu formează norme noi și primare, nu le modifică și nu le schimbă pe cele în vigoare. Prin interpretarea prevederilor constituționale pot fi formulate doar poziții de drept cărora Parlamentul le poate da un veșmânt legislativ sau pot fi aplicate așa cum le determină Curtea¹⁷⁸⁹.

Așadar, interpretând dispozițiile Constituției, Curtea Constituțională pas cu pas, caz după caz, creează o ordine juridică constituțională¹⁷⁹⁰, obligatorie în cadrul statului.

¹⁷⁸⁶ Costachi Gh., Railean P. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 19-21; Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: Legea și viața, 2014, nr. 10, p. 4-9.

¹⁷⁸⁷ Vida I. *Forța juridică a interpretării Constituției*. În: Justiția constituțională: actualitate și perspective. Chișinău: Cartdidact (Tipografia „Reclama”), 2005. p. 34.

¹⁷⁸⁸ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. “Print Caro”), p. 189-204; Costachi, Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: Legea și viața, 2019, nr. 8, p. 4-9.

¹⁷⁸⁹ Pușcaș V. *Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției*. În: Justiția constituțională în Republica Moldova, 2010, nr. 3, p. 16.

¹⁷⁹⁰ Курис Э. *О стабильности конституции, источниках конституционного права и мнимом всемогуществе конституционных судов*. În: Конституционное правосудие. Ереван, 2004, nr. 3(48). p. 101.

2.4.3. Interpretarea Constituției de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova. Înainte de a trece nemijlocit la problema interpretării Constituției de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova, considerăm necesar de a preciza că, la nivel normativ, *interpretarea*, ca procedeu juridic, este expres reglementată în *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100/2017¹⁷⁹¹, în art. 71 alin. (1) și (2), după cum urmează: „(1) Interpretarea actelor normative se efectuează cu scopul clarificării sensului unui act normativ sau al unor dispoziții din acesta. (2) Prin interpretare se oferă soluții juridice de aplicare a normei de drept în sensul exact al acesteia. (3) Interpretarea oficială se efectuează prin acte normative de interpretare sau prin acte de aplicare a normelor de drept de către instituțiile abilitate”.

Prezintă importanță în context și art. 72 din legea citată, care stabilește: Curtea Constituțională este autoritatea competentă să interpreteze oficial Constituția Republicii Moldova și legile constituționale.

Din aceste dispoziții normative, se pot deduce cel puțin două momente importante¹⁷⁹²:

- în primul rând, **interpretarea normelor constituționale poate avea drept scop clarificarea sensului acestora;**
- în al doilea rând, **prin interpretarea normelor constituționale, trebuie să se ofere soluții juridice de aplicare a normei în sensul exact al acesteia.**

¹⁷⁹¹ *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial, nr. 7-17 din 12.01.2018.

¹⁷⁹² Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 58.

Vorbind nemijlocit despre atribuția Curții Constituționale de a interpreta Constituția, precizăm că aceasta este reglementată expres și în:

- *Constituția Republicii Moldova*¹⁷⁹³ – art. 135 alin. (1) lit. b);
- *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317/1994¹⁷⁹⁴ – art. 4 alin. (1) lit. b); și
- *Codul Jurisdicției Constituționale*¹⁷⁹⁵ – art. 4 alin. (1) lit. b).

Sub aspect comparativ, am putea menționa că interpretarea Constituției, ca atribuție distinctă a Curții Constituționale, este reglementată expres în *Constituția Federației Ruse* (art. 125 alin. 5)¹⁷⁹⁶, în *Constituția Republicii Bulgaria* (art. 149 alin. 1)¹⁷⁹⁷, în *Constituția Republicii Slovace* (art. 128)¹⁷⁹⁸, în timp ce în România, constituantul/legiuitorul nu face nicio specificare în acest sens,

¹⁷⁹³ *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: Monitorul Oficial, nr. 78/140 din 29.03.2016 (versiune în vigoare din 14.01.2019, în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.2018, MO, nr. 467-479/14.12.2018, art. 786).

¹⁷⁹⁴ *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13-12-1994. În: Monitorul Oficial, nr. 08 din 07-02-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.2020, MO, nr. 63-68/28.02.2020, art. 48; în vigoare din 28.03.2020).

¹⁷⁹⁵ *Codul Jurisdicției Constituționale*, nr. 502 din 16-06-1995. În: Monitorul Oficial, nr. 53-54 din 28-09-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.2020, MO, nr. 103/14.04.2020, art.176; în vigoare din 14.05.2020).

¹⁷⁹⁶ Конституция Российской Федерации, принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. [URL]: <http://constitution.kremlin.ru/>.

¹⁷⁹⁷ *Constituția Republicii Bulgaria*, din 1991. În: Codex Constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 248.

¹⁷⁹⁸ *Constituția Republicii Slovace*, adoptată prin Legea nr. 460/1992. În: Codex Constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. București: Monitorul Oficial R.A., 2015, p. 1374.

cea ce, potrivit specialiștilor¹⁷⁹⁹, nu împiedică Curtea Constituțională să adopte decizii interpretative (decizii prin care, fără a se declara neconstituționalitatea, instanța de justiție constituțională atribuie normelor criticate o anumită semnificație, un sens care le-ar face compatibile cu Constituția, pe calea interpretării acelor norme și în considerarea motivelor arătate¹⁸⁰⁰). Mai mult, în asemenea situații se consideră că funcția de interpretare rezultă în general din rolul curților constituționale și locul lor în ordinea constituțională.

În linii generale, apreciem că lipsa unor astfel de reglementări nu constituie o problemă în sine, întrucât Curtea Constituțională recurge la interpretarea Constituției mai că în toate cazurile în care este sesizată, aplicarea Constituției (ca și a oricărei alte legi) fiind imposibilă fără interpretare. Altfel spus, interpretarea este o etapă importantă a procesului de aplicare și realizare a Constituției¹⁸⁰¹.

Acest moment l-a recunoscut însăși Curtea Constituțională a Republicii Moldova, precizând că¹⁸⁰²: „37. de fiecare dată, când se cere verificarea constituționalității unor acte juridice concomitent cu interpretarea unor

¹⁷⁹⁹ Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. Arad: Servo Sat, 1999, p. 472; Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 41-42.

¹⁸⁰⁰ Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. Arad: Servo Sat, 1999, p. 473.

¹⁸⁰¹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 58.

¹⁸⁰² *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii, nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000, cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui) (Sesizarea nr. 48b/2015)*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 59-67 din 18.03.2016.

prevederi constituționale, verificarea constituționalității include interpretarea prevederilor în cauză în mod implicit.”

Din perspectiva dată, cu mult mai problematică este reglementarea expresă a atribuției Curții de a interpreta Constituția, cel puțin din considerentul că legile citate¹⁸⁰³:

- în primul rând, nu explică în niciun fel ce trebuie de înțeles prin sintagma „interpretarea Constituției”;
- în al doilea rând, nu prevăd care este scopul interpretării Constituției de către Curte și nici limitele acesteia;
- în al treilea rând, nu prevăd în ce cazuri poate fi solicitată și satisfăcută cererea de interpretare a Constituției.

Prin urmare, reglementarea acestei atribuții s-a redus practic doar la enunțarea ei în articolele citate *supra*. În asemenea condiții, considerăm că la capitolul „Scopul și limitele interpretării Constituției de către Curte” ar trebui să devină incidente dispozițiile *Legii cu privire la actele normative*, nr. 100/2017, referitoare la interpretarea legilor. În pofida acestui fapt, Curtea Constituțională nu este obligată practic să respecte aceste norme, întrucât, potrivit art. 134 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova* și art. 1 alin. (2) din *Legea cu privire a Curtea Constituțională*, nr. 317/1994: „Curtea se supune numai Constituției”. Mai mult, o astfel de normă exclude practic obligativitatea Curții de a se supune oricărei legi din sistemul nostru legislativ, ceea ce, în opinia noastră, excede standardelor unui stat de drept, în a căror lumină toți suntem egali în fața legii și toți suntem obligați să o respectăm¹⁸⁰⁴.

¹⁸⁰³ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 59.

¹⁸⁰⁴ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 58.

Pornind de la aceste premise, în una dintre hotărârile sale, Curtea explică că: „prerogativa cu care a fost investită prin articolul 135 alin. (1) lit. b) din Constituție presupune **stabilirea sensului autentic și deplin al normelor constituționale**, care poate fi realizată prin **interpretarea textuală sau funcțională, în măsura în care poate fi dedusă din textul Constituției**, ținând cont de caracterul generic al normei, de situațiile concrete pe care legiuitorul nu avea cum să le prevadă la momentul elaborării normei, de reglementările ulterioare (conexe sau chiar contradictorii), de situațiile complexe în care norma trebuie aplicată etc.”¹⁸⁰⁵. Tot în același context, Curtea a precizat că „**scopul oricărei interpretări a normelor constituționale este de a asigura unitatea și înțelegerea corectă a conținutului și sensului lor autentic**, de a soluționa divergențele juridice și politice apărute în legătură cu perceperea și aprecierea normelor Legii Supreme. Interpretarea oficială a normelor constituționale este imperativă.”¹⁸⁰⁶

Astfel în lipsa unor reglementări legale exprese (în conținutul nemijlocit al Legii organice care reglementează organizarea și funcționarea Curții), Curtea încearcă singură să clarifice conținutul și scopul atribuției sale de a interpreta Constituția¹⁸⁰⁷.

Dincolo de aceste momente, totuși clarificarea conținutului noțiunii de „interpretare a Constituției” și a scopului

¹⁸⁰⁵ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 33 din 10-10-2013, privind interpretarea articolului 140 din Constituție* (Sesizarea nr. 45b/2013). În: Monitorul Oficial, nr. 297-303 din 20-12-2013, par. 22.

¹⁸⁰⁶ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 33 din 10-10-2013, privind interpretarea articolului 140 din Constituție* (Sesizarea nr. 45b/2013). În: Monitorul Oficial, nr. 297-303 din 20-12-2013, par. 48.

¹⁸⁰⁷ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 58.

acesteia (ca atribuție distinctă a Curții Constituționale) la nivel teoretic și normativ este absolut necesară. Sub aspect doctrinar, atragem atenția că practic unicul *Comentariu* complet al *Constituției Republicii Moldova* (editat în anul 2012¹⁸⁰⁸), pe care îl avem, nu conține nicio explicație în acest sens.

Doctrina străină, în schimb, oferă diferite definiții ale conceptului în cauză. Potrivit uneia dintre acestea, interpretarea Constituției presupune „o explicare cazuistică sau normativă a sensului normelor constituționale prin depășirea incertitudinilor de înțelegere a acesteia, în vederea asigurării legalității constituționale și menținerii corespunzătoare a ordinii de drept constituționale”¹⁸⁰⁹.

La capitolul delimitării interpretării *cazualice* (*concrete*) de cea *normativă* (*abstracte*), precizăm că prima presupune interpretarea realizată în contextul exercitării controlului de constituționalitate, iar cea de-a doua – în contextul exercitării atribuției de interpretare a Constituției. La fel, în cele două cazuri sunt diferite și consecințele juridice generate¹⁸¹⁰. Bunăoară, interpretarea cazuistică se va finaliza întotdeauna cu constatarea constituționalității sau neconstituționalității normelor interpretate și, ca rezultat, lipsirea acestora de putere juridică, în timp ce interpretarea normativă, realizată în afara vreunui caz concret, nu duce la asemenea consecințe, în final, fiind doar concretizat sensul normelor interpretate.

¹⁸⁰⁸ *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012. 572 p.

¹⁸⁰⁹ Хабриева Т. Я. *Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика*. М.: Юристъ, 1998, p. 72–73.

¹⁸¹⁰ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, p. 538.

Într-o altă definiție se subliniază că „interpretarea Legii Fundamentale presupune o activitate intelectuală realizată în vederea elucidării și explicării sensului adevărat al dispozițiilor constituționale, orientată spre înlăturarea incertitudinilor în înțelegerea acestora, coliziunilor normelor și neajunsurilor de tehnică legislativă”¹⁸¹¹.

Din conținutul acestor definiții observăm că „**explicația normei constituționale se face prin depășirea incertitudinilor în înțelegerea acesteia**”¹⁸¹² („incertitudinile” sunt percepute ca abateri de la regulile de calitate a legii, deplinătate și precizie¹⁸¹³).

Raportând definițiile date la prevederile *Legii cu privire la actele normative*, nr. 100/2017, constatăm că procedul interpretării are de fapt același scop, indiferent de forța juridică a actului normativ supus acestuia¹⁸¹⁴. În esență, o astfel de poziție promovează și Curtea Constituțională, în a cărei opinie¹⁸¹⁵ „necesitatea interpretării trebuie să fie confirmată prin esența problemei de drept, rezultată din

¹⁸¹¹ Петренко Н. И., Рыбакова Я. Н. Толкование конституционных норм как вид правовой деятельности. В: Марийский юридический вестник, № 3(18) /2016, p. 70.

¹⁸¹² Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 59.

¹⁸¹³ Петренко Н. И., Рыбакова Я. Н. Толкование конституционных норм как вид правовой деятельности. В: Марийский юридический вестник, № 3(18) /2016, p. 70.

¹⁸¹⁴ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 59.

¹⁸¹⁵ *Decizia Curții Constituționale, nr. 6 din 02-04-2014, de respingere a sesizării, nr. 10a/2014, pentru controlul constituționalității unei prevederi din Legea, nr. 96 din 21 mai 2010, pentru modificarea și completarea articolului 4 din Regulamentul Parlamentului și interpretarea articolului 41 alin. (2) din Constituție (constituirea fracțiunilor parlamentare)*. În: Monitorul Oficial, nr. 127-133 din 23.05.2014.

caracterul neuniform al dispozițiilor constituționale” (par. 45). Ca rezultat, „sesizările cu privire la interpretarea dispozițiilor constituționale sunt tratate de către Curte cu o diligență deosebită”, fiind „acceptate pentru examinare în fond doar în cazul în care **dispoziția constituțională, a cărei interpretare se solicită, este incertă, ambiguă sau incompletă**” (par. 46).

În pofida acestui fapt, cu regret, trebuie să recunoaștem că, în activitatea sa jurisdicțională, **Curtea Constituțională din Republica Moldova obișnuiește nu doar să interpreteze normele constituționale (în vederea clarificării sensului acestora și înlăturării incertitudinilor), dar și să le extindă sensul, fapt soldat adeseori cu crearea de noi norme juridice sau cu identificarea/arogarea unor noi atribuții în competența sa, nespecificate de Constituție și Lege**¹⁸¹⁶.

2.4.4. Efectele interpretării Constituției de către Curtea Constituțională: studiu de caz. Din numeroasele exemple, pe care am putea să le invocăm pentru argumentarea poziției expuse, ne vom opri doar la unul, întrucât considerăm a fi suficient de relevant. Este vorba despre interpretarea de către Curte a art. 140 din *Constituția Republicii Moldova*, care prevede în esență efectele actelor justiției constituționale, după cum urmează: „(1) Legile și alte acte normative sau unele părți ale acestora devin nule, din momentul adoptării hotărârii corespunzătoare a Curții Constituționale. (2) Hotărârile Curții sunt definitive și nu pot fi atacate”.

¹⁸¹⁶ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 60.

Dezvoltând această normă, *Legea cu privire la Curtea Constituțională, nr. 317/1994*,¹⁸¹⁷ stabilește în art. 28: „(2) Actele normative sau unele părți ale acestora declarate neconstituționale devin nule și nu se aplică din momentul adoptării hotărârii respective a Curții Constituționale. (3) Consecințele juridice ale actului normativ sau ale unor părți ale acestuia declarate neconstituționale sînt înlăturate conform legislației în vigoare.” Totodată, *Legea cu privire la actele normative, nr. 100/2017*, prevede în art. 74 alin. (1) lit. b): „Acțiunea actului normativ încetează dacă: b) actul este declarat neconstituțional”.

Din dispozițiile citate este clar că, odată ce o normă/lege a fost declarată neconstituțională, ea devine nulă și nu se mai aplică. Cu alte cuvinte, declararea neconstituționalității unei norme presupune ca efect juridic „lipsirea de putere juridică” a acesteia (conform terminologiei folosite în art. 7 din Constituție). Cu titlu de detaliu precizăm că, în opinia noastră, folosirea în acest caz a instituției *nulității* este improprie, mai ales că *Legea-cadru nr. 100/2017* nu o prevede pentru materia actelor normative, în timp ce *Codul administrativ* (art. 141, 208¹⁸¹⁸) o reglementează evaziv, exclusiv pentru actele administrative normative¹⁸¹⁹.

Dincolo de aceste explicații și în pofida clarității momentului enunțat *supra*, Curtea Constituțională s-a plasat pe o

¹⁸¹⁷ *Legea cu privire la Curtea Constituțională, nr. 317 din 13.12.1994*. În: Monitorul Oficial, nr. 8 din 07.02.1995 (versiune actualizată prin *Legea nr. 5 din 06.02.2020, MO, nr. 63-68/28.02.2020, art. 48; în vigoare din 28.03.2020*).

¹⁸¹⁸ *Codul administrativ al Republicii Moldova, nr. 116 din 19.07.2018*. În: Monitorul Oficial, nr. 309-320 din 17.08.2018.

¹⁸¹⁹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 61.

altă poziție, oferind unele interpretări ce exced sensul exact și conținutul normelor citate și nu numai. Relevantă în acest sens este *Hotărârea* sa nr. 33 din 10.10.2013¹⁸²⁰, care la o analiză atentă, în coroborare cu prevederile constituționale și legale în vigoare, ne permite să observăm următoarele momente importante¹⁸²¹:

În primul rând, Curtea recunoaște pe bună dreptate că, prin unele hotărâri ale sale (prin care declară neconstituțională o prevedere legală sau un act), „poate genera vid legislativ și existența unor deficiențe și incertitudini în aplicarea legii” (par. 33¹⁸²²).

În general, astfel de urmări sunt evidente, întrucât, de cele mai multe ori, sunt declarate neconstituționale unele prevederi legale ce fac parte dintr-un ansamblu determinat. Cu toate acestea, doctrina a consemnat o soluție rațională în acest sens, menită parțial să elimine asemenea urmări. În acest sens, s-a menționat că în ipoteza neconstituționalității parțiale, ce se poate referi la un cuvânt, frază sau aliniat etc., este necesar ca neconstituționalitatea să fie „detașabilă”, în sensul că ceea ce rămâne să poată fi aplicat, conform voinței legiuitorului. Numai în aceste condiții judecătorul constituțional rămâne în limitele funcției sale de „legiuitor negativ”, fără a păși pe tărâmul legiuitorului pozitiv, ce este al Parlamentului, ca unică putere legiuitoare a țării. De aceea,

¹⁸²⁰ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 33 din 10-10-2013, privind interpretarea articolului 140 din Constituție (Sesizarea nr. 45b/2013)*. În: Monitorul Oficial, nr. 297-303 din 20-12-2013.

¹⁸²¹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 61-70.

¹⁸²² „33. ... unele hotărâri ale Curții Constituționale, prin care se declară neconstituțională o prevedere legală sau un act, pot genera vid legislativ și existența unor deficiențe și incertitudini în aplicarea legii.”

dacă eliminăm partea neconstituțională, ceea ce rămâne ar deveni neaplicabil sau s-ar deforma voința legiuitorului, neconstituționalitatea parțială fiind imposibilă, textul în întregime, nu numai o parte din el, este neconstituțional¹⁸²³.

Situația este similară și în ce privește interpretarea normei controlate, deoarece, așa cum arăta D. Turpin¹⁸²⁴, scopul interpretării este eliminarea „veninului neconstituțional”, adică a interpretării implicate în mod necesar de norma controlată. Aceste tehnici de control sunt relevante pentru poziția judecătorului constituțional, care nu este un „adversar” al legiuitorului, ci, dimpotrivă, un partener, urmărind consolidarea legii, stabilitatea operei legiuitorului, prin eliminarea acelor aspecte care i-ar putea afecta această stabilitate, datorită caracterului lor neconstituțional. Tocmai din această cauză, depășind sub aspect formal limitele sesizării, dar nu sub aspect substanțial, dacă un text este neconstituțional, sunt neconstituționale și prevederile, din același act normativ, de care „în mod necesar și evident” nu pot fi disociate¹⁸²⁵.

Așadar, „Curtea Constituțională trebuie să fie atentă atunci când prin interpretarea normelor constituționale decide neconstituționalitatea normelor juridice supuse controlului și să manifeste o diligență sporită mai ales când recurge la constatarea neconstituționalității parțiale. De această diligență depinde în cea mai mare

¹⁸²³ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina Lex, 2002, p. 38.

¹⁸²⁴ Turpin D. *Contentieux constitutionnel*. Paris: PUF, 1986, p. 228.

¹⁸²⁵ Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina Lex, 2002, p. 38.

parte „calitatea” și „caracterul aplicativ” al sistemului de norme din care decad normele constatate a fi **neconstituționale**¹⁸²⁶.

În pofida acestui moment, Curtea susține că „**pentru a evita aceste repercusiuni negative**, art. 28¹ din *Legea privind Curtea Constituțională* prevede că Guvernul, în termen de cel mult trei luni de la data publicării hotărârii Curții Constituționale, prezintă Parlamentului proiectul de lege cu privire la modificarea și completarea sau abrogarea actului normativ sau a unor părți ale acestuia, declarate neconstituționale. Proiectul de lege respectiv urmează a fi examinat de Parlament în mod prioritar” (par. 34). „Concomitent, potrivit art. 28¹ alin. (4) din Lege, în termen de 3 luni, Curtea urmează a fi informată despre rezultatele examinării constatărilor privind lacunele reglementărilor normative, datorate nerealizării unor prevederi constituționale, indicate în adresă” (par. 35).

Considerăm a fi incidente în acest caz și prevederile art. 69 din *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100/2017, potrivit cărora: „Actele normative sau dispozițiile acestora declarate neconstituționale se aduc în concordanță cu hotărârile Curții Constituționale în modul stabilit de *Codul jurisdicției constituționale* și *Legea cu privire la Curtea Constituțională*”. În esență, această normă face trimitere la același art. 28¹ din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*.

Din alegația Curții (citată mai sus), dar și din conținutul deplin al Hotărârii analizate, se poate desprinde ideea că „**ea nu-și asumă nici o responsabilitate pentru modul în care intervine în creația legislativă (în sensul enunțat**

¹⁸²⁶ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 62.

mai sus), prin declararea neconstituționalității normelor, precum și pentru vidul legislativ creat ca rezultat, sugerând că unica soluție în acest caz este intervenția rapidă a legiuitorului”¹⁸²⁷. În opinia noastră, în această situație Curtea urmează să respecte cerințele neconstituționalității parțiale, fapt de natură să garanteze că vidul legislativ creat nu va afecta calitatea și aplicabilitatea actului normativ în cauză¹⁸²⁸. La nivel legislativ, o astfel de cerință atestăm în *Legea României, nr. 47/1992, privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*¹⁸²⁹, care în art. 31 alin. (2) stipulează: „În caz de admitere a excepției, Curtea se va pronunța și asupra constituționalității altor prevederi din actul atacat, de care, în mod necesar și evident, nu pot fi disociate prevederile menționate în sesizare.”

Ciudat că și *Codul jurisdicției constituționale* al RM prevede ceva asemănător în art. 6, alin. (3), potrivit căruia: „Controlând constituționalitatea actului contestat, Curtea Constituțională poate pronunța o hotărâre și în privința altor acte normative a căror constituționalitate depinde în întregime sau parțial de constituționalitatea actului contestat”.

La o analiză atentă a celor două norme citate, se poate observa că, chiar dacă sunt asemănătoare, ele totuși se deosebesc prin esența lor. În timp ce legiuitorul din Republica Moldova este preocupat mai mult de verificarea con-

¹⁸²⁷ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 62.

¹⁸²⁸ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 62.

¹⁸²⁹ *Legea României nr.47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 807 din 3 decembrie 2010. [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/124149>.

comitentă, printr-o singură sesizare, și a actelor normative a căror constituționalitate depinde în totalitate sau parțial de constituționalitatea actului contestat, prin aceasta practic anticipând alte sesizări, legiuitorul român se axează mai mult, așa cum am menționat, pe neadmiterea creării de viduri legislative ca rezultat al neconstituționalităților constatate la nivelul actului contestat, care să-l facă inaplicabil¹⁸³⁰.

Așadar, însăși existența unei astfel de norme denotă faptul că, **este posibil și acceptabil ca anume Curtea Constituțională să fie responsabilă de calitatea, integritatea și aplicabilitatea actelor normative supuse controlului constituționalității, ca rezultat al neconstituționalităților constatate. Neconștientizarea și, respectiv, ignorarea acestui moment, în viziunea noastră, a și determinat celelalte interpretări eronate pe care le-a expus Curtea în hotărârea analizată** (la care ne vom referi în cele ce urmează), **care pe alocuri au luat forma unor responsabilități improprii autorității de jurisdicție constituțională**¹⁸³¹.

În al doilea rând, Curtea a constatat că „tergiversarea în executarea multor hotărâri ale Curții și ignorarea adreselor creează situații care determină menținerea lacunelor în legislație și afectează calitatea implementării legilor” (par. 36).

În contextul dat, considerăm că prezintă importanță prevederile art. 79 din *Codul jurisdicției constituționale*, potrivit cărora: „(1) Dacă la examinarea cauzei Curtea Constituțională constată existența unor lacune în legislație ce se

¹⁸³⁰ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 63.

¹⁸³¹ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 63.

datorează nerealizării unor prevederi ale Constituției, ea atrage atenția organelor respective, printr-o adresă, asupra lichidării acestor lacune. (2) Organele sesizate comunică, în termenul stabilit, Curții Constituționale rezultatele examinării adresei.” Din aceste și alte norme legale din domeniu se poate desprinde faptul că „adresele”, ca acte ale Curții Constituționale, nu au forța juridică a *hotărârilor, deciziilor și avizelor* acesteia, întrucât prin intermediul lor Curtea doar „atrage atenția organelor” corespunzătoare asupra lichidării lacunelor atestate în legislație. Deci, *adresele* practic reprezintă o formă de comunicare a Curții cu autoritățile competente de creare a legii¹⁸³².

În pofida acestui fapt, Curtea a egalat „neexecutarea/ignorarea adreselor” cu „neexecutarea hotărârilor” sale, fapt calificat în final ca o „neexercitare a competenței de legiferare” de către Parlament, prevăzută de Constituție (par. 38-39¹⁸³³). **„Prin intermediul unei astfel de interpretări extinse, Curtea a conferit practic adreselor sale forță juridică obligatorie, ceea ce contravine prevederilor legale citate mai sus, moment ce poate fi calificat ca insti-tuire de norme juridice primare contrar competenței sale legale”¹⁸³⁴.**

¹⁸³² Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 63.

¹⁸³³ „38. ... lipsa de reacție a celor două puteri (fiind vorba despre Parlament și Guvern – e.n.) pune în discuție respectarea dispozițiilor Legii fundamentale și, respectiv, comportamentul constituțional al acestora față de Curtea Constituțională. 39. Lipsa unei intervenții legislative a Parlamentului în vederea executării actelor instanței de jurisdicție constituțională echivalează cu neexercitarea competenței de baza a acestuia, și anume cea de legiferare atribuită de Constituție.”

¹⁸³⁴ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 63-64.

În al treilea rând, pornind de la acest comportament constituțional al autorităților, Curtea s-a văzut obligată să intervină „pentru a preciza sensul hotărârilor sale și care sunt consecințele constatării neconstituționalității textelor examinate” (par. 40¹⁸³⁵). În acest sens, Curtea a precizat mai întâi valoarea și forța juridică a actelor sale, după cum urmează:

– „caracterul direct aplicabil al Constituției este concretizat în obligativitatea aplicării actelor Curții Constituționale” (par. 44¹⁸³⁶), care în ansamblul lor „ghidează evoluția întregului sistem legal, precum și procesul de interpretare și aplicare a legii” (par. 43¹⁸³⁷);

– „hotărârile Curții Constituționale reprezintă în sine constatări juridice general obligatorii” (par. 42¹⁸³⁸);

¹⁸³⁵ „40. ..., în vederea garantării supremației Constituției, apare nu numai firească, ci și necesară intervenția Curții Constituționale în sensul de a preciza, în considerarea efectului specific de drept constituțional caracteristic oricărei hotărâri a Curții, care sunt consecințele constatării neconstituționalității textelor examinate.”

¹⁸³⁶ „44. ... Jurisdicția constituțională este o consecință a caracterului direct aplicabil al Constituției concretizată în obligativitatea aplicării actelor Curții Constituționale.”

¹⁸³⁷ „43. Acest efect al hotărârilor Curții Constituționale, precum și acțiunea sa consecventă de a da efectivitate justiției constituționale îndreptătesc faptul că, prin relevarea conținutului normelor constituționale și dezvoltarea de reguli deduse din interpretarea acestora, actele Curții Constituționale ghidează evoluția întregului sistem legal, precum și procesul de interpretare și aplicare a legii. Numai o astfel de poziție asigură în mod real realizarea principiului supremației Constituției.”

¹⁸³⁸ „42. Hotărârea Curții Constituționale reprezintă în sine o constatare juridică general obligatorie, bazată pe elucidarea esenței problemei constituționale în urma interpretării oficiale a normelor corespunzătoare din Constituție și explicării raționamentului conținutului acestora raportat la normele contestate.”

- „este obligatoriu nu doar dispozitivul hotărârii Curții Constituționale, dar și considerentele și interpretările date de Curte textelor Constituției” (par. 41¹⁸³⁹);

- „jurisprudența instanței de jurisdicție constituțională are un caracter regulator și constituie izvor de drept prin efectele sale” (par. 45-46¹⁸⁴⁰);

- „hotărârea prin care se interpretează un text constituțional are putere de lege și este obligatorie”; „se aplică direct, fără nici o altă condiție de formă” (par. 47¹⁸⁴¹; par. 49¹⁸⁴²).

Așadar, observăm că în opinia Curții, hotărârile sale (în care interpretează normele constituționale și constată neconstituționalitatea normelor juridice subsecvente

¹⁸³⁹ „41. ..., în orice situație, respectarea efectului general obligatoriu al hotărârilor Curții Constituționale nu înseamnă doar a da eficiență dispozitivului acestora, ci și, în egală măsură, considerentelor, respectiv interpretării date de Curtea Constituțională textelor Constituției, or, hotărârea este un întreg, o unitate a considerentelor și dispozitivului.”

¹⁸⁴⁰ „45. ... determinarea sensului exact al dispozițiilor constituționale, potrivit art.135 alin.(1) lit.b) din Constituție, ține de competența exclusivă a autorității de jurisdicție constituțională. 46. ..., conținutul normelor constituționale este cel definit implicit în jurisprudența instanței de jurisdicție constituțională, care are un caracter regulator și constituie izvor de drept prin efectele sale.”

¹⁸⁴¹ „47. Interpretarea dată dispozițiilor constituționale comportă caracter oficial și obligatoriu pentru toți subiecții raporturilor juridice. Hotărârea prin care se interpretează un text constituțional are putere de lege și este obligatorie, prin considerentele pe care se sprijină, pentru toate organele constituționale ale Republicii Moldova. Aceasta se aplică direct, fără nici o altă condiție de formă.”

¹⁸⁴² „49. ..., indiferent de natura hotărârilor Curții, fie că sunt de interpretare a Legii Supreme sau de control al constituționalității cadrului normativ subsecvent, ele își produc efectele pe care Constituția și legea le conferă, în raport cu atribuția exercitată de Curte, forța lor juridică neputând fi contestată sau confirmată de nimeni.”

Constituției), au putere de lege, fiind obligatorii în calitatea lor de izvor de drept¹⁸⁴³.

În contextul dat, considerăm¹⁸⁴⁴ problematică/echivocă sintagma utilizată de Curte „au putere de lege”, întrucât aceasta poate fi interpretată atât într-un sens larg, cât și într-un sens restrâns. În sens extensiv, „putere de lege” au și contractele încheiate de către particulari, care astfel devin obligatorii între părți. În acest caz, „puterea de lege” presupune, în esență, caracterul obligatoriu; în sens concis însă, „puterea de lege” reprezintă forța juridică a unei legi ca act normativ din sistemul legislației. O astfel de forță este recunoscută la nivel legislativ doar unei singure categorii de acte normative și anume ordonanțelor Guvernului (potrivit art. 38 alin. (2) din *Legea cu privire la Guvern*, nr. 136/2017¹⁸⁴⁵: „Ordonanțele sînt acte normative cu putere de lege ordinară”).

În opinia noastră, anume acest sens îngust îl are în vedere și Curtea, atunci când susține că hotărârile sale (în totalitatea lor – considerentele și deciziile) au putere de lege și sunt obligatorii ca izvoare de drept. Este greu de a fi de acord cu o astfel de poziție, atât timp cât legislația în vigoare nu recunoaște expres o astfel de calitate/statut juridic actelor Curții Constituționale, ele fiind recunoscute doar „oficiale și executorii” (art. 28 alin. (1) din *Legea* nr. 317/1994), „definitive și nu pot fi atacate” (art. 140 alin. (2) din *Constituție*

¹⁸⁴³ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 64.

¹⁸⁴⁴ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 65.

¹⁸⁴⁵ *Legea cu privire la Guvern nr. 136 din 07.07.2017*. În: Monitorul Oficial, nr. 252 din 19-07-2017 (versiune în vigoare din 29.06.2018, în baza modificărilor prin *Legea* nr. 74 din 26.04.2018, MO, nr. 235-244/26.06.2018/ art. 368).

și art. 26 alin. (5) din *Legea* nr. 317/1994). Fără a intra în detalii asupra acestui subiect (care cu siguranță necesită o dezvoltare teoretică substanțială distinctă), vom conchide, cel puțin pornind de la cele menționate, că în cazul dat **Curtea s-a expus de pe poziția unui legiuitor pozitiv, ridicând la rangul de izvor de drept o categorie distinctă de acte (care nici măcar nu au caracter normativ), ceea ce excede statutului său de autoritate de jurisdicție constituțională și competenței sale legale**¹⁸⁴⁶.

În al patrulea rând, drept consecință juridică a celor relatate *supra*, Curtea opinează că, prin hotărârile sale (care au putere de lege), ea este în drept să statueze obligații și să impună executarea acestora ramurilor puterii de stat, care, la rândul lor, trebuie să se conformeze, ca o manifestare a respectării principiului separării puterilor în stat (par. 51¹⁸⁴⁷) și o condiție necesară afirmării statului de drept (par. 52¹⁸⁴⁸).

Așadar, pornind de la faptul că decizia Curții de constatare a neconstituționalității face parte din ordinea juridică normativă (par. 53¹⁸⁴⁹), Curtea consideră că Parlamentul

¹⁸⁴⁶ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 65.

¹⁸⁴⁷ „51. ... respectarea principiului separării puterilor implică nu doar faptul că nici una din ramurile puterii nu intervine în competențele unei alte ramuri, dar și faptul că nici una dintre aceste ramuri nu își va neglija atribuțiile pe care este obligată să le exercite în domeniul specific de activitate – îndeosebi atunci când o astfel de obligație este statuată în *Legea Supremă* sau a fost impusă printr-o hotărâre a Curții Constituționale, instanță care, în virtutea art.134 din *Constituție*, asigură în cele din urmă realizarea principiului separării puterii de stat”.

¹⁸⁴⁸ „52. ... respectarea hotărârilor Curții Constituționale este o condiție necesară și esențială pentru buna funcționare a autorităților publice ale statului și pentru afirmarea statului de drept.”

¹⁸⁴⁹ „53. Decizia de constatare a neconstituționalității face parte din ordinea juridică normativă, prin efectul acesteia prevederea neconstituțională încetându-și existența pentru viitor.”

sau Guvernul, după caz, are obligația de a abroga sau de a modifica respectivele acte normative, punându-le astfel de acord cu Constituția. O astfel de intervenție (obligație), în opinia Curții, reprezintă o expresie a caracterului definitiv și general obligatoriu al deciziilor instanței de contencios constituțional” (par. 53¹⁸⁵⁰).

Pornind de la premisa **inadmisibilității obligării Parlamentului de către o altă autoritate a statului să-și exercite competența de legiferare**, constatăm că norma legală, pe care o invocă în acest caz Curtea, nu prevede expres o astfel de obligație în sarcina Parlamentului – „de a abroga sau modifica actele normative examinate de Curte”, ci doar obligația Guvernului de a „prezenta Parlamentului proiectul de lege cu privire la modificarea și completarea sau abrogarea actului normativ sau a unor părți ale acestuia declarate neconstituționale” (art. 28¹ alin. (1) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317/1994), precum și obligația Președintelui Republicii Moldova și a Guvernului ca, în termen de 2 luni de la data publicării hotărârii Curții Constituționale, să modifice, completeze sau să abroge actul sau unele părți ale acestuia declarate neconstituționale și, după caz, să emită sau să adopte un act nou. La fel, legea citată prevede că „actele emise întru executarea actelor normative sau a unor părți ale acestora declarate neconstituționale devin nule și se abrogă” (art. 28¹ alin. 2).

¹⁸⁵⁰ „54. Parlamentul sau Guvernul, după caz, au obligația de a abroga sau de a modifica respectivele acte normative, punându-le astfel de acord cu Constituția. Intervenția Parlamentului sau a Guvernului, în interiorul termenului prevăzut de articolul 28¹ din *Legea privind Curtea Constituțională*, în sensul celor stabilite prin hotărârea Curții Constituționale, reprezintă o expresie a caracterului definitiv și general obligatoriu al deciziilor instanței de contencios constituțional.”

Referitor la prevederile legale citate (introduse în anul 2002¹⁸⁵¹), atragem atenția că ele reflectă modelul legislației ruse din domeniu (art. 80 din *Legea cu privire la Curtea Constituțională a Federației Ruse*¹⁸⁵²), care diferă de modelul legislației românești, pe care o considerăm mai indicată.

Astfel, succint precizăm că, în România, Curtea Constituțională este competentă să exercite controlul constituționalității legilor înainte de promulgarea acestora. Respectiv, potrivit art. 18 alin. (3) din *Legea României, nr. 47/1992, privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*¹⁸⁵³, doar în acest caz de neconstituționalitate, Parlamentul este obligat să reexamineze dispozițiile respective pentru punerea lor de acord cu decizia Curții Constituționale, moment destul de logic, întrucât în caz contrar controlul de constituționalitate nu și-ar mai avea rostul la această etapă a procesului legislativ.

În celelalte cazuri (de ridicare a excepției de neconstituționalitate și de exercitare a controlului constituționalității regulamentelor Parlamentului), legislația României

¹⁸⁵¹ *Legea pentru modificarea și completarea Legii, nr. 317-XIII din 13 decembrie 1994, cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 1137 din 14.06.2002. În: Monitorul Oficial, nr. 103-105 din 18.07.2002.

¹⁸⁵² *Федеральный конституционный закон от 21 июля 1994 г. № 1-ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации»* (с изменениями до 29 июля 2018 г.) Принят Государственной Думой 24 июня 1994 года. Одобрен Советом Федерации 12 июля 1994 года. [URL]: <http://www.ksrf.ru/ru/Info/LegalBases/FCL/Pages/default.aspx>.

¹⁸⁵³ *Legea României nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 807 din 3 decembrie 2010. [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/124149>.

(art. 31 din *Legea nr. 47/1992*¹⁸⁵⁴), inclusiv *Constituția*¹⁸⁵⁵ (art. 147 alin. (1)¹⁸⁵⁶), lasă la latitudinea Parlamentului și Guvernului posibilitatea ca într-un anumit interval de timp (45 de zile), până la încetarea efectelor juridice, să pună de acord prevederile neconstituționale ale actelor verificate cu dispozițiile Constituției, după cum le-a precizat Curtea. Între timp, evident, dispozițiile în cauză nu pot fi aplicate, fiind suspendate de drept¹⁸⁵⁷.

În opinia noastră, o astfel de formulă pentru producerea efectelor actelor justiției constituționale este cu mult

¹⁸⁵⁴ Art. 31 din *Legea României nr. 47/1992*: „(1) Decizia prin care se constată neconstituționalitatea unei legi sau ordonanțe ori a unei dispoziții dintr-o lege sau dintr-o ordonanță în vigoare este definitivă și obligatorie. (2) În caz de admitere a excepției, Curtea se va pronunța și asupra constituționalității altor prevederi din actul atacat, de care, în mod necesar și evident, nu pot fi disociate prevederile menționate în sesizare. (3) Dispozițiile din legile și ordonanțele în vigoare constatate ca fiind neconstituționale își încetează efectele juridice la 45 de zile de la publicarea deciziei Curții Constituționale dacă, în acest interval, Parlamentul sau Guvernul, după caz, nu pune de acord prevederile neconstituționale cu dispozițiile Constituției. Pe durata acestui termen, dispozițiile constatate ca fiind neconstituționale sunt suspendate de drept.”

¹⁸⁵⁵ *Constituția României*, adoptată în ședința Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991, intrată în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din 8 decembrie 1991. Revizuită și republicată în Monitorul Oficial al României, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

¹⁸⁵⁶ Art. 147 alin. (1) din *Constituția României*: „Dispozițiile din legile și ordonanțele în vigoare, precum și cele din regulamente, constatate ca fiind neconstituționale, își încetează efectele juridice la 45 de zile de la publicarea deciziei Curții Constituționale dacă, în acest interval, Parlamentul sau Guvernul, după caz, nu pun de acord prevederile neconstituționale cu dispozițiile Constituției. Pe durata acestui termen, dispozițiile constatate ca fiind neconstituționale sunt suspendate de drept.”

¹⁸⁵⁷ Iacob I. Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 66.

mai potrivită pentru statutul Curții Constituționale ca „legiuitor negativ”. **„În cazul în care admitem că aceste efecte implică și obligația legiuitorului de a opera modificările și completările necesare la normele declarate neconstituționale, practic transformăm Curtea într-un „legiuitor pozitiv”, alături de Parlament, care trebuie efectiv și să urmărească în ce măsură aceste obligații sunt onorate. Într-o astfel de lumină, Curtea Constituțională se transformă dintr-o instanță ce verifică doar constituționalitatea legilor, într-o instanță ce verifică activitatea legiuitorului de asigurare a constituționalității legilor pe care le adoptă”**. O astfel de perspectivă denaturează, în viziunea noastră, menirea și rolul justiției constituționale într-un stat de drept¹⁸⁵⁸.

În același context, un alt moment important, ce merită evidențiat, este că legislația României operează cu sintagma „a pune de acord prevederile neconstituționale cu dispozițiile Constituției”, în timp ce legislația noastră – cu sintagma „a modifica și completa sau abroga dispozițiile declarate neconstituționale”. În opinia noastră, „a modifica și completa” coincide semantic cu noțiunea „a pune de acord”. În schimb, „a abroga” în acest caz este de prisos, din simplul considerent că însăși declararea neconstituționalității unei norme juridice are ca urmare lipsirea de efecte juridice a acesteia (în lumina art. 7 și 140 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*). Pe cale de consecință, obligația de a abroga o normă declarată neconstituțională, pe lângă faptul că este alogică, exclude practic efectul direct obligatoriu al hotărârilor Curții Constituționale, după cum l-a precizat

¹⁸⁵⁸ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 67.

Curtea¹⁸⁵⁹ (hotărârea „se aplică direct, fără nici o altă condiție de formă”¹⁸⁶⁰).

Momentul dat este confirmat și de *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100/2017, care stipulează expres în art. 74 alin. (1) că: „Acțiunea actului normativ încetează dacă: a) actul este abrogat; b) actul este declarat neconstituțional ...”. În acest sens, în doctrină se și menționează că deciziile, prin care se constată neconstituționalitatea, este „o formă atipică de abrogare”¹⁸⁶¹.

În lumina acestor momente, pare confuză și următoarea precizare făcută de Curte¹⁸⁶²: „norma juridică (declarație neconstituțională – e.n.) este nulă de drept și, în final, în lipsa intervenției legiuitorului originar sau delegat, își încetează efectele” (par. 57). În opinia noastră, în acest caz Curtea prea mult s-a inspirat din jurisprudența Curții

¹⁸⁵⁹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 67.

¹⁸⁶⁰ „47. Interpretarea dată dispozițiilor constituționale comportă caracter oficial și obligatoriu pentru toți subiecții raporturilor juridice. Hotărârea prin care se interpretează un text constituțional are putere de lege și este obligatorie, prin considerentele pe care se sprijină, pentru toate organele constituționale ale Republicii Moldova. Aceasta se aplică direct, fără nici o altă condiție de formă.”

¹⁸⁶¹ Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. Arad: Servo Sat, 1999, p. 472; Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina-Lex, 2002, p. 41-42.

¹⁸⁶² „57. În acest caz, astfel cum rezultă din dispozițiile constituționale cuprinse în art.140, norma juridică este nulă de drept și, în final, în lipsa intervenției legiuitorului originar sau delegat, își încetează efectele. Ea dispăre din fondul activ al legislației, din dreptul pozitiv, ceea ce face ca sarcina autorităților publice care aplică legea să fie mai dificilă în privința determinării concrete a efectelor deciziei Curții Constituționale asupra cauzelor pe care le instrumentează, cauze care, în funcție de domeniul vizat, au o anumită specificitate.”

Constituționale din România și a omis faptul că în Republica Moldova normele juridice își încetează efectele din momentul intrării în vigoare a hotărârilor Curții Constituționale prin care sunt declarate neconstituționale, nefiind prevăzută nici o intervenție din partea legiuitorului originar sau delegat ca fiind necesară pentru a împiedica acest efect¹⁸⁶³.

În fine, la capitolul dat, putem conchide că **„nu rezistă nici unei critici alegația Curții conform căreia prin hotărârile sale ea este în drept să statueze obligații și să impună executarea acestora ramurilor puterii de stat, care la rândul lor, trebuie să se conformeze. Aceasta mărturisește destul de clar arogarea de către Curte a unor competențe în afara câmpului constituțional care îi stabilește statutul juridic”**¹⁸⁶⁴.

În al cincilea rând, prezintă interes și opinia Curții precum că dispariția *normelor juridice constatate neconstituționale* „din fondul activ al legislației, din dreptul pozitiv face ca sarcina autorităților publice care aplică legea să fie mai dificilă în privința determinării concrete a efectelor deciziei Curții Constituționale asupra cauzelor pe care le instrumentează” (par. 57 citat mai sus). „De aceea, Curtea, pentru a preveni fie o practică neunitară, fie încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale sau, *in extremis*, pentru a evita nesocotirea hotărârilor sale, are îndatorirea să arate efectele pe care acestea urmează a le produce” (par. 58).

Înainte de a preciza aceste efecte, Curtea reține (în legătură cu speța examinată) că „întrucât nici Parlamentul și

¹⁸⁶³ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 67.

¹⁸⁶⁴ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 68.

nici Guvernul, în calitate de legiuitor delegat, nu au intervenit pentru punerea de acord a legii cu dispozițiile Constituției, așa cum dispune art.140 din Legea fundamentală, controlul de constituționalitate realizat a rămas fără efecte” (par. 62¹⁸⁶⁵).

Ne permitem să atragem atenția în acest caz că art. 140 din *Constituția Republicii Moldova* nu prevede nimic în acest sens. După cum am consemnat *supra*, asemenea „obligații” sunt reglementate în art. 28¹ din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317/1994 (și doar în sarcina Guvernului și a Președintelui Republicii Moldova). Prin urmare, putem aprecia că, **în cazul dat, Curtea a interpretat eronat conținutul art. 140 din Constituție și i-a extins sensul în așa fel încât a conturat o normă juridică constituțională nouă**¹⁸⁶⁶.

Pe de altă parte, este anevoios de acceptat și constatarea Curții precum că, în lipsa unei astfel de intervenții, „controlul de constituționalitate realizat a rămas fără efecte”. Or, în acest caz, prin însăși declararea neconstituționalității normelor juridice se produce efectul lipririi de forță juridică a acestora (moment argumentat *supra*).

În ceea ce privește preocuparea Curții de „a evita nesocotirea hotărârilor sale”, considerăm că este nejustificată, mai ales pornind de la faptul că nici Constituția, nici Legea-cadru care îi reglementează organizarea și funcționarea,

¹⁸⁶⁵ „62. Întrucât nici Parlamentul și nici Guvernul, în calitate de legiuitor delegat, nu au intervenit pentru punerea de acord a legii cu dispozițiile Constituției, așa cum dispune art. 140 din Legea fundamentală, controlul de constituționalitate realizat a rămas fără efecte.”

¹⁸⁶⁶ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 68.

nu-i pun la dispoziție nicio pârghie juridică concretă în acest sens¹⁸⁶⁷.

Cu toate acestea, merită atenție în context dispozițiile art. 28² din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317/1994, care prevăd: „Neexecutarea, executarea necorespunzătoare, împiedicarea executării actelor Curții Constituționale atrag după sine răspunderea prevăzută de legislația în vigoare”. Totodată, *Codul jurisdicției constituționale* stipulează în art. 75 alin. (4): „Factorii de decizie care nu au executat în termenul stabilit hotărîrea și avizul poartă răspundere conform art. 82”, iar acesta, la rândul său în alin. (1) stabilește: „În vederea asigurării exercitării jurisdicției constituționale, se prevede răspundere administrativă, sub formă de amendă de pînă la 25 salarii minime, pentru: ... c) neîndeplinire nemotivată, în modul și în termenii stabiliți, a cerințelor judecătorilor Curții, neexecutare a hotărîrilor și avizelor Curții.”

Pe lângă faptul că normele citate nu prevăd răspunderea pentru neexecutarea *adreselor* (întrucât ele nu sunt obligatorii după cum am stabilit *supra*), în opinia noastră, este complicat de imaginat că Președintele Republicii Moldova, Guvernul sau chiar Parlamentul ar putea fi amendați pentru neexecutarea nemotivată a hotărîrilor și avizelor Curții (în speță pentru nemodificarea sau necompletarea normelor din actele lor declarate neconstituționale). În acest caz, o astfel de sancțiune nu numai că nu este potrivită, dar nici nu poate fi aplicată (în lipsa unor reglementări concrete și clare în acest sens)¹⁸⁶⁸.

¹⁸⁶⁷ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 69.

¹⁸⁶⁸ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 69.

Dincolo de carențele legale la acest capitol, Curtea a identificat o soluție pentru situațiile în care factorii de decizie nu intervin pentru a pune de acord legea cu dispozițiile Constituției sau, după cum a declarat însăși, pentru ca acest **„control al constituționalității să aibă efecte”**. În acest sens, a reținut cu titlu de principiu că: **„prevederile legale abrogate prin textul de lege declarat neconstituțional reintră în fondul activ al dreptului, continuând să producă efecte juridice, până la intrarea în vigoare a noilor reglementări**, acesta fiind un efect specific al pierderii legitimității constituționale, sancțiune diferită și mult mai gravă decât o simplă abrogare a unui text normativ” (par. 63).

Pentru a da o apreciere măsurii indicate de Curte, vom face trimitere la unele dispoziții din *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100/2017, și anume:

– art. 65: „(1) Abrogarea este un procedeu tehnico-juridic de suprimare prin care sînt scoase din vigoare prevederile actului normativ ce nu mai corespund echilibrului dintre cerințele sociale de reglementare legală. (2) Abrogarea intervine în următoarele cazuri: a) pentru anularea dispozițiilor dintr-un act normativ care a intrat în conflict cu dispozițiile altui act normativ de aceeași forță juridică sau de o forță juridică superioară ...”;

– art. 66 alin. (4): „Abrogarea unei dispoziții sau a unui act normativ are întotdeauna un caracter definitiv”;

– art. 68 alin. (3): „Actul normativ abrogat sau prevederi ale acestuia abrogate nu se repun în vigoare în cazul abrogării actului care a prevăzut abrogarea lor”.

Deci observăm că abrogarea are întotdeauna un caracter definitiv, ceea ce presupune implicit că normele anulate nu

se repun în vigoare în cazul suprimării actului prin care au fost invalidate¹⁸⁶⁹.

Totodată, potrivit art. 74 alin. (1) din Legea citată, atât abrogarea unui act, cât și declararea neconstituționalității implică unul și același efect – încetarea acțiunii actului. Deci chiar dacă procedeele juridice sunt diferite, efectul juridic survenit este același. În pofida acestor reglementări, în care legiuitorul nu face nicio diferență, Curtea constată că „pierderea legitimității constituționale este o sancțiune diferită și mult mai gravă decât o simplă abrogare a unui text normativ”.

Momentele enunțate sunt importante, întrucât demonstrează cel puțin faptul că **măsura identificată de Curte (citată mai sus) este lipsită de fundament juridic, cu atât mai mult că nici Constituția nu prevede absolut nimic în acest sens. Prin urmare, putem constata că și de această dată Curtea și-a arogat competența unui legiuitor pozitiv, instituind norme juridice primare, care practic contravin legislației în vigoare**¹⁸⁷⁰.

În fine, pornind de la toate considerentele citate *supra*, în partea dispozitivă a hotărârii sale Curtea a hotărât¹⁸⁷¹:

– „Hotărârea prin care se declară neconstituționalitatea unor norme/acte are nu numai putere de lege, ci și este obligatorie, prin considerentele pe care se sprijină, pentru toate organele constituționale ale Republicii Moldova, astfel încât noi norme/acte cu același conținut nu mai pot fi adoptate din nou.

¹⁸⁶⁹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 70.

¹⁸⁷⁰ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 70.

¹⁸⁷¹ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 33 din 10-10-2013, privind interpretarea articolului 140 din Constituție (Sesizarea nr. 45b/2013)*. În: Monitorul Oficial, nr. 297-303 din 20-12-2013.

- În cazul declarării neconstituționalității unor norme/acte, până la operarea modificărilor de rigoare de către autoritatea emitentă, **urmează să se aplice normele/actele anterioare declarării neconstituționalității, într-un mod conform considerentelor menționate în hotărârile Curții Constituționale.**

- În cazul declarării neconstituționalității unor norme/acte, până la operarea modificărilor de rigoare de către autoritatea emitentă, o mențiune corespunzătoare urmează a fi operată în textul actului de bază, în sensul **revigorării textului normelor/actelor anterioare declarării neconstituționalității.**"

După cum putem observa, în lipsa unor prevederi legale exprese, Curtea Constituțională din Republica Moldova a inițiat o practică inedită în felul său. Ca rezultat al exercitării jurisdicției constituționale, Curtea nu se limitează doar la **constatarea neconstituționalității actului/normei verificate**, dar își extinde competența și la dispunerea **revigorării textului normelor/actelor anterioare declarării neconstituționalității și aplicarea acestuia conform considerentelor indicate în hotărârea sa**¹⁸⁷².

Mai grav este că, printr-o asemenea interpretare extensivă creativă, Curtea a reușit să modifice însuși textul Constituției¹⁸⁷³, apelând la **revigorarea textului normelor anterioare declarării neconstituționalității normelor**

¹⁸⁷² Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 71.

¹⁸⁷³ *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii, nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000, cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui)* (Sesizarea nr. 48b/2015). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 59-67 din 18.03.2016.

prin care au fost modificate/abrogate (în concret – art. 78 și 89 din Legea Fundamentală), chiar dacă modificarea s-a produs cu mult timp în urmă.

Prin prisma Constituției și a legislației citate *supra*, constatăm că **revigorarea textului normelor anterioare declarării neconstituționalității nu ține de competența propriu-zisă a Curții și nici nu este prevăzută de lege ca efect al neconstituționalității. Mai mult, considerăm că, în acest caz, Curtea nu poate oferi nicio garanție faptului că normele revigorate sunt constituționale, întrucât nu este competentă a verifica constituționalitatea normelor ieșite din vigoare. Ca urmare, prin revigorarea unor astfel de norme (pe care însuși legiuitorul a hotărât să le abroge), Curtea nu doar admite o ingerință pe tărâmul legiuitorului, ci poate chiar să afecteze ordinea constituțională din cadrul statului**¹⁸⁷⁴.

Devine astfel clar că hotărârea Curții analizată este o consecință a interpretării extensive a normelor constituționale (cu ignorarea prevederilor legale), soldată practic cu instituirea unor noi norme juridice (ce-i extinde competențele), neprevăzute de lege. Prin aceasta, Curtea Constituțională s-a transformat practic dintr-un „legiuitor negativ”, într-un veritabil „legiuitor pozitiv prin interpretare”, pe rând cu Parlamentul, ceea ce contravine principiilor de organizare și funcționare a statului de drept¹⁸⁷⁵.

Incontestabil, o asemenea practică a Curții Constituționale este periculoasă pentru securitatea

¹⁸⁷⁴ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 71.

¹⁸⁷⁵ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 70.

și stabilitatea constituțională din Republica Moldova. Pentru a nu admite pe viitor o asemenea formă de realizare a justiției constituționale, este absolut necesar de a institui anumite limite pentru interpretarea normelor constituționale și a obliga Curtea să se supună și legii. În caz contrar, interpretarea fără limite a Constituției, permisă Curții în afara cadrului legal, o va transforma într-o putere nelimitată în cadrul statului, aflată la cheremul forțelor politice de la guvernare¹⁸⁷⁶.

Pornind de la carențele atestate la nivelul justiției constituționale, dar și a legislației în materie, considerăm că astfel de „progrese”, înregistrate de Curtea Constituțională în ultimul deceniu, au fost și continuă să fie în principiu previzibile, mai ales pornind de la premisele organizării și funcționării acesteia. Avem în vedere în acest caz câteva premise, care se răsfrâng negativ în general și asupra interpretării Constituției, ca fundament al justiției constituționale, și anume¹⁸⁷⁷:

- în calitate de judecători constituționali „se pomelesc”, ca urmare a numirii în funcție, persoane care de cele mai multe ori nu au nicio experiență în domeniul dreptului constituțional;

- Constituția nu oferă prea multe repere concrete pentru încadrarea interpretării sale în anumite limite (cu excepția art. 4 alin. (1), în care este prevăzut că „Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația

¹⁸⁷⁶ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 71.

¹⁸⁷⁷ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 70-71.

Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte.”);

- mai mult, judecătorii constituționali nici nu sunt obligați să se supună legii, fiind foarte susceptibili de influența politicului;

- judecătorii nu sunt asistați în activitatea lor de un consiliu consultativ veritabil, format din specialiști constituționaliști cu experiență, care să le ofere asistența teoretică necesară;

- în cazul în care Curtea solicită opinia mediului academic (practică tot mai frecventă în ultima perioadă), ea oferă un termen extrem de limitat pentru realizarea unei opinii fundamentate corespunzător.

Aceste, dar și alte premise, în ansamblul lor, explică pe deplin „calitatea” ordinii constituționale creată de Curtea Constituțională prin jurisprudența sa, ceea ce ar trebui să ne determine la acțiuni concrete de optimizare sau chiar de reformare a domeniului dat. Punctul de pornire, în acest sens, este recunoașterea, inclusiv la nivel de Constituție, a obligativității supunerii și respectării de către Curte a legii. Totodată, anume la nivel de lege trebuie să fie conturate clar reperele necesare pentru interpretarea Constituției, precum și limitele ce trebuie respectate, în vederea evitării instituirii de către Curte de noi norme juridice, ca rezultat al interpretării și extinderii ilegale a competenței sale constituționale¹⁸⁷⁸.

În vederea realizării acestui deziderat, cu titlu *de lege ferenda* propunem introducerea în *Legea cu privire la Curtea*

¹⁸⁷⁸ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 71.

Constituțională, nr. 317/1994, a unui articol distinct consacrat **interpretării Constituției**, în următoarea redacție¹⁸⁷⁹:

Articolul 4¹. Interpretarea Constituției

(1) Curtea Constituțională interpretează Constituția cu scopul de a clarifica sensul textului constituțional și al principiilor constituționale, de a înlătura incertitudinile și a oferi soluții juridice de aplicare a normelor constituționale în sensul exact al acestora.

(2) Se interzice instituirea de norme juridice primare, inclusiv constituționale, ca rezultat al interpretării Constituției.

Pentru a garanta respectarea acestei norme, ar fi bine venită și completarea art. 135 din *Constituția Republicii Moldova* cu două aliniate noi, după cum urmează:

„(3) Curtea Constituțională interpretează Constituția cu scopul de a clarifica sensul textului constituțional și a principiilor constituționale, de a înlătura incertitudinile și a oferi soluții juridice de aplicare a normelor constituționale în sensul exact al acestora.

(4) Se interzice instituirea de norme juridice primare, inclusiv constituționale, ca rezultat al interpretării Constituției”.

Unele intervenții legislative sunt necesare și la capitolul **limitelor de competență ale Curții**. În prezent, acestea sunt reglementate¹⁸⁸⁰:

– atât în *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, art. 31: „(1) Curtea Constituțională examinează numai chestiuni ce țin de competența ei. (3) Curtea Constituțională examinează în exclusivitate probleme de drept.”;

¹⁸⁷⁹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 71.

¹⁸⁸⁰ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 71.

- cât și în *Codul jurisdicției constituționale*, în art. 6: „(1) Curtea Constituțională soluționează numai probleme ce țin de competența sa. Dacă în procesul examinării apar chestiuni de competența altor organe, Curtea remite acestora materialele sau comunică faptul părților și organelor interesate, dând explicațiile de rigoare. (2) Curtea Constituțională își stabilește ea însăși limitele de competență. (3) Controlând constituționalitatea actului contestat, Curtea Constituțională poate pronunța o hotărâre și în privința altor acte normative a căror constituționalitate depinde în întregime sau parțial de constituționalitatea actului contestat.”

Pornind de la faptul că articolele citate cuprind dispoziții atât asemănătoare, cât și diferite, propunem compilarea acestora și redactarea unui articol distinct cu următorul cuprins¹⁸⁸¹:

„(1) Curtea Constituțională soluționează numai probleme ce țin de competența sa. Dacă în procesul examinării apar chestiuni de competența altor organe, Curtea remite acestora materialele sau comunică faptul părților și organelor interesate, dând explicațiile de rigoare.

(2) Curtea Constituțională își stabilește ea însăși limitele de competență în baza Constituției.

(3) Curtea Constituțională examinează în exclusivitate probleme de drept.

(4) Controlând constituționalitatea actului contestat, Curtea Constituțională poate pronunța o hotărâre și în privința altor acte normative a căror constituționalitate depinde în întregime sau parțial de constituționalitatea actului contestat.”

¹⁸⁸¹ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 71-72.

Totodată, pentru a **evita crearea de viduri legislative**, ca rezultat al neconstituționalităților constatate de Curte, propunem completarea acestui articol cu un aliniat nou, după cum urmează¹⁸⁸²:

„(5) În caz de admitere a sesizării, Curtea Constituțională se va pronunța și asupra constituționalității altor prevederi din actul atacat, de care, în mod necesar și evident, nu pot fi disociate prevederile menționate în sesizare.”

Referitor la actul normativ, în care să fie inclus acest articol, nu putem să optăm pentru ambele acte normative (*Legea cu privire la Curtea Constituțională și Codul jurisdicției constituționale*), chiar dacă ar fi rațional acest lucru, deoarece considerăm că dublarea normelor juridice este o încălcare a regulilor de tehnică legislativă. Mai mult, în condițiile în care cele două acte cuprind astfel de dublări, considerăm că asemenea încălcări necesită a fi remediate, soluțiile putând fi două¹⁸⁸³:

- fie elaborarea unui act normativ nou, ca rezultat al compilării normelor din *Lege* și *Cod*. Este o soluție pe care o susținem, întrucât va permite o sistematizare și optimizare mai bună a legislației în domeniu. Ca rezultat al codificării, va exista un singur *Cod al jurisdicției constituționale*, care va cuprinde atât dreptul material, cât și dreptul procesual în domeniu;

- fie „specializarea” fiecărui act normativ în parte: *Legea cu privire la Curtea Constituțională* să reglementeze modul de organizare și funcționare a Curții, iar *Codul* să

¹⁸⁸² Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 72.

¹⁸⁸³ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 72.

cuprindă doar cardul juridic necesar pentru exercitarea jurisdicției de către Curte. Dezavantajul acestei soluții constă în faptul că unele momente de principiu totuși inevitabil vor fi dublate în ambele acte normative și, ce este mai grav, această procedură nu va permite revizuirea și optimizarea întregii materii juridice în domeniu (după cum o cere necesitatea actuală de reformare a justiției constituționale).

În fine, la capitolul **efectelor hotărârilor Curții Constituționale**, considerăm oportune și necesare următoarele propuneri *de lege ferenda*¹⁸⁸⁴:

I. Modificarea alin. (1) al art. 140 din *Constituție*, după cum urmează:

(1) Legile și alte acte normative sau unele părți ale acestora constatate ca fiind neconstituționale își încetează efectele juridice la 45 de zile de la publicarea deciziei Curții Constituționale dacă, în acest interval, autoritățile emitente, după caz, nu pun de acord prevederile neconstituționale cu dispozițiile Constituției. Pe durata acestui termen, dispozițiile constatate ca fiind neconstituționale sunt suspendate de drept.

II. Modificarea alin. (2) al art. 28 din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, după cum urmează:

(2) Legile și alte acte normative sau unele părți ale acestora constatate ca fiind neconstituționale își încetează efectele juridice la 45 de zile de la publicarea deciziei Curții Constituționale dacă, în acest interval, autoritățile emitente, după caz, nu pun de acord prevederile neconstituționale cu dispozițiile Constituției. Pe durata acestui termen, dispozițiile constatate ca fiind neconstituționale sunt suspendate de drept.

¹⁸⁸⁴ Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 72.

III. Introducerea unui alineat nou în art. 28 din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, cu următorul conținut:

(3) *Actele emise întru executarea actelor normative sau a unor părți ale acestora declarate neconstituționale își încetează efectele juridice odată cu acestea.*

IV. Abrogarea art. 28¹ din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*.

V. Excluderea din art. 82 alin. (1) lit. c) din *Codul jurisdicției constituționale* a sintagmei „neexecutare a hotărîrilor și avizelor Curții”.

Dincolo de aceste modificări și completări răzlețe ale legislației în vigoare, reiterăm necesitatea absolută a revizuirii complete a cadrului normativ ce reglementează organizarea și activitatea Curții Constituționale, ca o condiție indispensabilă reformării justiției constituționale în Republica Moldova în acord cu principiile statului de drept¹⁸⁸⁵.

¹⁸⁸⁵ Iacob I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială*, p. 73.

◀ **Capitolul 3** ▶

**RĂSPUNDEREA CONSTITUȚIONALĂ –
FUNDAMENT METODOLOGIC
AL JUSTIȚIEI CONSTITUȚIONALE**

3.1. Conturarea răspunderii constituționale ca formă distinctă de răspundere juridică

Evident, în viața unei societăți, Constituția are un rol fundamental, deoarece, fiind principalul act juridic, politic și economic, prin normele sale organizează puterea în stat și stabilește principalele drepturi, libertăți și îndatoriri ale omului și cetățeanului. Acțiunea ei se răsfrânge asupra întregului sistem de relații sociale, asupra tuturor organelor, asociațiilor și cetățenilor, indiferent de orientarea lor politică sau ideologică¹⁸⁸⁶.

Constituția este deosebit de importantă și pentru sistemul de drept, ea fiind baza juridică a întregului sistem legislativ. În virtutea acestui fapt, activitatea organelor de stat, a persoanelor cu funcții de răspundere, a asociațiilor obștești, a cetățenilor, precum și toate actele normative, trebuie să corespundă întru totul Constituției. În caz contrar, statul de drept nu ar fi posibil, deoarece trăsătura „vitală” a acestuia este supremația legii, Constituția fiind Legea Supremă în stat. O asemenea stare de lucruri este posibilă numai în condițiile unei reale și eficiente protecții juridice a Constituției¹⁸⁸⁷.

În literatura de specialitate se menționează că „orice ramură a dreptului nu poate funcționa normal fără a avea o formă specifică de răspundere juridică (o instituție proprie a răspunderii juridice)”¹⁸⁸⁸. Nu este exclusă o asemenea instituție nici pentru dreptul constituțional¹⁸⁸⁹.

¹⁸⁸⁶ Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009, p. 4.

¹⁸⁸⁷ Шульженко Ю. Л. *О понятии «правовая охрана конституции»*. В: *Государство и право*, № 7/2002, p. 5.

¹⁸⁸⁸ Липинский Д. А. *Регулятивная функция конституционной ответственности*. В: *Конституционное и муниципальное право*, № 4/2003, p. 21.

¹⁸⁸⁹ Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009, p. 4.

Mai mult, se consideră că, fără recunoașterea *răspunderii constituționale*, ca formă distinctă a răspunderii juridice, sunt imposibile funcționarea normală a Constituției și crearea unui mecanism eficient de protecție a acesteia¹⁸⁹⁰. Respectiv, deja de câteva decenii în doctrina juridică (rusească) se polemizează intens acest subiect.

Referitor la doctrina juridică autohtonă, menționăm că în cadrul acesteia nu este configurată concepția *răspunderii constituționale*, atestându-se doar încercări robuste de recunoaștere și argumentare a acesteia, ca formă distinctă a răspunderii juridice¹⁸⁹¹.

Cu precădere, asemenea încercări sunt atestate la nivelul teoriei generale a dreptului, unde specialiștii fie se limitează doar la enunțarea acesteia în clasificarea răspunderii juridice, fie expun deja anumite argumente în favoarea existenței ei în studii speciale dedicate răspunderii juridice¹⁸⁹².

În materia dreptului constituțional, instituția *răspunderii constituționale* nu este cercetată. Probabil, acest fapt se justifică prin lipsa unor cercetări complexe în domeniul realizării Constituției, protecției acesteia și neacordarea atenției cuvenite principiului statului de drept care privește *responsabilitatea și răspunderea statului față de cetățean*. Fără îndoială, sunt momente importante ce merită o atenție sporită atât a cercetătorilor, cât și a legiuitorului.

¹⁸⁹⁰ Несмеянова С. Э. *К вопросу о конституционной ответственности*. В: Конституционное и муниципальное право, № 4/2002, p. 20.

¹⁸⁹¹ Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009, p. 4-8.

¹⁸⁹² Токаренко В. А. *Юридическая ответственность (вопросы теории)*. Кишинев: Типография Сириус, 2002, p. 45-50; Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007.

Diametral opusă este situația doctrinei ruse, în care s-a dezvoltat o adevărată *teorie a răspunderii constituționale*. Pe lângă manuale de drept constituțional¹⁸⁹³ și studii constituționale,¹⁸⁹⁴ ce conțin capitole separate dedicate instituției *răspunderii constituționale*, au fost elaborate și monografiile consacrate subiectului în cauză¹⁸⁹⁵.

Acesta este rezultatul unei evoluții a teoriei *răspunderii constituționale* care, potrivit doctorului în drept H. M. Колосова¹⁸⁹⁶, cuprinde două etape distincte: perioada sovietică (începând cu anii '70-'80 ai sec. al XX-lea) și perioada contemporană, democratică.

¹⁸⁹³ Колюшин Е. И. *Конституционное право России: курс лекций*. Москва: ОАО «Издательский дом Городец», 2006; Козлова Е.И., Кутафин О.Е. *Конституционное право России: Учебник*. 3-ие изд. Москва: Издательство Юристъ, 2002; *Конституционное (государственное) право России: учебно-методический комплекс*, составитель И. А. Александрова. Челябинск: Издательство ЮУрГУ, 2005; Червонюк В. И. *Конституционное право России*. Москва: Термика. Инфра-М, 2004.

¹⁸⁹⁴ Кравец И. А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004, р. 388-416; Лучин В. О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, р. 270-407.

¹⁸⁹⁵ *Конституционно-правовая ответственность: Проблемы России, опыт зарубежных стран / Под ред. С. А. Авакьяна*. Москва: Издательство Московского университета, 2001. 474 р.; Кондрашев А. А. *Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика*. Москва: Издательство ЮРИСТЪ, 2006. 345 р.; Колосова Н. М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Издательство Городец, 2000. 304 р.; Виноградов В. А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва: 2000.

¹⁸⁹⁶ Колосова Н. М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, р. 22.

O istorie cu mult mai îndelungată prezintă autorul И. А. Кравец, care atestă următoarele etape în evoluția instituției *răspunderii constituționale* în Rusia¹⁸⁹⁷:

I etapă – etapa monarhiei constituționale, când constituționaliștii liberali au propus introducerea, pe lângă răspunderea politică a Guvernului față de Duma de Stat, și a instituției *răspunderii constituționale* a miniștrilor pentru fapte ilegale în fața camerelor parlamentare;

A II-a etapă – etapa constituționalismului sovietic, în cadrul căreia *răspunderea constituțională* a avut un caracter preponderent politic;

A III-a etapă – etapa reformei constituționale (1989 - 1999);

A IV-a etapă – etapa contemporană, marcată de reflectarea ei în legislația constituțională (începând cu mijlocul anului 1999). În cadrul acestei etape au fost dezvoltate și reglementate măsurile de răspundere constituțională a organelor puterii de stat, a subiectelor Federației Ruse și a organelor administrației publice locale.

Prin urmare, au fost necesare o evoluție și o cercetare de aproape un veac a instituției *răspunderii constituționale*, pentru ca în prezent să se ajungă la un anumit nivel de reglementare juridică a acesteia.

Totuși în pofida îndelungatei istorii enunțate, temelia teoriei date a fost pusă în perioada sovietică, atunci când, în baza studierii sancțiunilor din dreptul sovietic de stat (советское государственное право), s-a atestat existența unei *răspunderi juridico-statale* (государственно-правовая ответственность)¹⁸⁹⁸.

¹⁸⁹⁷ Кравец И. А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004, p. 398;

¹⁸⁹⁸ Авакьян С. А. *Санкции в советском государственном праве*. В: Советское государственное право, № 11/1973, p. 30-31.

Referitor la terminologia utilizată în acea perioadă, unii autori¹⁸⁹⁹, recunoscând într-o anumită măsură sinonimia dintre *răspunderea juridico-statală* și *răspunderea constituțională*, totuși neagă identitatea absolută a acestora, argumentând prin faptul că *răspunderea juridico-statală* înglobează în sine *răspunderea constituțională*, deoarece normele constituționale sunt doar o parte din normele juridico-statale. Diferențierea dată însă nu a fost dezvoltată; în cercetările ce au urmat, mai ales în perioada contemporană, o asemenea problemă deja nu se mai atestă, *răspunderea juridico-statală* fiind substituită în totalitate cu *răspunderea constituțională*¹⁹⁰⁰.

O altă categorie atestată în literatura de specialitate este cea de *răspundere juridică publică*, care, potrivit autoarei И. А. Умнова¹⁹⁰¹, este necesară pentru a sistematiza formele și măsurile de răspundere aplicate în sfera organizării și funcționării puterii (publice). Categoria dată este mai largă ca cea de *răspundere juridico-statală*. Prin obiectul și latura sa obiectivă, *răspunderea publică* cuprinde nu numai raporturile reglementate de dreptul constituțional, ci și cele reglementate de dreptul administrativ, financiar, ecologic etc., care țin de competențele autorităților legislative și executive, a raporturilor acestora cu organele judiciare și de control în procesul exercitării funcțiilor puterii publice.

De pe aceste poziții opinează și autorul В. Н. Савин, potrivit căruia specificul *răspunderii juridice publice* constă în

¹⁸⁹⁹ Боброва Н. А., Зражевская Т. Д. *Ответственность в системе гарантий конституционных норм (государственно-правовые аспекты)*. Воронеж: Издательство Воронежского унив-та, 1985, p. 69-70.

¹⁹⁰⁰ Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009, p. 5.

¹⁹⁰¹ Умнова И. А. *Конституционные основы современного российского федерализма. Учебно-практическое пособие*. Москва, 1998, p. 219-224.

faptul că ea cuprinde măsuri de răspundere morală, politică și juridică, iar subiecții sunt răspunzători față de cetățean, popor și colectivitate, de la care emană puterea publică. Astfel, organele puterii de stat și demnitarii publici, fiind purtători ai puterii, poartă o răspundere publică în fața poporului, populației și cetățeanului pentru neexecutarea competențelor, a drepturilor și obligațiilor prevăzute de lege¹⁹⁰².

În funcție de temeiuri, măsurile *răspunderii publice*, de regulă, sunt divizate în două categorii: măsuri de răspundere pentru încălcarea legislației (a constituției, a legilor, a altor acte juridice normative) și măsuri aplicate pentru îndeplinirea necorespunzătoare a funcțiilor cu care este învestit subiectul.

Din cele expuse se întrevește legătura dintre *răspunderea juridică publică și răspunderea constituțională*. În acest sens, autorul¹⁹⁰³ în mod direct afirmă că *răspunderea constituțională* este o varietate a *răspunderii juridice publice*.

Acest fapt este confirmat și de către autorul M. A. Краснов, care, abordând *răspunderea juridică publică* a organelor reprezentative pentru încălcarea legii¹⁹⁰⁴, nu formulează nicio definiție, dar expune elementele *răspunderii constituționale*. În viziunea noastră¹⁹⁰⁵, corectitudinea unei asemenea abordări nu poate fi contestată, deoarece, prin esență, *răspunderea constituțională* este de natură publică, luând în considerare apartenența dreptului constituțional la ramura

¹⁹⁰² Савин В. Н. *Ответственность государственной власти перед обществом*. В: Государство и право, № 12/2000, p. 66.

¹⁹⁰³ Савин В. Н. *Ответственность государственной власти перед обществом*. В: Государство и право, № 12/2000, p. 67.

¹⁹⁰⁴ Краснов М. А. *Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушения закона*. В: Государство и право, № 6/1993, p. 45-46.

¹⁹⁰⁵ Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: Legea și viața, nr. 10, 2009, p. 6.

dreptului public. În același timp însă, nu admitem substituirea acestor termeni, deoarece fiecare își are specificul și particularitățile sale.

Un aspect terminologic problematic relevat în studiile de specialitate ține de realizarea distincției între *răspunderea constituțională* și *răspunderea juridică constituțională*. Astfel, autorul И. А. Кравец susține: dacă Constituția determină temeiurile și procedura demiterii Președintelui Federației Ruse din funcție, atunci aceasta reprezintă *răspunderea constituțională* a Șefului de stat. În cazul în care răspunderea organelor legislative și executive ale puterii publice nu este reglementată de normele constituționale, dar temeiurile și procedura răspunderii acestora este prevăzută de legile federale, atunci este cazul *răspunderii juridice constituționale* ale acestor organe¹⁹⁰⁶. Prin urmare, autorul dat realizează distincția în funcție de actele normative ce reglementează răspunderea (fie Constituția, fie legile federale).

În continuare, domnia sa concretizează faptul că *răspunderea constituțională* este atât răspunderea reglementată de normele constituționale, cât și răspunderea dedusă din hotărârile Curții Constituționale ca urmare a interpretării normelor constituționale. Statutul acestei răspunderi este cu mult mai înalt, deoarece este asigurată de normele constituționale care dispun de forță juridică supremă. În toate celelalte cazuri, în funcție de obiect și latura obiectivă, în viziunea sa, este mai bine să vorbim despre fie o *răspundere juridică constituțională*, fie o *răspundere juridică statală*, fie o *răspundere juridică publică*¹⁹⁰⁷.

¹⁹⁰⁶ Кравец И. А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004, p. 400.

¹⁹⁰⁷ Кравец И. А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004, p. 400-401.

O distincție similară atestăm și la autorul В. О. Лучин¹⁹⁰⁸, care susține că *răspunderea constituțională* este răspunderea reglementată de normele Constituției și de legile constituționale, pe când *răspunderea juridică constituțională*, în calitatea sa de instituție complexă a dreptului constituțional, este prevăzută și de alte izvoare, inclusiv legi și acte subordonate legilor.

La acest subiect, autorul А. В. Зиновьев¹⁹⁰⁹ menționează că *răspunderea constituțională* este răspunderea care survine în cazul încălcării Constituției, fiind prevăzută de normele dreptului constituțional, și se răsfrânge asupra statului, asupra organelor de stat, asupra funcționarilor publici și organelor administrației publice locale. La rândul său, *răspunderea juridică constituțională* presupune răspunderea juridică pentru încălcarea Constituției de către alți subiecți de drept în cadrul altor ramuri de drept (penal, contravențional etc.). În același timp, domnia sa susține că *răspunderea constituțională* poate fi urmată de *răspunderea juridică constituțională* (de exemplu, răspunderea funcționarului ce a fost deja demis pentru încălcarea Constituției). Constatăm astfel că autorul dat realizează distincția în funcție de subiecții răspunderii, divizându-i în reprezentanți ai puterii publice și toți ceilalți subiecți de drept.

În viziunea autorilor А. А. Безуглов și С. А. Солдатов¹⁹¹⁰, mai reușită este utilizarea sintagmei *răspundere juridi-*

¹⁹⁰⁸ Лучин В. О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, p. 278.

¹⁹⁰⁹ Зиновьев А. В. *Конституционная ответственность*. В: Правоведение, № 4/2003, p. 4-5.

¹⁹¹⁰ Безуглов А. А., Солдатов С. А. *Конституционное право Российской Федерации*. Москва, 2001, p. 65.

că constituțională, deoarece răspunderea constituțională este răspunderea prevăzută de normele Constituției în cazul încălcării obligațiilor constituționale. În ceea ce privește *răspunderea juridică constituțională*, ea este prevăzută de normele dreptului constituțional, fiind aplicabilă pentru încălcarea obligațiilor prevăzute de acestea. Astfel, odată ce dreptul constituțional are drept sursă nu numai Constituția, evident, noțiunea de *răspundere juridică constituțională* este mai vastă ca cea de *răspundere constituțională*.

În context, merită atenție și viziunea autorului B. A. Виноградов, care, în teza sa de doctor¹⁹¹¹, face distincție între *răspunderea în dreptul constituțional*, ce înglobează în sine toate momentele de răspundere fixate în normele constituționale, și *răspunderea juridică constituțională*. În viziunea domniei sale, anume *răspunderea juridică constituțională* constituie o formă distinctă a răspunderii juridice ce dispune de un sistem propriu de sancțiuni prin care se realizează. Astfel, simpla reglementare în normele constituționale a răspunderii nu este suficientă pentru a o recunoaște ca juridică constituțională.

Prin esență, o asemenea distincție este logică, deoarece Constituția, în calitatea sa de bază a legislației, evident conține prevederi referitoare la formele de răspundere juridică ramurală, dar care nu pot fi recunoscute ca fiind constituționale.

¹⁹¹¹ Виноградов В. А. Конституционно-правовая ответственность: системное исследование. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2005, p. 28-29.

În ceea ce privește distincțiile anterioare, în viziunea noastră¹⁹¹², ele sunt de natură doar să creeze confuzii în înțelegerea categoriei date. În același timp, momentele enunțate nu trebuie ignorate total, deoarece, dintr-un anumit punct de vedere, reflectând asupra lor, facilităm perceperea corectă a categoriei de *răspundere constituțională*. Astfel, este semnificativ de a determina: pentru încălcarea căror norme intervine *răspunderea constituțională* – normele constituționale sau normele dreptului constituțional; ce acte normative trebuie să o reglementeze în mod direct – numai Constituția sau și alte legi, acte normative subordonate legilor etc.

Respectiv, deosebit de importantă este determinarea *izvoarelor răspunderii constituționale*. În literatura de specialitate, la acest capitol nu există unanimitate. În viziunea autorului H. В. Витрук¹⁹¹³, *răspunderea constituțională* este răspunderea prevăzută de Constituția Federației Ruse și de Constituțiile subiectelor Federației. Adept al acestei poziții este și savantul autohton, dl doctor habilitat în drept D. Baltag, care susține că izvoarele *răspunderii constituționale* trebuie să fie reprezentate exclusiv de Constituția Republicii Moldova¹⁹¹⁴.

Împotriva unei asemenea poziții opinează H. М. Колоцова¹⁹¹⁵, potrivit căreia Constituția nu poate fi singura sursă a *răspunderii constituționale*, deoarece ea reglementea-

¹⁹¹² Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009, p. 7.

¹⁹¹³ *Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности: обзор научной конференции*. В: *Государство и право*, № 2/2002, p. 115.

¹⁹¹⁴ Baltag D. *Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008, p. 154.

¹⁹¹⁵ Колосова Н. М. *Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности*. В: *Государство и право*, № 2/1997, p. 87.

ză doar baza tuturor formelor răspunderii juridice care urmează a fi dezvoltate în legislația ramurală. Adepți ai acestei accepțiuni sunt și autorii Т. Д. Зражевская¹⁹¹⁶ (în a cărei viziune izvoare ale *răspunderii constituționale* sunt doar legile), М. П. Авдеенкова și Ю. Дмитриев¹⁹¹⁷ care recunosc în această calitate doar Constituția, legile constituționale federale și legile federale.

Într-o manieră originală se expune asupra acestui subiect autorul Ж.И. Овсепян¹⁹¹⁸, potrivit căruia corelația *răspunderii constituționale* cu dreptul constituțional presupune pentru aceasta un sistem de izvoare, adică nu numai Constituția, în calitate sa de sursă principală, dar și toate izvoarele dreptului constituțional ca ramură. Acestea sunt calificate ca izvoare complementare (în raport cu Constituția).

În același timp, autorul citat identifică două mari categorii de izvoare complementare. Prima cuprinde actele normative care dezvoltă reglementarea constituțională a relațiilor sociale ce constituie obiect exclusiv al dreptului constituțional (adică relațiile ce țin de forma de guvernământ, de funcționarea mecanismului de separare a puterilor, de interferența ramurilor puterii etc.). Semnificația acestora rezidă în faptul că materialul normativ pe care îl conțin permit nu numai de a califica *delictele constituționale*, ci și de a stabili măsurile concrete de sancționare. Cea de-a doua

¹⁹¹⁶ Зражевская Т. Д. *Ответственность по советскому государственному праву*. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1980, р. 76.

¹⁹¹⁷ Авдеенкова М. П., Дмитриев Ю. *Конституционно-правовая ответственность в России*. В: *Право и жизнь*, № 45/2002, р. 23.

¹⁹¹⁸ Овсепян Ж.И. *Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации*. Часть 1. В: *Северо-Кавказский юридический вестник*, 2001 г., № 4, р. 26.

categorie este constituită din actele normative referitoare la relațiile sociale ce constituie obiect de reglementare atât al dreptului constituțional, cât și al altor ramuri de drept. Importanța acestora se reduce la contribuția în calificarea *delictelor constituționale*, a căror sancționare este reglementată exclusiv de Constituție.

Reflectând asupra celor menționate, constatăm că izvoarele complementare nu numai că sunt posibile, dar și necesare, deoarece în lipsa acestora nu ar fi posibile atât identificarea cazurilor pasibile de *răspundere constituțională*, cât și crearea, în general, a unui mecanism eficient de aplicare a acestei forme de răspundere juridică¹⁹¹⁹.

La rândul său, situația dată generează o altă problemă, și anume, în condițiile în care legislația nu reglementează *răspunderea constituțională*, cum am putea totuși să identificăm cazurile pasibile de *răspundere constituțională*. O soluție în acest sens oferă același autor Ж.И. Овсепян¹⁹²⁰, care invocă ca exemplu sfera relațiilor sociale referitoare la alegeri, la referendum și funcționarea asociațiilor obștești, în care pot fi aplicate diferite forme de răspundere, cum ar fi: constituțională, administrativă, materială, penală etc. Respectiv, pentru a determina cazurile în care intervine *răspunderea constituțională*, domnia sa propune clasificarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului în individuale și colective. Prin urmare, realizarea drepturilor constituționale subiective (individuale sau a unui grup de persoane) trebuie asigurată prin intermediul tuturor formelor de răspundere

¹⁹¹⁹ Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009, p. 7.

¹⁹²⁰ Овсепян Ж.И. *Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации*. Часть 1. В: Северо-Кавказский юридический вестник, 2001 г. № 4, p. 27-28.

juridică, cu excepția celei constituționale, deoarece aceasta este chemată să asigure respectarea drepturilor colective sau a celor individuale, care concomitent sunt și colective (de exemplu, dreptul de vot, dreptul de a participa la referendum etc.) prin *sanctiunile juridice constituționale*.

În mod concret, această schemă se prezintă în felul următor: în sfera realizării drepturilor subiective electorale (cum ar fi: dreptul de a fi inclus în lista alegătorilor, dreptul la agitația preelectorală, dreptul candidatului de a propune un supraveghetor în ziua numărării voturilor, dreptul de a crea fonduri electorale), față de cei care încalcă normele în domeniu se aplică fie răspunderea contravențională, fie administrativă, fie materială sau penală. Însă în sfera realizării drepturilor electorale colective este adecvată *răspunderea constituțională*. De exemplu, asemenea sancțiuni precum recunoașterea alegerilor ca fiind nevalabile de către comisiile electorale trebuie calificate ca măsuri de *răspundere constituțională*. Acestea sunt măsuri de răspundere pozitivă în raport cu alegătorii care sunt obligați suplimentar de a se prezenta din nou la secțiile de votare și a-și expune votul.

În viziunea noastră¹⁹²¹, un asemenea criteriu de identificare a cazurilor pasibile de *răspundere constituțională* nu trebuie absolutizat, deoarece relațiile sociale care sunt protejate prin intermediul formei date de răspundere juridică sunt foarte diverse, fapt ce implică și abordări distincte. În același timp, nu trebuie neglijate temeiurile *răspunderii constituționale*, care, potrivit lui В. А. Виноградов¹⁹²², pot

¹⁹²¹ Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009, p. 7.

¹⁹²² Виноградов В. А. *Основание конституционно-правовой ответственности*. В: *Законодательство*, № 2/2003, p. 52-53.

fi *normative, faptice și procesuale*. Referitor la *temeiul normativ al răspunderii constituționale*, autorul consideră că acesta este constituit din totalitatea normelor juridice constituționale care stabilesc:

- a) componența *delictului constituțional*;
- b) *sancțiunile juridice constituționale* și principiile de aplicare a lor;
- c) cercul subiecților competenți să aplice *sancțiunile constituționale* – instanțele răspunderii;
- d) procedura aplicării măsurilor de *răspundere constituțională*, adică forma procesuală a acesteia.

Fiind de acord cu cele expuse, totuși atragem atenția asupra faptului că toate aceste momente nu pot fi reglementate doar de normele juridice constituționale. De aici reies rolul și importanța izvoarelor complementare, adică a actelor normative care dezvoltă prevederile constituționale¹⁹²³.

Așadar, pentru existența și eficiența *răspunderii constituționale* este deosebit de importantă dezvoltarea adecvată a normelor Constituției în cuprinsul legislației în vigoare, mai ales sub aspectul asigurării protecției acestora. Doar prin intermediul actelor legislative date este posibilă și crearea unui mecanism real de funcționare a răspunderii constituționale atât de necesar pentru realizarea menirii acesteia de a garanta și a asigura respectarea consecventă a normelor Legii Supreme a statului.

¹⁹²³ Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009, p. 8.

3.2. Răspunderea constituțională și alte forme de răspundere

Amplele discuții pe marginea existenței *răspunderii constituționale*, fără îndoială, s-au soldat cu multiple rezultate pozitive, însă până în prezent nu s-a conturat o viziune unică asupra unor așa momente ca temeiurile acestei răspunderi, esența ei, limitele, sancțiunile, mecanismul realizării, subiecții etc.

Prin urmare, abordarea științifică a acestui subiect este pe cât de actuală, pe atât de dificilă. Dificultatea, în mare parte, rezidă în faptul că textul constituțional (în multe țări, de exemplu, Republica Moldova, România, Federația Rusă etc.) nu prevede o asemenea formă de răspundere¹⁹²⁴.

În același timp, specificul dreptului constituțional de a fi format în marea sa parte din norme juridice, cărora le lipsește sancțiunea, determină mulți autori în domeniu să considere răspunderea autorităților supreme în stat, reglementată de Constituție, doar ca o răspundere politică. Respectiv, în contextul dat este deosebit de importantă delimitarea *răspunderii constituționale* de cea politică.

Pentru a clarifica aceste momente, în cele ce urmează ne propunem mai întâi să conturăm particularitățile răspunderii constituționale care îi justifică caracterul de sine stătător, iar ulterior, în baza acestor momente, să delimităm această formă de răspundere de răspunderea politică.

Particularitățile răspunderii constituționale. Inițial, reamintim că majoritatea specialiștilor din domeniu recunosc că

¹⁹²⁴ Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009, p. 4.

răspunderea constituțională dispune de toate trăsăturile și caracteristicile proprii răspunderii juridice, ca fenomen social distinct. Ca și oricare altă răspundere juridică, ea este o măsură de constrângere statală, ce se bazează pe condamnarea juridică și socială a faptelor ilegale și se exprimă prin survenirea pentru subiecții vinovați a anumitor consecințe negative.

Referitor la trăsăturile și particularitățile ce-i determină statutul de sine stătător în sistemul răspunderii juridice, în studiile de specialitate nu există unanimitate. Astfel, Л.В. Забровская afirmă că *răspunderea constituțională* se distinge prin specificul izvoarelor juridice, al temeiurilor, al subiecților competenți de a atrage la răspundere, precum și al procedurii de aplicare¹⁹²⁵.

Potrivit prof. Ж.И. Овсепян¹⁹²⁶, *răspunderea constituțională* se deosebește de celelalte forme de răspundere juridică prin următorii patru indici: specificul apartenenței ramurale și al izvoarelor juridice de reglementare, specificul temeiurilor, sistemul distinct de măsuri de sancționare și specificul mecanismelor (judiciare și extrajudiciare) de aplicare a acestor măsuri de răspundere.

Cercetătoarea Н.М. Колосова este de părerea că statutul *răspunderii constituționale*, ca formă distinctă a răspunderii juridice, de regulă, este determinat de obiectul, de metodele și funcțiile dreptului constituțional, de specificul *ilicitului constituțional* și al *sancțiunilor constituționale* și alte

¹⁹²⁵ Забровская Л.В. Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате. В: Закон и право, 2003, № 3, p. 29.

¹⁹²⁶ Овсепян Ж.И. Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации. Часть 1. В: Северо-Кавказский юридический вестник, 2001, № 4, p. 15.

particularități ale reglementării juridice constituționale a relațiilor sociale¹⁹²⁷.

La rândul său, В.А. Виноградов¹⁹²⁸ expune așa momente ca: obiectul și metoda de reglementare juridică constituțională a relațiilor sociale; funcțiile îndeplinite de dreptul constituțional în sistemul de drept al statului; specificul statutului subiecților raporturilor juridice constituționale; specificul naturii juridice a conduitei ilegale în sfera constituțională; caracterul dispozițiilor constituționale în baza cărora survine răspunderea; procedura specială de realizare a ei.

Cercetătorii Ю.А. Дмитриев și Ф.Ш. Измайлова¹⁹²⁹ susțin că distincția principală dintre *răspunderea constituțională* și celelalte forme de răspundere juridică (penală, civilă, administrativă și disciplinară) rezidă, în primul rând, în conținutul ei. *Răspunderea constituțională* este răspunderea pentru exercitarea inadecvată a puterii publice. De aici survine un set de temeuri specifice pentru stabilirea răspunderii concrete a organului sau a funcționarului public și numeroase sancțiuni care, prin caracterul lor, se disting esențial de sancțiunile proprii altor forme de răspundere juridică.

Astfel, în viziunea autorilor citați, *răspunderea constituțională* este răspunderea pentru hotărârile ineficiente, ne-rezonabile și iraționale, luate de demnitarii și funcționarii

¹⁹²⁷ Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. Москва: Городец, 2000, p. 59.

¹⁹²⁸ Виноградов В.А. Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности. В: Законодательство, 2002, № 10, p. 57.

¹⁹²⁹ Дмитриев Ю.А., Измайлова Ф.Ш. Проблема контроля и ответственности в деятельности органов государственной власти. В: Государство и право, 1996, № 4, p. 89-90.

publici în procesul exercitării atribuțiilor de serviciu, care au încălcat legea și au cauzat sau au putut cauza prejudicii drepturilor, libertăților și intereselor legale ale cetățenilor, precum și intereselor statului și ale societății în general¹⁹³⁰.

În aceeași ordine de idei, merită atenție opinia autorului M.A. Краснов care obiectiv evocă necesitatea de a delimita răspunderea pentru calitatea exercitării puterii și răspunderea pentru nerespectarea Constituției și a legilor statului¹⁹³¹. Prin esență, este vorba de delimitarea dintre răspunderea politică și cea juridică, categorii uneori confundate și chiar considerate identice.

Dincolo de aceste idei generale, în studiile de specialitate, abordarea particularităților *răspunderii constituționale* a generat o polarizare de opinii asupra unor aspecte problematice.

Respectiv, un moment ce merită atenție ține de *temeiurile răspunderii constituționale*. Potrivit dlui doctor habilitat în drept D. Baltag¹⁹³², asupra acestui aspect în doctrină sunt atestate două curente, unul restrictiv, ai cărui adepți consideră *răspunderea constituțională* ca o răspundere pentru comiterea unei fapte ilicite – *delictul constituțional*¹⁹³³ și un curent extensiv, ai cărui susținători¹⁹³⁴ atestă drept temei al

¹⁹³⁰ Дмитриев Ю.А., Измайлова Ф.Ш. *Проблема контроля и ответственности в деятельности органов государственной власти*. В: Государство и право, 1996, № 4, p. 90.

¹⁹³¹ Краснов М.А. *Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушения закона*. В: Государство и право, 1993, № 6, p. 55.

¹⁹³² Baltag D. *Unele aspecte ale răspunderii juridice constituționale*. În: Legea și viața, nr. 8, 2007, p. 4.

¹⁹³³ Несмеянова С. Э. *К вопросу о конституционной ответственности*. В: Конституционное и муниципальное право, № 4/2002, p. 21.

¹⁹³⁴ Морозова Л. А. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*. În: Материалы круглого стола. Государство и право, № 3/2000, p. 27.

răspunderii constituționale și exercitarea incompetentă sau insuficientă a puterii, lipsa rezultatelor ce denotă eficiență și calitate etc.

Desigur, din punct de vedere juridic, important este *delictul constituțional*, care este definit de autorul В. О. Лучин ca fiind fapta (acțiunea sau inacțiunea) subiectului raporturilor juridice constituționale care nu corespunde cerințelor prestabilite, sancționată prin măsuri de *răspundere constituțională*¹⁹³⁵.

Într-o manieră originală, autorul citat abordează chestiunea referitoare la normele juridice care se presupun a fi încălcate prin *delictul constituțional*. Astfel, majoritatea autorilor subliniază că prin acest delict sunt încălcate normele din Constituție și din legislația constituțională, pe când В. О. Лучин¹⁹³⁶ califică drept *delict constituțional* și încălcarea principiilor generale acceptate și a normelor dreptului internațional și a tratatelor (convențiilor) internaționale, care sunt recunoscute ca parte integrantă a sistemului de drept intern din țara respectivă.

În viziunea noastră, un asemenea moment este de natură să garanteze respectarea de către stat a obligației sale constituționale asumate în cadrul raporturilor sale internaționale.

Un alt moment problematic elucidat în studiile de specialitate ține de aplicarea *sancțiunii constituționale*. Astfel, majoritatea specialiștilor în domeniu recunosc că *răspunderea constituțională* are menirea de a ocroti relațiile sociale ce constituie obiect de reglementare al dreptului constituțional. Semnificativ în acest caz este faptul că în cuprinsul Constituției se conțin, pe lângă normele juridice ce reglementează

¹⁹³⁵ Лучин В. О. Конституционные деликты. В: Государство и право, №1/2000, p. 12.

¹⁹³⁶ Лучин В. О. Конституционные деликты. В: Государство и право, №1/2000, p. 12.

raporturi constituționale, și norme care constituie baza juridică a altor ramuri de drept. Pe de altă parte, multe norme constituționale sunt garantate de alte ramuri ale dreptului și, prin urmare, respectarea lor este asigurată de instituțiile corespunzătoare de răspundere juridică (cel mai elocvent exemplu servesc dreptul penal și răspunderea penală).

În acest context apar numeroase întrebări¹⁹³⁷: Orice încălcare a Constituției va atrage răspunderea constituțională? Dacă se atentează la relațiile sociale reglementate de Constituție, dar care sunt ocrotite de alte ramuri ale dreptului, atunci care formă a răspunderii juridice va surveni? *Răspunderea constituțională* înglobează în sine și alte forme ale răspunderii sau fiecare din ele se aplică de sine stătător?

În studiile de specialitate, în acest sens sunt atestate două puncte de vedere. Într-o viziune mai largă (В. О. Лучин), în cazul oricărei încălcări a prevederilor constituționale, *răspunderea constituțională* ce survine va îngloba și celelalte măsuri de răspundere prevăzute de lege. Prin urmare, orice sancțiune juridică (administrativă, penală etc.) va fi percepută și ca *sancțiune constituțională*.

Fiind criticabilă, o asemenea abordare generează și mai multă confuzie. De aceea, mai mulți autori (printre care А. С. Сергеев¹⁹³⁸ etc.) sunt adepți ai unei concepții restrictive a *răspunderii constituționale*. În acest sens, se susține că *răspunderea constituțională* este o formă distinctă de răspundere juridică, care dispune de sancțiuni juridice specifi-

¹⁹³⁷ Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009, p. 6.

¹⁹³⁸ Сергеев А. С. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть первая)*. В: *Конституционное и муниципальное право*, № 4/2002, p. 24.

ce, de subiecți ai răspunderii, precum și de instituții ce aplică sancțiunile. Principala deosebire de concepția extensivă constă în faptul că *răspunderea constituțională* nu înglobează în sine celelalte forme de răspundere juridică. Respectiv, suntem de acord că, pentru încălcarea uneia și aceleiași norme constituționale, pot surveni concomitent atât *răspunderea constituțională*, cât și o altă formă de răspundere.

În aceeași ordine de idei, merită atenție și măsurile de sancționare proprii *răspunderii constituționale*, fapt ce o deosebește de celelalte forme de răspundere juridică. În literatura de specialitate nu a fost stabilită o listă exhaustivă de asemenea măsuri, dar din categoria acestora putem nominaliza¹⁹³⁹:

- lipsa (modificarea) anticipată a statutului constituțional al organului de stat, al funcționarului public, al asociației obștești (de exemplu, dizolvarea Parlamentului, demiterea Guvernului etc.);
- încetarea încălcării constituționale (în special recunoașterea neconstituționalității actului normativ sau a unor dispoziții ale acestuia, suspendarea acțiunii actelor juridice ale organelor puterii executive etc.);
- limitarea sau încetarea statutului special sau general al persoanei fizice (de exemplu în cazurile excepționale) etc.

Desigur, o asemenea clasificare a sancțiunilor nu cuprinde în sine tot spectrul măsurilor de *răspundere constituțională*. De fapt, în prezent, ar fi și dificilă elaborarea unei asemenea clasificări integratoare, deoarece în doctrină sunt atestate mai multe divergențe în ceea ce privește recunoașterea unei sancțiuni ca fiind de natură constituțională sau nu. Prin urmare, este necesar ca *răspunderea constituțională* să fie con-

¹⁹³⁹ Колосова Н. М. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности. В: Государство и право, № 2/1997, p. 90.

sfințită și reglementată la nivel legislativ, fapt ce considerăm că va facilita substanțial abordarea științifică a acestei instituții, pentru ca în final să se consolideze și eficiența ei¹⁹⁴⁰.

Respectiv, investigarea acestui domeniu necesită eforturi sporite, justificate de importanța și rolul *răspunderii constituționale* în viața unei societăți organizate statal. În acest context, relevantă este esența acestei instituții juridice, care, în viziunea unor autori¹⁹⁴¹, constă în stabilirea unui sistem de garanții reale împotriva concentrării întregii puteri de stat în cadrul uneia din ramurile ei sau în mâinile unei persoane cu funcții înalte de răspundere în structura politică prin stabilirea măsurilor de sancționare. Cu alte cuvinte, esența *răspunderii constituționale* constă în survenirea consecințelor juridice în cazurile de afectare a echilibrului puterii și sancționarea celor vinovați.

În opinia noastră¹⁹⁴², cele expuse constituie doar o parte din esența *răspunderii constituționale*, deoarece ea este chemată să asigure eficiența și protecția tuturor normelor constituționale, inclusiv celor ce reglementează raporturile statului cu cetățenii. Din acest punct de vedere, *răspunderea constituțională* este în măsură să asigure și răspunderea statului față de cetățean și societate.

Semnificativ, în acest sens, este și punctul de vedere al autorului Д. А. Липинский¹⁹⁴³, care susține că *răspunderea*

¹⁹⁴⁰ Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009, p. 6.

¹⁹⁴¹ Морозова Л. А. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*. Материалы круглого стола. В: *Государство и право*, № 3/2000, p. 26.

¹⁹⁴² Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009, p. 7.

¹⁹⁴³ Липинский Д. А. *Регулятивная функция конституционной ответственности*. В: *Конституционное и муниципальное право*, № 4/2003, p. 24.

constituțională are menirea de a forma și a consolida comportamentul legal al înalților funcționari publici, de a reglementa activitatea lor și a statului în general. Prin urmare, *răspunderea constituțională* reprezintă o garanție reală a statului de drept și a supremației legii.

Răspunderea constituțională și răspunderea politică. La acest capitol, în doctrină au fost expuse diferite poziții. Unii autori neagă legătura dintre *răspunderea constituțională* și cea politică, în timp ce alții susțin că aceasta este o răspundere politico-juridică¹⁹⁴⁴.

Este vorba, în special, de perioada sovietică, în care *răspunderea constituțională* a fost percepută mai mult ca o răspundere politică. În acest sens, С.А. Авакьян¹⁹⁴⁵ susținea că răspunderea subiecților raporturilor juridice statale este o răspundere politică, deoarece are loc în sfera exercitării puterii politice și realizării intereselor politice. În același timp, această răspundere este juridică, în virtutea faptului că este reglementată de actele normative juridice. Prin urmare, subiecții dreptului statal poartă răspundere politică juridică.

Este exemplificativ în acest caz și О.О. Миронов, potrivit căruia *răspunderea constituțională* nu se încadrează în limitele tradiționale ale răspunderii juridice, ea având tangență cu sfere sociale mai vaste. În conținutul său pot fi identificate unele elemente ale răspunderii politice și morale, fapt ce justifică caracterizarea acesteia ca o răspundere politico-juridică¹⁹⁴⁶.

¹⁹⁴⁴ Costachi G., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere.* În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 170-175.

¹⁹⁴⁵ Авакьян С.А. *Санкции в советском государственном праве.* В: Советское государство и право, 1973, № 11, p. 30-31.

¹⁹⁴⁶ Миронов О.О. *Механизм действия советской конституции.* Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1988, p. 37.

O poziție asemănătoare atestăm și în perioada contemporană. Destul de categoric în acest sens este A.B. Зиновьев, în a cărui viziune *răspunderea constituțională* este o răspundere politico-juridică, ce nu dispune de măsuri punitive¹⁹⁴⁷. În același timp, și A.B. Русанов susține că *răspunderea constituțională*, chiar dacă este o formă a răspunderii juridice, totuși, în virtutea caracterului său, este o răspundere politică¹⁹⁴⁸.

O situație distinctă este în cazul României, în care instituția dată este numită *răspundere constituțional-politică*¹⁹⁴⁹.

În această ordine de idei, ferm își argumentează poziția cercetătoarea E.Д. Павлова, care consideră că specificul caracterului politic al *răspunderii constituționale* constă în următoarele¹⁹⁵⁰:

– *răspunderea constituțională* a organelor publice și a persoanelor cu funcții de răspundere are un caracter discreționar, manifestându-se prin faptul că subiectul împuternicit (instanța răspunderii constituționale – e.n.) are posibilitatea de a hotărî de sine stătător problema atragerii la răspundere;

– subiectul împuternicit aplică măsurile de *răspundere constituțională* față de organele puterii sau de persoanele

¹⁹⁴⁷ Зиновьев А.В. *Конституционная ответственность*. В: Правоведение, 2003, №4, p. 5.

¹⁹⁴⁸ Русанов А.В. *К вопросу о соотношении политической и конституционно-правовой ответственности*. В: Вестник Томского государственного университета, в. 1 (57), 2008, p. 338.

¹⁹⁴⁹ Mitroi G.C., Motica R.I. *Fundamentele dreptului. Optima justitia*. București: All Beck, 1999, p. 186.

¹⁹⁵⁰ Павлова E.Д. *Трактовка конституционно-правовой ответственности в РФ: к постановке вопроса*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2010, №1, p. 119.

cu funcții de răspundere în lipsa elementelor obligatorii ale componentei *delictului constituțional*: subiect, obiect și legătura de cauzalitate dintre fapta comisă și consecințele survenite sub formă de atentate asupra raporturilor juridice constituționale protejate de lege. În acest context, vinovăția organului puterii este determinată ca o categorie politică, și nu juridică.

– spre deosebire de alte forme de răspundere juridică publică, atragerea la *răspundere constituțională* determină survenirea unor consecințe nefavorabile de natură politică, și nu juridică;

– pentru aplicarea măsurilor organizaționale, din punct de vedere juridic, nu are importanță calificarea activității subiectului sub aspectul vinovăției și al ilegalității faptei comise. În schimb, este importantă clarificarea circumstanțelor care indică ineficiența, incompetența, posibil și ilegalitatea acțiunilor persoanei în cauză, fapt ce atrage eliberarea din funcție și reformarea (prin dizolvare sau demitere) a componentei organelor puterii.

Nu putem fi de acord în totalitate cu asemenea afirmații, deoarece, vorbind despre *răspunderea constituțională*, trebuie să ținem cont de faptul că este o formă a răspunderii juridice și dispune, respectiv, atât de trăsăturile generale ale acesteia, cât și de trăsături speciale, ceea ce o face distinctă ca formă de răspundere juridică și ca formă de răspundere socială¹⁹⁵¹.

Revenind la subiect, vom nota că în literatura de specialitate atestăm și opinia conform căreia *răspunderea consti-*

¹⁹⁵¹ Costachi Gh., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 171.

tuțională este o categorie ce integrează în sine răspunderea politică, răspunderea morală și cea juridică¹⁹⁵². Este dificil de a accepta o asemenea poziție, întrucât fiecare categorie dispune de trăsături distincte și, practic, incompatibile¹⁹⁵³.

Astfel, *răspunderea morală* este concepută ca fiind răspunderea puterii pentru exercitarea competențelor respectând cerințele moralei, eticii și justeței. Măsura acestei răspunderi este destituirea persoanelor care manifestă lipsa vădită a sentimentelor de demnitate, cinste, datorie și dreptate¹⁹⁵⁴. Mai puțin categoric în acest sens este А.Л. Сергеев, care subliniază: comiterea unei fapte amorale poate să nu genereze nicio consecință juridică pentru subiectul puterii¹⁹⁵⁵.

În prezent, într-un șir de state civilizate poate fi atestată tendința de consolidare a răspunderii puterii pentru respectarea moralei naționale și general umane, destul de frecvent fiind demise din funcție sau neadmise la funcții înalte în stat persoanele predispuse la comiterea de adultere, la consumul de alcool, la luarea de mită etc.

Răspunderea politică, la rândul său, este înțeleasă ca fiind răspunderea puterii față de societate pentru realizarea

¹⁹⁵² Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. *Ответственность в системе гарантий конституционных норм*. Воронеж: Издательство Воронежского Университета, 1985, р. 84; Позняков П.Н. *Об ответственности субъектов публичной власти*. В: Вестник ВУИТ, Сер. «Юриспруденция», Вып. 22. Тольятти, 2002, р. 13.

¹⁹⁵³ Costachi Gh., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAR, 2014, p. 171.

¹⁹⁵⁴ Колосова Н.М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, р. 58-59.

¹⁹⁵⁵ Сергеев А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть первая)*. В: Конституционное и муниципальное право, 2002, № 4, р. 23.

obligățiilor, a promisiunilor și programelor asumate. Se are în vedere conducerea eficientă a statului, care să asigure progresul economic al acesteia, precum și în sfera morală spirituală, socială și altele. În afară de aceasta, presupune îndeplinirea și realizarea practică a scopurilor proclamate, darea de seamă periodică asupra activității desfășurate, reacționarea la problemele cetățenilor, comunicarea cu aceștia, recunoașterea greșelilor admise, corijarea lor activă etc. Cu alte cuvinte, răspunderea politică este răspunderea pentru exercitarea necorespunzătoare, inadecvată a prerogativelor și atribuțiilor de putere, care au fost primite de la popor ca unica sursă a puterii¹⁹⁵⁶. O măsură a răspunderii politice constă în demiterea de la putere a acelor persoane care nu-și îndeplinesc atribuțiile funcționale în modul corespunzător, dar în ale căror acțiuni (fapte) nu se întrunesc elementele *delictului constituțional*. În caz contrar, nu va constitui răspundere politică, ci constituțională¹⁹⁵⁷.

Într-o altă viziune mai curajoasă¹⁹⁵⁸, sub aspect practic, mecanismul acestei răspunderi este conceput ca un control (instituit de lege adoptată prin referendum) din partea poporului asupra înalților demnitari de stat prin desfășurarea unui referendum la finele expirării mandatului Șefului statului și a deputaților pentru a decide: „Merită promovare”,

¹⁹⁵⁶ Колосова Н.М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000, p. 16.

¹⁹⁵⁷ Колосова Н.М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, p. 58.

¹⁹⁵⁸ Мишин В.М. *Механизм ответственной власти*. Под ред. В.В. Головки. Днепропетровск: Центр политического анализа, 2001. [URL]: <http://n-t.ru/ri/mi/mv.htm>.

„Fără consecințe” sau „Merită pedeapsă”. În primul caz, reprezentanții puterii sunt declarați eroi, fiind tratați corespunzător, în cel de-al doilea, față de ei nu se ia nicio măsură, în al treilea – reprezentanții execută o pedeapsă cu închiisoarea pe o perioadă echivalentă mandatului exercitat.

Prin esență, este vorba de o răspundere care să survină pentru rezultatul activității desfășurate pe parcursul mandatului, pentru realizarea obiectivelor și sarcinilor propuse¹⁹⁵⁹.

În același timp, Н.М. Колосова¹⁹⁶⁰ nu susține opinia potrivit căreia răspunderea politică survine în baza aprecierii negative a activității subiectului de drept, dată de pe poziția raționalității politice (revocarea deputaților care nu au justificat (satisfăcut) încrederea alegătorilor, exprimarea de către Parlament a neîncrederii față de Guvern), în timp ce *răspunderea constituțională* survine în baza aprecierii negative a activității subiectului de drept din punctul de vedere al dreptului (eliberarea din funcție a Șefului statului pentru încălcarea Constituției). În acest caz, autoarea menționează că revocarea deputatului în cazul în care este prevăzut de legislația în vigoare în volum deplin (temeiurile revocării, mecanismul aplicării revocării etc.) trebuie recunoscută ca o măsură a *răspunderii constituționale*.

Sunt explițiți în acest sens unii autori români¹⁹⁶¹, potrivit cărora răspunderea politică este proprie Parlamentului,

¹⁹⁵⁹ Muruianu I. *Spre o teorie a răspunderii juridice a statului*. În: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: 2011, p. 134.

¹⁹⁶⁰ Колосова Н.М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000, p. 62-63.

¹⁹⁶¹ Mitroi G.C., Motica R.I. *Fundamentele dreptului. Optima justiția*. București: All Beck, 1999, p. 186.

parlamentarilor, partidelor politice reprezentate în Parlament și decurge din fapte prin care sunt încălcate reguli politice extrajuridice și conduce la suportarea unor sancțiuni extrajuridice precum: ostilitatea populației manifestată prin mitinguri, demonstrații, marșuri de protest; ostilitatea presei, scăderea credibilității dovedită de sondajele de opinie; pierderea alegerilor etc.

Din cele expuse este evidentă distincția dintre răspunderea politică, răspunderea morală și cea juridică.

Prin urmare, în doctrină ideea potrivit căreia *răspunderea constituțională* este o răspundere morală, răspundere politică și răspundere juridică a fost negată, aducându-se multiple argumente întemeiate.

De exemplu, criticând o asemenea idee, Р.Л. Хачатурова și Д.А. Липинский notează că *răspunderea constituțională* se bazează pe norme juridice, și nu pe norme de natură politică sau morală¹⁹⁶². Ba chiar mai mult, în viziunea lor, indicarea caracterului politic și al celui moral ale *răspunderii constituționale* nu dă nimic în ceea ce privește clarificarea naturii și destinației sociale ale acesteia, ci doar creează confuzii în ceea ce privește temeiurile survenirii ei.

La rândul său, Н.М. Колосова¹⁹⁶³ susține: dacă răspunderea politică și cea morală există sub formă pozitivă și retrospectivă, atunci *răspunderea constituțională*, ca și cea penală, survine doar ca urmare a comiterii unei fapte concrete (adică este o răspundere retrospectivă).

¹⁹⁶² Хачатурова Р.Л., Липинский Д.А. *Общая теория юридической ответственности: Монография*. СПб.: Юридический центр Пресс, 2007, р. 654.

¹⁹⁶³ Колосова Н.М. *Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности*. В: Государство и Право, 1997, № 2, р. 87-88.

În cea mai mare parte însă, cercetătorii contemporani recunosc caracterul politic al *răspunderii constituționale*, dar nu o identifică cu răspunderea politică¹⁹⁶⁴. Cel mai reprezentativ în acest sens este prof. В.А. Виноградов, care afirmă că *răspunderea constituțională* are un conținut politic, iar măsurile ei – caracter politic, datorită faptului că dreptul constituțional reglementează în principal relații politice. Astfel, *răspunderea constituțională* exercită o influență politico-juridică asupra subiecților care au comis *delicte constituționale*, fiind o metodă de reglementare a relațiilor sociale¹⁹⁶⁵. Aplicarea măsurilor de *răspundere constituțională* întotdeauna presupune survenirea unor consecințe politice nefavorabile pentru subiectul care s-a comportat inadecvat în sfera constituțională¹⁹⁶⁶.

Totodată, autorul afirmă că principala distincție între *răspunderea constituțională* și cea politică rezidă în temeiurile survenirii acesteia. Astfel, dacă posibilitatea survenirii consecințelor nefavorabile pentru un anumit subiect este prevăzută de normele dreptului constituțional pentru

¹⁹⁶⁴ Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. *Конституционное право Украины*. Харьков: «Райдер», 2003, р. 186-187; Тодыка Ю.Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000, р. 188-189; Токаренко В.А. *Юридическая ответственность (вопросы теории)*. Кишинев: Сириус, 2002, р. 47; Baltag D. *Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008, р. 148; Денчук Е. *Конституционный строй Республики Молдова и Украины (сравнительно-правовой анализ)*. Кишинэу, 2005, р. 72.

¹⁹⁶⁵ Виноградов В.А. *Проблемы охраны (защиты) Конституции Российской Федерации и конституционно-правовая ответственность*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, № 1, р. 3.

¹⁹⁶⁶ Виноградов В.А. *Конституционно-правовая ответственность: системное исследование*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2005, р. 36.

comportamentul acestuia ce nu corespunde normelor date, atunci o asemenea răspundere va fi constituțională¹⁹⁶⁷. Sub acest aspect, В.А. Виноградов este solidar cu В.О. Лучин, potrivit căruia „răspunderea constituțională este o răspundere politică, dar nu oricare, ci anume cea care capătă forme constituționale”¹⁹⁶⁸.

De o altă părere este autorul Д.Т. Шон, în a cărui viziune, chiar dacă *răspunderea constituțională* are adesea un caracter politic pronunțat, în funcție de temeiurile și cercul subiecților cărora se aplică (mulți din ei fiind politicieni), totuși, în general, aceasta nu poate fi considerată ca fiind politică. Temeiurile ei se pot afla și în afara sferei politice¹⁹⁶⁹.

De pe aceleași poziții opinează și Н.М. Колосова¹⁹⁷⁰, care susține că *răspunderea constituțională* are doar uneori un caracter politic pronunțat și, astfel, se apropie mult de răspunderea politică, în ceea ce privește subiecții, temeiurile survenirii ei și consecințele negative pe care le generează. Distincția dintre cele două categorii constă în faptul că răspunderii politice nu-i sunt proprii trăsăturile răspunderii juridice, care intervine în cazurile de încălcare a normelor juridice, acestea fiind caracteristice doar *răspunderii constituționale*, ca formă distinctă a răspunderii juridice.

¹⁹⁶⁷ Виноградов В.А. *Конституционно-правовая ответственность: системное исследование*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2005, р. 35.

¹⁹⁶⁸ Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: ЮНИТА-ДАНА, 2002, р. 280-281.

¹⁹⁶⁹ Шон Д.Т. *Конституционная ответственность*. В: Государство и право, 1995, № 7, р. 39.

¹⁹⁷⁰ Колосова Н.М. *Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности*. В: Государство и право, 1997, № 2, р. 86.

În acest sens, autorul И.А. Кравец¹⁹⁷¹ menționează că *răspunderea constituțională* survine doar pentru comiterea *ilicitului constituțional*. În schimb, răspunderea politică survine ca urmare a pierderii de către anumiți miniștri sau de guvern în totalitate a încrederii parlamentarilor. În acest caz, drept temei al răspunderii politice servește activitatea inadecvată a subiecților, și nu comiterea de fapte ilegale.

În același timp, cele două forme de răspundere se deosebesc și prin scopul pe care îl urmăresc. Răspunderea politică urmărește înlăturarea necorespunderii între politica dusă de Guvern sau de unii miniștri și cea a majorității deputaților din Parlament, iar *răspunderea constituțională* are menirea de a preveni și a contracara încălcarea legalității și a ordinii constituționale¹⁹⁷².

Evident, uneori *răspunderea constituțională* dispune de un pronunțat caracter politic și este foarte apropiată de răspunderea politică în ceea ce privește subiecții, temeiurile survenirii, consecințele negative. Însă, în viziunea noastră, este discutabil faptul că *răspunderea constituțională* este o varietate a răspunderii politice, deoarece aceasta este o varietate a răspunderii juridice, moment ce face posibilă trasarea unei linii de demarcație între *răspunderea constituțională* și cea politică. În concret, răspunderea politică nu dispune de trăsăturile caracteristice răspunderii juridice și, în particular, în cazul dat lipsește constrângerea statală¹⁹⁷³.

¹⁹⁷¹ Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2004, p. 410.

¹⁹⁷² Кравец И.А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2004, p. 411-412.

¹⁹⁷³ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație*. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 12, p. 4.

Astfel, demisia membrului de Guvern, ca o consecință a neacceptării politicii oficiale, promovate de către șeful Guvernului, nu dispune de trăsături ale răspunderii juridice, fapt ce permite a aprecia o astfel de demisie doar ca măsură a răspunderii politice în condițiile în care lipsesc în acțiunile (inacțiunile) ministrului elementele componentei *delictului constituțional*¹⁹⁷⁴.

Desigur, demiterea din funcție poate fi atât o măsură a *răspunderii constituționale*, cât și o măsură a răspunderii politice, fapt ce complică problema delimitării lor. Din punct de vedere juridic, este important nu numai de a găsi deosebiriile dintre *răspunderea constituțională* și cea politică, ci și de a determina prezența sau lipsa acestora în fiecare caz concret¹⁹⁷⁵.

În mod corespunzător, este important de subliniat odată în plus faptul că temeiul *răspunderii constituționale* este întrunirea în acțiunile sau inacțiunile subiectului de drept ale elementelor componentei *delictului constituțional*, în timp ce răspunderea politică înseamnă doar că persoana, care deține înalta funcție de răspundere, poate să se lipsească de susținerea politică din anumite cauze¹⁹⁷⁶.

Dacă ne referim la *răspunderea constituțională* și nu la cea politică, atunci avem în vedere, în primul rând, încălcarea normelor juridice, fără de care nu este posibilă realiza-

¹⁹⁷⁴ Муруяну И. Особенности конституционной ответственности как вид юридической ответственности. В: Закон и жизнь, 2010, № 12, р. 13.

¹⁹⁷⁵ Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. Москва: Городец, 2000, р. 63.

¹⁹⁷⁶ Колюшин Е.И. Конституционное право России: курс лекций. Москва: «Городец», 2006, р. 40.

rea sancțiunii normei juridice. Într-un șir de cazuri demisia din propria voință, ca măsură impusă, poate fi percepută ca *sancțiune constituțională* în condițiile în care subiectul nu și-a onorat obligațiile constituționale, consacrate în legislație, când sunt evidente semnele *delictului constituțional*¹⁹⁷⁷.

În opinia prof. В.О. Лучин, răspunderea politică predețermină caracterul *răspunderii constituționale*. Astfel, autorul respinge teza conform căreia răspunderea juridică (respectiv cea constituțională) are un rol subordonat față de răspunderea politică. Fiind consacrată în Constituție, răspunderea capătă un caracter autonom și prioritar, deja fiind imposibil de a o plasa în subordonare față de cea răspundere, care nu dispune de consacrare juridică. Mai mult, oricare răspundere politică, dacă ea are anumite tangențe cu Legea Supremă, nu poate să contravină sau să existe în pofida *răspunderii constituționale*. Recunoașterea constituțională a răspunderii politice nu diminuează, ci sporește potențialul regulativ al acesteia, sporește rolul acesteia în ordonarea relațiilor sociale. De aceea, nu se pot admite nici confruntarea și nici identificarea *de facto* a răspunderii constituționale și a celei politice¹⁹⁷⁸.

Din cele enunțate putem constata că răspunderea politică și cea constituțională sunt două instituții distincte, prima fiind de natură socială, cealaltă – juridică, cu trăsături și particularități deosebite. Acest fapt este important atât sub aspect teoretic, cât și practic, deoarece facilitează identificarea acesteia în cazurile concrete, în condițiile în care

¹⁹⁷⁷ Муруян И. Особенности конституционной ответственности как вид юридической ответственности. В: Закон и жизнь, 2010, № 12, р. 14.

¹⁹⁷⁸ Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: ЮНИТА-ДАНА, 2002, р. 281-282.

răspunderea politică, precum și procedurile organizaționale politice, sunt frecvent prezente în cadrul raporturilor juridice constituționale.

Respectiv, în studiile de specialitate, adesea este exemplificat cazul dizolvării Guvernului, care poate fi atât o măsură de *răspundere constituțională*, când survine pentru exercitarea inadecvată a obligațiilor, cât și o măsură politică, când acesta își dă demisia din proprie inițiativă¹⁹⁷⁹ (considerată de unii autori¹⁹⁸⁰ ca o procedură organizatorică, orientată spre soluționarea crizei politice din cadrul statului).

În contextul dat, autorul Б.А. Струшун consideră însă că temeiul răspunderii Guvernului față de Parlament este de natură politică, însă sancțiunea aplicată este juridică și, respectiv, generează consecințe juridice prevăzute de Constituție¹⁹⁸¹. În acest sens, relevantă este și ideea lui С.А. Авакьян¹⁹⁸², care susține că nu orice consecință nefavorabilă din cadrul raporturilor juridice constituționale trebuie considerată o măsură a *răspunderii constituționale*.

Pornind de la faptul că *răspunderea constituțională* este o formă a răspunderii juridice, considerăm că aceasta survine numai în cazul în care sunt încălcate normele juridice constituționale. Deci numai în cazul în care demisia survine

¹⁹⁷⁹ Колосова Н.М. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности. В: Государство и право, 1997, № 2, p. 86.

¹⁹⁸⁰ Шон Д.Т. Конституционная ответственность. В: Государство и право, 1995, № 7, p. 42-43.

¹⁹⁸¹ Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности: обзор научной конференции. Составитель В.А. Савицкий. В: Государство и право, 2002, № 2, p. 116.

¹⁹⁸² Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности: обзор научной конференции. Составитель В.А. Савицкий. В: Государство и право, 2002, № 2, p. 116.

ca rezultat al încălcării normelor constituționale, aceasta va constitui o *sanctiune constituțională*¹⁹⁸³.

Așadar, conchidem¹⁹⁸⁴ că trăsătura politică a *răspunderii constituționale* nu trebuie absolutizată și generalizată, deoarece *răspunderea constituțională* se apropie mult de răspunderea politică în ceea ce privește subiecții, temeiurile survenirii ei, consecințele negative etc., dar nu se identifică cu ea. Distincția constă în faptul că răspunderii politice nu-i sunt proprii trăsăturile răspunderii juridice, care intervine în cazurile de încălcare a normelor juridice. În schimb, *răspunderea constituțională*, fiind o formă a răspunderii juridice, dispune de trăsături caracteristice acesteia.

¹⁹⁸³ Costachi Gh., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 175.

¹⁹⁸⁴ Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 5, p. 4.

3.3. Elementele răspunderii constituționale

3.3.1. Temeiul răspunderii constituționale. Probabil nu vom da greș afirmând că temeiurile răspunderii constituționale reprezintă cel mai important și complex element al acestei instituții juridice, de care depinde însăși existența sa¹⁹⁸⁵. Ca urmare, acest fapt justifică necesitatea unor cercetări și investigări complexe în domeniu.

Destul de amplu acest subiect este tratat de către profesorul В. А. Виноградов care, determinându-le ca fiind acele circumstanțe, împrejurări în a căror prezență aceasta survine potrivit normelor juridice constituționale, identifică trei temeuri: *normativ*, *faptic* și *procesual*. Importante sunt atât întrunirea concomitentă a acestora, cât și consecutivitatea lor. Astfel, mai întâi de toate este necesară existența normei constituționale, care să stabilească un anumit model de comportament și sancțiunea pentru o eventuală abatere. Urmează posibilitatea survenirii temeiului faptic, adică fapta (acțiunea sau inacțiunea) ce contravine normei constituționale. În final, existența normei și a unui comportament ce contravine acesteia generează obligația unei instanțe competente să determine măsura *răspunderii constituționale* pentru fapta dată¹⁹⁸⁶.

Criticând această trihotomie, cercetătoarea Н. М. Колосова, în teza sa de doctor habilitat¹⁹⁸⁷, exclude, pe bună drep-

¹⁹⁸⁵ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, nr. 12, 2009, p. 4.

¹⁹⁸⁶ Виноградов В. А. *Ответственность в механизме охраны конституционного строя*. Москва, 2005, p. 42; Виноградов В. А. *Основание конституционно-правовой ответственности*. В: *Законодательство*, 2003, № 2, p. 52-53.

¹⁹⁸⁷ Колосова Н. М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, p. 149-150.

tate, necesitatea evidențierii temeiului procesual, argumentând prin faptul că se confundă în cazul dat temeiurile survenirii răspunderii cu mecanismul de aplicare a acesteia.

Luând în considerare faptul că la *temeiul normativ* ne-am referit *supra*, în continuare ne vom orienta în special spre *temeiul factic* al răspunderii constituționale (ilicitul constituțional sau delictul constituțional), pentru a-i dezvălui esența și specificul.

Potrivit prof. В. А. Виноградов, *temeiul factic* al *răspunderii constituționale* este fapta subiectului concret al raporturilor juridice constituționale, ce nu corespunde dispozițiilor normelor constituționale, protejate de sancțiunea constituțională¹⁹⁸⁸.

În general, în literatura de specialitate fapta dată a fost denumită *delict constituțional*, definit drept o abatere negativă în comportamentul subiecților raporturilor juridice constituționale de la cerințele normelor dreptului constituțional ce atrage aplicarea măsurilor de *răspundere constituțională*¹⁹⁸⁹.

Delictul constituțional implică executarea inadecvată sau neexecutarea obligațiilor prevăzute de normele dreptului constituțional pentru organele statului, pentru funcționarii publici și cetățeni; depășirea competențelor; lezarea drepturilor și intereselor legale ale participanților raporturilor juridice constituționale¹⁹⁹⁰.

¹⁹⁸⁸ Виноградов В. А. *Основание конституционно-правовой ответственности*. В: Законодательство, № 2/2003, р. 54.

¹⁹⁸⁹ Лучин В. О. *Ответственность в механизме реализации Конституции*. В: Право и жизнь, 1992, № 1, р. 39; Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и право, 2003, № 3, р. 30.

¹⁹⁹⁰ Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и право, 2003, № 3, р. 30.

La rândul său, Ж. И. Овсепян¹⁹⁹¹ consideră că *delictele constituționale* sunt delictele comise de organele (funcționarii) puterii publice în legătură cu realizarea activității legislative și normative (uneori și de aplicare a dreptului), ce țin de adoptarea legii (actului normativ) prin nerespectarea principiului supremației, forței juridice supreme și acțiunii directe (nemijlocite) a Constituției și a normelor acesteia sau ce țin de adoptarea hotărârilor ce au cauzat consecințe sociale negative, încălcarea drepturilor și libertăților constituționale a omului și cetățeanului în masă.

De asemenea, ca *delict constituțional*, este calificată și încălcarea normelor și principiilor dreptului internațional, a convențiilor internaționale ce constituie parte componentă a sistemului de drept intern al statului.

În literatura de specialitate, se atestă opinia potrivit căreia temei al *răspunderii constituționale* poate servi și încălcarea normelor altor ramuri de drept, nu numai ale dreptului constituțional¹⁹⁹². Drept exemplu este invocat art. 93 din *Constituția Federației Ruse* care stabilește că Președintele Federației poate fi demis din funcție dacă a comis trădarea de patrie sau altă infracțiune gravă, situație ce demonstrează că temeiul *răspunderii constituționale* este încălcarea normelor dreptului penal¹⁹⁹³.

¹⁹⁹¹ Овсепян Ж. И. *Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации*. Часть 1. В: Северо-Кавказский юридический вестник, 2001, № 4, р. 20.

¹⁹⁹² Алебастрова И. И. *Проблемы формирования теоретической конструкции института конституционно-правовой ответственности*. В: Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран. Под ред. проф. С. А. Авакьяна. Москва, 2001, р. 87.

¹⁹⁹³ Шон Д. Т. *Конституционная ответственность*. В: Государство и право, № 7/1995, р. 39.

Înfirmând asemenea concluzie eronată, Л. В. Забровская subliniază că în cazul dat este semnificativ jurământul depus la investirea în funcția de Președinte al Federației, potrivit căruia președintele este obligat să respecte Constituția, să protejeze suveranitatea și independența, securitatea și integritatea statului, cu credință să servească poporul. Prin urmare, comiterea trădării de patrie, fie a altei infrațiuni grave reprezintă o gravă încălcare a jurământului respectiv și, deci, poate genera *răspunderea constituțională*.

În continuare, merită atenție și opinia autorului Д. Т. Шон, care susține că *răspunderea constituțională* poate surveni și în baza unor *temeiuri morale*¹⁹⁹⁴. Astfel, comiterea unei fapte amorale de către un demnitar de stat sau deputat poate servi drept temei pentru revocarea, demiterea acestuia sau lipsirea de mandatul de deputat. Potrivit autorului citat, aceste persoane exercită importante competențe de autoritate din numele poporului, comportamentul lor fiind controlat de opinia publică, autoritatea și demnitatea lor morală sunt percepute ca un simbol al însăși autorității și demnității puterii publice.

Situația dată este contrazisă de către Л. В. Забровская, care are perfectă dreptate când susține că acel comportament care încalcă normele morale poate fi recunoscut ca necorespunzător/inadecvat în sfera constituțională numai în cazul în care normele constituționale conferă caracter juridic normelor morale concrete¹⁹⁹⁵.

¹⁹⁹⁴ Шон Д. Т. *Конституционная ответственность*. В: Государство и право, № 7/1995, p. 39.

¹⁹⁹⁵ Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и право, 2003, № 3, p. 30.

În același timp, nu putem fi de acord cu С. А. Авакьян¹⁹⁹⁶, potrivit căruia *răspunderea constituțională* este o răspundere specifică în virtutea faptului că nu presupune schema tradițională „fapta ilegală – răspundere”. Domnia sa susține că uneori nu există fapta ilegală, dar răspunderea survine, exemplificând prin dizolvarea Dumei de Stat în cazul în care nu a acceptat de trei ori candidatura prim-ministrului propusă de Președintele Federației. Prin urmare, nimeni nimic nu încalcă, deoarece Duma de Stat are dreptul de a respinge candidaturile, dar răspunderea totuși survine.

În viziunea noastră¹⁹⁹⁷, situația dată trebuie percepută și din alt punct de vedere, și anume, luând în considerare faptul că formarea Guvernului este un drept-obligație a Parlamentului, exercitarea acestuia este obligatorie. Respectiv, în cazul în care Parlamentul nu reușește să formeze Guvernul, suntem în prezența neonorării unei obligații constituționale – unui *delict constituțional* comis prin acțiune, însă care nu s-a soldat cu rezultatul scontat.

În aceeași manieră pot fi interpretate și cazurile de dizolvare a Parlamentului, reglementate de *Constituția Republicii Moldova* (imposibilitatea formării Guvernului sau blocarea procedurii de adoptare a legilor). Respectiv, nu putem vorbi în acest caz de o răspundere politică, deoarece este vorba mai întâi de toate de puternice motive politice, care, afectând consensul dintre forțele politice aflate la guvernare și condiționând blocarea activității legislative și imposibilitatea formării Guvernului, pun în pericol funcționarea normală a aparatului de stat și, respectiv, desfășurarea nor-

¹⁹⁹⁶ Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности: обзор научной конференции. В: Государство и право, № 2/2002, р. 117.

¹⁹⁹⁷ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: Legea și viața, nr. 12, 2009, p. 5.

mală a relațiilor din societate. Prin urmare, în cazul dat, *răspunderea constituțională* intervine pentru a stabili și a normaliza momentele organizatorice ale puterii publice și a preveni survenirea unor consecințe mai grave pentru stat și societate. De asemenea, în viziunea noastră, cazurile pentru care este prevăzută dizolvarea Parlamentului reprezintă prin esență adevărate temeuri juridice de survenire a *răspunderii constituționale*¹⁹⁹⁸.

Așadar, concluzia care se impune la moment este că nu poate exista *răspundere constituțională* în lipsa faptei ilegale. Prin urmare, pentru a identifica cazurile în care se aplică *răspunderea constituțională*, este necesar de a constata existența *delictului constituțional*, ca temei al acesteia.

În continuare, propunându-ne studierea esenței și particularităților *delictului constituțional*, considerăm important de a menționa că pentru elucidarea acestora cercetătorii au apelat la componența faptei ilegale (delictului), elaborată în teoria generală a dreptului și dezvoltată, mai cu seamă, în teoria dreptului penal drept componență de infracțiune. Utilizând deci schema dată, constituționaliștii caută să stabilească obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă a delictului constituțional.

Astfel, în viziunea prof. В. А. Виноградов¹⁹⁹⁹, componența *delictului constituțional* presupune totalitatea semnelor, indicilor stabiliți de dreptul constituțional, a căror întrunire face ca fapta antisocială să fie calificată drept *delict constituțional*. Prin urmare, fapta reală se consideră delict

¹⁹⁹⁸ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, nr. 12, 2009, p. 5.

¹⁹⁹⁹ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: *Законодательство*, № 10/2003, p. 58.

numai atunci când întrunește toate semnele stabilite de norma constituțională. Semnificativ este însă că, în textul unei norme constituționale, foarte rar se întâlnește o expunere completă a tuturor semnelor componenței delictului. De aceea, pentru clarificarea corectă a acesteia, este necesară examinarea concomitentă atât a articolului concret al actului normativ ce o stabilește, cât și a altor norme juridice constituționale.

Obiectul delictului constituțional. Același cercetător definește *obiectul delictului constituțional* ca fiind acele relații sociale la care poate să atenteze subiectul *răspunderii constituționale* ce comite delictul, prin care cauzează sau poate cauza un anumit prejudiciu²⁰⁰⁰.

Astfel, *obiectul delictului constituțional* este constituit din relațiile sociale, care reprezintă valori sociale supreme consacrate în Constituție, cu concretizarea lor corespunzătoare în caz de necesitate în legislația constituțională și în hotărârile Curții Constituționale. Acestor relații li se cauzează sau li se pot cauza prejudicii prin comiterea *delictului constituțional*.

În calitate de obiect generic sunt recunoscute legalitatea constituțională și ordinea constituțională, ca elemente constitutive ale regimului constituțional²⁰⁰¹, deoarece anume acestea sunt prejudiciate prin comiterea oricărui *delict constituțional*. Într-o altă opinie, drept obiect generic în cazul dat servesc obiectele raporturilor juridice constituționale, recunoscute ca valori sociale supreme, precum: bazele orânduirii constituționale, omul, drepturile și libertățile lui,

²⁰⁰⁰ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, № 10/2003, p. 58.

²⁰⁰¹ Лучин В. О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, p. 290.

interesele societății și ale statului, puterea și autoadministrarea publică, suveranitatea națională și de stat, federalismul, democrația, pluralismul ideologic și politic etc.

Drept obiecte ale *delictului constituțional*, în doctrină, sunt considerate²⁰⁰²:

- relațiile sociale din sfera regimului constituțional;
- relațiile sociale din domeniul drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;
- relațiile sociale din sfera organizării și funcționării puterii de stat;
- relațiile sociale din sfera administrării locale;
- relațiile sociale din sfera ordinii de modificare și revizuire a Constituției.

Potrivit prof. D. Baltag, în calitate de obiect al *delictelor constituționale* apar relațiile²⁰⁰³:

- legate de structura de stat și organizarea socială;
- din sfera funcționării instituțiilor democrației directe;
- din sfera interacțiunii persoanei cu statul;
- din sfera organizării activității organelor de stat;
- legate de sistemul organelor administrației publice locale.

În acest sens, Л. В. Забровская²⁰⁰⁴ menționează că specificul *delictelor constituționale* rezidă în faptul că obiectul lor se află în sfera realizării acelor raporturi juridice care sunt fundamentale pentru orice sferă a vieții statului, cea mai mare parte a lor fiind relații de putere.

²⁰⁰² Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, p. 294-358.

²⁰⁰³ Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p. 260.

²⁰⁰⁴ Забровская Л. В. *Конституционно-правовые деликты*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003, p. 31.

Într-un mod original abordează acest subiect autorul Ж. И. Овсепян²⁰⁰⁵, care susține că în componența *delictului constituțional*, ca și în cazul componenței de infrațiune, pot fi atestate:

– *obiectul general*, caracteristic tuturor delictelor constituționale (constituit din totalitatea raporturilor juridice de putere, reglementate și protejate de Constituție și de alte izvoare ale dreptului constituțional, care înglobează în sine principiile regimului constituțional, forma de guvernământ, forma organizării de stat etc.),

– *obiectul generic* (ce presupune grupuri de relații sociale similare, la care se atentează prin intermediul delictului: raporturile referitoare la drepturile și libertățile omului și cetățeanului, raporturile în sfera reprezentării, raporturile din domeniul organizării și funcționării administrației publice locale etc.) și

– *obiectul nemijlocit* – relațiile asupra cărora atentează în mod direct delictul, care sunt protejate prin sancțiuni constituționale.

Totodată, cercetătorul atestă și existența *obiectului material* al *delictului constituțional*, care este constituit din asemenea instituții ca *statul* și *dreptul*. În concret, obiect material al delictului pot fi: actele normativ-juridice, obiectele și fenomenele reale, valorile sociale în funcție de care normele constituționale determină sferile de competență ale instituțiilor de stat, competența organelor și funcționarilor publici, drepturile și libertățile indivizilor, activitatea (funcționarea) și acțiunea (comportamentul) participanților la raporturile juridice constituționale.

²⁰⁰⁵ Овсепян Ж. И. Критерии конституционной ответственности. В: Северо-Кавказский Юридический вестник, 2001, №4. [URL]: <http://www.jourclub.ru/5/>.

În ceea ce privește determinarea obiectului, merită atenție viziunea prof. В. А. Виноградов, care subliniază în acest sens importanța aspectului normativ, deoarece nu orice relație (valoare) poate fi obiect al *delictului constituțional*, ci numai acele relații, valori (interese) asupra cărora atentează *delictul constituțional* și care sunt protejate prin sancțiunile juridice constituționale. Astfel, cu toate că obiect al *delictului constituțional* pot fi: bazele orânduirii constituționale, omul, drepturile și libertățile lui, interesele societății și ale statului, puterea și autoadministrarea publică, suveranitatea națională și de stat, federalismul, democrația, pluralismul ideologic și politic etc., totuși nu orice atentare asupra acestor valori, prevăzute de normele constituționale, devin în mod automat *delicte constituționale*²⁰⁰⁶. Pentru calificarea acestora ca obiect al *delictului constituțional*, este necesară și stabilirea altor elemente ale componenței delictului.

Latura obiectivă a delictului constituțional. *Latura obiectivă*, în opinia mai multor cercetători, reprezintă latura externă a delictului constituțional ce caracterizează însăși fapta și consecințele ce prejudiciază obiectul delictului²⁰⁰⁷. Anume latura obiectivă permite diferențierea între delicte. Din toate elementele componenței delictului, legislația constituțională determină anume semnele laturii obiective, descriind detaliat regula de comportament. Un

²⁰⁰⁶ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, № 10, p. 59.

²⁰⁰⁷ Лучин В. О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, p. 290; Лучин В. О. *Конституционные деликты*. В: Государство и право, 2000, № 1, p. 13; Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и право, 2003, №3, p. 31; Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, № 10, p. 59.

exemplu elocvent în acest sens servește art. 2, alin. (2) din *Constituția Republica Moldova*²⁰⁰⁸ (corespunzător art. 3 alin. (4) din *Constituția Federației Ruse*²⁰⁰⁹) care interzice exercitarea puterii de stat în nume propriu.

De regulă, ca elemente obligatorii ale laturii obiective sunt recunoscute:

- fapta (acțiunea sau inacțiunea),
- ilegalitatea și caracterul dăunător,
- consecințele dăunătoare și
- legătura de cauzalitate dintre acestea.

La categoria semnelor facultative sunt atribuite locul, timpul, metoda (sistematic, periodic) și alte circumstanțe de comitere a faptei ilegale. Aceste caracteristici sunt recunoscute proprii și *delictului constituțional*.

Corespunzător acestei scheme, *delictul constituțional* poate fi comis atât prin acțiune (majoritatea), cât și prin inacțiune. Inacțiunea poate fi necorespunzătoare comportamentului adecvat prevăzut de normele constituționale numai în condițiile în care subiectul este obligat a săvârși anumite acțiuni, dar nu le-a săvârșit. Important este că în funcție de forma activă sau pasivă de comitere a delictului sunt determinate condițiile și măsurile *răspunderii constituționale*²⁰¹⁰.

În context, ar fi oportun să evocăm unele cazuri în care este prevăzută *răspunderea constituțională* exclusiv pentru

²⁰⁰⁸ *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1 (cu modificări și completări până la 20 septembrie 2006).

²⁰⁰⁹ *Конституция Российской Федерации* (принята на всенародном голосовании 12 декабря 1993 г.) (с поправками от 30 декабря 2008 г.). [URL]: <http://www.garant.ru/main/10003000-002.htm>.

²⁰¹⁰ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație*. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 12. p. 4-8.

inacțiune, frecvent invocate în literatura de specialitate. De exemplu, art. 37 al *Legii Federale cu privire la partidele politice* din 11 iulie 2001²⁰¹¹ stabilește că partidul politic care nu participă la scrutin timp de cinci ani consecutiv este dizolvat. O normă similară conține și *Legea Republicii Federative Germane cu privire la partide*²⁰¹², care stabilește că asociația pierde statutul de partid dacă în decurs de șase ani nu participă la alegeri cu un program preelectoral propriu (§2.2).

Sub aspect comparativ, legislația Republicii Moldova în domeniu stabilește posibilitatea dizolvării partidului politic, dacă acesta nu a participat cu liste de candidați în două campanii electorale consecutive pentru alegerea Parlamentului sau a acumulat la fiecare din aceste alegeri un număr de voturi mai mic decât numărul de membri necesar pentru înregistrarea unui partid (art. 22, alin. (2) din *Legea cu privire la partidele politice, nr. 294 din 2007*²⁰¹³).

Autorul V. A. Виноградов atrage atenția asupra absenteismului, ca formă a inacțiunii ce generează răspunderea, în ipostaza în care acesta poate condiționa recunoașterea alegerilor ca fiind nevalabile, dacă legea stabilește un număr minim de participanți la alegeri. Răspunderea pentru asemenea inacțiuni survine în cazurile în care alegătorul nu are motive întemeiate (de exemplu, starea sănătății, deplasări etc.). Astfel, potrivit *Codului electoral al Belgiei* (art. 209-210), ne-

²⁰¹¹ *Федеральный закон от 11 июля 2001 г. N 95-ФЗ „О политических партиях”* (с изменениями и дополнениями). [URL]: <http://base.garant.ru/183523/>.

²⁰¹² *Закон Федеративной Республики Германии «О политических партиях»* от 24 июля 1967 г. [URL]: <http://archive.civitas-russia.ru/upload/publication/115743970257.htm>.

²⁰¹³ *Legea privind partidele politice, nr. 294 din 21.12.2007*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 42-44 din 29.02.2008.

participarea cetățeanului pentru prima dată la alegeri atrage mustrarea acestuia; în cazul neparticipării repetate în decurs de șase-zece ani, familia acestuia este inclusă într-o listă specială, afișată pe edificiul administrativ din localitatea unde își are domiciliul; dacă cetățeanul ignorează alegerile de patru ori în decurs de cinci ani, acesta este exclus din lista alegătorilor pe o perioadă de zece ani²⁰¹⁴.

Un asemenea *delict constituțional* nu este caracteristic sistemului nostru de drept, fiindcă alegerile în Republica Moldova sunt declarate libere (în baza art. 38 din *Constituție*), fapt ce nu obligă cetățenii de a participa la scrutin. De aici putem deduce că spectrul delictelor constituționale diferă de la un sistem constituțional la altul²⁰¹⁵.

Din punctul de vedere al corespunderii acțiunilor subiectului cerințelor normelor constituționale, *latura obiectivă* se poate exprima în diferite forme. În literatura juridică se expune o clasificare a variantelor de comportament inadecvat, și anume²⁰¹⁶:

- neaplicarea normei juridice constituționale;
- aplicarea inadecvată a normei juridice constituționale, ce se poate exprima printr-o eficiență diminuată a realizării dispozițiilor normei;
- încălcarea directă a normei juridice constituționale.

În practică, sunt răspândite încălcarea normelor constituționale exprimate prin emiterea de acte ilegale, prin neajustarea la timp a actelor ilegale cu prevederile constituțio-

²⁰¹⁴ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, № 10, p. 60-61.

²⁰¹⁵ Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2014, nr. 3, p. 7.

²⁰¹⁶ Авакьян С. А. *Государственно-правовая ответственность*. В: Советское государство и право, 1975, №10, p. 22.

nale și a legislației în vigoare, neîndeplinirea obligațiilor și abuzul de drept.

Din această perspectivă, are perfectă dreptate prof. H. M. Колосова, care susține că latura obiectivă a *delictului constituțional* este constituită mai întâi de toate din neîndeplinirea ilegală a obligațiilor constituționale sau abuzul de drepturile constituționale²⁰¹⁷.

Alți autori consideră că *răspunderea constituțională* survine numai în cazul întrunirii în acțiunile subiectului a semnelor componentei *delictului constituțional*, când este vorba fie de încălcarea directă a interdicțiilor constituționale sau de neîndeplinirea funcțiilor, sarcinilor, obligațiilor constituționale cu care sunt învestite de către organele de stat și obștești, de persoanele cu funcții de răspundere din cadrul acestora sau de către cetățeni. Această poziție merită a fi susținută mai ales datorită recunoașterii drept temei al *răspunderii constituționale* neîndeplinirea obligațiilor constituționale. O asemenea abordare a problemei reunește formele și modalitățile de comitere a faptei (încălcarea interdicției) și conținutul material al laturii obiective a faptei (neîndeplinirea funcțiilor și a sarcinilor).

Un aspect al laturii obiective ce a suscitat intense polemici printre cercetători ține de modalitatea de reglementare juridică a acesteia. Astfel, unii autori susțin că latura obiectivă trebuie formulată cu ajutorul criteriilor generale, deoarece „în lege nu pot fi prevăzute toate cazurile posibile”²⁰¹⁸.

²⁰¹⁷ Колосова Н. М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, p. 152.

²⁰¹⁸ Зражевская Т. Д. *Ответственность по советскому государственному праву*. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1980, p. 60-62.

Varietatea vieții politice în sfera căreia acționează normele constituționale uneori nu permite o determinare anticipată a unor criterii formale și de aceea legiuitorul se rezumă la caracteristica generală a faptelor ilegale. În viziunea prof. C. A. Авакьян, răspunderea juridică statală (inclusiv constituțională) se aplică în acele cazuri când nu pot fi găsite criteriile concrete pentru evaluarea negativă a comportamentului subiectului de drept. Temeiul aplicării măsurii de constrângere în aceste cazuri constituie necorespunderea acțiunii subiectului cu interesul suprem, inoportunitatea acțiunii, comportamentul nedorit, neatingerea rezultatului necesar. Prin urmare, posibilitatea aplicării sancțiunilor în asemenea cazuri este sugerată nu de actul normativ, ci de viață²⁰¹⁹.

În aceeași ordine de idei, Д. Т. Шон²⁰²⁰ subliniază imposibilitatea stabilirii unui șir concret de circumstanțe care pot servi ca temeiuri pentru *răspunderea constituțională*. Cu o asemenea constatare nu este de acord Н. М. Колосова, care susține că în cazul dat este vorba de răspunderea politică, și nu de *răspunderea constituțională*, ca formă distinctă a răspunderii juridice. Lipsa temeiurilor concrete ale survenirii *răspunderii constituționale* este prin esență o lacună a legislației constituționale. Astfel, generalizează același autor, lipsa temeiurilor juridice exacte pentru fiecare caz concret de atragere la răspundere constituțională demonstrează fie lacunele legislației constituționale, fie faptul că suntem în prezența unei răspunderi politice²⁰²¹.

²⁰¹⁹ Авакьян С. А. *Государственно-правовая ответственность*. В: Советское государство и право, 1975, № 10, p. 22-23.

²⁰²⁰ Шон Д. Т. *Конституционная ответственность*. В: Государство и право, 1995, № 7, p. 39.

²⁰²¹ Колосова Н. М. *Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности*. В: Государство и право, 1997, № 2, p. 88.

În același timp, și В. О. Лучин atenționează asupra pericolului samavolniciei administrative în contextul existenței diferitor temeuri ale survenirii *răspunderii constituționale*, cu toate că și domnia sa recunoaște faptul că claritatea și exhaustivitatea nu sunt caracteristice *delictelor constituționale*²⁰²².

Susținând poziția acestui cercetător, considerăm că formulările generale sau neconcretizarea laturii obiective a delictelor constituționale sunt chiar periculoase, deoarece, după cum se expune și В. А. Виноградов²⁰²³, aceasta oferă posibilitatea de a profita într-o anumită măsură de situația dată și manifestarea liberului arbitru (samavolniciei) în aplicarea legii din partea instanței corespunzătoare, ceea ce în general diminuează eficiența răspunderii.

Ținând cont de aceste momente, în studiile de specialitate, majoritatea autorilor încurajează necesitatea reglementării concrete în normele constituționale ale laturii obiective a delictului constituțional. Totodată, prof. Н. М. Колосова²⁰²⁴ consideră importantă și necesară reglementarea concretă a tuturor obligațiilor constituționale și competențelor funcționale ale organelor de stat și funcționarilor acestora. Concretizând, domnia sa accentuează că specificul *delictului constituțional* rezidă în faptul că, spre deosebire de infracțiune, gradul de concretizare este minim, deoarece pentru aplicarea măsurilor constituționale este suficientă recunoaș-

²⁰²² Лучин В. О. *Теоретические проблемы реализации конституционных норм*. Дисс. докт. юрид. наук. Москва, 1993, р. 6-7.

²⁰²³ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, № 10, р. 63.

²⁰²⁴ Колосова Н. М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000, р. 155.

terea faptei ca ilegală, adică constatarea comiterii abuzului de drepturile constituționale sau neîndeplinirea obligațiilor constituționale. Sarcina principală a legiuitorului rezidă în consacrarea concretă maximal posibilă a obligațiilor și a drepturilor constituționale în calitatea lor de temeuri ale survenirii *răspunderii constituționale* și, respectiv, stipularea legislativă a componentelor *delictelor constituționale*²⁰²⁵.

Din perspectiva dată, un important element al laturii obiective a *delictului constituțional* este ilegalitatea ce caracterizează comportamentul persoanei care nu corespunde normelor dreptului, principiilor generale și sensului legislației. Ilegale sunt recunoscute acele fapte care se abat de la modelul cerut de normele juridice. În același timp, normele pot concomitent să interzică comportamentul inadecvat prin stabilirea sancțiunilor pentru comiterea acestora.

Prin esență, ilegalitatea servește ca indicator al pericolului sau caracterului dăunător al faptei pentru societate. În ceea ce privește *delictele constituționale*, caracterul dăunător al unora din ele sporește până la nivelul pericolului social. Acest fapt este demonstrat, potrivit prof. В. А. Виноградов, de coincidența parțială a dispozițiilor dreptului constituțional cu cele ale dreptului penal²⁰²⁶.

Mulți cercetători accentuează necesitatea elucidării ilegalității prin intermediul încălcării normelor constituționale, deoarece teoretic aceasta nu întotdeauna poate fi așa. În acest context, specificul *răspunderii constituționale* constă

²⁰²⁵ Колосова Н. М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. Москва: Городец, 2000, р. 158-159.

²⁰²⁶ Виноградов В. А. Состав конституционного деликта. В: Законодательство, 2003, № 10, р. 61.

În posibilitatea survenirii acesteia pentru organele puterii de stat și a persoanelor cu funcții de răspundere în cazul respectării formale a normelor constituționale, când sunt încălcate doar principiile constituționale. De exemplu, lipsește norma constituțională concretă, care obligă organele puterii de stat și persoanele cu funcții de răspundere ca în timpul executării atribuțiilor funcționale să prevadă consecințele ce pot surveni și să ia măsurile necesare pentru prevenirea survenirii consecințelor negative. În același timp, se poate vorbi despre ilegalitatea încălcării obligației date care nu este consacrată legislativ.

Drept ilegal în acest caz poate fi recunoscut, de exemplu, prezentarea în Parlament, de trei ori consecutiv de către Șeful statului, a uneia și aceleiași candidaturi la funcția de președinte al Guvernului. Șeful statului, neîncălcând norma constituțională concretă, face abuz de dreptul constituțional, consacrat în alin. 1 al art. 98 din *Constituție*, deoarece el conștient admite survenirea consecințelor nefavorabile – criza constituțională.

Astfel, caracterul ilicit al *delictului constituțional* presupune neîndeplinirea obligațiilor constituționale sau abuzul de drepturile constituționale, care într-un șir de cazuri pot fi elucidate doar prin înțelegerea sistemică a normelor și principiilor constituționale²⁰²⁷.

Un alt aspect al laturii obiective este relevat de către cercetătorii М. П. Авдеенкова și Ю. А. Дмитриев, potrivit cărora specificul laturii obiective a *delictului constituțional* rezidă în faptul că elementul obligatoriu al acesteia

²⁰²⁷ Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2014, nr. 3, p. 8.

este doar fapta ilegală (acțiunea sau inacțiunea), în timp ce survenirea consecințelor negative nu întotdeauna este obligatorie. Consecințele social periculoase și legătura de cauzalitate între faptă și consecințe sunt, astfel, elemente facultative ale laturii obiective. Cu toate acestea însă, nu trebuie negată existența acestora în componența *delictului constituțional*²⁰²⁸.

În viziunea altor autori, acestea constituie elemente obligatorii ale componenței *delictului constituțional*. Astfel, В. А. Виноградов²⁰²⁹ menționează că, în principiu, fapta ce nu corespunde modelului de comportament prestabilit de norma constituțională, prin însăși comitere deja cauzează anumite daune relațiilor sociale. Doar unele componente ale *delictelor constituționale* cuprind și consecințele faptei, ceea ce presupune necesitatea stabilirii legăturii cauzale între faptă și consecințele survenite. În acest sens, Л. В. Забровская afirmă că necesitatea constatării și probării survenirii consecințelor negative ale *delictului constituțional* și a legăturii cauzale dintre acestea există nu întotdeauna, ci doar în cazurile special indicate de lege²⁰³⁰.

Survenirea consecințelor nefavorabile, ca temei al *răspunderii constituționale*, nu poate fi întotdeauna o condiție strictă ca în cazul atragerii persoanei la răspundere penală. De exemplu, chiar dacă legislația stabilește temeieri juridice concrete (corupția, neacceptarea raportului referitor

²⁰²⁸ Авдеенкова М. П., Дмитриев Ю. А. *Конституционно-правовая ответственность в России*. В: Право и жизнь, 2002, № 45. [URL]: <http://www.law-n-life.ru/arch/n45.aspx>.

²⁰²⁹ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, №10, p. 61.

²⁰³⁰ Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и право, 2003, №3, p. 31.

la executarea bugetului etc.) pentru atragerea Guvernului la *răspundere constituțională*, acest fapt nu presupune ne mijlocit obligația Parlamentului de a demite Guvernul. Parlamentul trebuie să soluționeze această întrebare luând în considerare întrunirea sau lipsa tuturor elementelor componenței *delictului constituțional* în acțiunile (sau inacțiunile) Guvernului, evaluând în același timp și situația politică din țară, configurarea forțelor politice etc.

În final, vom nota că un moment important pentru elucidarea esenței *delictului constituțional* este *caracterul sancționabil* al faptei, ceea ce presupune obligativitatea reglementării legislative a răspunderii pentru comiterea acesteia. Din acest punct de vedere, o anumită faptă poate fi social-periculoasă (dăunătoare), să atenteze la relațiile sociale, să contravină dispozițiilor normelor juridice, însă dacă în actele legislative ale statului nu este prevăzută o formă concretă de *răspundere constituțională* pentru comiterea ei, atunci ea nu poate fi considerată ca *delict constituțional*²⁰³¹.

Acesta este un aspect foarte semnificativ pentru instituția *răspunderii constituționale*, în general, deoarece anume în această direcție trebuie să se orienteze legiuitorul autohton, ca să dezvolte instituția dată la nivel național. Prin esență, reglementarea faptelor pasibile de *răspundere constituțională* va constitui un stimul important pentru dezvoltarea instituției date sub aspect teoretic și practic în limitele teritoriului național. Astfel, o condiție importantă

²⁰³¹ Александрова Н. А. Конституционное (государственное) право России: учебно-методический комплекс по специальности 030501 - «Юриспруденция». Челябинск: Изд.-во ЮУрГУ, 2005, р. 174; Конституционное (государственное) право России: учебно-методический комплекс по специальности 030501 - «Юриспруденция», составитель И. А. Александрова. Челябинск: Издательство ЮУрГУ, 2005, р. 174.

pentru eficacitatea *răspunderii constituționale* este fixarea clară în actele legislative a elementelor componente *delictului constituțional*²⁰³².

Subiectul delictului constituțional. Argumentarea existenței de sine stătătoare a *răspunderii constituționale*, ca formă distinctă de răspundere juridică, practic este imposibilă în lipsa determinării subiecților asupra cărora aceasta se răsfrânge. Respectiv, abordarea acestei problematici este de strictă actualitate, ținând cont de faptul că în prezent *răspunderea constituțională* parcurge un amplu proces de constituire ca instituție juridică²⁰³³.

În literatura juridică, sunt utilizate atât noțiunea „subiect al delictului constituțional”, cât și noțiunea „subiect al răspunderii constituționale”. De regulă, prin utilizarea termenului „subiect al răspunderii constituționale” se are în vedere *subiectul delictului constituțional*. În același timp, în unele cazuri este necesar de a delimita subiectul răspunderii constituționale de cel al delictului constituțional, pornind de la noțiunea *răspunderii constituționale*.

În cazul în care răspunderea este privită ca obligație, noțiunea de subiect al *delictului constituțional* coincide cu cea de subiect al *răspunderii constituționale*. În majoritatea cazurilor, aceste noțiuni sunt utilizate ca identice.

Dacă răspunderea este percepută ca raport juridic, atunci subiecții ai răspunderii constituționale sunt atât persoanele față de care se aplică sancțiunile (subiect pasiv), cât

²⁰³² Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație*. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 12, p. 6; Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2014, nr. 3, p. 8.

²⁰³³ Muruianu I. *Considerații generale referitoare la subiecții răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5, p. 23.

și cele care le aplică (subiect activ). De aici putem deduce că noțiunea de subiect al *răspunderii constituționale* este mai largă ca cea de subiect al *delictului constituțional*. Un moment important sub acest aspect rezidă în faptul că, în funcție de raportul juridic, unul și același subiect poate atât să suporte, cât și să aplice măsurile de *răspundere constituțională*. Uneori însă, subiecții care aplică măsurile nu pot să suporte aplicarea acestora (de ex., poporul) și viceversa (cetățeanul, cetățeanul străin)²⁰³⁴.

Sub aspect conceptual, în studiile de specialitate subiectul *răspunderii constituționale* (subiectul pasiv) este definit ca participant la raporturile juridice constituționale, căruia, potrivit normelor constituționale, îi revine obligația de a răspunde pentru comportamentul său în sfera juridică constituțională, asigurată de posibilitatea aplicării *sancțiunilor constituționale*²⁰³⁵.

Într-o altă opinie, subiecții *răspunderii constituționale* sunt subiecți ai raporturilor juridice constituționale susceptibili și obligați să răspundă pentru comportamentul lor, iar, în cazul comiterii unui *delict constituțional*, să suporte unele consecințe negative, inclusiv un prejudiciu sau alte restrângeri legale, asigurate de posibilitatea aplicării față de ei a măsurilor de influență statală, inclusiv constrângerea²⁰³⁶.

Subiecții *delictului constituțional* sunt acei subiecți cărora ipoteza normelor constituționale le stabilește direct sau indirect un anumit comportament prevăzut de dispoziție,

²⁰³⁴ Виноградов В. А. Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование. Москва, 2000. р. 44-45.

²⁰³⁵ Виноградов В. А. Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование. Москва, 2000. р. 107.

²⁰³⁶ Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002. р. 398.

pentru a cărui încălcare este prevăzută posibilitatea aplicării măsurilor de răspundere. Altfel spus, sunt subiecții care poartă *răspundere constituțională* pentru devierea comportamentului său de la modelul stabilit de dispoziția normei constituționale²⁰³⁷; subiecții față de care pot fi aplicate *sanțiuni constituționale* în cazul neexecutării obligațiilor constituționale sau a abuzului de drepturile constituționale²⁰³⁸.

Relevantă în acest sens este și Л. В. Забровская, care definește subiectul *delictului constituțional* ca participant la raporturile juridice constituționale care a comis un delict constituțional, fiind susceptibil de a suporta răspunderea constituțională potrivit normelor juridice constituționale. Răspunderea acestui subiect intervine pentru abaterea comportamentului său de la modelul stabilit de dispoziția normei juridice constituționale²⁰³⁹.

Din definițiile expuse se poate conchide că subiectul răspunderii constituționale dispune de câteva particularități²⁰⁴⁰:

- în primul rând, este un participant al raporturilor juridice constituționale, adică dispune de capacitatea juridică constituțională;
- în al doilea rând, el este obligat să răspundă pentru comportamentul său;

²⁰³⁷ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație*. În: *Legea și Viața*, 2009, nr. 12, p. 6; Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2014, nr. 3, p. 8.

²⁰³⁸ Муруян И. *Нормативное и фактическое основания конституционной ответственности*. В: *Закон и жизнь*, № 3, 2011, p. 44.

²⁰³⁹ Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. În: *Закон и право*, 2003, nr. 3, p. 33.

²⁰⁴⁰ Muruianu I. *Considerații generale referitoare la subiecții răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5, p. 24.

- în al treilea rând, în dreptul constituțional îi este prevăzută posibilitatea de a suporta anumite restrângeri de natură constituțională (el dispune de capacitate delictuală constituțională).

În context, H. M. Колосова declară că, în principiu, subiecții *răspunderii constituționale* coincid cu subiecții raporturilor juridice constituționale. Altfel spus, dacă subiectul de drept dispune de drepturi și obligații constituționale, atunci el este subiect al *răspunderii constituționale*²⁰⁴¹.

Asupra cercului de subiecți ai *delictului constituțional* în literatura de specialitate nu există unanimitate. Astfel, în viziunea lui Д. Т. Шон²⁰⁴², cercul organelor și persoanelor asupra cărora se răsfrânge *răspunderea constituțională* este îngust, comparativ cu cel al subiecților altor forme de răspundere. În cazul dat este vorba de răspunderea organelor supreme în stat, a organelor regionale și locale, a deputaților, a deminitarilor și funcționarilor publici, adică a acelor structuri și persoane care iau cele mai importante decizii în stat.

În aceeași manieră opinează și autorii М. П. Авдеенкова și Ю. А. Дмитриев, potrivit cărora subiect al *delictului constituțional* poate fi doar organul sau funcționarul public în a cărui competență Constituția atribuie funcțiile de exercitare a puterii publice²⁰⁴³.

²⁰⁴¹ Колосова Н. М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000. p. 60.

²⁰⁴² Шон Д. Т. *Конституционная ответственность*. В: Государство и право, № 7/1995, p. 38-39.

²⁰⁴³ Авдеенкова М. П., Дмитриев Ю. А. *Конституционно-правовая ответственность в России*. В: Право и жизнь, №45/2002. [URL]: <http://www.ydmitriev.ru/txt/0007.htm>.

Asupra acestui aspect s-a expus și cercetătorul autohton D. Baltag, care este confuz, deoarece notează că subiecte ale răspunderii juridice constituționale sunt mai întâi de toate subiectele care dispun de drepturi și împuterniciri constituționale: statul în ansamblu, organele puterii de stat, organele de autoadministrare, persoanele cu înalte funcții de răspundere²⁰⁴⁴. După cum se poate observa, poziția domniei sale nu e clară, subiecți sunt doar cei enumerați sau mai sunt și alții²⁰⁴⁵.

Mulți cercetători din domeniu (printre care Н. А. Духно și В. И. Ивакин²⁰⁴⁶), criticând poziția lui Д. Т. Шон, susțin că cercul subiecților *răspunderii constituționale* este cu mult mai larg.

Bunăoară, în viziunea lui В. А. Виноградов, aceștia sunt foarte variați, comparativ cu subiecții altor forme de răspundere juridică, o astfel de calitate având:

- statul și elementele sale componente (subiecții federației, formațiunile autonome);
- organele de stat (șeful statului, parlamentul, guvernul etc.);
- formațiunile sociale și colectivele de cetățeni cu caracter public;
- funcționarii publici;
- organele administrației publice locale;
- indivizii (cetățenii, cetățenii străini, persoanele fără cetățenie, persoanele cu mai multe cetățenii).

²⁰⁴⁴ Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p. 247; Baltag D. *Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008, p. 150.

²⁰⁴⁵ Muruianu I. *Considerații generale referitoare la subiecții răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5, p. 25.

²⁰⁴⁶ Духно Н. А., Ивакин В. И. *Понятие и виды юридической ответственности*. В: *Государство и право*, 2000, №6, p. 15.

Acești subiecți pot fi obligați să răspundă pentru comportamentul lor. De asemenea, ei pot suporta influența negativă a normelor constituționale în cazul devierii de la comportamentul adecvat prevăzut de acestea. Prin esență, acestea și sunt premisele capacității juridice a subiecților de a comite *delicte constituționale* și de a răspunde pentru aceasta²⁰⁴⁷.

Pe lângă precizarea concretă a subiecților *răspunderii constituționale*, în studiile de specialitate se operează și cu unele clasificări ale acestora. Una dintre cele mai des întâlnite este distincția dintre subiecții *colectivi* și cei *individuali*.

Din perspectiva dată, cercetătoarea Т. Д. Зражевская atribuie la categoria subiecților individuali: cetățenii, deputații și funcționarii aleși sau numiți de organele reprezentative, în timp ce subiecții colectivi care dispun de capacitate delictuală constituțională sunt: organele de stat și alte formațiuni sociale (comisiile permanente ale organelor reprezentative, comisiile electorale)²⁰⁴⁸.

La rândul său, В. О. Лучин consideră drept subiecți individuali cetățenii, cetățenii străini și persoanele fără cetățenie, precum și funcționarii, iar subiecți colectivi – organele puterii de stat și asociațiile obștești. În același timp, autorul face distincție dintre așa categorii de subiecți, cum sunt: organele statului, funcționarii statului și cetățenii (cetățenii străini și persoanele fără cetățenie)²⁰⁴⁹.

Dincolo de cele menționate, atragem atenția că în studiile de specialitate, cele mai polemizate aspecte la acest

²⁰⁴⁷ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, № 10/2003, р. 64.

²⁰⁴⁸ Зражевская Т. Д. *Ответственность по советскому государственному праву*. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1980, р. 125.

²⁰⁴⁹ Лучин В. О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, р. 398.

capitol este recunoașterea calității de subiect al *răspunderii constituționale* (delictului constituțional) a persoanelor fizice, poporului și statului.

În ceea ce ne privește, considerăm că, în virtutea faptului că statul și-a asumat prin intermediul Legii Supreme importante obligații față de societate și individ, e necesar și inevitabil ca acesta să răspundă pentru onorarea acestora.

Respectiv, persoana fizică poate fi subiect al *răspunderii constituționale* în special în cazul în care solicită să fie beneficiar al acestor obligații (pentru obținerea frauduloasă și ilegală a cetățeniei). De asemenea, forma dată de răspundere poate interveni și în cazul în care persoana fizică acționează ilegal pentru a obține competențe de putere, adică calitatea de reprezentant al statului (e cazul anulării înregistrării candidaților în cadrul scrutinului electoral).

Referitor la popor, cu siguranță acesta nu poate fi subiect al *răspunderii constituționale*, deoarece nu dispune de capacitatea juridică necesară nici pentru a comite delictul constituțional și nici pentru a suporta răspunderea. Fiind unica sursă a puterii și unicul purtător al suveranității în stat, poporul ca entitate este doar beneficiar de drepturi în raport cu acesta²⁰⁵⁰.

Latura subiectivă a delictului constituțional. *Latura subiectivă a delictului constituțional* presupune atitudinea persoanei față de fapta sa ce nu corespunde comportamentului adecvat din sfera constituțională și consecințele acesteia²⁰⁵¹. La categoria semnelor laturii subiective a delictului sunt atribuite: vinovăția, motivul și scopul.

²⁰⁵⁰ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: *Legea și Viața*, nr. 12, 2009, p. 6.

²⁰⁵¹ Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: *Закон и право*, 2003, № 3, p. 33.

În general, *vinovăția* este considerată un element principal al componenței delictului. În mod tradițional, aceasta este determinată ca atitudine psihică a persoanei față de fapta comisă sub formă de intenție sau imprudență. Legislația constituțională nu definește însă *vinovăția*, ci doar în unele cazuri prevede obligativitatea acesteia pentru atragerea la *răspunderea constituțională*. De aici și multitudinea de viziuni asupra acestui subiect.

În doctrina juridică pot fi atestate trei abordări ale *vinovăției* ca principal element al laturii subiective. Prima abordare atestă existența unor cazuri excepționale de survenire a răspunderii în lipsa *vinovăției*, din care face parte și *răspunderea constituțională*. În contextul dat se propune de a recunoaște că uneori *răspunderea constituțională* poate să survină în lipsa *vinovăției*. De exemplu, lipsește forma concretă de *vinovăție* în cazul demiterii Guvernului. A doua abordare presupune posibilitatea survenirii oricărei răspunderi juridice doar în condițiile existenței *vinovăției*. A treia abordare se bazează pe recunoașterea în *răspunderea constituțională* a unei *vinovății* specifice, deoarece, în lipsa acesteia, oricare răspundere devine fără obiect, scop și ineficientă²⁰⁵².

În general, referitor la recunoașterea *vinovăției* drept condiție pentru survenirea *răspunderii constituționale*, în doctrină sunt atestate diferite opinii. Astfel, unii autori acceptă aplicarea răspunderii pentru fapte ilegale obiective, adică fără a se stabili *vinovăția* subiectului²⁰⁵³. Alți autori

²⁰⁵² Колюшин Е. И. Конституционное (государственное) право России. Курс лекций. Москва: Издательство МГУ, 1999, р. 22, р. 27.

²⁰⁵³ Шон Д. Т. Конституционная ответственность. В: Государство и право, № 7/1995, р. 38-39.

însă neagă categoric existența răspunderii fără vinovăție²⁰⁵⁴. O a treia categorie recunosc drept o particularitate a dreptului constituțional faptul că doar în unele cazuri *răspunderea constituțională* survine indiferent de existența sau forma vinovăției²⁰⁵⁵ (de exemplu, pentru recunoașterea de către Curtea Constituțională a unui act normativ-juridic ca fiind neconstituțional, nu are importanță vinovăția organului care l-a emis sau adoptat).

Concomitent, în studiile de specialitate este atestată ideea potrivit căreia în dreptul constituțional vinovăția dispune de un anumit specific, condiționată de particularitățile relațiilor reglementate constituțional, a căror majoritate sunt de natură politică.

Astfel, cercetătorul В. О. Лучин susține că în dreptul constituțional vinovăția nu poate fi redusă la accepțiunea tradițională de atitudine psihică a subiectului față de fapta sa și consecințele acesteia. Ea se asociază în principal cu posibilitatea subiectului de a-și îndeplini în modul corespunzător obligațiile constituționale și de a preveni sau a evita comiterea *delictului constituțional*. Deci vinovăția subiectului rezidă în neluarea tuturor măsurilor necesare

²⁰⁵⁴ Краснов М. А. Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушения закона. В: Государство и Право, № 6/1993, р. 49; Авдеенкова М. П., Дмитриев Ю. А. Конституционно-правовая ответственность в России. В: Право и жизнь, № 45/2002. [URL]: <http://www.ydmitriev.ru/txt/0007.htm>; Лучин В. О. Конституционные деликты. В: Государство и право, № 1/2000, р. 13.

²⁰⁵⁵ Забровская Л. В. Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате. В: Закон и право, 2003, № 3, р. 33; Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, р. 293; Колюшин Е. И. Конституционное (государственное) право России. Курс лекций. Москва: Издательство МГУ, 1999, р. 27.

pentru prevenirea comiterii delictului în condițiile în care avea posibilitate s-o facă²⁰⁵⁶.

Potrivit prof. В. А. Виноградов, specificul vinovăției este determinat și de funcția de restabilire a *răspunderii constituționale*. Astfel, pentru restabilirea ordinii constituționale, atitudinea subiectivă a subiectului ce a atentat asupra ei, de regulă, nu are semnificație esențială. Anume din acest punct de vedere în dreptul constituțional formele vinovăției doar uneori au însemnătate juridică, deoarece pentru survenirea răspunderii în majoritatea cazurilor e suficientă prezența oricărei forme de vinovăție. Mai mult, în multe cazuri vinovăția nu constituie un element necesar al *răspunderii constituționale*, care poate fi astfel aplicată și în lipsa acesteia²⁰⁵⁷.

Un moment semnificativ la care ținem să atragem atenția este faptul că în dreptul constituțional forma vinovăției are importanță doar pentru subiecții individuali. De aceea, se face distincție între vinovăția subiecților individuali și a celor colectivi.

Pentru majoritatea *delictelor constituționale* comise de subiecții individuali, forma vinovăției nu este strict determinată. Ei le pot comite atât intenționat, cât și din imprudență.

Forma vinovăției poate fi prevăzută în actul juridic fie în mod direct, fie indirect. Există cazuri când se face o diferențiere concretă a formelor vinovăției, în funcție de care se deosebesc și măsurile de răspundere.

Un exemplu de reglementare a formei concrete de vinovăție ne servește art. 98 al Constituției RFG²⁰⁵⁸, potrivit

²⁰⁵⁶ Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, р. 292.

²⁰⁵⁷ Виноградов В. А. Состав конституционного деликта. В: Законодательство, № 10/2003, р. 65.

²⁰⁵⁸ Основной закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949 г. (с последующими изменениями и дополнениями до 20 октября 1997 г.). [URL]: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/BRD.HTM>.

căruia Curtea Constituțională Federală poate, la cererea Bundestagului, să dispună transferul în altă funcție a judecătorului federal, dacă acesta încalcă principiile Constituției sau atentează la regimul constituțional al vreunui land în timpul exercitării obligațiilor funcționale sau în afara serviciului, iar, în cazul atestării unei intenții, poate fi adoptată hotărârea concedierii acestuia.

O cu totul altă situație e în cazul vinovăției subiecților colectivi. Determinarea acesteia ca atitudine a subiectului colectiv față de comportamentul său și consecințele ei pot fi doar convenționale. Aici este vorba nu doar de o adunare de indivizi, ci de un colectiv organizat de oameni, în care fiecare îndeplinește anumite obligații. De aici și specificul vinovăției subiectului colectiv. În același timp, subiectul colectiv are mai multe posibilități de a întreprinde măsurile necesare pentru a preveni neîndeplinirea obligațiilor constituționale.

În contextul dat, В. А. Виноградов încearcă să determine vinovăția subiecților colectivi în dreptul constituțional cu ajutorul categoriei vinovăției persoanei juridice din dreptul civil și cel administrativ. Astfel, în viziunea sa, ea poate fi privită ca neluarea de către subiectul colectiv a tuturor măsurilor posibile, inclusiv nefolosirea drepturilor (competențelor) în scopul respectării normelor juridico-constituționale și realizarea obligațiilor cu care a fost investit, pentru a căror încălcare este prevăzută *răspunderea constituțională*²⁰⁵⁹.

Anumite dificultăți prezintă clarificarea faptului dacă au fost întreprinse toate măsurile necesare pentru respectarea de către subiectul colectiv a normelor constituționale. Și în

²⁰⁵⁹ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, № 10, p. 66.

cazul dat autorul citat recomandă o apelare la experiența acumulată în cadrul dreptului civil și a celui administrativ. Astfel, dacă subiectul colectiv supus *răspunderii constituționale* invocă anumite circumstanțe care au determinat imposibilitatea îndeplinirii cerințelor legii, atunci acesta este obligat să le justifice.

În unele cazuri, normele constituționale nu prevăd necesitatea luării în considerare a vinovăției subiecților colectivi. Evident este cazul când caracterul *delictului constituțional* presupune existența certă a vinovăției subiectului colectiv.

În cazul în care neîndeplinirea de către subiectul colectiv a obligațiilor sale poate fi condiționată de cauze ce nu depind de acesta, e necesar de a lua în considerare existența vinovăției colectivului sau circumstanțele ce demonstrează lipsa acesteia.

Un aspect important la acest capitol este coraportul dintre vinovăția colectivă și vinovăția membrilor colectivului. În dreptul constituțional nu există o viziune unică asupra faptului dacă este necesar de a reduce sau nu vinovăția subiectului colectiv la vinovăția membrilor acestuia.

Pe de o parte, *delictul constituțional*, comis de subiectul colectiv, întotdeauna este un rezultat al neîndeplinirii sau al îndeplinirii inadecvate a obligațiilor de către fiecare funcționar sau de către toți. Desigur, vinovăția subiectului colectiv se poate manifesta prin vinovăția membrilor acestuia, deoarece anume prin intermediul acțiunilor acestora subiectul colectiv participă în cadrul raporturilor juridice. De aici, uneori, prin vinovăția subiectului colectiv se înțelege vinovăția membrilor care realizează activitatea colectivului în limitele drepturilor și obligațiilor prestabilite. În acest caz nu are importanță dacă încălcarea a fost comisă de o persoană sau de tot colectivul.

Pe de altă parte, încercările de a reduce răspunderea colectivului doar la răspunderea membrilor acestuia s-au dovedit a fi nu prea reușite. Subiecții dați nu participă de sine stătător în cadrul raporturilor juridice constituționale, fiind subordonați subiectului colectiv. De aceea, vinovăția subiectului colectiv nu poate fi redusă la suma abaterilor membrilor acestuia. În unele cazuri, în general, este imposibilă determinarea vinovăției concrete a unei sau a altei persoane pentru neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor de către subiectul colectiv, iar uneori aceasta pur și simplu nu are importanță juridică.

Cea mai corectă poziție, reflectată de altfel și în legislația constituțională, este cea potrivit căreia subiectul colectiv trebuie să răspundă pentru subiecții individuali care acționează din numele acestuia (și în interesul lui), în cazul lipsei controlului corespunzător asupra îndeplinirii de către aceștia a obligațiilor funcționale.

În majoritatea cazurilor nu există temeuri pentru atragerea la *răspundere constituțională* a funcționarilor ce fac parte din cadrul unui organ colegial și care nu au susținut hotărârea (acțiunea) ce a generat ulterior încălcarea normelor constituționale. De asemenea, nu sunt temeuri de a atrage la *răspundere constituțională* a subiecților individuali pentru hotărârile (activitățile) luate (desfășurate) din numele subiectului colectiv predecesor. În acest caz, sancțiunile pot fi aplicate doar subiectului colectiv.

Expunându-se pe marginea acestui subiect, A.H. Кокотов notează: „Dat fiind faptul că capacitatea juridică a formațiunilor colective se manifestă în activitatea persoanelor-membre, în procesul de aplicare a *răspunderii constituționale* inevitabil survine problema determinării vinovăției formațiunii colective în baza vinovăției fondatorilor,

membrilor, participanților, a persoanelor cu funcții de răspundere. Prin urmare, sunt necesare criteriile normative clare de extindere a răspunderii subiecților individuali asupra răspunderii formațiunilor colective, pentru a nu se admite imputarea obiectivă”²⁰⁶⁰.

Detaliind, autorul explică că „o măsură de răspundere a asociațiilor obștești este lichidarea lor de către instanță pentru comiterea unor ilegalități. Dar în legislație nu sunt formulate criteriile clare referitoare la acțiunile, hotărârile, actele organelor, persoanelor cu funcții de răspundere, membrilor, participanților la asociațiile obștești față de activitatea însăși a formațiunilor, nu este explicat ceea ce poate și trebuie să fie explicat ca exces al executorului. Iar fără aceasta se poate ușor admite aplicarea față de asociația obștească a măsurilor de răspundere pentru acțiunile membrilor săi, participanților, organelor și persoanelor cu funcții de răspundere care obiectiv nu se extind asupra activității asociației în ansamblu”²⁰⁶¹.

Chiar dacă la o primă vedere abordarea problemei dintr-o asemenea perspectivă pare a fi dificilă, totuși considerăm că în cazul *răspunderii constituționale* a subiectului colectiv este importantă și necesară determinarea vinovăției subiectului în ansamblu și a fiecărui membru în parte, deoarece este vorba de subiecți colectivi deosebiți, ce dispun de imunitate, de statut special și ample atribuții în domeniu, pentru care trebuie să fie responsabili în mod special²⁰⁶².

²⁰⁶⁰ Кокотов А.Н. Конституционно-правовое принуждение. В: Российский юридический журнал, 2003, № 1, р. 18.

²⁰⁶¹ Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России. 3-е издание. Москва: Издательство Юристъ, 2004, р. 21.

²⁰⁶² Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2014, nr. 3, p. 10.

Ignorând asemenea particularități, В. А. Виноградов (ținând cont de cele enunțate anterior) conchide că în dreptul constituțional vinovăția nu în toate cazurile este o condiție obligatorie pentru survenirea *răspunderii constituționale*. Astfel, dreptul constituțional admite existența răspunderii pentru faptele comise fără vinovăție. În aceste cazuri, subiecții poartă răspundere doar pentru faptul că norma a fost încălcată. Instanțele ce soluționează problema răspunderii lor nu sunt obligate să clarifice și să demonstreze vinovăția acestora.

Mai mult, *răspunderea constituțională* poate surveni și pentru faptele altor subiecți. Astfel, în unele cazuri se admite imputarea vinovăției. Termenul „imputare” presupune o anumită legătură juridică între subiectul (subiecții) ce a admis *delictul constituțional* și subiectul care trebuie să poarte răspundere pentru această faptă. Numai în prezența unei asemenea legături juridice este posibilă imputarea vinovăției. Drept exemplu servește răspunderea candidaților, partidelor politice pentru activitatea persoanelor lor de încredere²⁰⁶³.

O altă particularitate a laturii subiective a *delictului constituțional* este evidențiată de către Ж. И. Овсепян, potrivit căreia în cazul organelor (funcționarilor) puterii publice vinovăția poate fi egalată cu prezumția competenței. Este ceva analogic construcției răspunderii fără vinovăție a proprietarului sursei de pericol sporit în dreptul civil. Competențele de autoritate cu care sunt investite organele (funcționarii) de stat (municipale) sunt considerate de asemenea drept surse de pericol sporit care trebuie utilizate cu abilitate și precauție. Însuși faptul investirii cu competențe de putere presupune inevitabilitatea răspunderii pentru

²⁰⁶³ Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, 2003, № 10, p. 68.

posibilele consecințe juridice indiferent de particularitățile proceselor volitive și intelectuale prin intermediul cărora s-a comis *delictul constituțional*²⁰⁶⁴.

Exemplificând într-o anumită măsură acest aspect, O. E. Кутафин susține că demisia ministrului, ca măsură a *răspunderii constituționale*, poate surveni uneori în lipsa unei forme concrete de vinovăție, deoarece statutul ministrului atestă existența unei răspunderi duble a acestuia: în calitatea acestuia de cetățean și ca reprezentant al puterii, indiferent de forma vinovăției. În caz contrar, de exemplu, ministrul Finanțelor nu trebuie să poarte răspundere pentru ruina sistemului financiar din țară, deoarece forma concretă de vinovăție nu poate fi determinată. Vinovăția ministrului se exprimă prin incapacitatea acestuia de a executa unele sau altele sarcini funcționale etc.²⁰⁶⁵

De multe ori, susțin cercetătorii, forma vinovăției poate fi determinată în funcție de comportamentul post-delict. Astfel, anularea oportună a actului ce contravine Constituției de către subiectul emitent și luarea măsurilor corespunzătoare pentru prevenirea consecințelor negative generate de acțiunea acestui act sunt un indicator al imprudenței (formă a vinovăției). În schimb, tergiversarea executării hotărârii instanței judecătorești cu privire la anularea actului sau emiterea unui nou act asemănător cu cel anulat denotă o anumită intenție a funcționarului (organului) public²⁰⁶⁶.

²⁰⁶⁴ Овсепян Ж. И. *Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации*. Часть 1. В: Северо-Кавказский юридический вестник, 2001, № 4, р. 25.

²⁰⁶⁵ Кутафин О. Е. *Предмет конституционного права*. Москва: Юристъ, 2001, р. 189-190.

²⁰⁶⁶ Овсепян Ж. И. *Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации*. Часть 1. В: Северо-Кавказский юридический вестник, 2001, № 4, р. 25.

Așadar, prin abordarea subiectului dat se face atât dovada existenței instituției *răspunderii constituționale*, cât și a specificului acesteia care o face distinctă de celelalte forme de răspundere juridică²⁰⁶⁷.

În același timp, pe fonul acestui studiu de sinteză, prominentă devine situația deficitară din sfera reglementării juridice și a cercetării științifice la acest capitol. Considerăm că temeiurile expuse anterior sunt destul de bine venite pentru inițierea unor cercetări complexe a normelor juridice constituționale axate pe studierea drepturilor, obligațiilor și competențelor subiecților raporturilor juridice constituționale pentru a determina formele de răspundere ce pot surveni pentru neonorarea sau onorarea inadecvată a acestora. Obiectivul principal în acest caz, fără îndoială, trebuie să constituie modificarea corespunzătoare a legislației constituționale în vigoare, pentru ca astfel *răspunderea constituțională* să devină un instrument eficient de asigurare și menținere a ordinii și *legalității constituționale*, precum și a eficienței Legii Supreme a statului²⁰⁶⁸.

Prin urmare, considerăm²⁰⁶⁹ necesar de a evedenția necesitatea perfecționării legislației constituționale, în care este oportun de a consacra componentele delictelor constituționale, competențele organelor puterii de stat și a persoanelor cu înalte funcții de răspundere. Fiecare dintre aceștia trebuie să cunoască obligațiile sale, drepturile și

²⁰⁶⁷ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, nr. 12, 2009, p. 7.

²⁰⁶⁸ Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2014, nr. 3, p. 11.

²⁰⁶⁹ Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, nr. 12, 2009, p. 8.

acele măsuri care vor surveni în cazul îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor, fie în caz de abuz de drepturile cu care au fost investiți.

3.3.2. Sancțiunea constituțională. Un atribut indispensabil și deosebit de important al răspunderii constituționale, ca de altfel al oricărei forme de răspundere juridică, este sancțiunea juridică constituțională (sancțiunea constituțională), care presupune consecințele nefavorabile suportate de către subiectul atras la răspundere. Anume existența acesteia a stat la baza dezvoltării răspunderii constituționale ca instituție juridică²⁰⁷⁰.

Așadar, în ultimii douăzeci de ani, problematica *răspunderii constituționale* a devenit populară, suscitând un interes deosebit și determinând o studiere amplă și multiaspectuală. O atenție deosebită s-a acordat mai multor aspecte importante ale instituției, printre care subiecții răspunderii, instanța răspunderii, temeiurile etc.

O preocupare distinctă în acest sens a înregistrat și *sancțiunea răspunderii constituționale*. Chiar dacă la o primă vedere s-ar părea că problematica nu prezintă dificultăți, totuși cercetătorii adeseori o interpretează și o abordează în mod diferit.

În doctrina juridică, atenția principală a fost centrată pe identificarea *sancțiunii juridico-constituționale* în cadrul sistemului măsurilor de constrângere juridică constituțională, fapt ce a permis argumentarea caracterului de sine stătător al acesteia, prin sublinierea principalelor trăsături ce o caracterizează.

²⁰⁷⁰ Costachi Gh., Muruianu I. *Sancțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 4-7.

Propunându-ne dezvoltarea acestui subiect, reiterăm că un atribut indispensabil și deosebit de important al *răspunderii constituționale*, ca de altfel al oricărei forme de răspundere juridică, este *sanctiunea juridică constituțională* (*sanctiunea constituțională*), care presupune consecințele nefavorabile suportate de către subiectul atras la răspundere²⁰⁷¹. Prin esență, anume existența acesteia a stat la baza dezvoltării *răspunderii constituționale* ca instituție juridică²⁰⁷².

În primul rând, aceasta s-a datorat faptului că în cuprinsul legislației constituționale se conțin sancțiuni care nu pot fi atribuite categoriilor tradiționale de răspundere juridică, ca cea administrativă, civilă, penală, contravențională, disciplinară. În acest sens, existența unor sancțiuni speciale cu caracter politic a fost atestată cu circa o jumătate de secol în urmă²⁰⁷³, fapt ce a determinat, la rândul său, conceperea unei noi forme de răspundere juridică – *răspunderea constituțională*²⁰⁷⁴.

Cu toate acestea însă, afirmarea și recunoașterea ei ca instituție juridică de sine stătătoare s-au produs cu mult mai târziu, deoarece mult timp s-a considerat că măsurile de sancționare prevăzute în cuprinsul Constituției erau de natură politică, iar norma juridică constituțională nu dispune de un așa element obligatoriu cum este sancțiunea.

În realitate, desigur, nu toate normele constituționale corespund în totalitate modelului teoretic al structurii logi-

²⁰⁷¹ Авдеенкова М.П. Конституционно-правовые санкции и конституционно-правовая ответственность. В: Государство и право, 2005, № 7, p. 87.

²⁰⁷² Costachi Gh., Muruianu I. *Sanctiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 4.

²⁰⁷³ Авакьян С.А. *Санкции в советском государственном праве*. В: Советское государство и право, 1973, № 11, p. 29-39.

²⁰⁷⁴ Costachi Gh., Muruianu I. *Sanctiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 4.

ce a normei juridice, dreptul constituțional în puține cazuri fixând sancțiunea ca element al normelor sale. Însă după cum susține В.А. Виноградов, aceasta este mai mult o imperfecțiune a politicii și tehnicii legislative, decât o metodă distinctă de reglementare juridică constituțională²⁰⁷⁵.

Prin urmare, necesitatea unor asemenea sancțiuni este de necontestat, deoarece lipsa lor în multe norme constituționale reduce eficacitatea acțiunii acestora, fapt ce nu întotdeauna poate fi compensat prin sancțiunile altor ramuri de drept. Numai sancțiunile normei constituționale, care reflectă specificul relațiilor sociale protejate, pot reduce la zero toate beneficiile ce pot fi obținute în urma încălcării normelor de drept constituțional. În unele cazuri, doar datorită normelor constituționale este posibilă aplicarea sancțiunilor din alte ramuri ale dreptului. Bunăoară, deputații, șefii de state dispun de o anumită imunitate juridică care, spre deosebire de cetățenii de rând, le oferă garanții suplimentare pentru a nu fi trași la formele tradiționale de răspundere juridică.

Din acest punct de vedere, este evident că normele juridice constituționale necesită un sistem adecvat de mijloace de protecție a dispozițiilor lor care, pe lângă alte sancțiuni, să cuprindă și măsuri juridice constituționale²⁰⁷⁶.

În general, în cadrul teoriei răspunderii juridice, sancțiunea este un subiect controversat. Același lucru atestăm și în cazul *sancțiunii răspunderii constituționale*. De exemplu, în viziunea prof. В.О. Лучин, *sancțiunile constituționale*

²⁰⁷⁵ Виноградов В.А. *Конституционно-правовые санкции*. В: Законодательство, 2001, № 12, p. 54.

²⁰⁷⁶ Costachi Gh., Muruianu I. *Sancțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 5.

reprezintă măsuri de constrângere statală aplicate pentru comiterea *delictului constituțional*²⁰⁷⁷.

Potrivit lui В.А. Виноградов, *sanctiunea constituțională* este o măsură de influență statală în sfera relațiilor constituționale, prevăzută de normele dreptului constituțional, aplicată în cazul necorespunderii comportamentului de fapt cu cel dezirabil, stabilit de dispoziția normei constituționale²⁰⁷⁸.

La rândul său, Н.М. Колосова consideră că *sanctiunea* presupune posibilitatea survenirii consecințelor nefavorabile prin intermediul aplicării constrângerii față de subiectul de drept, în cazul neîndeplinirii de către acesta a obligațiilor constituționale sau în cazul în care a abuzat de drepturile sale²⁰⁷⁹.

Expunându-se asupra acestor definiții, М.П. Авдеенкова conchide că, după natura sa, *sanctiunea* este o influență (constrângere), și nu o posibilitate de survenire a consecințelor negative, deoarece o asemenea posibilitate este mai apropiată de noțiunea de răspundere, iar *sanctiunea* pentru comiterea unei încălcări de lege presupune aplicarea unei măsuri concrete. Respectiv, domnia sa definește *sanctiunea constituțională* ca o măsură de constrângere statală prevăzută de lege ce implică survenirea consecințelor nefavorabile cu caracter material și moral pentru comiterea *delictului constituțional*²⁰⁸⁰.

²⁰⁷⁷ Лучин В.О. *Теоретические проблемы реализации конституционных норм*. Дисс. докт. юрид. наук. Москва, 1993, p. 68.

²⁰⁷⁸ Виноградов В.А. *Конституционно-правовые санкции*. В: Законодательство, 2001, № 12, p. 56.

²⁰⁷⁹ Колосова Н.М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000, p. 110.

²⁰⁸⁰ Авдеенкова М.П. *Конституционно-правовые санкции и конституционно-правовая ответственность*. В: Государство и право, 2005, № 7, p. 87.

În context, merită reamintit că Ж.И. Овсепян face distincție dintre *sanctiunea juridică constituțională* și *sanctiunea răspunderii constituționale*, considerând-o pe prima mai largă, deoarece cuprinde toate tipurile de măsuri de constrângere juridică constituțională²⁰⁸¹.

La rândul lor, măsurile de *constrângere juridică constituțională* sunt definite ca măsuri de influență statală prevăzute de lege, care generează survenirea unor consecințe nefavorabile de natură materială și morală pentru subiectul de drept în cazul comiterii *delictului constituțional*, în condițiile întrunirii cerințelor legii²⁰⁸².

Cu toate că acest aspect este prea puțin studiat în literatura de specialitate, totuși frecvent cercetătorii polemizează asupra recunoașterii unor măsuri ca fiind *sanctiuni constituționale* sau nu, cum ar fi cazul anulării actului normativ recunoscut neconstituțional, lipsirea de distincții de stat sau de titluri onorifice etc. Pentru clarificarea acestor momente, precum și a altor aspecte problematice din domeniu, este important inițial de a identifica trăsăturile caracteristice ale *sanctiunilor constituționale* care le deosebesc de măsurile altor forme de răspundere juridică și le fundamentează existența distinctă²⁰⁸³.

²⁰⁸¹ Овсепян Ж.И. Государственно-правовое принуждение и конституционно-правовое принуждение как его отраслевая разновидность. В: Конституционное и муниципальное право, 2005, № 1, p. 20.

²⁰⁸² Сидельников Д.Е., Грачев В.С., Гурбанов А.Г., Кондрат И.Н., Серов К.Н. Классификация мер конституционно-правового принуждения, применяемых за совершение конституционных правонарушений. В: Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2006, № 4 (32), p. 158.

²⁰⁸³ Costachi Gh., Muruianu I. *Sanctiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 6.

În acest sens, considerăm relevante ideile cercetătorului A.H. Кокотов, care evidențiază în mod special: caracterul distinct al *sanctiunilor constituționale* face ca însăși *răspunderea constituțională* să se deosebească de celelalte forme de răspundere juridică²⁰⁸⁴.

Specificul acestora este marcat de mai multe momente. Astfel, *sanctiunile constituționale*, spre deosebire de unele sancțiuni penale și administrative, nu aduc atingere libertății individuale și fizice a persoanei. Ele nu afectează statutul material și financiar al subiectului, moment caracteristic sancțiunilor civile, financiare, administrative (în viziunea noastră²⁰⁸⁵, ele nu afectează în mod direct acest statut, deoarece indirect totuși *sanctiunile constituționale* implică uneori anumite pierderi financiare, spre exemplu, în cazul pierderii statutului de candidat la o funcție electivă, subiectul deja nu poate sa-și recupereze resursele investite în campania electorală). În același timp, ele nu sunt aplicate în condiții de subordonare ierarhică a subiecților cum e cazul răspunderii disciplinare. În ceea ce privește drepturile și libertățile fundamentale ale omului, se consideră că *sanctiunile constituționale* pot restrânge doar drepturile și libertățile politice (publice).

Obiectul nemijlocit al *sanctiunilor constituționale*, în viziunea aceluiași autor, sunt statuturile juridice speciale ale persoanelor, instituțiilor, organizațiilor, persoanelor cu funcții de răspundere, demnitarilor de stat atribuite în baza normelor juridice constituționale. Se are în vedere, statu-

²⁰⁸⁴ Кокотов А.Н. Конституционно-правовое принуждение. В: Российский юридический журнал, 2003, № 1, p. 19.

²⁰⁸⁵ Costachi Gh., Muruianu I. *Sanctiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 6.

tul deputatului, statutul șefului de stat, al altor persoane cu funcții electivă, statutul candidatului la funcția de deputat sau altă funcție electivă, statutul fondatorului partidului politic, al asociațiilor obștești, religioase, instituțiilor de informare în masă. De asemenea, poate fi statutul unor asemenea subiecți colectivi cum sunt parlamentul, guvernul, comisiile electorale, partidele politice, asociațiile obștești, religioase, instituțiile de informare în masă.

Specificul *sancțiunilor constituționale* rezidă și în caracterul acestora de restrângere a statutelor constituționale menționate. Din acest punct de vedere ele sunt asemănătoare cu lipsirea de un drept special (de ex., dreptul la vânătoare) ca sancțiune de drept administrativ, dar de care se deosebește prin sfera în care sunt atribuite și realizate statuturile speciale enunțate. *Sancțiunile juridico-constituționale* acționează în sfera formării și exercitării puterii supreme în stat, a sistemului politic, în timp ce sancțiunile juridico-administrative – în sfera puterii executive.

Pe de altă parte, caracteristic pentru măsurile de *răspundere constituțională* este că adeseori sunt legate de aplicarea altor măsuri de răspundere. Astfel, în lipsa demiterii Președintelui statului nu e posibilă practic atragerea la răspunderea penală a persoanei în cauză pentru comiterea trădării de patrie sau a altei infracțiuni grave. În cazul dat, fapta necesită o aplicare consecutivă a măsurilor de răspundere, inițial a celor constituționale după care cele penale. În același timp, atragerea persoanei care dispune de statutul de deputat la răspundere penală constituie temei pentru încetarea mandatului său de deputat. În aceste cazuri, unele și aceleași fapte sunt privite atât ca *delicte constituționale*, cât și ca delicte penale.

Ca *delict constituțional* poate fi văzut nu doar ilicitul penal, dar și cel administrativ, civil. În același timp însă, în dreptul constituțional există și delict distincte care atrag exclusiv aplicarea *răspunderii constituționale*. Este cazul refuzului deputatului ales de a-și da demisia din funcția incompatibilă cu exercitarea mandatului primit²⁰⁸⁶.

Nefiind de acord în totalitate cu ultimele afirmații, totuși ținem să notăm că cel puțin la moment, această dilemă este proprie *răspunderii constituționale*, care poate fi dezlegată doar în condițiile unor ample și argumentate cercetări și dezbateri științifice a subiectului²⁰⁸⁷.

O trăsătură distinctă a măsurilor de *răspundere constituțională* este văzută de către Н.М. Колосова în faptul că aproape toate (cu mici excepții) nu pot fi folosite în calitate de măsuri ale altor forme de răspundere juridică²⁰⁸⁸. În același timp, domnia sa accentuează în calitate de semne distinctive ale *sanctiunii constituționale*: aprecierea negativă a faptei de către popor și stat, constrângerea statală reglementată de lege, survenirea consecințelor nefavorabile (restrângeri de drepturi, prejudicii de natură materială și juridică etc.)²⁰⁸⁹.

Anumite particularități ale *sanctiunii constituționale* sunt elucidate de către В.А. Виноградов, care identifică câteva trăsături caracteristice măsurilor *răspunderii constituționale*, precum²⁰⁹⁰:

²⁰⁸⁶ Кокотов А.Н. Конституционно-правовое принуждение. В: Российский юридический журнал, 2003, № 1, р. 20.

²⁰⁸⁷ Costachi Gh., Muruianu I. Sanctiunea ca element al răspunderii constituționale. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, р. 7.

²⁰⁸⁸ Колосова Н.М. К вопросу о конституционных санкциях. В: Журнал российского права, 2009, № 3, р. 14.

²⁰⁸⁹ Колосова Н.М. К вопросу о конституционных санкциях. В: Журнал российского права, 2009, № 3, р. 12-13.

²⁰⁹⁰ Виноградов В.А. Конституционно-правовые санкции. В: Законодательство, 2001, № 12, р. 46.

– acestea dispun de un caracter politic pronunțat, atât în ceea ce privește temeiurile aplicării, cât și cercul subiecților. Sub acest aspect, persistă pericolul ca *răspunderea constituțională* să se transforme dintr-un instrument juridic în unul politic. Respectiv, aplicarea măsurilor de *răspundere constituțională* trebuie limitată doar la sfera juridică constituțională;

– *sancțiunile constituționale* pot fi aplicate de un cerc larg de subiecți (organe legislative, executive, judecătorești, organe ale administrației publice locale, funcționari publici, cetățeni etc.);

– organele supreme ale puterii de stat și funcționarii publici, în mare parte, își determină propria răspundere. La stabilirea sancțiunilor pentru acești subiecți trebuie de ținut cont de principiul *frânelor și contrabalanțelor*, astfel încât măsurile de *răspundere constituțională* să fie reciproc echilibrate, iar obligația unui organ să fie garantată prin prerogativele corespunzătoare ale altui organ;

– aplicarea *răspunderii constituționale* nu este urmată de antecedente sau de oricare altă stare post-sanționatorie.

În viziunea noastră, toate aceste trăsături denotă elocvent caracterul distinct al *răspunderii constituționale*, ca formă de răspundere juridică, precum și specificul sancțiunilor acesteia²⁰⁹¹.

În ceea ce privește *sancțiunile constituționale* concrete, în literatura de specialitate nu atestăm o enumerare exhaustivă a acestora, numărul lor variind de la un cercetător la altul. De exemplu, prof. В.О. Лучин nominalizează următoarele²⁰⁹²:

²⁰⁹¹ Costachi Gh., Muruianu I. *Sancțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 7.

²⁰⁹² Лучин В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002, p. 359-360.

- recunoașterea oficială a activității unui organ sau funcționar public ca nesatisfăcătoare;
 - reorganizarea anticipată a organului puterii de stat (dizolvarea Parlamentului, Guvernului, organului administrației publice locale etc.);
 - limitarea sau anularea statutului juridic constituțional special (revocarea din funcție a Președintelui statului, a funcționarului public, a reprezentanților organelor administrației publice locale, rechemarea reprezentantului diplomatic etc.);
 - înlăturarea abaterii constituționale (recunoașterea neconstituționalității actelor normative, suspendarea acțiunii actelor organelor administrației publice locale, refuzul sau anularea înregistrării, suspendarea sau interzicerea activității partidului politic etc.);
 - limitarea sau privarea cetățeanului de statutul său special (lipsirea de distincțiile de stat, titlurile onorifice, diferite drepturi și înlesniri, anularea/abrogarea hotărârii de acordare a cetățeniei, lipsirea de statutul de refugiat etc.), constrângerea la executarea obligațiilor constituționale etc.
- Potrivit lui A.H. Кокотов, la categoria măsurilor de *răspundere constituțională* pot fi atribuite²⁰⁹³:
- destituirea din funcție a Șefului de stat;
 - dizolvarea organului legislativ;
 - anularea de către comisia electorală sau instanță a hotărârii de înregistrare a candidatului la mandatul de deputat sau altă funcție electivă în legătură cu încălcarea de către acesta a legislației electorale;
 - anularea hotărârii comisiei electorale cu privire la alegerea deputatului sau a altei persoane cu funcție electivă în

²⁰⁹³ Кокотов А.Н. Конституционно-правовое принуждение. В: Российский юридический журнал, 2003, № 1, p. 20.

legătură cu refuzul persoanei de a renunța la funcția incompatibilă cu mandatul parlamentar;

- lichidarea asociațiilor obștești, religioase, instituțiilor mass-media de către instanță;
- dizolvarea comisiilor electorale de către comisia electorală centrală sau de către instanță.

La acest capitol, cercetătorul D. Baltag²⁰⁹⁴ consideră drept *sanțiuni constituționale*:

- suspendarea din funcție a Președintelui statului și a altor persoane cu înalte funcții de răspundere (art. 89 din Constituția RM);
- demiterea Guvernului sau remanierea guvernamentală (art. 98 din Constituția RM);
- exprimarea votului de neîncredere (art. 106 din Constituția RM);
- privarea de împuterniciri a deputatului, a persoanei alese, interdicția de a ocupa anumite funcții;
- revocarea deciziei privind acordarea cetățeniei;
- lipsirea de decorații de stat și titluri onorifice;
- privarea de dreptul de a alege sau de a fi ales (prin hotărâre judecătorească).

Prin urmare, autorul face referire la sancțiunile prevăzute expres în textul *Constituției Republicii Moldova*. În acest sens, am putea continua, considerând că²⁰⁹⁵:

- art. 41 din Constituția RM stabilește sancțiunea pentru partide și alte organizații social-politice și anume, recunoașterea acestora ca fiind neconstituționale, fiind concretizate și temeiurile aplicării (în cazul în care prin scopuri

²⁰⁹⁴ Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p. 263-264.

²⁰⁹⁵ Costachi Gh., Muruianu I. *Sanțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 8.

ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității și independenței, a integrității teritoriale a Republicii Moldova);

– art. 62 din Constituție prevede sancțiunea aplicabilă deputatului pentru încălcarea legislației electorale – nevalidarea mandatului, fiind concretizată și instanța competentă – Curtea Constituțională;

– art. 64 din Constituție conține *sancțiunea constituțională* – revocarea președintelui Parlamentului, stipulându-se unele elemente procedurale (în orice moment, prin vot secret, de către Parlament cu o majoritate de cel puțin două treimi din voturile tuturor deputaților);

– art. 66 din Constituție prevede *sancțiunea constituțională* – suspendarea activității organelor administrației publice locale, competența revenindu-i Parlamentului.

Respectiv, este clar că unele din normele constituționale dispun de sancțiuni juridice, moment ce justifică odată în plus necesitatea studierii acestora pentru a le determina natura, particularitățile, mecanismul de aplicare și rolul lor pentru protejarea valorilor și relațiilor sociale reglementate de Constituție. În același timp, nu este exclusă prezența unor asemenea sancțiuni și în alte legi constituționale, aspect ce impune o ordonare și sistematizare a acestora, pentru a se contribui astfel la armonizarea lor cu sistemul general de sancționare juridică și, în final, la consolidarea legalității constituționale²⁰⁹⁶.

În încheiere, conchidem: instituția *constrângerii constituționale* și, implicit, a *sancțiunii constituționale*, sunt deosebit de importante într-un stat de drept, întrucât sunt de

²⁰⁹⁶ Costachi Gh., Muruianu I. *Sancțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2013, nr. 4, p. 8.

natură să asigure respectarea și realizarea normelor constituționale în viața societății. De aceea, deosebit de actuală pentru noi devine elaborarea unei teorii juridice a *constrângerii constituționale* și a *răspunderii constituționale* inclusiv, pentru ca în continuare să condiționăm (în baza unor concluzii științifice de valoare) elaborarea cadrului juridic necesar în materie, ale cărui existență și respectare consecventă constituie momente indispensabile procesului de consolidare a statului de drept în Republica Moldova.

3.4. Răspunderea constituțională a diferitor subiecți de drept constituțional

În ultimile trei decenii, instituția *răspunderii constituționale* a fost permanent în atenția cercetătorilor, mai ales a celor ruși, urmărindu-se argumentarea existenței de sine stătătoare a acesteia și recunoașterea valorii juridice deosebite pentru protecția Constituției ca Lege Fundamentală și responsabilizarea autorităților statului. Sub aspect comparativ, în arealul științific autohton pot fi atestate doar unele manifestări de interes științific față de această problemă (din partea unui număr foarte mic de cercetători), fapt ce nu poate fi justificat mai ales în condițiile în care Republica Moldova depune eforturi considerabile pentru edificarea și consolidarea unui stat de drept²⁰⁹⁷.

Considerând instituția *răspunderii constituționale* ca una indispensabilă pentru procesul de democratizare din societatea noastră, am inițiat un amplu studiu în materie, din care face parte și prezentul demers științific în vederea dezvoltării teoriei *răspunderii constituționale* în cadrul doctrinei juridice naționale.

În cele ce urmează ne-am propus realizarea unei analize a legislației în vigoare în vederea determinării dacă în cadrul acesteia sunt reglementate măsuri concrete de *răspundere constituțională* pentru deputați, miniștri, membrii Curții Constituționale, judecători, membrii Comisiei Electorale Centrale, partidele politice, astfel fiind posibilă și conturarea statutului acestora de subiecți ai *răspunderii constituționale*.

²⁰⁹⁷ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, a miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 4.

Răspunderea constituțională a deputaților și a miniștrilor. Ne-am propus să examinăm separat această categorie de subiecți ai *răspunderii constituționale*, deoarece atât deputații, cât și miniștrii, fiind subiecți individuali, dispun de un statut special în sistemul organelor de stat, care în mare parte determină atât formele răspunderii, cât și procedura de aplicare.

Răspunderea acestor subiecți este strâns legată de obligația respectării Constituției și a legilor, a drepturilor și libertăților cetățenilor, a intereselor statului, care de altfel și constituie obiect al *delictelor constituționale* comise de ei. În acest sens, В.А. Виноградов menționează că aceste obligații sunt asumate în momentul depunerii jurământului la învestirea în funcție, a cărui încălcare constituie un temei distinct pentru survenirea *răspunderii constituționale*²⁰⁹⁸.

În viziunea aceluiași autor, deputații și miniștrii pot comite următoarele *delicte constituționale*:

- încălcarea Constituției, a legilor și a drepturilor și libertăților omului;
- neexecutarea obligațiilor funcționale sau executarea inadecvată a acestora;
- nerespectarea regimului incompatibilităților;
- abuzul de competențe și drepturi.

Referindu-se concret la situația deputaților, cercetătorul consideră că acestora li se pot aplica următoarele măsuri de *răspundere constituțională*²⁰⁹⁹:

- lipsirea de împuterniciri (revocarea sau retragerea mandatului);

²⁰⁹⁸ Виноградов В.А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва, 2000, p. 194.

²⁰⁹⁹ Виноградов В.А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва, 2000, p. 212-214.

- invalidarea alegerii deputatului;
- sancțiuni juridice constituționale cu caracter procedural (avertismentul, înlăturarea temporară de la activitatea parlamentului etc.);
- sancțiuni juridice constituționale cu caracter financiar (lipsirea de remunerare).

În ceea ce ne privește, credem că este o abordare prea extensivă a subiectului și, în principiu, nu suntem de acord cu atribuirea măsurilor de răspundere disciplinară la categoria *sancțiunilor constituționale*, deoarece, prin aceasta, se denaturează într-o anumită măsură însăși esența *răspunderii constituționale*²¹⁰⁰.

În încercarea de a determina temeiurile în baza cărora poate surveni *răspunderea constituțională* a deputaților, vom face referință la dispozițiile Constituției RM, care în art. 70 stabilește: „(1) *Calitatea de deputat este incompatibilă cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite, cu excepția activității didactice și științifice.* (...) (3) *Deputatul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, sau trimis în judecată fără încuviințarea Parlamentului, după ascultarea sa.*”

Potrivit art. 3 și 4 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament*²¹⁰¹, mandatul de deputat este incompatibil cu:

- a) funcția de Președinte al Republicii Moldova;
- b) funcția de membru al Guvernului;
- c) funcția de avocat parlamentar;

²¹⁰⁰ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 4.

²¹⁰¹ *Legea despre statutul deputatului în Parlament*, nr. 39 din 07.04.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 15.04.2005, nr. 59-61.

d) exercitarea oricărei alte funcții remunerate, inclusiv a funcției acordate de un stat străin sau organizație internațională, cu excepția activității didactice și științifice desfășurate în afara programului stabilit de Regulamentul Parlamentului. Persoanele mandatate de Parlament cu misiuni temporare în organele centrale ale administrației de stat pot cumula exercitarea acestei misiuni cu mandatul de deputat pe o durată de cel mult șase luni.

Respectiv, deputatul care se află în unul din cazurile de incompatibilitate enunțate va demisiona, în termen de 30 de zile de la data validării mandatului, din funcția incompatibilă cu mandatul de deputat. În cazul în care deputatul se află în unul din cazurile de incompatibilitate și nu a depus, în termenul menționat, cererea de demisie din funcția incompatibilă cu mandatul de deputat, după expirarea acestui termen este suspendat de drept din funcția incompatibilă (art. 5).

De aici putem conchide că deputatul poate să-și piardă mandatul (ca *sanctiune constituțională*) în cazul nerespectării regimului incompatibilităților. Important e ca mecanismul de constatare a incompatibilității să fie eficient și aplicat potrivit legii (în acest sens prof. V.Popa afirmă că pentru Parlamentul Republicii Moldova este ceva obișnuit că unii deputați pe perioada exercitării mandatului său continuă să-și administreze întreprinderile private²¹⁰²).

*Regulamentul Parlamentului*²¹⁰³ se referă detaliat la răspunderea disciplinară a deputaților (capitolul 11), precum și la procedura de ridicare a imunității parlamentare (capi-

²¹⁰² Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova: Monografie*. Chișinău: ULIM, 1999, p. 99.

²¹⁰³ *Legea despre adoptarea Regulamentului Parlamentului* nr. 797 din 02.04.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.04.2007, nr. 50.

tolul 5) (care în literatura de specialitate este considerată a fi o *sanctiune constituțională* ce survine pentru un comportament incompatibil cu statutul înalt de deputat în Parlament²¹⁰⁴). Potrivit art. 95 alin. (1) al Regulamentului, în cazul în care deputatul a comis o infracțiune sau o contravenție, Procurorul General poate cere Parlamentului ridicarea imunității acestuia, pentru a efectua măsuri procesuale de reținere, percheziționare, arestare sau trimitere în judecată.

În viziunea noastră²¹⁰⁵, este neverosimilă situația în care deputatului i s-ar putea ridica imunitatea pentru comiterea unei contravenții. Ba chiar și în cazul comiterii unei infracțiuni, este puțin probabil ca o asemenea măsură să intervină, din simplul motiv că în această sferă domină nu puterea juridicului, ci a politicului. Cu toate acestea, o asemenea reglementare totuși este necesară. Cu regret însă, Regulamentul Parlamentului nu oferă soluția ce urmează în cazul în care deputatul este totuși găsit vinovat de comiterea infracțiunii, stipulând doar momentul că: în cazul încetării urmăririi penale sau a procedurii contravenționale, precum și al achitării definitive de către instanța judecătorească, cazul este considerat consumat și hotărârea Parlamentului de ridicare a imunității își pierde valoarea juridică (art. 98 alin. (2)).

Cu toate acestea, ridicarea imunității poate fi considerată o *sanctiune constituțională* aplicată de către Parlament în cazurile de încălcare a regimului incompatibilităților, fie în caz de comitere a infracțiunilor sau a contravențiilor.

²¹⁰⁴ Сергеев А.Л. Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая). В: Конституционное и муниципальное право 2003, № 1, p. 7.

²¹⁰⁵ Costachi Gh., Muruianu I. Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional. În: Legea și viața, 2013, nr. 12, p. 5.

Un alt caz de *răspundere constituțională* a deputatului este reglementat de art. 62 din *Constituție*, care stabilește: „Curtea Constituțională, la propunerea Comisiei Electorale Centrale, hotărăște validarea mandatului de deputat sau nevalidarea lui în cazul încălcării legislației electorale”. De aici putem deduce că în cazul în care deputatul a încălcat legislația electorală, fapt constatat de către Comisie, el este sancționat cu invalidarea mandatului de către Curtea Constituțională, fapt ce înseamnă pierderea mandatului.

Din cele relatate, conchidem că, în principiu, legiuitorul evită a reglementa *răspunderea constituțională* a deputaților, cu toate că este posibil, deoarece sunt subiecți individuali care în activitatea lor pot să admită derogări de la normele juridice constituționale și, de ce nu, chiar abuzuri de drepturile constituționale²¹⁰⁶.

În ceea ce privește *răspunderea constituțională* a miniștrilor, aceasta, de asemenea, trebuie privită în contextul statutului acestora, în special al incompatibilităților. În acest sens, sunt relevante prevederile art. 20, alin. (1) din *Legea cu privire la Guvern*²¹⁰⁷, potrivit cărora funcția de membru al Guvernului este incompatibilă:

- a) cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite;
- b) cu activitatea de antreprenoriat desfășurată personal sau cu deținerea oricărei funcții de conducere în cadrul societăților comerciale;
- c) cu exercitarea activității, inclusiv în organele de conducere, în cadrul persoanelor juridice de drept privat.

²¹⁰⁶ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 6.

²¹⁰⁷ *Legea cu privire la Guvern nr. 136 din 07.07.2017*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 252 din 19.07.2017 (cu actualizări până în 26.03.2021).

Respectiv, în cazul în care ministrul încalcă aceste condiții, împuternicirile acestuia ca membru al Guvernului încetează. Prin esență, am putea aprecia o asemenea situație ca fiind *răspundere constituțională*, în baza faptului că este vorba de încălcarea legislației (inclusiv, constituțională) și implică o procedură de aplicare specifică acestei forme de răspundere.

Privind în ansamblu problema cercetată, putem conchi- de că, în virtutea statutului lor deosebit, deputații și mi- niștrii trebuie recunoscuți ca subiecți ai *răspunderii con- stituționale*. Chiar dacă legiuitorul a prevăzut unele cazuri în care acestora li se pot aplica *sanctiuni constituționale*, le considerăm insuficiente. În viziunea noastră, este necesară o accentuare pronunțată, inclusiv la nivelul legii care le re- glementează statutul, a *răspunderii constituționale* ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale (în acest sens, în calitate de sancțiuni efi- ciente pot fi considerate nu doar demiterea sau lipsirea de mandat, dar și interzicerea de a mai ocupa funcții publice pe o anumită perioadă de timp sau chiar pe viață, în funcție de delictele comise) și, în același timp, elaborarea unui me- canism eficient de aplicare a acesteia²¹⁰⁸.

Pe lângă Șeful statului, Parlament, Guvern, deputați și miniștri, subiecți ai *răspunderii constituționale* pot fi: jude- cătorii, membrii comisiilor electorale (ca subiecți individu- ali), autoritățile administrației publice locale și partidele politice (ca subiecți colectivi) etc.

În cele ce urmează, ne vom expune asupra *răspunderii constituționale* a unora dintre ei, întrucât este reglementată de legislația în vigoare:

²¹⁰⁸ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 6.

Răspunderea constituțională a membrilor Comisiei Electorale Centrale. Ca și în cazul precedent, nu atestăm o expunere expresă a acestei forme de răspundere, însă considerăm că și de astă dată avem suficiente temeiuri pentru a o recunoaște de natură constituțională.

Astfel, potrivit art. 20, alin. (1) din *Codul Electoral al Republicii Moldova*,²¹⁰⁹ calitatea de membru al Comisiei Electorale Centrale încetează în caz de:

- expirare a mandatului;
- demisie;
- demitere;
- imposibilitate a exercitării atribuțiilor;
- deces.

În baza alin. (2) al aceluiași articol, membrul Comisiei Electorale Centrale este demis de către autoritatea care l-a desemnat în caz de:

- a) adoptare în privința lui a hotărârii judecătorești definitive de condamnare pentru infracțiune săvârșită;
- b) pierdere a cetățeniei Republicii Moldova;
- c) aplicare a unei măsuri de ocrotire judiciare sub forma tutelei;
- d) încălcare gravă a Constituției Republicii Moldova și a prezentului cod;
- e) rămânere definitivă a actului de constatare prin care s-a stabilit emiterea/adoptarea de către acesta a unui act administrativ, încheierea directă sau prin intermediul unei persoane terțe a unui act juridic, luarea sau participarea la luarea unei decizii cu încălcarea dispozițiilor legale privind conflictul de interese;

²¹⁰⁹ *Codul Electoral al Republicii Moldova*, nr. 1381 din 21.11.1997. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 451-463 din 29.12.2017.

f) aflare în incompatibilitate, fapt stabilit prin actul de constatare rămas definitiv;

g) nedepunere a declarației de avere și interese personale sau refuz de a o depune, în condițiile art. 27 alin. (8) din Legea, nr. 132 din 17 iunie 2016, cu privire la Autoritatea Națională de Integritate;

h) dispunere de către instanța de judecată, prin hotărâre irevocabilă, a confiscării averii nejustificate.

În același timp, potrivit alin. (3), membrii Comisiei pot fi demși și în cazul comiterii unor fapte incompatibile cu calitatea pe care o au.

În viziunea noastră²¹¹⁰, pierderea cetățeniei Republicii Moldova, încălcarea gravă a Constituției Republicii Moldova și a Codului Electoral și aflarea în incompatibilitate, fapt stabilit prin actul de constatare rămas definitiv, pot fi considerate ca temeiuri pentru survenirea răspunderii constituționale, cu atât mai mult că aceasta intervine în cadrul unor raporturi juridice de natură constituțională, determinând aplicarea unei sancțiuni specifice – demiterea.

Sub aspect procedural, sunt importante alin. (4), (4¹) și (5) ale art. 20, care stabilesc că materialele privind demiterea se prezintă Curții de Apel Chișinău de către organele care au desemnat persoanele respective în componența Comisiei Electorale Centrale, precum și de către membrii comisiei. În termen de trei zile de la pronunțare, împotriva hotărârii Curții de Apel Chișinău poate fi depus recurs. Recursul se examinează în termen de trei zile de la primirea dosarului respectiv. În baza hotărârii instanței de jude-

²¹¹⁰ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 7.

cată cu privire la demitere și/sau în cazul încetării, înainte de expirarea mandatului, a calității de membru al Comisiei Electorale Centrale, autoritatea respectivă, în termen de zece zile, desemnează, iar Parlamentul confirmă un nou membru pentru durata neexpirată a mandatului predecesorului.

După cum se poate observa, instanța aplicării măsurilor de răspundere constituțională este una complexă, formată din autoritățile reprezentative supreme ale statului și instanțele judecătorești. Prin urmare, considerăm că există suficiente motive pentru a califica cele enunțate ca fiind *răspundere constituțională* ce survine pentru comiterea unor *delicte constituționale* și pentru care se aplică sancțiuni de aceeași natură.

Răspunderea constituțională a partidelor politice.

Potrivit art. 22, alin. (1) din *Legea privind partidele politice*²¹¹¹, partidul politic își încetează activitatea prin:

- „... – dizolvarea prin hotărâre definitivă a judecătoriei, la cererea Ministerului Justiției;
- declararea neconstituționalității partidului prin hotărâre a Curții Constituționale.”

Sub aspect procedural, în alin. (2) se prevede că Ministerul Justiției va prezenta judecătoriei o acțiune prin care va cere dizolvarea partidului politic, dacă există cel puțin unul din următoarele temeieri:

- a) partidul activează în baza statutului și programului său cu modificări și completări care nu au fost înregistrate în modul stabilit de lege;
- b) pe parcursul unui an, care începe să curgă din data când a devenit definitivă hotărârea Curții de Apel Chișinău

²¹¹¹ *Legea privind partidele politice*, nr. 294 din 21.12.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 42-44 din 29.02.2008.

cu privire la limitarea activității partidului, acesta a comis acțiuni similare celor pentru care activitatea partidului a fost limitată;

d) activitatea partidului se desfășoară pe căi ori prin mijloace ilegale sau prin săvârșirea unor acte de violență;

e) partidul a fost declarat neconstituțional prin hotărâre a Curții Constituționale.

Hotărârea definitivă a judecătoriei cu privire la dizolvarea partidului politic se remite Ministerului Justiției, care va solicita Agenției Servicii Publice să consemneze în Registrul de stat al persoanelor juridice demararea procedurii de lichidare a acestuia. Pentru dizolvarea unui partid politic, Ministerul Justiției, în scopul executării hotărârii definitive a judecătoriei, va crea o comisie de lichidare a partidului. Existența unui partid politic încetează numai după finalizarea procedurii de lichidare și radierea partidului din Registrul partidelor politice.

În baza acestor prevederi legale, putem conchide că *răspunderea constituțională* a partidelor politice este destul de pronunțată. În schimb însă, considerăm necesar ca legislația să clarifice și așa situații în care pentru încălcările imputate partidului se dovedesc a fi vinovate persoane fizice din cadrul acestora. Deci urmează să fie reglementate cazurile în care pentru actele ilegale comise să fie trase la răspundere nemijlocit persoanele fizice în baza vinovăției lor.

Răspunderea constituțională a membrilor Curții Constituționale. Chiar dacă legislația nemijlocit nu prevede o asemenea formă de răspundere, considerăm că avem suficiente temeiuri pentru a o recunoaște ca atare²¹¹².

²¹¹² Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 6.

Astfel, potrivit art. 83 din *Codul jurisdicției constituționale*, „judecătorii Curții poartă răspundere disciplinară pentru încălcarea culpabilă a prevederilor *Legii cu privire la Curtea Constituțională* și ale *Codului jurisdicției constituționale*”. O primă constatare ce poate fi desprinsă din aceste prevederi este că judecătorii poartă răspundere juridică pentru încălcarea legislației constituționale²¹¹³.

În continuare, la alin. (6) se stabilește că, în funcție de gravitatea abaterii, Curtea Constituțională poate aplica judecătorilor următoarele sancțiuni disciplinare: avertisment; muștrare; ridicarea mandatului de judecător al Curții Constituționale. În viziunea noastră, considerăm incorect faptul că pentru o abatere disciplinară (cât de gravă nu ar fi ea) să survină ridicarea mandatului de judecător al Curții Constituționale, considerată a fi una dintre cele mai importante autorități într-un stat de drept. Aceasta deoarece, prin esență, abaterea disciplinară constituie o abatere de la actele normative de organizare interioară a unei instituții, o încălcare a unor raporturi de subordonare. Din acest punct de vedere, corect ar fi doar aplicarea avertismentului sau a muștrării²¹¹⁴.

Mai mult, potrivit art. 84 alin. (1) al Codului, urmărirea disciplinară a judecătorului Curții poate fi pornită numai în temeiul unei sisizări, făcute în scris de autoritățile competente să numească judecători în Curtea Constituțională (adică de către Parlament, de Președintele Republicii și Consiliul Superior al Magistraturii). Implicarea acestor au-

²¹¹³ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 7.

²¹¹⁴ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 7.

torități considerăm că accentuează odată în plus statutul deosebit al judecătorilor Curții Constituționale, precum și procedura specială de atragere la *răspundere constituțională* a acestora.

În același timp, art. 19 din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* prevede că mandatul judecătorului Curții Constituționale încetează prin ridicarea imunității judecătorului în caz de:

- imposibilitate a exercitării funcției de judecător din motive de sănătate timp îndelungat și neîntrerupt (mai mult de patru luni);
- încălcare a jurământului și a obligațiilor funcției;
- condamnare de către instanța judecătorească pentru săvârșirea unei infracțiuni;
- incompatibilitate.

Asupra ridicării imunității judecătorului și încetării exercitării funcției decide Curtea Constituțională.

După cum se poate observa, este ridicolă situația în care, de exemplu, pentru încălcarea jurământului și a atribuțiilor funcționale (care, prin esență, sunt de natură constituțională), să survină răspunderea disciplinară sub forma ridicării imunității. În viziunea noastră avem de a face cu o calificare juridică incorectă a faptelor și a situației în general²¹¹⁵.

Un ultim argument în favoarea recunoașterii cazului studiat, ca fiind o *răspundere constituțională*, îl regăsim în art. 5 lit. e) și f) din *Codul jurisdicției constituționale*, în care se stabilește în mod separat competența Curții în problema răspunderii disciplinare a judecătorilor acesteia și competența de a ridica mandatul judecătorului în cazurile prevă-

²¹¹⁵ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 7.

zute de art. 19 alin. (1) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*. În viziunea noastră, momentul dat relevă clar distincția dintre răspunderea disciplinară și răspunderea materializată în ridicarea mandatului, pe care o considerăm de natură juridică constituțională. Susținând corectitudinea unei asemenea reglementări, considerăm necesară modificarea și celorlalte prevederi pe care le-am invocat anterior²¹¹⁶.

Răspunderea constituțională a judecătorilor. Alături de subiecții analizați *supra*, o atenție distinctă merită și *judecătorii*, ca subiecți ai *răspunderii constituționale*²¹¹⁷. Problema dată este, la fel, foarte puțin studiată în doctrina autohtonă. Printre puținele reflecții la acest subiect, vom sublinia ideile semnate de dna D. Cozma, în a cărei opinie recunoașterea acestei calități a judecătorilor este confirmată de faptul că la baza statutului juridic al judecătorilor stau normele constituționale²¹¹⁸ (bunăoară, art. 114-123 din *Constituția Republicii Moldova*), ceea ce denotă că judecătoria reprezintă un subiect de importanță constituțională²¹¹⁹ (cu statut constituțional), moment caracteristic practic majorității statelor lumii.

²¹¹⁶ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, a miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 7.

²¹¹⁷ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, a miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 6.

²¹¹⁸ Cozma D. *Reflecții asupra răspunderii constituționale a judecătorilor*. În: *Международный научный журнал «Верховенство права»*, 2017, nr. 2, p. 21-22; Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2019, p. 218.

²¹¹⁹ Манкевич И. *Конституционная ответственность судей в Российской Федерации: ее субъекты, основания и санкции*. În: *Молодой учёный*, №3 (72), 2014, p. 186.

Pornind de la aceasta, în majoritatea studiilor consacrate răspunderii judecătorilor (în special semnate de cercetători ruși), se menționează că una dintre măsurile de *răspundere constituțională* este eliberarea din funcție a acestuia²¹²⁰, o semnificație deosebită având în acest caz și temeiurile în baza cărora ar putea fi aplicată o astfel de măsură.

Referitor la abaterile calificate de legiuitor ca fiind de natură disciplinară, în doctrină s-a expus opinia că o asemenea formă de răspundere (disciplinară) ar trebui exclusă și substituită cu *răspunderea constituțională*²¹²¹, deoarece judecătorul este titularul puterii judecătorești și orice abatere a sa ar afecta imaginea acestei puteri în cadrul societății.

Evitând o asemenea extremă, alți cercetători sunt de părerea că măsurile de constrângere aplicate față de judecători trebuie grupate în două categorii. La prima categorie urmează a fi atribuite măsurile de răspundere disciplinară, aplicate pentru a sancționa formele de încălcare clasică a disciplinei de muncă (absențele, încălcarea termenelor etc.), în timp ce a doua categorie ar îngloba măsurile de *răspundere constituțională* „la baza cărora ar sta încălcarea unor reguli și norme speciale, de natură etico-morală sau nerespectarea cerințelor speciale impuse judecătorilor ca titulari ai puterii publice”²¹²².

În vederea argumentării *răspunderii constituționale* a judecătorilor este important de a porni de la argumentele

²¹²⁰ Коновалов П.В. *К вопросу о конституционно-правовой ответственности органов судебной власти в Российской Федерации*. În: Бизнес в законе, 2008, nr. 1, p. 260.

²¹²¹ Виноградов В.А. *Ответственность в механизме охраны конституционного строя*. Москва: Институт права и публичной политики, 2005, p. 311-312.

²¹²² Кондрашев А.А. *Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика*. Москва: Юристъ, 2006, p. 120-121.

enunțate *supra* în legătură cu calitatea de subiect al răspunderii constituționale a membrilor Curții Constituționale. Astfel, principalele argumente în acest sens sunt: natura constituțională a legislației în materie, specificul sancțiunii de ridicare imunității de judecător, instanțele implicate în procesul de atragere la răspundere (Parlamentul, Președintele Republicii Moldova, Consiliul Superior al Magistraturii) și procedura specială de aplicare a sancțiunilor.

O atenție distinctă în cazul dat merită unul dintre temerurile de ridicare a imunității judecătorului (caz în care încetează mandatul de judecător), care constă în „încălcarea jurământului și a obligațiilor funcției” (prevăzut expres de art. 19 lit. b) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*²¹²³), ceea ce determină practic calificarea răspunderii în cauză ca fiind una constituțională²¹²⁴.

Fiind de acord cu raționamentele date, D. Cozma deduce următoarele momente importante²¹²⁵:

– În cadrul unui stat de drept, democratic, *răspunderea constituțională* reprezintă o garanție reală împotriva abuzului de putere.

– Mai multe abateri disciplinare reglementate de legislația din România și Republica Moldova pot fi cuprinse în expresia

²¹²³ *Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.02.1995, nr. 8. Versiune în vigoare din 12.12.2018, în baza modificărilor prin Legea nr. 302 din 30.11.2018, MO, nr. 462-466/12.12.2018, art. 778.

²¹²⁴ Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, a miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 6.

²¹²⁵ Cozma D. *Reflecții asupra răspunderii constituționale a judecătorilor*. În: *Международный научный журнал «Верховенство права»*, 2017, nr. 2, p. 21-22; Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2019, p. 2018.

„încălcarea a jurământului și a obligațiilor funcției”), moment ce sugerează clar și precis esența încălcării admise de către subiecți și care inevitabil urmează a fi sancționată prin eliberarea din funcție. În acest caz, abaterile admise/comise de judecători pot fi calificate ca *delicte constituționale*, iar sancțiunea aplicată – ca *sancțiune constituțională*.

– Important este ca însăși Legea să prevadă expres survenirea răspunderii pentru încălcarea jurământului, ceea ce ar consolida considerabil *răspunderea constituțională* a judecătorilor.

– Un rol important în acest sens revine dispozițiilor care consacră răspunderea ce survine în cazul nerespectării regimului incompatibilităților, restricțiilor și interdicțiilor, precum și celor care reglementează condițiile speciale ce trebuie respectate în caz de tragere la răspundere penală a judecătorilor (ridicarea imunității).

– Evident, celelalte abateri, pentru care pot fi aplicate asemenea sancțiuni precum avertismentul și mustrarea, urmează a fi considerate ca veritabile abateri disciplinare, a căror aplicare urmărind în exclusivitate disciplinarea judecătorilor.

Așadar, în esență, răspunderea disciplinară trebuie înțeleasă ca având un rol de disciplinare a judecătorului, în timp ce *răspunderea constituțională* – ca o măsură de încetare a „mandatului de judecător”. Or, care ar fi rolul disciplinar al măsurii de eliberare din funcție a judecătorului, în condițiile în care efectul acesteia este încetarea raporturilor de serviciu?

Din perspectiva celor menționate, D. Cozma²¹²⁶ conchide just că *răspunderea constituțională* a judecătorilor *de iure*

²¹²⁶ Cozma D. *Reflecții asupra răspunderii constituționale a judecătorilor*. În: *Международный научный журнал «Верховенство права»*, 2017, nr. 2, p. 18.

nu este consacrată, dar *de facto* poate fi atestată și dedusă din normele juridice în materie, fiind categoric distinctă față de răspunderea disciplinară a acestora.

Generalizând cele referitoare la *răspunderea constituțională* a deputaților și miniștrilor, subliniem că, în virtutea statutului lor deosebit, aceștia trebuie recunoscuți ca subiecți ai *răspunderii constituționale*. Chiar dacă legiuitorul a prevăzut unele cazuri în care acestora li se pot aplica *sanctiuni constituționale*, le considerăm insuficiente. În viziunea noastră, este necesară o accentuare pronunțată, inclusiv la nivelul legii care le reglementează statutul juridic, a *răspunderii constituționale* ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale, de admitere a abuzurilor de drept și, în același timp, elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a acesteia. Ar fi oportun ca în calitate de sancțiuni să fie prevăzute atât posibilitatea demiterii, cât și posibilitatea restrângerii anumitor drepturi (cum ar fi interzicerea de a ocupa funcții publice).

Spre deosebire de subiecții enunțați, o situație diferită poate fi atestată în cazul unor așa autorități ca membrii Curții Constituționale, judecătorii și membrii Comisiei Electorale Centrale. În baza legislației în vigoare, conchidem că în ambele cazuri instituția *răspunderii constituționale* este reglementată (date fiind specificul temeiurilor, sancțiunilor, instanțelor și procedurii de aplicare), în schimb însă nu este concretizată expres ca fiind ca atare. Iată de ce legiuitorul trebuie să intervină pe acest segment pentru a recunoaște la nivel normativ temeiurile concrete de atragere la răspundere constituțională aceste categorii de subiecți de drept constituțional.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru I. *Drept administrativ*. București: Lumina-Lex, 2005.
2. Alexandru I. *Politică, administrație, justiție*. București: All Beck, 2004.
3. Alexianu Gh. *Curs de drept constituțional*. Vol. I. București: Editura Casei Școalelor, 1930.
4. *Amicus Curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 Martie 2013). [URL]: [http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 presa/amicus_1153_1544.pdf](http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf).
5. Antoniu G., Volonciu N., Zaharia N., *Dicționar de procedură penală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1996.
6. Aramă E. *Cadrul legislativ și protecția eficientă a drepturilor omului*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, 1997, nr.3.
7. Aramă E. *Contribuția Curții Constituționale a Republicii Moldova la realizarea principiului separării puterilor în stat*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, 1999, nr. 2 (15).
8. Aramă E. *Un traseu dificil: de la administrație la justiție*. În: Administrația publică în perspectiva integrării europene. Sesiune de comunicări științifice (27-28 octombrie 2006). Caietul științific, nr. 1/2006. Chișinău: S.n., 2007.
9. Aristotel. *Etica Nicomahică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
10. Armeanic Al. *Voluntarismul jurisdicției constituționale în perioada statului capturat*. În: Revista Națională de Drept, 2020, nr. 4-6, Ediție specială.
11. Arseni Al. *Legalitatea și supremația legii într-un stat de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International - Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003.

12. Arseni Al. *Dreptul constituțional și instituții politice. Teoria Constituției (note de curs)*. Chișinău, 1997.
13. Arseni Al. *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău, 2000.
14. Arseni Al., Creangă I., Gurin C., Negru B., Barbalat P., Cotorobai M., Susarenco Gh. *Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol*. Vol. I. Chișinău: Editura Civitas, 2000.
15. Arseni Al., Ivanov V., Suholitco L. *Dreptul constituțional comparat*. Chișinău: Centrul Editorial- Poligrafic al USM, 2003.
16. Arseni Al. *Drept constitutional și instituții politice*. Vol. I. Chișinău, 1997.
17. Arseni Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. II. Chișinău: CEP USM, 2014.
18. Arseni Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan: argumentare științifică și confirmare practică*. Monografie. Chișinău: CEP USM, 2015.
19. *Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) privind specializarea judecătorilor*, adoptat în cadrul celei de-a 13-a reuniuni plenare a CCJE (Paris, 5-6 noiembrie 2012). [URL]: [https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-\(CCJE\)](https://www.csm1909.ro/303/3937/Consiliul-Consultativ-al-Judec%C4%83torilor-Europeni-(CCJE)).
20. *Avizul nr. 3 din 19 noiembrie 2002 al Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni asupra principiilor și regulilor privind imperatiile profesionale aplicabile judecătorilor și în mod deosebit a deontologiei, comportamentelor incompatibile și imparțialității*. Strasbourg. [URL]: <https://rm.coe.int/1680747bac>.
21. Avornic Gh. *Edificarea statului de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003.
22. Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Editura Cartier, 2004.
23. Avornic Gh. *Teoria generală a statului și dreptului: Tratat*. vol. I. Chișinău, 2009.

24. Avornic Gh., Poalelungi M. *Ordinea de drept – condiție prioritară pentru statul de drept*. În: Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene, materialele conferinței teoretico-științifice internaționale (din 28 ianuarie 2006, Chișinău). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006.
25. Baltag D. *Idealul social de justiție*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (din 26-27 septembrie 2003, Chișinău). Chișinău: Transparency International-Moldova, 2003.
26. Baltag D. *Teoria generală a dreptului și statului (curs introductiv)*. Cimișlia: TIPCIM, 1996.
27. Baltag D. *Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008.
28. Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007.
29. Baltag D. *Unele aspecte ale răspunderii juridice constituționale*. În: Legea și viața, nr. 8, 2007.
30. Baltag D., Ghernaja G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției*. Monografie. Chișinău: ULIM, 2012.
31. Baltag D., Guțu A. *Teoria generală a dreptului*. Curs teoretic. Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, 2002.
32. Banciu D. *Elemente de sociologie juridică*. București: Lumina Lex, 2000.
33. Banciu D., Guțu V. Gh., Vlăduț I., Guțu D. *Sociologie juridică: Îndrumar teoretic și practic*. Chișinău: ÎEP Știința, 2004.
34. Bantuș A. *Rolul sectorului asociativ în dezvoltarea democrației*. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova, vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006.
35. Bantuș A., Bantuș I., Starașciuc R. *Elemente de drept public*. Chișinău: „Elena – V.I.”, 2008.
36. Barac L. *Elemente de teoria dreptului*. București: ALL Beck, 1999.
37. Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și*

- perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova.* În: Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006.
38. Baum L. *Probing the Effects of Judicial Specialization.* In: Duke Law Journal, 2009, vol. 58 [URL]: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1412&context=dlj>.
39. Baurciulu A. *Controlul asupra activității organelor administrative în dreptul comparat.* Chișinău: S. n., 2002 (Fundăția Draghiște).
40. Bălan I.I. *Motivele de recurs în procesul civil.* Ediția a II-a. București: Wolters Kluwer, 2010.
41. Berg I. *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre.* București: Editura Științifică, 1968.
42. Berger V. *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.* Ediția a IV-a română. București: Editura Institutului Român pentru Drepturile Omului, 2003.
43. Beșteliu R.M., Brumar C. *Protecția internațională a drepturilor omului.* Ediția a IV-a. București: Universul Juridic, 2008.
44. *Biblia. Vechiul Testament.* București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2008.
45. Bîrsan C. *Convenția europeană a drepturilor omului: comentariu pe articole.* Vol.1. București: C.H. Beck, 2005.
46. Bloch O., Wartburg W. *Dictionnaire étymologique de la langue française.* Paris: PUF, 2008.
47. Bloșenco A. *Răspunderea civilă delictuală.* Chișinău: Arc, 2002.
48. Boboș Gh. *Teoria generală a dreptului.* Cluj-Napoca: Dacia Europa Nova, 1996.
49. Bodoască T. *Competența instanțelor judecătorești în materie civilă.* București: All Beck, 2002.
50. Boilă L.R. *Răspunderea civilă delictuală obiectivă.* Ediția 2. București: C.H. Beck, 2014.
51. Bore J. *La cassation en matiere civile.* 2e ed. Paris: Dalloz, 1997.
52. Boroî G. *Codul de procedură civilă comentat și adnotat.* Vol. I. București: All Beck, 2001.

53. Boroii G., Stancu M. *Drept procesual civil*. Vol. I. București: Hamangiu, 2015.
54. Botnari E. *Principiile dreptului: aspecte teoretico-practice*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2004.
55. Bouloc B. *Droit pénal général*, 23e edition. Dalloz: Paris, 2013.
56. Bourdeau G. Hamon F., Troper M. *Droit constitutionnel*. Paris: L.G.D.J.M 1993.
57. Brad I. *Revocarea actelor administrative*. București: Universul juridic, 2009.
58. Bulai C. *Manual de drept penal. Partea generală*. București: ALL, 1997.
59. Burdeau G., Hamon F., Troper M. *Droit constitutionnel*. Ed. 26eme. Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1999.
60. Calmes S. *Du principe de protection de la confiance légitime en droits allemand, communautaire et français*, Thèse. Paris: Dalloz, 2001.
61. Capcelea V. *Filozofia dreptului*. Manual pentru instituțiile de învățământ superior. Chișinău: ARC, 2004.
62. Cappelletti M. *Access to justice as theoretical approach to law and a practical program for reform*. In: The South African Law Journal, 1992.
63. Carré de Malberg R. *Contribution a la théorie générale de l'État*. Tom 1-er. Paris: Librairie de la Société du Recueil Sirey, 1982.
64. *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* proclamată de către Comisia Europeană, Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene la data de 7 decembrie 2000. [URL]: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>.
65. Cădere V. *Tratat de procedură civilă*. Ediția a III-a. București: Editura Cultura Națională, 1928.
66. Cârnaț T. *Drept constituțional*. Ediția a II-a. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010.
67. Cârnaț T. *Puterea judecătorească în Republica Moldova*. În: Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele / I. Creangă, V. Popa. Chișinău: TISH, 2005.

68. Cârnaț T. *Statul de drept: principii și trăsături definitorii*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”. 2004.
69. Cârnaț T., Cârnaț M. *Protecția juridică a drepturilor omului*. Chișinău: Reclama, 2006.
70. Cenușa D. *Consolidarea societății civile din Republica Moldova*. Chișinău: Bons Offices, 2007.
71. Ceterchi I., Costin M., Popescu S. *Rolul și funcțiile dreptului*. București: Editura Academiei, 1974.
72. Ceterchi I., Craioan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: ALL, 1993.
73. Ceterchi I., Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1998.
74. Chantebout B. *Droit constitutionnel et science politique*. Paris, 1986.
75. Cheng E. K. *The Myth of the Generalist Judge*. In: Stanford Law Review, 2008, vol. 61, issue 3. [URL]: <http://www.stanfordlawreview.org/wp-content/uploads/sites/3/2010/04/Cheng.pdf>.
76. Chetruș U. *Constituționalizarea și instituționalizarea principiilor de garantare a protecției drepturilor omului la aplicarea constrângerii juridice în lumina integrării europene*. În: Probleme actuale ale legislației naționale în contextul procesului integraționist european, Materiale ale conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: CEP USM, 2008.
77. Chetruș U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013.
78. Chirița R. *Paradigmele accesului la justiție. Cât de liber e accesul liber la justiție*. În: Pandectele române, 2006, nr. 1.
79. Ciobanu M.V. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. II. București: Național, 1997.

80. Ciobanu V.M. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. I. București, 2004.
81. Ciucă L.-B. *Siguranța și ordinea publică – evoluție legislativă*. În: Provoacări și strategii în ordinea și siguranța publică, materialele conferinței științifice internaționale din 15-16 martie 2014. București: Editura Universitară, 2014.
82. Cobîșnean V. *Evoluția contenciosului administrativ*. În: *Administrarea publică 2003*, nr. 1.
83. Coca G., Coca M. *L'exercice des droits et des libertés fondamentales. Limites, restreintes et derogations*. În: *Teorii și practici ale guvernării democratice, Sesiune de comunicări științifice, 23-24 octombrie, 2010*. Chișinău: S. n., 2011.
84. Cochinescu N. *Independența judecătorului constituțional în România*. În: *Justiția constituțională în Republica Moldova*, 2007, nr. 1.
85. Cochinescu N. *Organizarea puterii judecătorești în România*. București: Lumina Lex, 1997.
86. Cocîrță Al. *Reforma justiției în contextul implementării Planului de Acțiuni UE-Moldova*. Chișinău: Arc, 2009.
87. *Codul administrativ al Republicii Moldova* nr. 116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial*, nr. 309-320 din 17.08.2018.
88. *Codul Civil al Republicii Moldova*, nr. 1007 din 06.06.2002. Republicat în *Monitorul Oficial al RM*, nr. 66-75 din 01.03.2019.
89. *Codul contravențional al Republicii Moldova*, nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în *Monitorul Oficial*, nr. 78-84 din 17.03.2017 (actualizat prin Legea nr. 137 din 04.10.2019, MO, nr. 310- 313/18.10.2019).
90. *Codul de conduită a funcționarului public*, adoptat prin Legea nr. 25-XVI din 22.02.2008. În: *Monitorul Oficial*, nr. 74-75/243 din 11.04.2008.
91. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: *Monitorul Oficial*, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).
92. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldo-*

- va, 07.06.2003, nr. 104-110 (actualizată prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, M, nr. 108-110/30.04.2021).
93. *Codul de procedură penală al României* din 1 iulie 2010 (Legea nr. 135/2010). Publicat în Monitorul Oficial, nr. 486 din 15 iulie 2010 (variante consolidată până la 20.12.2019). [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/220253>.
94. *Codul Electoral al Republicii Moldova*, nr. 1381 din 21.11.1997. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 451-463 din 29.12.2017.
95. *Codul Jurisdicției Constituționale* nr. 502 din 16-06-1995. În: Monitorul Oficial, nr. 53-54 din 28-09-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.2020, MO, nr. 103/14.04.2020, art. 176; în vigoare 14.05.2020).
96. *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 72-74 din 14-04-2009 (Versiune în vigoare din 12.01.2019 în baza modificărilor aduse prin Legea nr. 245 din 15.11.2018/MO, nr. 462-466 din 12.12.2018).
97. Cojocar E. *Statul și răspunderea juridică civilă*. În: Statul de drept și problemele minorităților naționale, materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți). Chișinău: Universul, 2002.
98. *Concepția securității naționale*, aprobată prin Legea nr. 112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 03.06.2008, nr. 97-98.
99. Constantinescu M., Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E.S. *Constituția României, revizuită – comentarii și explicații*. București: All Beck, 2004.
100. *Constituția Regatului Belgiei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
101. *Constituția Regatului Spaniei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.

102. *Constituția Regatului Suediei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
103. *Constituția Republicii Bulgaria*, din 1991. În: *Codex Constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene* / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
104. *Constituția Republicii Cehe*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
105. *Constituția Republicii Croația*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
106. *Constituția Republicii Elene*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
107. *Constituția Republicii Finlanda*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
108. *Constituția Republicii Italia*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
109. *Constituția Republicii Letonia*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
110. *Constituția Republicii Lituania*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaco-

- nu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
111. *Constituția Republicii Moldova*, nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).
112. *Constituția Republicii Moldova*. Comentariu. Chișinău: Arc, 2012.
113. *Constituția Republicii Polone*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene/Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
114. *Constituția Republicii Portugheze*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene/Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
115. *Constituția Republicii Slovace*, adoptată prin Legea nr. 460/1992. În: Codex Constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene/Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
116. *Constituția Republicii Slovenia*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene/Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
117. *Constituția României – Comentariu pe articole*. Coordonatori I. Muraru, E.S. Tănăsescu. București: C.H. Beck, 2008.
118. *Constituția României din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003)*. În: MO al României, nr. 233 din 21.11.1991. Republicată în MO, nr. 767 din 31 octombrie 2003.
119. *Constituția României revizuită (comentarii și explicații)*. Constantinescu M., Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E. S. București: All Beck, 2004.
120. *Constituția României*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene/Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
121. *Constituția Ungariei*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene/Șt. Deaconu, I. Mura-

- ru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. II. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
122. *Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.
 123. Cornean D. *Constrângerea în drept*. Lugoj: Editura „Dacia Europa Nova”, 1999.
 124. Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. “Print Caro”).
 125. Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2.
 126. Costachi Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea unui stat de drept*. Chișinău: S.n. (Tipografia Centrală), 2014.
 127. Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”).
 128. Costachi Gh. *Doctrina democratică a statalității moldovenești și respectarea drepturilor omului*. În: *Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice*, conferință internațională (Chișinău, 22-23 septembrie 2006). Chișinău, 2006 (Tipografia „Belacron” SRL).
 129. Costachi Gh. *Dreptul – factor de ordonare a societății și de asigurare a securității persoanei*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 12.
 130. Costachi Gh. *Esența legalității ca pilon fundamental al statului de drept*. În: *Legea și viața*, nr. 11, 2009.
 131. Costachi Gh. *Factorii ce influențiază realizarea Constituției și consolidarea regimului constituționalității în statul de drept*. În: *Revista științifică internațională Supremația Dreptului*, 2017, nr. 1.
 132. Costachi Gh. *Forme ale democrației și eficiența mecanismului de guvernare*. În: *Legea și viața*, 2000, nr. 4.

133. Costachi Gh. *Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan*. În: *Legea și Viața*, 2016, nr. 7.
134. Costachi Gh. *Legalitatea constrângerii juridice - factor de asigurare a securității persoanei*. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2019, nr. 1.
135. Costachi Gh. *Locul și valoarea drepturilor omului în concepția statului de drept și practica edificării acestuia în Republica Moldova*. În: *Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova*, Materiale ale conferinței științifico-practice internaționale din 17 septembrie 2010, mun. Bălți. Chișinău: S. n., 2010. ÎS FEP „Tipografia Centrală”.
136. Costachi Gh. *Misiunea justiției constituționale în statul de drept*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 4-6, 2020, Ediție specială ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”. Chișinău: S.n., 2020.
137. Costachi Gh. *Necesitatea culturii juridice în activitatea legislativă ca factor de asigurare a securității juridice în cadrul statului*. În: *Revista științifică internațională Supremația Dreptului*, 2018, Ucraina, nr. 3.
138. Costachi Gh. *Neretroactivitatea legii – element al principiului securității juridice*. În: *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*, Materialele conferinței științifice internaționale din 22–23 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019.
139. Costachi Gh. *Nu putem afirma că s-a construit statul de drept ...* În: *Justiția Constituțională*, 2005, nr. 4.
140. Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2011.
141. Costachi Gh. *Principiile dreptului în contextul democratizării societății*. În: *Legea și Viața*, 2014, nr. 9.

142. Costachi Gh. *Principiile fundamentale ale dreptului – garanții ale securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 9.
143. Costachi Gh. *Problemele și perspectivele constituirii statului de drept în Republica Moldova*. În: *Legea și viața*, 2005, nr. 6.
144. Costachi Gh. *Realizarea Constituției – fundament al regimului constituționalității în statul de drept*. În: *Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului*, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016.
145. Costachi Gh. *Realizarea Constituției – obiectiv major într-un stat de drept*. În: *Revista Națională de Drept* 2009, nr. 8.
146. Costachi Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 8.
147. Costachi Gh. *Securitatea persoanei – valoare supremă a regimului constituțional consolidat*. În: *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextual necesităților de securitate și asigurarea a parcursului European*; Monografie colectivă; red. șt.: Valeriu Cușnir. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019.
148. Costachi Gh. *Spre o statalitate democratică și de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2007.
149. Costachi Gh. *Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei*. În: *Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării*, materialele conferinței științifice din 24-25 martie 2017 din Chișinău. Chișinău, 2017.
150. Costachi Gh. *Statul de drept și democrația în Republica Moldova*. În: *Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2006.
151. Costachi Gh. *Statutul judecătorului între imunitate și răspundere*. În: *Jurnal Juridic Național: teorie și practică*, 2020, nr.6.
152. Costachi Gh. *Tranziția societăților contemporane: particularități și perspective*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 1.

153. Costachi Gh. *Unele aspecte ale conceptului statului de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, 2003.
154. Costachi Gh. *Valoarea drepturilor omului în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova*. În: *Защита прав человека*, materialele conferinței științifice din 26 octombrie 2017, desfășurată în cadrul Universității de Stat din Comrat. Comrat: 2018.
155. Costachi Gh., Albu V. *Reflecții asupra culturii juridice în activitatea legislativă*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 2.
156. Costachi Gh., Arseni O. *Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2009.
157. Costachi Gh., Arseni O. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2009.
158. Costachi Gh., Arseni O. *Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație*. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 12.
159. Costachi Gh., Butucea E. *Crearea dreptului în statul de drept*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2020, nr. 2.
160. Costachi Gh., Carp S. *Dreptul la un proces echitabil*. În: *Teoria și practica administrării publice, materiale ale conferinței științifice internaționale din 17 mai 2018*. Academia de Administrare Publică. Chișinău, 2018.
161. Costachi Gh., Chetruș U. *Inviolabilitatea persoanei – drept fundamental pasibil de restrângere*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 5.
162. Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul aplicării constrângerii juridice în asigurarea ordinii de drept în legislația în vigoare*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 8, 2008.
163. Costachi Gh., Chetruș U. *Rolul dreptului în intermedierea constrângerii exercitate de către stat*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 4.
164. Costachi Gh., Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 2.

165. Costachi Gh., Cușmir V. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău: „Tipografia Sirius”, 2001.
166. Costachi Gh., Gabureac A. *Reflecții asupra acțiunii și realizării Constituției*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 1.
167. Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003.
168. Costachi Gh., Hlipca A. *Unele probleme privind răspunderea în dreptul constituțional*. În: *Revista Națională de Drept*, 2008, nr. 8.
169. Costachi Gh., Hlipcă P. *Aspecte generale privind organizarea puterii judecătorești în România și Republica Moldova*. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 1.
170. Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Brașov: Tipografia Universității „Transilvania” din Brașov, 2010.
171. Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”).
172. Costachi Gh., Iacub I. *Aspecte contradictorii ale abordării științifice a conceptului de „securitate juridică”*. În: *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european*. Partea a II-a. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019.
173. Costachi Gh., Iacub I. *Cultura juridică a funcționarului public – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2015, nr. 5.
174. Costachi Gh., Iacub I. *Nihilismul juridic – reversul culturii juridice*. În: *Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы: Материалы международной научно-практической конференции, г. Кишинев, Республика Молдова, 28-29 марта 2014 г.* Кишинев: Славянский университет, 2014.

175. Costachi Gh., Iacob I. *Ordinea de drept și ordinea publică: fundamente ale securității persoanei în statul de drept*. În: Administrarea publică în domeniul asigurării ordinii de drept – una dintre sarcinile prioritare ale statului (conferință științifică dedicată jubileului de 80 ani de viață și 63 ani de activitate profesională a profesorului universitar Victor Guțuleac. Chișinău, 2020.
176. Costachi Gh., Iacob I. *Principiile acțiunii legii în timp – fundament al securității juridice a persoanei*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 27- 28 martie 2020. Chișinău: S. n., 2020 (Tipogr. «Tipocart Print»).
177. Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra necesității și exigențelor revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2.
178. Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5.
179. Costachi Gh., Moroșanu I. *Prevederi constituționale privind restrângerea exercițiului unor drepturi și libertăți ale omului*. În: *Legea și viața*, 1999.
180. Costachi Gh., Munteanu A. *Eficiența și legitimitatea puterii*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 8.
181. Costachi Gh., Muruianu I. *Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2014, nr. 3.
182. Costachi Gh., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere*. În: *Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014*. Chișinău: AAP, 2014.
183. Costachi Gh., Muruianu I. *Raportul răspunderii constituționale cu alte forme de răspundere*. În: *Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014*. Chișinău: AAP, 2014.

184. Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12.
185. Costachi Gh., Muruianu I. *Reflecții asupra concepției contemporane a statului de drept*. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 5.
186. Costachi Gh., Muruianu I. *Sancțiunea ca element al răspunderii constituționale*. În: *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2013, nr. 4.
187. Costachi Gh., Potînga A. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003.
188. Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 10.
189. Costachi Gh., Railean P. *Legalitatea constituțională – nucleu al legalității în statul de drept*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 12.
190. Costachi Gh., Railean P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 10.
191. Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra accepțiunilor justiției ca fenomen și valoare socială*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 3.
192. Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor*. În: *Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014*. Chișinău: AAP, 2014.
193. Costachi Gh., Railean P. *Trăsăturile legalității ca garanție a securității juridice a persoanei*. În: *Jurisprudența – componenta de bază a proceselor de integrare și a comportamentului legal modern, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2–3 noiembrie 2018*. Chișinău: S.N., 2018.
194. Costaș C. Fl. *Principiul securității juridice*. În: *R.R.F.*, 2008, nr. 7.
195. Couture E.J. *Fundamentos de derecho procesual civil*. Ed. a 3-a. Buenos Aires: Depalma, 1981.

196. Cozma D. *Imunitatea judecătorului – garanție a independenței acestuia*. În: Закон и жизнь, 2015, nr. 8.
197. Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”).
198. Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorilor din România pentru infracțiuni contra justiției*. În: Legea și viața, 2018, nr. 10.
199. Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorilor pentru infracțiuni contra justiției*. În: Международный научный журнал «Верховенство права», Ucraina, 2018, nr. 3.
200. Cozma D. *Reflecții asupra imunității judecătorului ca element al statutului său juridic*. În: Международный научный журнал «Верховенство права», Ucraina, 2016, nr.1.
201. Cozma D. *Reflecții asupra răspunderii constituționale a judecătorilor*. În: Международный научный журнал «Верховенство права», 2017, nr. 2.
202. Cozma D. *Unele reflecții asupra statutului de funcționar public al magistratului*. În: Legea și viața, 2017, nr. 6.
203. Craiovan I. *Considerații privind analiza conceptuală a statului de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003.
204. Craiovan I. *Doctrina juridică*. București: All Beck, 1999.
205. Craiovan I. *Introducere în filosofia dreptului*. București, 1998.
206. Craiovan I. *Prin labirintul juridic. Simple note de călătorie doctrinară*. București: Universul juridic, 2009.
207. Craiovan I. *Tratat de teoria generală a dreptului*. Ediția a II-a. București: Universul juridic, 2009.
208. Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001.
209. Craiovan I., Istrate M. *Ipostazele justiției*. București: Universul juridic, 2012.

210. Creangă I., Gurin C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”).
211. Crețu V. *Principiul și criteriile privind diferențierea organelor judiciare de celelalte organe ale statului. Coraportul justiției cu alte funcții statale în Republica Moldova*. În: Teoria și practica aplicării legislației în regimul constituțional al Republicii Moldova. Analele Universității de Stat din Moldova. Științe juridice. Serie nouă nr. 3. Chișinău: Cartier, 1999.
212. Cristau A. *L'exigence de sécurité juridique*. In: Recueil Dalloz-Sirey (D.) *Croniques*, 2002, p. 2815. [URL]: http://credo-multimedia.comBib_num/Articles%20New/Antoine%20Cristau,%20L'exigence%20de%20s%C3%A9curit%C3%A9%20juridique.pdf.
213. Croitoru M.S. *Dreptul de proprietate în jurisprudența CEDO*. București: Hamangiu, 2010.
214. Currie David P. *Constituția Statelor Unite ale Americii, Comentarii*. Iaș: Nord – Est, 1992.
215. *Curtea cu jurați - institut indispensabil al procesului contradictorial*. [URL]: <http://www.rasfoiesc.com/legal/drept/Curtea-cujurati-institut-indi26.php>.
216. Danileț C. *Independence and Impartiality of Justice. International standards*. [URL]: <http://medel.bugiwweb.com/usr/Independence%20and%20Impartiality%20of%20Justice-1.pdf>.
217. Danileț C. *Independența și imparțialitatea justiției din perspectivă europeană*. În: Anuarul Institutului de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca - Series Humanistica - II. Cluj-Napoca, 2004.
218. Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014.
219. Danileț C., Koetz Axel G., Graur I. *Analiza funcțională a Consiliului Superior al Magistraturii*. EuropeAid/131846/C/SER/MD. Chișinău, Moldova, octombrie 2014.

220. Danilov A. *Constrângerea ca metodă de dirijare în stat. Clasificarea măsurilor de constrângere aplicate în domeniul asigurării ordinii de drept*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare”,* Ediția a IV-a, 2003.
221. Dastic A. *Contenciosul administrativ în Republica Moldova*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2006.
222. Dastic A. *Răspunderea administrativ-patrimonială în contenciosul administrativ*. În: *Legea și viața*, 2005, nr. 9.
223. Dănișor D.C. *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*. București: Universul juridic, 2009.
224. Deaconu Șt. *Dreptul persoanei la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil*. În: *Revista de Drept Public*, 2007, nr. 4.
225. *Decizia Curții Constituționale a României nr. 263 din 23 aprilie 2015 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 96 din Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 415 din 11 iunie 2015.
226. *Decizia Curții Constituționale a României, nr. 54 din 7 februarie 2018, referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 246 din Codul penal din 1969, ale art. 297 alin. (1) din Codul penal și ale art. 13² din Legea, nr. 78/2000, pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 683 din 6 august 2018.
227. *Decizia Curții Constituționale, nr. 6 din 02-04-2014, de respingere a sesizării nr. 10a/2014 pentru controlul constituționalității unei prevederi din Legea, nr. 96 din 21 mai 2010, pentru modificarea și completarea articolului 4 din Regulamentul Parlamentului și interpretarea articolului 41 alin. (2) din Constituție (constituirea fracțiunilor parlamentare)*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 127-133 din 23.05.2014.
228. *Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului*, Rezoluția XXX a OSA, adoptată la Bogota, Columbia, la 2 mai 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Doc. OEA/Ser.L/V.II.23/Doc.211, rev. 6 (1949). [URL]: <http://hrlibrary.umn.edu/oasinstr/zoas2dec.htm>.

229. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York la 10 decembrie 1948, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).
230. Deleanu I. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a României*. În: *Dreptul*, 2011, nr. 8.
231. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. I. București: Editura Europa Nova, 1996.
232. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. Iași: Editura Fundației Chemarea, 1993.
233. Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. Arad: Servo Sat, 1999.
234. Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. Vol. II. Arad: Servo-Sat, 1998.
235. Deleanu I. *Justiția constituțională*. București: Lumina-Lex, 1995.
236. Deleanu I. *Revizuirea Constituției*. În: *Dreptul*, 2003, nr. 12.
237. Deleanu I. *Tratat de procedură civilă*. Vol I. București: Universul Juridic, 2013.
238. Dexonline. *Definiție eroare*. [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/eroare>.
239. Diaconu M. *Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2013.
240. *Dialectica justiției moldovenești: ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența?* Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției. Chișinău, 2005. [URL] http://www.capc.md/docs/dialectica_justitiei.doc.
241. *Dicționar de drept procesual civil*/ Costin M.N., Leș I., Minea M., Radu D. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
242. *Dicționar de termeni juridici* / C.-D. Muscalu și E. Vartic. București: Editura Universitară, 2005.
243. *Dicționar de termeni juridici* / E. Derșidan. București: Proteus, 2005.
244. *Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Cartier, 2001.

245. *Dicționar explicativ al limbii române*. [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/echitate>.
246. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Arc, Gunivas, 2007.
247. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998.
248. Djuvara M. *Ideea de justiție și cunoașterea juridică*. În: *Eseuri de filozofie a dreptului*. București: Editura Trei, 1997.
249. Dogaru I., Dănișor D.C., Dănișor Gh. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Științifică, 1999.
250. Dolea I. *Drepturile persoanei în probatoriul penal: conceptul promovării elementului privat*. Chișinău, 2009.
251. Dolea I. *Efectul ex tunc al hotărârii Curții Constituționale în materie penală*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr.3(103).
252. Drago G. *Contentieux constitutionnel francais*. Paris: PUF, 1998.
253. Dragomir F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011.
254. Drăganu T. *Considerații critice cu privire la caracterul absolut atribuit dreptului la liber acces la justiție de Legea de revizuire a Constituției din 21 noiembrie 2003*. În: *Pandectele Române*, 2004, nr. 4.
255. Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Cluj-Napoca: Editura Lumina-Lex, 1998.
256. Drăganu T. *Liberul acces la justiție*. București: Lumina Lex, 2003.
257. *Drept procesual civil. Partea specială*. Curs universitar/ Coord.: E. Belei. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: S.n., 2016.
258. Drilea M., Costachi Gh. *Cu privire la mecanismul frînelor și contrabalanțelor, necesar pentru funcționarea eficientă a puterilor separate*. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 8.
259. Duca Gh. *Cuvânt de salut*. În: *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți)*. Chișinău: S. n. (ÎS FEP „Tipografia Centrală”), 2004.

260. Duculescu V. *Protecția juridică a drepturilor omului*. București: Lumina-Lex, 1994.
261. Duhael O., Meny Y. *Dictionnaire constitutionnel*. Paris: PUF, 1992.
262. Dumbravă H. *Factorii de presiune și conflictele de interes în justiție – ghid pentru judecători*. Iași: Timpul, 2007.
263. Dumbravă H., Cigan D., Danileț C. *Factorii de presiune și conflictele de interes în justiție*. Iași: Timpul, 2007.
264. Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014.
265. Dunca Isadora I. *Dreptul la un proces echitabil*. [URL]: <http://www.asociatia victoriancu.ro/documente/Dreptul%20la%20un%20proces%20echitabil%20-%20Dunca%20Isadora.pdf>.
266. Eisenmann Ch. *La justice constitutionnelle et la Haute Cour Constitutionnelle d'Autriche*. Paris: Economica, PUAM, 1986.
267. Eliescu M. *Aplicarea legii civile în timp și spațiu, Conflictele de legi*. În: *Tratat de drept civil*, vol. I, Partea generală de Tr. Ionașcu ș.a. București: Ed. Academiei, 1967.
268. Enicov V. *Accesibilitatea și previzibilitatea legii – factori de asigurare a securității juridice a persoanei*. În: *Human Rights Protection*, materialele conferinței științifico-practice din 26 octombrie 2017, or. Comrat. Comrat: S.n., 2018.
269. Enicov V. *Securitatea constituțională – dimensiune distinctă a securității naționale*. În: *Teoria și practica administrării publice*, Materialele conferinței științifice internaționale din 22 mai 2015. Chișinău: AAP, 2015.
270. Eremia M.-C., Dragnea D. M. *Introducere în dreptul constituțional*. Ediția a 2-a. București: Hamangiu, 2007.
271. Etherington B. *Promises, Promises: Notes on Diversity and Access to Justice*. In: *Queen's Law Journal*, 2000, vol. 26.
272. Favoreu L., Gaia P., Ghevontian R., Mestre J.-L., Pfersmann O., Roux A., Scoffoni G. *Droit constitutionnel*. 7ème édition. Paris: Dalloz, 2004.
273. Favoreu L., Gaia P., Ghevontian R., Mestre J.-L., Pfersmann O., Roux A., Scoffoni G. *Droit constitutionnel*. 2ème édition. Paris: Dalloz, 1999.

274. Florea M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București: Editura Academiei, 1976.
275. François L. *Le problème de la sécurité juridique*. In: *La sécurité juridique*. Liège: Jeune Barreau de Liège, 1993.
276. Frolu S. *Securitatea juridică în paradigma securității naționale. Considerații și determinări conceptuale*. În: *Echilibrul de putere și mediul de securitate, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, din 17-18 noiembrie 2011*. București: Ed. Universității naționale de apărare „Carol I”, 2011.
277. Fromont M. *Le principe de sécurité juridique*. În: *AJDA, L'actualité juridique. Droit administratif, nr. special*. Paris: Dalloz, 1996.
278. Frunză I., Dulschi I., Cușmir M., Cușmir L., Postu I. *Teoria generală a statului și dreptului (în întrebări și răspunsuri)*. Bălți: Institutul Nistrean de Economie și Drept, 2003.
279. Fulga Gh. *Politologie*. Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2004.
280. Gârbuleț I. *Abaterile disciplinare ale magistraților*. București: Universul Juridic, 2016.
281. *Ghid de integritate în administrarea sistemului judiciar*. București, 2008. Transparency International Romania. [URL]: <http://www.transparency.org.ro/publicatii/publicatii-ti/2008/GhidManagementInstanteTI.pdf>.
282. *Ghid privind art. 6 Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil)*. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Consiliul European, 2013. [URL]: www.echr.coe.int
283. *Ghidul funcționarului public în contenciosul administrativ*. Chișinău: Bons Offices, 2005.
284. Ghiță D. *Drept procesual civil. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2017.
285. Goriuc S. *Asigurarea cadrului constituțional în domeniul autorității judecătorești*. În: *Legea și Viața*, 2006, nr. 1.

286. Goriuc S. *Puterea judecătorească în sistemul separației puterii în stat*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014.
287. Gouron-Mazel A. *Convention européenne des droits de l'homme. Application par le juge francais*. Paris: Litec, 1998.
288. Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*. Chișinău: «Universul», 2009.
289. Gribincea Vl., Goinic D., Grecu P. *Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2017*. Chișinău: Centrul pentru Resurse juridice din Moldova, 2018.
290. Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: S.n., 2013.
291. Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Chișinău: Reclama, 2001.
292. Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004.
293. Guceac I. *Revizuirea Constituției – prezent și viitor*. În: Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele. Chișinău: TISH, 2005.
294. Guinchard S., Ferrand F., Fricero N., ș.a. *Droit et pratique de la procedure civile*. 6-e edition. Paris: Dalloz, 2009.
295. Gurin C. *Standarde europene pentru domeniul justiției*. În: Reforma sistemului de justiție în Republica Moldova. Standarde europene și realități naționale, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 15 iunie 2009 (Chișinău). Chișinău: „Popitipcom” SRL, 2009.
296. Guțuleac V. *Bazele teoriei dirijării de stat*. Monografie. Chișinău, 2000.
297. Guțuleac V. *Drept administrativ*. Monografie. Chișinău: S.n., 2013.
298. Guțuleac V. *Drept contravențional*. Chișinău: ULIM (Tipografia „Bons Offices”), 2006.
299. Guțuleac V. *Tratat de drept contravențional*. Chișinău: S.n., 2009.

300. Guțuleac V., Balmuș V. *Problemele administrării de stat*. Chișinău, 2002.
301. Hanga Vl. *Mic dicționar juridic*. București: Lumina-Lex, 1999.
302. Harutyunyan G. *Justiția constituțională, expresie a esenței statului de drept și a constituționalismului*. În: *Justiția constituțională: actualitate și perspective*. Conferință internațională consacrată aniversării a 10-a a Curții Constituționale a Republicii Moldova. Responsabil de ediție V. Pușcaș. Chișinău: Cartdidact, 2005.
303. Hauser J., Lemouland J.-J. *Ordre public et bonnes moeurs*. „Répertoire civil Dalloz”, mars, 2004. [URL]: www.dalloz.fr
304. Heron J. *Droit judiciaire prive*. 2e ed. Paris: Montchrestien, 2002.
305. Herovanu E. *Principiile procedurii judiciare*. Vol. I. București: Institutul de Arte Grafice „Lupta”, 1932.
306. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova*, nr. 16 din 28.05.98. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 56-59/24 din 25.06.1998.
307. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 12 din 28.03.2017, privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor)* (Sesizarea nr. 155g/2016). [URL]: <http://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h1228032017roa60da.pdf>.
308. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 16 din 12.06.2007, pentru controlul constituționalității art. II alin. (2) din Legea nr. 186-XVI din 29 iunie 2006 „Pentru modificarea și completarea Legii, nr. 1225-XII din 8 decembrie 1992, privind reabilitarea victimelor represiunilor politice” și art. 12 alin. (8) din Legea nr. 1225-XII din 8 decembrie 1992, în redacția Legii nr. 186-XVI din 29 iunie 2006*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 86-89/14 din 22.06.2007.
309. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității art. 11 alin. (3) și (4) din Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului”*,

- cu modificările și completările ulterioare, și art. 19 alin. (4) din Legea nr. 947-XIII din 19 iulie 1996 „Cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii” în redacția Legii nr. 373-XV din 19 iulie 2001 „Cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative”, nr.9 din 27.05.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.123-125/11 din 20.06.2003.
310. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea, nr. 163 din 22 iulie 2011, pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 30a/2011), nr. 3 din 09.02.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 38-41 din 24.02.2012.*
311. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității prevederilor art. 22 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului” în redacția Legii nr. 247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”, nr. 28 din 14.12.2010. În: Monitorul Oficial, nr. 254-256 din 24.12.2010.*
312. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii, nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000, cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui) (Sesizarea nr. 48b/2015). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 59-67 din 18.03.2016.*
313. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 2 din 20.01.2015, pentru interpretarea art. 1 alin. (3), combinat cu articolele 69 și 70 din Constituția Republicii Moldova, imunitatea și încetarea mandatului deputatului) (Sesizarea nr. 6b/2014). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 33-38 din 13.02.2015.*
314. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 28 din 14.12.2010, pentru controlul constituționalității prevederilor art. 22 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu*

- privire la statutul judecătorului,” în redacția Legii nr. 247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”. În: Monitorul Oficial, nr. 254-256 din 24.12.2010.*
315. *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 2 din 09-02-2016, pentru interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova (excepția de neconstituționalitate) (Sesizarea nr. 55b/2015). [URL]: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=91296&lang=ro.*
316. *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 23 din 27 iunie 2017, privind excepția de neconstituționalitate a articolului 23 alin. (2) din Legea, nr. 947-XIII din 19 iulie 1996, cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii (ridicarea imunității judecătorului) (sesizările nr. 31g/2017 și nr. 55g/2017). [URL]: <http://lex.justice.md/md/371630/>.*
317. *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 32 din 29.10.1998, privind interpretarea art. 76 din Constituția Republicii Moldova „Intrarea în vigoare a legii”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 100-102/42 din 12.11.1998.*
318. *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 33 din 10-10-2013, privind interpretarea articolului 140 din Constituție (Sesizarea nr. 45b/2013). În: Monitorul Oficial, nr. 297-303 din 20-12-2013.*
319. *Hotărârea Curții Constituționale privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii, nr. 34 din 24 mai 2012, pentru completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 11a/2013). [URL]: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h_18.2013.ro.pdf.*
320. *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza Beian împotriva României (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [URL]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian%20romania%20RO.html>.*
321. *Hotărârea nr. 5 din 26.01.1998. Curtea Constituțională. Culegere de hotărâri și decizii, 1998. Chișinău, 1999.*

322. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale*, nr. 7 din 04.07.2005. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2005, nr. 11.
323. *Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Constituției Republicii Moldova*, nr. 2 din 30.01.1996. În: Culegere de hotărâri explicative. Chișinău, 2002.
324. Hriptievski N., Gribincea V., Wittrup J. *Specializarea judecătorilor și oportunitatea creării sistemului instanțelor de contencios administrativ în RM*. Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, februarie 2014.
325. Humă I. *Teoria generală a dreptului*. Focșani: Neuron, 1995.
326. Iacub I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”.
327. Iacub I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2.
328. Iacub I. *Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Masă rotundă cu participare internațională din 11.12.2013. Chișinău: AAP, 2014.
329. Iacub I. *Rolul instituției supreme de audit în cadrul statului și natura juridică a controlului exercitat de aceasta*. În: Интеграция Молдовы и Украины в Европейский Союз: правовой аспект, международная научно-практическая конференция, г. Кишинев, 6-7 ноября 2015 г. Chișinău: S.n., 2015.

330. Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: Revista Științifică Internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3.
331. Iacob I. *Spre o teorie a securității criminologice*. В: Закон и жизнь, 2014, nr. 7.
332. Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019.
333. Iacob I., Chiper N. *Responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat: principiu constituțional indispensabil integrării Republicii Moldova în familia europeană*. În: Europa în derivă. De la unitate în diversitate, la diversitate fără unitate. Efecte juridice, sociale, politice, economice și culturale, materialele conferinței internaționale desfășurată în cadrul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, din 10 iunie 2016. Ploiești, 2016.
334. Iacob I., Chiper N. *Reținerea ca măsură de constrângere contravențională și impactul ei asupra drepturilor omului*. În: Administrarea publică, 2018, nr. 1.
335. Iacob I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia*. În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021.
336. Iacob I., Pascal A. *Ordinea de drept și ordinea publică în statul de drept: concept și valoare*. В: Обучение в области прав человека. Сборник статей. Comrat, 2017.
337. Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a III-a, revăzută și completată. București: Lumina-Lex, 2005.
338. Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale în România*. București: All Beck, 2003.

339. *Immunities of public officials as possible obstacles in the fight against corruption*. In: Group of States against Corruption (GRECO) Lessons learnt from the three Evaluation Rounds (2000- 2010). Thematic Articles. [URL]: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/general/Compendium_Thematic_Articles_EN.pdf.
340. *Instituții de drept penal* / Hotcă M. (coord.). București: Universul juridic, 2014.
341. Ionescu C. *Drept constituțional comparat*. București: C. H. Beck, 2008.
342. Ionescu C. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 2-a. București: All Beck, 2004.
343. Ionescu C. *Principii fundamentale ale democrației constituționale*. București: Lumina-Lex, 1997.
344. Ionescu C. *Sisteme constituționale contemporane*. București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1996.
345. Ionescu C. *Studii de drept constituțional*. București: Lumina-Lex, 2001.
346. Ionescu D. *Procedură penală. Partea generală: sinteze și spețe*. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2007.
347. Ionescu S. *Justiție și jurisprudență în statul de drept*. București: Universul juridic, 2008.
348. Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile coduri de procedură*. București: Universul juridic, 2010.
349. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ, Vol. II*. București: Editura All Beck, 2002.
350. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ. Vol. I*. București: All Beck, 2002.
351. Iuga M. *Principiile de bază ale independenței judecătorilor constituționali în Republica Moldova*. În: *Justiția constituțională în Republica Moldova*, 2007, nr. 1.
352. Jackson R. *The global covenant: human conduct in a world of states*. Oxford University Press, 2003.

353. Jacob R. *Jus et le Code civil: Jus ou la cuisine romaine de la norme*. In: *Droit et cultures. Revue semestrielle d'anthropologie et d'histoire*, 2004, nr. 48.
354. Jacotă M. *Drept internațional privat*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976.
355. Juguștru C. *Considerații privind ordinea publică europeană*. În: *Analele Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica*, tom. IX, 2011.
356. Kelsen H. *General Theory of Norms*. Oxford, Clarendon Press, 1991.
357. Kelsen H. *Le controle de constitutionnalite des lois. Une etude comparative de Constitutions autrichienne et americaine*. In: *R.F.D.C.*, 1990, nr. 1.
358. Kelsen H. *Collective security under international law*. Volume XLIX. Washington: Government Printing Office, 1957. [URL]: https://archive.org/stream/collectivesecuri00kels/collectivesecuri00kels_djvu.txt.
359. Kelsen H. *Collective security under international law*. Washington D.C., 2001.
360. Lambert P. *Le principe général de la sécurité juridique et les validations législatives*. In: *Sécurité juridique et fiscalité*. Bruxelles: Bruylant, 2003.
361. Lavric L. *Natura juridică a raportului ce apare în cadrul reparării prejudiciului patrimonial generat printr-un act administrativ individual*. În: *Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective*, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 30 ianuarie 2004. Chișinău: CEP USM, 2004.
362. Lavric L. *Unele considerente privind instituția răspunderii organelor autorităților publice pentru prejudiciul patrimonial cauzat prin acte administrative individuale*. În: *Edificarea statului de drept*, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, 2003.

363. *Legea contenciosului administrativ*, nr. 793/XIV din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial, nr. 57- 58/375 din 18.05.2000, (republicată în Monitorul Oficial, ediție specială din 03.10.2006).
364. *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 7-17 din 12.01.2018.
365. *Legea cu privire la Agentul Guvernamental*, nr. 353-XV din 28 octombrie 2004. În: Monitorul Oficial, 19.11.2004, nr. 208-211/932.
366. *Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, nr. 947 din 19.07.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.08.2003, nr. 186-188 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357 din 22.12.2020).
367. *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul oficial nr. 8 din 07.02.1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.20, MO, nr. 63-68/28.02.2020, art. 48; în vigoare din 28.03.2020).
368. *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție*, nr. 789 din 26.03.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.09.2003, nr. 196-199 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357/22.12.2020).
369. *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*, nr. 158 din 04.07.2008: În: Monitorul Oficial, nr. 230-232 din 23.12.2008.
370. *Legea cu privire la Guvern*, nr. 136 din 07.07.2017. În: Monitorul Oficial, nr. 252 din 19-07- 2017 (versiune în vigoare din 29.06.2018, în baza modificărilor prin Legea nr. 74 din 26.04.2018, MO, nr. 235-244/26.06.2018/ art. 368).
371. *Legea cu privire la petiționare*, nr. 190-XIII din 19.07.1994. Republicată în Monitorul Oficial, nr. 6-8 din 24.01.2003.
372. *Legea cu privire la procuratură*, nr. 118 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 73-75 din 18.04.2003.
373. *Legea cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești*, nr. 76 din 21.04.2016. În: Monitorul Oficial, nr. 184-192 din 01.07.2016.

374. *Legea cu privire la reorganizarea sistemului instanțelor judecătorești*, nr. 853 din 29.05.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 11.07.1996, nr. 46-47/415.
375. *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (actualizată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO, nr. 360-371 din 25.12.2020).
376. *Legea despre adoptarea Regulamentului Parlamentului*, nr. 797 din 02.04.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 50 din 07.04.2007.
377. *Legea despre statutul deputatului în Parlament*, nr. 39 din 07.04.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 15.04.2005, nr. 59-61.
378. *Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania*. În: Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene / Șt. Deaconu, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, S. G. Barbu. Vol. I. București: Monitorul Oficial R.A., 2015.
379. *Legea, nr. 303/2004, privind statutul judecătorilor și procurorilor*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 653 din 22 iulie 2005.
380. *Legea pentru modificarea Constituției Republicii Moldova*, nr. 1471-XV din 21.11.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.12.2002, nr. 169/1294.
381. *Legea pentru modificarea și completarea Legii, nr. 317-XIII din 13 decembrie 1994, cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 1137 din 14.06.2002. În: Monitorul Oficial, nr. 103- 105 din 18.07.2002.
382. *Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, nr. 153 din 05.07.2012. În: Monitorul Oficial, nr. 185 din 31.08.2012.
383. *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, nr. 1545 din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial, nr. 50-51 din 04.06.1998. Versiune în

- vigoare din 05.01.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO, nr.1-6/05.01.2018, art. 4. [URL]: <http://www.legis.md/cautare /rezultate/108548>.
384. *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514 din 06.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 58 din 19.10.1995 (actualizată prin Legea nr. 257 din 16.12.2020, MO, nr. 353-357/22.12.2020).
385. *Legea privind partidele politice*, nr. 294 din 21.12.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 42-44 din 29.02.2008.
386. *Legea României, nr. 303 din 28 iunie 2004, privind statutul judecătorilor și procurorilor*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 653 din 22 iulie 2005 (cu modificări și completări ulterioare până la 12.10.2018).
387. *Legea României, nr. 317 din 1 iulie 2004, privind Consiliul Superior al Magistraturii*. Republicată în temeiul art. 80 din Legea, nr. 76/2012, pentru punerea în aplicare a Legii, nr. 134/2010, privind Codul de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 365 din 30 mai 2012 (cu modificări și completări ulterioare până la 04.10.2018).
388. *Legea României, nr. 96 din 21 aprilie 2006, privind Statutul deputaților și al senatorilor*. Republicată (în temeiul art. V din Legea nr. 357/2015) în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 49 din 22 ianuarie 2016.
389. *Legea României, nr. 47/1992, privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 807 din 3 decembrie 2010. [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/124149>.
390. Lepădatu M. *Teoria generală a controlului constituționalității legilor*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
391. Leș I. *Organizarea sistemului judiciar românesc*. București: All Beck, 2004.
392. Leș I. *Organizarea sistemului judiciar, a avocaturii și a activității notariale*. București: Lumina Lex, 1997.
393. Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. I. București: Lumina-Lex, 1998.

394. Leș I. *Principii și instituții de drept procesual civil*. Vol. II. București: Lumina-Lex, 1999.
395. Leș I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. I. București: Universul juridic, 2014.
396. Leș I., Ghiță D. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a II-a. București: C.H. Beck, 2019.
397. Levasseur G. *Opinions hétérodoxes sur les conflits de lois répressives dans le temp*. În: En hommage a Jean Constant, Faculté de Droit de Liège, 1971.
398. Levi-Bruhl H. *Probleme ale sociologiei crimei*. București: Editura Politică, 1971.
399. *Magna-Charta – 1215*. Actele constituționale ale Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord. București: All Beck, 2003
400. Marian O. *Dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materialele conferinței științifice internaționale din 23-24 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019.
401. Marin C. *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială (studiu monografic)*. Chișinău: Epigraf, 2002.
402. Mathieu B., Verpeaux M. *Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux*. Paris: LGDJ, 2002.
403. Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999.
404. Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a II-a. București: All Beck, 2000.
405. Măgureanu F. *Organizarea instituțiilor judiciare*. Ediția a III-a. București: Universul juridic, 2003..
406. *Memorandum Reform of the Judicial System In Bulgaria: Conclusions* CDL-AD (2003)12, adopted by the Venice Commission at its 55th plenary session (Venice, 13-14 June 2003). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2003\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2003)012-e).
407. Micu D. *Garantarea drepturilor omului în practica Curții europene a drepturilor omului și în Constituția României*. București: All Beck, 1998.

408. Micu V. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017.
409. Micu V. *Răspunderea constituțională a Parlamentului*. În: Revista științifică internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3.
410. *Micul Dicționar Academic*. Vol. III. București: Univers Enciclopedic, 2003.
411. Mihai G.C., Motica R.I. *Fundamentele dreptului*. Teoria și filozofia dreptului. București: All, 1997.
412. Mihai Gh. C. *Inevitabilul drept*. București: Lumina-Lex, 2002.
413. Mocanu-Suciu A. *Răspunderea funcționarilor publici*. București: C.H. Beck, 2015.
414. Mole N., Harby C. *Dreptul la un proces echitabil*. Ghid privind punerea în aplicare a art. 6 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului. Republica Moldova, 2003.
415. *Monitorizarea încălcărilor drepturilor omului reflectate în hotărârile judiciare irevocabile*. Raport analitic. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2007.
416. Montesquieu Ch. *Despre spiritul legilor*. București: Editura Științifică, 1964.
417. Moroianu E.G. *Conceptul de ordine juridică*. În: Studii de drept românesc, an 20 (53), nr. 1–2, București, ianuarie–iunie 2008.
418. Mrejeru T. *Contenciosul administrativ*. Doctrină. Jurisprudență. București: Editura ALL BECK, 2003.
419. Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică nr.1/2018.
420. Muraru I. *Drept constitutional și instituții politice*. București: Actami, 1998.
421. Muraru I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: Editura ACTAMI, 1995.
422. Muraru I., Constantinescu M. *Curtea Constituțională a României*. București: Albatros, 1997.
423. Muraru I., Constantinescu M., Tănăsescu E.S., Enache M., Iancu Gh. *Interpretarea Constituției: doctrină și practică*. București: Lumina Lex, 2002.

424. Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 12-a. Vol. II. București: C. H. Beck, 2006.
425. Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția 13, vol. I. București: C.H. Beck, 2008.
426. Muraru I., Vlădoiu N.M, Muraru A., Barbu S.G. *Contencios constituțional*. București: Hamangiu, 2009.
427. Muruianu I. *Considerații generale referitoare la subiecții răspunderii constituționale*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5.
428. Muruianu I. *Spre o teorie a răspunderii juridice a statului*. În: *Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău)*. Chișinău: 2011.
429. Neculaescu S., Matei D. *Dispoziții de drept procesual în Constituția României (I)*. În: *Studii de Drept Românesc*, 1994, nr. 2.
430. Nef J. *Human security and mutual vulnerability: the global political economy of development and underdevelopment*. Ottawa, 1999.
431. Nefliu I. *Aplicarea principiului lex mitior unor dispoziții procesual penale*. În: *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*. București, 2018.
432. Negru A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015.
433. Negru A. *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic (aspecte teoretico-practice)*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2013.
434. Negru A. *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*. Monografie. Chișinău: S.n., 2012.
435. Negru A. *Definirea puterii judecătorești*. În: *Buletinul Asociației Tinerilor Juriști*, 1999, nr. 2 (15).
436. Negru A. *Din istoricul teoriei separației puterilor în stat*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. În: *Știința juridică și legislația Republicii Moldova: istoricul, realitățile, concepțiile și perspectivele realizării (Serie nouă, nr. 1)*. Chișinău: Cartier, 1998.

437. Negru A., Novac T. *Formele răspunderii juridice a magistratului*. În: Revista Națională de Drept, 2014, nr. 9.
438. Negru B. *Depturile și libertățile omului: realizări și perspective*. În: Drepturile omului în Republica Moldova. Chișinău, 1998.
439. Negru B. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: AAP, 1999.
440. Negru B., Negru A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006.
441. Nicolae N.-A. *Garantarea libertății persoanei*. București: Editura Universității Titu Maiorescu, 2002.
442. Nistor M. *Egalitatea: concept, ipostaze și reglementare constituțională*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifice internaționale din 17 mai 2019. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019.
443. Nița N. *Managementul excelenței în instituțiile de ordine și siguranță publică*. Iași: Tehnopress, 2013.
444. *Nota informativă la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, nr. 29 din 06.03.2012.
445. *Noul Cod Penal al României* (Legea nr. 286/2009). În: Monitorul Oficial al României, nr. 510 din 24 iulie 2009. În vigoare de la 1 februarie 2014 (actualizat la 27.01.2019). [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/Detalii Document/210140>.
446. *Noul dicționar universal al limbii române*. Ed. a II-a. București-Chișinău: Litera Internațional, 2007.
447. *Organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova* /D. Roman, T. Vîzdoagă, A. Cerbu, S. Ursu. Chișinău: Cartdidact, 2004.
448. Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009.
449. Orlov M. *Drept administrativ*. Chișinău: Epigraf, 2001.
450. Orlov M. *Principii și elemente de procedură ale justiției administrative*. În: Administrarea publică și buna guvernare, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 27-28 octombrie 2007. Caietul științific 2/2007, Chișinău: S.n., 2008.

451. Orlov M. *Răspunderea administrativ-patrimonială – o nouă formă a răspunderii în dreptul administrativ*. În: Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 30 ianuarie 2004. Chișinău: CEP USM, 2004.
452. Orlov M., Belecciu Șt. *Drept administrativ*. Chișinău: „Elena – V.I.”, 2005.
453. Pactet P. *Textes de droit constitutionnel*. Paris, 1990.
454. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat la 16 decembrie 1966 la New York // ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului*, nr. 217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26 aprilie 1993 (publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 30).
455. *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 16.12.1966*. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 217-XII din 28.07.1990. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, volumul 1 (în vigoare din 26 aprilie 1993).
456. Payan G. *Pour un droit europeen de l'exécution en matiere civile et commerciale*. Teză de doctorat susținută în cadrul Facultății de drept, Universitatea de Sud Toulor-Var, 29 noiembrie 2008.
457. Pădure D., Manea V. *Tempus regit actum, lex mitior și lex tertia în dreptul penal substanțial*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 8(118).
458. Pătulea V. *Tratat de management juridic și jurisdicțional*. București: IRDO, 2010.
459. Peczenik A. *On Law and Reason*. In: Springer Science+Business Media B.V., 2008.
460. Petre I. *Considerații în legătură cu răspunderea patrimonială a statului și a judecătorilor și procurorilor pentru erori judiciare, în lumina dispozițiilor constituționale și legale*. În: *Dreptul*, 2005, nr. 9.
461. Piperea Gh. *Precedentul judiciar și aplicabilitatea directă în dreptul intern a reglementărilor comunitare europene (2009)*.

- [URL]: <http://www.juridice.ro/39452/> precedentul-judiciar-si-aplicabilitatea-directa-in-dreptul-intern-a-reglementarilor-comunitare-europene.html.
462. Piperea P. *Incertitudinea jurisprudențială subminează principiul preeminenței dreptului*. În: Revista de note și studii juridice, 2011. [URL]: <http://www.juridice.ro/162017/> incertitudinea-jurisprudențiala-submineaza-principiul-preeminenței-dreptului.html.
463. Platon M. *Administrația publică*. Curs universitar. Chișinău: Editura „Universul”, 2007.
464. Platon. *Legile*. București: Editura IRI, 1995.
465. Platon. *Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife*. București: Editura IRI, 1996.
466. Poalelungi M. *Calitatea soluțiilor judecătorești și unificarea practicii judiciare – restanțe și priorități ale sistemului judecătoresc*. Discurs prezentat în cadrul Adunării Generale a Judecătorilor din 15.02.2013. [URL]: <http://ajm.md/public/2013/02/15/discursul-presedintelui-curtii-supreme-de-justitie-dlui-mihai-poalelungila-adunarea-generalaa-judecatorilor-din-15-02-2013-calitatea-solutiilor-judecatoresti-si-unificarea-practicii-judiciare/>.
467. Poalelungi M. *Neconstituționalitatea și neconvenționalitatea modificărilor aduse statutului judecătorilor din Republica Moldova*. [URL]: <http://ajm.md/public/2012/10/04/neconstituționalitatea-si-neconvenționalitatea-modificărilor-aduse-statutului-judecatorilor-din-republica-moldova/>.
468. Poalelungi M. *Precedentul judiciar*. În: *Manualul judecătorului pentru cauze civile*. Ed. a II-a. Chișinău, 2013.
469. Poalelungi M., Smochină A. *Ordinea de drept – condiție prioritară pentru instituirea statului de drept. „Probleme actuale ale jurisprudenței: realizări și perspective”*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Științe juridice*. Serie nouă, nr. 6 / resp. de ed.: V. Crețu, S. Baieș. Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2002.

470. Pop A., Beleiu Gh. *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil.* București: Tipografia Universității din București, 1980.
471. Popa I. *Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești.* În: *Revista Universul juridic*, nr. 11, noiembrie 2019.
472. Popa M. *Referințe comparative privind noul regim legal al contenciosului administrativ în România și Republica Moldova.* În: *Administrarea publică și buna guvernare, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice*, 27-28 octombrie 2007. *Caietul științific*, nr. 2/2007. Chișinău: S.n., 2008, p. 324.
473. Popa N. *Teoria generală a dreptului.* Ed. a 3-a. București: C.H. Beck, 2008.
474. Popa N. *Teoria generală a dreptului.* București: Actami, 1996.
475. Popa N. *Teoria generală a dreptului.* București: Editura ACTAMI, 1997.
476. Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova: monografie.* Chișinău, ULIM, 1999.
477. Popa V. *Dreptul public.* Chișinău, 1998.
478. Popescu Gh. *Repere ale democrației.* În: *Legea și viața*, 2006, nr. 6.
479. Popescu R.-M. *Claritatea, precizia și previzibilitatea – cerințe necesare pentru respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor în România.* În: *Dreptul*, 2017, nr. 9.
480. Popescu S. *Teoria generală a dreptului.* București: Lumina-Lex, 2000.
481. Popescu S., Țăndăreanu V. *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez.* În: *Buletin de informare legislativă*, 2007, nr. 1.
482. Popovici T. *Independența și imparțialitatea judecătorului.* În: *Manualul judecătorului pentru cauze penale.* / M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vîzdoagă [et al.]. Ed. I. Chișinău: S. n., 2013.
483. Postoico M. *Atenție deosebită reformei judiciare și de drept.* În: *Justiția Constituțională*, 2004, nr. 3.

484. Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept*. Repere jurisprudențiale. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1. [URL]: <http://193.226.121.81/publications/buletin/8/predescu.pdf>.
485. Prisac Al. *Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova*. Chișinău: Cartea juridică, 2019.
486. Prisacaru V. I. *Contenciosul administrativ roman*. Ediția a II-a. București: Ed. ALL Beck, 1998.
487. *Procesul echitabil garantat de Convenția Europeană pentru Drepturile Omului. Ghid pentru Republica Moldova*. Chișinău: Sirius s.n., 2008.
488. *Protocolul adițional nr. 6 la Acordul general privind privilegiile și imunitățile Consiliului European*. Strasbourg, 5 martie 1996. [URL]: <https://www.refworld.org.ru/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55c9b4524>.
489. Pușcaș V. *Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat*. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2007.
490. Pușcaș V. *Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției*. În: Justiția constituțională în Republica Moldova, 2010, nr. 3.
491. Pușcaș V. *Problemele puterii judecătorești în jurisprudența constituțională*. În: Revista Națională de Drept, 2006, nr. 5.
492. Pușcaș V. *Supremația legii în statul de drept*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice (Chișinău, 26-27 septembrie 2003). Chișinău: Transparency International – Moldova, Tipografia „Bons Offices”, 2003.
493. Pușcaș V., Kuciuk V. *Totalurile activității Curții Constituționale a Republicii Moldova. Bilanț la 25 de ani*. În: Revista Națională de Drept, 2020, nr. 4-6, Ediție specială.
494. Pușcaș V., Kuciuk V. *Republica Moldova, anul 2019. Tentativa de uzurpare a puterii de stat (analiză juridică)*. În: Revista Națională de Drept, 2020, nr. 4-6, Ediție specială.
495. Railean P. *Autoadministrarea judecătorească – pilonul de bază al independenței puterii judecătorești*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 5.

496. Railean P. *Conținutul și valoarea legalității într-un stat de drept*. În: *Legea și viața*, 2010, nr. 9.
497. Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2014.
498. Railean P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014.
499. Railean P. *Identificarea puterii judecătorești ca ramură a puterii de stat*. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 1.
500. Railean P. *Interacțiunea dintre justiție și societatea civilă: exigență a democratizării*. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы, Международная научно-практическая конференция. Комрат, 2011..
501. Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015.
502. Railean P. *Problema specializării judecătorilor în Republica Moldova*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2018, nr. 6.
503. Railean P. *Publicitatea și transparența – condiții indispensabile consolidării încrederii societății în justiție*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2017, nr. 2.
504. Railean P. *Puterea judecătorească – factor de echilibrare a puterii în stat și de garantare a drepturilor și libertăților omului*. În: *Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova*, Materialele conferinței științifico-practice internaționale (2010, Bălți). Chișinău: 2010.
505. Railean P. *Reflecții asupra legalității constituționale și a mecanismului de asigurare a acesteia*. În: *Legea și viața*, 2011, nr.1.
506. *Raport cu privire la activitatea Consiliului Superior al Magistraturii și a instanțelor judecătorești în anul 2017*. Chișinău: CSM, 2018.

507. *Raport privind independența sistemului judiciar – Partea I: Independența judecătorilor (CDL-AD(2010)004)*, Adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 82-a sesiuni plenare (Veneția, 12-13 martie 2010), p. 12-13. [URL]: http://cristidanilet.files.wordpress.com/2011/06/cven-raport_indep_jud.pdf.
508. *Raportul privind Corupția Globală, Transparency International, 2007*. [URL]: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/global_corruption_report_2007_corruption_and_judicial_systems.
509. Rădulescu A. *Independența și imparțialitatea judecătorului ca standarde profesionale în procesul civil*. [URL]: <http://www.alexandrinaradulescu-csm.ro/docs/lucrare-independenta-imparțialitate.pdf>.
510. Rădulescu A. *Puterea judecătorească în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*. București: Humanitas, 1990.
511. *Recomandarea CM/Rec (2010)12 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 17 noiembrie 2010, la cea de-a 1098-a întâlnire a delegaților miniștrilor*. [URL]: https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2019/12/Recomandarea_CMRec2010.pdf.
512. *Recomandarea Comitetului de Miniștri către Statele membre privind rolul Procuraturii în sistemul de justiție penală – Rec (2000)19 (adoptată de către Comitetul de Miniștri, la 6 octombrie 2000)*. În: Revista de Științe penale, Supliment 2007.
513. *Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele*. I. Creangă, V. Popa. Chișinău: TISH, 2005.
514. *Report on the Independence of the Judicial System Part I: The Independence of Judges CDL-AD(2010)004-e adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010)*. [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e).
515. *Respectarea dreptului la un proces echitabil în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului*. Ghid informativ despre protecția drepturilor omului. Consiliul Europei, Strasbourg, 2012. [URL]: <https://rm.coe.int/16806f1616>.

516. Rhode D. *Access to justice: again, still*. In: Fordham Law Review, vol. 73, 2004-2005.
517. Rideau J. *Le droit au juge: conquête et instrument de l'Etat de droit*. În: Rideau J. (coord.) *Le droit au juge dans l'Union Européenne*. Paris: LGDJ, 1997.
518. Rosetti-Bălănescu I., Sachelarie O., Nedelcu N. G. *Principiile dreptului civil român*. București: Editura de Stat, 1947.
519. Roșca A., Benchechi D. *Repere constituționale ale ordinii sociale în Republica Moldova*. În: *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți)*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004.
520. Roșca N., Ilana A. *Necesitatea speciali zării instanțelor competente în materie de incolvabilitate*. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr. 12.
521. Rusu I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina-Lex, 2001.
522. Sarang Vijay Damle *Specialize the Judge, Not the Court: A Lesson from the German Constitutional Court*. In: *Virginia Law Review*, vol. 91, nr. 5 (sept. 2005). [URL]: <http://www.virginialawreview.org/volumes/content/specialize-judge-not-court-lesson-german-constitutional-court>.
523. Selejan-Guțan B. *Excepția de neconstituționalitate*. București: All Beck, 2005.
524. Selejan-Guțan B. *Protecția europeană a drepturilor omului*. București: All Beck, 2006.
525. Serment L. *Convention européenne des droits de l'homme et contentieux administratif français*. Paris: Economica, 1996.
526. Siniscalco M. *Irretroattività delle leggi in materia penale*. Milano: Giuffrè Editore, 1987.
527. Smochină A. *Istoria universală a statului și dreptului*. Ediția a 3-a. Chișinău: S.n., 2013.
528. *Standardele de la Bangalore privind conduita judiciară*. Traducere și adaptare: Cristi Danileț – judecător. București: 2009.

529. Stere C. *Curs de drept constituțional (litografiat)*. 1910. Biblioteca Academiei de Științe a României.
530. Stoenescu I., Zilberstein S. *Drept procesual civil*. Căile de atac și procedurile speciale. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981.
531. Stoica A. *Acțiunea civilă în sistemul de drept judiciar privat*. București: Universul juridic, 2011.
532. *Strategia securității naționale a Republicii Moldova*, aprobată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 14.10.2011, nr. 170-175.
533. Străisteanu D.-I., Zaharia V., Cernomorîț T. *Ghidul drepturilor omului pentru para-juriști*. Chișinău, 2013.
534. Strijak A. *Constituționalitatea, fundamentul stabilității statului și societății*. În: Valorile constituționale – factori ai stabilității regimului democratic, Conferință internațională din 22-23 iulie 2009, Chișinău. Chișinău: Depol Promo, 2010.
535. Sutherland E. *White collar criminality*. In: American Sociological Review, Vol. 5, No. 1 (Feb., 1940).
536. Ștef F. *Dicționar de expresii juridice latine*. București: Oscar Print, 1995.
537. Șterbeț V. *Reforma judiciară și de drept în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2005.
538. Tataru Gh. *Demiterea – o măsură veritabilă de răspundere constituțională a Șefului de Stat*. În: Revista științifică internațională Supremația dreptului, 2017, Ucraina, nr. 2.
539. Tămaș S. *Dicționar politic*. Instituțiile democrației și cultura civică. Ediția a II-a. București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1996.
540. Terré F. *Introduction générale au droit*. 5e édition. Paris: Dalloz, 2000.
541. Tocqueville Al. *Despre democrație în America*. București: Humanitas, 1992.

542. Tofan D. A. *Puterea discreționară și excesul de putere al autorităților publice*. București: All Beck, 1999.
543. Trăilescu A.A. *Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative*. În: *Curentul juridic*, 2011, nr. 1.
544. Turpin D. *Contentieux constitutionnel*. 2e edition. Paris: PUF, 1994.
545. Turpin D. *Contentieux constitutionnel*. Paris: PUF, 1986.
546. Țurcan O. *Accesul liber la justiție: reglementare normativă și interpretare conceptuală*. În: *Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice internaționale, din 20 mai 2016*. Chișinău: AAP, 2016.
547. Țurcan O. *Menirea și funcțiile justiției în statul de drept*. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr. 6.
548. Țurcan O. *Protecția drepturilor și libertăților omului – funcție importantă a puterii judecătorești*. În: *Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 10 decembrie 2015*. Chișinău: AAP, 2016.
549. Ungureanu O. *Actele de procedură în procesul civil (la instanța de fond)*. București: Mihaela, 1997.
550. Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Editura Hamangiu, 2007.
551. Văllimărescu A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina-lex, 1999.
552. Vedinaș V. *Deontologia vieții publice*. București: Universul juridic, 2007.
553. Venittelli M.R. *Lexicon, Filosofia del diritto e della politica*. Napoli: Edizioni Simone, 2001.
554. Vida I. *Forța juridică a interpretării Constituției*. În: *Justiția constituțională: actualitate și perspective*. Chișinău: Cartdidact (Tipografia „Reclama”), 2005.
555. Vlăduț I. *Introducere în sociologia juridică*. Ediția a III-a. București: Lumina Lex, 2000.

556. Voicu C. *Teoria generală a dreptului*. Brașov: Editura Charta, 1999.
557. Voicu C. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina-Lex, 2002.
558. Vonica R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000.
559. Vrabie G. *Drept constituțional și instituții politice contemporane*. Iași: Polirom, 1995.
560. Vrabie G. *Etudes de droit constitutionnel*. Iași, Institutul European, 2003.
561. Vrabie G. *Renașterea teoriei separației puterilor în stat în România*. În: Studii de drept românesc, 1991, nr. 3-4.
562. Zaharia V. *Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier juridic, 2008.
563. Zavatin V. *Securitatea publică: perspective legislative*. În: Poliția și securitatea publică, materialele conferinței științifico-practice din 9 decembrie 2002. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare”, 2003.
564. Zubco V. *Curtea Constituțională – unica autoritate politico-jurisdicțională*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2000.
565. Zubco V. *Funcțiile Curții Constituționale*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței științifico-teoretice internaționale din 22-23 septembrie 2004 (mun. Bălți). Chișinău, 2004.
566. Zubco V. *Funcțiile Curții Constituționale*. În: Justiția constituțională, 2004, nr. 4.
567. Zubco V., Chetruș U. *Reflecții asupra esenței și particularităților constrângerii juridico-statale*. În: Revista Națională de Drept, 2010, nr. 5-6.
568. Zubco V., Pascari A., Creangă I., Cobîșneanu V. *Ghidul cetățeanului în contenciosul administrativ*. Chișinău: Ulysse, 2003.
569. Абдулаев М. И. *Теория государства и права*. Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2003.
570. Абдуллаев М. И. *Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты*. Санкт-Петербург: «Юридический Центр Пресс», 2004.

571. Абросимова Е.Б. *Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы*. Москва: Институт права и публичной политики, 2002.
572. Авакьян С. А. *Государственно-правовая ответственность*. В: Советское государство и право, 1975, №10.
573. Авакьян С. А. *Конституция России: природа, эволюция, современность*. 2-е изд. Москва: РЮИД, "Сашко", 2000.
574. Авакьян С. А. *Санкции в советском государственном праве*. В: Советское государственное право, № 11/1973.
575. Авдеенкова М. П., Дмитриев Ю. А. *Конституционно-правовая ответственность в России*. В: Право и жизнь, 2002, № 45. [URL]: <http://www.law-n-life.ru/arch/n45.aspx>.
576. Авдеенкова М.П. *Конституционно-правовые санкции и конституционно-правовая ответственность*. В: Государство и право, 2005, № 7.
577. Агапов Д.А. *Правовая культура как элемент гражданского общества*. В: Правовая культура, 2007.
578. Акимова Т.И. *Современные тенденции формирования правовой культуры государственных гражданских служащих*. В: Социально-экономические явления и процессы, 2013, № 1.
579. Акопов А.А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации (Основы концепции)*. В: Государство и право, 2001, № 9.
580. *Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности: обзор научной конференции*. Составитель В.А. Савицкий. В: Государство и право, 2002, № 2.
581. Алебастрова И. А. *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: Юриспруденция, 2000.
582. Алебастрова И. И. *Проблемы формирования теоретической конструкции института конституционно-правовой ответственности*. В: Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран. Под ред. проф. С. А. Авакьяна. Москва, 2001.
583. Алексеев Н. Н. *Основы философии права*. Спб.: 1999.

584. Алексеев С.С. *Общая теория права*. Т. 1. Москва, 1981.
585. Алексеев С.С. *Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования*. Москва: «Статут», 1999.
586. Аникин В. *Роль Конституции Республики Молдова в становлении гражданского общества*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”. 2004.
587. Антанович Н.А. *Политические трансформации на постсоветском пространстве: парадигмы изучения и ключевые исследовательские проблемы*. В: Социология, 2007, № 2.
588. Аристотель. *Политика*. Москва, 1911.
589. Арутюнян Г.Г. *Конституционное правосудие и развивающееся общество*. (Доклад на Первом Международном конгрессе органов судебного конституционного контроля - Кейптаун, 23-24 января 2009 г.). [URL]: http://www.venice.coe.int/WCCJ/Papers/ARM_Harutyunyan_Ru.pdf.
590. Арутюнян Г.Г., Баглай М.В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006.
591. *Африканская Хартия Прав Человека и Народов*, принята на встрече глав государств-членов Организации африканского единства 26 июня 1981 г. в Найроби. Вступила в силу 21 октября 1986 г. [URL]: <http://old.memo.ru/prawo/reg/afrika.htm>.
592. Баглай М.В. *Конституционное право Российской Федерации: Учебник для вузов*. Москва, 2002.
593. Баглай М.В., Туманов В.А. *Малая энциклопедия конституционного права*. Москва: Бек, 1998.
594. Байниязов Р.С. *Конституционное сознание и правовая культура в российском обществе*. В: Правовая культура, 2007, № 1.
595. Балтаг Д. *Общая теория права*. Курс лекций. Кишинев: Centrul Editorial ULIM, 2009.

596. Батеева Е.В. *Законность и конституционная юстиция в современной России*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003.
597. Баурчулу А. *Конституция и правовая система в демократическом государстве*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (23-24 septembrie 2004, Bălți). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”. 2004.
598. Безнасюк А.С., Рустамов Х.У. *Судебная власть: Учебник для вузов*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002.
599. Безуглов А. А., Солдатов С. А. *Конституционное право Российской Федерации*. Москва, 2001.
600. Белкин А.А. *Конституционная охрана: три направления российской идеологии и практики*. СПб.: ТОО "ТК "Петрополис", 1995.
601. Белый А.В. *Понятие и значение ограничения прав и свобод человека и гражданина*. В: Вестник Челябинского Государственного университета. Право. Выпуск 18. 2009, № 7 (145).
602. Берекашвили Л. Ш. *Обеспечение прав человека и законности в деятельности правоохранительных органах*. Учебное пособие. Москва, 2000.
603. Берзегова С.А. *Правовая культура государственных служащих в Российской Федерации: социологический аспект*. В: Вестник Майкопского государственного технологического университета, 2012, Вып. 3.
604. Боброва Н. А., Зражевская Т. Д. *Ответственность в системе гарантий конституционных норм (государственно-правовые аспекты)*. Воронеж: Издательство Воронежского Унив-та, 1985.
605. Бойков А.Д. *Третья власть в России*. Москва, 1997, р. 194; Стецовский Ю.И. *Судебная власть*. Москва, 1999.
606. Болдырев С. Н. *Правовая культура общества и культура юридической техники*. В: Философия права, 2011, № 1.

607. *Большой юридический словарь*. Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. Издание 2е. Москва: Инфра-М, 2004.
608. Бондаревский И.И. *О понятии и содержании общественной безопасности*. В: *Общественная безопасность и ее законодательное обеспечение: материалы Всероссийской научно-практ. конференции*. Астрахань, 19-20 апреля 2001 г. Астрахань, 2001.
609. Бондарь Н.С. *Конституционное правосудие – генератор «живого» конституционализма (в контексте практики Конституционного Суда РФ)*. В: *Constitutional Values as factors for the stability of democratic regime, International Conference Chishinau, 22-23 July 2009*.
610. Бондарь Р.С. *Конституционная безопасность личности, общества, государства: постановка проблемы в свете конституционного правосудия, обеспечения социальной справедливости, равенства и прав человека*. В: *Законодательство и экономика, 2004, № 4*.
611. Боршевский А. П. *Обучение демократии*. Chişinău: Pontos, 2008 (Topografia „Reclama” SA).
612. Братусь С. Н. *Юридическая ответственность и законность*. Москва: Юридическая литература, 1976.
613. Бужор В., Бужор Т. *Общая теория права и государства*. Курс лекций. Кишинэу, 2003.
614. Бузун Е.В. *Правовая культура процессуальной деятельности должностных лиц*. В: «Законность и правопорядок в современном обществе», Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2011.
615. Вагапов Р.Ф. *Теоретическая разработка и практическая реализация законности в России*. Советский и постсоветский периоды. В: *Вектор науки ТГУ, 2011, № 1(4)*.
616. Василевич Г.А. *Конституционализация текущего законодательства и практики его применения – важнейший юридический императив*. В: *Право: теория и практика, 2003, № 8*. [URL]: <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0803/1.html>.

617. Василевич Г.А. *Эффективнее конституционный контроль – выше правовая культура в обществе*. В: Бюллетень нормативно-правовой информации, 2002, № 13.
618. Василевич Г.А. *Юридические аспекты обеспечения конституционности (законности) в государстве*. В: Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. Выпуск 2: сб. науч. тр. Минск: БГУФК, 2009.
619. Васильева Е. Г. *Принцип неприкосновенности личности в уголовном процессе*. In: Актуальные вопросы уголовного процесса современной России. Межвузовский сборник научных трудов. Уфа: РИО БашГУ, 2003.
620. Веденеев Ю.А. *Политическая демократия и культура граждан*. В: Государство и право, 1997, №2.
621. Венгеров А.Б. *Теория государства и права*. Москва, 2000.
622. Вершинина С. И. *О теории принуждения в правовой науке*. In: Вектор науки ТГУ, 2009, № 2 (5).
623. Виноградов В. А. *Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности*. В: Законодательство, 2002, №10.
624. Виноградов В. А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва, 2000.
625. Виноградов В. А. *Конституционно-правовая ответственность: системное исследование*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2005.
626. Виноградов В. А. *Конституционно-правовые санкции*. В: Законодательство, 2001, №12.
627. Виноградов В. А. *Основание конституционно-правовой ответственности*. В: Законодательство, № 2/2003.
628. Виноградов В. А. *Ответственность в механизме охраны конституционного строя*. Москва: Институт права и публичной политики, 2005.
629. Виноградов В. А. *Проблемы охраны (защиты) Конституции Российской Федерации и конституционно-правовая ответственность*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, №1.

630. Виноградов В. А. *Состав конституционного деликта*. В: Законодательство, № 10/2003.
631. Витрук Н. В. *Конституционное правосудие в России*. Москва, 2001.
632. Витрук Н. В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. În: "Конституционное Правосудие" Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). [URL]: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.
633. Витрук Н.В. *Верность Конституции – основа прогрессивного развития современной России*. В: Научные Ведомости, 2008, № 8 (48).
634. Витрук Н.В. *Верность Конституции*: Монография. Москва: Изд-во РАП, 2008.
635. Витрук Н.В. *Законность: понятие, защита и обеспечение*. В: Общая теория права. Под общей ред. проф. В. К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993.
636. Витрук Н.В. *Конституционное правосудие в России*. 1991-2001 гг. Очерки теории и практики. Москва, 2001.
637. Витрук Н.В. *Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс*. Москва: Норма, 2012.
638. Витрук Н.В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. În: Конституционное Правосудие, Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). [URL]: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.
639. Вишневский Г.А. *Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права*. В: Право, 2011, № 2.
640. Волков В.П. *Проблемы обеспечения конституционной законности избирательного процесса в интересах укрепления российской государственности*. Москва: РЦИОТ: Крона, 2009.

641. Волкова Н.В., Гусева Л.А. *К вопросу о правовой культуре и правовом сознании в подготовке государственных гражданских служащих РФ*. В: Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты, материалы II международной научно-практической конференции 5-6 июня 2012 года. Прага, Пенза: НИЦ "Социосфера", 2012.
642. Воробьев Д.С. *Институциональные аспекты конституционной безопасности в современной России*. В: Ученые записки орловского государственного университета, 2010, № 3, часть 1.
643. Воробьева О.А. *Правоведение*/ под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. Самара: ООО «ПК Типография», 2011.
644. Габричидзе Б. Н., Елисеев Б. П., Чернявский А. Г. *Конституционное право современной России*. Москва: Издательство «Дело и сервис», 2001.
645. Гаджиев Г. А. *Конституционные принципы рыночной экономики*. Москва, 2002.
646. Галузин А.Ф. *Правовая безопасность и ее принципы*. СПб., 2008.
647. Галузин А.Ф. *Соотношение понятия «правовая безопасность» с иными смежными правовыми понятиями и категориями*. В: Законы России: опыт, анализ, практика, 2007, № 10.
648. Ганеев Р.Ш. *Правовая культура народных депутатов*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 1993.
649. Головистикова А.Н. *Конституционное право России*/ Под ред. Н.А. Михалевой. Москва, 2006.
650. Гончаров И.В. *К вопросу о понятии конституционной безопасности государства*. В: Государство и право, 2003, № 12.
651. Гончаров И.В. *О соотношении понятий «национальная безопасность», «государственная безопасность», «конституционная безопасность»*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 1.

652. Гошуляк А.В. *Правовая охрана конституций (уставов) субъектов Российской Федерации*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2010.
653. Гревцов Ю. И. *Прямое действие Конституции?* В: Журнал российского права, 1998, № 6.
654. Гревцов Ю.И. *Правовые отношения и осуществление права*. Л., 1987.
655. Грудцына Л.Ю. *Судебная защита прав и свобод личности: теоретический аспект*. В: Законодательство и экономика, 2003, № 8.
656. Гуцуляк В. *Административное право Республики Молдова*. Кишинэу: „Elena – V.I.” SRL, 2007.
657. Гуцуляк В., Захария Ш. *Правовое принуждение как метод деятельности органов публичного управления в сфере обеспечения правопорядка*. În: Закон и жизнь, 2008, nr. 4.
658. Гуцуляк В.И., Бужор В. *Особенности обеспечения общественного порядка и общественной безопасности при проведении массовых мероприятий*. В: Закон и жизнь, 2002.
659. Демирчян В. В. *Пределы ограничения права ни личную неприкосновенность при применении задержания в уголовном процессе*. În: Современное право, 2008, nr. 8.
660. Денчук Е. *Конституционный строй Республики Молдова и Украины (сравнительно-правовой анализ)*. Кишинев: И.П. Ф. Центр. Тип., 2005.
661. Дидыч Т.О. *Правотворчество государства и противодействие коррупции в современных условиях*. В: Журнал российского права, 2012, № 8.
662. Дикарев И. *Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе*. В: Власть, 2011, № 8.
663. Дмитриев Ю.А., Измайлова Ф.Ш. *Проблема контроля и ответственности в деятельности органов государственной власти*. В: Государство и право, 1996, № 4.
664. Донченко Р.Н. *Правовой нигилизм как устоявшееся общественное явление*. В: Юрист, 2005, № 6.

665. Дрейшев Б. В. *Правовая безопасность и проблемы ее обеспечения*. В: Правоведение, 1998, № 2.
666. Духно Н. А., Ивакин В. И. *Понятие и виды юридической ответственности*. В: Государство и Право, 2000, № 6.
667. *Европейская хартия о статусе судей и пояснительный меморандум*, Страсбург, 8-10 июля 1998 года. [URL]: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1967/file/5ceaad7ca16c811d4e1cb496ccb0.pdf>.
668. Езеров А.А. *Конституционная безопасность с позиций конфликтологического подхода*. В: Актуальні проблеми держави і права, 2011, № 57, р. 83; Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична Наука, 2011, № 1(1).
669. Езеров А.А. *Объект и содержание конституционной безопасности*. В: Юридична Наука, 2011, № 1(1).
670. Енгибарян Р. В., Тадевосян Э. В. *Конституционное право*. Учебник для вузов. Москва: Юристъ, 2000.
671. Енгибарян Р.В., Тадевосян Э.В. *Конституционное право*. 2-е изд. Москва: Юристъ, 2002.
672. Жеребцова Е.Е. *Правовая охрана и защита конституционных норм как особое юридическое свойство Конституции Российской Федерации, 2011*. [URL]: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2011/Pravo/8_95759.doc.htm.
673. Жумагулов М. И. *О сущности и понятии административно-правового принуждения*. В: Государство и право, 2006, № 10.
674. Забровская Л. В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и право 2003, № 3.
675. Забровская Л. В. *Конституционно-правовые деликты*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003.
676. Загайнова С.К. *Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы*. Диссертация на соискание степени доктора юридических наук. Екатеринбург, 2008.

677. Загородский В.В. *Правовая культура в контексте права избирать и быть избранным*. В: Общество и право, 2010, № 1(28).
678. Закон Федеративной Республики Германии «О политических партиях» от 24 июля 1967 г. [URL]: <http://archive.civitas-russia.ru/upload/publication/115743970257.htm>.
679. *Законность в Российской Федерации*. Москва: Спартак, 1998.
680. Зелепукин А.А. *Юридическая техника и культура законодательства*. В: Правовая культура, 2007, № 1.
681. Зиновьев А. В. *Конституционная ответственность*. В: Правоведение, № 4/2003.
682. Зинченко А.И., Зинченко Е.А. *Правовая культура судей в гражданском процессе*. В: Правовая культура, 2011, № 2 (11).
683. Злобин С. *Конституционные аспекты формирования правовой культуры в республике Молдова в переходном периоде*. Chișinău: Tipografia AȘM, 2006.
684. Зотов А.П. *Правовая культура органов власти в Российской Федерации: Теоретико-правовое исследование: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Саратов, 2002. [URL]. <http://www.dslib.net/teoria-prava/pravovaja-kultura-organov-vlasti-v-rossijskoj-federacii.html#976942>.
685. Зражевская Т. Д. *Ответственность по советскому государственному праву*. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1980.
686. Иванов В. М. *Власть, демократия и социальные контрасты*. Кишинев, 1997.
687. Иванова В. П. *Проблемы соотношения законности и конституционного принципа верховенства права*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004, Bălți. Chișinău: S.n., 2004.
688. Иванова О. М. *Институт толкования Конституции в России и Франции (сравнительно-правовой анализ)*. В: Ленинградский юридический журнал. СПб., 2009, № 4 (18).

689. Игнатова Н.С., Зверев О.И. *Проблемы конституционной безопасности в Российской Федерации*. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002.
690. Ильин В.В., Ахизер А.С. *Российская государственность: истоки, традиции, перспективы*. Москва, 1997.
691. Ильин Ю.Д. *Право человека и государства на безопасность в современном мире*. Москва, 2007.
692. Кайтаева Х.И. *Проблема определения понятия правотворчества и его виды*. В: Образование и право, 2010, № 5.
693. Карасев А. Т., Федоров Р. В. *К вопросу о гарантиях как составных элементах конституционно-правового статуса личности*. В: Российский юридический журнал, 2004, № 2.
694. Карташова И.И. *Проблема терминологии принципа прямого действия Конституции РФ в сравнительном контексте*. В: Правовая наука и реформа юридического образования, 2012, № 2 (25).
695. Карташова И.И. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: понятие и структура*. В: Вестник Воронежского института МВД России, 2012, № 2.
696. Квитко А.Ф. *Конституционно-правовые ограничения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Москва, 2007.
697. Керимов Д.А. *Проблемы общей теории права и государства*. 2-е изд. Тюмень: Изд-во Тюменского государственного университета, 2005.
698. Кибак И.А. *Современные подходы к психолого-профессиональной подготовке депутатов парламента*. В: Педагогика в правоохранительных органах, 2009, № 4(39).
699. Кисеев Н. *Конституционная юрисдикция в Республике Молдова: размышления и практические рекомендации*. В: Reintegrarea Moldovei: soluții și modele. Chișinău: TISH, 2005.
700. Клеандров М.И. *Ответственность судьи: монография*. Москва: Норма, Инфра-М, 2011.
701. Клеандров М.И. *Статус судьи: правовой и смежные компоненты*. Москва, 2008.

702. Клишас А.А. *Принцип разделения властей как концептуальная основа институционализации системы конституционного контроля и конституционного правосудия*. В: Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2006, № 4 (32).
703. Кожевников С.Н. *Некоторые особенности государства и права современной России в переходный период*. В: Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право, 2001, № 1.
704. Кожохин Б.И. *Некоторые особенности реализации российской Конституции*. В: Вестник С.-Петербур. ун-та. Сер. 6. Философия, политология, социология, психология, право. СПб., 1996. Вып. 2.
705. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. *Конституционное право России*. 3-е издание. Москва: Издательство Юристъ, 2004.
706. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. *Конституционное право России: Учебник*. 3-ие изд. Москва: Издательство Юристъ, 2002.
707. Кокотов А.Н. *Конституционно-правовое принуждение*. В: Российский юридический журнал, 2003, № 1.
708. Кокотов А.Н. *Прямое (непосредственное) действие Конституции Российской Федерации*. В: Вестник Уставного суда Свердловской области, 2009, № 1 (10).
709. Колесников Е.В., Селезнева Н.М. *О повышении ответственности судей в Российской Федерации*. В: Журнал российского права, 2006, № 3.
710. Колосова Н. М. *К вопросу о конституционных санкциях*. В: Журнал российского права, 2009, № 3.
711. Колосова Н. М. *Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности*. В: Государство и право, № 2/1997.
712. Колосова Н. М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000.

713. Колосова Н. М. *Обеспечение конституционности законности*. В: Законность в Российской Федерации. Москва: Спарк, 1998.
714. Колосова Н. М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006.
715. Колюшин Е. И. *Конституционное (государственное) право России*. Курс лекций. Москва: Издательство МГУ, 1999.
716. Колюшин Е. И. *Конституционное право России: курс лекций*. Москва: ОАО «Издательский дом Городец», 2006.
717. Кондрашев А. А. *Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика*. Москва: Издательство ЮРИСТЪ, 2006.
718. Коновалов П. В. *К вопросу о конституционно-правовой ответственности органов судебной власти в Российской Федерации*. В: Бизнес в законе, 2008, nr. 1.
719. *Конституционное (государственное) право России: учебно-методический комплекс по специальности 030501 – «Юриспруденция»*, составитель И. А. Александрова. Челябинск: Издательство ЮУрГУ, 2005.
720. *Конституционное право России* / Отв. ред. Ю.Л. Шульженко. Москва: Проспект, 2007.
721. *Конституционно-правовая ответственность: Проблемы России, опыт зарубежных стран* / Под ред. С. А. Авакьяна. Москва: Издательство Московского университета, 2001.
722. *Конституция Российской Федерации* (принята на всенародном голосовании 12 декабря 1993 г.) (с поправками от 30 декабря 2008 г.). [URL]: <http://www.garant.ru/main/10003000-002.htm>.
723. *Конституция Российской Федерации*. Проблемный комментарий. Отв. ред. В.А. Четвернин. Москва, 1997.
724. Коровинских Д.С. *Правовая охрана Конституции Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2005.

725. Костаки Г. И., Иванов В. М. *Конституция СССР и вопросы правового воспитания*. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняскэ», 1978.
726. Костаки Г. *Конституция – основа безопасности личности в правовом государстве*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 6.
727. Костаки Г. *Концепция безопасности человека в системе национальной безопасности Республики Молдова*. В: *Международный научный журнал «Верховенство Права»*, 2016, № 2.
728. Костаки Г. *Право человека на безопасность*. В: *Legea și viața*, 2017, nr. 6.
729. Костаки Г. *Правовой нигилизм: сущность, причины и пути преодоления*. В: *Право и политология*, 2013, nr. 54.
730. Костаки Г. *Роль правовой культуры в построении правового государства*. В: *Закон и жизнь*, 2005, nr. 9.
731. Костаки Г. *Сущность и значение Конституции в правовом государстве*. В: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 6.
732. Костаки Г. *Характеристика судебной власти и ее роли в правовом государстве*. В: *Международный научный журнал Право и политология*, 2015, № 32.
733. Костаки Г., Бутучя Е. *Правотворчество и нормотворчество: сущность и соотношение понятий*. В: *Закон и жизнь*, 2013, № 7.
734. Костаки Г., Гажиу Е. *Регулирующая сила Конституции*. В: *Закон и жизнь*, 2012, № 7.
735. Костаки Г., Денчук Е. *Демократические принципы современной конституции*. В: *Закон и жизнь*, 2004, № 7.
736. Костаки Г., Еников В. *Безопасность личности и право человека на безопасность как конституционно-правовые категории*. В: *Закон и жизнь*, 2015, № 3.
737. Костаки Г., Райлян П. *Роль конституционного правосудия в обеспечении законности в правовом государстве*. В: *Мемлекеттік басқару және қызмет – Государственное управление и государственная служба*, 2013.

738. Костаки Г., Райлян П., *Роль конституционного правосудия в обеспечении законности и повышения правовой культуры общества*. În: *Legea și viața*, 2014, № 3.
739. Костаки Г., Султанов Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б.и., 2018.
740. Костаки Г., Якуб И. *Научный подход к юридической безопасности*. В: *Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности, материалы международной научно-практической конференции* (Саранск, 19 апреля 2019 г.): в 2 ч. / Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2019, Ч. 1.
741. Костенников М.В. *Порядок разработки и принятия правовых актов органов внутренних дел: Учебное пособие*. Москва, 2001.
742. Кравец И. А. *Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления*. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004.
743. Кравец И.А. *Сущность конституций и конституционный процесс: Динамика социально-политического содержания российской Конституций*. În: *Правоведение*, 2002, nr. 2 (241).
744. Кравченко В.В. *Развитие правовой культуры государственных служащих как условие совершенствования системы государственного управления России и правовой культуры общества*. В: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Вісник Чернігівського державного технологічного університету*, 2012, № 2 (58).
745. Краснов М. А. *Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушения закона*. В: *Государство и право*, № 6/1993.
746. Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей*. В: *Актуальные проблемы российского права*, 2009, № 1.
747. Курис Э. *О стабильности конституции, источниках конституционного права и мнимом всемогуществе консти-*

- туционных судов.* În: Конституционное правосудие. Ереван, 2004, nr. 3(48).
748. Кутафин О. Е. *Предмет конституционного права.* Москва: Юристъ, 2001.
749. Кутафин О.Е. *Неприкосновенность в конституционном праве.* Москва, 2004.
750. Кушмир В. Ф., Кушмир Л. Ф. *Правовые аспекты гражданского общества в Молдове.* În: Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective, Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale (26-27 februarie 2003). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003.
751. Кушмир М. *О некоторых аспектах функционирования судебной власти в постсоветских конституционных системах.* În: Закон и жизнь, 2008, nr. 8.
752. Кырнац Т. *Принцип разделения властей в Конституции Республики Молдова, 1994 года.* В: Закон и жизнь, 2003, nr. 5.
753. Лазарев В. В., Липень С. В. *Теория государства и права:* Учебник. 2-е изд. Москва: Спартак, 2000.
754. Лазарев В.В. *Общая теория права и государства.* Москва: Юристъ, 1996.
755. Лазарев В.В., Хабриева Т.Я. *Охрана Конституции и конституционных прав граждан:* Лекция. Москва: Академия МВД России, 1996.
756. Лановая Г. М. *Принуждение в системе форм правоприменения.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2006.
757. Лапаев И.С. *Категория «юридическая безопасность» в понятийном аппарате российской и зарубежной правовой науке.* В: Современное право, № 2, 2012.
758. Лебедев В. М. *Судебная защита свободы и личной неприкосновенности граждан на предварительном следствии.* Учебное пособие. Москва: Городец, 2001.
759. Ледях И.А., Воробьев О.В., Колесова Н.С. *Механизмы защиты прав и свобод граждан.* В: Права человека: проблемы и перспективы. Москва, 1990.

760. Лейст О. Э. *Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы)*. Москва, 1981.
761. Лившиц Р.З. *О легитимности закона*. В: Теория права: новые идеи (выпуск четвертый). Москва, 1995.
762. Лившиц Р.З. *Теория права*. Москва: Бек, 1994.
763. Липинский Д. А. *Регулятивная функция конституционной ответственности*. В: Конституционное и муниципальное право, № 4/2003.
764. Лукашева Е.А. *Права человека и правовое государство в кн.: Общая теория прав человека*. Рук. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева. М.: НОРМА, 1996.
765. Лучин В. О. *Конституционные деликты*. В: Государство и право, № 1/2000.
766. Лучин В. О. *Конституция Российской Федерации*. Проблемы реализации. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002.
767. Лучин В. О. *Ответственность в механизме реализации Конституции*. В: Право и жизнь, 1992, №1.
768. Лучин В. О. *Реализация конституционных норм: общее и особенное*. В: Конституционная реформа в СССР: актуальные проблемы. Москва, 1990.
769. Лучин В. О. *Теоретические проблемы реализации конституционных норм*. Дисс. докт. юрид. наук. Москва, 1993.
770. Лучин В.О. *Конституционные нормы и правоотношения: Учебное пособие для вузов*. Москва, 1997.
771. Любитенко Д.Ю. *Правовая доктрина Конституционного Суда Российской Федерации: общетеоретический аспект*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Волгоград, 2011.
772. Макарейко Н. В. *Право и принуждение: к вопросу о взаимосвязи*. În: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, № 2.
773. Макарейко Н. В. *Принципы административного принуждения*. În: Право. История права. Нижний Новгород, 2000.
774. Малейн Н. С. *О законности в условиях переходного периода*. În: Теория права: новые идеи (выпуск четвертый). Москва: 1995.

775. Малейн Н.С. *Современные проблемы юридической ответственности*. В: Государство и право, 1994, № 6.
776. Малько А.В. *Правовые иммунитеты*. В: Правоведение, 2000, № 6 (233).
777. Мальцев Г.И., Муромцев Г.И., Нерсесянц В.С. *Право и культура*. Москва: Изд-во РУДН, 2002.
778. Мамедов Ф.Т. *Культура управления: опыт зарубежных стран*. Баку: «Апостроф» Печатный Дом, 2013.
779. Мамедов Э.Ф. *Правовые термины, дефинитивные нормы в механизме правового регулирования как средства обеспечения правовой безопасности закона*. В: Журнал "Право и безопасность", № 3-4 (40-41), декабрь, 2011. [URL]: http://dpr.ru/pravo/pravo_36_24.htm.
780. Мамонов В.В. *Правовая безопасность Российской Федерации*. В: Право и государство: теория и практика, 2005, № 2.
781. Мамут Л. *Народ в правовом государстве*. Москва: Норма-ИНФРА, 1999.
782. Манкевич И. *Конституционная ответственность судей в Российской Федерации: ее субъекты, основания и санкции*. В: Молодой учёный, № 3 (72), 2014.
783. Маршев В.И. *История управленческой мысли: учебник*. Москва: Инфра-М, 2005.
784. Масловская Т.С. *Повышение качества закона как направление развития парламентской деятельности в странах СНГ*. В: "Таврические Чтения 2015. Актуальные проблемы парламентаризма: история и современность", международная научная конференция, Санкт-Петербург, 10-11 декабря 2015 г. Сборник научных статей. Под ред/ А.Б. Николаева. 2016. [URL]: https://elibrary.ru/download/elibrary_32428450_80645882.pdf.
785. Матузов Н.И. *Правовой нигилизм и правовой идеализм как деструктивные явления российской действительности*. В: Политология. Москва, 1999.
786. Матузов Н.И., Малько А.В. *Теория государства и права*. Москва, 2001.

787. Межецкий А.Н. *Правовые основы деятельности органов прокуратуры по охране Конституции Российской Федерации*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Тюмень, 2007.
788. Мелашенко В.Ф. *Основы конституційного права України*. Киев, 1996.
789. Месилов М.А. *Деформация правовой культуры государственных гражданских служащих*. В: Успехи современного естествознания, 2010, № 9.
790. Миков И. А. *Толкование конституционных норм*. В: Законность и правопорядок в современном обществе, 2011, № 4.
791. Миронов О.О. *Механизм действия советской конституции*. Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1988.
792. Мишин В. М. *Механизм ответственной власти*. Под ред. В.В. Головки. Днепропетровск: Центр политического анализа, 2001. [URL]: <http://n-t.ru/ri/mi/mv.htm>.
793. Мишин В. *Правовые аспекты становления гражданского общества в Молдове: реальность и перспективы*. В: Правовые аспекты гражданского общества в Молдове: реальность и перспективы, Материалы международной научно-практической конференции, 26-27 февраля 2003 года. Кишинэу, 2003.
794. Мишин В. *Разделения властей в государстве в переходном периоде*. Chişinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2003.
795. Мишин С. *Конституционная характеристика парламентаризма в Республике Молдова: сравнительно-правовой анализ*. Кишинэу: Б.и., 2013.
796. Морозова Л. А. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*. În: Материалы круглого стола. Государство и право, № 3/2000.
797. Морозова Л. А. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юристъ, 2003.
798. Москалькова Т. Н., Черников В. В. *Нормотворчество: научно-практическое пособие*. Москва: Проспект, 2011.

799. Муруяну И. *Нормативное и фактическое основания конституционной ответственности*. В: Закон и жизнь, № 3, 2011.
800. Муруяну И. *Особенности конституционной ответственности как вид юридической ответственности*. В: Закон и жизнь, 2010, № 12.
801. Мырзалимов Р.М. *Конституционное правосудие и права человека*. В: Вестник Российского университета дружбы народов. Серия юридические науки, 2013, № 1.
802. Несмеянова С. Э. *К вопросу о конституционной ответственности*. В: Конституционное и муниципальное право, № 4/2002.
803. Несмеянова С. Э. *Теоретико-правовое исследование конституционного судебного контроля в Российской Федерации: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Тюмень, 2007.
804. Новрузов В., Султанов Р. *Некоторые особенности государства, права и общества в переходном периоде*. В: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept. Conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: 2011.
805. *Общая теория государства и права* / под ред. В. К. Бабаева. Н. Новгород, 1993.
806. *Общая теория права и государства* / под ред. В. В. Лазарева. Москва, 1994.
807. *Общая теория права и государства: Учебник*. Под ред. В.В. Лазарева. 2-е издание. Москва: Юристъ, 1996.
808. Овсепян Ж. И. *Государственно-правовое принуждение и конституционно-правовое принуждение как его отраслевая разновидность*. В: Конституционное и муниципальное право, 2005, № 1.
809. Овсепян Ж. И. *Критерии конституционной ответственности в Российской Федерации. Часть 1*. В: Северо-Кавказский юридический вестник, 2001, № 4. [URL]: <http://www.jourclub.ru/5/>.
810. Овсепян Ж. И. *Принуждение как существенный признак государства и права*. Ч. 3. Проявления принуждения в

- признаках и свойствах государства и права. В: Северо-Кавказский Юридический Вестник, 2005, № 1.
811. Оксамытный В. В. *Теория государства и права: Учебник*. Москва, 2004.
812. Опалева А. А. *Институт личной неприкосновенности в системе права*. In: Труды Академии Управления МВД России. [URL]: <http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1389582>.
813. Орлов Р. В. *Право на свободу и личную неприкосновенность как конституционная гарантия от незаконных и необоснованных арестов граждан*. In: Академический юридический журнал «Научные сообщения», 2008, nr. 3 (33).
814. Осипов В.А. *Механизм правовой безопасности в современном обществе: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Москва, 2009.
815. *Основной закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949 г.* (с последующими изменениями и дополнениями до 20 октября 1997 г.). [URL]: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/BRD.HTM>.
816. *Основы права*. Учебное пособие под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юристь, 2001.
817. Охотский Е.В. *Государственный служащий: статус, профессия, призвание*. Москва: Экономика, 2011.
818. Павликов С.Г., Усимова И.П. *Реализация норм Конституции России в экономической сфере*. В: Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата, 2011, №4 (23).
819. Павлова Е.Д. *Трактовка конституционно-правовой ответственности в РФ: к постановке вопроса*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2010, № 1.
821. Пасленов А. Д. *О единстве судебной практики*. В: Актуальные проблемы российского права, 2009, № 3.
822. Патюлин В. А. *Неприкосновенность личности как правовой институт*. In: Советское государство и право, 1973, № 11.

823. Пашин С.А. *Проблема судебной ошибки*. În: Юридическая психология, 2007, № 2.
824. Петренко В.В. *Нравственно-правовое воспитание государственных служащих*. В: Вестник ПАГС, 2008, № 4(17).
825. Петренко Н. И., Рыбакова Я. Н. *Толкование конституционных норм как вид правовой деятельности*. В: Марийский юридический вестник, № 3(18) /2016.
826. Петрухин И. Л. *Проблемы судебной власти в современной России*. В: Государство и право, 2000, № 8.
827. Петрухин И. Л. *Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение*. Москва: «Наука», 1985.
828. Петрухин И. Л. *Судебные гарантии прав личности (в уголовном процессе)*. В: Актуальные вопросы борьбы с преступностью и за рубежом, Вып. 8, 1992.
829. Писарев А. В. *Производство следственных действий, ограничивающих право граждан на личную неприкосновенность*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Омск, 2002.
830. Позняков П. Н. *Об ответственности субъектов публичной власти*. В: Вестник ВУиТ, Сер. «Юриспруденция», Вып. 22. Тольятти, 2002.
831. Пономарев Д. А. *Теоретические проблемы развития понятия законности в отечественной юридической науке*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа, 2002.
832. *Проблемы общей теории государства и права*. Под общей ред. д. ю. н., проф. В. С. Нерсесянца. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999.
833. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*, Материалы круглого стола. Государство и право, 2000, № 3.
834. *Проблемы теории государства и права*/ Под ред. М.Н. Марченко. Москва: Юристъ, 2001.
835. Пройсс У. *Модели конституционного развития и переменны в Восточной Европе*. В: Полис 1996, №4.

836. Протасов В. Н. *Правоотношение как система*. Москва: Юридическая литература, 1991.
837. Рагимов А. Т. *Значение категории «юридическая безопасность человека» в исследовании правозащитных отношений*. В: Вестник Дагестанского государственного университета, 2012, Вып. 2.
838. Райлян П. *Модели правовой охраны Конституции*. În: Закон и жизнь, 2011, nr. 2.
839. Райлян П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи*. В: Право и политология, 2013, №22.
840. Райлян П. *Разделение и взаимодействие властей в Республике Молдова и роль конституционного контроля*. În: 20th Anniversary of the Constitutional Court of the Republic of Albania. International Conference. Tirana, on June 7-8, 2012.
841. Райлян П. *Роль конституционного контроля в реализации принципа разделения и взаимодействия властей в РМ*. В: Закон и Жизнь, 2013, № 4.
842. Райлян П. *Сущность судебной власти в правовом государстве*. В: Закон и жизнь, 2010, nr. 9.
843. Рассолова Е. Ш. *Ограничения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование*. Автореферат диссертации ... канд. юрид. наук. Москва, 2009.
844. Редченко В. Г. *Содержание и признаки судебной власти*. В: Ленинградский юридический журнал, 2008, № 4.
845. Репьев А. Г. *Правовая культура – неотъемлемый элемент права на иммунитет должностного лица государства*. В: Правовая культура, 2011, № 2 (11).
846. Ролз Д. *Идеи блага и приоритет права*. В: Современный либерализм. Москва, 1998.
847. Ростовщиков И.В., Ростовщикова О.В. *О юридических гарантиях прав и свобод человека*. В: Российский юридический журнал, 2000, № 4.
848. Рубаник В.Е., Рубаник С.А. *История политических и правовых учений*. Москва: Волтерс Клувер, 2011.

849. Румянцев О. Г. *Основы конституционного строя России*. Москва, 1994.
850. Русанов А. В. *К вопросу о соотношении политической и конституционно-правовой ответственности*. В: Вестник Томского государственного университета, в. 1 (57), 2008.
851. Ряховская Т.И. *Действие Конституции Российской Федерации*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011, № 8 (14): в 4-х ч. Ч. VI.
852. Ряховская Т.И. *Система обеспечения прямого действия Конституции России: понятие и элементы*. В: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2011. № 7 (13): в 3-х ч. Ч. II.
853. Савин В. Н. *Ответственность государственной власти перед обществом*. В: Государство и право, 2000, нр. 12.
854. Савицкий В.М. *Организация судебной власти в Российской Федерации*. Москва, 1996.
855. Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007.
856. Сенякин И. Н. *Федерализм – безопасность личности*. В: Конституционное развитие России. Саратов, 1996.
857. Сенякин Н. Н., Сенякина Л.А. *Правовая культура судьи как основа доверия населения к органам правосудия*. В: Правовая культура, 2011, № 2 (11).
858. Сергевнин С. Л. *Общая характеристика механизма реализации и охраны Конституции*. В: Ученые записки СПб филиала РТА № 1 (45) 2013.
859. Сергеев А. С. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть первая)*. В: Конституционное и муниципальное право, № 4/2002.

860. Сергеев А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. В: Конституционное и муниципальное право, № 1/2003.
861. Сердюкова Е. В. *Свобода человека как объект посягательства*. În: Русская цивилизация: наука, образование, общество. Электронное научное издание (журнал). 2009, nr. 3. [URL]: <http://publ.uchis-online.ru/files/Chi05.pdf>.
862. Серегина В. В. *Государственное принуждение по советскому праву*. Воронеж, 1991.
863. Сидельников Д.Е., Грачев В.С., Гурбанов А.Г., Кондрат И.Н., Серов К.Н. *Классификация мер конституционно-правового принуждения, применяемых за совершение конституционных правонарушений*. В: Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2006, № 4 (32).
864. Скакун Н. Ф. *Теория государства и права: Учебник*. Харьков, 2000.
865. Скрипина С. В. *Понятие, виды и причины судебных ошибок в гражданском процессе*. В: Отечественная юриспруденция, 2017, nr. 5.
866. Соколов А. Н. *Правовое государство в России: состояние, проблемы и перспективы развития*. В: Правовое государство: теория и практика, 2011, №2(24). [URL]: http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=149:2011-08-11-08-40-26&catid=60:2011-08-11-08-13-28&Itemid=67.
867. Соколов А. Н. *Правовое государство: идея, теория, практика*. Монография. Курск, 1994.
868. Соколов А. Н. *Правовое государство: от идеи до ее материализации*. Калининград: Янтарный сказ, 2002.
869. Сопельцева Н.С. *Иммунитеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2003.
870. Сорокин В.В. *Правовая реформа и переходный период в Российской Федерации*. В: Конституция и правовая реформа в России: Межвузовский сборник статей. Барнаул, 2004.

871. Сорокин В.В. *Проблемы реализации права в переходный период*. В: Известия Алтайского государственного университета, 1998, № 2.
872. *Сравнительное конституционное право*. Москва, 1996.
873. Стецовский Ю. И. *Судебная власть*. 2-е издание. Москва: Дело, 2000.
874. Столяренко А. М. *Юридическая педагогика*. Курс лекций. Москва: Изд-тво «Экмос», 2000.
875. Страшун Б.А. *Перспективы демократии и конституционное правосудие*. В: International Almanac Constitutional justice in the new millennium, 2002. [URL]. <http://www.concourt.am/armenian/almanakh /almanac2002/217.htm>.
876. *Судебная власть*. Под ред. И. А. Петрухина. Москва: Проспект, 2003.
877. Султ Г. *Принципы правового государства и их конституционное закрепление*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale (Bălți, 22-23 septembrie 2004). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2004.
878. Султанов Р. *Конституционно-правовое регулирование политического участия граждан в осуществлении государственной власти в Республике Молдова и Азербайджанской Республике*. Диссертация на соискание ученой степени доктора права. Кишинэу, 2014.
879. Султанов Р. *Политическое участие как выражение демократии*. В: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, conferință științifică internațională (3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: 2011.
880. Суменков С. Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории*: Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002.
881. Сырых В. М. *Теория государства и права*. Учебник. Москва: Юридический дом «Юстицинформ», 2001.
882. *Теория государства и права*. Отв. ред. д. ю. н., проф. В. Д. Первалов. 3-е издание. Москва: Норма, 2005.

883. *Теория государства и права*. Под ред. А. С. Пиголкина. Москва: Городец, 2003.
884. *Теория государства и права*. Под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1998.
885. *Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова*. 2-е изд. Москва: Издательство НОРМА, 2001.
886. *Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов*. Москва, 1998.
887. Тер-Акопов А. А. *Безопасность человека: социальные и правовые основы*. Москва: Норма, 2005.
888. Тер-Акопов А. А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации (Основы концепции)*. В: Государство и право, 2001, № 9.
889. Терехин В.А. *Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики*. В: Российская юстиция, 2011, № 5. [URL]: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579>.
890. Тихомиров Ю. А. *Публичное право*. Москва: Издательство Бек, 1995.
891. Тихомиров Ю.А. *Правовое регулирование: теория и практика*. Москва: Формула права, 2010.
892. Тодыка Ю. Н. *Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина*. Харьков, 1998.
893. Тодыка Ю. Н. *Конституция Украины: проблемы теории и практики*. Харьков: «Факт», 2000.
894. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. *Конституционное право Украины*. Харьков: «Райдер», 2003.
895. Токаренко В. А. *Юридическая ответственность (вопросы теории)*. Кишинев: Типография Сириус, 2002.
896. Толкаченко А. А. *Юридическая безопасность человека в Российской Федерации*. В: Журнал „Право и безопасность”, № 1-2 (18-19), Июнь 2006. [URL]: http://dpr.ru/pravo/pravo_18_26.htm.
897. Топорнин Б. *Суд и разделение властей*. В: Вестник Верховного Суда СССР, 1991, №6.

898. Туманов Г. А. *Общественная безопасность и её обеспечение в экстремальных условиях*. В: Государство и право, 1989, № 8.
899. Тюрина Т. Б. *Правовая безопасность личности в современном российском государстве (вопросы теории и практики)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2005.
900. Умнова И. А. *Конституционные основы современного российского федерализма*. Учебно-практическое пособие. Москва, 1998.
901. *Федеральный закон от 11 июля 2001 г. N 95-ФЗ „О политических партиях” (с изменениями и дополнениями)*. [URL]: <http://base.garant.ru/183523/>.
902. *Федеральный конституционный закон от 21 июля 1994 г. № 1-ФКЗ "О Конституционном суде Российской Федерации" (с изменениями до 29 июля 2018 г.)* Принят Государственной Думой 24 июня 1994 года. Одобрен Советом Федерации 12 июля 1994 года. [URL]: <http://www.ksrf.ru/ru/Info/LegalBases/FCL/Pages/default.aspx>.
903. Фомин А. А. *Правовое образование, правосознание и юридическая безопасность: проблемы взаимообусловленности в современном обществе*. В: Право и образование, 2005, № 3.
904. Фомин А. А. *Юридическая безопасность государства как особого субъекта российского права*. В: Право и политика, 2005, № 3.
905. Фомин А. А. *Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь*. В: Журнал российского права, 2005, №11.
906. Фомин А. А. *Юридическая безопасность субъектов российского права*. Саратов, 2005.
907. Хабриева Т. *Конституция как основа законности в Российской Федерации*. В: Журнал Российского права 2009 г., № 3.
908. Хабриева Т. Я. *Конституция и законность*. В: Законность в Российской Федерации. Москва, 2008.
909. Хабриева Т. Я. *Правовая охрана Конституции*. Казань, 1995.
910. Хабриева Т. Я. *Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика*. М.: Юристъ, 1998.

911. Хачатурова Р. Л., Липинский Д. А. *Общая теория юридической ответственности*: Монография. СПб.: Юридический центр Пресс, 2007.
912. Хропанюк В. Н. *Теория государства и права*. Москва, 2001.
913. Цыбулевская О.И., Власова О.В. *Правовая культура субъектов власти как фактор утверждения достоинства личности*. В. Государственная власть и местное самоуправление, 2010, № 6.
914. Червонюк В. И. *Конституционное право России*. Москва: Термика. Инфра-М, 2004.
915. Чехарина В. И. *Конституционное правосудие*. В: Юридическая конфликтология. Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва, 1995.
916. Чиркин В. Е. *Государствоведение*. Учебник. Москва: Юристь, 1999.
917. Чиркин В. Е. *Конституционное право зарубежных стран*. Учебник. 3-е издание. Москва: Юристь, 2003.
918. Чиркин В. Е. *Легализация и легитимация государственной власти*. *În*: Государство и право, 1995, № 8.
919. Чиркин В.Е. *Конституционное право России*: учебник. 2-е изд. Москва: Юристь, 2003.
920. Чиркин В.Е. *Конституционное право: Россия и зарубежный опыт*. Москва, 1998.
921. Шагиев Б.В. *Юридическая деятельность в современном российском обществе*: теоретико-правовой аспект: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003.
922. Шагиева Р.В. *Концепция правовой деятельности в современном обществе*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006.
923. Шамаров В. М. *К вопросу о содержании понятия «правотворчество» в учебной юридической литературе*. В: Вестник Екатеринбургского института, 2012, № 2 (18).
924. Шаповал В.Н. *Сущностные характеристики конституционного контроля*. В: Конституционное правосудие, 2005, № 1.

925. Шон Д. Т. *Конституционная ответственность*. В: Государство и Право, № 7/1995.
926. Шуберт Т.Э. *Конституционная безопасность: понятие и угрозы*. В: Право, 1997.
927. Шуберт Т.Э. *Национальная безопасность России конституционно-правовые аспекты. Сравнительно-правовое исследование*. В: Право и закон, 2001.
928. Шульженко Ю. Л. *О понятии «правовая охрана конституции»*. В: Государство и право, № 7/2002.
929. Эбзеев Б. С. *Конституция. Правовое государство*. Конституционный суд. Москва, 1997.
930. Эбзеев Б. С. *Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности*. Москва: Норма, 2007.
931. Эбзеев Б. С. *Прямое действие Конституции Российской Федерации: некоторые методологические аспекты*. В: Правоведение, 1996, № 1. [URL]: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=141914>.
932. Эсмен А. *Общие основания конституционного права*. Спб., 1909.
933. *Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе*. Под ред. доктора юрид. наук, проф. Л. Д. Воеводина. Москва: Издательство Московского университета, 1987.
934. *Юридический Энциклопедический Словарь*. 3-е изд. Москва: Инфра-М, 2001.

Redactor tehnic *Irina Iacob*
Copertă *Gabriel Andronic*
Machetare computerizată *Elena Curmei*
Corector *Svetlana Sîrbu*

COSTACHI GHEORGHE,
doctor habilitat în drept, profesor universitar,
membru titular al Academiei Internaționale
de Cadre pe lângă UNESCO și Consiliul Europei,
membru titular al Academiei de Științe ale Naturii
din Federația Rusă, **membru de onoare**
al Academiei de Științe din Ucraina, colonel
de poliție în rezervă, avocat, **ex-membru** al Comisiei
pentru Reforma Constituțională (2020-2021),
cercetător științific principal al Institutului
de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Având la bază **studii juridice**, obținute la *Institutul Juridic din Harkov* (1971), **studii de doctorat** – în cadrul *Academiei de Științe Sociale de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* (or. Moscova, 1982) și **studii postdoctorale**, absolvite la *Institutul de Stat și Drept al Academiei de Științe din Ucraina* (or. Kiev, 1991), profesorul universitar **Gheorghe Costachi** a dedicat **65 de ani** din viața sa activității profesionale, dintre care **45 de ani** i-a consacrat cercetării în domeniul dreptului public (constituțional).

Este **primul moldovean** care a obținut titlul științific de **doctor habilitat în drept**.

A contribuit la formarea **primelor Consilii Științifice Specializate** din țară (în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova și al Academiei de Științe a Moldovei), pe care le-a dirijat în calitate de Președinte. În aceste Consilii Științifice au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în drept circa 150 de cetățeni din Republica Moldova, România, Ucraina, Azerbaidjan și Vietnam.

În prezent, opera științifică a savantului Gheorghe Costachi cuprinde **41 de monografii**, manuale și culegeri și circa **450 de articole științifice și comunicări** în cadrul conferințelor științifico-practice naționale și internaționale, axate în totalitate pe problematica edificării și consolidării statului de drept în Republica Moldova.

Este fondator și conducător al Școlii Științifice „Teoria și practica edificării statului de drept”, care, actualmente, reprezintă **50 de membri**: 41 de discipoli au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în drept; doi doctoranzi au finalizat studiile de doctorat și au prezentat tezele la susținere; șapte doctoranzi continuă studiile de doctorat și postdoctorat.

Sub conducerea științifică a fondatorului Școlii, Gheorghe Costachi, precum și în coautorat, discipolii și doctoranzii săi au pregătit și au publicat **30 de monografii** și circa **1400 de studii** de o valoare incontestabilă pentru dezvoltarea științei dreptului autohton.